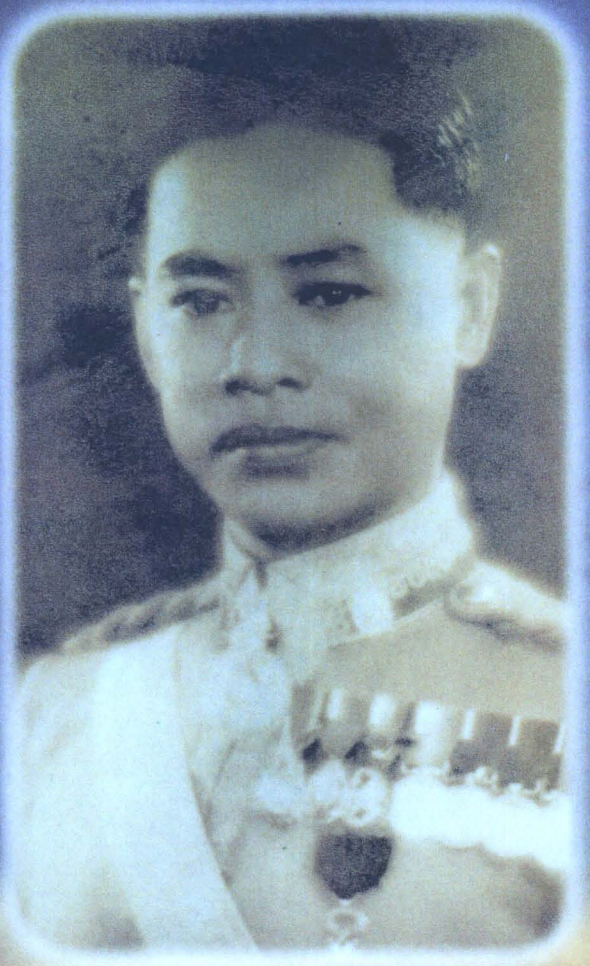
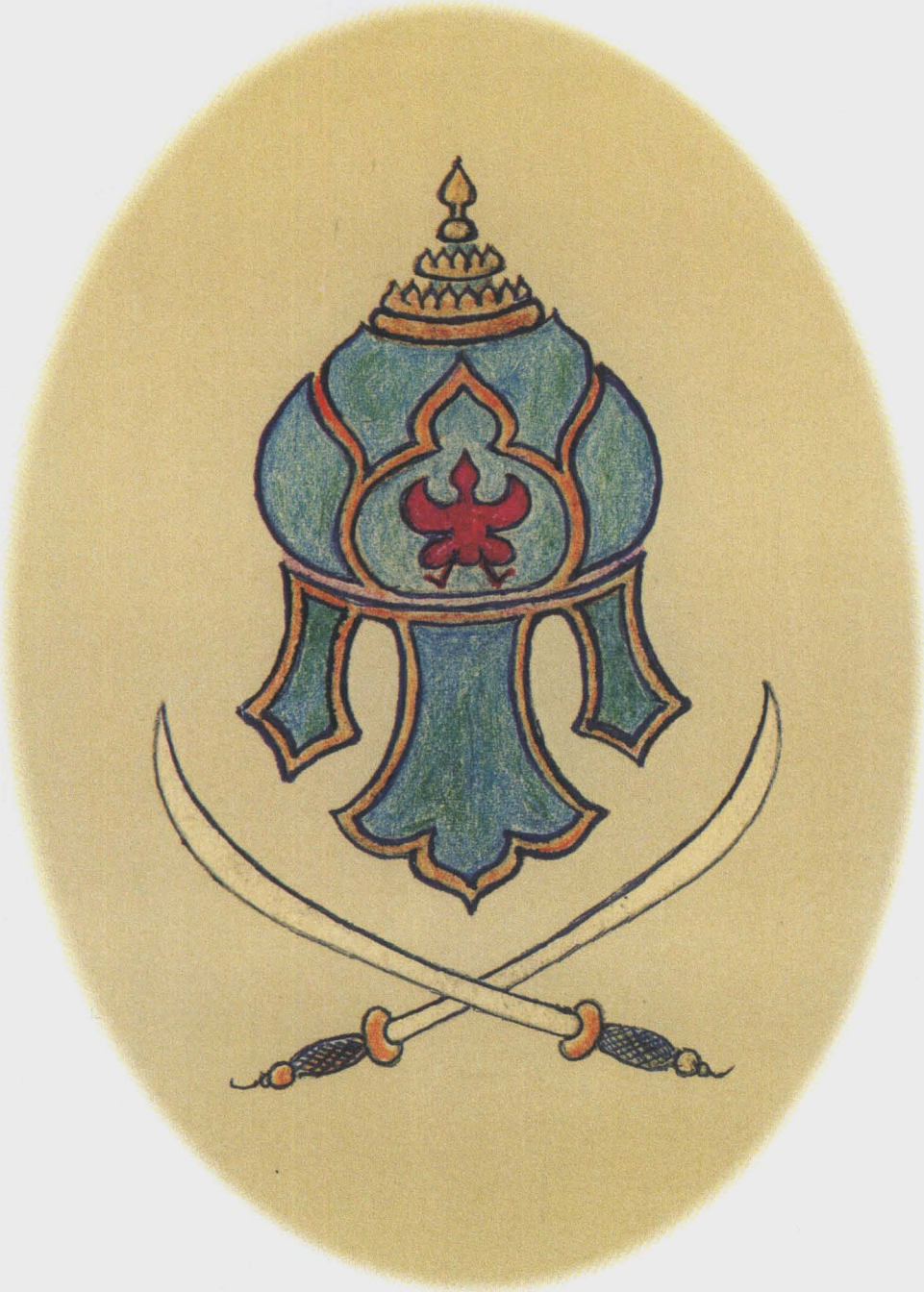

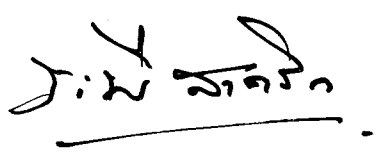
อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ

ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)

ต.ม.,ว.ป.ร.,ป.ป.ร.

ณ เมรุ วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันเสาร์ ที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๑

ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต.ม.,ว.ป.ร.,ป.ป.ร.

ชาตะ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๔๑

มตะ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๑

สิริรวมอายุ ๙๙ ปี ๑๑ เดือน ๑๙ วัน

เกียรติบัตรฉบับนี้ให้ไว้เพื่อแสดงว่า

พระมหาเทพกษัตรสมุห
(เนื่อง สาครึก)

ได้รับเลือกเป็นพ่อตัวอย่าง ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๓
ขออำนวยพรให้ จำเริญ รุ่งเรือง สถาพรตลอดไป
มอบให้ ณ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๓

พลเอก

(วันชัย เรืองตระกูล)
ประธานคณะกรรมการอำนวยการงานวันพ่อแห่งชาติ

(คุณหญิงเนื้อทิพย์ เสมรสุต)
ประธานจัดงานวันพ่อแห่งชาติ

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

เมื่อ ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต.ม., ว.ป.ร., ป.ป.ร. ป่วยด้วยโรคชรา ก่อนถึงแก่อนิจกรรมต้องเข้ารับการรักษาพยาบาล ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าฯ ถึง ๓ ครั้ง ทุกครั้งได้รับพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ ค่ารักษาพยาบาลส่วนที่เกินสิทธิ ของข้าราชการ

ครั้นเมื่อ ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห กราบถวายบังคมลาถึงแก่อนิจกรรม ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ฯ ในวันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๑ ความทราบถึงใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานน้ำหลวงอาบศพพร้อมเครื่องเกียรติยศประกอบศพ และ เมื่อถึงวันพระราชทานเพลิงฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จ ฯ แทนพระองค์ไปในการพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม วันเสาร์ที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๑

พระมหากรุณาธิคุณนับอเนกประการนี้ หาก ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) จะหยั่งทราบได้ด้วยญาณวิถีใด ๆ คงจะมีแต่ความปลาบปลื้มปีติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

ข้าพระพุทธเจ้า นางมหาเทพกษัตรสมุห (บรรเลง สาคริก) พร้อมทั้ง บุตร ธิดา ของขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ขอน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายบังคมมาแทบเบื้องพระยุคลบาท ด้วยความจงรักภักดี และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ขอเทิดทูนไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อมเป็นมงคลสูงสุดแก่วงศ์ตระกูลสืบไปตลอดกาล

ด้วยเกล้ากระหม่อม ขอเดชะ

รำลึกในพระกรุณาธิคุณ

เมื่อความทราบฝ่าพระบาทว่า ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่องสาคริก) ต.ม.,ว.ป.ร.,ป.ป.ร. ได้กราบถวายบังคมลาถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคชรา ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ฯ ในวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๑

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

ทรงพระกรุณาพระราชทานพวงมาลามาประดิษฐานไว้หน้าหีบศพ นับเป็นเกียรติอันสูงสุดแก่ผู้วายชนม์ หาก ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) จะหยั่งทราบได้ด้วยญาณวิถีใด ๆ คงจะปลาบปลื้มปีติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

ข้าพระพุทธเจ้า นางมหาเทพกษัตรสมุห (บรรเลง สาคริก) พร้อมทั้ง บุตรธิดา ของขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ขอกราบแทบเบื้องพระบาทด้วยสำนึกในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นหาที่สุดมิได้ขอถวายความจงรักภักดีในใต้ฝ่าพระบาททุกพระองค์ตราบชั่วชีวิตจะหาไม่

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

๕

๖

๗

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๒๑๔๘

สำนักพระราชวัง

8 มิถุนายน 2541

ชุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต.ม. อายุ 99 ปี ข้าราชการบำนาญ สำนักพระราชวัง กราบถวายบังคมลาถึงแก่กรรมด้วยโรคภาวะหัวใจล้มเหลว ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า กรุงเทพมหานคร เมื่อวันอาทิตย์ที่ 7 มิถุนายน 2541 เวลา 23.49 น.

วันจันทร์ที่ 8 มิถุนายน 2541 เวลา 17.30 น. ขอรับพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ พร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ ณ ศาลา 8 วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหีบกานแย่งประกอบศพ.

ประณรัตน์/พิมพ์/ 4๙๕ /ท่าน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ชุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) เพื่อทราบ
	เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติเจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๑๖๓๑๑

สำนักพระราชวัง

๒๐ สิงหาคม 2541

พระราชทานเพลิงศพ ชุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต.ม. ข้าราชการบำนาญ สำนักพระราชวัง ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร

วันศุกร์ที่ 18 กันยายน 2541 เวลา 15.30 น. เชิญหีบศพออกตั้งบำเพ็ญกุศล ณ ศาลาวัดมกุฏกษัตริยาราม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหีบกานแย่งประกอบศพ

วันเสาร์ที่ 19 กันยายน 2541 เวลา 15.30 น. เชิญหีบศพเวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน เวลา 17.30 น. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปพระราชทานเพลิงศพ.

ประณมรัตน์/พิมพ์/ผะ/ทาน

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ชุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) เพื่อทราบ เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ค.)

หมายรับสั่งที่ ๑๖๓๑๐

สำนักพระราชวัง

20 สิงหาคม 2541

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปพระราชทานเพลิงศพ ชุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต.ม. ที่เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ที่ 19 กันยายน 2541 เวลา 17.30 น.

แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์.

เพรินทร์ กิจ

ประณมรัตน์/พิมพ์/ ๔๙ /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ชุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ค.)

หมายรับสั่งที่ ๑๑๔๔๘ **สำนักพระราชวัง**

๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๑

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดให้พลเรือเอก นคร พิบูลย์สัวัสดิ์ เชิญพวงมาลาไปวางที่หน้าหีบศพ ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต.ม. ที่ศาลา ๘ วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร

วันพุธที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ เวลา ๑๔.๔๕ น.

บุญสม พิมพ์.

ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้บาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

เจ้าภาพสวดพระอภิธรรมศพ

พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต.ม., ว.ป.ร., ป.ป.ร.

ณ ศาลาชัยกิตติศิลป์ (ศาลา ๘) วัดมกุฎกษัตริยาราม

วันจันทร์ ที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๔๑	-	ภรรยา บุตร ธิดา และ หลาน ๆ
วันอังคาร ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๔๑	-	บ้านเกตุทัต
วันพุธ ที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๑	-	มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
	-	คุณหญิง เลื่อน เทพหัสดิน ณ อยุธยา ท.จ.
	-	บ้านศิลปบรรเลง
วันพฤหัส ที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๔๑	-	บ้านคงศักดิ์
	-	บ้านพานิชพัฒน์
วันศุกร์ ที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๔๑	-	ภาควิชาศิลปนิเทศ คณะมนุษย์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
	-	บ้านแขมมณี
	-	บ้านวิสุทธกุล
วันเสาร์ ที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๔๑	-	นายทหารเรือ รุ่น ๙๖
	-	บ้านหงส์ทอง
วันอาทิตย์ ที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๔๑	-	มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)
	-	นายทหารเรือ รุ่น ๙๕
เวลา ๑๐.๓๐ น.	-	สวดมนต์ ฉันเพล มาติกาบังสุกุล
เวลา ๑๙.๐๐ น.	-	สวดพระอภิธรรม
เวลา ๒๐.๓๐ น.	-	บรรจุศพ

ภาพ พระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก ใน รัชกาลที่ ๗

คนที่ ๕ พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก) คนที่ ๘ พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)

คำไว้อาลัย

พระมหาเทพกษัตรสมุห เป็นข้าราชสำนักเก่าแก่ที่ผมรู้จักคุ้นเคยและเคารพนับถือเสมือนญาติผู้ใหญ่ ทั้งนี้ เนื่องจากท่านเป็นเพื่อนกับคุณพ่อของผม (พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร) โดยได้รับราชการเป็นมหาดเล็กรับใช้ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และเป็นขุนตำรวจเอก กรมพระตำรวจหลวง ท่านเป็นข้าราชสำนักที่มีความผูกพันและจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง

เมื่อผมได้รับราชการในราชสำนักก็ได้มีโอกาสพบปะและติดต่อกันอยู่เสมอ เพราะท่านมารับบำนาญหรือติดต่อราชการที่สำนักพระราชวัง ท่านได้เมตตามาเยี่ยมเยียนและพูดคุยเล่าเรื่องเกี่ยวกับราชสำนักในสมัยก่อนให้ฟัง ทั้งได้ให้คำปรึกษาหารืออันเป็นความรู้และเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติราชการของผมตลอดมา สิ่งที่ผมรู้สึกชื่นชมในตัวท่านมากอีกอย่างหนึ่งก็คือ ท่านเป็นผู้ที่มีสุขภาพและความทรงจำดีเกินกว่าวัย ซึ่งหาได้ยากมาก ผมเข้าใจว่าท่านน่าจะเป็นข้าราชสำนักที่มีอายุยืนยาวที่สุดในรุ่นเดียวกัน

การจากไปของท่านย่อมทำให้ผมระลึกถึงด้วยความอาลัย ขอให้คุณงามความดีที่ท่านได้บำเพ็ญมาโดยตลอด จงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพ

(นายแก้วขวัญ วัชโรทัย)
เลขาธิการพระราชวัง

ระลึกถึง คุณพี่

เมื่อคุณพี่กลับมาอยู่กับคุณพ่อซึ่งเป็นนายอำเภอกำแพงแสนนั้นน้องยังไม่เกิด และเมื่อคุณพี่ต้องแยกไปเรียนหนังสือที่งิ้วรายนั้นน้องก็ยังเล็กอยู่ไม่สามารถจำความได้ จนภระทั่งน้องได้ย้ายเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ที่บ้านพี่ชายคนโต พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก) ขณะนั้นน้องอายุประมาณ ๘ - ๙ ขวบ ตอนนั้นคุณพี่ยังอยู่ในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง หลาย ๆ วัน จึงจะมาบ้านสักครั้ง เมื่อคุณพี่จบการศึกษา ในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ แล้ว ก็เข้ารับราชการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ และมีที่พักอยู่ในพระบรมมหาราชวัง

เมื่อคุณพี่เรียนจบจากโรงเรียนมหาดเล็กหลวง สอบได้ที่ ๑ มีผู้ปกครองนักเรียนมาร่วมแสดงความยินดีกับความสำเร็จของลูกของตน แต่คุณพี่ไม่มีทั้งพ่อและแม่ จึงมีความตื้นตันเสียใจจนน้ำตาไหล หลังจากที่คุณพี่เข้ารับราชการแล้วก็ไม่ค่อยจะได้มีโอกาสพบกันเพราะน้องเข้าไปอยู่ในวังหลวงเสีย ๒ - ๓ ปี จนกระทั่งได้มาอยู่ที่บ้านถนนเศรษฐศิริ ริมคลองประปา เพราะบ้านของคุณพี่ทั้งสอง (พระยาบริหารราชมานพ และ พระมหาเทพกษัตรสมุห) ได้มาปลูกอยู่ใกล้กันจึงได้มีโอกาสใกล้ชิดกันมากขึ้น

เมื่อน้องได้สมรสกับ ร้อยโทบัญญัติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา (พลโทบัญญัติ เทพหัสดินฯ) ได้เริ่มห่างกันอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ยังคงไปมาหาสู่กันเสมอ และในบั้นปลายของชีวิต หลังจากคุณพี่เกษียณอายุราชการแล้วจึงได้มีโอกาสไปมาหาสู่กันบ่อยขึ้น เนื่องจากบ้านอยู่ไม่ห่างจากกันมากนัก หลังจาก เจ้าคุณพี่ – พระยาบริหารราชมานพ ถึงแก่อสัญกรรม และน้องชาย - เพ็ชร สาคริก ถึงแก่กรรม เราก็เหลือกันเพียงสองคนพี่น้อง

คุณพี่ ปรกติเป็นคนแข็งแรงไม่ค่อยเจ็บป่วย แต่หลังจากอายุ ครบ ๘ รอบ (๙๖ปี) แล้ว คุณพี่ต้องนอนอยู่กับบ้านเพราะเดินไม่ได้ และ น้องก็ไม่สะดวกที่จะไปไหนมาไหน จึงไม่มีโอกาสที่จะไปมาหาสู่กันจนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมในวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๑ น้องรู้สึกมีความอาลัยคุณพี่มาก และรู้สึกว้าเหว่ที่ต้องขาดคุณพี่ไป

น้องขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายโปรดคุ้มครอง และดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของ “คุณพี่” จงไปสู่สุขคติในสัมปรายภพ และถ้าจะมีโอกาสเป็นไปได้ ขอให้เราได้เกิดมาเป็นพี่น้องกันอีก

รักและเคารพ

คุณหญิง เลื่อน เทพหัสดิน ณ อยุธยา

ระลึกถึงคุณอา พระมหาเทพกษัตรสมุห

คุณพระมหาเทพกษัตรสมุห เป็นเพื่อนกับคุณพ่อของข้าพเจ้า (พระเสวก) โดยเป็นข้าราชสำนักในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยกัน ครั้นเมื่อผลัดเปลี่ยนรัชกาล ในปี พ.ศ.๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงครองราชย์ต่อมา ข้าราชสำนักในขณะนั้นได้ถูกสับเปลี่ยนโยกย้าย หรือ โดนดุลยภาพ ออกรับพระราชทานบำเหน็จบำนาญเป็นจำนวนมาก คุณพระมหาเทพ ฯ และคุณพ่อของข้าพเจ้าได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไปอย่างเดิม

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองของ "คณะราษฎร" เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ สถานะภาพทางราชการของข้าราชสำนักเริ่มหวั่นไหวขาดความมั่นคงอีกครั้งหนึ่ง กระทรวงวังถูกยุบลงเป็น สำนักพระราชวัง หลังจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ข้าราชการสำนักพระราชวัง โดยเฉพาะข้าราชสำนักซึ่งถูกมองว่าเป็น "คณะเจ้า" ก็ถูก "คณะราษฎร" ปลดออกไปเป็นจำนวนมาก คุณอาพระมหาเทพ ฯ และ คุณพ่อข้าพเจ้าก็ร่วมชะตากรรมเดียวกันในวาระนี้

ข้าพเจ้านับถือคุณอาพระมหาเทพฯ ในฐานะญาติผู้ใหญ่ เพราะท่านได้ร่วมรับราชการกับคุณพ่อของข้าพเจ้า รับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทมาถึงสองรัชกาลด้วยกัน คือ ทั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเป็นเพื่อนที่สนิทสนมรักใคร่กันเป็นอันดี นอกจากนั้นบุตรชายคนโตของท่าน ศ. ระพี สาคริก ก็เคยเรียนมาด้วยกันในโรงเรียนเยาวกุมาร โรงเรียนหลวงส่วนพระองค์ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งตั้งอยู่ที่วังสวนจิตรลดา คุณระพีเรียนอยู่ในชั้นเด็กเล็ก ข้าพเจ้าเรียนในชั้นเด็กโต เราสนิทสนมกันดีทุกคนเพราะโรงเรียนเยาวกุมารมีนักเรียนเพียง ๑๔ คน โรงเรียนนี้ตั้งขึ้น เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๓ จนถึง วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ก็ต้องล้มเลิกไปโดยปริยายอย่างกระทันหัน ซึ่งเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองของ "คณะราษฎร"

เมื่อ ตุลาคม ๒๕๒๓ หลังจากเกษียณอายุราชการแล้ว ข้าพเจ้าได้มีโอกาสมาร่วมงานชุมนุมประจำเดือนของชมรมนักเรียนเก่าโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในขณะนั้นได้ชุมนุมกัน ที่โรงแรมราชศุภมิตร ถนนหลานหลวง ทุกวันเสาร์แรกของเดือน ชมรมฯ นี้ ประกอบด้วย นักเรียนเก่าของ

๑. โรงเรียนมหาดเล็กหลวง กรุงเทพฯ (น.ร.ม.)

๒. โรงเรียนราชวิทยาลัย (น.ร.ร.)

๓. โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เชียงใหม่ (น.ร.ช.)

๔. โรงเรียนพรานหลวง (น.ร.พ.)

๕. โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย (น.ร.ว.)

การรก่อตั้งชมรมนักเรียนเก่าโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นเริ่มจาก น.ร.ม. กลุ่มหนึ่ง ประกอบด้วย หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ , ศ. ม.ล. ปิ่น มาลากุล , พระยาบำเรอภักดิ์ , พ.อ. นายวรการ บัญชา , พระมหาเทพกษัตรสมุห , นายประจวบ บุรานนท์ เป็นต้น โดยเรียกชื่อว่า "คณะนักเรียนเก่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง" ที่มั่นคงแล้วจึงจัดชุมนุมที่ โรงแรมราชศุภมิตร ของ น.ร.ม. ประจวบ บุรานนท์ เป็นการถาวร ต่อมาได้เรียนเชิญ น.ร.ร. พระยามานวราชเสวี นายกสมาคมนักเรียนเก่าราชวิทยาลัย , น.ร.ช. จอมพล ประภาส จารุเสถียร ผู้แทนนักเรียนเก่ามหาดเล็กหลวง เชียงใหม่ และอดีตนายกสมาคมนักเรียนเก่าวชิราวุธวิทยาลัย , น.ร.พ.มนตรี ตราโมท ผู้แทนนักเรียนโรงเรียนพรานหลวง และนายกสมาคมนักเรียนเก่าวชิราวุธวิทยาลัย มาร่วมด้วยและได้เรียกชุมนุมใหม่นี้ว่า "ชุมนุมนักเรียนเก่าโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ที่มาร่วมสังสรรค์ นอกจากนักเรียนเก่าโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์แล้ว ยังมีครอบครัว มิตรสหายของสมาชิก และ ข้าราชบริพารในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มาร่วมชุมนุมด้วย เป็นจำนวนไม่น้อย และ มาเป็นประจำสม่ำเสมออีกด้วย เมื่อ โรงแรมราชศุภมิตร เปลี่ยนเจ้าของและ คณะผู้บริหาร ชุมนุมฯ ของเราได้ย้ายมาประชุมที่ห้องนพรัตน์ โรงแรมรอแยล (รัตนโกสินทร์ เดิม) ตั้งแต่วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๓๐ จนกระทั่งบัดนี้ ประกอบกับผู้ที่มาร่วมชุมนุมเป็นผู้มีความรู้และมีประสบการณ์ ต่าง ๆ อย่างหลากหลาย จึงจัดให้มีการพูดหลังอาหารทุกเดือน ที่มีการชุมนุม และได้ปฏิบัติต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

คุณอาพระมหาเทพฯ เป็นหนึ่งในผู้ก่อตั้งชุมนุมนักเรียนเก่า โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่กล่าวมาแล้ว และจากที่ได้พบท่านมาตลอดระยะเวลา ประมาณ ๑๕ ปี จะเห็นว่าท่านมาร่วมชุมนุมเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ ท่านมีสุขภาพแข็งแรง แม้จะเป็นผู้มีอาวุโสสูงสุดในชมรมของเรา มีอายุเลย ๘๐ ปี ไปแล้วก็ยังมีความคล่องตัว เดินทางไปในที่ต่าง ๆ ด้วยตนเองไม่ต้องมีคนติดตาม มีความจำดีเป็นเลิศโดยเฉพาะเรื่องขนบธรรมเนียมปฏิบัติในราชสำนัก ทุกครั้งที่ชมรมจัดงานรื่นเริง และ ถึงวาระที่จะ

ต้องถวายพระพรชัยมงคล จะต้องมอบให้ท่านเป็นผู้นำร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีแต่ผู้เดียว ท่านเป็นผู้ใหญ่ที่คบหาพูดจากับคนต่างรุ่นต่างวัยกับท่านได้เสมอ

ในชีวิตบั้นปลายของท่าน ประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๖ ท่านเริ่มขาดหายจากการร่วมชุมนุมกับชมรมฯ ของเรา ท่านมาเป็นบางครั้ง แต่ก็หายไปเป็นเวลานาน ประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๗ ฯพณฯ ม.ล. ปิ่นมาลากุล ฯ ได้จัดงานฉลองครบ ๘ รอบ นักษัตร (๙๖ ปี) ให้ท่านเป็นการภายในที่หอวชิราวุธานุสรณ์ แล้วต่อจากนั้นท่านก็รักษาตัวอยู่ที่บ้านบ้าง ที่โรงพยาบาลบ้าง จนถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๑ คำนวณอายุได้ ๙๙ ปี ๑๑ เดือน ๑๙ วัน นับได้ว่า ท่านมีอายุยืนยาวที่สุดในกลุ่มสมาชิก ชุมนุมนักเรียนเก่าโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์พระบาทสมเด็จ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอให้นึกว่าเป็นธรรมดาที่ท่านต้องจากครอบครัวอันเป็นที่รักและญาติมิตรที่คุ้นเคยไป ขอให้บุญบารมีกุศลต่าง ๆ ที่ครอบครัวและญาติมิตรบำเพ็ญอุทิศให้ และ คุณงามความดีที่ท่านได้ประกอบไว้ จงน้อมนำดวงวิญญาณของท่านไปสู่สุคติ ในสัมปรายภพชั่วนิรันดร์

ด้วยความเคารพดุจญาติผู้ใหญ่

อุดม จารุตามระ

ประธานชุมนุมนักเรียนเก่าโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

รำลึกถึง คุณน้าพระฯ

พวกเรา หลานบ้านเศรษฐศิริ รู้จักคุณน้า พระมหาเทพกษัตรสมุห มาตั้งแต่เกิด ท่านเป็นญาติผู้ใหญ่ของเรา ทั้งยังเป็นเพื่อนบ้านกันมานานกว่า ๗๐ ปี โดยที่คุณพ่อคุณแม่ของเราย้ายจากบ้านที่ถนนวรจักร์มาอยู่ที่ "ซอยเศรษฐศิริ" ตั้งแต่วันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

ซอยเศรษฐศิริ ช่วงที่พวกเราอยู่เป็นส่วนตะวันออกของทางรถไฟสายเหนือเป็นซอยตันสิ้นสุดเพียง "คันประปา" (ถนนพระรามที่ ๖ ในปัจจุบัน) พื้นเป็นดินปนอิฐ พอหมดหน้าฝนก็ต้องร่วมทุนกันซ่อมถนน (แต่ก็ไม่มีน้ำท่วมเลย จน พ.ศ. ๒๔๘๕) ในสมัยนั้น ยังมีบ้านไม่กี่หลัง บ้านของพวกเราอยู่ระหว่างบ้านของ คุณน้าพระฯ และ เจ้าคุณลุง – พระยาบริหารราชมานพ ซึ่งเป็นพี่ชายของท่าน บ้านของเราจึงได้ชื่อว่า "บ้านกลาง" บ้าน เจ้าคุณลุงฯ ถูกเรียกว่า "บ้านใน" แต่แปลกที่ไม่มีใครเรียกบ้านของ คุณน้าพระฯ ว่า "บ้านนอก" แม้เมื่อ เจ้าคุณลุงฯ ท่านย้ายไปอยู่ที่หัวหินแล้ว ทั้งสองบ้านก็ยังคงอยู่เป็นเพื่อนบ้านกันตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

คุณน้าพระฯ เคยเป็นข้าราชการกระทรวงวัง เป็นข้าราชสำนักในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ท่านเป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อพระองค์ท่านเป็นอย่างยิ่ง คุณน้าพระฯ เป็นผู้เขียนลายมือสวย และเคยพูดกับพวกเราว่าท่านพยายามฝึกเลียนแบบลายพระหัตถ์

สิ่งหนึ่งที่ท่านชอบมาก คือ ร่วมวง "ไพ่บริดจ์" กับเพื่อนบ้านชาวเศรษฐศิริ ในยามค่ำคืน ผู้ร่วมวงก็เป็นผู้มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน เช่น คุณทวี บุณยเกตุ (อดีตนายกรัฐมนตรี) , คุณหลวงสุนทรเทพหัสดินทร์ , คุณหลวงศรีวโรสถ , พระยาทะยานพิฆาต (คุณพ่อของพวกเรา) ต่างก็สลับมือกันเล่น เรารู้ว่าเป็นช่วงเวลาที่ทุกท่านมีความสุขมาก อาจเล่นกันอยู่จนดึกในคืนวันเสาร์ วันอาทิตย์ น้องสมพัทธ์ (สมพัทธ์ สาคริก) เล่าว่า เมื่อท่านป่วยและความจำค่อนข้างเลอะเลือน ท่านมักจะพูดเป็นตัวเลขบ่อย ๆ น้องนึกว่าท่านให้หวย แต่มานึกได้ตอนหลังว่าท่านกำลังรำลึกถึงการเล่นไพ่บริดจ์ของโปรดของท่าน

คุณน้าพระฯ มีความรักพวกเรา "หลานบ้านเศรษฐศิริ" และพวกเราก็รักใคร่คุ้นเคยกับลูก ๆ ของท่าน ทั้งรุ่นใหญ่และรุ่นเล็ก เมื่อพวกเราต้องเสียคุณพ่อไป (เมื่อ ๕๐ ปี มาแล้ว) คุณน้าพระฯ เคยบอกหลาน ๆ ว่า "คุณพ่อ" ฝากให้ช่วยเป็นเพื่อนหลาน ๆ และคุณแม่ด้วย และท่านก็มีไมตรีต่อพวกเราตลอดมา

ท่านจำชื่อพวกเราได้ทุกคน (ทั้ง ๙ คน) ทั้งชื่อจริงบ้างและชื่อเล่นบ้าง เมื่อเราโต ๆ กันขึ้นทำงานทำการกันหมดแล้วท่านก็ขนานนามพวกเราตามสถานะ เช่น หมอใหญ่ (นันทา)

หมอเล็ก (สินทวี) , คุณปลัด (สุทิน) , ด็อคเตอร์ จี๊ด (สิปปนนท์) , ด็อคเตอร์ ปี๊ด (อุทิศ) , นายช่างแจ๊ด เป็นต้น

ท่านมิได้มีไมตรีเฉพาะต่อพวกเรา หลาน ๆ เท่านั้น แต่ยังเผื่อแผ่ไปถึงคู่เคียงและลูก ๆ ของพวกเราแต่ละคนด้วย ดังนั้นเริ่มต้นจากหลานบ้านเศรษฐศิริ ๘ คน ก็เพิ่มเป็นเกือบ ๓๐ คน รวมพวกบ้านเราและพวกบ้านท่านก็ดูเป็นครอบครัวใหญ่

คุณน้าพระฯ เป็นผู้มีสุขภาพดี ท่านเคยบอกพวกเราว่า น้าแข็งแรงสบายดีเพราะดื่มน้ำข้าวเป็นประจำมานานแล้ว เราบอกว่าก็แน่ละ...เพราะคุณน้าใช้นมข้นผสมน้ำข้าวด้วย แต่ท่านบอกว่า...น้าไม่ได้กินนมนะ...ดื่มแต่น้ำข้าวใส่เกลือ

ท่านเป็นผู้ชอบ "มอร์นิ่งวอล์ค" (สำนวนสมัย ๖๐ กว่าปีมาแล้ว) เป็นประจำ แม้จะอายุกว่า ๘๐ ปี ท่านจะออกเดินทุดเช้ามืด บางทีก็ไปถึงรอบสวนจิตรลดาและกลับมาเมื่อพวกเรา หลาน ๆ ออกจากบ้านไปทำงานประมาณ ๗.๐๐ น. เราจะเห็นท่านในชุดทะมัดทะแมง กางเกงขาสั้นเสื้อยืด หรือ เสื้อเชิร์ต สวมถุงเท้ารองเท้า ถือไม้เท้าประจำตัว กำลังเดินกลับ ช่วงหลังนี้ ชาวเศรษฐศิริ แถว ๆ สถานีรถไฟสามเสน จะไม่มีโอกาสได้เห็นสุภาพบุรุษผู้สง่างามเดินเล่นแถวนั้นอีกแล้ว !

เมื่อกำลังวังชาถอยลงเพราะความสูงอายุความจำเริ่มเลอะเลือน แม้แต่ตัวหลานซึ่งท่านเคยจำได้อย่างดีเสมอ เมื่อได้ไปแวะกราบเยี่ยมเยียนและแนะนำตัวเอง ท่านก็ทำหน้างงอยู่นานแล้วถามว่า...ลูกสาวเจ้าคุณทะยานฯ ใช่ไหม ? ท่านระลึกชื่อคุณพ่อได้ก่อนจึงนึกถึงลูกได้

เมื่อท่านชรามากขึ้น ต้องเข้า ๆ ออก ๆ โรงพยาบาลหลายครั้ง ทั้งที่โรงพยาบาลพระปิ่นเกล้าฯ ซึ่ง น้องน้อย (พลเรือโท มนู สาคริก) ลูกชายพาไป และ โรงพยาบาลวิชัยยุทธ , โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าฯ (ใกล้บ้าน) โดยที่ท่านเป็นข้าราชสำนักในรัชกาลที่ ๖ ท่านก็ได้รับการดูแลรักษาอย่างดี แต่ในที่สุดท่านก็ได้จากพวกเราไปในที่ที่ท่านเคยมีความสัมพันธ์ด้วยดวงใจ ท่านคงจะเป็นข้าราชสำนักคนสุดท้าย ในสมัยประชาธิปไตยนี้ ที่เพิ่งจากไป !

ความจงรักภักดีในเบื้องพระยุคลบาท บุญกุศลที่คุณน้าพระได้บำเพ็ญมา และบุญกุศลที่ลูกหลานญาติพี่น้องได้อุทิศให้ คงเป็นพลวปัจจัยให้ "คุณน้าพระ" มีความสุขในสัมปรายภพตลอดไป

" หลานบ้านเศรษฐศิริ "

ศาสตราจารย์ แพทย์หญิง นันทา ติตถะสิริ

" พระนาย.....พระเอกร้อยปี "

"พระนายตายแล้ว" เป็นข่าวทางโทรศัพท์จากแวดวงญาติพี่น้องเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายนนี้ ด้วยความเศร้าสลดใจหาย แม้ว่าจะคาดการณ์ไว้บ้างแล้วก็ตาม

คุณพี่ "พระนาย" หรือ พระมหาเทพกษัตรสมุห ท่านเป็นพี่เขยของผมโดยท่านแต่งงานกับคุณพี่ "บรรเลง ศิลปบรรเลง" อยู่กินร่วมชีวิตกันมานานหลายสิบปีมีลูกหลานสืบสายสกุล "สาคริก" อีกหลายคน

ผมรำลึกนึกถึงความหลังเมื่อครั้งหกสิบปีก่อนโน้น ซึ่งเพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตยกันใหม่ๆ ผมอยู่ในวัย ๖ - ๗ ขวบ วิ่งเล่นสนุกซุกซนอยู่ในสนามหญ้าอันกว้างใหญ่ของ "บ้านบาตร" หรือ "บ้านศิลปบรรเลง" ซึ่งตั้งอยู่ที่ ๑๓๕ ถนนบริพัตร ตำบลบ้านบาตร (สมัยนั้นนิยมเรียกชื่อบ้านตามชื่อตำบล) ขณะนั้นมีทหารกำลังกางเต็นท์รูปไข่สีขาวหลังใหญ่เบ้อเริ่ม เพื่อจัดงานเลี้ยงแขกฉลองงานวิวาห์อันยิ่งใหญ่ของคุณพี่ทั้งสองในวันถัดจากนั้น เป็นงานใหญ่โตมโหฬารจริง ๆ ทั้งแขกเหรื่อ อาหารของขวัญ ผู้คนแต่งตัวสวยงาม และ วงดนตรีมโหรีปี่พาทย์ ซึ่งจะขาดเสียมิได้

เจ้าบ่าว คือ คุณพี่พระนาย เป็นหนุ่มใหญ่ร่างสันทัด ออกจะรูปหล่อพอควร เพราะหุ่นท่านเหมือนพระเอกหนังฝรั่งที่ผมเคยไปดูกับคุณแม่และพี่ ๆ ที่ศาลาเฉลิมกรุง เวลาท่านมาหา "พี่เลง " ชอบแต่งตัวด้วยชุดผ้าม่วงหางกระรอก หรือไม่ก็กางเกงแพรปังลิ้น ทับด้วยเสื้อนอกราชปะแตนกระดุมทองห้าเม็ด เนื้อผ้าดีไม่มียับ แต่ที่สำคัญที่สุดเหนือสิ่งอื่นใด คือ พาหนะที่นำตัวท่านมา คือ รถยนต์เปิดประทุนคันงามหรู ยี่ห้อมอริส หรือ ออสติน ผมไม่แน่ใจ ท่านเป็นหนุ่มใหญ่ฟ้อ หล่อเฟี้ยว ขับรถยนต์คันงามนี้มาที่บ้านบาตร์เสมอ ๆ มาทำไม ? ผมได้เกริ่นไว้แล้ว

ในยุคสมัยนั้นรถยนต์สปอร์ตสี่ล้อหาได้ยากยิ่ง มีมากมายแต่รถสามล้อ (ถีบ) , รถลาก (รถเจ๊ก) , รถราง และ รถถีบ (จักรยานสองล้อ) เป็นส่วนใหญ่ ถ้าใครมีรถยนต์ส่วนตัวขับนับว่าหรูหราที่สุด และบนรถยนต์คันงามของคุณพี่พระนายนี่แหละครับ ที่ผมได้มีโอกาสนั่งติดตาม พี่เลง (บรรเลง สาคริก), พี่จิ้น (คุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลง), และพี่อึ้ง (ชัชวาลย์ จันทร์เรือง)

ไปยัง "บ้านบางซื่อ" คือ บ้านเลขที่ ๔๗ ถนนเศรษฐศิริ ตำบลบางซื่อ ด้วยความตื่นตาระทึกใจ หลายครั้งหลายหน

ชรอยท่านจะรู้ใจวันหนึ่งคุณพี่พระนายได้ซื้อรถยนต์ของเล่นคันงามจำลองรถของท่านจาก ห้าง บี. กริม มาให้ผมเล่นเป็นของกำนัล ผมดีใจยิ่งกว่าได้สตางค์เป็นนักหนาเพราะมูลค่าของมันคงหลายบาท ไม่ใช่เหรียญห้าหรือสิบสตางค์อย่างที่เคยได้ รถคันนี้ไขลานเต็มแล้ววิ่งได้ปร๋อบนพื้นเรียบ...สนุกมาก ผมจำได้ว่าผมเก็บของเล่นนี้ไว้เล่นจนโตเป็นหนุ่มมันก็ยังไม่เสีย

เมื่อเติบโตขึ้นจึงได้รับรู้เพิ่มเติมว่า พี่พระนายท่านผ่านชีวิตราชการรับใช้สนองพระเดชพระคุณองค์ในหลวงรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ อย่างใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทเป็นที่สุด ยศ – ขุนตำรวจเอก และ บรรดาศักดิ์ - พระมหาเทพกษัตรสมุท ที่ท่านได้รับนั้น คือ หัวหน้าตำรวจใหญ่องครักษ์ประจำราชสำนักในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นเอง

นี่แหละครับ พระเอก...พระนาย ของผม ท่านผ่านชีวิตในรั้วในวัง รับใช้ใกล้ชิดองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของสยามประเทศถึงสองพระองค์ และนับได้ว่าท่านได้เกิดเป็นข้าแผ่นดินผู้จงรักภักดีมาถึง ๕ รัชกาล

สิ่งที่ผมจำได้ไม่ลืมอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับตัวผมเอง คือ เมื่อผมกับภรรยา (นพคุณลาภเอนก) ตัดสินใจจะร่วมชีวิตกันโดยไม่เคยบอกกล่าวท่านผู้ใหญ่มาก่อน ผมจนปัญญาที่จะหาผู้หลักผู้ใหญ่เป็นเถ้าแก่ไปสู่ขอ "นพคุณ" ให้ผม มันเป็นเรื่องยากเย็นแทบจะสุดวิสัยเอาทีเดียวครับสำหรับยุคนั้น แต่ในที่สุดคุณพ่อของผม (หลวงประดิษฐไพเราะฯ) ท่านได้อนุมัติให้คุณพี่พระนายกับพี่เลง เป็นเถ้าแก่ฝ่ายชายไปสู่ขอ พร้อมหมั้นหมายกับผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิงจนเป็นที่เรียบร้อย เรื่องที่ทำท่าว่าจะยากกลับเป็นง่าย เรื่องที่ดูเหมือนจะร้ายกลับเป็นดี ผมกับนพคุณประสพความสำเร็จในชีวิตคู่ อยู่กินกันมาหลายสิบปีจนถึงทุกวันนี้ ด้วยฝีมือ(กับฝีปาก)ของ "คุณพี่พระนาย" กับ "พี่เลง" นี่เอง

มีอีกเรื่องหนึ่งที่ผมจักพึงกล่าวถึง คือ เมื่อผมได้มีโอกาสทำงานการเมืองและได้เป็นตัวแทนประชาชน ๒ สมัย คุณพี่พระนายท่านชื่นชมในผลงานการอนุรักษ์ ที่ผมได้ทำไป ท่านอบรมผมว่า เหนือสิ่งอื่นใดในชีวิตเราที่พึงรำลึกไว้เสมอ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และ ความซื่อสัตย์สุจริต เท่านั้น

เพราะเหตุนี้ ผมจึงเชื่อเหลือเกินว่าเมื่อหลานปู่ของท่าน - พีระพงศ์ สาคริก ได้มีโอกาสทำงานการเมืองและเป็นตัวแทนประชาชนเหมือนผม ในรุ่นต่อมา ท่านก็คงอบรมให้หลานปู่ "พีระพงศ์ สาคริก" พึงรำลึกในแนวเดียวกัน

คุณพี่พระนาย มีบุคลิกงามเด่นเป็นสง่า ท่วงท่าเป็นผู้ดีมียศบรรดาศักดิ์สูง สมเป็นเจ้าขุนมูลนายในยุคสมัยก่อน แต่ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนไปท่านก็ใช้ชีวิตแบบคนธรรมดาในยุคประชาธิปไตยได้อย่างมีความสุข เพราะท่านมีอารมณ์ดี มีอารมณ์ขันเป็นพื้นนิสัย มองโลกแต่ในแง่ดีที่รื่นรมย์ ท่านจึงไม่กลายเป็นคนแก่ แม้ว่าอายุจะมากขึ้น ๆ จวบจนถึงวาระที่ท่านเจ็บป่วย ในบั้นปลาย

ด้วยเหตุนี้ "คุณพี่พระนาย" จึงเป็นเสมือน พระเอก...ตลอดกาล พระเอกผู้มีชีวิตจริงที่มีอายุยืนยาวร่วม ๑๐๐ ปี (ขาดอีกเพียง ๑๑ วัน เท่านั้นก็จะมีอายุครบ ๑๐๐ ปี)

"พระนายตายแล้ว" ผมยังแว่วในโสตประสาท...จนถึงวันพระราชทานเพลิงศพของท่านในวันนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงนำวิญญาณอันบริสุทธิ์ของพี่ท่าน สู่สุขคติในสัมปรายภพ เทอญ ฯ

สนั่น ศิลปบรรเลง

กราบคุณพ่อ

คุณพ่อสิ้นลมหายใจและจากพวกเราไปอย่างสงบ ในกลางดึกคืนวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑ ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าฯ น่าเสียดายที่หากท่านมีชีวิตอยู่ต่อไปอีกเพียง ๑๑ วัน ท่านก็จะมีอายุครบ ๑๐๐ ปี พอดี เพราะท่านเกิดวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๑ รวมอายุได้ทั้งสิ้น ๙๙ ปี ๑๑ เดือน ๑๕ วัน ก่อนหน้านั้นไม่นานนักพวกเราได้เตรียมจัดงานทำบุญฉลองอายุครบร้อยปีให้กับท่านที่โรงพยาบาลสงฆ์ แต่ท่านก็มาด่วนสิ้นชีวิตไปเสียก่อนงานฉลองอายุครบร้อยปี จึงกลายเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับท่านแทน

คุณพ่อจากพวกเราไปแล้วชั่วนิจนิรันดร์ตามกฎของไตรลักษณ์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่า สรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเกิดขึ้น ดำรงอยู่ชั่วระยะหนึ่ง แล้วก็ดับสูญไป ไม่มีสิ่งใดจีรังยั่งยืน แม้ว่าชีวิตร่างกายของคุณพ่อจะแตกสลายดับสูญไป ตามกฎของไตรลักษณ์แล้วก็ตาม แต่ในความรู้สึกของพวกเราลูกๆนั้นคุณพ่อยังดำรงคงอยู่กับพวกเราเสมอ ผมเป็นลูกคนเล็กสุดท้ายของคุณพ่อมีอายุห่างจากท่านถึง ๔ รอบ (๔๘ ปี) และห่างจากพี่ชายคนโตคือ "พี่แป๋ว" (ศ. ระพี สาคริก) ๒ รอบ คุณพ่อมักจะเล่าให้ใครต่อใครฟังอยู่เสมอว่า เป็นเรื่องแปลกที่ตัวของท่าน ลูกชายคนโตของท่าน และลูกชายคนเล็กสุดของท่าน มีอายุห่างกันคนละ ๒ รอบ พอดี นอกจากนั้น ยังเกิดปีเดียววันเดียวกันอีกด้วย คือ ทั้ง ๓ คน ต่างก็เกิด "ปีจอ" และเกิดใน "วันอาทิตย์" เหมือนกัน

พวกเราเป็นผู้สืบสายสกุล "สาคริก" ในรุ่นที่ ๒ เนื่องจากครอบครัวของเราได้รับพระราชทานนามสกุลในรุ่นของ "เจ้าคุณลุง" คือ พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก) และ "คุณพ่อ" ของผม พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) "เจ้าคุณลุง" และ "คุณพ่อ" จึงนับเป็น "สาคริก" รุ่นแรก คุณพ่อเคยเล่าว่า เนื่องจากพื้นเพเดิมของบรรพบุรุษพวกเราเป็นชาวสมุทรสาคร ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 6 จึงพระราชทานนามสกุลว่า "สาคริก" ซึ่งความหมายถึง "ชาว สมุทรสาคร" หรือ "ชาวทะเล" นั่นเอง

คุณพ่อเล่าว่าท่านกำพร้ามารดามาตั้งแต่ยังเล็กมาก มารดาของท่านเป็นชาวสุพรรณบุรี และบิดาเป็นชาวสมุทรสาคร รับราชการเป็นนายอำเภอต้องโยกย้ายไปทำงานตามจังหวัดต่างๆ อยู่บ่อยครั้งจึงไม่ค่อยมีเวลาอยู่กับลูก ดังนั้น "คุณพ่อ" จึงใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในวัยเด็กกับญาติพี่น้อง โดยตอนแรกอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรีพอโตขึ้นมาหน่อยจึงย้ายไปอยู่ที่จังหวัดสมุทรสาคร เมื่อสิ้นบิดาแล้ว พี่ชายคนโตของท่าน (พระยาบริหารราชมานพ) ได้นำเข้าถวายตัวฯ เป็นข้าในพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้เข้ามาเป็นนักเรียนมหาดเล็กหลวง ในกรุงเทพฯ ทั้งได้รับราชการเรื่อยมาตั้งแต่สมัยก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนถึงกำหนดเกษียณอายุ

เมื่อผมมีอายุถึงวัยที่ต้องเข้าโรงเรียนอนุบาล ที่โรงเรียนราชินี นั้น คุณพ่อท่านเป็นผู้ขับรถ รับ-ส่ง ผมมาโดยตลอด เนื่องจากที่ทำงานของท่านอยู่ที่ กองมาตราชั่งตวงวัด ซึ่งมีสถานที่ทำงานใกล้กับโรงเรียนราชินีนั่นเอง คุณพ่อเป็นผู้ที่ชอบตื่นเช้า ดังนั้นผมจึงต้องตื่นไปโรงเรียนแต่เช้าด้วย ท่านจะขับรถช้า ๆ จากบ้านถนนเศรษฐศิริผ่านเส้นทางต่างๆมุ่งสู่โรงเรียนราชินี ที่ปากคลองตลาด โดยไม่รีบร้อนมากนัก ท่านจะขับรถไปเรื่อย ๆ ขณะที่ขับรถท่านก็จะชี้ให้ผมดูต้นไม้ต่าง ๆ ที่ปลูกไว้ตามรายทางพร้อมทั้งบอกชื่อของต้นไม้ให้ผมท่องจำไว้ วันหลังท่านก็จะเริ่มถามว่าต้นไม้ต้นนั้นชื่ออะไรเป็นการฝึกให้ผมเป็นคนช่างสังเกตจดจำ วันไหนที่ผมสามารถท่องจำชื่อต้นไม้ต่าง ๆ ได้ถูกต้องเป็นส่วนมาก ท่านก็ให้รางวัลด้วยการพาไปแวะทานไอสครีมห้องเย็นไทยซึ่งอยู่ที่โรงแรมรอแยลตรงหัวมุมสนามหลวงในปัจจุบัน

พอผมเริ่มขึ้นเรียนชั้นประถมท่านก็สอนให้ผมฝึกบวกเลขจากป้ายทะเบียนรถยนต์ที่วิ่งแซงรถของเราขึ้นไปว่าได้ผลลัพท์เท่าใด พอบวกได้คล่องแล้วคราวนี้ท่านก็ให้ทดลองบวกตัวเลขบนป้ายรถยนต์ที่วิ่งสวนมาซึ่งยากกว่า เพราะมีโอกาสมองเห็นเพียงแว่บเดียวเท่านั้น ท่านชอบสอนให้ลูก ๆ เป็นคนช่างสังเกต มีความซื่อสัตย์ มีสัจจะ และเป็นคนตรงต่อเวลา ถ้าเป็นลูกผู้ชายก็สอนให้เป็นสุภาพบุรุษ คือ ให้รู้จักอดทนและเสียสละเพื่อผู้ที่อ่อนแอกว่า ถ้าเป็นลูกผู้หญิงก็สอนให้เป็นสุภาพสตรี ท่านบอกลูก ๆ เสมอว่า ท่านไม่ได้ร่ำรวยจึงไม่มีทรัพย์สินเงินทองและสมบัติอะไรจะมอบให้แก่ลูกได้มากนัก ท่านมอบให้ได้ เฉพาะวิชาความรู้และการอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี รวมทั้งปลูกฝังคุณสมบัติที่ดีต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานั้นให้แก่ลูก ๆ เท่านั้น

คุณพ่อจากพวกเราไปโดยท่านอาจจะนึกว่าไม่ได้ทิ้งสมบัติอะไรไว้ให้กับพวกเรามากนัก แต่ในความรู้สึกของผมท่านได้มอบสมบัติอันล้ำค่ายิ่งกว่าทรัพย์สินเงินทองไว้ให้แก่ลูกๆทุกคนคือ การเป็นผู้รู้จักประหยัด มีสัจจะ มีความซื่อสัตย์ เป็นผู้ตรงต่อเวลา เป็นสุภาพบุรุษ รู้จักสังเกตและเรียนรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งรู้จักคุณค่าของความเป็นคนดี เพียงเท่าที่กล่าวมานี้ก็เป็นสมบัติล้ำค่าที่ท่านได้มอบไว้ให้แก่ลูกๆอย่างพอเพียงแล้ว นอกจากการที่ท่านได้อบรมสั่งสอนลูกๆให้มีคุณสมบัติดังที่กล่าวแล้วท่านยังได้มอบสมบัติล้ำค่าอีกชิ้นหนึ่งให้แก่พวกเราคือ ท่านได้ให้กำเนิดชีวิตร่างกายที่ครบถ้วนสมบูรณ์และมีสุขภาพดีแก่ลูกๆทุกคนด้วย พวกเราได้อาศัยร่างกายที่ท่านเป็นผู้ให้กำเนิดและอาศัยคุณสมบัติดีๆหลายประการที่ท่านพากเพียรเพาะบ่มให้กับเราตั้งแต่วัยเยาว์จนเติบใหญ่ดำเนินชีวิตเลี้ยงชีพจนมีความสุขความเจริญในอาชีพการงานและมีชื่อเสียงมาจนถึงทุกวันนี้ นับเป็นสมบัติที่มีค่ายิ่งซึ่งท่านได้มอบเป็นมรดกไว้แก่ลูกหลานในสกุลสาคริกทุกคน

แม้ว่าคุณพ่อจะจากพวกเราไปแล้วแต่ลูกๆทุกคนยังคงสัมผัสกับท่านได้เสมอในความนึกคิด ผมจึงขอตั้งจิตอฐิษฐาน ขออาราธนาบารมีของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตลอดจนกุศลบารมีต่างๆที่ผมได้ประพฤติปฏิบัติด้วยดีมาแล้วจากผลของการสั่งสอนอบรมของคุณพ่อ ผมขออุทิศส่วนบุญและกุศลเหล่านั้นให้คุณพ่อได้มีความสุขสงบในภพหน้าด้วยเทอญ กราบขอบพระคุณคุณพ่ออีกครั้งครับ...

ชนก สาคริก (ลูกตั๊ก)

บ้านสาคริก / 18 สิงหาคม พ.ศ.2541

คุณพ่อ

" คุณพ่อ " ถือกำเนิดจากครอบครัวข้าราชการในชนบท และเนื่องจาก "คุณปู่" รับราชการเป็นนายอำเภอต้องย้ายไปประจำหลายท้องที่ คุณพ่อจึงเกิดที่จวนเจ้าเมืองสุพรรณบุรี แม้ว่าต้นตระกูลจะตั้งรกรากและสืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองสาครบุรี (ปัจจุบัน - จังหวัดสมุทรสาคร) มารดาของท่านชื่อ "แก้ว" เป็นภรรยาคนที่สองของคุณปู่ ภรรยาคนแรกของคุณปู่อยู่ที่สมุทรสาคร ท่านชื่อ "เงิน" มีบุตรชาย คือ พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก) ซึ่งเกิดก่อนคุณพ่อ ๘ ปี และภรรยาคนสุดท้ายของคุณปู่ชื่อ "คืน" เป็น "แม่เพลง" คนสำคัญคนหนึ่งเมืองอยุธยา ในสมัยนั้น คุณพ่อมีน้องที่เกิดจากคุณแม่ "คืน" อีก ๓ คน คือ คุณอาเลื่อน (คุณหญิง เลื่อน เทพหัสดินฯ ท.จ.) , คุณอาสายหยุด (นางสาวสายหยุด สาคริก) และ คุณอาเพ็ชร (นายเพ็ชร สาคริก)

น่าเสียดายที่มารดาของคุณพ่อถึงแก่กรรมไปตั้งแต่ท่านยังเล็กมาก ชีวิตในวัยเยาว์ของคุณพ่อจึงลำบากตรากตรำแสนสาหัส ต้องกำพร้าแม่และพลัดพรากจากพ่อจนถึงอายุ ๗ ขวบ จึงได้พบกับพ่อเป็นครั้งแรก หลังจากนั้น ชีวิตของคุณพ่อจึงได้ผันแปรไปในทางที่ดีขึ้นเป็นลำดับและก้าวเข้าสู่ความรุ่งโรจน์ในชีวิตด้วยพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ดังนั้นแก่นชีวิตของคุณพ่อตลอดมาจนถึงวาระสุดท้าย คือ ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

ในเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านเป็นผู้ออกรับหน้า "คณะราษฎร์" ก่อนเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะกรมพระตำรวจในซ้าย - ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) คู่กับ กรมพระตำรวจในขวา ขุนตำรวจเอก พระมหามนตรีศรีองค์รักษ์สมุห (ฉัตร โชติกเสถียร) บุคคลใน "คณะราษฎร์" นั้น มีหลายคนที่เป็นเพื่อน ญาติ และเพื่อนบ้านของท่านที่ถนนเศรษฐศิริ แต่ด้วยความยึดมั่นในความกตัญญูกตเวทีและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ คุณพ่อยังคงภูมิใจอยู่เสมอ ตลอดมาที่มิได้ร่วมอยู่ใน "คณะราษฎร์" นั้น

คุณพ่อเป็นผู้ที่ใฝ่หาความจริงและเหตุผลอยู่เสมอ ท่านได้พร่ำสอนลูกทุกคนให้ยึดถือปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นด้วยวาจา หรือ ลายลักษณ์อักษร ท่านมักพิมพ์ ข้อความ ดี ๆ แจกให้ ลูก ๆ เสมอ เช่น เมื่อตอนทำบุญอายุ ครบ ๖ รอบ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓

ในความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ – ลูก คุณพ่อวางตนเสมือนเป็นเพื่อนผู้หวังดีของลูก ๆ คอยให้คำแนะนำสั่งสอนอยู่ห่าง ๆ เปิดโอกาสให้ลูกทุกคนโต้แย้งด้วยเหตุผล คุณพ่อไม่เคยเป็นผู้กำหนดทางเดินชีวิตให้กับลูก ๆ แต่ คุณพ่อจะเป็นผู้ให้กำลังใจและให้การสนับสนุนอยู่ตลอดเวลา สิ่งที่คุณพ่อได้เน้นอบรมสั่งสอนอยู่เสมอตั้งแต่เล็กจนโตก็คือให้รู้จัก "เจียมตัว" ซึ่งคุณพ่อก็ได้รับการถ่ายทอดมาจาก "คุณปู่" และ ลูก ๆ ทุกคนได้ยึดถือปฏิบัติเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติตนเองตลอดมามิให้ "ลืมตัว"

ลูก ๆ เกิดมาในสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่าคุณพ่อมาก แต่ครอบครัวของเราก็มิได้สมบูรณ์พูนสุขเหมือนครอบครัวอื่นที่มีฐานะดีกว่า ความอัตคัดในสิ่งต่างๆ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้พวกเราประสบกับความยากลำบากอยู่เหมือนกัน แต่ด้วยกำลังใจที่ได้รับจากคุณพ่อ ทำให้ลูกๆ มีความมานะอดทนและพากเพียรในการต่อสู้ชีวิต จนประสบความสำเร็จในการเรียน หน้าที่การงานและการสร้างหลักฐานด้วยกันทุกคน

"คุณพ่อ" เคยแสดงเจตจำนงว่าอยากให้ลูกเป็นทหารเรือสักคน เพราะตระกูล "สาคริก" เป็นตระกูลลูกน้ำเค็ม ในที่สุดคุณพ่อก็ได้ลูกที่เป็น "ทหารเรือ" ถึง ๒ คน ท่านเล่าว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานนามสกุล "สาคริก" ให้ "เจ้าคุณลุง" ในรุ่นแรกที่มีการขอพระราชทานฯ สิ่งที่คุณพ่อภาคภูมิใจและถือเป็นมงคลอย่างยิ่งก็คือ ได้รับพระราชทานนามสกุล "สาคริก" ในวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ที่ อ่างศิลา (จังหวัดชลบุรี) ตรงกับวันคล้ายวันเกิดของท่าน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯได้ทรงประทานอธิบายให้ นายเสนองานประพาษ (เนียน สาคริก) ผู้ขอพระราชทานนามสกุลทราบว่า ทรงนำคำ **"สาคร"** จากชื่อเมือง **"สาครบุรี"** ซึ่งต้นตระกูลเคยเป็นเจ้าเมือง มาเติมสระ **อิ + ก** จึงเป็น **"สาคริก"** ซึ่งมีจะทำให้หมายถึง "บุคคล" เช่นเดียวกับคำว่า สถาปนา - สถาปนิก และ พุทธศาสนา – พุทธศาสนิก

ดังนั้น เมื่อ **"สาคร"** หมายถึงทะเล **"สาคริก"** จึงหมายถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องกับทะเล คือเป็น "ชาวทะเล" หรือ "ลูกน้ำเค็ม" เช่น ทหารเรือ, ชาวเรือ (เดินทะเล) , ชาวประมง ฯลฯ และ เมื่อทรงสร้าง "ดุสิตธานี - เมืองประชาธิปไตย" เพื่อให้เป็นต้นแบบสอนการปกครองแบบประชาธิปไตยให้ประชาชนชาวไทยนั้น ก็ได้พระราชทานคำว่า **"ท่องทะเล"** ให้เป็นนามสกุลแฝงของ **"สาคริก"** ด้วย ทั้ง เจ้าคุณลุงฯ และ คุณพ่อ ซึ่งสมัครเป็น ประชาชนพลเมือง ของ

"ดุสิตธานี" ก็ได้รับพระราชทานนามแฝงที่มีความหมายคล้องจองกับนามเดิม คือ " **แนบ** เนียน **ต่อ** เนื่อง " ทั้งนี้เพราะ พี่ชื่อ **"เนียน"** น้องชื่อ **"เนื่อง"** จึงพระราชทานชื่อ **"นายแนบ ท่องทะเล"** เป็นนามแฝงของ พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก) และ **"นายต่อ ท่องทะเล"** เป็นชื่อและนามสกุลแฝงของ พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต่อมาเมื่อเจ้าคุณลุงย้ายบ้านไปอยู่หัวหิน ประจวบคีรีขันธ์ ท่านได้ตั้งชื่อบ้านของท่านว่า **"บ้านแนบทะเล"** ตามนามแฝงที่ได้รับพระราชทาน (ชื่อบ้านหลังนี้อยู่ในทำเนียบบ้านพักตากอากาศยุคก่อน)

ปกติ คุณพ่อเป็นคนแข็งแรง และ อารมณ์ดี หมั่นออกกำลังกายอยู่เสมอ จึงมีสุขภาพดี เมื่ออายุได้ ๗๕ ปี ท่านเข้ารับการผ่าตัดครั้งแรก ที่โรงพยาบาลรามาธิบดี เนื่องจากลำไส้ใหญ่อุดตันต้องตัดออกไปประมาณ ๒ ฟุต ขอบคุณ "คุณหมอ" ที่รักษาครั้งนั้น คือ นายแพทย์เกรียงไกร อัครวงศ์ ผู้ติดต่อขอให้ นายแพทย์ จินดา สุวรรณรักษ์ เป็นผู้ทำการผ่าตัด ในการผ่าตัดครั้งนั้น พบเซลล์มะเร็งในลำไส้ใหญ่ แต่หมอบอกว่าไม่เป็นไรคุณพ่ออยู่ต่อไปได้อีกไม่น้อยกว่า ๑๐ ปี เพราะท่านอายุมากแล้วเซลล์ไม่กระจาย พวกเราไม่ได้บอกให้ท่านทราบเรื่องนี้เลย และคุณพ่อก็อยู่ต่อมาได้อีกเกือบครบ ๒๕ ปี เพราะไม่มีความกังวลใจ อีกทั้งท่านมีวินัยในการรักษาตัวดีตามแพทย์สั่งทุกประการ

หลังจากนั้น คุณพ่อมีความเป็นอยู่อย่างปกติ เดินออกกำลังกายทุกเช้า รับประทานอาหารได้ เหมือนปกติเช่นที่เคยเป็น ท่านยังสามารถขับรถยนต์โอเปิ้ลของท่าน รับ-ส่ง หลานปู่ (อัษฎาวุธ สาคริก) ที่โรงเรียนอนุบาลจุฬาลักษณ์ และโรงเรียนสวนบัว ใกล้บ้านอยู่จนถึงอายุประมาณ ๘๐ ปี จึงเลิกขับรถยนต์ แต่ท่านก็ยังเดินทางไปไหนมาไหนตามลำพังคนเดียวด้วยรถเมล์เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไปเฝ้าถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รับพระราชทานสังคหะวัตถุจากพระหัตถ์ ในวันเฉลิมพระชนมพรรษาทุกปีไม่เคยขาด เมื่ออายุ ๙๓ ปี ท่านยังขึ้นรถเมล์ไปเดินออกกำลังกาย ที่สวนจตุจักรตามลำพังคนเดียว

ท่านเริ่มเจ็บป่วยอีกครั้ง เข้าโรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ รับการผ่าตัดต่อมลูกหมากซึ่งเป็นโรคของผู้สูงอายุเพศชายเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาท่านก็เริ่มเดินก้าวขาไม่ค่อยออก จากการตรวจพบว่าเริ่มมีอาการสมองฝ่อจึงไม่สามารถไปไหนตามลำพัง แต่ยังคงเคลื่อนไหวด้วยตนเองภายในบ้านได้ ต่อมาอีกระยะหนึ่ง ท่านมีอาการอักเสบที่กระเพาะปัสสาวะจนต้องเจาะหน้าท้อง ใส่สายยาง (ท่อรับน้ำปัสสาวะ) ติดตัวไว้ และ ต้องมีผู้ช่วยพยาบาล คอยดูแลท่าน

ตลอด ๒๔ ชั่วโมง หลังจากนั้นก็ไม่ได้ออกไปไหนอีกเลย นอกจากไปเปลี่ยนสายยางท่อรับน้ำปัสสาวะหน้าท้อง ที่โรงพยาบาลวิชัยยุทธ เดือนละ ๑ ครั้ง ซึ่ง คุณหมอ วีระสิงห์ เมืองมั่น กรุณาทำให้ฟรีด้วยตนเองทุกครั้ง

เมื่อ "คุณพ่อ" อายุครบ ๘ รอบ ๙๖ ปี อดีต ฯพณฯ ท่าน ม.ล.ปิ่น มาลากุล ฯ ท่านได้กรุณาจัดเลี้ยงอาหารกลางวันให้ ที่ หอวชิราวุธานุสรณ์ "คุณพ่อ" ท่านก็ต้องนั่งรถเข็นไปจนกระทั่งประมาณต้นเดือนเมษายน ๒๕๔๐ "คุณพ่อ" ต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลวิชัยยุทธ มีอาการเป็นไข้อักเสบจากแผลท่อรับน้ำปัสสาวะ เมื่อได้รับการรักษาประมาณ ๑ สัปดาห์ มีอาการดีขึ้น จึงไปรับการรักษาและพักฟื้นต่อที่โรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ อีกประมาณ ๑ เดือนก็หายเป็นปรกติ ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์จากจาก นาวาเอก วิโรจน์ รุจิรวัฒน์ รองผู้อำนวยการโรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เป็นอย่างดี หลังจากหายดีแล้วก็กลับบ้าน ได้มีโอกาสทำบุญอายุครบ ๙๙ ปี เต็ม (ย่างเข้า ๑๐๐ ปี) ในวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๔๐ ซึ่งเป็นการทำบุญครั้งสุดท้าย ของท่าน ลูก ๆ มากราบที่ข้างเตียงท่านยังลุกขึ้นมานั่งให้พรและถ่ายรูปได้ด้วยได้

ในเดือน กรกฎาคม ๒๕๔๐ ท่านต้องเข้าโรงพยาบาลวิชัยยุทธอย่างกระทันหันอีกครั้ง เนื่องจาก ปอดอักเสบมีอาการหนักมาก คุณหมอ มนูญ ลีเชวงวงศ์ และ คุณหมอ วีระสิงห์ เมืองมั่น ได้พยายามให้การรักษาอย่างเต็มที่ ประมาณ ๓ สัปดาห์ ก็มีอาการดีขึ้นพอจะย้ายโรงพยาบาลได้ (โรงพยาบาลเอกชนมีค่าใช้จ่ายสูงมากและเบิกไม่ได้เต็มจำนวน) ขอขอบคุณ พลเอก โชคชัย หงส์ทอง ที่กรุณาช่วยจนได้ย้ายไปเข้ารับการรักษาต่อที่ห้องไอ.ซี.ยู โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าฯ และขอขอบคุณ พันโท เกลี้ยง และ พันตรีหญิง สุมาลิน ที่ช่วยรอรับอยู่ที่โรงพยาบาลฯ จนเป็นที่เรียบร้อย "คุณพ่อ" อยู่ในห้อง ไอ.ซี.ยู. อีก ๗ วันก็ได้ออกมาพักฟื้นที่ ห้อง ๖๒๘ อาคาร ๘๐ สมเด็จย่า ต่ออีก ๒ เดือน และได้กลับบ้าน คราวนี้ต้องซื้อเตียงผู้ป่วยให้ท่านนอนเพราะลุกนั่งไม่ได้แล้ว

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ลูก ๆ เตรียมการจองสถานที่ทำบุญฉลอง " อายุครบ ๑๐๐ ปี" ของคุณพ่อ ที่โรงพยาบาลสงฆ์ ในวันที่ ๑๙ มิถุนายน แต่พอถึงต้นเดือนเมษายน ท่านก็ต้องเข้าโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า อย่างฉุกเฉินอีกครั้งด้วยโรคปอดอักเสบเช่นเคย ได้อยู่ที่ ห้อง ๔๑๓ ตึกศัลยกรรมธนรัชต์ โดย คุณหมอ นักรบ พงศ์สามารถ เป็นผู้รับไว้ให้การรักษา

ครั้งนี้ "คุณหมอ" ตรวจดูปอดของท่านแล้วบอกว่าไม่ค่อยดีนัก และเนื่องจากท่านมีอายมากแล้วไม่สามารถรักษาให้ดีกว่านี้ได้ พอมีอาการดีขึ้น คุณหมอจึงให้กลับบ้าน พอถึงวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๔๑ ท่านมีอาการหายใจไม่สะดวก ต้องพาเข้าโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าอย่างฉุกเฉินอีกเป็นครั้งสุดท้าย คราวนี้ต้องใช้เครื่องช่วยหายใจตลอดเวลาไม่รู้สึกตัวและอยู่ในโคม่าตลอด

ลูก ๆ ภาวนา...ขอให้ท่านอยู่จนถึง วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๔๑ จะได้มีอายุครบ ๑๐๐ ปี

แต่ในที่สุด "คุณพ่อ" ก็จากไปด้วยอาการหัวใจล้มเหลว ในวันอาทิตย์ ที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๑ เวลา ๒๓.๔๙ น. สิริรวมอายุ ได้ ๙๙ ปี ๑๑ เดือน ๑๙ วัน อีก ๑๑ วัน จะถึงวันที่ ๑๙ มิถุนายน ซึ่งท่านจะมีอายุครบ ๑๐๐ ปี และ อีก ๑๑ นาที ก็จะพ้นวัน อาทิตย์ ที่ ๗ มิถุนายน ซึ่ง "วันอาทิตย์" ตรงกับวันที่ท่านเกิด และยิ่งน่าแปลกใจที่เมื่อพิจารณาดู "ตัวเลข" แล้วมีเพียงเลข "๑" กับ เลข "๙" เท่านั้น ....ราวกับท่านจงใจจะจากไปในวันและเวลานั้นเอง

บันทึก "อัตชีวประวัติ" ความเป็นมาของชีวิต "คุณพ่อ" ซึ่งเขียนด้วยลายมืออันงดงามของท่านนั้นแม้ว่าจะยังไม่จบ แต่ก็ทำให้ลูก ๆ ซึ่งไม่เคยทราบเรื่องมาก่อน ได้ตระหนักถึงความยากลำบากของคุณพ่อแต่หนหลัง นับเป็นตัวอย่างของชีวิตจริงที่จะให้ลูก หลาน เหลน ได้ยึดถือเป็นแบบอย่างต่อไป และจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้ที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องในอดีตของเมืองไทย ในช่วงเวลา ๑๐๐ ปี ที่ผ่านมา ลูก ๆ ทุกคน จึงเห็นพ้องต้องกันว่า ให้นำมาลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ของท่าน ในครั้งนี้

ด้วยความเคารพ รัก ภาคภูมิใจ และ ขอเทิดทูนคุณความดีของคุณพ่อไว้ ตลอดกาล
ลูกขอแสดงความกตัญญูด้วยการกระทำความดีเช่นที่คุณพ่อได้ทำมาแล้ว
อุทิศแด่ "คุณพ่อ" ตลอดชีวิตของลูก

ลูก ๆ ทุกคน ของ "คุณพ่อ"

June 7, 1998

Dear Khun Pa,

The news of Great Grandpa Sagarik's passing deeply saddens us.

We all lovingly remember him as a kind and good person. His long, full life should be an inspiration to all. Each of us owes much to him and his life experiences, not the least of which is the 'Sagarik' name. We would do Great Grandpa proud by living our lives in a moral and forthright manner.

Please express and extend our condolences to the rest of the family. We are thinking of you and wishing you peace.

Truly yours in love and sincere sympathy,

เคารพ รัก คุณพ่อ

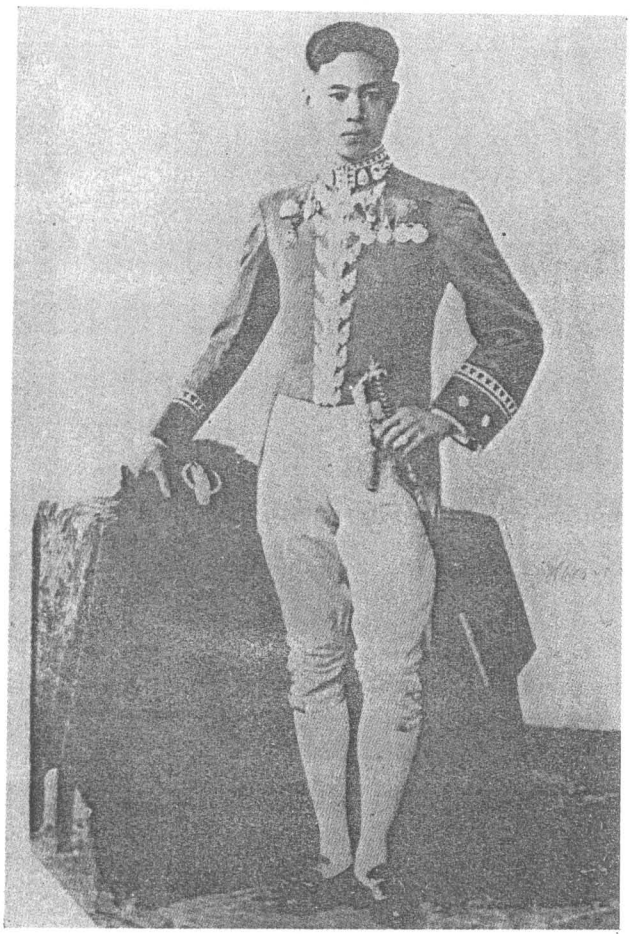
เสียสิน สงวนศักดิ์ไว้	วงศ์หงส์
เสียศักดิ์ สู้ประสงค์	สิ่งรู้
เสียรู้ เร่งดำรง ความสัตย์	ไว้นา
เสียสัตย์ อย่าเสีย สู้	ชีพม้วย มรณา.

"คุณพ่อ" ท่านมีชีวิตเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ ลูก ๆ ทุกคน ในวัยเด็กท่านเกิดและมีชีวิตอย่างเด็กกำพร้าในชนบท เติบโตและเจริญรุ่งเรืองในราชสำนักพระมหากษัตริย์ ยุคสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ถึง ๒ พระองค์ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ และ รัชกาลที่ ๗ ซึ่งได้หล่อหลอมให้ท่านมีชีวิตและจิตใจเช่นที่เป็นอยู่ตลอดมา ดังจะเห็นได้จาก "อัตชีวประวัติ" ที่ท่านเขียนไว้ และ จากการอบรมสั่งสอนลูก ๆ

คุณพ่อเป็นผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีอย่างสูง ประพฤติปฏิบัติอยู่ในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ท่านมอง "สังคม" ยุคสมัยที่ผ่านมาอย่างผู้ที่มีความเข้าใจใน "โลกธรรม ๘" ท่านจึงไม่หวั่นไหวกับการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของท่าน แม้ว่าหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง "คุณพ่อ" จะต้องสอบเข้ารับราชการในตำแหน่งเล็กๆ เงินเดือนเพียงหนึ่งในห้าของที่ท่านเคยได้รับ ท่านก็ใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ไม่รบกวนใคร ท่านบอกลูก ๆ ว่า ท่านไม่มีสมบัติที่เป็นเงินทองของมีค่าอะไรจะให้ลูก ท่านสอนให้ศึกษาหาความรู้ไว้เป็นสมบัติของตนเอง เช่นที่ท่านกระทำอยู่ตลอดชีวิตของท่าน และสิ่งที่ท่านพร่ำอบรมสั่งสอนอย่างมากที่สุด คือ ให้เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ให้รักและกตัญญูต่อประเทศชาติ ศรัทธาและยึดมั่นในพระพุทธศาสนา เคารพบูชาพระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณต่อประเทศชาติ

ซึ่ง ลูก ๆ ทุกคนเชื่อฟังและปฏิบัติตามด้วยความเคารพรัก "คุณพ่อ"

มาลินี สาคริก

ภาพถ่ายในเครื่องแบบ หลวงศักดิ์นายเวร
มหาดเล็กรับใช้ใน รัชกาลที่ ๖
พ.ศ. ๒๔๖๘

เสนาะ ศิริสรรกัย พ.ศ. ๒๔๕๘
The Talat Noi Photo Studio
BANGKOK
ตลาดน้อย
กรุงสยาม

ประวัติ
ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)

ประวัติครอบครัว

ปู่ หลวงอภัยสุนทร (ตาด สาคริก)
ปลัดเมืองสาครบุรี (สมุทรสาคร) ประมาณ พ.ศ. ๒๔๒๔

ย่า นางอภัยสุนทร (กลิ่น สาคริก)

บิดา ขุนคลัง (หนู สาคริก)
นายอำเภอตลาดใหม่ , บ้านบ่อ, กำแพงแสน, บางปลาม้า, บางเลน ฯลฯ

มารดา นางคลัง (แก้ว สาคริก)

เกิด วันอาทิตย์ ที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๑

อุปสมบท ณ วัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔

เริ่มรับราชการ วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ (อายุ ๑๕ ปี ๕ เดือน ๒๑ วัน)
ตำแหน่งมหาดเล็กวิเศษ กรมมหาดเล็กหลวง กระทรวงวัง

รับราชการทหาร ประจำการสังกัด ทหารราบที่ ๑ มหาดเล็ก
วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๒
ปลดประจำการ วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๔

ถึงแก่อนิจกรรม ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าฯ
วันอาทิตย์ ที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑ เวลา ๒๓.๔๕ น.
สิริรวมอายุ ๙๕ ปี ๑๑ เดือน ๑๕ วัน (อีก ๑๑ วัน จะมีอายุครบ ๑๐๐ ปี)

พี่น้องร่วมบิดา

เกิดจากมารดาชื่อ เงิน

๑. พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก) (ถึงแก่อสัญกรรม)

เกิดจากมารดาชื่อ แก้ว

๒. พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) (ถึงแก่อนิจกรรม)

เกิดจากมารดาชื่อ คืน

๓. คุณหญิง เลื่อน เทพหัสดิน ณ อยุธยา ท.จ. (อายุ ๙๑ ปี)

๔. นางสาว สายหยุด สาคริก (ถึงแก่กรรม)

๕. นาย เพ็ชร สาคริก (ถึงแก่กรรม)

ภรรยา นางสนิท ภมรสูตร (ถึงแก่กรรม)

นางมหาเทพกษัตรสมุห (บรรเลง สาคริก) (อายุ ๙๐ ปี)

นางเหรียญ ทองมินทร์ (ถึงแก่กรรม)

บุตร เกิดจาก นางสนิท ภมรสูตร ๕ คน

๑. ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก - ข้าราชการบำนาญ อดีตอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ , อดีต ร.ม.ช. เกษตรฯ ฯลฯ

๒. นาย สมพัทธ์ สาคริก - ธุรกิจการเกษตร, อดีต ส.จ. ประจวบคีรีขันธ์

๓. นาย พจนา สาคริก - อดีตผู้อำนวยการบริการภายใน เกษียณอายุจากรัฐวิสาหกิจการไฟฟ้านครหลวง

๔. พลเรือโท มนู สาคริก - อดีตเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเรือ , อดีตผู้ช่วยทูตทหารเรือประจำกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

๕. เรือเอก อุสาห์ สาคริก - อดีตนายทหารเรือ และ ผู้อำนวยการกองนำร่อง กรมเจ้าท่า

บุตร เกิดจาก นางมหาเทพกษัตรสมุห - บรรเลง สาคริก (ศิลปบรรเลง) ๔ คน

๖. นางสาว มาลินี สาคริก - ข้าราชการบำนาญ สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ , ปัจจุบัน เลขาธิการมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

๗. นาย นิคม สาคริก - อดีตพนักงานรัฐวิสาหกิจการไฟฟ้านครหลวง เขตมีนบุรี

๘. ผศ. เพียงเพ็ญ พานิชพัฒน์ - อดีตอาจารย์และรองคณบดี คณะมนุษย์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,ปัจจุบันธุรกิจส่วนตัว

๙. นาย ชนก สาคริก - อดีตพนักงาน การไฟฟ้านครหลวง , ปัจจุบัน ผู้อำนวยการบริษัทแฮนด์แอคมี่ซัพพลายส์ จำกัด, รองเลขาธิการ มูลนิธิหลวงประดิษฐ ไพเราะ ฯ , ภาคีสมาชิกราชบัณฑิต , บุคคลดีเด่นด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ

บุตร เกิดจาก นาง เหรียญ ทองมินทร์ ๑ คน

๑๐. นาง เสาวนีย์ แขมมณี - อดีตพนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค , ปัจจุบัน ธุรกิจส่วนตัว

บุตรบุญธรรม รับหลานเป็นบุตรบุญธรรม ๑ คน

๑๑. นางสาว ธัญญารัตน์ สาคริก - หัวหน้าฝ่ายอนุบาลโรงเรียนเรวดี

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๔๕๓ - เรียนจบชั้นประถม ๒ โรงเรียนพินพิทยาคาร

พ.ศ. ๒๔๕๔ - ถวายตัวเป็นข้าฯ ในพระองค์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จังหวัดนครปฐม ผู้นำเข้าเฝ้าถวายตัวฯ คือพี่ชาย นายเสนองานประพาษ (เนียน สาคริก)

- ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเรียนที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง กรุงเทพ ฯ (ปัจจุบัน คือ โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย)

พ.ศ. ๒๔๖๑ - จบหลักสูตรโรงเรียน ชั้น ม.๘ สอบได้ที่ ๑ รับพระราชทานรางวัล แหนบทองลงยา

- เป็นหัวหน้าคณะฯ และ หัวหน้านักเรียนโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย
- ได้เสื้อสามารถนักฟุตบอลของโรงเรียนฯ

ประวัติการรับราชการ

พ.ศ. ๒๔๖๑	-	โปรดเกล้าฯ ให้รับราชการ กองตั้งเครื่อง กรมมหาดเล็กรับใช้
๑ . ๑ . ๖๑	-	ยศ - มหาดเล็กวิเศษ บรรดาศักดิ์ - นายเนื่อง สาคริก
๓๑ . ๗ . ๖๑	-	ยศ - รองหุ้มแพร บรรดาศักดิ์ - นายรองสุจินดา
๒๘.๑๒.๖๒	-	ยศ - หุ้มแพร บรรดาศักดิ์ - นายเสนองานประพาษ
๑๒ . ๘ .๖๗	-	ยศ - จ่า บรรดาศักดิ์ - นายจ่ารง
๖ . ๖ . ๖๘	-	ยศ - รองหัวหมื่น บรรดาศักดิ์ - หลวงศักดิ์นายเวร
พ.ศ. ๒๔๖๙	-	ปลัดกรมกองตั้งเครื่อง
พ.ศ. ๒๔๗๑	-	รั้งตำแหน่งเจ้ากรม กองมหาดเล็กตั้งเครื่อง
พ.ศ. ๒๔๗๒	-	เจ้ากรมชั้นหนึ่ง กองมหาดเล็กตั้งเครื่อง
๒ . ๑ . ๗๒	-	ยศ - เสวกเอก บรรดาศักดิ์ - เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์
พ.ศ. ๒๔๗๓	-	เจ้ากรมพระตำรวจในซ้าย กรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์
๒ . ๑ . ๗๒	-	ยศ - ขุนตำรวจเอก บรรดาศักดิ์ - พระมหาเทพกษัตรสมุห
๑ . ๗ . ๗๕	-	ปลดออกจากราชการโดยโปรดเกล้าฯ ให้ตัดงบประมาณกรมพระตำรวจหลวง รับพระราชทานบำนาญสำนักพระราชวัง

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ฯ

พ.ศ. ๒๔๗๕	-	สอบเข้ารับราชการ ประจำแผนกตรวจรับรอง กองมาตราชั่งตวงวัด กรมทะเบียนการค้า กระทรวงเศรษฐการ
พ.ศ. ๒๔๘๓	-	หัวหน้าสำนักงานสาขามาตราชั่งตวงวัด ที่ ๑ จังหวัดสงขลา
พ.ศ. ๒๔๘๗	-	ประจำแผนกตรวจสอบและรับรอง กองมาตราชั่งตวงวัด
พ.ศ. ๒๔๘๔	-	นายตรวจมาตรา ชั้น ๑
พ.ศ. ๒๔๘๕	-	หัวหน้าแผนกตรวจสอบและรับรอง กองมาตราชั่งตวงวัด
พ.ศ. ๒๔๘๖	-	โอนไปสังกัด กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย
๑๖ เม.ย. ๘๖	-	หัวหน้าแผนกบริการโรงแรม กองทัศนศึกษานามัย กรมประชาสงเคราะห์

๑ ม.ค. ๐๒ - เกษียณอายุราชการ รับบำเหน็จบำนาญเหตุสูงอายุ

๑ ก.พ. ๐๔ - รองผู้อำนวยการ องค์การสวนสัตว์ดุสิต

๑๖ ก.พ. ๐๘ - ลาออกจากงาน องค์การสวนสัตว์ดุสิต

๕ ธ.ค. ๒๕๓๓ - ได้รับเลือกเป็น "พ่อตัวอย่าง" จากเขตพญาไท ในวันพ่อแห่งชาติ

เครื่องราชอิศริยาภรณ์และสิ่งของที่ได้รับพระราชทาน

พ.ศ. ๒๔๕๔ - เหรียญ บรมราชาภิเศก เงิน

พ.ศ. ๒๔๖๒ - เหรียญราชรุจิทอง

- เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๕

พ.ศ. ๒๔๖๓ - ตรามงกุฎสยาม ชั้น ๕

พ.ศ. ๒๔๖๔ - ตราช้างเผือก ชั้น ๕

พ.ศ. ๒๔๖๕ - เข็มโบ ร.ร. ชั้น ๓

- ตรามงกุฎสยาม ชั้น ๔

พ.ศ. ๒๔๖๖ - เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๔

พ.ศ. ๒๔๖๘ - เสมา ชั้น ๓

- เหรียญบรมราชาภิเศก (รัชกาลที่ ๗)

พ.ศ. ๒๔๖๙ - เหรียญรัตนาภรณ์ ป.ป.ร. ชั้น ๔

พ.ศ. ๒๔๗๐ - แหนบ ป.ป.ร. ชั้น ๒

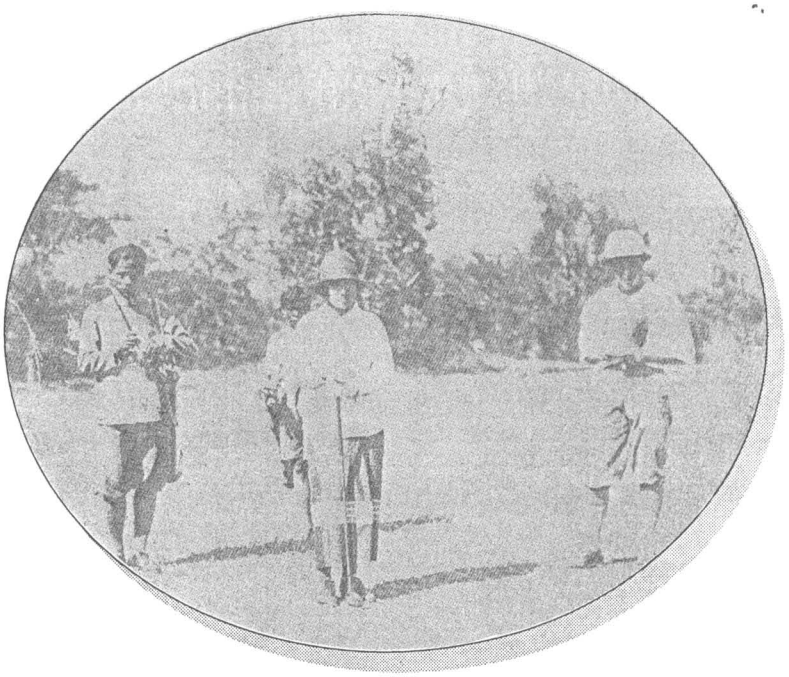
พ.ศ. ๒๔๗๒ - ตราเลยองดอนเนอร์ ชั้น ๕ ของรัฐบาลเรปบลิกฝรั่งเศส

- ตริตาภรณ์ มงกุฎสยาม

พ.ศ. ๒๔๗๕ - เหรียญเฉลิมพระนคร ๑๕๐ ปี (เงิน)

พ.ศ. ๒๔๘๓ - เหรียญบรมราชาภิเษก ร. ๘

- เหรียญจักพรรดิ์มาลา

สมเด็จพระนางเจ้า รำไพพรรณี เสด็จฯ ทรงกอล์ฟ
พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ตามเสด็จฯ

เมื่อเป็นรองผู้อำนวยการองค์การสวนสัตว์ดุสิต เข้าเฝ้าฯ ถวายงานของพระเศวต พ.ศ. ๒๕๐๗

ประวัติชีวิต

เนื่องจาก ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) เขียน "อัตชีวประวัติ" ไว้ด้วยลายมือของท่านเองส่วนหนึ่ง ซึ่งคิดว่ามีประโยชน์ต่อผู้ที่จะศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในอดีต จึงนำมาลงพิมพ์ไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของท่าน เล่มนี้ เพราะเรื่องราวของผู้ที่มีชีวิตอยู่ถึง ๕ รัชกาล มีอายุเกือบร้อยปีนั้นหาได้ยาก อีกทั้งประสบการณ์ในชีวิตของท่านน่าสนใจและน่าศึกษามาก มีทั้งเรื่องราว ต่าง ๆ และวิธีการเขียนหนังสือแบบโบราณ ที่แตกต่างจากในปัจจุบัน ในที่นี้จะกล่าวถึงประวัติชีวิตของท่านเพียงโดยย่อ ดังนี้

ท่าน เกิดในสมัย รัชกาลที่ ๕ ถวายตัวเป็นข้าฯในพระองค์รัชกาลที่ ๖ รับราชการถวายการรับใช้พระเจ้าแผ่นดินในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถึงสองพระองค์ คือ รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ ท่านมีประสบการณ์ในช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และต้องมีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปเพราะถูกปลดออกจากราชการ เนื่องจากมีการยุบกรมพระตำรวจหลวงซึ่งท่านดำรงตำแหน่งกรมพระตำรวจในซ้าย ยศ - ขุนตำรวจเอก บรรดาศักดิ์ - พระมหาเทพกษัตรสมุห

ตลอดชีวิตของท่านยังคงใช้ยศและบรรดาศักดิ์ที่ได้รับพระราชทานฯ เช่นเดิมตลอดมา ไม่เคยยอมเปลี่ยนเป็น "นายเนื่อง สาคริก" เช่นผู้อื่นบางท่าน และเนื่องจากชื่อบรรดาศักดิ์ของท่านนั้น มีทั้งคำว่า "พระ - มหา - เทพ" จึงมักทำให้คนในปัจจุบันนี้เข้าใจผิด คิดว่า ท่านเป็น "พระสงฆ์" อยู่เสมอ เพราะไม่มีใครคิดว่าจะยังมี "ขุนนาง" ที่มีบรรดาศักดิ์ยุคสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ท่านเป็นผู้ที่จงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์ และยังคงรักษาความเป็นผู้จงรักภักดีด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณตลอดมาตราบจนถึงแก่อนิจกรรม อีกทั้งพร่ำอบรมสั่งสอนลูกหลานและศิษย์ให้ประพฤติปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

ท่านสมัครสอบเข้ารับราชการอีกครั้งที่ กองมาตราชั่งตวงวัด กรมทะเบียนการค้า กระทรวงเศรษฐการ โดยใช้วุฒิ มัธยมปีที่ ๘ ของโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ทั้งนี้เพราะท่านมีความสามารถพิเศษในวิชา คณิตศาสตร์ และการที่ท่านเป็นเพื่อนรักกับ อดีต ฯพณฯ ท่าน ม.ล. ปิ่น มาลากุลฯ ได้นั้นท่านเล่าว่าเพราะ ฯพณฯ ท่าน ม.ล. ปิ่น ซึ่งแม้จะมีอายุน้อยกว่าและอยู่ใน

ชั้นเด็กเล็กกว่าแต่เก่งในวิชาคณิตศาสตร์มาก ครูจึงให้ข้ามชั้นมาเรียนเฉพาะวิชานี้ในชั้นเรียนเดียวกันกับท่านจึงถูกอัธยาศัยกันตั้งแต่นั้นตลอดมา นับเป็นมิตรภาพที่ยาวนาน มากกว่า ๘๐ ปี (เป็นเพื่อนกันตั้งแต่อายุประมาณ ๑๐ ปี เศษ) นอกจากนี้มีผู้ที่ท่านเคารพนับถือและสนิทสนมด้วยอย่างมากในระหว่างรับราชการในราชสำนักฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ อีกท่านหนึ่ง คือ อดีตพระภิกษุ พระยานรรัตนราชมานิต (ท่านเจ้าคุณนรฯ -วัดเทพศิรินทร์)

เมื่อ ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกาตรสมุห มีอายุครบ ๘ รอบ ๙๖ ปี อดีต ฯพณฯ ม.ล. ปิ่น มาลากุลฯ ได้จัดเลี้ยงให้เป็นพิเศษที่ "หอวชิราวุธานุสรณ์" มีนักเรียนวชิราวุธรุ่นใกล้เคียงกัน ที่มีอายุ เกิน ๙๐ ปี มาร่วมงานเลี้ยงด้วย อีกท่านหนึ่ง คือ ม.จ.ดุลภากร วรวรรณ

ก่อนเกิดสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ท่านย้ายไปประจำที่จังหวัดสงขลา และเมื่อกองทัพญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่จังหวัดสงขลา ท่านได้ทำหน้าที่ในฐานะข้าราชการอาวุโส ที่มีประสบการณ์มากกว่าผู้อื่นควบคุมสถานการณ์ ซึ่งในช่วงเวลานั้น มีความสับสนและอันตรายอย่างยิ่ง แต่ท่านได้ใช้ความสุขุมและประสบการณ์ ที่เคยรับใช้ใกล้ชิดพระยุคลบาทในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ประสานงานกับทางกองทัพญี่ปุ่นอย่างนุ่มนวน จึงทำให้ลดความรุนแรงลงไปได้อย่างมาก

หลังสงครามสงบได้ย้ายกลับมากรุงเทพฯระยะหนึ่ง แล้วโอนย้ายไปกระทรวงมหาดไทยในตำแหน่งหัวหน้าแผนกบริการโรงแรม กองทัศนศึกษานามัย กรมประชาสงเคราะห์ ในช่วงเวลาก่อนเกษียณอายุราชการนั้น เนื่องจากเป็นอดีตขุนนางราชสำนักฯ ที่ได้เคยรับราชการสนองพระเดชพระคุณองค์พระมหากษัตริย์มาแล้วถึง ๒ พระองค์ จึงได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชามารยาทในสังคม , มารยาทในโต๊ะอาหาร การทำความเคารพ เฉพาะองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยการ หมอบ – คลาน - ถวายบังคม และ การ ยืน - เดิน – ถวายคำนับ ฯลฯ ให้นักเรียนโรงเรียนบริการโรงแรม ซึ่งจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่วังสราญรมย์ เนื่องจากเริ่มมีนักธุรกิจ และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาพักตามโรงแรมมากขึ้น และยังรับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษสอนนักเรียนนายร้อยตำรวจ ที่โรงเรียนนายร้อยตำรวจ สามพราน ในวิชาต่าง ๆ ดังกล่าวอีกด้วย (มีศิษย์ที่เป็นตำรวจระดับนายพลนอกราชการ และ ศิษย์ที่เป็นผู้บริหารโรงแรมที่มีชื่อเสียง และเป็นครูอาจารย์สอนในโรงเรียนวิชาบริการโรงแรมต่อมาอีกหลายคน ส่วนใหญ่มีอายุมากหรือถึงแก่กรรมไปแล้ว)

หลังจากเกษียณอายุราชการ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ แล้ว ด้วยความที่ท่านรักธรรมชาติและชอบใช้ชีวิตอย่างอิสระ จึงไปทำงานเหมืองแร่แมงกานีส ที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ระยะหนึ่ง แล้วกลับมารับตำแหน่งรองผู้อำนวยการสวนสัตว์ดุสิต (เขาดิน) ประมาณ ๔ ปี จึงลาออก ในช่วงเวลานั้น ได้เคยเฝ้าถวายการรับรอง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ และเคยเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในนามขององค์การสวนสัตว์ดุสิต เพื่อถวาย "งา" ของพระเศวต ช้างเผือกเชือกแรกในรัชกาลที่ ๙

หลังการลาออกจากองค์การสวนสัตว์ดุสิตแล้ว ท่านใช้ชีวิตอย่างอิสระอยู่ที่บ้านถนนเศรษฐศิริ รับเชิญเป็นผู้บรรยายวิชาการต่าง ๆ , เป็นที่ปรึกษาให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทั้งก่อนและหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง, เขียนบทความต่างๆจากประสบการณ์ชีวิตอันยาวนานของท่านลงพิมพ์ในวารสารของมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ และมีผู้เขียนอื่นนำเรื่องที่ท่านเล่าให้ฟังไปเขียนลงในหนังสือต่าง ๆ เช่น ท. เลียงพิบูลย์ นำไปเขียนในเรื่อง กฎแห่งกรรม เป็นต้น

นอกจากนั้น ท่านรับเป็นกรรมการมูลนิธิวัดเบญจมบพิตร และเป็นผู้เริ่มบริจาคตั้ง "ทุนมูลนิธินักเรียนมหาดเล็กหลวง" ในมูลนิธิเบญจมบพิตร ถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นกองทุนที่ ๑๘๘ ตั้งแต่วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๑๔ และ เมื่อท่านมีอายุ ๘๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้ทำหนังสือแจ้งความจำนงว่าถ้าหากท่านหาชีวิตไม่แล้วให้ถือว่าเจ้าของทุนนี้ คือ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกทั้งท่านยังได้เป็นสมาชิกสมาคมคลังปัญญาอาวุโสแห่งประเทศไทยคนหนึ่ง ที่มีอาวุโสสูงมากที่สุด และได้รับการยกย่องเป็นพ่อตัวอย่างใน "วันพ่อแห่งชาติ" วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

ท่านมีนิสัยรักการอ่านและการเขียน สืบเนื่องมาจากการได้รับพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งทรงโปรดฯให้รับหน้าที่เป็นบรรณาธิการหนังสือวารสาร "ดุสิตสมิต" โดยพระราชทานนามแฝงให้ว่า "ประพันธ์" แต่ท่านมักพูดอยู่เสมอว่า บรรณาธิการที่แท้จริงนั้น คือ องค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เมื่อ ฯพณฯ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ฯ สร้าง หอวชิราวุธานุสรณ์ เป็นพิพิธภัณฑ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ จึงได้นำหนังสือ "ดุสิตสมิต" ฉบับรวมเล่มปกแข็ง , เอกสาร และ ของที่ระลึกอื่น ๆ ไปมอบไว้อีกหลายชิ้น

ท่านสนใจในสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวและเขียนบันทึกประจำวันทุกวัน นับแต่เกษียณอายุราชการ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑ ถึง พ.ศ. ๒๕๓๓ หยุดเขียนเมื่ออายุ ๙๓ ปี หลังจากป่วยต้องเข้ารับการผ่าตัด ในสมุดบันทึกส่วนตัวของท่านมีเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นประวัติศาสตร์ของชาติไทยในช่วงเวลาดังกล่าวมากมายหลายเรื่อง

ท่านเป็นข้าราชการบำนาญ สังกัดสำนักพระราชวัง ที่มีอายุยืนถึง ๙๙ ปี ๑๑ เดือน ๑๙ วัน อีก ๑๑ วัน ก็จะมีอายุ ครบ ๑๐๐ ปี ในวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๔๑ ท่านตั้งใจรอเฝ้าฯ ถวายพระพรวันเฉลิมพระชนมพรรษาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและรับพระราชทานสังคหวัตถุที่หน้าโบสถ์วัดพระแก้วมรกตทุกปีไม่เคยขาด แม้เมื่อรับการผ่าตัดต้องนั่งรถเข็นแล้ว ก็ยังให้พาไปรอเฝ้าฯ อีก ๓ ปี ติดต่อกัน หลังจากมีอายุครบ ๘ รอบ ๙๖ ปี แล้ว จึงไม่สามารถพาไปได้อีก

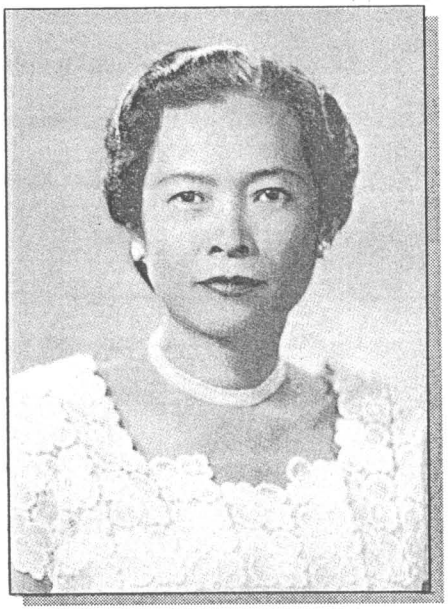
ท่านเป็นผู้ที่รักประเทศชาติ ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา จงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างสูงที่สุดในชีวิต ได้ประพฤติปฏิบัติตนและพร่ำสอนบุตรหลานตลอดจนศิษย์ทุกคนให้ประพฤติปฏิบัติตาม โดยสอนให้เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาตลอดมา ดังนั้นบุตรหลานและศิษย์ของ ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ทุกคน จึงรับราชการ และประกอบสัมมาอาชีพ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต รักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลมิให้ด่างพร้อย ดำรงตนอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของสังคมและชาติบ้านเมือง เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ยึดมั่นในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เห็นทุกสิ่งในโลกล้วนเป็น ทุกขัง อนิจจัง อนัตตา จึงดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสุข และ มีอายุยืนเช่นเดียวกับท่าน ทุกคน ทุกครอบครัว

พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก)

พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)

คุณหญิง เลื่อน เทพหัสดิน ณ อยุธยา ท.จ.

นางสาว สายหยุด สาคริก

นายเพ็ชร สาคริก

นั่ง คุณหญิง เลื่อน เทพหัสดินฯ (สาคริก)
พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก)
นางสาวสายหยุด สาคริก

ยืน พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)
นายเพ็ชร สาคริก

สายสกุล "สาคริก"

---

๑. **พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก) ป.ม. ทจว.** ถึงแก่อสัญกรรม

ภรรยา คุณหญิง ปุ่น บริหารราชมานพ (ภมรสูตร) ถึงแก่กรรม

คุณหญิง ม.ล. จำเรียง บริหารราชมานพ (ปราโมช) ถึงแก่กรรม

บุตร รับเป็นบุตร ๑ คน เกิดจาก นางฟื้น นิลอร่าม ถึงแก่กรรม

๑.๑ นาง สนอม (สาคริก) - นายเรืองศักดิ์ สัมภวคุปต์

๑.๑.๑ นาย สมศักดิ์ สัมภวคุปต์

๑.๑.๒ นาง สมศรี โชติช่วง (สัมภวคุปต์)

นาง สนอม (สาคริก) - นายชวน แสนทวีสุข

๑.๑.๓ นาง อุบล แสนทวีสุข

บุตรบุญธรรม รับหลานเป็นบุตรบุญธรรม ๑ คน คือ

นาย สมพัทธ์ สาคริก (บุตรคนที่ ๒ ของ พระมหาเทพกษัตรสมุห)

๒. **ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต.ม. ,วปร., ป.ป.ร.** ถึงแก่อนิจกรรม

ภรรยา นาง สนิท ภมรสูตร ถึงแก่กรรม

นางมหาเทพกษัตรสมุห - บรรเลง สาคริก (ศิลปบรรเลง) ปัจจุบัน อายุ ๙๐ ปี

นาง เหรียญ ทองมินทร์ ถึงแก่กรรม

บุตร **เกิดจาก นางสนิท ภมรสูตร ๕ คน**

๒.๑ ศาสตราจารย์ ระพี - กัลยา สาคริก (มนตริวัต)

๒.๑.๑ นาย ระวิพรรณ - คาเรน สาคริก (Karen Reed)

๒.๑.๑.๑ นาย ระพีพรรณ เรย์ สาคริก (Ray R. Sagarik)

๒.๑.๒ นาย พีระพงศ์ - นวลศรี สาคริก (กาญจนพนัง)

๒.๑.๒.๑ นาย ฤดุพงศ์ สาคริก

๒.๑.๓ นาย วงษ์ระวี – ศุภณีวรรณ สาคริก (บำรุงตระกูล)

๒.๑.๓.๑ นางสาว ระวีวรรณ สาคริก

๒.๑.๔ มาลีกันยา สาคริก - นายรัฐ เพียรสกุล

๒.๑.๔.๑ นางสาว ชมชนรรฐ สาคริก (บุตรบุญธรรม ศ.ระพี สาคริก)

๒.๑.๔.๒ นาย รัฐพล ผลพันธิน

๒.๒ นาย สมพัทธ์ - สมพงษ์ สาคริก (กิจภักดี)

๒.๒.๑ นาย วรพนธ์ - บุญมา สาคริก (รักษาดี)

๒.๒.๑.๑ นางสาว วรมาลี สาคริก

๒.๒.๑.๒ ด.ช. สุขเกษตร สาคริก

๒.๒.๒ นาย ณพร - เพ็ญศรี สาคริก (วัฒนไทยสวัสดิ์)

๒.๒.๒.๑ นางสาว วิลัยพร สาคริก

๒.๒.๒.๒ นาย ภาณุพัทธ์ สาคริก

๒.๒.๓ นาย อมรพิชญ์ - รสสุคนธ์ สาคริก (เจริญผล)

๒.๒.๔.๑ นางสาว รัตน์วดี สาคริก

๒.๒.๔.๒ ด.ช. อรรถพล สาคริก

๒.๒.๔ นาย นิจพงศ์ – อรสา สาคริก (พิพัฒน์โชติกุล)

๒.๒.๔.๑ ด.ช. ธีรพงศ์ สาคริก

๒.๒.๕ วงศ์กานดา สาคริก

๒.๒.๕.๑ ด.ญ. ธิดารัตน์ สาคริก

นายสมพัทธ์ สาคริก

๒.๒.๖ นาย สุพจน์ สาคริก (ถึงแก่กรรม) - สุริน สาคริก ( )

๒.๒.๖.๑ ด.ญ. จีรภา สาคริก

๒.๒.๖.๒ ด.ช. สัมพันธ์ สาคริก

๒.๓ นาย พจนา สาคริก - อุไร สาคริก (มีสวัสดิ์) มีบุตร ๗ คน

นายพจนา สาคริก - ประทิน มาลัยทอง

๒.๓.๑ นาง พจนีย์ (สาคริก) - นาย ณรงค์ พรพิสุทธิ์

๒.๓.๑.๑ นางสาว ชญานิษฐ์ พรพิสุทธิ์

๒.๓.๑.๒ ด.ช. ไปศล พรพิสุทธิ์

๒.๓.๒ พจนารถ สาคริก - นาย รอบรู้ วิริยะพันธุ์

๒.๓.๒.๑ ด.ญ. รับพร วิริยะพันธุ์

๒.๓.๒.๒ ด.ช. ปภณ วิริยะพันธุ์

๒.๓.๒.๓ ด.ช. รัฐพล วิริยะพันธุ์

๒.๓.๓ นาย สัมพันธ์ศักดิ์ - บุญสม สาคริก (อยู่เล็ก)

๒.๓.๓.๑ นางสาว กัญญารัตน์ สาคริก

๒.๓.๔ รศ. ดร. กฤษณะ - รัตนาภรณ์ สาคริก (อินตาสอน)

๒.๓.๕ นาย นเรศ สาคริก

๒.๓.๕.๑ นาย วรเทพ สาคริก

๒.๓.๖ นาย จักรา สาคริก

๒.๓.๖.๑ นาย ครรชิต สาคริก

นาย จักรา - อุษณีย์ สาคริก (เกาะเหมือน)

๒.๓.๖.๒ ด.ญ. สิตานัน สาคริก

๒.๓.๗ นาย คณากร - ปัทมา สาคริก (เจนถนอมม้า)

๒.๔ พลเรือโท มนู - ชมเพลิน สาคริก (นาคอะคร้าว)

๒.๔.๑ ผศ. ทรงชม จุลาศัย

๒.๔.๑.๑ ด.ญ. อาจรีย์ จุลาศัย

๒.๕ เรือเอก อุสาห์ - ผศ. ดร. พรรณินี สาคริก (รุทระวณิช) - ถึงแก่กรรม

๒.๕.๑ นาย กิติยศ สาคริก

๒.๕.๒ นางสาว นุวลนารา สาคริก

เรือเอก อุสาห์ - ทิษฎา สาคริก (ดวงมณีมูล)

๒.๕.๓ นาย ปุณณวิช สาคริก

บุตร เกิดจาก นางมหาเทพกษัตรสมุท - บรรเลง สาคริก (ศิลปบรรเลง) ๔ คน

๒.๖ นางสาว มาลินี สาคริก

๒.๗ นาย นิคม สาคริก – ยุพิน แก่นพระธูป (ถึงแก่กรรม)

๒.๗.๑ นางสาว ธัญญารัตน์ สาคริก (บุตรบุญธรรม พระมหาเทพกษัตรสมุท)

นาย นิคม - บังอร สาคริก (เข็มขจร)

๒.๗.๒ นาย อัษฎาวุธ สาคริก

๒.๗.๓ นาย คมกริช สาคริก

๒.๘ ผศ. เพียงเพ็ญ (สาคริก) - นาย จักก์ชัย พานิชพัฒน์

๒.๘.๑ นาง อรกานดา (พานิชพัฒน์) - นายปเรตร์ อรรถวิภัชน์

๒.๘.๑.๑ ด.ช. ปิยภัทธ์ อรรถวิภัชน์

๒.๘.๒ นางสาว ภัทรานุช พานิชพัฒน์

๒.๘.๓ นาย กุลจักก์ พานิชพัฒน์

๒.๙ นาย ชนก สาคริก

บุตร เกิดจาก นางเหรียญ ทองมินทร์ ๑ คน

๒.๑๐ นาง เสาวนีย์ - รศ. นพ. เมืองทอง แขมมณี

๒.๑๐.๑ นาย ชฎิล – เพ็ญสิน แขมมณี (ชวนะคุรุ)

๒.๑๐.๑.๑ ด.ญ. ณิชาพัชร แขมมณี

๒.๑๐.๑.๒ ด.ช. ณชพล แขมมณี

๒.๑๐.๒ นาง ดนยา (แขมมณี) - พ.ต.ท.เพชรัตน์ แสงไชย

๒.๑๐.๒.๑ ด.ช. พชร แสงไชย

๒.๑๐.๒.๒ ด.ช.พสธร แสงไชย

๒.๑๐.๓ นาย ฐิติ แขมมณี

บุตรบุญธรรม รับหลาน เป็นบุตรบุญธรรม ๑ คน คือ นางสาว ธัญญารัตน์ สาคริก

บุตร นายนิคม สาคริก - นางยุพิน แก่นพระธูป (ถึงแก่กรรม)

๓. **คุณหญิง เลื่อน (สาคริก) เทพหัสดินฯ ท.จ. - พลโท บัญญัติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา** (ถึงแก่กรรม)

๓.๑ ควงตา เทพหัสดินฯ

๓.๒ นาง เต็มควง (เทพหัสดินฯ) - นายวิรัตน์ ดาวมณี ถึงแก่กรรม ทั้ง ๒ คน

๓.๒.๑ นาย กานต์ - สุนีย์ ดาวมณี (วานิชพิทักษ์)

๓.๒.๑.๑ ด.ช. กฤตนัย ดาวมณี

๓.๒.๑.๒ ด.ช.พิชญุตม์ ดาวมณี

๓.๒.๒.๓ ด.ญ.รมิตา ดาวมณี

๓.๓ รศ. วลัย (เทพหัสดินฯ) - นายกิตติ อินทรัมพรรย์

๓.๓.๒ นางสาว กิติมา อินทรัมพรรย์ (ดร.)

๓.๓.๓ นาย ณัฐกิต อินทรัมพรรย์

๓.๔ พลโท สุพจน์ - อัญชลี เทพหัสดินฯ (ถาวรธาร)

๓.๔.๑ อาภาศิริ เทพหัสดินฯ

๓.๔.๑.๑ ด.ญ. ทิพอาภา ประภานนท์

๓.๔.๒ นาย จิติพล เทพหัสดินฯ

บุตรบุญธรรม รับ หลานเป็นบุตรบุญธรรม ๑ คน คือ นางสาว ธนิตย์ สาคริก

บุตร นายเพ็ชร – นางสกุล สาคริก (ปิ่นรุ่งโรจน์) ถึงแก่กรรมแล้ว ทั้ง ๒ คน

๔. **นางสาว สายหยุด สาคริก** ถึงแก่กรรม

๕. **นายเพ็ชร สาคริก** ถึงแก่กรรม

ภรรยา นาง สกูล สาคริก (ปิ่นรุ่งโรจน์) ถึงแก่กรรม

นาง ศรีสุข สาคริก (บำเพ็ญบุณย์)

บุตร เกิดจาก นางสกูล สาคริก (ปิ่นรุ่งโรจน์) ๒ คน

๕.๑ นางสาว ธนิตย์ สาคริก (บุตรบุญธรรม คุณหญิงเลื่อน เทพหัสดินฯ)

๕.๒ นาย มานพ สาคริก (ถึงแก่กรรม) - ทัศนา สาคริก (แสงหิรัญ)

๕.๒.๑ นาย มานนท์ - สุภาวดี สาคริก (เชาวน์ศิลป์)

๕.๒.๑.๑ ด.ญ. นับทอง สาคริก

๕.๒.๑.๒ ด.ญ. ศิณานนท์ สาคริก

๕.๒.๒ นาย ทศพล - สมร สาคริก (มูหมัดอาลี)

๕.๒.๒.๑ ด.ญ. ภวิศรา สาคริก

๕.๒.๓ ศศิพรรณ (สาคริก) - นาย นภดล มีพืช

๕.๒.๓.๑ ด.ช. นรุตม์ สาคริก

๕.๒.๔ นางสาว อนิศา สาคริก

๕.๒.๕ นาย ณัฐวุฒิ - สายลม สาคริก (แสวงดี)

บุตร เกิดจาก นาง ศรีสุข สาคริก (บำเพ็ญบุณย์) ๒ คน

๕.๓ นาย มาโนช สาคริก (ปัจจุบันบวชเป็นพระ อยู่ที่วัดอู่ข้าว จังหวัดปทุมธานี) - จวงจันทร์ ไทยอาจ

๕.๓.๑ นาย มหศักดิ์ – วัชราภรณ์ สาคริก (ศิริสาร)

๕.๔ นาง นพสรัญ (สาคริก) - นาย วีระพงษ์ ชุมนานนท์

๕.๔.๑ นางสาว ชนกสุดา ชุมนานนท์

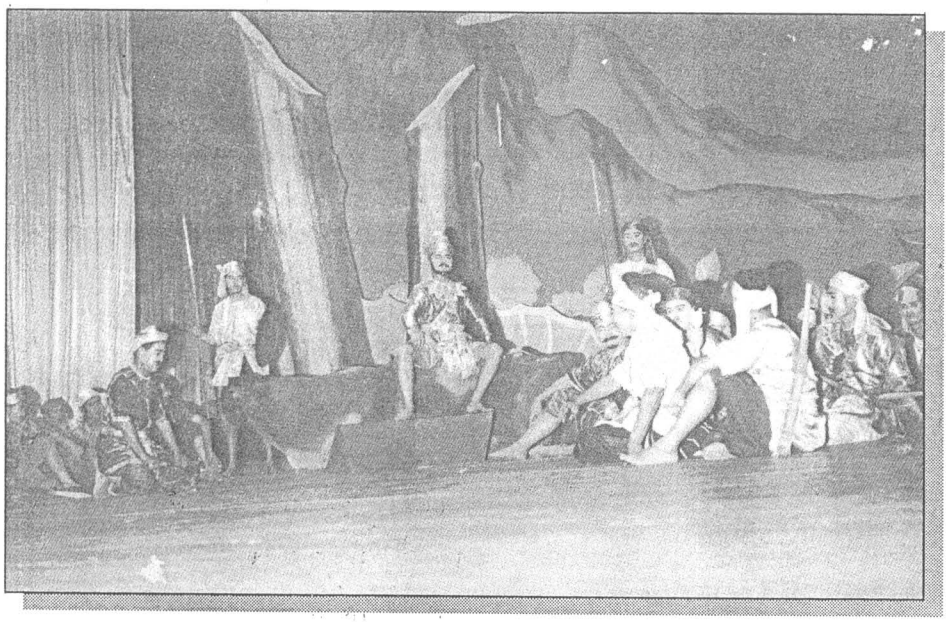
๕.๔.๒ นาย อธิชาติ ชุมนานนท์

๕.๔.๓ นางสาว ณัฐกานต์ ชุมนานนท์

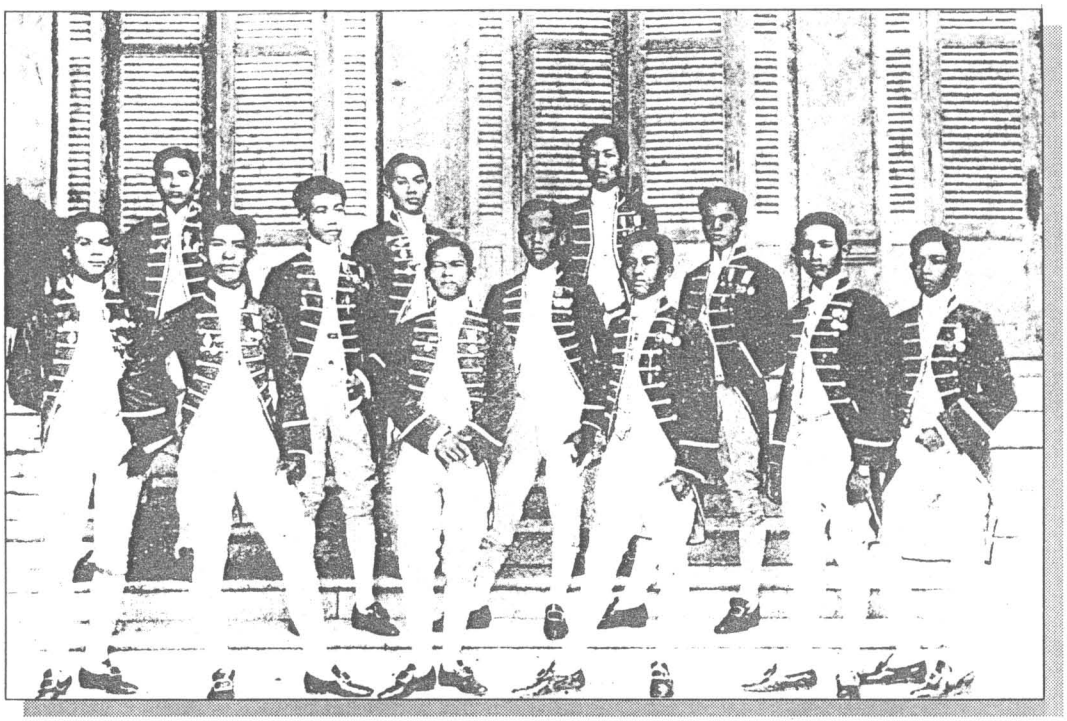
(ใบแทรกต่อจากหน้า ๔๒) พระมหาเทพกษัตรสมุห

ข้าราชสำนัก สมัยรัชกาลที่ ๖
นายรองสุจินดา พุทธศักราช ๒๔๖๒

การแสดงเรื่อง "พระร่วง" ที่หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) แสดงเป็น "นักคุ้ม" (นั่งคุกเข่าซ้ายมือ)

(ภาพจากหนังสืออนุสรณ์ฯ พระมหามนตรีศรีองครักษ์สมุห)

เครื่องเต็มยศมหาดเล็ก สมัยเมื่อกว่า ๗๕ ปี มาแล้ว แต่งเฉพาะงานพระราชพิธีสำคัญ ๆ ที่มีแขกเมือง เจ้าประเทศราชต่างทวีปมาร่วมพระราชพิธี เช่น งานฉลองพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช ฯลฯ

- การแต่งกายเสื้อสักหลาดสีแดงลายแถบดิ้นทอง ในสมัยรัชกาลที่ ๕
- การแต่งกายเสื้อสักหลาดสีน้ำเงินลายแถบดิ้นเงิน ในสมัยรัชกาลที่ ๖

ลำดับ	นามในภาพ	บรรดาศักดิ์ครั้งสุดท้าย
๔.	นายสนิท จารุจินดา	พระยาบำเรอภักดิ์
๖.	นายก๊าด วัชโรทัย	พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร
๘.	นายบัว	จมื่นมหาสนิท
๙.	นายฉัตร โชติกเสถียร	ขุนตำรวจเอกพระมหามนตรีศรีองครักษ์สมุห
๑๐.	นายเสมียน สุนทรเวช	พระยาบำรุงราชบริพาร
๑๑.	นายเต็มสุรวงษ์ บุนนาค	พระอดิศักดิ์อภิรัตน์
๑๒.	นายเนื่อง สาคริก	ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห

เพื่อนรัก - นักเรียนมหาดเล็กหลวง (ซ้าย) พระมหาเทพฯ (ขวา) ฯพณฯ ม.ล.ปิ่น มาลากุลฯ

ไปเยี่ยมลูกชายที่ลอนดอน ประเทศอังกฤษ
พลเรือโท มนู สาคริก ผู้ช่วยทูตทหารเรือ

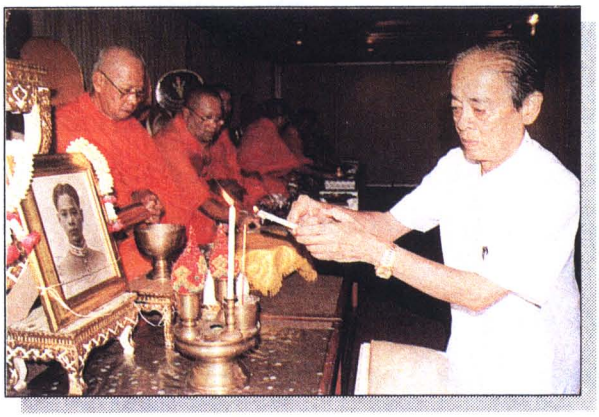
ไปเลือกตั้งผู้แทนราษฎร

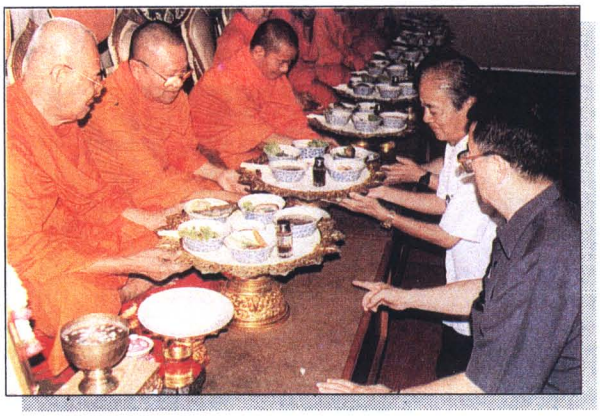

ทำบุญเลี้ยงพระที่บ้าน ถนนเศรษฐศิริ

๑๙ มิถุนายน ๒๕๓๗ อายุครบ ๘ รอบ ๙๖ปี
ฯพณฯ ม.ล.ปิ่น มาลากุลฯ กรุณาจัดเลี้ยงฉลองให้พระมหาเทพกษัตรสมุท ที่ หอวชิราวุธานุสรณ์

๑๙ มิถุนายน ๒๕๔๑ อายุครบ ๑๐๐ ปี
ลูก ๆ ทำบุญเลี้ยงพระ ๑๐ รูป และถวายสังฆทาน ๑๐๑ องค์ ที่ อาคารมูลนิธิโรงพยาบาลสงฆ์

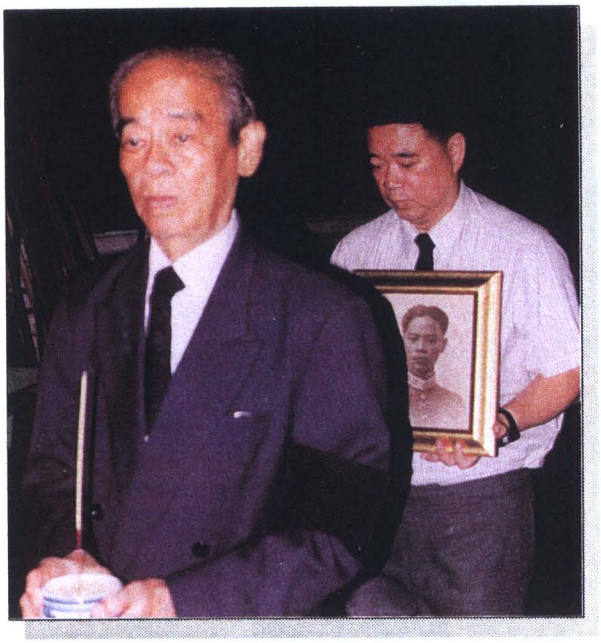

คุณหญิงเลื่อน เทพหัสดินฯ (น้อง)

นางมหาเทพกษัตรสมุท (ภรรยา)

ลูก - หลาน

บรรจุศพฯ ที่ ศาลา ๘ (ชัยกิตติศิลป์) วัดมกุฏกษัตริยาราม
ศ.ระพี สาคริก (พี่ชายคนโต) ถือกระถางธูป เดินนำ
ชนก สาคริก (น้องชายคนเล็ก) ถือภาพถ่าย เดินตาม
เรือเอกอุสาห์ สาคริก และ จักรา สาคริก ถือแจกันดอกไม้

อัตชีวประวัติ

ของ

ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)

ถ่ายจากลายมือผู้เขียน

บันทึกจากใจพ่อที่มอบให้ลูกทุกคน

ควรถือเป็นมรดกอันล้ำค่า อย่างไม่อาจเปรียบกับวัตถุและทรัพย์สินใด ๆ ได้ ผู้ที่มองเห็นความสำคัญจริงย่อมนำไปคิด ค้นหาเหตุผลให้ถึงที่สุด

ผมรับมอบจากพ่อเมื่อท่านอายุครบ ๘๐ ปี ในวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๒๑ ปีเดียวกับการที่ประเทศไทยได้รับน้ำใจจากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกกว่า ๖๐ ประเทศให้รับเป็นเจ้าภาพจัดงานประชุมและแสดงกล้วยไม้โลก ครั้งที่ ๙ ซึ่งไม่ได้ขอรับเงินสนับสนุนจากงบประมาณของรัฐเลย นับเป็นงานประชุมระดับโลกครั้งแรกของไทย"

สัจธรรมได้สั่งไว้รัดเจนว่า "หากไม่มีวันนั้น ย่อมไม่มีวันนี้" ถ้าผู้ใดคิดค้นได้ถึงความจริง ย่อมส่งผลดีแก่ตนเองโดยแท้.

ลูกคนโต : ประพี สาคริก

ซึ่งยังมีน้องร่วมอีก ๙ คน.

ประสพการณ์ที่ผ่านมาในชีวิตของฉัน

๑. เด็กบ้านนอก. ระหว่าง พ.ศ.๒๔๔๑ ถึง พ.ศ.๒๔๕๓

อาชีพ.ชาวทะเล.

อาชีพ.ชาวป่าดงดิบ

อาชีพ.ชาวนา.

๒. เด็กในหลวง. ระหว่างตั้งแต่.มกราคม พ.ศ.๒๔๕๓

ชีวิตนักเรียนกินนอน.ในพระราชวัง

ชีวิตรับราชการ.ในพระราชสำนัก.และกระทรวง.

๓. ราชสำนัก
- ๑. กรมมหาดเล็กวังใน
- ๒. กรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์.

๔. กระทรวง
- ๓. กรมทะเบียนพาณิชย์.กระทรวงเศรษฐการ.
- ๔. กรมประชาสงเคราะห์.กระทรวงมหาดไทย.
- ๕. รองผู้บำนวยการองการสวนสัตว์ดุสิต.

๕ ข้าราชการบำนาญ

คะติพจน์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖-พระราชทานไว้ว่า

โลกนี้เราอาศัยอยู่นี้เปรียบเสมือน

"ละครโรงใหญ่"

(เริ่มเขียน พ.ศ. ๒๔๙๖.)

เหตุการณ์ที่ผ่านมาตลอดชีวิต.
ของ
ขุนตำรวจเอก.พระมหาเทพกษัตรสมุห.(เนื่องสาคริก).

ขอลือไว้ว่า เป็นเหตุการณ์ส่วนหนึ่งแห่งวงการสังคมของคนชาติไทย.ซึ่งเริ่มต้นขึ้น เมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๑.ตั้งแต่เริ่มจำความได้. ว่ามีชีวิตที่โรงทำหน่อยผ้น.ข้างวัดใหม่คลายนิมิตปากคลองมหาไชย. จังหวัดสมุทรสาคร.ครั้นเมื่อมีอายุได้ประมาณ ๑๑ขวบ.ได้เข้าไปอยู่อย่างใกล้ชิดกับพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงรัตนโกสินทร์.นับนี้ที่เริ่มต้นครองราชย์จนถึงวันสิ้นรัชกาลทั้งรัชกาลที่ ๖.และรัชกาลที่ ๗.จนถึง-ขณะนี้. พ.ศ. ๒๕

ที่จำเป็นต้องเล่าเรื่องของตัวเอง.

เนื่องจากเห็นว่าน้อยคนนักที่เคยผ่านชีวิตแบบที่เริ่มต้นจากสังคมต่ำสุดแห่งความเป็นเด็กบ้านนอก.ที่กำพร้าทั้งมารดาบิดา. แล้วมิหนำซ้ำกรรมยังบันดาลให้ต้องจากบ้านเข้าเมือง.ซึ่งเป็นบ้านของบรรพบุรุษเก่าแก่.ไปอาศัยพำนักอยู่กับผู้ที่มิใช่ญาติ.ตั้งแต่อายุ ๑–๑๑ขวบ. เมื่อหมดสิ้นกรรมที่ร้ายแล้ว. กุศลกรรมก็นำส่งให้มีโอกาสได้เข้าไปพำนักอยู่อย่างใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง ๒.รัชกาลเต็มบริบูรณ์.ประกาย ๑- เว้นประกาย ๑- ก็คือ—.

เป็นที่รู้และเข้าใจกันอย่างแจ่มแจ้งโดยทั่วไปแล้วว่า.ในสมัยราชาธิปไตย.ที่ทางการยังมิได้ตั้งเริ่มก่อตั้งสถาบรรณมหาวิทยาลัยชั้นสูงขึ้นในประเทศเลยนั้น."พระราชสำนัก." ก็เปรียบได้เท่ากับสถาบรรณมหาวิทยาลัยชั้นสูงสุดยอดแห่งเดียวในประเทศไทยเรา. ทั้งนี้เพราะพระเจ้าแผ่นดินทุกๆพระองค์.ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์.บรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตทุกคนในชาติ. พระราชสำนักจึงเป็นเสมือนหนึ่งสถาบันหนึ่งของมหาวิทยาลัยที่บรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตทั่วประเทศจะใช้เป็นที่ประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนถ่ายเทความรู้ในวิชาแต่ละแขนงที่ตนถนัด.ให้กันและกัน. สำหรับผู้ที่เป็นเสมือนนิสิตนักศึกษาที่เข้าฟังคำบรรยายและการสัมมนาตามสิทธิและหน้าที่โดยตรงนั้นก็คือ มหาดเล็กหลวง.ที่ทำหน้าที่บริการรับใช้อยู่ในชุมนุมนั้นเป็นประจำ. มหาดเล็กหลวงผู้มีหน้าที่บริการรับใช้คนใดที่มองเห็นความสำคัญในการวางตนเป็นนิสิตนักศึกษาที่ดี. เอาใจใส่ในหน้าที่บริการ.ทำให้ผู้ที่มาประชุมเกิดความรักความเอ็นดู.แล้วตั้งใจฟังเรื่องที่เห็นประโยชน์. แล้วเก็บจำคำมาวิเคราะห์วิจารณ์ให้รู้แจ้งเห็นจริง.ถ้าเกิดความสงสัยก็หาโอกาสไปเรียนถามท่านผู้รู้จริง.จนเข้าใจถูกต้องแท้แน่นอนดีแล้วก็ให้จดจำบันทึกเก็บไว้เป็นความรู้.อย่างนี้ก่อนมีความรู้รอบตัวอย่างกว้างขวางดีกว่าการเป็นนิสิตในมหาวิทยาลัยหนึ่งมหาวิทยาลัยใดก็ยากจะเป็นได้.

เพราะเหตุดังกล่าวแล้วนี้ปรากฏว่าบรรดาเพื่อนฝูงมิตรสหายและอนุชนรุ่นหลังสมัยประชาธิปไตยต่างพากันรบเร้าขอร้องให้เขียนบันทึกเรื่องราวเก่าๆสมัยการปกครองแบบราชาธิปไตยไว้เพื่อการศึกษาค้นคว้าของอนุชนรุ่นหลังต่อไปบ้างตามแต่โอกาสจะอำนวยความสะดวกให้.

เพราะฉะนั้นเมื่อพระมหาเทพฯปลดเกษียณอายุแล้วก็ถือว่าชีวิตการมีเวลาเป็นของตัวเองจึงตกลงใจจะทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมคือชาติ.โดยการเล่าถึงเรื่องเหตุการณ์ต่างๆที่ผ่านมาตลอดชีวิต-

ของพระมหาเทพฯ ตามที่เพื่อนผู้มีมิตรสหายและอนุชนได้ขอร้องไว้.

ความรู้สึกนึกคิดตอนก่อนที่จะลงมือดำเนินเรื่องก็มีอยู่ว่า—

เนื่องจากพระมหาเทพฯ ได้เคยเป็นข้าราชการใช้ใกล้ชิดพระยุคคลบาทของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ มาตั้งแต่ต้นจนสิ้นรัชกาล. แล้วต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ รัชกาลที่ ๗ เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ. ก็ยังได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการอยู่ในตำแหน่งเก่าที่ใกล้ชิดพระยุคคลบาทเหมือนรัชกาลก่อนตลอดมาจนกระทั่งเกิดการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นแบบประชาธิปไตยใน พ.ศ.๒๔๗๕.

ข้าราชการปกครองทุกแบบต้องใช้คนที่กินเงินทายจ่ายของรัฐ. คณะราษฎรโอนอำนาจการปกครองจากพระมหากษัตริย์มาจัดระบบรัฐธรรมนูญ. ก็หมายความว่า คณะราษฎรโอนยอดเงินรายจ่ายที่เคยจ่ายให้กับพระมหากษัตริย์มาจ่ายให้กับเจ้าหน้าที่ผู้จัดระบบรัฐธรรมนูญ. และเจ้าหน้าที่ผู้จัดระบบรัฐธรรมนูญก็คือ "คณะราษฎร" ผู้ทำการยึดอำนาจจากพระมหากษัตริย์. ทำให้ต้องยุบเลิกกระทรวงวังลงมาตั้งเป็นสำนักพระราชวัง. สำนักพระราชวังต้องยุบเลิก "กรมพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร" ซึ่งขุนอำนวยวรเวช (พระมหาเทพกษัตริย์สมุห์) เคยดำรงตำแหน่ง. เข้ากรมพระอัครชายาเธอฯ ในชั้นหลัง.

ขณะนั้น พระมหาเทพฯ มีอายุย่างเข้า ๓๕ ปี เท่านั้น. เมื่อกรมถูกยุบก็ว่างงาน. เพื่อนมาชวนไปสอบคัดเลือกเข้าเป็นข้าราชการกระทรวงวัฒนธรรม กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงเกษตราธิการ ได้ออกต่างจังหวัดสนุกสนานอยู่ ๑๖ ปี. ขอย้ายมาเป็นหัวหน้าแผนกบริการโรงแรมกองทัศนศึกษา นามัย. กรมประชาสงเคราะห์. กระทรวงมหาดไทย. มีงานพิเศษคือโรงเรียนนายร้อยตำรวจชั้นปลายไปบรรยายวิชามรรยาทในสังคมสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง อยู่จนถึงเกษียณอายุเมื่อสิ้นปี พ.ศ.๒๕๐๑.

ตามประสบการณ์ที่ผ่านมาในชีวิตดังกล่าวมานี้ ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดขึ้นมาในใจว่า ลูกหลานที่เกิดมาภายหลัง. ถ้าได้อ่านหนังสือเรื่อง. ก็น่าจะมีความรู้รอบตัวในวิชาสังคมศาสตร์กว้างขวางเพิ่มขึ้น. เหมือนกับว่า พระมหาเทพฯ ได้มอบมรดกที่ล้ำค่ายิ่งกว่าทรัพย์สินเงินทองไว้ให้ นอกจากนั้นยังจะเป็นสาธารณะประโยชน์แก่ผู้ที่มีโอกาสอ่านโดยทั่วไปอีกด้วย.

ครั้นเมื่อคิดได้เช่นนี้แล้ว จึงใช้เวลาว่างซื้อสมุดมาเขียน. แม้จะรู้และพิสูจน์ตัวเองว่าไม่เคยมีพรสวรรค์ในเรื่องของการเป็นนักเขียนแม้แต่น้อย. ก็ทำใจเสียว่า "นึกว่าใช้เวลาว่าง. เวลาที่นอนไม่หลับ. และเวลาที่นึกว่าไม่รู้ว่าจะทำอะไรให้สนุกเพลิดเพลินจากเหล่านี้แล้วหันมานั่งเล่าเรื่องราวเก่าๆ ให้ลูกหลานรู้ไว้ใช่ว่าใส่บาตรแบกหามก็น่าจะไม่ถูกบัญญัติชนครหานินทาว่าเป็นผู้ไม่ทำประโยชน์อะไรเสียเลยเลย ดังนี้เป็นต้น."

พระมหาเทพกษัตริย์สมุห์.

(เนื่อง สาคริก.)

เด็กบ้านนอก.

ที่เกิด ฉันจำได้เป็นครั้งแรกว่า ผู้ใหญ่ที่เลี้ยงฉันในขณะนั้นบอกกับฉันว่าฉันเกิดที่ข้วนเจ้าเมือง เมืองสุพรรณบุรี. ท่านเจ้าเมืองมีชื่อตามที่เขาเรียกกันใน พ.ศ.๒๔๔๑ ว่า "เจ้าคุณสุพรรณ" ภายหลังฉันทราบว่าท่านคือ ต้นตระกูล "อมมหาโชย."

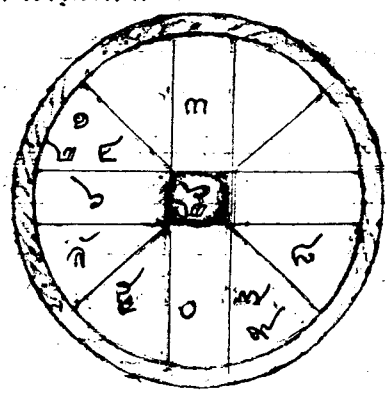
วันเกิด ส่วนวันเกิดที่ฉันถูกใช้อยู่จนทุกวันนี้ คือ วันอาทิตย์ที่ ๑๙ เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๔๔๑. เหตุที่ฉันมีใช้วันเกิดอย่างนี้. เพราะเมื่อฉันมีชายุประมาณ ๖-๗ ขวบ. พอเริ่มจำอะไรๆ ได้นั่นฉันยังพอหลับตานึกเห็นอยู่จนทุกวันนี้. ว่าฉันอยู่ที่โรงจำหน่ายยาฝิ่นของ ซิตย์ ไม้, ซึ่งเป็นบุตรชายคนเดียวของ เตียเม่ง และแม่ตลับ. แม่ตลับเป็นบุตรีของนายเน่า. แม่ตลับบอกฉันว่า. นายเน่าพ่อแม่ตลับคนนี้. เมื่อยังมีชีวิตอยู่ทำหน้าที่เป็น "ท่านายหน้าหอ" ของปู่ชวด. ต่อมาจนถึง. หลวงอภัยสุนา (ตาด.) ซึ่งเป็นปู่แท้ๆ ของฉัน.

แม่ตลับได้สอนให้ฉันท่องจำวันเดือนปีเกิดของฉันว่า ถ้ามีใครถามถึงอายุให้ตอบเขาว่า "ฉันเกิดปีจอ วันอาทิตย์ เดือนแปด." เท่านั้น. ส่วนการที่ว่าจะเกิดตรงกับทางสุริยคติ นิยมวันที่เท่าใด พ.ศ.ใดนั้น ไม่มีทางทราบ. เพราะทางบ้านนอกขณะนั้นเขาใช้เรียกวัน, เดือน, ปี กันแต่ในทางจันทรคติอย่างเดียว. เช่น "วันเพ็ญเดือนสิบสองจะมีการลอยกระทง." คำว่า "วันเพ็ญ" หมายถึงวันที่พระจันทร์มีแสงสว่างเต็มดวงคือวันขึ้น ๑๕ ค่ำของแต่ละเดือน.

ต่อเมื่อได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ แล้ว. คุณพระอุณากรณ์โหรหลวงมีชื่อเสียงโด่งดังจึงได้ทำการตรวจสอบทางปฏิทินทางโหราศาสตร์. ว่า ๑ ปี จอ ๙ ปี เกิดได้ ผูกดวง. เปลี่ยนที่อยู่ของดาวนวเคราะห์ต่างๆ พร้อมกับแจ้งเวลาเกิดทางสุริยคติให้ว่า

ปีจอ. ๑. ศ. ๙. ตรงกับทางสุริยคติ. วันอาทิตย์ที่ ๑๙ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๑.

จันทรคติ=นับตามทางเดินของดวงจันทร์.

สุริยคติ=นับเวลาตามทางเดินของดวงอาทิตย์ (แบบสากลนิยม.)

อาทิตย์=๑ วัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือนต้น ปีแรม ๑ ค่ำ

นี่เป็นเรื่องของวันเกิด ซึ่งคุณพระอุณากรณ์ท่านได้กลับไปกลับมาได้ทำการตรวจสอบอย่างละเอียดถี่ถ้วนที่สุดแล้วหลายครั้ง. จึงกลับไปบอกว่าถูกต้องแน่นอน. ข้าพเจ้ายังคงใช้ต่อไปให้ใช้อย่างที่ท่านได้กำหนดไว้ตามนี้. อย่าไปใช้อย่างอื่นเลยเป็นอันขาด.

ความจำครั้งแรก. ความจำครั้งแรกๆ ครั้งเมื่ออยู่ในวัยเด็ก. น่าจะเป็นความจำที่เด่นแจ่มชัดมากที่สุด. เพราะเมื่อนึกถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อยังเป็นเด็กครั้งใดก็นึกรูปพรรณออกได้อย่างชัดเจนทุกครั้ง ส่วนความจำครั้งต่อๆมาดูจะเลือนลางตามอัตราส่วนแห่งอายุขัย. บางครั้งคล้ายกันมีข้อยกเว้นแสดงละครตลกให้เพื่อนเกิดความขบขัน. เช่นเที่ยวได้เดินรถมาเห็นเงาที่ตัวสวมแล้วยกขึ้นเขวนสูงไว้บนหน้าผากของตัวเอง ฯลฯ เป็นต้น. ยิ่งอายุยิ่งมากความจำก็ยิ่งเลือนมากจำรูปหน้าตาเพื่อนเก่าๆได้ดีแต่นึกชื่อไม่ออกก็บ่อยครั้ง. ส่วนเรื่องความจำเมื่อครั้งอยู่ในวัยเด็กนั้นคันจำได้ดี ทุกเวลา. จึงได้ตั้งคำถามประจำใจเตรียมไว้ถามแพทย์ผู้รู้ถึงสาเหตุที่บันดาลให้เป็น

เรื่องความจำ. จนกระทั่งถึงวันที่ พ.ศ.๒๕๐๙. ไปฟังนายแพทย์ผู้มีชื่อเสียงที่สมาคมผู้สูงอายุเชิญมาบรรยายที่ศาลาพำนัก ๒๖๙. ถนนพระราม ๖. พญาไท.

เรื่องความจำของคนทุกคน. นับแต่เริ่มแรกที่ได้ถูกบันทึกเข้าไว้ในห้องสมองของเด็กจนโต-นั้น. ถ้าจะเปรียบรูปร่างและลักษณะตลอดถึงวิธีการเก็บบันทึกความจำของสมองให้เห็นและเข้าใจง่ายๆ ก็คงจะเป็นดังนี้. คือ:—

เมื่อเด็กที่เกิดแล้วเริ่มจะรู้จักการจำขึ้นในครั้งแรกๆนั้น. รูปร่างลักษณะของความจำที่เด็กเกิดประสบกับเหตุการณ์ทางจิตใจจะเข้ามารวมตัวซึ่งสมมุติคล้ายกับกลุ่มดำยที่เด็กเล่นว่าม้วนเป็นกลุ่มก้อนกลมๆ. ความจำที่เริ่มจะถูกม้วนอยู่ภายใน. ความจำครั้งต่อๆมาจะพอกหุ้มอยู่ภายนอก. เส้นด้ายแห่งความทรงจำต่างกันเส้นด้ายที่ซักต่ออยู่ตรงที่ว่า. เส้นไม่โตเท่ากันตลอดทั้งเส้น. เพราะถ้าเป็นเรื่องหรือเหตุการณ์ที่ผู้จำมีความสนใจหรือเกิดความระทึกใจมากเท่าใด. เส้นความจำตอนนั้นก็จะโตและเหนียวมากขึ้นตามอัตราส่วนแห่งความรู้สึกมากน้อยในจิตใจ.

เหตุที่ลืม. สมมติว่ากลุ่มก้อนความจำนี้เป็นเหมือนห้องสมุดของสมองคน. คนจะนึกถึงเรื่องอะไร สมองก็จะเข้าค้นหาในห้องสมุด. ค้นเรื่องพบก็เรียกว่า นึกออก. ค้นเรื่องไม่พบก็เรียกว่า ลืม.

ท่านนายแพทย์ผู้นั้นกล่าวว่า. ต้นเหตุที่จะทำให้กลุ่มก้อนความจำเกิดการเสื่อมเสียคุณภาพจนเกิดการลืมขึ้นนั้น. พอจะรวมเป็นหัวข้อใหญ่ๆได้เป็น ๒ หัวข้อด้วยกัน คือ:—

๑. เกิดจากโรคนานาชนิดที่ไปกระทบกระเทือนเส้นประสาทสมองต้นความจำ

๒. ต้นเหตุแห่งการลืมที่เป็นกันมากที่สุดก็คือ. ความจำมิได้ถูกม้วนเก็บให้เป็นระเบียบร้อย. มักมีเรื่องเข้าก็เกิดพันกันยุ่งจนหาต้นเงื่อนของเส้นจะเส้นไม่พบ. เสียไม่ทราบว่า ต้นเงื่อนปลายเงื่อนอยู่ตรงไหน จะจับต้นชนปลายต่อติดกันให้เข้าเรื่องก็ดีอยู่ ก็เหมือนกับเมื่อนักเรียน. นักศึกษา. นั่งฟังคำบรรยาย. คำสอน. คำอธิบาย. วิชาต่างๆอยู่ แต่มิได้จดจำเป็นบันทึกเก็บความจำให้เป็นเรื่องสมบูรณ์เรียบร้อยตะพอสังเขป. โดยมิได้ให้อารมณ์. หรือเพื่อนข้างๆชักจูงเป็นความสนใจให้ไปสนทนากันเรื่องอื่นเสียเช่นนี้. เส้นเกลียวความจำก็จะขาดยังเป็นตอนๆจนไม่มีทางจะเข้าเกลียวกันให้เป็นเส้นความจำม้วนเก็บไว้ใช้ได้. แพทย์ให้ชื่อว่าเหตุการลืมแบบนี้ว่า ความจำสับสน.

+ข้อ

ความลืม. ได้กล่าวถึงต้นเหตุที่ทำให้ความจำเกิดเสื่อมหรามลงไว้แล้วอย่างกว้าง ๆ ๒ ประการ. ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่งว่า เมื่อเด็กมีอายุและสังคมมากขึ้นความสับสนเรื่องความจำย่อมจะทำให้ความจำเก่าเมื่อเป็นเด็กเลอะเลือนสูญเสียไปมากกว่า; แต่สำหรับฉันตรงกันข้าม จึงได้ตั้งคำถามให้แพทย์ว่าความทำเมื่อเด็ก – ทำไมยังแจ้ง ?

นายแพทย์กรุณาอธิบายชี้แจงเปรียบเทียบให้มองเห็นภาพทำให้เข้าใจง่ายว่า กลุ่มก้อนที่สายเส้นความจำม้วนพันพอกพูนขึ้นจนได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มก้อนนั้น ถ้าจะเปรียบให้เห็นได้ง่าย ๆ ก็เหมือนกัน กลุ่มด้ายที่เด็กใช้ชักว่าว หรือ หลอดด้ายที่ใช้เย็บผ้าทั่วไปนั่นเอง. จึงพอจะมองเห็นได้ว่า จุดเริ่มต้นของกลุ่มหรือหลอดได้อยู่ใจกลางภายในสุด. ส่วนความจำที่เกิดภายหลังได้พอกเป็นลำดับชั้นเก่าใหม่ ซึ่งหมายความว่า ของใหม่เป็นเปลือกหุ้มกลุ่มของเก่าไว้.

เหตุ ๒ ประการที่ทำให้ความจำเสื่อมเก่าเปื่อยไปได้นั้น ย่อมจะเริ่มทำลายตั้งแต่ภายนอกก่อน. ส่วนภายในนั้นยังเรียบร้อยดี. เว้นเสียแต่ตำนานทำลายประการแรกคือโรคที่ร้ายแรงทำลายสมองได้ถึงภายใน. เหตุนี้ความจำเมื่อเด็กอยู่ภายในจึงยังแจ้ง.

ความจำที่มั่นคงดี ความจำที่สมองถูกประสบการณ์จารึกบันทึกเก็บไว้ในชีวิตนั้น. บางเรื่องลืมง่าย. บางเรื่องลืมยากและเป็นความจำที่มั่นคงดี. นายแพทย์อธิบายว่า –

ต้นเหตุนี้เป็นเพราะรูปร่างการบันทึกเก็บความจำในห้องสมองเล็กใหญ่หนาบางไม่เหมือนกันทุกเรื่อง. เรื่องไหนจะทึกใจมาก ตื่นเต้นมาก สนใจมาก ท่องบ่นมาก. รูปร่างของเส้นที่บันทึกจะเป็นร่องหนาลึกมาก. แม้จะอยู่ภายนอกก็ถูกทำลายยาก. จึงนับเป็นเรื่องและเหตุการณ์ที่คงอยู่ใน "ความจำที่มั่นคงดี."

นี่เพราะอย่างยิ่ง. ความทรงจำจะดีหรือไม่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับอุปนิสัยขั้นพื้นฐานเป็นสำคัญ เช่น. มีความตั้งใจ. มีความอยากเรียนรู้. มีสมาธิจิตใจไม่วอกแวก. ฯลฯ. เหล่านี้เป็นต้น.

ข้อสังเกตพิจารณาที่จะสรุปจำเอาชี้ปากของนายแพทย์เรื่องความจำ. มาเขียนเล่าไว้มากเช่นนี้ก็เพราะเหตุ ๒ ประการคือ –

๑. ไม่แน่ใจว่าผู้อ่านจะชื่อโรงที่ฉันเล่าถึงเรื่องเมื่อยังเด็กอายุไม่ถึงความไหม. และเล่าละเอียดรวมกับเห็นด้วยนัยความใหม่ ๆ เพราะฉันนั้นเมื่อมาได้ฟังนายแพทย์สมัยใหม่ที่มีชื่อเสียงพรรณาให้ความรู้เห็นมีเหตุผลถูกใจ. ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านหายกังวลเรื่อง กลายเป็นคลายได้บ้าง. จึงเขียนเล่าไว้ยืดยาวหน่อย. ขอผู้อ่านได้กรุณาอย่าเห็นเป็นการแสดงอวดความรู้เรื่องวิชาแพทย์.

๒. เห็นว่าเพื่อน ๆ หลายคนน่าจะถึงเรื่อง ความจำตกต่ำ. แต่ไม่ทราบสาเหตุ. เพราะฉันนั้นเมื่อได้โอกาสไปฟังคำบรรยายมาจึงเขียนเล่าเก็บไว้ให้เป็นความรู้ของตัว ส่วนหนึ่ง. เท่านั้น.

เริ่มต้นวิถีทางแห่งความมีชีวิตในโลก.

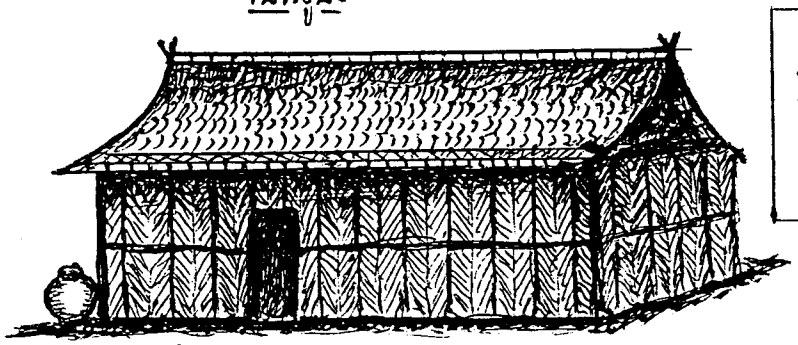
เท่าได้ว่าตนรู้ตัวและเริ่มจำเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตได้ดี ขณะเมื่อมีอายุประมาณ ๖-๗ ขวบ. ราว พ.ศ. ๒๔๔๗.

ความจำครั้งแรกที่เก่าก่อนที่สุดก็คือ ตนลืมตาขึ้นมาในโลกก็รู้ความว่าตัวเองเป็นเด็กที่พักอาศัยอยู่กับผู้ที่มิใช่บิดามารดาหรือญาติ; แต่ท่านเคารพนับถือและชอกนามท่านผู้มีพระคุณทั้ง ๓ ท่านนี้ว่า. เตี่ยแก่ง. (ลูกจีนไว้ผมเปีย.) แม่หลับ. (ชื่อตลับ) และพี่โป้. (ทั่วไปเรียกกันว่า ซิตยโป้ว) คือ. เตยแก่งเป็นสามีของแม่ตลับ. มีบุตรชายคนเดียวชื่อโป้. เตียแก่ง. และพี่โป้. ติดสูบฝิ่น. ถึงกับโรงจำหน่ายฝิ่น. พี่โป้เป็นผู้จำหน่ายฝิ่นประจำส่วนเตียแก่ง. รับข้างทำโป้ะจับปลาทะเลตามฤดูกาล.

ยังทำรูปลักษณะของโรงจำหน่ายฝิ่นได้ดีติดตา.

หลังคามุงด้วยต้นจาก. ใช้ไม้กระบอกผ่าซีกครอบบน. และทำรางรองน้ำฝนที่ไหลจากหลังคามาลงตุ่มดินเผาไว้บริโภค. เพราะไม่มีน้ำจืด. โรงทั้งหลังทำด้วยใบจาก. ตั้งฝาติดกับพื้นดิน เอาใบจากทั้งใบมาฝากลงผูกด้วยหวายกระหนาบทำฝาโรง.

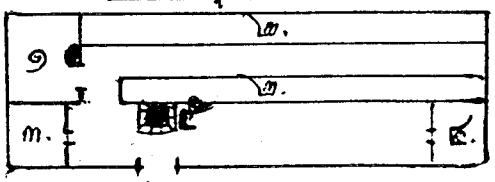
เป็นรูป.

มีต้นมะขามใหญ่ คลุมติดอยู่ทางด้านหลังของโรงนี้

พื้นโรงที่สุดคือแผ่นดิน.

แปลนภายใน.

๑. ห้องนอนได้ ๕ คน. และใช้เป็นที่ตั้งฝิ่นขายตรงจุด ● ยกพื้นสูง ๕๐ ซ.ม.
๒. เตียงนอนสูบฝิ่นยาวยกพื้น ๕๐ ซ.ม.
๓. ห้องครัวยกพื้นสูงจากพื้นดิน ๕๐ ซ.ม.
๔. ห้องสูบฝิ่นพิเศษสำหรับแขกผู้มีเกียรติ.
๕. ม้านั่งของเด็กชายหยุย คือตัวฉัน.

(หมายเหตุ. ที่เขียนรูปภาพถ่ายทอดออกมาจากความจำนี้. ก็เพราะไม่สามารถจะบรรยายให้ผู้อ่านนึกเห็นรูปภาพประกอบในขณะที่อ่านได้. นอกจากนี้ยังได้ทราบแน่ว่า. บรรดาศักดิ์ขุนคุณพระในสมัยนั้น. แทบจะไม่มีผู้ใดเลยที่ได้เคยกินอยู่หลับนอนในที่อยู่อาศัยแบบนี้ มาก่อน) จึงเกิดวิตกว่าจะนึกรูปไม่ออก.

ห่างจากต้นหน้าโรงชายผ้าฝั่งแห่งนี้ออกไปประมาณ ๓-๔ เมตร์ก็คือตลิ่งฝั่งคลอง-
ง.ตอนฝั่งตวันตกของปากคลอง.และเหนือจากวัดใหม่คล้ายนิมิตในปัจจุบันนี้ขึ้นไปประมาณ
(๒๙๐ เมตร์).วัดใหม่,วัดนี้เดี๋ยวนี้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น วัดมหาไชยคล้ายนิมิต".

เนื่องจากน้ำเค็มที่ปากคลองมหาไชยมีกขึ้นลงในระดับเดียวกันกับระดับน้ำทะเล.คือ-
ประมาณ ๑-๒ เมตร์. ด้วยเหตุนี้เมื่อถึงเวลาน้ำลง.ตามชายฝั่งจึงเต็มไปด้วยโคลนเลน.ปูเปี้ยว
จะขึ้นมาวิ่งเล่นกันอย่างสนุกเบิกบาน.การเอากันทางมะพร้าวทำม่วงคล้องก้ามปูเล่นนั้นเล่นจนเมื่อ.

สำหรับยานพาหนะที่ใช้สัญจรไปมาในขณะนั้น.ทางบกก็มีแต่รถไฟสายแม่กลอง
ซึ่งเดินจากปากคลองสานถึงปากคลองมหาไชย.และเวลานั้นก็กำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง.
คงจะเสร็จ.ส่วนทางน้ำ.มีเรือใบ.เรือแจว.และเรือพายมากมายคับคั่ง.สำหรับเรือกำปั่นไฟที่ใช้
สะติมไอน้ำกับเรือยนต์ที่ขับเคลื่อนด้วยกำลังมอเตอร์นั้น.คงจะต้องให้ข้างขึ้นหรือข้างแรมได้
ผ่านไปแล้ว ๑.ครั้งจึงจะมีโอกาสได้เห็นและรับกระโดดน้ำเล่นคลื่นเรือไฟเรือใดสักครั้งหนึ่ง.

เวลาที่น้ำลงมาก.เรือแจวเรือพายของบรรดาผู้ที่จะมาจอดเรือซื้อยาฝิ่นสูบขึ้นบก
สำบากต้องลุยโคลนขึ้นฝั่ง.เดี๋ยวเดี๋ยวจึงซื้อไม้ไผ่จากพวกล่องแพมาตัดปักทำเสาสพานและ
และทำคานใช้หวายตะค้ำผูกมัดขันชะเนาะให้แน่นดี.แล้วใช้ไม้กระดานหรือแผ่นกระดานพาด
บนคานยาวจากริมตลิ่งจดหัวสพาน.ทำบันไดด้วยไม้ไผ่จากหัวสพานลงไปถึงน้ำใช้ทุกระดับ
ที่เรือจอด. สพานนี้เป็นที่สบอารมณ์ของเด็กชายหยุบและเพื่อนๆยิ่งนัก.เพราะใช้เป็นที่กระโดด
น้ำแบบทิ้งลูกมะพร้าวหัว.คือกระโดดจากสพานแล้วพับขาห่อตัวแบบนั่งยองๆแล้วเอามือโอบ
รัดหน้าแข้งไว้.ตัวทั้งตัวจะมีรูปกลมคล้ายก้อนลูกมะพร้าวหล่นน้ำ.สนุกนักแล.ลำคลองมหาไชย
ตอนนี้กว้างประมาณไม่เกิน ๙๐ เมตร์. น้ำในคลองเต็มตลอดปีและไหลขึ้นลงค่อนข้างแรง.

โรงจำหน่ายฝิ่นหันหน้าออกทางฝั่งคลอง. ทางด้านขวามือ.ติดต่อกับโรงงานทำขนม
จันอับของคนจีน.เช่น.ข้าวพอง.ถั่วตัด.จันอับ.ผักเชียงแช่อิ่ม ฯลฯ.ทำขายส่งให้ตลาดหลายแห่ง.
ตามบริเวณด้านหลังยังใช้ไม้รวกปักเรียงรั้วกันเป็นรั้วคอกเลี้ยงเป็ดไว้เก็บไข่ขายอีก
หลายร้อยตัว.แล้วยังกั้นเป็นที่เลี้ยงหมูขายอีกเกือบ ๑๐ หมู. ทางด้านซ้ายมือของโรงฝิ่นแห่งนี้
เป็นบ้านคนไทยที่เป็นญาติห่างๆของคุณพ่อฉันทั้งหมู่บ้านสิ้งไม่มีรั้วกั้นเขตกันและเดิน
ไปมาหาสู่กันได้ทุกโอกาส. ส่วนทางด้านหลังของโรงฝิ่นแห่งนี้เป็นที่ดินเต็มจนมีขี้เกลือ
ปรากฏขาวอยู่ตามผิวหน้าดิน.ตามขอบสนามมีน้ำท่วมถึงและท้นโคงทางขึ้นหนาแน่นอยู่เต็ม.
ทางขอบสนามด้านเหนือ.สนามแห่งนี้แห่งเดียวที่ใช้เป็นถนนทางเดินจากโรงฝิ่นไปตลาด
และสถานีรถไฟมหาไชย.ไปอำเภอ.และจังหวัดด้วย.

เด็กบ้านนอกที่เพื่อนๆเรียกกันตามชื่อที่ไม่ได้ลงทะเบียนฟังว่า"หยุบ"(ความจริง
ท่านบิดาตั้งชื่อว่า"เนื่อง"หากแต่คุณนายมอญท่านชอบอ้อมเห็นเวลาท่านชอบทักกัน หยุบๆ
ท่านก็เลยตั้งชื่อที่ไม่ลงทะเบียนฟังให้ว่าหยุบ)คนนี้ลึมตาขึ้นมาพบเห็นโลกในสมัยที่เด็ก
มีทัศนะคติว่า"ไม้เรียวเสียวเหวยๆ"เป็นแห่งกรรมได้-

ลบันดาลให้เด็กชายหยุบคนี้เป็นเด็ก "เกเร" จึงเกลียดการถูกตีอย่างที่สุด; แต่ก็กลัวที่จะแสดงตัวขัดคำสั่งของแม่หลับตามเพื่อนๆออกไปวิ่งเล่นนอกโรงยาฝิ่นไม่ได้. เป็นเหตุให้แม่หลับถึงกับต้องตาขอบังคับไว้ว่า "ถ้าจะไปไหนต้องขอเสียงตะโกนเรียกชื่อ "เนื่อง" ถึง ๓ ครั้งแล้ว ยังหาได้ยินเสียงขานตอบว่า "ขำ" ไม่แล้วไซร้ ต้องถูกตีด้วยไม้เรียวอย่างหนัก. ประการฉะนี้ เด็กชายหยุบถูกแม่หลับรักษาคำพูดอย่างเคร่งครัดเพียงครั้งเดียวเท่านั้น. เด็กชายหยุบก็หลาบจำและเพิ่มความระมัดระวังอย่างเคร่งเครียด. จนบางครั้งความระมัดระวังก็ค่อนข้างจะมากเกินกว่าเหตุไปก็มี เช่นกำลังพะวงอยู่กับใจหมู่เพื่อนๆอย่างเพลิดเพลินก็นึกเอาเกิดได้ยินเสียง..?.. ว่ามาเข้าหูคล้ายๆว่า "เนื่อง" เท่านั้น. เด็กชายหยุบก็จะตะโกนดังเสียงหลงว่า "ขำ" ซึ่งพวกเพื่อนๆที่กำลังเพลินการเล่นอยู่แถวใกล้ๆจะฟากันตกใจสดุ้งสุดตัว. แล้วก็เหลียวหน้ามาเคี่ยวสายตาที่ใคร่จะถามว่า ก็วิปลาสการที่เกิดขึ้นแก่เด็กชายหยุบอย่างไม่เคยคาดคิดเช่นนี้ จะมีทางจะเป็นอันตรายแก่พวกเขาบ้างหรือหาไม่?? จะได้รีบหลบลี้หนีทันท่วงที. เรื่องนี้แล้วเด็กชายหยุบก็จะเกิดความสงสัยและถามเพื่อนๆว่า ใครได้ยินเสียงแม่เรียกบ้างบ้าง.? ถึงตอนที่เพื่อนๆพากันตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าไม่ได้ยินแล้ว. เด็กชายหยุบจะแสดงกิริยาอาการหน้าตะเหรอตะหรา. ทำให้พวกเพื่อนๆรู้จุดอ่อนของเด็กชายหยุบเป็นอย่างดี. บางครั้งเพื่อนๆหึกสนุกจนมากก็จะทำหน้าตกตื่นแล้วพูดว่า "แน่ะ! หยุบเสียงแม่หลับเรียกไม่ได้ยินหรือ! เพี้ยงเท่านั้น. เด็กชายหยุบก็จะตะโกนขานว่า "ขำ!" เต็มเสียง. แล้วก็วกพรวดพราดวิ่งตื๋อกลับบ้าน. ถ้าลงได้พบแม่หลับแล้ว ถึงแม้วาจะมิได้เรียกก็อย่าหวังว่าจะได้กลับไปพบและต่อว่าต่อขานเพื่อนๆในตอนนี้อีก. เพราะได้ห้ามออกนอกโรงยาฝิ่นไว้แล้ว.

เรื่องของยาฝิ่น และหน้าที่บริการผู้สูบ.

การที่แม่หลับท่านสั่งให้ฉันอยู่แต่ในโรงยาฝิ่นเท่านั้นก็เนื่องมาจากท่านได้มอบหมายหน้าที่ให้เป็นผู้คอยยก สำรับยาฝิ่น ที่มีผู้สั่งซื้อเสร็จแล้วไปนอนคอยอยู่อย่างทุรนทุรายว่าเมื่อใดจะเสพ. ในกาลสำรับที่ฉันยกไปนั้นจำได้แม่นว่า มีของ ๕ อย่าง คือ —

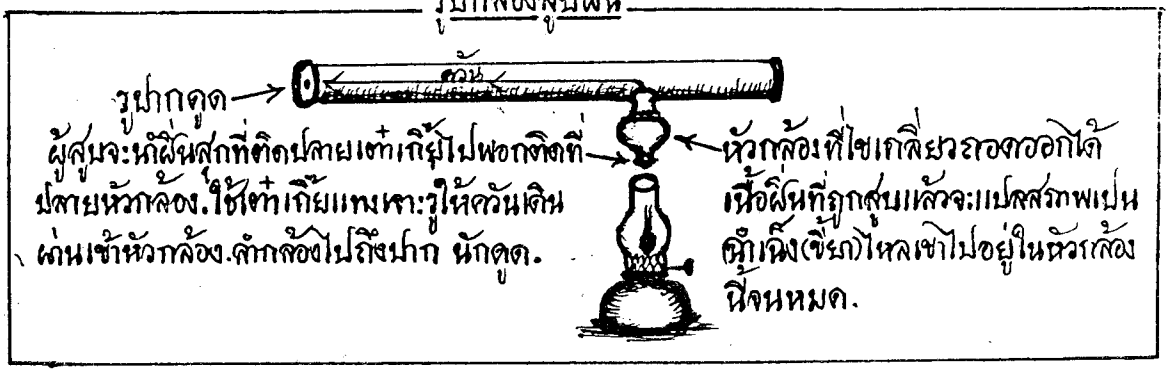
๑. ใบลาน ตัดเป็นรูป ๔ เหลี่ยมกว้างยาวประมาณ ๑ นิ้วเศษ ทำหน้าที่แผ่นๆหนึ่งบิดดัดมุมทั้งสี่ให้เป็นรูปกระทงบรรจุฝิ่น ซึ่งมีลักษณะเป็นก้อนข้นเหนียวสีม่วงแก่จนเกือบเป็นสีดำ ตามจำนวนมากน้อยของผู้สั่งซื้อ. เขาเรียกจำนวนฝิ่นกันในขณะนั้นว่า หน.เฟื้อง กำลึง. ส่วนใบลานสี่เหลี่ยมอีกแผ่นหนึ่งนั้น สำหรับผู้สูบใช้ตลึงฝิ่นให้เป็นก้อนตอนใช้แหลกเท่าเมล็ดแหลมจิ้มฝิ่นไปลนไฟที่ปากหลอดตะเกียง.

๒. ตะเกียง ใช้น้ำมันมะพร้าวขนาดย่อมมีหลอดแก้วบังคับความจัดให้พุ่งขึ้นจะเพาะตรงปล่องตอนบน. เพื่อย่างเนื้อฝิ่นให้สุกแข็งพอปั้นเป็นก้อน แล้วจึงไปพอกตรงปากรูของกล้องสูบได้.

๓. เต๋าเกี้ย; เปนเหล็กแหลมเล็กๆ รูปคล้ายเข็มร้อยดอกไม้ยาวประมาณ ๑๑-๑๒ เซ็นติเมตร. ผู้สูบใช้ปลายแหลมจิ้มยาฝิ่นจากกระพงแล้วนำไปย่างไฟจนทั่ว ปล่องตะเกี้ยง ให้เนื้อฝิ่นเดือดแห้งจับปลายเต๋าเกี้ยะน้ำแล้ว ก็จะนำลงจิ้มฝิ่นดิบในกระทง ใบลาน แล้วนำไปลนที่ปล่องตะเกี้ยงอีก. ทำแบบเดียวกันอย่างนี้หลาย ๆ ครั้ง จนเห็นว่า ฝิ่นสุกจับปลายเต๋าเกี้ยะเปนก้อนกลม. และได้มากพอแก่การที่จะจุดสูบได้ถึง ๑. คำ หรือ ๑. ครั้ง แล้ว นักสูบจะนำไปพอกที่ปากรูของหัวกล้องสูบฝิ่น. วิธีการแบบนี้นักสูบเรียกว่า "ทำยา"

๔. กล้องสูบยาฝิ่น. ขนาดและรูปร่างลักษณะคล้ายคลึงกันกับปี่ที่ใช้เป่าในวงพิณพาทย์. ท่วงทีกิริยาของการดูดกล้องฝิ่นก็ดูคล้ายคลึงกันกับการเป่าปี่ในวงพิณพาทย์. ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้นิยมตั้งนามตามนักสูบฝิ่นขึ้นตามบทที่นิพนธ์อันเรื่องนามของท่านสุนทรภู่ว่า พระอภัยมณี. บรรดานักสูบฝิ่นก็ดูจะรู้สึกภาคภูมิใจ. เพราะพระอภัยมณีไม่ใช่ผู้ร้ายลักเล็กขโมยน้อยหาเงินมาซื้อฝิ่นสูบ. หากแต่เปนกษัตริย์. เปนพระเอกที่เข้าชู้แบบพิสดาร มีหน้าซ้ำยังมีฤทธิ์เพราะมีวิเศษ เหมือนเหมือนกับนักสูบฝิ่นเสียด้วย

รูปกล้องสูบฝิ่น

อีกทาง หน้าที่มิการจำหน่ายฝิ่นในสมัยที่รัฐบาลยังใช้ชำระหนี้กันตามแบบอัตราเงินเปน ๒๐ ฟัสเปน=๑. อัฐ. ๒๐ อัฐ เปน=๑ ไพ. ๔ ไพ. เปน=๑. เฟื้อง. ๒ เฟื้องเปน=๑. สลึง. ๔ สลึงเปน=๑. บาท. ๔ บาทเปน=๑. ตำลึง. ๒๐. ตำลึงเปน=๑. ชั่ง. (มีเหรียญทองแดงอันละ ๒๐ ไพใช้อยู่ด้วย. ส่วนบาทมี ๒ แบบคือ. แบบเก่าเปนกลม. เรียกกันว่าเงินกลมแบบพดด้วง. ส่วนแบบใหม่เงินเหรียญ. เมื่อฉันทำหน้าที่มิการจำหน่ายฝิ่นครั้งแรกๆ สตางค์ยังไม่เกิด.) ชินกับการใช้จ่ายเงินแบบนี้มากเลยจำมาเขียนเล่าโดยมิต้องค้นตำรา.

ถ้าพลิกไปดูภาพและแผนโรงฝิ่นในหน้า ๔ จะเห็นว่าฉันเด็กชายหยุมหยุยลูกแม่หลับสังอย่างเด็ดขาดให้นั่งอ่านหนังสือ ประสมกลกลอยู่ตรงหมายเลข ๕ ตลอดเวลา. มีหน้าที่คอยบริการนักสูบฝิ่น ทั้งที่เปนลูกค้าประจำและลูกค้าจร. ถ้าท่านก็ให้อ่านหนังสือไป. สำหรับลูกค้าประจำนั้น. ฉันจำหน้าได้ดีเช่นได้อย่างดีทุกคน. แม้แต่เสียงที่มาร้องเรียกและเคาะประตูในเวลาค่ำคืนดึกดื่นก็บอกฟังได้ทันทีว่าเปนใคร. ทั้งนี้เพราะมวลหมู่ลูกค้าประจำส่วนมาก. มีความ-

เย็นดูสงสารฉัน. ชอบเล่านิทานและเหตุการณ์แปลกๆที่เกิดขึ้นให้ฉันฟัง ขณะที่ฉันคอยเฝ้าบริการรับใช้เขา. เขาได้อาศัยใช้ไปซื้อขนมจันอันหรือขนมหวานอื่นๆมากินแก้ขอแห้งได้บ้าง. ฉันยังจำคำคมของนักสูบฝิ่นที่เขาบรรยายถึงความรู้สึกที่ซ่อนเร้นออกให้ปรากฏแก่สายตาของสังคม สำหรับพวกขี้เหล้าเมายา ว่า

เหล้า- เอาวา!!!
กันชา- ช้าก่อน!
ฝิ่น - นอนตรึกตรอง.

คำคมที่เขานำมาฝากให้คล้องจองกันเป็นรูปคำกลอนทั้ง ๓ อย่างนี้. เมื่อได้ลองนำมาตั้งข้อสังเกตดูแล้วก็เห็นว่าเป็นจริงส่วนมากอย่างน่านับถือ เพราะตรงกับอุปนิสัยของผู้มีโรคผสมพิตทั้ง ๓ ประการนี้อย่างแท้ที่เดียว. ฉันจึงจดจำมานับแต่นั้นไว้.

ส่วนหน้าที่บริการ "พระอภัยมณี" ของฉันในชั้นต้นก็คือ. เมื่อเห็นพระอภัยเข้าสู่คนใดเหยียบย่างเข้ามาในชายคาโรงแล้ว. ฉันต้องเสนอหน้าที่ยิ้มแย้มประจบเข้าไปกระซิบถามเขาว่า "วันนี้จะเอาเท่าไร? ชี้นำเฉิงด้วยไหม?" ครั้นเขาบอกว่า "เนื้อยาสลึงเฟื้อง นำเฉิงเฟื้องหนึ่ง." ฉันก็จะนำเขาไปเลือกหาที่นอนตามแต่จะสบอารมณ์. บางครั้งอารมณ์ของเขาก็จำเพาะบังเอิญไปสมเข้ากับที่นอน ที่ฉันยังหาได้ทำให้สอดคล้องก่อนไม่. ทำให้ฉันต้องวิ่งวิ่งไปมอกฟ้าไปสีที่หมายเลข ๑. ตามแปลน หน้า ๔) ให้จัดสำรับฝิ่น ตามที่เขาสั่งซื้อ. เสร็จแล้วไปหยิบไม้กวาดกำก้านมะพร้าวกับผ้าขี้ริ้วมาปัดกวาดสอาด. พอกวาดเสร็จและลงมือใช้ผ้าขี้ริ้วเช็ดถูยังไม่ทันจะสอาดทั่วดี. ผู้กระหายฝิ่นจนหน้าซีดเซียวคนนั้น ก็จะพลันล้มตัวลงนอน. หนุนหมอนสาธารณะซึ่งฉันจำได้ว่าเมื่อยังใหม่มีสีขาวสุชาติน่าหนุนนอน; แต่บัดนี้เปลี่ยนเป็นสีประหลาดคือเป็นสีน้ำตาลแก่เกือบดำสนิท. ถ้าจะลองใช้นิ้วมือจับดูสักหน่อยๆก็จะติดนิ้วมาพร้อมกับฟากลิ่นที่เหม็นชวนให้วิงเวียนศีรษะคลื่นไส้อาเจียนมาเข้าจมูกด้วย; เขาเขาก็หนุนนอนเหมือนหมอนที่พึ่งทำเสร็จใหม่ๆ พร้อมกับยกแขนข้างหนึ่งขึ้นวางก่ายไว้บนหน้าผาก ดวงตาหรี่ลอย. รอคอยการยกสำรับส่งให้จากฉัน. ภาพนี้มีความสังเวชใจสงสารให้แก่ฉันบ่อยครั้ง ถึงกับต้องรีบไปเร่งพี่ใช้ให้รีบจัดสำรับฝิ่นเร็วๆ. เมื่อฉันยกสำรับฝิ่นมาถึงให้แล้ว. บางรายมีความเจ็บปวดกระหายอย่างสุดยอดถึงกับมือไม้สั่นจนไม่สามารถจะใช้เข็มเกี่ยวจิ้มฝิ่นลนไฟมวลจุกล้องสูบได้. ต้องขอร้องให้ฉันช่วยทำและมวลจุกล้องให้. ในกรณีนี้เกิดขึ้นฉะเพาะคำแรกคำเดียวเท่านั้น. เพราะเมื่อเขาสูบอัดเอาควันเข้าปอดจนหมดคำแรกแล้ว. ความเหนื่อยอ่อนเต็มเปี่ยดทั้งหลายแหล่. ดุดสลายกันจะหลุดลอยตามไปกับควันฝิ่นสีขาวที่เขาระบายพ่นออกมาทางฝากลมูก. ภายหลังที่ได้อัดไว้ในปอดอย่างหนักสุดกลั้นแล้ว. รู้สึกว่าหน้าตาเขายิ้มแย้มแจ่มใสเปลี่ยนเป็นคนละคนไปโดยทันที. เรื่องนี้ถ้ามิได้เห็นด้วยตาตนเองก็ไม่น่าเชื่อ แต่สำหรับฉันนั้นเคยชินมาจนเห็นเป็นเรื่องธรรมดา. บางคนถึงกับออกปากสรรเสริญฝิ่นว่าเป็นยาวิเศษที่มีสรรพคุณเป็นยาดับร้อนผ่อนกระหายที่ดีที่สุดในโลก; แต่สำหรับฉันคิดเห็น

ในขณะนั้นว่าน่าจะเป็นความรู้สึกอย่างจริงใจของบรรดาผู้ที่เสพฝิ่นจนติดงอมแล้วเท่านั้น. ทั้งนี้เพราะฉันได้ฟังและสังเกตเห็นนักสูบฝิ่นส่วนมากกล่าวถึงอำนาจอิทธิพลของฝิ่นที่มีอยู่เหนือบรรดาผู้เสพติดว่า ปลาดและมหัศจรรย์เหลือหลายนัก. ครั้งหนึ่งฉันเกิดความสงสัยใจว่า ถ้าผู้สูบจะซื้ออาหารข้าวแกงหรือก๋วยเตี๋ยวกินจนอิ่มแปล้มื้อหนึ่งก็จะจ่ายเงินอย่างมากไม่เกิน ๒ ไพ เท่านั้น. นี่เห็นเขาซื้อฝิ่นสูบสำรับหนึ่งตั้งครึ่งบาท. จึงออกปากถามเขาว่า "ยาฝิ่นมันดีอย่างไรถึงได้ซื้อสูบในราคาแพงๆ?" หลายๆ คนตอบเหมือนๆ กันว่า "ถ้าเขาไม่ได้สูบหรืออดฉี่ยาฝิ่นนานๆ ก็จะไม่มีแรงเจ๊อไม่ทำงานหาเงิน. เขากล่าวว่า ฝิ่นเป็นของวิเศษจริงๆ ถ้าเขาได้สูบหรืออดฉี่ยาฝิ่นแล้ว ไม่ว่าจะต้องทำงานตากแดดตากฝนหรืออากาศจะหนาวร้อนเพียงใดก็ตามเขาไม่หวั่นใจเลย." วิธีสูบฝิ่น. คือ. ควักเขาขี้นำเฉ่ง, ซึ่งเป็นขี้ฝิ่นที่ถูกเผาไหม้แล้วไหลเข้าไปจับอยู่ในหัวกล้องเป็นก้อนดำๆ ออกจากหัวกล้องแล้วห่อกระดาษหรือบรรจุใส่ซองพกใส่ตัวไป. ในระยะเดินทางที่ไม่มีโรงขายฝิ่น. เวลาเกิดความกระหายจัดขึ้นมาก็จะใช้นิ้วชี้กับหัวแม่มือบรรจงหยิบขี้นมาอย่างระมัดระวังวางลงตรงกลางฝ่ามือข้างหนึ่ง. แล้วใช้หัวแม่มือของมืออีกข้างหนึ่งบดขยี้จนละเอียดดีแล้วก็ยกฝ่ามือเทใส่ปากดื่มน้ำตาม แต่ก็มีความเลวร้ายอยู่อย่างมากในตอนที่เกิดอาการเงี่ยนยกขึ้นมาแล้วหาสูบหรืออดไม่ได้.

ในตอนนี้แหละที่ทำให้ฉันเห็นอำนาจของพิษยาฝิ่นที่เกิดขึ้นแก่บรรดาผู้ที่เสพติดอย่างปลาดและมหัศจรรย์เหลือหลาย. ดังปรากฏกรณีที่เกิดขึ้นจากความกระหายที่จะเสพฝิ่น. ตามที่ฉันได้พบเห็นเองและทราบมาจากบรรดาผู้สูบฝิ่น. แต่ละเรื่องล้วนแต่เห็นได้ชัดว่าเป็นเรื่องของคนจิตกลจริต. เป็นผู้ก่อขึ้นทั้งสิ้น. ดังเช่น.

ผัวเมียคู่หนึ่ง. ผัวชื่อแก้ว. เป็นลูกจ้างทำโป๊ะจับปลา. เป็นคนติดฝิ่น. เมียชื่อเหนี่ยว. งานอาชีพ. พายเรือสัมปั้นขนาด ๒ มือลิง ขายข้าวหมากข้าวหลามทัดและขนมต่างๆ เรือสัมปั้นเป็นเรือแบบเรือจ้างมีคนผู้เรียกเรือสัมปั้นจ้าง. เขาวัดขนาดกันโดยถือจำนวนของรูปมือลิงที่เป็นลูกสังยึดตัวเรือและกลางเรือให้ติดแน่น. ถ้าเป็นเรือสัมปั้นจ้างที่ใช้ติดเจวได้ก็ต้องใหญ่และมีของรูปมือลิงจำนวนตั้งแต่ ๓ ถึง ๕ มือลิงขึ้นไป. เพราะฉนั้นเมื่อบอกกันว่าขนาด ๒ มือลิงแล้ว. ชาวเรือก็จะนึกออกทันทีว่าเป็นเรือรูปสัมปั้นขนาดโตแค่ไหน] ฉันเรียกแกว่าย่ายเหนี่ยว เย็นๆ ชอบกินเหล้าโรง. ฉันเรียกแกให้เที่ยวซื้อขนมให้นักสูบฝิ่นคนรู้จักกันขี่. ย่ายเหนี่ยว. มักจะหยุดขายหายหน้าไปราว ๓-๔ วัน ก่อยครั้ง. และเมื่อเริ่มออกขายใหม่ครั้งใดเรือก็จะมีรอยซ่อมยกชั้นใหม่ทุกครั้ง. วันหนึ่งนักสูบฝิ่นที่อยู่บ้านใกล้กันพิศย์แก้วผัวย่ายเหนี่ยวเล่าให้ฉันฟังว่า. "หยุบ! ไม่ต้องไปคอยซื้อเม็ดคอยเรียกเรือขนมย่ายเหนี่ยวดอกวันนี้. เพราะพี่แก้วเขาขอเงินย่ายเหนี่ยวมาซื้อฝิ่นสูบไม่ได้. เกิดทะเลาะกันรุนแรงจนถึงกับตกลงอย่างแบ่งทรัพย์บริวคนสมรสกันคนละครึ่ง. สินบริวคนมีเรือสัมปั้น ๒ มือลิงลำเดียว. พี่แก้วจึงใช้เลื่อยตัดขาดเป็น ๒ ท่อนแบ่งกันไปแล้ว. ย่ายเหนี่ยวขายเรือครึ่งท่อนมาขายขนมวันนี้ไม่ได้แน่ะ." ฉันได้ยินก็เป็นทุกข์เป็นร้อนออกนอกหน้าแทนแกเหมือนกัน ให้นักสูบฝิ่น

ต่อไปอีกไม่ได้แล้ว. ผู้พูดเขาก็ปลอบใจว่า "อย่าทุกข์ร้อนไปเลย! พอถึงเวลาเข้ามุ้งนอน เขาก็หายโกรธกัน. นุ่งชุมมุ้งมีหลังเดียว นอนร่วมกันก็ต้อง ดีกัน. ว่างชื้นพี่แก้วก็ต้องจัดการซ่อมเรือให้ใช้ได้มิฉนั้นก็อดหมดทุกอย่าง. เป็นแบบนี้มาหลายครั้งแล้ว นี่."

ฉันฟังแล้วก็อดคิดไม่ได้ว่า การกระทำของผู้ที่กำลังอยากจะสูบฝิ่นสักนั้นมากดูช่างซาดสติดสล้ายคนวิกลจริต. เช่นมีการก่อเหตุร้ายขึ้นแทบไม่เว้นแต่ละวันมาจนถึงกับใช้เท้าเกี่ยะแทนกันตายในโรงฝิ่นก็มี. เรื่องร้ายต่างๆ ยังมีอีกมากเล่าไม่รู้จักหมด.

แต่จะอย่างไรก็ตาม. ถึงในขณะที่ผู้เขียนนี้เข้าได้สูบฝิ่นมากพอมันเพลงกระวนกระวายลงได้แล้วนั้น. เขาจะเปลี่ยนนิสัยใจคอกลับเป็นคนดีมีสติใจเยือกเย็นสุขุม. พูดจาอ่อนหวานอย่างที่อยากจะใช้คำว่า "น่ารักสุดขีด" ไปเลยเหมือนกัน. ฉันคอยจ้องหาโอกาสนี้. ขอให้เขาเล่านิทานให้ฟังบ้าง. สอนให้อ่านหนังสือบ้าง. และทำท่าให้เล่นบ้าง. สุดแต่ที่เคยทราบว่าเขาถนัดทางไหน.

ต้องรับมอบหน้าที่ประจำ ๒ อย่าง.

ฉันยังจำได้มั่นว่า พี่โป้ได้มอบให้ฉันมีหน้าที่ประจำงาน ๒ อย่าง คือ-

๑. คอยยกสำรับฝิ่น และปริการความสุขสบายให้แก่บรรดาลูกค้าที่เข้ามาซื้อฝิ่นทุกคน.

๒. หน้าที่สำคัญและสนุกอีกอย่างหนึ่งก็คือ ตระกรรม หรือตำรวจสายลับ. มีหน้าที่คอยแอบสังเกตดูนักสูบฝิ่นที่แอบถอดหัวกล้องออกจากตัวกล้องในเวลาคนเผลอ. แล้วใช้ตามเท้าเกี่ยะเขี่ยชุดเอาชี้ดำเนิ่ง (ชี้ยา) ที่อยู่ในหัวกล้องนั้นหล่นกระดาษซุกซ่อนไปไว้ถนในยามกระหาย.

หน้าที่ของตำรวจสายลับคนนี้ คือ เมื่อพบเห็นสิ่นทางแน่ชัดแล้ว. ให้รีบรายงานลับให้พี่โป้ผู้บังคับบัญชา. และกองปราบรับรู้โดยด่วน. ลูกห้ามมิให้ทำการจับกุมด้วยตัวของ.

จำได้ว่า เคยรายงานลับให้พี่โป้จับของกลางในตัวผู้ต้องหาได้หลายครั้ง; แต่ก็ต้องเกิดเป็นปากเป็นเสียงกันขึ้นแทบทุกครั้ง. เรื่องที่จะยอมรับผิดอย่างชื่นหูชื่นตาหาเคยมีไม่. ตำเลยนางคนแก้ข้อหาว่า เป็นชี้ดำเนิ่งที่เขาห่อกระดาษติดตัวมาก่อนเข้าโรงสูบแห่งนี้.

วิสัยชนโดยทั่วไปทราบดีว่า ฝิ่นมีราคาแพงเท่ากับน้ำหนักเงิน ฉนั้นถ้าตบใครยังมีฝิ่นติดตัวอยู่นักสูบผู้นั้นจะไม่เข้าโรงฝิ่นเป็นอันขาด. แต่ก็ให้ทางตำเลยทำให้ศาลงงไม่กล้าชี้ขาดว่าตำเลยผิดจริง.

แต่ผลสุดท้ายตำเลยผู้นี้ต้องยอมจำนนต่อหลักฐานของพยานปากสำคัญคือตำรวจสายลับ. ซึ่งถ้าจะเปรียบกันกับการเล่นหมากรุกก็เหมือนกันตำเลยถูกรุกจนกลางกระดานที่เดียว. เพราะกระดาษที่ห่อชี้ฝิ่นของกลางนั้นเป็นกระดาษที่ตำเลยเป็นผู้ฉีกมาจากห่อข้าวพอง, ซึ่งตำเลยใช้พยานไปซื้อมาจากโรงทำขันอันข้างๆ. ฉนั้นเมื่อพยานนำกระดาษส่วนที่เหลือจากการฉีกมาให้ศาลเห็น. ตำเลยก็หน้าเสียกลงเหลือสักวาหนึ่ง. ไม่กล้าสบตาใคร. นอกจากหันมาทำตาเขียวใส่ฉันแล้วก็ลงมือจากกระเป๋ากางเกงชั้นใน ส่งให้ทิตย์ไปเป็นค่าชี้ยา. พร้อมกับออกเสียงพึมพำก่อนออกจากโรงไปว่า -

นึกไม่ถึงเลยว่าข้ายเด็กหยุบ! มันจะข้ายกจถึงเพียงนี้."

มันทำให้ฉันอดคิดไม่ได้เลยว่า, ถ้าสมมุติว่าเหตุการณ์อย่างเดียวกันนี้มันเกิดขึ้นในตอนที่จำเลยผู้นี้กำลังเขียนฝันจักอยู่เล่าไซร้. เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ฉันจำเป็นจะต้องคิดทบทวนถึงเรื่องที่เคยฝันข้ายมาแล้วอย่างไรมาให้จงได้. เพราะมหาอำนาจของการเขียนฝันนี้. แม้แต่จิงจากที่ฉันเคยเห็นข้ายอยู่ตามฝา, ซึ่งย่อมได้กลิ่นควันฝันหลงเป็นประจำนั้นก็ตาม. ถ้ายังเอิญไม่มีคนมาชื้อฝันนอนสูบตรงปริมาณนั้นสัก๒-๓วันเท่านั้น. จะพากันมือตีนอ่อนหมดแรงตกลงมากายเกลื่อน. เพิ่มความยากลำบากให้แก่ฉันผู้มีหน้าที่การงานต้องเช็ดถูฝันอันมาก.

ฉันเคยลองเอาหัวชี้ลิ้มที่ข้ายแล้วนำมาแตะที่ลิ้นดู. รสมันชมสั้นดี. แต่ควันฝันนั้นสำหรับความรู้สึกของฉันว่าหอม. แต่ไม่เคยสูบ. เพราะกลัวสำลักปี.

ที่คิดเรื่องฝัน. เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๖-๗. ฉันยังจำได้ว่า. ชาวเมืองสมุทรสาครส่วนมากคงเห็นกันว่าการสูบฝันจนติดนั้นเรื่องธรรมดา. ไม่เคยได้ยินว่ามีใครคิดเตียนผู้คิดฝันว่าเป็นการเสียหายหรือเลวทรามแต่อย่างใดเลย. ข้อคิดเรื่องนี้ฉันเชื่อว่าเพราะด้วยเหตุ ๒ ประการคือ—

๑ วิชาความรู้ในด้านกายวิภาคยังไม่เจริญพอที่ทำให้ทราบซึ้งถึงโทษของการติดฝันว่าจะมีทางเป็นอันตรายแก่ร่างกายและจิตใจมากน้อยเพียงใด. จึงไม่สู้จะสนใจ.

๒. เมืองสมุทรสาครเป็นเมืองท่าเรือที่สำคัญรองจากกรุงเทพฯ. บุคคลชั้นนำติดฝันกันมาก. เพราะสังคมกันสำเภาจีนฉันนั้น. ชั้นผู้น้อยจึงเห็นเป็นเรื่องเล็กไป.

เริ่มความจำเรื่องประวัติของฉัน.

เมื่อครั้งที่ฉันเริ่มต้นจำความได้ครั้งแรกนั้น ลุงชู. ลุงเสาร์. น้านิ่ม. และแม่ตลับได้ช่วยกันสอนฉันให้ท่องจำจนขึ้นใจ. ถ้าใครถามว่า-

ชื่ออะไร? ให้ตอบว่า ชื่อ "เนื่อง."
อายุเท่าใด? ให้ตอบว่า "เกิดเมื่อ. วันอาทิตย์. ปีจอ. เดือนแปด."
พ่อชื่ออะไร? ให้ตอบว่า "ขุนคลัง.(หนู.)"
แม่ชื่ออะไร? ให้ตอบว่า "ชื่อแก้ว."

เมื่อท่องจำได้คล่องขึ้นใจแล้วก็ทำให้เกิดความรู้ว่า เตียเหนื่อง. และแม่ตลับนี้หาใช่บิดา.มารดา.บังเกิดเกล้าที่แท้จริงของฉันไม่.

ถ้าได้ว่าการที่ขยันท่องจำชื่อบิดา.มารดาได้คล่องขึ้นใจนั้นก็เพื่อจะอวดพวกเพื่อนๆ ว่า พ่อฉันเป็นขุนคลังนี่. ฉันมีศักดิ์ศรีสูงกว่าพวกแกทั้งหลายนี่. ; แต่มาสำนึกถึงความโง่ของฉันได้ในภายหลัง. เพราะการอวดชื่อพ่อแม่นั้นแทนที่จะได้รับความชื่นชมยินดีกลับต้องรับความละอายจนเสียใจและโกรธแค้นเพื่อนๆ มาก. เพราะมีเพื่อนหัวแหลมคนหนึ่งไปดูละครชาตรีที่หน้าโรงบ่อนแล้วก็ลำเอาทร้องเรื่อง "นางแก้วหน้าม้า." ตอนหนึ่งมารุมกันร้อง—

ล้อเลียนทุกครั้งที่เห็นหน้ากันว่า "นางแก้วหน้าม้าหลังคาเปิด. มาเป็นเมียพี่เถิดจะมุงให้" ร้องเสียงดังๆ พร้อมๆกันใส่หน้าฉัน. ฉันเสียใจและโมโหวิ่งไล่ทุบตีเพื่อน พลางร้องไห้พลาง. นับแต่นั้นฉันก็มิยอมบอกอายุให้ผู้ใดรู้อีกเลย.

บรรพบุรุษตามติด. ที่ฉันเล่าเรื่องเหตุนี้ไว้ในประวัติเล่มนี้ก็หวังให้เป็นข้อคิดของอนุชนรุ่นหลังที่ชอบแต่จะทำอะไรๆ ตามความคิดเห็นที่ตนเชื่อว่าดีแล้ว. โดยมิจำต้องเชื่อฟังคำของผู้ใหญ่ที่ท่านผ่านประสบการณ์มาแล้วอย่างโชกโชน. การที่อนุชนบางคนเชื่อตัวเองมากกว่าเชื่อผู้ใหญ่นั้น. ต้นเหตุเนื่องจาก

๑. คนทุกคนอยากดีอยากเด่น. ทำอะไรก็หวังจะให้ผู้อื่นเกิดความนิยมชมชอบยกย่องนับถือเอาอกเอาใจ. ฉะนั้นเมื่อเห็นทางที่จะดีจะเด่นได้ก็มักจะรีบลงมือโดยไม่ยอมเสียเวลาไตร่ตรอง.

๒. สมัยวิทยาศาสตร์นี้ได้เรียนรู้จากชาวตะวันตกว่า คนสำคัญๆ ที่พบความสำเร็จมีชื่อเสียงเด่นดังทั่วโลกทุกคนนั้น. ล้วนแต่เป็นคนที่ สร้างสรรค์สิ่งที่บิดามารดามิได้เคยทำมาก่อน. เหตุนี้อนุชนจึงเลื่อมใสในวิธีการที่จะทำอะไรๆ ให้เป็นเรื่องใหม่ๆ แปลกๆ อยู่เสมอ.

๓. เด็กไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่. เพราะยังไม่เห็นความคำของผู้ใหญ่ เช่น - บิดามารดามีพระคุณต่อบุตร. เพราะต้องเหนื่อยยากเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่เกิดมาจนโตเรียกว่า. เด็กไม่เชื่อเต็ม ๑๐๐%. เพราะเด็กยังไม่เคยรู้รสของการเลี้ยงบุตรของเด็ก. ดังนี้เป็นต้น. กว่าจะเชื่อเต็ม ๑๐๐% ก็มักจะเป็นเวลาที่บิดามารดาหาบุญไม่. เสียแล้ว. ทุกคนต้องประสบกับตัวจึงจะเชื่อ ๑๐๐%.

ฉันมานึกได้ในภายหลังว่า ได้มีสิ่งแวดล้อมหลายอย่างที่เป็นเครื่องสะกิดอกสะกิดใจอย่างแรง. และเพิ่มความคิดคำนึงในการอยากพบเห็น หน้า พ่อ แม่ ที่เป็นผู้ให้กำเนิดที่แท้จริงของฉันมากยิ่งขึ้นทุกๆวัน. ฉันฝังจิตฝังใจอยู่แต่เรื่องที่อยากจะได้อยู่กับ พ่อแม่ของตัวแท้ๆ เหมือนอย่างกับบรรดาเพื่อนเล่นของทุกคนเหลือเกิน. ได้ยินพวกญาติผู้ใหญ่กล่าวขวัญถึงชื่อคุณพ่อ. คุณแม่ก็ชะเง้อคอตั้งใจฟัง. น้ำนมแม่ยังเคยบ่นออกปากสงสารที่ลูกพ่อแม่ทอดทิ้งจนบางครั้งถึงกับมีน้ำตาไหลออกมาคลอนัยตา. ถึงได้เล่าถึงเรื่องบรรพบุรุษต้นตระกูลให้ฉันฟัง. ซึ่งฉันได้รวบรวมเก็บไว้ในความทรงจำขณะนั้น คุณยายหลิน, คุณอาหมัง, คุณลุงอี๋, คุณลุงเสาร์ และญาติผู้ใหญ่ที่สูงอายุยังมีชีวิตอยู่พอจะยืนยันได้. ว่าเป็นความจริง. และคำบอกเล่าของแต่ละท่านก็ตรงกันทุกประการดังนี้. -

ต้นเหตุที่เป็นชาวเมืองสาครบุรี หรือสมุทรสาคร. จนได้นามสกุล "สาครกุล"

เรื่องราวของบรรพบุรุษแห่งต้นตระกูลสาครกุลนี้. ทราบจากปากคำของผู้ใหญ่เป็นที่น่าเชื่อว่า มีที่มาก่อนอายุของ หลวงอภัยสุนทร (ตาด) ปู่โดยตรงของฉัน. ซึ่งจะนับย้อนหลังจากรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ราว พ.ศ. ๒๓๙๓ ขึ้นไป. ก็อาจเริ่มต้นตั้งแต่รัชกาลที่ ๒. ที่ ๑. หรืออาจสืบเนื่องขึ้นไปถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาก็มีเหตุผลที่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ทั้งนี้เพราะตามรูปเรื่องที่บรรพบุรุษผู้สูงอายุเล่าให้ฟังนั้นดูจะพาดพิงไปถึงตอนเริ่มต้นจัดตั้งกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์, ซึ่งผู้ก่อตั้งก็คือ คนดีกลุ่มหนึ่งที่มาจากกรุงศรีอยุธยา

อย่างแน่นอน. หากแต่ได้เริ่มต้นค้นคว้าเรื่องราวกันขึ้นเมื่อตอนที่ฉันมีอายุราว ๗-๘ ขวบ คือ พ.ศ. ๒๕๔๘. จึงพอจะรวบรวมเรื่องและหลักฐานต่าง ๆ ได้ดังจะได้ประมวลไว้ให้อนุชนที่สืบสกุล "สาคริก" ได้ทราบเรื่องดังต่อไปนี้-

เรื่องเดิมในสมัยประวัติศาสตร์ ก่อน พ.ศ. ๒๓๙๓.

ก่อนอื่นใคร่ขอกล่าวถึงวิธีการปกครองรัฐแบบราชอาณาจักรไทยหรือที่เรียกว่าการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ในสมัยประวัติศาสตร์ของชาติไทยให้ทราบไว้พอเป็นพื้นฐาน.

ระหว่างระยะเวลาก่อน พระพุทธศักราช ๒๓๙๓ ขึ้นไปนั้น ปรากฏว่าบรรดาหัวเมืองใหญ่น้อยต่าง ๆ ที่เป็นหัวเมืองออกของนครหลวง มักจะถือโอกาสฉวยภาวะบ้านเมืองหลวงบ้าง เอาใจออกห่าง แข็งเมืองเป็นข้อขบถต่อองค์พระมหากษัตริย์บ้าง. ด้วยเหตุนี้ขณะใดที่พระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งผู้หนึ่งผู้ใดให้ออกไปเป็นเจ้าเมืองหัวเมืองชั้นต่าง พระเนตรพระกรรณแทนพระองค์ จึงจำต้องทรงพิจารณาคัดเลือกเอาจากผู้ที่ทรงแน่พระราชหฤทัยจริง ๆ เสียก่อนว่าจะทรงไว้วางพระราชหฤทัยได้เป็นอย่างดี ไปปกครองหัวเมืองนั้น ๆ.

พึงเป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่า พระมหากษัตริย์ของแต่ละชาติในโลก สมัยประวัติศาสตร์นั้นก็คือ นักรบที่ยอดเยี่ยม ผู้สามารถคุ้มภัยและมั่นคงสุขให้แก่คนทั้งชาตินั่นเอง. คำว่ากษัตริย์ ตามศัพท์ก็หมายว่า "นักรบ" เพราะฉะนั้นขณะใดที่แม่ทัพได้ครองเมือง ความเชื่อถือไว้วางใจก็จะต้องตกอยู่กับพวกพ้องทหารที่เคยอยู่ในบังคับบัญชาร่วมใจกันมาเป็นอย่างดีก่อนแล้ว. สำหรับพวกพ้องที่เกี่ยวดองเป็นพระประยูรญาติด้วยก็จะยิ่งมีคะแนนนำในด้านความเชื่อถือไว้วางใจเป็นเรื่องธรรมดา.

เมือง วิธีการที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งมอบอำนาจให้ผู้หนึ่งผู้ใดไปปกครองหัวเมืองชั้นนั้น สิ่งสำคัญของพระราชพิธีนี้ก็คือ การพระราชทานพระแสงดาบราชศัสตราวุธให้แก่ผู้นั้น. เพราะสมัยนั้นนิยมถือกันเป็นประเพณีว่า ดาบของพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่จะเป็นพระราชอำนาจตัดหัวฆ่าคนในแผ่นดินของพระองค์นั้นได้. ด้วยเหตุนี้การแต่งตั้งเจ้าเมืองในสมัยที่ยังไม่ใช้ประกาศเป็นตัวหนังสืออย่างเดี๋ยวนี้จึงเป็นดังกล่าว; แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า มีประเพณีที่ใช้สืบเนื่องเรื่อง "พระแสงราชศัสตราวุธ" มาจนถึงยุคปัจจุบันนี้อยู่อย่าง ๑ กล่าวคือ. ขณะใดที่องค์พระมหากษัตริย์ยังพระชนม์อยู่ในบริเวณเขตจังหวัด ที่พระองค์ได้เคยพระราชทานพระแสงไว้เป็นอำนาจปกครองเมืองใดแล้วเมื่อนั้น. เจ้าเมือง หรือแม้แต่ผู้ว่าราชการในสมัยนี้ ก็จำต้องนำพระแสงนั้นมาสักการบูชาตามราชประเพณี และคอยรับพระราชทานมาเก็บรักษาไว้ใหม่ในตอนที่พระองค์จะเสด็จออกพ้นเขตอีกต่อไป.

พระราชพิธีพระราชทานพระแสงราชศัสตราวุธแก่ผู้ปกครองหัวเมือง เพื่อเป็นหลักฐานสำคัญว่าได้พระราชทานอาญาสิทธิ์อย่างเด็ดขาดดังได้กล่าวมาแล้วข้างบนนี้. เริ่มขึ้นเมื่อใด ยังไม่มีเวลาค้น; แต่ยังเห็นมีหมายกำหนดการใช้อยู่ใน พ.ศ. ๒๔๑๒

ว่าด้วยเรื่องบรรพบุรุษตามคำบอกเล่าของบรรดาญาติผู้ใหญ่

ข้อความที่ควรบันทึกไว้เกี่ยวกับบรรดาญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้เล่าถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วให้ฟังเป็นเรื่องที่พอจะบันทึกไว้เพื่ออนุชนชั้นลูกหลานเหลนโหลนต่อไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้.

ฉันได้ค้นคว้าหาหลักฐานทางเมืองสมุทรสาครและทางกระทรวงมหาดไทยดูจนทั่วแล้ว ไม่ปรากฏว่าก่อนพระพุทธศักราช ๒๓๙๗ ขึ้นไปนั้นผู้ใดเคยเป็นเจ้าเมืองสาครบุรีมาแล้วบ้าง ส่วนสถานที่เช่นจวนที่ทำการเจ้าเมืองยังปรากฏอยู่ เพราะฉะนั้นคำบอกเล่าตามที่ฉันได้รวบรวมมาจึงหาทางที่ผู้ใดจะค้นซ้ำเติมได้ยาก คือ — ก่อน ๆ อื่น —

ขอย้อนกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของชาติไทยตอนที่จะเริ่มก่อตั้งกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น ก่อน พระพุทธศักราช ๒๓๒๕ ขึ้นไปสักเล็กน้อยว่า.

ภายหลังที่ต้องเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่ชาติพม่าข้าศึกไปแล้ว. คำว่า "กรุงศรีอยุธยายังไม่สิ้นคนดี." ก็เพราะ พระยาตาก (สิน) หรือที่เรียกกันว่า "พระเจ้าตากสิน." กับ นายสุจินดา ท้ายแพร. มหาดเล็ก. ทั้งสองท่านนี้เป็นผู้ริเริ่มรวบรวมคนดีแห่งกรุงศรีอยุธยาที่กระจัดกระจายอยู่ในตอนต้นแตกสาแรกชาติให้มารวมกันเป็นกำลังปึกแผ่นเพื่อทำการใหญ่เรื่องการกู้แผ่นดิน. ท่านผู้ค้นคิดทั้งสองนี้ได้ทราบข่าวดีว่า หลวงยกกระบัตร. พี่ชายร่วมสายโลหิตของ นายสุจินดา ท้ายแพร. ขณะนั้นก็กำลังรวมรวมญาติพี่น้องและบรรดาชายฉกรรจ์ได้เป็นจำนวนมากอยู่ที่บ้านเกิดของท่านที่บ้านสวนอัมพวา ตำบลบางช้าง. หลวงยกกระบัตร (ต่อมาก็คือ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก.) เป็นผู้รอบรู้เฉลียวฉลาดและมีฝีมือในวิชาพิชัยสงครามและใช้ยุทธยอดเยี่ยมจึงทำให้ชาวไทยที่รักชาตินิยมนับถือพากันมาร่วมคณะด้วยเพิ่มจำนวนมากขึ้นทุกวัน. พระยาตากจึงให้นายสุจินดาเป็นผู้มาเชิญไปร่วมคณะทำการกู้ชาติสำเร็จจนถึงขั้นที่ สมเด็จพระเจ้าตาก (สิน) ทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นสำเร็จ —

ครั้นถึงวันรัชสมัยที่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ร.ศ. ๑ ในพระพุทธศักราช ๒๓๒๕ อาณาจักรไทยก็แผ่ไพศาลเป็นหลักเหล่ามั่นคงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่องค์พระมหากษัตริย์จะต้องเป็นเจ้าหน้าที่ทางทหารที่มีความชำนาญในราชการสงครามตามลำดับ แห่งความสำคัญในเรื่องของความดีความชอบ. อีกประการหนึ่ง พระมหากษัตริย์ย่อมจะทรงทราบซึ้งถึงอุปนิสัยใจคอของบรรดาผู้ที่พระองค์เคยทรงใช้ในราชการสงครามมาแล้วเป็นอย่างดีว่า ผู้ใดมีความจงรักภักดีต่อ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์. แค่ไหนเพียงใด หรือว่าเป็นผู้เห็นแก่ตัวเป็นใหญ่มัวเมาอำนาจชอบแสดงความอวดดี. ใช้แต่พระเดชเพียงอย่างเดียว. ส่วนพระคุณนั้นเป็นเสมือนอาหารทิพย์ของสัตว์โลกนั้น. เก็บเข้ากระเป๋าเงียบไว้. เพราะความโง่ที่เห็นแก่ตัวในทางที่ผิด. บางท่านที่โง่มากถึงกับเห็นไปว่า. การช่วยเหลือซึ่งกันและกันนั้น. เท่ากับแสดงตนเป็นทาส. ทำให้ผู้ที่รู้นิสัยเห็นแก่ตัวกิริยาดังกล่าวว่า. เป็นไงจึงเสียเปรียบ

ให้กับเขา ฉะนั้นจึงตรงกับคำคมที่ว่า "คนโง่ที่รู้ตัวว่าตัวโง่ ยังมีความฉลาดกว่า คนฉลาดที่สำคัญตัวว่าเป็นคนฉลาด"

พึงเป็นที่สังเกตุว่าตามประวัติศาสตร์ตอนต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พระราชกรณียกิจการปกครองบ้านเมืองนอกเขตแผ่นดินซึ่งมีอาณาเขตกว้างยังมิสู้จะดีนัก ไว้วางพระราชหฤทัยนัก ซ้ำการติดต่อก็มีอยู่เพียง ๒ อย่างเท่านั้นคือ.

๑. ทางบกก็มีเกวียน ช้าง และม้าหรือเดินเท้า - เท่านั้น.

๒. ทางน้ำที่ใช้เรือพายและเรือจ้างนั้น เป็นทางสำคัญ ทั้งทางสงครามและการเดินทางเกือบทุกอย่าง แม้แต่การติดต่อกับต่างประเทศทั่วโลก.

ด้วยเหตุนี้ เมืองที่ตั้งอยู่ตามปากน้ำชายทะเลจึงกลายเป็นหัวเมืองสำคัญยิ่ง ตามคำบอกเล่าของญาติสูงอายุ.

เมื่อศึกสงครามค่อยสงบเบาบางลงแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ทรงแต่งตั้งให้ ๓ คนพี่น้องชาวบางช้างที่มีความดีความชอบในราชการสงครามเป็นเจ้าเมืองดังต่อไปนี้ -

๑. พี่ชายคนใหญ่ เป็นเจ้าเมืองสาครบุรี ซึ่งต่อมาเป็นเมือง สมุทรสาคร เมืองนี้ตั้งอยู่ตรงปากน้ำท่าจีน ท่านผู้นี้คือ บรรพบุรุษต้นตระกูล สาครินทร์.

๒. พี่ชายคนกลาง เป็นเจ้าเมือง สมุทรสงคราม เมืองนี้ตั้งอยู่ปากแม่น้ำแม่กลอง และท่านผู้นี้คือ บรรพบุรุษต้นตระกูล ณ บางช้าง.

๓. น้องชายคนเล็ก เป็นเจ้าเมือง สงขลา และท่านผู้นี้คือ บรรพบุรุษต้นตระกูล ณ สงขลา เหตุที่ สาครินทร์ มิได้ใช้ ณ สาคร. เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัล รัชกาลที่ ๖ ทรงริเริ่มตั้งนามสกุลขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ และพระราชทานชื่อสกุลในชุดแรก ๑๐๐ สกุลว่า สาครินทร์ ซึ่งหมายถึงเป็นชาวเมืองสาคร ไปแล้ว.

ต่อมาจึงได้ทรงพิจารณาเห็นว่า ผู้ที่สืบสายสกุลเจ้าเมืองต่างๆ มาแล้วให้มีคำว่า ณ นำหน้าไว้เป็นเกียรติประวัติ. พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาครินทร์) ผู้ใกล้เคียงให้ฟังว่าภายหลังมีพระราชกระแสรับสั่งกับผู้รับพระราชทานนามสกุลสาครินทร์ว่า ความจริงเจ้าก็ควรจะใช้นามสกุลว่า ณ สาคร แต่เมื่อเขาได้ให้ใช้ สาครินทร์ไปแล้วก็เห็นว่า เก็บดีหมือนกัน อย่าทำให้ใครเสียใจเลย.

ในสมัยที่พระมหากษัตริยพระราชทานพระแสงอาญาสิทธิ์ทางแต่งตั้งผู้ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นเจ้าเมืองตามหัวเมืองต่างๆ ในอาณาจักรของแผ่นดินสยามโดยทั่วไปขณะนั้น เป็นการพระราชทาน "พระราชอำนาจสิทธิขาด" แก่เจ้าเมืองเหล่านั้นแบบเดียวกับ "เมืองขึ้น" โดยทั่วไป. เช่น ให้มีสิทธิลงโทษผู้กระทำความผิดได้จนถึงขั้นประหารชีวิต และมีสิทธิที่จะกราบบังคมทูลขอพระราชทานให้พระมหากษัตริยทรงแต่งตั้งทายาทของตนขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนั้นๆ สืบต่อจากตนได้ด้วย ด้วยเหตุนี้จึงกลายเป็นประเพณีสืบต่อมาว่าขณะใดที่ท่านเจ้าเมืองได้ถึงแก่ พิราลัย ลงแล้วก็ให้ถือสิทธินี้

ที่ชาวเมืองรู้จักนับถือยำเกรงขึ้นทำนักที่เจ้าเมืองสืบต่อไปได้. เว้นแต่องค์พระมหากษัตริย์จะมีพระราชประสงค์ให้เป็นอย่างอื่น.

ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏตามคำของคุณยายกลิ่นและญาติผู้เฒ่าเล่าว่า เมื่อคราวเจ้าเมืองสาครบุรี หรือเมืองสมุทรสาคร ซึ่งเป็นปู่ทวดของฉันได้ถึงแก่พิราลัยลงนั้น บุตรชายของท่านที่ชื่อ ตาด สิ่งได้เข้าทำนักที่เจ้าเมืองสมุทรสาครแทนบิดา แต่ยังมิทันได้รับพระมหากรุณาจากพระมหากรุณาธรแต่งตั้งเป็นทางการ เนื่องมีชนมายน้อยเพียง ๑๗ ปีเท่านั้น สิ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ญาติทางฝ่ายบิดาซึ่งที่เป็นผู้ใหญ่ และเมื่อมีความสามารถก็ใช้สกุล บุนนาค เป็นผู้ครอบแนะนำแบบผู้สำเร็จราชการจนกว่า ตาด ปู่ของฉันจะเป็นผู้ใหญ่พอแก่การที่จะเป็นเจ้าเมืองได้.

เป็นที่รู้กันอยู่โดยทั่วไปว่าในรัชกาลที่ ๕ แห่งพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชนั้น สมเด็จเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ฯ ซึ่งเป็นบรรพบุรุษต้นตระกูล บุนนาค เป็นผู้กุมอำนาจการปกครองไว้ และผู้ที่ถูกส่งออกไปเป็นครูคุณปู่ทวดของฉันนี้ก็ไปนั่งญาติที่สนิทกันกับบุนนาคอยู่ด้วย.

เพราะฉะนั้นเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๕๐ รัชกาลที่ ๕ ทรงเปลี่ยนการปกครองจากแบบจตุสดมภ์คือเวียง, วัง, คลัง, นา มาเป็นกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงต่าง ๆ ขึ้นทางกระทรวงมหาดไทยจึงประกาศตั้งแต่งให้ สกุลบุนนาค ที่เป็นครูปู่ฉันนั้นเป็นเจ้าเมืองสมุทรสาคร. และเพื่อจะเอาใจปู่ฉันที่ชาวเมืองเคยรู้จักรักใคร่นับถือมานานแต่ครั้งปู่ทวดขึ้นไปอีกประมาณ ๔ ชั่วคนนั้น.

ทางการกระทรวงมหาดไทยได้กราบบังคมทูลให้ทรงแต่งตั้งปู่ฉันนี้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงอภัยสุนทร. (ตาด) มีนำที่ราชการ ซึ่งคุณย่ากลิ่นตอบคำถามของฉันทุกครั้งว่า "ไม่รู้ว่าตำแหน่งอะไร? เห็นแต่ใคร ๆ เขาเรียกท่านว่า "คุณผู้ช่วย ๆ"

หลวงอภัยสุนทร (ตาด)

คุณปู่หลวงอภัยสุนทร กับคุณย่ากลิ่น มีบุตรชาย ๒ คน.
คนโตชื่อ หนู อาชีพเป็นนายอำเภอ มีบรรดาศักดิ์เป็น ขุนคลัง (บิดาฉัน)
คนน้องชื่อ หรั่ง มีอาชีพเป็นทนายว่าความคนแรกของ เมืองสมุทรสาคร.

หลวงอภัยสุนทร อยู่เรือนฝากระดานหลังใหญ่ หรูหราที่สุดในเมืองสมุทรสาคร ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนตอนเหนือจากวัดมหาชัยคลายนิมิต. ส่วนตัวจังหวัดอันเป็นที่ว่าการนั้นอยู่ทางปากคลองมหาชัยฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นฝั่งน้ำของปากแม่น้ำท่าจีน.

(แม่น้ำท่าจีนนี้ ตอนต้นน้ำ (ตามแผนที่) ชื่อ แม่น้ำสุพรรณ และตอนกลางชื่อ แม่น้ำนครชัยศรี.

เหตุที่ต้องเรียกปากแม่น้ำท่าจีนอย่างเปลี่ยนมิได้นั้นมีอยู่ว่า—

เศรษฐกิจการค้ากับนานาประเทศทั่วโลกในสมัยนั้น ใช้ยานพาหนะกันแต่เรือสำเภาเพียงอย่างเดียว ทำลังขับเคลื่อนของเรือในที่เรียกว่าเรือสำเภาก็คือ ลม.

ชนชาติจีนผู้สร้างเรือสำเภาติดต่อค้าขายกับแผ่นดินสยามของชนชนชาติไทยเป็นส่วนมาก เพราะทางเดินของลมที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติของฤดูกาลเป็นต้นเหตุสำคัญ จึงจะเห็นได้ว่าประมาณเดือน ๔-๕ คือ มีลมตะวันตกและเมฆยนกะมีลมพัดจากด้านตะวันออกมาผ่านอ่าวสยามไปทางทะเลอินเดียเป็นประจำ ที่เราเรียกกันว่าลมว่าว นับเป็นฤดูที่เหมาะแก่การเดินเรือใบทางไกลของชาวตะวันออกที่จะแล่นเรือสู่งตามลมมาทางทิศตะวันตก อีกประหนึ่งก็เพราะเป็นการสลวกสนายด้วยพันจาก ฝนและหมอกซึ่งเป็นฤดูกาลที่เหมาะสม เรือสำเภาจีนจึงพากันบรรทุกสินค้านานาพันธุ์มาขายส่งยังกรุงเทพมหานครเป็นการประจำ คนจีนได้เห็นผืนแผ่นดินสยามของไทยอุดมสมบูรณ์ดีหลอดวัฒนธรรมของคนไทยก็มีความชื่อรอบปราศจากการเกียดกันฉันทคติ จึงได้มีชาวจีนหลายท่านมาตั้งถิ่นฐานตั้งรกรากอยู่ในแผ่นดินสยาม.

เป็นที่น่าสังเกตในการแล่นใบผ่านแหลมอุวนแล้วจะแล่นตัดขวางลมมาเข้าปากน้ำเจ้าพระยานั้น ถ้าหากนายท้ายเรือหรือลูกมือไม่เข้มแข็งและสามารถเป็นพิเศษอย่างแท้จริงแล้วก็จะลมพาเรือหลุดเลยจากปากน้ำเจ้าพระยาเลยไปเข้าปากแม่น้ำนครไชยศรี แล้วก็หาทางที่จะแล่นกลับขวนกระแสลมมาลับขึ้นไปใหม่ได้โดยยากและเสียเวลานาน แม้แต่ปากแม่น้ำทั้ง ๒ นี้อยู่ห่างกันเพียงไม่กี่กากน้อย ประกอบกับกันเรือเห็นท่าจีนลอมหรือท่าจีนก็ส่งสินค้ามาขายต่อเข้ากรุงเทพได้ด้วย บรรดาเรือใบแบบฉลอมของจีนและขวนจึงใช้ท่าเรือที่ปากน้ำแห่งนี้เป็นประจำจนชาวเมืองเรียกกันติดปากว่าท่าเรือฉลอมหรือเรียกสั้นๆว่าท่าฉลอม เรือจีนเป็นส่วนมากในแผนที่จึง "ปากน้ำท่าจีน.")

ตามความคิดเห็นของบรรดาผู้เฒ่าเล่าว่า เมื่อหลวงอภัยฯ ทายแน่ชัดท่าตัวท่านมิได้วันน่าที่เข้าเมืองสืบต่อจากนิดาตามประเพณีนิยมแล้วก็คงจะเกิดความขายแก่ชาวเมืองและชาวต่างชาติที่เคยรู้จักและเคยติดต่อกันมาก่อน จึงเตรียมการที่จะลาออกจากราชการไว้ ๒ ประการคือ-

๑. ส่งลูกชายคนโตที่ชื่อ หนู ไปอยู่กับเพื่อนสนิทที่เป็นเจ้าเมืองสุพรรณบุรี ชาวเมืองเรียกกันว่า เจ้าคุณสุพรรณ ท่านได้ตั้งให้หนูเป็นนายอำเภอสองพี่น้องและยายไปอีกหลายอำเภอ ดังจะได้กล่าวต่อไป.

๒. ศักดินาเข้าเมืองของนิดาท่านคือ นาปลูกข้าวมีอยู่ที่ตำบลดอกคายไม่น้อยกว่าหนึ่งพันไร่เตรียมพร้อมไว้ เพื่อลาออกเมื่อใดจะไปอยู่ทันที. และ —

๓. สอนกฎหมายและหน้าที่ของนายความให้ลูกชายที่ชื่อ หนู ไว้เป็นเครื่องดำเนินอาชีพ.

จะเตรียมการอยู่นานเท่าใดคุณยายก็พูดท่านว่าตำไม่ได้ จำได้แต่เรื่องที่คุณปู่หลวงอภัยสุนทรได้สั่งคุณปู่ผู้บรรดาลูก และญาติไว้อย่างเด็ดขาดแบบโองการ

ที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์สืบมา. นับแต่นี้ไปขอให้บรรดาญาติทุกคนของท่านจงลืมความเป็นญาติทางบางช้างกับท่านเจ้าเมืองคนใหม่ที่สืบเชื้อสาย พุนนาค.เสียจงสิ้นโชน. แล้วท่านก็ยกไปตั้งชุมรุมทำนาอยู่ที่ตำบลคอกควายจนสิ้นชีวิตแล้วคุณย่าจึงอยู่กับอาหลังที่เรือนฝากระดานหลังใหญ่โอโถงเพียง ๒ คน. มาๆคุณพ่อขุนคลัง.(หนู)จะมาเยี่ยมบ้านนั่ง.

ขุนคลัง.(หนู)

ตามที่รู้จากผู้ใหญ่ที่เชื่อถือได้ว่า เมื่อหลวงอภัยสุนทรได้สร้าง หนู.บุตรคนโตให้ไปอยู่ในความอุปถัมภ์ของเจ้าคุณสุพรรณ.เจ้าเมืองสุพรรณบุรี.ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทเพราะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในลำแม่น้ำสายเดียวกันแล้ว. เจ้าคุณสุพรรณก็อุปถัมภ์ให้เป็นนายอำเภอ อำเภอสองพี่น้องก่อนแล้วจึงย้ายไปอำเภอ.(เท่าที่ฉันจำได้) บางปลาม้า.อำเภอบ้านพ่อ.อำเภอตลาดใหม่.และอำเภอกำแพงแสน.ชีวิตสมรส.ของท่าน—

๑. คุณพ่อ.มีภรรยาชื่อ เงิน.เกิดบุตรชายชื่อ เนียม.เมื่อปีฉลู.วันศุกรที่ ๑๒ เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๔๓๒. เป็นเวลาที่ท่านยังอยู่กันคุณปู่ที่เมืองสมุทรสาคร.

๒. เมื่อภรรยาที่ชื่อ เงินได้ถึงแก่กรรมแล้วและกำลังอยู่กันเมืองสุพรรณ,ซึ่งชาวบ้านในสมัยนั้นเรียกกันว่า จวนเจ้าเมือง. ท่านได้หญิงต้นห้องของคุณนายมอญภรรยาของเจ้าคุณสุพรรณ.ที่ชื่อ แก้ว.เป็นภรรยา.และเกิดบุตรชายที่จวนเจ้าเมืองสุพรรณ.เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๙ เดือนมิถุนายน.พ.ศ.๒๔๔๑.ปีจอ.ได้ตั้งชื่อให้ว่า เนื่อง.คือข้าฉัน.

เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระมหาอิสรภาชเจ้ารัชกาลที่ ๖.ยังมิได้ทรงก่อตั้งนามสกุลขึ้นในเมืองไทยนั้น.คนชาติไทยก็เห็นดีเห็นชอบที่จะให้สังคมรู้ว่า ใครเป็นญาติกันใคร. จึงหาทางตั้งชื่อบุตร.โดยใช้ตัวอักษรตัวเดียวกันกับมิตา.คือ น. นอกจากนี้ฉันยังได้สังเกตเห็นว่าคนไทยรุ่นเก่าๆส่วนมากมีชื่อ พยางค์เดียวด้วย.

๓. เมื่อภรรยาที่ชื่อแก้วต้องจากกันไปและถึงแก่กรรมไปแล้ว ท่านก็ได้ภรรยาใหม่ชื่อ คืน.เกิดบุตรีตอนย้ายไปอยู่เป็นนายอำเภอๆต่างๆ เป็นหญิง ๒ และชาย ๑ คือ- หญิง.เลื่อน.สายหยุด.และชาย.เพ็ชร์.

เรื่องก่อนที่จะรู้ความของ เนื่อง.

เมื่อฉันโตพอที่จะรู้ความแล้ว ความจำครั้งแรกที่แม่มาเล่าประวัติของฉันให้ฉันฟังคือ.

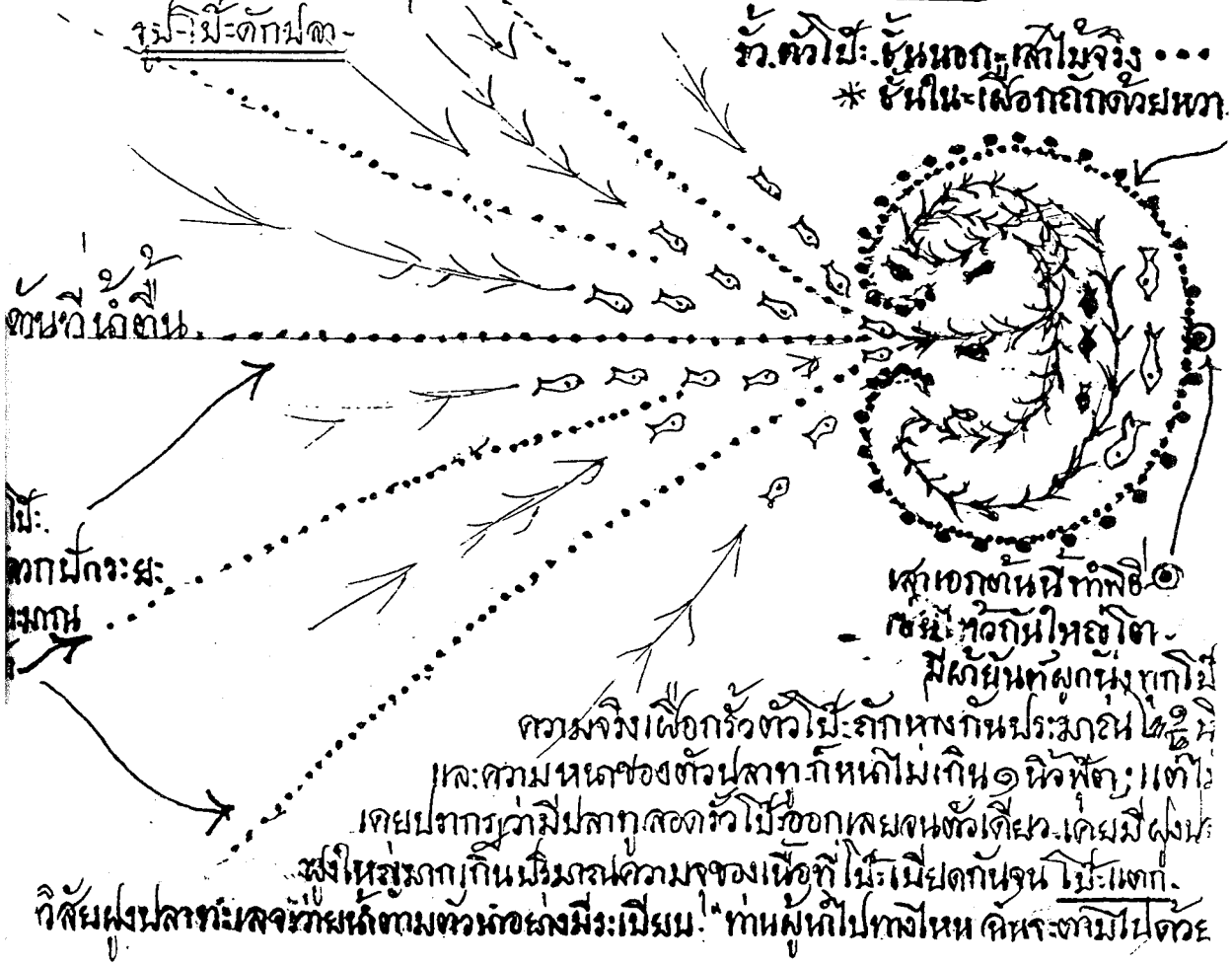
ฉันเกิดที่จวนเจ้าเมืองสุพรรณบุรี.เมื่อ วันอาทิตย์.เดือนแปด.ปีจอ. ครั้นโตพอคลานได้. คุณแม่แก้ว.ก็แยกทางกับคุณพ่อ.หอบหิ้วฉันลงเรือล่องจากเมืองสุพรรณ, มาอยู่บ้านคุณย่ากลิ่นที่ปากคลองมหาชัย.เมืองสมุทรสาคร.อยู่มาจนฉันโตพอสอนให้พูดได้. คุณแม่ฉันก็แยกทางกับคุณย่ากลิ่นอีก และพาฉันมาพักอยู่ที่บ้านน้ำนิ่ม

ซึ่งหน้าต่างบ้านอยู่ห่างจากบ้านคุณยายกลิ่นเพียง ๔ วา. ไฟแห่งความโกรธไม่มีทางดับได้ คุณแม่จึงพาฉันมาอยู่ที่โรงยายฝั่นของแม่ตลับ. เพราะแม่ตลับเป็นมารดา. นายเก่า. และนายเก่าก็เคยเป็นหนายหน้าหอของท่านนิดาและตัวหลวงขอภัยสนทรมาก่อน.

พอฉันโตพอใกล้จะรู้ความคุณแม่ท่านก็ไปได้กับนายเชื้อ. ชาวสวนที่คลองบางกอกน้อย. และที่บ้านฉันอยู่ที่โรงยายฝั่นจนโตพอที่จะขอไปอยู่กับท่านได้ ก็ความว่าท่านสิ้นโลกไปแล้ว. ฉันจึงตกอยู่ในฐานะเด็กบ้านนอกที่กำพร้ามารดาและต้องอาศัยอยู่กับโรงยายฝั่น.

ความเป็นอยู่และการเรียนของฉันที่เป็นเด็กกำพร้าบ้านนอก.

อาหารการกิน. เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๖. กำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้างทางรถไฟสายแม่กลอง และยังไม่ทันได้เปิดเดินรถถึงสถานีนครปฐมถึงมหาชัย. แต่อาชีพของชาวประมงที่จับปลาน้ำเค็มจากทะเลส่งมาขายในบางกอกนั้น. มากเหลือหลาย. อุตสาหกรรมการจับปลาของชาวเมืองสมุทรที่ขึ้นหน้าขึ้นตาในสมัยนั้นคือการทำโป๊ะ.

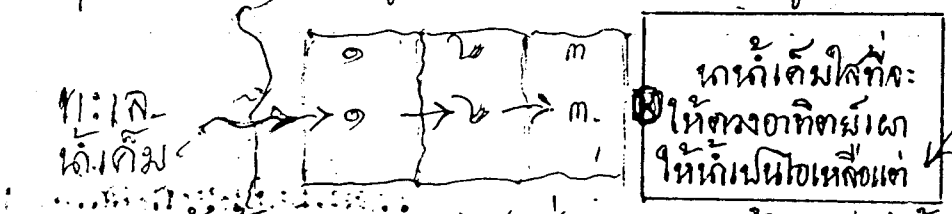

การที่เขียนรูปโม้ะและบรรยายวิธีทำโม้ะจับปลาในสมัยนั้นไว้ในที่นี้ เพราะเห็นว่า เมื่อวิทยาศาสตร์ก้าวหน้าไปมากแล้ววิธีการจับปลาทะเลแบบนี้ อนุชนมิอาจนึกมองเห็นภาพเรื่องการทำโม้ะได้เลย.

อาชีพหลักของชาวทะเลเมืองสมุทรสาครคือ การทำโม้ะจับปลาทะเลและการทำนาเกลือ.

วิธีทำนาเกลือนั้นง่ายมาก. การลงทุนก็เห็นมีแต่การลงแรงเป็นส่วนใหญ่ คือ.

๑. ปรับพื้นที่ที่มีระดับสูงกว่าที่น้ำทะเลจะขึ้นถึงเพียงเล็กน้อย ปรับอัดพื้นให้แน่นพอยังน้ำอยู่. ยกหัวคันนาเป็นคันให้กั้นขังน้ำไว้ได้ประมาณสูงประมาณ ๑ ฟุตเศษ. กว้างยาวเป็นรูป ๔ เหลี่ยมผืนผ้าแบบนาปลูกข้าว. คือ—

ใบพัดลม กังหัน ปั่นระหัดดูดน้ำจากที่ต่ำขึ้นที่สูง

๒. ตอนที่น้ำทะเลขึ้นเพราะถูกพระจันทร์ดูดจะไหลเอ่อเข้านา ๑ ก่อนแล้วค่อยๆ ล้นเข้านาที่ ๒. และที่ ๓. ก็ไหลเอ่อเข้าอย่างช้าๆ ระหว่างนาที่ ๑ ถึง ๓ นี้จะคายชีตะกอนให้ตกตามทางและใสสะอาดขึ้นตามลำดับ. เพราะน้ำที่ไหลถูกบังคับให้ไหลแต่นิดเพราะระดับสูงตอนบนเท่านั้น.

๓. นาเกลือเป็นที่โล่งตามชายทะเล. ลมทะเลจึงมีการพัดโชยมาเกือบตลอดเวลา. ชาวนาเป็นสัตว์มันฉลาดกว่าสัตว์โลกชั้นพวกอื่นจึงใช้แรงการหมุนของกังหันซึ่งประดิษฐ์ขึ้นแบบง่ายๆ แบบเรือใบ. ใช้สายพานเชือกโยงไปปั่นระหัดพุ่ยดูดน้ำใสจากนา ๓ เข้านาเกลือแหล่งสุดท้ายที่พอมจะกอบโกยเกลือได้.

ข้อสังเกตของการทำนาเกลือ. เมื่อมีฝนตกมาแห่งหนึ่งดลให้ประจักการทำนาปลูกข้าวจึงได้สังเกตุเห็นว่า นาเกลือมีสัตว์คือน้ำฝนสิ้นน้ำปลูกข้าวหนัก ถ้าขาดน้ำฝนก็....

การที่เมืองสมุทรสาครอุดมสมบูรณ์ทั้งปลาและเกลือจนชาวดลของข้าวสาวที่จะกวอกหม้อหุงกินนี้ ฉันจำได้ตั้งแต่อายุ ๙ ปี พ.ศ. ๒๔๖๑ นี้เอง หน้าประตูหมายเลข ๓. ในหน้า ๔ ตามแปลนที่ฉันเขียนไว้นั้น. แม้หลังได้ใช้ปืนๆ น้ำมันก็สิ้นสลายสาดลัดปลาทุกวงเวียงตัวบรรจุลงไว้ชักวางหนึ่งฝ่ามือก็จะสูงล้นปากปีบ

แล้วเทน้ำเต็มใส่ๆ ลงไปให้เต็ม. น้องไปใส่ถ่านลงเผาย่างปิ้งขึ้นตั้งไว้. พอปลาสุก. ท่านก็สอนให้ผิบแท้ะกินเปล่าๆ ท่านว่าดีนักปลาที่ได้มาไม่ต้องซื้อย่างข้าวสาน หิวเมื่อไรกินได้ทุกเวลา. เข้าคว้า ๑ ตัวออกจากครัวตอนไม่เห็นมีข้าวเย็นติดก้นหม้อ คว้าปลาก็ ๒-๓ ตัวจากปิ้บเดินกินไปแจกเพื่อนบ้างโยนเสียงสุนัขบ้างแมวบ้าง. ไม่มีกาวอันหนึ่งอย่างเคยถูกดุว่าสุรุยสุร่าย. คำว่ากินกับข้าวเหลือไม่มีในภาษาไทยสมัยนั้น.

อยู่มาวันหนึ่ง! แม่หลับกลับจากซื้อข้าวสาร ๑ ถัด (ถัง) จากเรือที่บันทุกมาขายที่ท่าตะพานนั้น. และสั่งฉันว่าต่อไปนี้ให้กินปลามากๆ ข้าวแต่น้อย. เพราะข้าวสารขึ้นราคาถึงสัดละ ๑ สลึง ๑ เฟื้องไปอีกถึงโหไพแล้ว. (ขณะนั้นยังใช้ฮี มีตารางเทียบดังนี้

๒ อีแปน = ๑ ไพ.
๔ ไพเปน = ๑ เฟื้อง.
๘ เฟื้องเปน = ๑ สลึง.
๔ สลึงเปน = ๑ มาท.
๔ มาทเปน = ๑ ตำลึง.
๑๐๐ ตำลึงเปน = ๑ ชั่ง.

ข้อสังเกต คำว่า-สาวน้อยรอยยิ้ม ในวรรณคดีนั้น = มีความงามขนาดที่บิดามารดาละโลกเอาสินสอดทองหมั้นได้ถึง ๑๐๐ ชั่ง ง่ายๆ

ข้อสังเกต เมื่อเริ่มเปลี่ยนไปใช้ ๑ มาท = ๑๐๐ สตางค์ แม่ค้าเอา ๑๓ สตางค์ ในราคาของ ๑ เฟื้อง เดิม. แต่ผู้ซื้อจะให้ ๑๒ สตางค์ ตกลงกันไม่ได้.)

สำหรับความรู้สึกนึกคิดเรื่องอาหารการกินของฉันในขณะนั้น. อิ่มมากอิ่มท้องด้วยปลาทะเลมากกว่าข้าวสุกและอาหารอื่นแม้แต่ปลาน้ำจืดเช่นปลาหมอปลาช่อน ฯลฯ

ต่อมามีข่าวจากพวกนักสนเข็นว่าข้าวสารจะขึ้นราคาอีก. แม่หลับคิดจะประหยัดจึงไปซื้อมันเทศมาปอกฝานผสมกับข้าวสารหุงให้ฉันกิน เพราะมันเทศนั้นในปริมาณเท่ากับข้าวสารแล้วราคาถูกกว่าข้าวสาร; แต่แม่หลับกลับลืมนึกผิดเพราะฉันชอบความหวานของมันเทศต้มปนข้าวสุก กินข้าวจากว่าเดิมอีกเกือบเท่าตัว. จึงถึงกับออกปากดุฉันว่า "ปลาน่ะไม่ต้องซื้อต้องหาเขาควรจะกินให้มากๆ ส่วนข้าวแพงแสนแพงมากควรจะกินแต่น้อย"

ขณะนั้นฉันยังเป็นเด็กที่เปรียบเสมือนกระดาษขาวเขียนที่มีสีขาวสอาดปราศจากรอยสีดีเขียนใดๆ ทั้งสิ้น. เมื่อแม่หลับได้ภาพเป็นสีให้สมองฉันเป็นความหมายว่าการดำเนินชีวิตชั้นดีนั้นต้องกินปลาหนักกันให้มากกว่าข้าวสุก เนื่องจากฉันเคยเป็นเด็ก "สอนง่าย" ดังเสาร์เล่าว่าเมื่อยังจำความไม่ได้นั้นเป็นโรคท้องโต พุงป่อง. เวลาอาบน้ำทาขมิ้นต้องคอยประคองหลังไว้มือหนึ่งมิฉะนั้นจะล้มคว่ำกระแทกพื้นเพราะความหนักท้อง.

น่าจะได้เล่าถึงต้นเหตุทำให้ฉันต้องถือคติเมื่อยังเป็นเด็กขณะนั้นว่า "ให้กินกับมากกว่าข้าว" ดังต่อไปนี้

เนื่องเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ วงไฟสายแม่กลองยังไม่เปิดเดินจากปากคลองสานถึงท่าพลมหาชัยนั้น ปลาทะเลดีๆ เช่นปลาทูที่นั่งเอ็นอ้วนมีไข่เต็มท้องฯ ซึ่งชาวประมง—

ล้อมอวนจับได้จากโป๊ะบริเวณปากอ่าวท่าจีน เพื่อส่งขายตลาดใหญ่ในบางกอกนั้น
จำต้องขนส่งโดยใช้เรือหมู ๙ เรือเป็นเรือเร็วบันทุกมาส่งถึงท่าเตียน เพราะความรู้
เรื่องการทำน้ำแข็งกันปลาเน่าระหว่างทางยังหามีไม่. เรือหมูนี้เลิกจำลองแบบมาจาก
เรือฉลอมที่ใช้ในเดินทะเลหาสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาจอดที่วัดช่องลมเป็นประจำ
เมื่อบรรดาอุตุที่กระแสลมพัดผ่านปากอ่าวสยามประเทศจนชาสมุทสาครพากัน
เรียกชื่อตำบลนี้ไปตามอัตโนมัติว่า "ตำบลท่าฉลอม." บางคนก็เรียกชื่อเรือแบบนี้ว่า
"เรือฉลอมหมู." เห็นจะเป็นเพราะตอนท้องเรือที่ใช้เป็นระวางบันทุกมีรูปร่างเป็นกระพุ้ง
คล้ายท้องหมู. ตามปกติเห็นเขาใช้เรือฉลอมหมูติดใบมีแจวอยู่ตอนหัวไพเราะสำหรับ
จับปลาแถวน้ำตื้นๆ เช่นตามเม็ดตกปลากะเบนปวยี่สุน หรือชื่อนปลาหมึกที่ว่าย
มาตามไฟ. บางวันในฤดูทำโป๊ะกับปลาได้มากจนแม้แต่เรือโป๊ะก็ไม่สามารถจะ
บันทุกปลาที่จับจากโป๊ะเข้าปากอ่าวได้เต็มลำเรือ. ต้องโกยปลาในเรือทิ้งลงน้ำเสียบ้าง
มิฉนั้นพอถึงตอนปากอ่าวน้ำตื้นลูกคลื่นจะใหญ่ที่เรือล่มเพราะความเพียบ. ปลาที่ถูก
โกยทิ้งน้ำจะถูกคลื่นซัดเข้ามาลอยฟ่องอยู่แถวปากคลองมหาไชยแลดูขาวเป็นแพอยู่
บ่อยครั้ง. บางครั้งที่ปลาเข้าติดโป๊ะมากๆ นี้. แม้จะใช้เรือเร็วแบบฉลอมหมูแล่นขนกันอย่าง
ทำฟังเข้าส่งขายกรุงเทพ, นับสิบๆ ลำ ที่เหลือก็ใส่เกลือดองไว้ตากแห้งจนไม่มีวิธีขนจะเก็บ
แล้ว. ถึงต้องเหลือทิ้งน้ำก็เคยปรากฏ.

ด้วยเหตุนี้. เรื่องอาหารกับข้าวของฉันเมื่ออายุ ๖-๗ ขวบ. นั้นจึงจำได้แม่นยำว่า
ปลาสดถูกกว่าข้าว. ยิ่งกว่านั้น. ส่วนมากแล้วปลาทะเลยังมีจำต้องออกอุตส่าห์ซื้อด้วยซ้ำ
เพราะเวลาบ่ายๆ ตอนเรือโป๊ะจับปลาได้แล่นเข้าปากอ่าวผ่านศาลเจ้าพ่อหลักเมืองตรงหัวน้อม
อันเป็นที่ตั้งจังหวัดนี้ทุกวันนี้. ล้อยกึ่ง ซึ่งเป็นนายท้ายเรือจะสั่งลดใบเรือและชักประกัด
แสดงความเคารพให้เป็นการขอบพระคุณเจ้าพ่อหลักเมือง. ฉันยังเคยพายเรือเล็ก
ไปลอยคออยู่แถวปากคลองมหาไชย. เห็นเรือโป๊ะลำไหนบรรทุกปลาจนเรือเพียบน้ำมากๆ
ก็จะกดเรือเข้าไปเทียบ. มือหนึ่งจับเกาะเรือให้เทียบติดกันไว้. ส่วนอีกมือหนึ่งก็ล้วง
ลงไปเลือกหยิบเอาปลาชนิดที่เราชอบจากเรือโป๊ะมาใส่เรือเราจนพอแก่ความต้องการ.
แล้วก็พายเรือกลับบ้านโรงยาผิ่น. ล้อยกึ่งและคนในเรือโป๊ะทุกคนจะแสดงกิริยาท่าทาง
เฉยเมยเหมือนกับว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้น. ที่เป็นเช่นนี้ฉันเคยสงสัยจึงถามหาสาเหตุกับ
เตี่ยแต่ของฉัน, ซึ่งท่านยังไว้ผมเปียผูกปี. และดำเนินอาชีพวันจ้างเป็นล้อยกึ่งเรือโป๊ะจับปลา
อยู่. เค้าเพราะเหตุไรเขาจึงไม่หวงเช่นนั้น.

เตี่ยแจ่งบอกฉันอย่างชัดล้อยชัดคำว่า. บรรดาล้อยกึ่งเรือถือกันว่า การ
ที่ปลาว่ายน้ำหลีกโป๊ะอื่นๆ มาเข้าโป๊ะของตนมากมายเช่นนั้นก็เพราะเจ้าพ่อหลักเมือง
ทรงบันดาล. เพราะฉนั้นเมื่อลูกช้างลูกม้าของเจ้าพ่อจะมาขอแบ่งไปกินบ้าง. ถ้าขืนหวงขึ้น
ปลาผู้ใหญ่ๆ ก็จะไปเข้าโป๊ะอื่นหมด. เคยมีตัวอย่างมาแล้วหลายต่อหลายครั้งที่เจ้าพ่อ

บันดาลให้หัวหน้าฝูงปลาว่ายนำฝูงของตนเข้าลอดหลีกไปทีละช่องหนึ่งตั้งหลายลูกไปเข้าโป๊ะหลังสุดแต่เพียงโป๊ะเดียวเท่านั้น. เจ้าของทุนทำโป๊ะต้องลงทุนปีละหลายๆ ร้อยบาทปี. เพราะสิ้นฤดูลมมรสุมจะล้างโป๊ะจนหมดซากทุกปี; แต่ถ้ามีใครเข้าพ่อสนับสนุนแล้วก็ไม่ผิดอะไรกับการลูกล้อต่อเถียงกับวัวใหญ่ๆ. นี่แหละที่เขาพากันเชื่อถือตามศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อๆ"

ชาวประมงบางคนที่มานอนสูบฝิ่นได้เล่าให้ฉันฟังในขณะที่ดูดควันฝิ่นได้ที่แล้วว่า เขาได้เห็นการเดินทางหากินของฝูงปลาทะเลอย่างถนัดชัดเจนในเวลากลางคืนเดือนมืด และตอนที่น้ำเค็มมีประกายแสงฟอสฟอรัสส่องสว่างจนเห็นฝูงปลาได้ชัดเจนแจ่มใสทุกอิริยาบถ. เหมือนตอนดูภาพยนต์เวลาเขาปิดไฟ.

ระเบียบการเดินทางในทะเลน้ำเค็มอันกว้างใหญ่ไพศาลของบรรดาฝูงปลาน้อยใหญ่ในทะเลนั้น. ถ้าใครได้พบเห็นก็นับว่าเป็นที่ตื่นตาตื่นใจอย่างสุดซึ้ง. กล่าวคือเพราะภาพชบวนการเดินทางมีความงดงามพร้อมทั้งระเบียบวินัยมากกว่าได้ฝึกหัดกันมาแต่เกิด. ปลาทุกชนิดทุกฝูงจะมีผู้นำฝูงอยู่ตรงหัวรูปลูกศรเพียงตัวเดียวเท่านั้น. ไม่ว่าผู้นำไปทางไหน ฝูงนั้นจะต้องตามไปด้วย. จะเร็วหรือช้าระยะเคียงชายขาหน้าหลังจะดูเป็นเหมือนภาพที่วาดลงในแผ่นเดียวกันและผู้นำฝูงนำแผ่นภาพนั้นเคลื่อนไปไหนๆ ได้ทุกๆ ที่ๆ ตามปรารถนา. ผู้นำฝูงนี้กล่าวสุดขึ้นมาพลิกตะแคงตัวว่ายอย่างเร็วใช้ลูกตาข้างหนึ่งดูท้องฟ้าอีกข้างหนึ่งดูก้นทะเล. ลูกแล้วทั้งฝูงก็จะทำตามพร้อมกันหมด. เขาสังเกตไม่เห็นว่าผู้นำหรือเจ้านายได้ให้สัญญาณหรือตะโกนบอกแบบของเขาว่า ซ้ายหัน. ขวาหัน. หรือกลับหลังหัน. แต่อย่างใดทั้งสิ้น แต่ทั้งฝูงก็ทำตามได้อย่างพร้อมเพรียงเหมือนมีเครื่องกลไกบังคับอยู่ด้วย.

เรื่องน่าอัศจรรย์ก็มีอยู่ว่า. ถ้าเจ้าของโป๊ะคนไหนที่เคารพนับถือเจ้าพ่อหลักเมืองและบวงสรวงอ้อนวอนมากๆ หัวหน้าปลาที่นำฝูงคงจะถูกกลไกให้นำฝูงหลีกเลี่ยงเลี้ยวลอดออกบรรดาโป๊ะอื่นที่ตั้งอยู่ข้างๆ ระกะระกะมากมายไปเข้าโป๊ะลูกนั้นจนได้. แล้วก็มักจะเป็นแบบนี้อย่างสูงแล้วสูงเล่า. ส่วนโป๊ะลูกอื่นๆ นั้นก็คงมีปลาเบ็ญจพรรณ์ฝูงย่อมๆ เข้าบ้างพอขายปลาได้เพียงค่าน้ำมัน. บางรายที่ไม่เชื่อทางโชคลางก็มักมีปลาฉลามเสือเข้าติดโป๊ะอยู่ (ปลาฉลามเสือ. ตอนหัวรูปกลมคล้ายบาตรพระสันนิษฐานว่าเหมือนปลาฉลามหัวค้อนแต่ที่เรียกฉลามเสือก็เพราะมีลำตัวค่อนข้างเหลืองและมีสีดำเป็นลายพาดกลอนเหมือนลายเสือโคร่งงามน่าไม่ผิดเพี้ยนเลย) เขากล่าวกันว่าปลาอื่นทุกชนิดจะไม่มาเข้าโป๊ะลูกที่ปลาฉลามเสือติดอยู่อย่างเด็ดขาด. บางคนว่าเพราะปลาอื่นกลัวความคุ้มอันตราย. บางคนว่าปลาอื่นเหม็นกลิ่นสาบตัวของปลาฉลามเสือ; แต่บางคนก็เชื่อว่าเป็นเพราะเจ้าพ่อๆ ท่านแกล้งบันดาลให้ฉลามเสือมาเข้าโป๊ะ. เพราะขาดความเชื่อถือเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์.

เพราะฉะนั้นการที่ไม่พบแหนปลาแถบบรรดาชาวบ้านใกล้เคียงซึ่งส่วนมากก็เป็นคนในครอบครัวของบรรดานักทำโป๊ะนั่นเอง ย่อมมีสิ่งเกิดขึ้นจากต้นเหตุสำคัญคือ-

ฉันได้สังเกตเห็นว่า บรรดาเจ้าของสวนมากที่ลงทุนก้อนใหญ่ ทำโป๊ะทุกๆ ปีนั้น มักจะมีสัญชาติเป็นจีน, ซึ่งมีความนับถือเชื่อมั่นในทางสัยศาสตร์มีการเซ่นไหว้เจ้าและวิธีนี้ก็จำเป็นประจำอยู่ตามปกติแต่เดิมแล้ว. ครั้นยิ่งมาพบเห็นเหตุการณ์ที่ฝูงปลาเลือกเข้าเป็นบางโป๊ะก็ดี หรือบางโป๊ะถูกพายุร้ายพัดทำลายให้เอกไปเสียในชั่วพริบตาก็ดี ๆ ๆ ก็ย่อมจะเพิ่มความเชื่อมั่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นเป็นธรรมดา. นับเป็นประเพณีที่ดี

แต่ฉันก็ยังจำได้ดีว่า เมื่อมีรถไฟสายแม่กลองเริ่มเปิดเดินรถขนปลาจากสถานีมหาชัยไปส่งถึงสถานีปากคลองสานที่บางกอกได้สดวกและรวดเร็วแล้ว. ผู้ที่รู้จักคุ้นเคยหรือครอบครัวของคนในเรือลำนั้นเท่านั้นจึงจะถือวิสาสะเอาปลาได้อย่างหรู ๆ ประเพณีเริ่มเสื่อมลง

การที่เที่ยวเล่นของฉันเป็นลูกช้างทำโป๊ะอยู่นั้น ทำให้ฉันต้องหิ้วตะกร้าไปใส่ปลาจากเรือลำที่เที่ยวอยู่ทุกเที่ยวที่เรือเที่ยวบ่ายสถานีรถไฟ. ปลาจะถูกขนขึ้นจากเรือมาเทกองไว้เพื่อชั่งน้ำหนักก่อนขนขึ้นบรรทุกรถไฟ. เรือโป๊ะทุกลำจะทำแบบเดียวกันหมด. จะมีปลาหลายหลากมากชนิดเรียงรายอยู่เต็มลานราดีเมื่อแต่หน้าแล้งเครื่องชั่งและตู้รถไฟ.

ฉันต้องไปรอพบเที่ยวเล่นอยู่ในบริเวณนั้น น่อยครั้งจึงเกิดการสนใจที่จะเรียนรู้ชื่อปลาต่าง ๆ เหล่านั้น. เพื่อนำมาคุยอวดความรู้ทันกับเพื่อนตามวิสัยของเด็กก้นนอก.

ชื่อและรูปร่างลักษณะของปลาทะเลเท่าที่ฉันจำได้จนบัดนี้ คือ :-

๑. ปลาทู = ผู้รู้ว่าตกใจเพราะพันธุ์ที่แถวเกาะไหหลำลูกกระแสร์น้ำพัดพาระหว่างการเดินโตและหากินเป็นฝูงผ่านอ่าวไทยไปทางฝั่งตะวันตกประมาณแถวเมืองชุมพร แล้วอกขึ้นเหนือตามชายฝั่งผ่านเมืองสุราษฎร์ เพชบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม มาถึงปากอ่าวสมุทรสาคร, ซึ่งพื้นดินเป็นโคลนตมและตะใคร่น้ำที่เป็นอาหารปลาทูมีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุด. ด้วยเหตุนี้ปลาทูมาถึงบริเวณนี้จึงสมบูรณ์อ้วนประจวบกับใช้อายุเวลาการเดินทางมาถึงตอนที่กำลังเริ่มจะสืบพันธุ์. ปลาที่จับได้บริเวณนี้จึงมีไข่เต็มท้องและมีมันมาก. ผู้คนต่างกล่าวว่าฝูงปลาทูที่เดินทางผ่านปากอ่าวแม่น้ำท่าจีนแล้วก็จะเดินทางต่อขึ้นเหนือตัดตรงเป็นวงกลมกลับไปวางไข่ยังบริเวณเกาะไหหลำอีก. วนเวียนอยู่อย่างนี้ทุกปีตลอดกาล.

ปลาทู

(ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒. ชาวไทยเห็นคุณลึงไปเลี่ยนเรียก ปลาทูทอง.)

๒. ปลาลัง, บางท่านเรียก ปลาทา = ลักษณะเหมือนปลาทูมาก ผิดกันที่ตาโต และปากกว้างแหลมขนาดโตกว่าปลาทูเพียงเล็กน้อย. รสชาติสู้ปลาทูไม่ได้เลย ราคาจึงถูกกว่า

๓. ปลาทูกัง, รูปร่างคล้ายปลากดแต่ตัวโตกว่ายาวเกือบ ๒ ฟุต. บางครั้งฝูงใหญ่เข้าเต็มโป๊ะ. เมื่อบรรทุกมาถึงต้องโกยขึ้นกองบนลานจากกองแล้วเอาเข่าดายดังไปตลอดคุ้งน้ำ. ชาวบ้านที่ต้องการเหงือกและพุงปลาก็จะคว้ามีดโต้กับตะกร้าเปล่าลงเรือมาทำการชำแหระแล่เป็นชิ้น ๆ ชิ้นล่อนเหงือกและพุงแล้วใส่ตะกร้าจนมากพอแกงหม้อโตก็กลับบ้าน ส่วนปลาที่ชำแหระแล้วเจ้าของจะนำไปต้องเหลือ-

สัก ๑-๒ คืนแล้วนำออกตากแดดจนแห้งดีแล้วจึงสมทายที่บางกอก - ส่วนเหงือกกับพุงนั้นแกงส้มนับว่ายอด. แต่ฉันเห็นเวลาแกงเขาต้องใช้กระลามะพร้าวกระเทาะเหงือกวีดเอาน้ำเมือกที่ติดเหงือกออกจนเหงือกขึดขาวก่อนจึงแกงนอกจากนี้กระเพาะปลาทุกชนิดยังตากแห้งไว้ขายตามตลาดได้ราคาดีอีกด้วย.

๔. ปลาลิ้งกิว. ทั้งขนาดและรูปร่างเกือบเหมือนปลาทุกชนิดทุกอย่าง. แต่กระเพาะตากแห้งมีผู้นิยมมากกว่าปลาทุกชนิด.

๕. ปลากุเลา. เป็นปลาชั้นดีที่สุดสำหรับจำพวกปลาตองเกลือตากแห้งหรือที่เรียกกันว่าปลาเค็มฉันไม่เคยเห็นใครเคยใช้ปลากุเลาปรุงอาหารกินสดๆ เลย.

๖. ปลากะพงขาว. บางตัวใหญ่ยาวกว่า ๑ เมตร ชาวประมงเล่าว่าดุร้ายมาก. เมื่อประจันหน้ากันในน้ำเค็มใส่จะพองตัวแบนปลากัดในชวดโหลเช้าใส่คน. ต้องใช้อาวุธป้องกันแต่ก็มีราคาดีดังปรากฏตามร้านอาหารทั่วไป.

๗. ปลากะพงแดง. รูปร่างคล้ายปลากะพงขาว ขนาดเล็กกว่าและเกล็ดมีสีแดง. ปรุงอาหารมีรสหย่อนกว่าปลากะพงขาวราคาจึงต่ำกว่า.

๘. ปลาจวด. ตัวยาวประมาณ ๔๐ เซนติเมตร ส่วนมากใช้ตองเค็มตากแห้ง.

๙. ปลาสีกุน. คล้ายปลาทะเพียนแต่ตื้นกว่า.

๑๐. ปลาใบขนุน. ขนาดและรูปร่างก็คล้ายใบขนุน.

๑๑. ปลากด. ปากแบนใหญ่ใช้กดแนบกับท้องเรือหรือพื้นทรายตอนพักผ่อน. มีชุกชุมมาก. เวลาชำแหละปลาทุกชนิดจะมีของรอบเสนอาหารอยู่ในท้องตากออนเค็มไปหมด.

๑๒. ปลาแขยง. เหมือนปลากดแต่โตไม่เกินฝ่ามือ กินอาหารทุกชนิดแม้แต่อุจจาระที่คนถ่ายลงน้ำ. คนมักรังเกียจไม่กล้ารับประทาน. บางคนที่เป็นโรคจีนเรียกปลาแขยงว่าปลาแมงกง.

๑๓. ปลาหมึกยักษ์. หาดูง่ายตามชายพนังตัวโตขนาดกระบุงเรือๆ แรงมาก มีของวิเศษใช้พรางตาปิดตามิดคือพ่นหมึกเป็นควันดำในน้ำคนมืดมิดไปเลย.

๑๔. ปลาหมึกกล้วย. ฉะเพาะลำตัวเหมือนกล้วยใบ. เคยเห็นวิธีจับง่ายๆ คือ. คนหนึ่งถือคบไฟแสงสว่างมากๆ อยู่ตรงหัวเรือ. อีกคนหนึ่งคอยถือสวิงเตรียมพร้อมไว้. ปลาหมึกเห็นแสงไฟเวลากลางคืนจะพากันมาตอมใกล้ๆ คล้ายแมงเม่าเล่นไฟ. เมื่อใดเห็นในตาแดงเมื่อนั้นตัวชัด. คนถือสวิงต้องช้อนลำดีๆ คอยจังหวะช้อนเอาไวๆ ซ้ำ-ซ้อน. ที่เขานำมาปิ้งใช้เครื่องอัดหีบเป็นแผ่นๆ หาดูขายคือปลาหมึกชนิดนี้.

๑๕. ปลาหมึกกระดอง. ตัวป้อมๆ แบนๆ หนวดสั้น. มีกระดองเป็นแผ่นแข็งสีขาวเป็นแกนสันหลังอยู่ภายใน. เมื่อตายแล้วแกนสันหลังจะลอยน้ำ. คลื่นลมจะพัดพามาติดตามฝั่งทะเลชายหาด. ชั้นนักทัศนาจรมักจะตั้งชื่อเรียกเอาเองว่า "สันทะเล." (คำว่าน้ำหมึกที่ใช้ปากกาคิมเขียนหนังสือในภาคไทยเราก็เค้ามาจากชื่อหมึกพวกนี้เอง.)

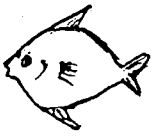
๑๖. ปลาหวลจันทร์. ขนาดโตกว่าปลาตะเพียนน้ำจืดเล็กน้อย. ชอบขึ้นตะแคงตัวให้เกล็ดรับแสงพระจันทร์เป็นประกายสีนวลสวยงามน่าดู. พวกนักกวีจึงชอบหยิบใช้ไปบรรจุในบทประพันธ์. ซึ่งเราท่านอ่านพบกันบ่อยๆ

๑๗. ปลาตงเบื่อน. ปากกว้างใหญ่แต่เปียว. ฟันแหลมคมอยู่ตลอดเวลา. ลักษณะคล้ายๆ ปลาเค้าน้ำจืด. กิริยาตอนเลี้ยวพลิกตัวคล้ายกันคนตอนเบื่อนหน้าหลบนัยตาหนี. หรือหลิ่งค้อนชาย.

๑๘. ปลาสินหมา. เหมือนๆ กับปลาตาเดียวตัวแบนเหมือนสินหมามีนัยตาอยู่ด้านหลังข้างเดียว. ด้านท้องขาวใสเหมาะสำหรับเปะดูดติดกับท้องเรือ หรือปลาใหญ่อาศัยเดินทางไปหากินไกลๆ ที่อยู่มักเป็นรักใต้น้ำ. ฉันเคยใช้หูแนบกับพื้นศาลเจ้าพ่อหลักเมืองแล้วได้ยินเสียงดังของปลาสินหมา. ผู้ใหญ่เขาว่าตรงใต้ศาลนั้นมีถ้ำจระเข้ (เรื่องของเจ้าพ่อ) แต่ฉันไม่เคยเห็น.

๑๙. ปลาเสี้ยระเม็ดขาว. ภาษาจีนเรียกว่า "แป๊ะเช่ย." ตัวแบนดูด้านข้างเกือบเป็นรูป ๔ เหลี่ยม. เกล็ดเล็กเป็นฝอยขาวสวยน่ากิน. ด้านหลังเป็นสีฟ้าอ่อน. ท้องนิ่มทั้งตัว. คนที่มีฟันดีๆ กินหมดตัวไม่ทิ้งก้างเลย. ชาวประมงจึงชอบเรียกชื่อว่า "ปลาหมาแหงน" คือคอยจะกินกันที่คนคายทิ้ง; แต่ต้องแหงนตาคอยดัก. ขนาดตัวอย่างใหญ่กว้างยาวไม่เห็นมีเกินกว่า ๒๐ เซ็นติเมตร์. ชาวโป๊ะว่าชายาดีเฟาะทำอาหารสอ่อยได้ทั้งทอดและต้ม. เวลาเดินทางกลางคืนเป็นฝูงในทะเลตอนเดือนมืดสวยงามน่าดูที่สุด. เพราะทุกตัวจะตะแคงตัวว่ายน้ำรักษาระยะเคียงแปลขบวนเป็นรูปน่าดูด้วยหัวลูกธนูเหมือนกันหมดทุกตัวทั้งฝูง.

๒๐. ปลาเสี้ยระเม็ดดำ. คนจีนเรียก "โอเช่ย." รูปร่างก็เหมือนปลาเสี้ยระเม็ดขาวหากแต่สีตัวเป็นสีน้ำตาลแก่. ซึ่งเทียบกับของชายังขาวแล้ว. ดูสกปรกไม่น่ากินเลย. รสชาติก็แพ้สีขาวทั้งก็แข็ง. ราคาจึงต่ำเหมือนปลาทั่วๆ ไป.

๒๑. ปลาดุกทะเล. ชาวน้ำเค็มเรียก ปลาดุกปล่อง. เพราะชอบอยู่ในตม. เหมือนปลาดุกน้ำจืด; แต่หัวโตตัวยาวกว่า. ตายแล้วเน่าเร็ว. ปรุงอาหารแบบห่อหมกกันชอบมาก

๒๒. ปลาสีเสียด หรือ ปลาสะหละ. ตัวใหญ่ยาวแบนขนาดโตราวเกือบ ๑ เมตร์. ส่วนมากของเค็มตากแห้งตัดเป็นชิ้นเล็กๆ ขายตามตลาด.

๒๓. ปลาตาบลาว. รูปแบนยาวราว ๑ เมตร์. เหมือนมีดตามสมชื่อ. ด้านหลังสีเขียวหม่นเป็นสันคม. ด้านท้องบางเหมือนคมมีดสีขาวตลอดตัว. ถ้าจับวางตามที่ราบให้สุดหัวสุดหางก็จะเห็นเหมือนมีดตาม; แต่คันนึกเท่าไรก็นึกไม่ออกว่าทำไมถึงต้องตาบลาว. หรือว่าที่ถูกจะเป็นตาบขาว ซึ่งหมายถึงตาบที่เสียบเขวนอยู่ตามราวที่เก็บก็เป็นได้. ฉนั้นการออกเสียงอักษร ร. กับ ล. สิ่งนั้นเป็นเรื่องใหญ่มาก. มิใช่เรื่องเล็กอย่างที่เข้าใจกันในสมัยปัจจุบัน

การที่จะนำปลาดิบสามารถปรุงเป็นอาหาร. เคยเห็นตามร้านขายอาหารคนจีนถลกหนังวางเหยียดใช้ช้อนหรือเปลือกหอยคมๆขูดเอาเนื้อย่างเดียว ปั้นลูกกลมๆทำลูกชิ้น. กิระ ดังได้ยินมา. ท่านว่าอะหร่อยนักแล.

๒๔. กุ้งน้ำเค็ม-คือเพาะกุ้งที่อยู่น้ำเค็มนั้นคงมีมาก; แต่ที่ฉันรู้จักดีมีประมาณ ๓-๕ ชนิด. ดังเช่น

กุ้งใหญ่ที่ฝรั่งเรียกว่า LOBSTER อยู่น้ำลึก มักติดโป๊ะมาตัวโตกว่ากุ้งนางน้ำจืดประมาณ ๓-๔ เท่า. ผิวตัวครุครุะเหมือนคนออกฝีดาดทั่วทั้งตัว. ไม่น่ากินเลย; แต่พวกฝรั่งชอบมาก. ส่งขายนางกอกหมด.

กุ้งตะเข็บ-ตัวแบนๆโตขนาดหัวแม่มือเป็นอย่างใหญ่ มีชุกชุมแม้กระทั่งในนาเกลือ. และติดอวนโพงพางตามแม่น้ำลำคลอง. ส่วนมากเขาต้มสุกตากแห้งเป็นกุ้งแห้ง. ที่ขายอยู่ตามตลาดทั่วๆไป.

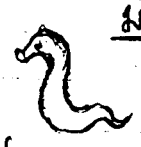
กุ้งฝอย-ตัวเล็กมาก. ต้องใช้สวิงตาถี่ๆไปช้อนตามชายเลน ได้มากๆก็นำมาเคล้าเกลือหมักพอได้ที่ก็ใช้เท้ายำหรือใส่ครกตำข้าวโพลกจนละเอียดเข้ากันดีแล้วกลิ้งใส่อ่างดินเป็นกะปิ. เห็นเขาทำรูไว้ตรงกลางอ่างน้ำออกจากแดด. จะมีน้ำออกจากกะปิไปขังอยู่ในรูตรงกลาง. เขาตักไปใช้เป็นน้ำปลาสำหรับครัว แต่เขาเรียกว่า น้ำเคย.

กุ้งฝอยตัวเล็กๆชาวทะเลเรียกว่า กุ้งเคย. มี ๒ ชนิด. คือชนิดหนึ่งตัวแดงนัยตาดำเรียกว่า เคยตาดำ. กะปิเคยตาดำขายได้ราคาดีกว่า.

กุ้ง.—เนื้อและเปลือกก็เหมือนกุ้งตะเข็บไม่มีผิด; แต่ระบางคล้ายกิ้งก่อกัน ตัวงมะพร้าวอ้วนๆสั้นเท่าขนาดหัวแม่มือม้วนตัวได้ไหมือนกิ้งก่อตัน พ้ายน้ำเหมือนกุ้งชาวประมงใช้ทำเหยื่อเกี่ยวเบ็ดตกปลา; แต่ที่ตลาดเขาล้นนำเอามาขายเห็นมีทั้งสดและตาย ราคาขาย.

ม้าน้ำ.—เนื้อและเปลือกก็แบบเดียวกันกับกุ้งตะเข็บทุกอย่าง; แต่เอาตะลุกที่สุดที่หัวเป็นรูปม้าหมดทั้งตัวไม่มีผิดแต่ตัวและหางเป็นกุ้งเท่านั้นเอง. เวลาว่ายน้ำก็ตั้งหัวเชิดตัวตรงแบบคน. ใครๆเห็นก็ต้องเรียกมันนั่นทั้งตัวก็เท่านั้น.

๒๕. ปลาหมอทะเล.— ยังจำได้ดีเมื่อเริ่มรู้จักปลาหมอน้ำจืดกับปลาหมอทะเลเกือบพร้อมๆกัน. เพราะเมื่ออยู่โรงเรียนกินแต่ปลาทะเลแทบทั้งวันจนเบื่อเป็นทุกข์ใหญ่ยุ่งโรงนานๆปลาน้ำจืดเช่น ปลาหมอ. ปลาช่อน. จะได้ลิ้มรสสักครั้ง ซึ่งต้องซื้อราคาแพงๆ. นานๆจะกินปลาหมอทะเลได้สักครั้ง. พอนั่งทานข้าวก็รีบวิ่งไปดูที่ตามขึ้นปลา. พอเขาชี้ให้ดูก็ต้องยืนเกาหัวตากะลึง. ทุกส่วนของร่างกายก็คือปลาหมอของชอบที่เคยสั่งมาขายที่ท้องนา; แต่ขนาดของตัวมันที่ไหนถึงใหญ่โตเท่าๆกับคราวการมาก ๔ คน. หามมันขึ้นจากเรือโป๊ะยังทุลักทุเลเต็มแย่ต้องใช้ตะขอเหล็กๆ

เกี่ยวปากชักชะเย่อลากมันขึ้นจากเรือ ฉันใดจะเรียกมันว่าปลาหมอช้างยิ่งเสียกว่าปลาหมอทะเล ส่วนอุทธิเดชของปลาหมอทะเลนั้น ขอเล่าตามนักสืบสืบชื่อเทศว่า สัตว์ทะเลทุกชนิดอะไรจะดุร้ายกว่าปลาหมอไม่เคยเห็นมี ฉันเป็นนักชีดของจึงสองสืบว่าก็ฉลามยังไงเล่า เขาก็ตอบว่าฉลามเห็นคนตกน้ำแล้วมิใช่จะตรงเข้าทำร้ายเพราะจะหยุดพิจารณาดูก่อนที่เสียให้แน่ใจก่อน แล้วจะตรงเข้าใช้หูเสียดสีผิวหนังคนจนได้กลิ่นคาวเลือดคนแล้วจึงจะเข้ากัดคาบไปกิน. แต่ถ้าคนใช้มีดหรือเหล็กแหลมฟันแทงให้ฉลามเจ็บแล้วฉลามจะวิ่งหนีหายไปทันที. ส่วนปลาหมอช้างนั้นถ้าเห็นให้วิ่งหนีโดยเร็วทันที. เพราะมันจะพองโมกหางแมงปลากัดที่คนเราเอาใส่ลงในโหลให้มันกัดกัน. เข้าใส่คนทันที. ถ้าหนีไม่ทันฟันคมของมันก็จะมีเนื้อหนังสดๆ เลือดแดงฉานเป็นของติดอยู่ที่ปากมันในชั่วพริบตา. นี่คืออุทธิเดชของปลาหมอทะเล.

๒๖. ปลาฉลามชวา. ปลาฉลามมีมากชนิด. เท่าที่ฉันรู้จักเคยเห็นและจำได้ก็มี.

ปลาฉลามชวา. ที่ชอบทำร้ายคนจนขึ้นชื่อว่าเสือทะเล; แต่หูฉลามตามเหลาก็น่าจะเป็นการแก้แค้นของคนได้

ปลาฉลามเสือ. น้อยคนที่จะได้เคยเห็น. เพราะเกิดๆ จะติดโป๊ะสักครั้ง; แต่สำหรับฉันเมื่อมีโอกาสเห็นได้เพ่งพิศใกล้ชิดจนติดตา. ว่ามีลักษณะคล้ายฉลามชวา หากแต่ตอนหัวมนกลมและลำตัวค่อนข้างยาวเรียว; แต่สีตัวตั้งแต่เหงือกตลอดไปถึงโคนหางนั้นเหลืองอ่อนๆ และน่าอัศจรรย์ใจที่มีสีดำคล้ายกับมีผู้ไปวาดลงไว้ให้เหมือนกับเสือโคร่งลายพาดกลอนเรียงไปตลอดทั้ง ๔-๕ ตัวขนาดฉลามชวา. มีผู้ไปมงคลกันเล่น. ตามจึงกลายดุร้าย. ชาวประมงเล่าว่า. สำหรับคนมันหนี เว้นแต่จนตรอกจึงหันมาสู้ตาย แต่สำหรับฝูงปลาด้วยกัน. มันชอบกัดกินตัวหนีห่างทั้งปลาเล็กปลาใหญ่ ชาวบางคนอธิบายว่า. ปลาเล็กหนีเพราะกลัวมันกิน. ส่วนปลาใหญ่หนีเพราะเหม็นสางมันมากกว่าการ เขียนเสือให้วิ่งกลัวของมัน. และเนื้อมันก็เหม็นสางเหม็นสางจนไม่มีใครกิน.

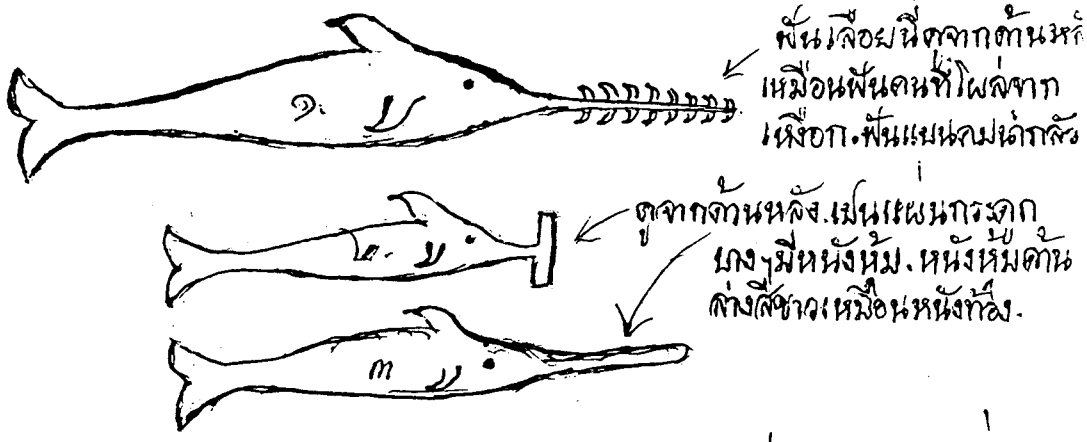
ปลาฉลามทราย. เหมือนปลาฉลามชวาทุกอย่าง; แต่ตัวเล็กขนาดยาวไม่เกิน ๑ เมตร สีตัวเหลืองน่ากินชาวปากน้ำโจ้ล. จังหวัดตราดฉลามได้กินหมดไม่ส่งขาย.

ปลาฉลามปากขวด. ตั้งแต่ปลายหัวถึงหูปเหมือนปากขวดชอบว่ายน้ำตามเรือทุกชนิดที่เดินทางในทะเลเพราะเคยได้กินเศษอาหารที่ชาวเรือโยนทิ้ง. ฉันสังเกตเห็นมันโผล่รูกลมกลางกระหม่อมของมันโผล่หัวพ้นจากระดับน้ำทะเล. หลายครั้ง. ชาวเรือว่ามันจำเป็นต้องขึ้นดูดอ๊อกซิเจนจากเหนือน้ำเพื่อเอาไปไว้หายใจตอนอยู่ใต้น้ำ. คล้ายปลาโลมามากกว่า

๒๗. ปลาชะหนาก. เมื่อตอนจะลงมือบันทึกความทำเรื่องปลาชะหนาก ก็เกิดมีอารมณ์นึกได้ถึงท่านกวีเรืองนาม สุนทรภู่. ท่านเป็นชาวทะเลเมืองระยอง จึงประพันธ์ชมปลาทะเลไว้ในเรื่อง "พระอภัยมณี" ซึ่งฉันรู้จักเคยเห็นมาแล้วทั้งสิ้น. เช่นตอนที่กล่าวว่า "ชะหนากฉลามว่ายตามชล โลมาหน้าคนปลาน่าที่ –" เมื่ออ่านจึงนึกภาพประกอบวรรคสองของปฐมกวีไปด้วยอารมณ์อย่างกับว่าฉันได้ยืนตัวอยู่ในเหตุการณ์ตอนนั้นด้วยตัวเองจริงๆ จึงเกิดคิดเห็นประโยชน์ของการที่จะอธิบายลักษณะรูปร่างของบรรดาปลาทะเลที่ฉันได้เห็นมาไว้. ดังที่ท่านอ่านอยู่นี้.

ปลาชะหนากที่ฉันเคยเห็นและจดจำได้มาแล้ว. ลำตัวเหมือนฉลามตรง ปลาจะหมูกมีพิเศษแปลกๆ ออกไป. ดังที่เคยเห็นดังอย่าง.

(ขอวาดรูปให้พอมองเห็นเป็นเค้าฯ)

๑. ขนาดโตเท่าปลาฉลามขาว. ชาวประมงบางคนเรียกว่า "ฉลามฟันเลื่อย" ดุร้าย. เวลาฆ่าศัตรู จะกระชากเลื่อยออกมาหลังตัดคนขาดได้ท่อนได้.

๒-๓. ขนาดที่เคยเห็นยาวกว่าฉลามขาวครึ่งหนึ่ง. เขาว่า มันใช้ไม้กางเขนและใบพายเป็นอาวุธทำลายศัตรูได้เป็นอย่างดีเหมือนกัน.

๒๘. ปลาพะยูน. ชาวประมงเรียกปลาโลมาหัวบาตร์.

ปลาชนิดนี้. เมื่อฉันยังเด็กรู้จักเพียงชื่อเดียวที่ว่าปลาโลมาหัวบาตร์. ไม่เคยเห็นตัว. เพราะนักสวดบางฉันชาวประมงถือว่าเป็นนางเงือก. โดยเคยเห็นขึ้นมาให้นมลูกกินบนผิวน้ำ และเชื่อว่าเป็นปลาถือศีลไม่กินสัตว์มีชีวิตมีหน้าซ้ายยังเคยช่วยชีวิตชาวทะเลที่เรือล่มจากพายุอันบ้างกลางทะเลจึงนับถือเหมือนนับถือเจ้า. แม้ตกปลาก็ไม่ทำให้ตายไป. ฉันได้เห็นเมื่ออายุ ๒๐ ปีแล้ว. ตอนที่ พล.ท. บัญชา เทพหัสดิน ให้มารับหน้าที่รองผู้อำนวยการของกรมการสวนสัตว์ดุสิต. ได้เดินทางไปชื้อปลาพะยูนที่ถูกลูกระเบิดใกล้

แล้วตอนใกล้เที่ยงลมปากน้ำได้กระเสือกกระสนขึ้นมาเกยตื้นลึกลงไปสัตว์ชอบอยู่ ณ ชายหาดทรายที่สัตว์หิมพานต์ตัว ๑. เพื่อนำมาช่างช่างให้ทำลงรูปตัวจริงเก็บรักษาไว้เพื่อการศึกษาในพิพิธภัณฑ์ของกรมสวนสัตว์ดุสิต

ในตอนนี้เองที่ได้มีโอกาสพิจารณาศึกษาเรื่องของปลาพะยูนค่อนข้างถี่ถ้วน จะมีกล่าวถึงมาบ้างแล้วก่อนนั้น. ว่าได้มีปลาทะเล, ซึ่งยังชีพอยู่แต่ในน้ำเค็มบางชนิดมีการเลี้ยงบุตรโดยวิธีให้ดูดน้ำนมจากหัวอกของแม่อย่างคนที่อยู่แต่บนบก.

ลักษณะของนม ๒ เต้านี้ หากท่านมีโอกาสได้ไปเห็นที่พิพิธภัณฑ์สวนสัตว์เมื่อใด. ฉันกล้าวินิจฉัยว่าท่านจะต้องเห็นเหมือนกันหมดของหญิงสาวไม่ผิดเพี้ยนเลย. นอกจากนี้ยังเป็นสัตว์โลกที่มีจิตใจเมตตาและอุปนิสัยเหมือนคน ฉันจำได้ว่าที่ตายโกละนักสูบฝิ่นชาวประมงเคยเล่าให้ฉันฟังว่า. ปลาโลมาเคยช่วยชีวิตคนที่เรือแตกท้องว่ายน้ำที่ไม่แลเห็นฝั่งอยู่ในทะเลไปส่งขึ้นตามเกาะโดยยอมให้เกาะหลังแล้วมันก็ว่ายไปตามผิวน้ำ; แต่ถ้าคนไปอุตริเสียมารยาทไปลูบคลำคลึงนมมันเข้า. เจ้าหล่อนจะแสนงอนสลัดให้ตัวหลุดแล้วจากไปเลย. เรื่องนี้. เมื่อฉันยังเด็กก็นึกเห็นเรื่องแบบเทพนิยาย แต่พอมารับราชการแม่หลับอ่านหนังสือเรื่องพระอภัยมณี. เพื่อเอาอารมณ์ไปชื่อชมนกินก็นึกปลาดใจ. ยิ่งมาได้เห็นและศึกษาถึงสภาพที่แท้จริงของปลาโลมาเข้าด้วยแล้วก็ยิ่งทำให้เชื่อว่าท่านนักกวีเอกของชาติไทยเราผู้นี้มิได้วาดมโนภาพขึ้นแต่งนิทานอย่างแบบเพ้อฝันแต่อย่างใดเลย.

ตามหลักวิชาสัตวศาสตร์ถือว่าแต่เดิมปลาโลมาเป็นสัตว์บกจำพวกกินแมลงเป็นอาหารและเลี้ยงลูกด้วยน้ำนม. เมื่อมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนที่หาอาหารกินลงไปอยู่ในน้ำทะเลสภาพของร่างกายก็แปรไปมาก แต่ถึงกระนั้นขนเส้นแข็งๆ ขนาดหางช้างก็ยังมีอยู่ตามหัวและตัว ทำให้ฉันตัดสินใจว่าแต่โบราณกาลคงเรียกชื่อปลาจำพวกนี้ว่าปลาโลมาแน่นอนเพราะคำว่าโลมานั้นราชบัณฑิตยสภาแปลว่าขน ดังที่ใช้อยู่ในราชาศัพท์. เพราะฉะนั้นปลาโลมาก็คือปลาที่มีขนแทนที่จะมีเกล็ดอย่างปลาธรรมดา.

ด้วยเหตุและผลดังได้กล่าวมานี้ จึงเห็นว่าควรเรียกปลาทะเลที่มีขนว่า—

ปลาโลมา

๒๙ **วาฬเขี้ยนน้ำเค็ม**. เมื่อสมัยที่ฉันอยู่สมุทรสาคร. มีวาฬเขี้ยนชุกชุมอาศัยอยู่ตามน่านน้ำลึกลงไปซึ่งมีต้นไม้น้ำเค็มและน้ำต้นจากขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นมาก. อาหารของวาฬเขี้ยนก็คือช้างจอมสมบูรณ์เช่น กุ้ง แสม ปลา และคน วาฬเขี้ยนน้ำเค็มขนาดใหญ่ตัวโตกว่าวาฬเขี้ยนน้ำจืดมาก และดุร้ายกว่ามากด้วย. เมื่อเขาขึ้นได้และมักโจมหนีบกัน ฉันเห็นเขาใช้ไม้ใดแข็งแรงมีกระหนาบแต่หัวตลอดปลายหาง. ไม่มีทางกระดิกตัวได้. ฉันอยากเข้าใกล้ๆ จึงต้องพินิจดูการมัดปากจนแน่ใจว่าจะอ้ามากัดไม่ได้จริงๆ แล้วจึงเข้าไปพิจารณาอย่างใกล้ชิด. ได้เห็นมีส่วนของร่างกายของวาฬเขี้ยนที่อยู่น้ำเค็มผิดแผก

แปลกต่างไปจากจระเข้ที่อยู่น้ำจืด ๒-๓ อย่าง. เช่น ลักษณะรูปร่าง. ถ้าพินิจดูให้ถี่ถ้วนก็เห็นต่างกัน เช่นจระเข้น้ำจืดนั้นหัวตื้นเหมือนตื้นไก่ ส่วนจระเข้น้ำเค็มนั้นหัวตื้นเหมือนตื้นเป็ด คือมีผังผืดขึงติดระหว่างช่องนิ้วเหมือนกัน ซึ่งเมื่อจับมาดูเล่นได้เคยแล่. เข้าไปดูจนชิดหัวจึงเห็น นัยตามี ๔ ตา, ตามที่เขาบอก. คือต่ำกว่าลูกตาปกติลงไปประมาณเกือบ ๑ เซนติเมตร เห็นมีเปลือกตาที่ปิดแน่นสนิทอยู่อีกทั้งสองข้าง. เขาอธิบายว่าเป็นนัยตาที่ใช้สำหรับลืมตาดูอะไรๆ เวลาที่อยู่ใต้น้ำ. เขาจึงเรียกว่านัยตาน้ำ. ฉันอยากดูของอย่างนั้นเท่าไรๆ มันก็เฉยเมยจนแหงดูก็กลัว, เท่าบอกกล่าวไว้เหลียมว่า "เกรงใจมัน."

พวกพระอัยมณีที่มาสนทนาเคยเล่าให้ฉันฟังตอนอาบน้ำที่ท่าน้ำวัดโคกขามที่อยู่เหนือจากปากคลองมหาไชยขึ้นไปประมาณ ๕ กิโลเมตร. เคยเห็นจระเข้ขึ้นขวางคลองตัวใหญ่ขนาดหัวจดฝั่งคลองทั้งนี้ และหางจดฝั่งคลองด้านโน้น. ฉันประมาณในใจว่าน่าจะตัดออกเสียให้เหลือเพียงหนึ่งในสี่ส่วนเท่านั้น. แต่ก็มีอีกหลายคนว่าปู่เคยเคยได้เล่าให้ฟังเหมือนแบบเดียวกัน. ซึ่งทำให้เราไม่เชื่อให้ไปดูกระดูกหัวกระโหลกจระเข้ที่พิงไว้ที่ต้นมะขามข้างศาลเจ้าพ่อโคกขามก็ได้. เป็นจระเข้เจ้าเขาจึงเอาหัวมาวางถวายไว้. อันหนึ่งฉันมีโอกาสนั่งเรือผ่านไปจึงเหลือบขึ้นไปดูบนตลิ่งก็เห็นเป็นอัศจรรย์. เพราะเป็นกระดูกหัวจระเข้สิงๆ แต่ใหญ่และยาวกว่า ๒ เมตรเศษ, ซึ่งไม่เคยเห็นว่าจระเข้ตัวใหญ่ที่ไหนมีหัวยาวเกินกว่า ๑ เมตรเศษเลย. นั่นเป็นเรื่องปลาดจึงได้นำมาบันทึกไว้.

ทอ.งูทะเล. ความจริงแล้ว กุ้ง, ปลา, ปู, หอย และสัตว์ที่ฉันเคยเห็นต่างอยู่ในถิ่นน้ำเค็มและฉันรู้จักมักคุ้นนั้นยังมีอีกมาก. หากแต่เห็นว่าจะเป็นที่น่าเบื่อหน่ายสำหรับผู้อ่าน. จึงขอเล่าถึงเรื่อง งูทะเล. เป็นเรื่องสุดท้าย. เพราะสมัยหลังๆ นี้การทำโป๊ะจับปลาทะเลดูจะน้อยลง. ฉันจึงไม่ค่อยมีโอกาสได้พายเรือไปโกยปลาจากเรือโป๊ะและมองดูเห็นงูต่างๆ นานอยู่กับปลาในท้องโป๊ะอย่างยั้วเยี้ยล้นหลาก สีสลอนสลับลายก็มีครบ ตอนปลายหาง. เห็นชาวประมงกำลังเลือกจับตอนหางแล้วเหวี่ยงลงโยนลงน้ำทิ้งให้เหลือไว้แต่ปลาล้วนๆ. ฉันสงสัยว่างูทะเลคงจะไม่มีพิษเหมือนเดียวกันกับปลาในน้ำจืด จึงถามชาวประมง. เขาตอบว่า งูทะเลบางชนิดพิษร้ายกว่างูเห่างูเขียวอีกแต่บางชนิดก็มีพิษน้อยชนิดเดียวเท่านั้นเช่นงูชายธงเป็นต้น. ที่เขาเลือกจับก็เพราะงูทะเลนั้นเมื่อมาอยู่ที่ไม่ใช่น้ำแล้ว. ก็ขาดความคล่องตัวคือเลื้อยบนบกไม่เป็นนั่นเอง; แต่ถึงอย่างไรๆ ฉันก็มีความเกรงขามไม่ยอมลงน้ำเพื่อหาดูงูทะเลอยู่ตลอดเวลา. นี่ก็พอจะเห็นได้บ้างแล้วว่าฉันได้คลุกคลีอยู่กับลูกทะเลมากน้อยพอดูได้.

นึกเอาอย่างว่าตามที่ได้เล่าเรื่องสัตว์ทะเลมาเพียง ทอ.ชนิด. เผื่อนี้ก็คงจะพอเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาในด้านวิชาความรู้รอบตัวบ้างพอสมควร.

ฉันนั่งต่อไปจึงใคร่จะขอกล่าวถึงเรื่องของฉันซึ่งเป็นเด็กรับใช้ต่อไป

ความเป็นอยู่และการเรียนรู้ต่างๆของเด็กบ้านนอก.

หลังจากได้เล่าถึงเรื่องอาหารการกิน,ซึ่งค่อนข้างจะแปลกต่างไปจากสังคมที่อยู่ห่างพันทะเลไปอย่างฟิสดารมากแล้ว. ถึงขอย้อนกลับมาเล่าเรื่องความเป็นอยู่และประสบการณ์ในด้านการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานของฉันตามสภาพของเด็กบ้านนอกแท้ๆต่อไป.

ตามที่ฉันได้เล่าไปแล้วว่าเด็กชายหยุบคนนี้มีน่าที่ประจำที่สำคัญสำหรับยายฝั่นอยู่ตลอดเวลาที่ยังลืมตา. แต่บรรดานักปีส่วนมากมักจะมาหาความสำราญกันในตอนที่พวกเขาเรียกกันว่า"เช้าได้.เช้าไฟ"คือเวลามืดค่ำ. ส่วนเวลากลางวันนั้น.เด็กชายหยุบอายุย่าง๘ขวบ.ผู้ได้ใช้เวลาส่วนงานเกือบทุกนาทีที่ออกไปโลดเล่นกับเพื่อนๆมากกว่าที่จะทะเลาะขึ้นเอ่อมากน้ำเค็มใสจะไหลเข้ามาลึงในคลองมหาไชย.การดำน้ำจะลืมตามองเห็นและได้ลืมกันได้อย่างสนุกสนาน. นอกจากนี้ความชนยังเป็นกำลังผลักดันให้รู้จักการเจรจาเรือและการพายเรือเป็นอย่างชำนิชำนาญอีกด้วย.สำหรับการพายเรือนั้นชำนาญมากถึงขนาดพายเรือโอ่แบบที่พระสงฆ์พายออกบิณฑบาตรตอนเช้าๆได้. (คำว่าเรือโอ่=หมายถึงเรือแบบสัมปั้นแต่แคบเล็กยาว.ที่พระสงฆ์ตามวัดในชนบทใช้เป็นพาหนะบิณฑบาตรในเวลาเช้าตอนรุ่งอรุณ.ความกว้างของปากเรือไม่ยาวเกิน ๓๕เซนติเมตร.) เคยเห็นพระท่านวางสามอาหารเรียงตามความยาวของลำเรือได้เพียงเป็นแถวเรียง๑-๒ท่านั้น.ส่วนความลึกจากแคมเรือจนถึงท้องเรือนั้นลึกประมาณ ๔๐.เซนติเมตร. เรือโอ่แบบนี้เวลาลงน้ำจะตั้งตรงเหมือนเรืออื่นๆได้ก็ต่อเมื่อมีผู้พายที่มีความสามารถยอดเยี่ยมในการเลี้ยงน้ำหนักตัวของผู้ใช้เท่านั้น เรือแบบนี้ถ้าไม่มีคนนั่งพายอยู่.เรือจะลอยน้ำเฉยๆในลักษณะหัวนตะแคงข้าง.ท่าส่งสำรวมพระสงฆ์.ตอนที่คนขึ้นเรือยนต์เรือไฟอย่างชาตมาตรที่ดีงามปล่อยให้คลื่นซัดเรือท่านล่ม. ฉันได้เคยเห็นพระสงฆ์ต้องว่ายน้ำลอยคอกู้เรือเข้าๆหลายครั้ง.เพราะตามปกติผู้พายเรือแบบนี้จะยกใบพายขึ้นพันระดับน้ำได้นานก็เมื่อเวลาจอดอยู่กับที่และจับยึดมันไว้เลี้ยงตัวเท่านั้น. แต่ถึงกระนั้นฉันก็สามารถพายเรือโอ่ได้เก่งถึงขนาดใช้แผ่นกระดานพาดปากเรือแล้วยืนบนแผ่นกระดานพายพาเรือไปได้โดยไม่ล่ม. โปรดทราบว่าเรือโอ่ที่ฉันใช้ฝึกพายจนเก่งนี้เป็นเรือของลูกค้าที่มาสูบฝิ่นแล้วหลับสบายอยู่หลายชั่วโมง.ส่วนเรือของโรงยาฝิ่น,ซึ่งเป็นเรือประจำมือฉันนั้นคือเรือมาดลำเดียวเท่านั้น.ใหญ่เก้งก้างมากบันทุกคนโดยสานได้ทั้ง ๕-๖คนอย่างสบายๆ.(คำว่าเรือมาด.หมายถึงเรือขุดท้องแบน.ที่ผู้ทำเรือนำเอาต้นตะเคียนทั้งต้นมาเจาะขุดแล้วลนไฟเบิกแบะออกให้เป็นรูปเรือท้องแบนที่เข็งแรงทนทานมาก เพราะใช้ไม้ทั้งต้นไม่มีรอยต่อเลย) ธรรมดาของเรือมาดท้องหนาและหนักมาก.เรือมาดเป็นเรือประจำมือเด็กๆของเด็กอายุเพียง ๗-๘ขวบเช่นนี้. แต่เด็กจะออกแรงพายจนสุดกำลังเกิดแล้ว.เรือมาดก็ละเล่นอย่างช้าๆแบบคนใจเย็นเดินเล่นอยู่นั่นเอง.ยิ่งต้องพายทวนกระแสน้ำที่กำลังไหลเชี่ยวด้วยแล้วบันทุกคนโดยสานหนักคนเพียงนี้ก็ด้วยแล้วแม้นฉันจะพายอย่างสุดแรงแล้วเรือก็เกือบจะถอยหลังเอาเสียด้วยซ้ำ.ด้วยความชนทำให้

เรือโอ่

เรือมาด

นั้นพายเรือแข่งเกินกว่าที่คนไม่เคยรู้มากก่อนจะเชื่อว่าฉันสามารถพายเรือมาคนเดียวข้ามฟากคลองมหาไชยได้อย่างคล่องแคล่วไม่แพ้ผู้ใหญ่.

แม่หลับพี่โป้งเห็นเช่นนี้ก็ลงความคิดว่าเวลากลางวันควรจะพักผ่อนพระอาทิตย์มิฉะนั้นใครก็มองบ่นที่ธุระกิจพายเรือรับส่งผู้คนอยู่ท้ายฝั่งตรงข้ามคลองมหาไชยอีกนั่นที่ ๑.

น่าที่ก็คือเมื่อใครที่อยู่ท้ายตรงนั้นข้ามกลับฝั่งคลองมหาไชยจะข้ามฟากมาหรือข้ามกลับบ้านก็ดี. เด็กชายหยุยคนนี้จะใช้เรือมาคล่องมือคอยบริการให้อย่างสุดจากสมัย. โดยคิดค่าบริการเพียงคนละไม่เกิน ๑ อัฐ. ถ้าผู้โดยสารจะให้เพียง ๑ พัส. คือครึ่งอัฐหรือมากกว่านั้นก็ขึ้นจากเรือไปเฉยๆ นั่นก็มิรู้ที่จะพูดมากว่าไร? แต่ก็มีหลายท่านที่ชื่นชอบในผลงานที่เด็กเท่านี้มีความสามารถกระทำ เกิดความเมตตาสงสารโยนอัฐใส่ท้องเรือมาให้ทั้ง ๑ ไพหรือกว่านั้นก็เคยมี ลูกค้าส่วนใหญ่ของฉันก็มีแต่ญาติและคนที่รู้จักมักคุ้นเป็นชาวบ้านจำแทบทั้งสิ้น. ฉันนั้นจึงบริการฟรีเสียไม่น้อย. แม้กระนั้นฉันยังจำได้ว่าในวันฉันสามารถนำค่าบริการทั้งหมดที่เก็บได้ตลอดวันส่งให้แม่หลับในตอนเย็นเป็นจำนวนเกือบ ๑ บาท. ค่าของเงินตราในสมัยนั้นยังมีความหมายและเพาะเด็กชายหยุยด้วยแล้ว. ถ้ามีเงินเป็นของตัวเองถึง ๑ บาทแล้วไซร้ฉันก็คือมหาเศรษฐีเอกดีๆ นี่เอง. เพราะเมื่อบรรดาเพื่อนฝูงเห็นฉันมีเงินพกถึง ๑ บาทแล้ว. ก็จะพากันมาหาเรื่องอาศัยติดหน้าตามหลังฉันเป็นฟืนเป็นไฟ ใช้ให้ใครทำอะไรก็ทำให้. ฉันนั้นพอถึงวันดีคืนดี. แม่หลับมีกำลังส่งสาหยุยขึ้นมาก็จะส่งเงินบาทแบบกลมพกติดตัวให้ ๑ บาท. พร้อมกันมีคำสั่งกำชับแล้วกำชับอีกว่า. อย่าไปทำตกหายเสียนะ. ครั้นแล้วหยุยก็จะสาธยายวันห่อเงินกลมนั้นเข้าม้วนในห่อพกผ้าสะใหม่เก่าๆ ที่นุ่งพันกายอยู่เพียงชิ้นเดียวนั้น. เสร็จแล้วก็จะเดินวางมาดเยี่ยงบาทใหญ่ออกจากโรงยาฝิ่น. พร้อมด้วยความมีภาคภูมิใจจนตัวพองโตออกนอกหน้าท่าทางผึ่งผายผิดปกติวิสัยอย่างที่ใครเห็นแล้วคงจะวิ่งกรูกันเข้าไม่น้อย. ส่วนนัยตาก็คอยสอดส่ายมองหาบรรดาเพื่อนๆ เพื่อจะอวดความยิ่งใหญ่ของฉันเหนือกว่าเพื่อนๆ อีก ๒ ประการคือ - ฉันเป็นลูกท่านขุน แล้วยังมั่งมีเงินถึง ๑ บาทอีกด้วย. เพื่อนๆ คงต้องคอยประจบสอพลอเอาแน่ๆ. ถ้าเขาไม่สนใจเหมือนที่เขาคิดไว้. เขาก็จะยิ่งทำกิริยาอวดให้เขาสน - หนหนึ่งยังไม่สน - ก็จะอวดซ้ำๆ อีกเรื่อยไป. นี่แหละคือความคิดความเห็นอันจริงใจของฉันเมื่อเด็กๆ. ความจริงแล้วเพื่อนๆ ของฉันก็ชอบแต่จะคุยอวดพ่อแม่ญาติพี่น้องของเขาว่าดีอย่างนั้นเก่งอย่างนี้. เพื่อให้ดังและเด่นกว่าคนอื่นเป็นประจำอยู่แล้ว. นับเป็นการคุยโตทับถมกันทั้งสิ้น. กิริยาท่าทางเวลาเขาคุยอวดก็คุจะทำใหญ่โตประกอบไปด้วย. ถึงตอนที่เพื่อนๆ จะทำดีเอาใจยกย่องจำยอมว่าฉันเหนือกว่าเขาก็คือ ตอนที่ฉันแตกเงินกลมบาทนั้นแล้วซื้อขนมมาแบ่งให้เขากินนั่งเท่านั้น. ตอนนี้เพื่อนๆ จะเปลี่ยนจากการพูดอวดเรื่องของเขาแล้วหันมาปรารภกับเพื่อนว่า "หยุยชาตินี้แล้วแม่เขาผัวให้เงินกูตั้งบาทแน่ะ!" ฉันยังนึกภาพของเพื่อนๆ ที่กำลังอมข้าวพองเต็มปากชายวันสนั่นสนั่นมาอีกนิดว่าไปตามๆ กัน. ถึงหน้าสำราญดีแล้ว ต่างก็ชวนกันไปงมหอยตกปลาชุดน้ำทะเล. และเล่นเอาเถิดในหาดกันอย่างสนุก.

การเล่นที่สนุกสนานก็คือ การออกน้ำชุดปูเหยาชุดใหญ่เหยียดตัยยอดเยี่ยม หาฟังตัดมือมาหงเข้า เมงครั้งก็แหวเรือพายเรือเล่น ๆ ๆ การถ่ายน้ำคำกระโดดคือการขายน้ำประจำวัน

เหตุที่เริ่มเรียนหนังสือไทย

ยังจำได้ดีและนึกภาพออนพายเรือมาจอดริมสังคลุง เสาร์ที่อยู่บ้านตรงข้ามฝั่งคลองมหาไชยกับโรงยาฝิ่นเป็นประจำ ว่า เนื่องจากคุณลุงเสาร์เกี่ยวดองชอบพอรักใคร่กับท่านชุนคลัง (หน) ซึ่งเป็นคุณพ่อบังเกิดเกล้าของฉันเป็นอย่างมาก จึงรู้สึกสงสารที่เห็นฉันต้องมาตากระทำตำมากอยู่กับลูกหลานของท่านผู้หญิงคุณป่า ผู้ไม่รู้จักกาลอันสมควรเลี้ยงดูให้สมกับฐานะของความเป็นบุตรของชุนนักชุนนาง ฉันนั้นเกือบจะทุกครั้งที่ลุงเสาร์พบกับแม่หลับ จะปรารภเป็นทำนองเทศนาแม่หลับว่า "ฉันเห็นแม่หลับไม่ค่อยจะตั้งใจเลี้ยง เนื่องลูกชายชุนคลังเขาให้สมกับที่เป็นลูกผู้ดีมีตระกูลเสียเลย ปล่อยให้ขี้โคลนจับกบมังหงำมอมแมมอย่างนี้ ถ้าพ่อเขามาเห็นเข้าแล้วเขาคงจะเล่นงานเอาแม่หลับแย่ ฉันไม่รู้ด้วยนะ จะบอกให้" คุณลุงเสาร์คนนี้จะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลคนหนึ่ง เพราะบ้านที่อยู่ตรงข้ามเป็นเรือนฝากระดานหลังใหญ่มีรั้วนอกชานเป็นยาวลงสู่บันไดท่าจอดเรือ โอ่โถงกว่าทุกบ้านตลอดริมฝั่งตะวันออก

อำนาจอิทธิพลคำพูดของลุงเสาร์เป็นเหตุให้แม่หลับจับฉันอาบน้ำฝนเสร็จแล้ว หยิบขมิ้นผงลงละลายผสมน้ำใส่ฝ่ามือ ถูให้ฉันจนทั่วกาย จำได้ว่าเวลาแม่หลับถูตัวหรือทาขมิ้นให้ฉันนั้นต้องใช้มืออีกข้างหนึ่งคอยพยุงคางฉันตรงข้ามไว้ มิฉะนั้นฉันก็จะหกล้ม ทั้งนี้เพราะขณะนั้นฉันกำลังเป็นเด็กฟันโรหน้องป่อง ใครๆ ก็หาว่าฉันเป็นโรคตาลชะโมยเนื่องจากกินปลามาก ฉันก็รู้สึกไปเช่นและเห็นจริงเพราะลูกแม่หลับสอนให้กินปลามากๆ กินข้าว

แม่หลับลูกลุงเสาร์แนะนำให้จัดการให้ฉันเริ่มเรียนหนังสือเพราะ –

เพราะตรงปากคลองมหาไชยตอนที่ลงรีบกับแม่น้ำท่าจีน หน้าหัวป้อมมีกำแพงเมืองเก่านั้น ท่านเจ้าเมืองได้ใช้เรือนยกพื้นชั้นเดียวริมคูเมืองหลังหนึ่ง ยกป้ายติดไว้ตรงเพิงชายคาหน้าบันใดทางขึ้นว่า "โรงเรียน" ครูสอนก็จ้างไว้ว่ามีคนเดียวเป็นหญิง เรียกกันว่า "ครูตรุษ" พี่ไม่ได้พาฉันไปฝากเข้าเป็นนักเรียน โรงเรียนที่ชาวเมืองเรียกกันว่า "โรงเรียนครูตรุษ" แห่งนี้นับว่าเป็นโรงเรียนแรกของเมืองสมุทรสาครที่มิได้ตั้งอยู่ตามวัด มีเด็กที่เรียนอยู่ในห้องเรียนห้องเดียวกว้างยาวประมาณ ๑๐ เมตร ราว ๒๐ คน เท่านั้น โรงเรียนนี้เริ่มตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๘-๙

การเรียน. นักเรียนต้องนั่งเรียนแบบนั่งพับเพียบกับพื้นกระดาน

เครื่องเรียน. มีกระดานแผ่นเดียวกว้างประมาณ ๑๕ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๔๐ เซนติเมตร หนาเพียง ๓ ใน ๔ ของ ๑ เซนติเมตร ใช้ชุดเขามินหม้อดำๆ

ที่เป็นผงติดอยู่ตามก้นหม้อดินที่ใช้หุงต้มอยู่ในครัวมาสัก๑ฟายมือเทลงในกะลามะพร้าว ซึ่งมีน้ำข้าวข้นๆ เสร็จกวนให้เข้ากันสนิท. ใช้เศษผ้าชุบทากระดานจนทั่วแผ่นและเวียนบดนิดไปทากผึ่งแดดพอแห้งไม่เลื่อนมือและใส่ผ้าก็แยกขึ้นใส่ม่าเดินม่ายหนีไปโรงเรียน.

เมื่อเช้าที่เรียนต้องยกมือไหว้ครูก่อนแล้วนำกระดานที่ไปทามาให้ครูทีละคน ครูจะใช้ดินสอพองเขียนให้ ที่ละวรรค. ดังนี้:-

เขียน กาชซคฆาฆง จฉชฌญ ฏฐฑฒณ ตถทธน. ปผพภมย รลวศษสหฬอฮ

ท่อง เขียนเสร็จวรรค๑.แล้วสอนให้ใช้ไม้ก้นชี้ที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองชี้ท่านออกเสียงทีละตัว ดังนี้ –

ก	อ่านว่า	กอ.ไก่. ●	ค.	อ่านว่า	คอ	ป.	อ่านว่า	ปอ.
ช.	»	ช้อ. ●	ท.	»	ทอ	ป.	»	ปอ.
ซ	»	ซอ.	ถ.	»	ถ่อ ●	ผ.	»	ผ่อ ●
ฆ	»	ฆ่อ. ●	ท.	»	ท่อ ●	ฝ.	»	ฝ่อ ●
ฑ	»	ฑอ.	ธ.	»	ธอ	พ.	»	พ่อ ●
ฆ	»	เฆมะ. ●	ฐ	»	เท้า: ✱	ฟ.	»	ฟอ
ง	»	งอ.	น.	»	นอ	ภ.	»	เภาะ ●
						ม.	»	มอ.
จ	»	จอ.	ฐ.	»	ฐอ	ย.	»	ยอ.
ฉ	»	ฉ่อ. ●	ฑ.	»	ฒอ	ร.	»	รอ.
ช	»	ชอ.	ฒ.	»	ฌอ	ล.	»	ลอ
ฌ	»	เฌมะ. ●	ฒ.	»	ฑอ	ว.	»	วอ.
ญ	»	ญอ.	ณ.	»	ณอ	ศ.	»	ศอ.ศอ.
						ษ.	»	ษอ.ษอ.
						ส.	»	สอ.สอ.
						ห.	»	หอ.
						ฬ.	»	ฬ่อ. ●
						อ.	»	ออ.
						ฮ.	»	ฮ้อ. ●

เพิ่มที่หลังเรียนวรรคฐานใหญ่

เพิ่มที่หลัง

● เป็นเครื่องหมายที่แสดงไว้ให้รู้เห็นว่านั่นเรียน ก.ข.ครั้งแรก.ต้องอ่านออกเสียงอย่างนี้. และยังจำคล่องติดปากอยู่จนเดี๋ยวนี้ด้วย.

✱ ฐ มีความหมายคล้ายกับ ธ. เรียกว่า "เท้าชัดสมณี." เคยถามช่างสักเขาบอกว่านี่แหละคือ "นะโมพุทธายะ" ละ. ใครสักตามตัวแล้วจะมีสรรพคุณต่างพันนี่ทุกอย่าง.

เคยเห็นคนที่รู้หนังสือไทย.และพระสงฆ์สมัยก่อนตั้งโรงเรียน เขียนประโยคที่อ่านรู้เรื่องดีกว่านักเรียนสมัยใหม่. เช่น – เวลาเพล พระจะ: ฆ.ระฆัง.

ยกแก้ไขดีกว่าได้ทีหลัง. ฯลฯ

เป็นที่น่าสังเกตในสมัยนั้นยังมีการออกเสียงกันอยู่ การสะกดชื่อเสียงออก
มีเสียงเหมือนที่ฉันได้เรียนอ่านไม่ผิดเพี้ยน เช่น ชื่อหวยโป๊. ชื่อเสียม. เรียกคนชื่อ
เรียกออกเสียงกันจนถึงตระสุดท้ายที่รัชกาลที่ ๗ ทรงโปรดให้เลิกหวย.

ขณะครูทรมานท่านตุ๊ใดใครใจลอยก็ไม่แม่นท่านจะดุและหยิกที่ขาจนร้องไห้
ท่านก็ตีให้ตัวอักษรออกเสียงถูก เป็นเรื่องๆไปจนจบ. แล้วจึงเพิ่มเติมเป็นแบบ
ใหม่และอ่านออกเสียงอย่างธรรมดาๆ คือ—

กขฃคฅง. จฉชฌญ. ฎฏฐฑฒณ. ดตถทธน. ฯฎฏฐฑฒณ. บปผฝพฟภม. ยรลวศษสหฬอฮ.

ยังจำได้จนเดี๋ยวนี้ว่า. เมื่อเลิกเรียนแยกกระตามกลับถึงโรงยาฝิ่นแล้ว. แม่หลับ
และพี่โป๊ได้บังคับให้อ่านทบทวนกันทุกวัน, โดยการเปรียบอักษรอันละสลึง, เฟื้องไพ, อัฐ
และฟัดลากลิ้นชักที่ขายฝิ่นได้ออกมากองไว้. แล้วตั้งกฎกติกาว่า. ให้ฉันอ่านออกเสียงกข.
และชี้ตัวให้ถูกไปจนได้ ๑๐๐ แล้วให้หยิบเหรียญนั้น ๑ อันกลับเข้าใส่ไว้ยังลิ้นชักเดิม.
ให้ทำอย่างนี้จนเหรียญหมดกองแล้วเมื่อใดจึงจะหยุดพักได้.

วิธีการแบบนี้ทำให้ เด็กชายหยบอ่านเขียนคล่องและสนุกเกินอัตรา
ส่วนแห่งความจำ. ฉันไม่เคยรู้ว่าเด็กอื่นจะชื่อตรงแค่ไหน; แต่สำหรับฉันลองหาโอกาสอยู่
ทุกขณะที่แม่หลับและพี่โป๊ไปผลอหน้าเมื่อใดเวลาอ่านจบๆหนึ่งก็จะแกล้งทำเป็นเผลอหยิบ
เหรียญที่เดียวติดมือไปถึง ๒ เหรียญใส่ลิ้นชัก. เพราะพี่โป๊กองเหรียญออกมากองที่ไรกอง
มันโตเหลือประมาณ. ฉันอ่านคล่องปากจนปล่อยอารมณ์ให้เลื่อนลอยไปอยู่กับเพื่อนเล่น
ที่นัดกันไว้ว่าจะชวนกันไปเที่ยวป่าแสม. เพื่อหาชุดปูทะเลกัน; แต่การที่ฉันอ่านดังแจ๋วๆ
แต่ความตั้งใจไพล่ไปอยู่เสียที่อื่นนั้น. เหลือวิสัยที่ใครจะรู้ฉันรู้ความจริงคนเดียวจึงขอรับ
สารภาพไว้เพื่อรักษาความจริงให้คงมีอยู่ในโลกต่อไป.

มีอยู่หลายครั้งที่พี่โป๊ใช้มือ ๒ ข้ามือกวาดเหรียญแล้วกองประกบเป็นกอง
ใหญ่ตรงลงตรงหน้า, ซึ่งเกือบจะร้องไห้ของฉัน. แล้วยังทำขู่ให้เก็บเข้าทีละอันให้หมดอีก.
แต่เมื่อเงยขึ้นเห็นหน้าตาของฉันเปลี่ยนแปลกไปจากเดิมจนแทบจำไม่ได้. ก็กลับนึกสงสาร
สงสารจึงกล่าวกับฉันว่า "ถ้าเก็บอัฐเข้าลิ้นชักหมดแล้วจะพาไปดูงิ้ว, ซึ่งเล่นเป็นประจำอยู่
ที่หน้าโรงบ่อนเบี้ยตำบลท่าเตียม. ถ้าอ่านได้หมดเร็วก็ได้ไปเร็ว. แล้วพี่โป๊ก็ลงนอนดูฉัน.

ความอยากไปเที่ยวโกรกกราก เพื่อดูงิ้วนั้นถ้าเป็นคันเร่งน้ำมันเครื่องยนต์.
ก็จะต้องถูกเหยียบสุดขีดจนไม่มีที่ไปอีกได้เลย. วิธีโกงหยิบเหรียญก็มีการทำดีขึ้น.
ฉะเพาะอย่างยิ่งถ้าจะฟังดูตามเสียงที่อ่านอักษรทั้งแต่ ก. ถึง อ. แล้วก็ดูคล้ายกับว่าน่าจะ
เขียนไว้ให้ตัวหนังสือทั้งหมดติดกันเป็นพืดไปเลยทีเดียว. ถึงจะไม่ได้มีการจับเวลาฉันก็
รู้สึกแน่ใจว่าฉันได้ย่นเวลาให้ได้ไปเที่ยวโกรกกรากหรือท่าเตียมเร็วขึ้นอีกมากอย่างน่าพอใจ.

ความชำนาญในการอ่านกข.ได้คล่องยิ่งขึ้นตามลำดับ. จนวันหนึ่ง. พระอภัยมณีคน
หนึ่งตามฉันอย่างไม่เจตนาจะทำตลกว่า "เมื่อตอนบ่ายผ่านมาข้างโรงยาฝิ่นฉันทำเสียงปลาด

เพราะอะไร?" ทำให้ฉันเกิดความรู้ว่า การที่ฉันอ่านเร็วแบบนั้น ถึงผู้ฟังไม่สันทัดการฟังเท่าก็ใช้ได้แล้ว ก็จะหารู้ไม่ว่าฉันอ่าน กข.เก่งแค่ไหน.

เมื่อครูเห็นว่าฉันนี้จำตัวได้แม่นดีแล้วก็สอนให้เขียน ก.กา.กิ.กี.กึ.กื ก.ก.เก.แก.ไก.ใก.โก.เกา.กำ.กะ ต้องเขียนแบบนี้ไปทุกตัวอักษรตั้งแต่ ก.ถึง ฮ. แล้วสอนให้อ่านไปด้วย.

แล้วต่อไปก็สอนให้อ่านและเขียนการผันคือ ก่.ก้.ก๊.ก๋.ก๋. กา.ก่า.ก้า.ก๊า.ก๋า ๆ อย่างนี้ตลอดไปทุกตัวอักษร แล้วก็ให้ท่องจำอักษร. สูง.กลาง.ต่ำ

ขั้นต่อไปจึงสอนให้อ่านหนังสือ มูลบทบรรพกิจ. สอนให้เรียนอ่านแม่ กน.กง. กบ.กม.เกย.และแม่เกยเป็นแม่สุดท้าย. ทุกๆ แม่มีการอ่านออกเสียงแบบผันเหมือนแม่ ก.กา. ทุกแม่. เว้นแต่แม่กด.กัม.แม่กบ.และที่เขาเรียกว่าคำตาย.เช่นคำว่า กะ ในแม่ ก.กา.และที่ใช้สระ อะ.อิ.อี. ทุกแห่ง.ผันไม่ได้. คำตายเหล่านี้จะออกเสียงแบบผันได้บางคำก็ต้องใช้ ห.นำ.เช่นคำ นัก.หนัก.ๆลๆ.

ในตอนเรียนอ่านมูลบทนี้.ส่วนมากฉันถูกกวดขันให้ต้องนั่งอ่านเสียงเล็กๆอยู่ประจำทีมักนั่งหมายเลข ๕ ตามแปลนที่ฉันเขียนไว้ในหน้า ๕. หยุดอ่านไปหน่อยก็จะมีเสียงของแม่หลับหรือพี่โป้งมาเข้าหูฉันจนสดุ้งว่า "ทำไมไม่อ่าน.หยุดทำไมกัน." บรรดาผู้ที่มาซื้อฝิ่นสมัยนั้นคนไหนรู้หนังสือ.ก็นับว่าเป็นครูของฉันได้ทุกคน.เพราะเวลาเขาจะผ่านเข้าประตูเขาจะหยุดสอนให้อ่านว่าอย่างนั้นอีกครูหนึ่งผ่านมาก็สอนว่าที่ถูกให้อ่านอย่างนี้.ครูคนก่อนผ่านมาคงสั่งหลังก็ดุและบ่นใส่ฉันว่าสอนหลายหนแล้วไม่รู้จักจำสักที. ครูหลายๆคนสอนต่างๆกัน และต่อว่าฉันเหมือนๆกัน.ฉันจึงเลือกรู้ไม่ถูกเลย. ฉันรู้สึกว่าต้นเหตุที่จะทำให้ความจำและความคิดของฉันเกิดสับสนตั้งแต่วันไปหมดนั้น มีมากเหลือเกิน.เริ่มแต่เมื่อครูสอนให้อ่านและเดินเข้าประตูไปแล้ว ฉันก็ต้องวางมูลบทบรรพกิจสำรับฝิ่นให้ครบจนเรียบร้อย.ไหนยังจะต้องพวงเรื่องบริการพายเรือมาคอยรับส่งคนข้ามฝาก.ไหนยังจะต้องคอยกระซิบปฏิเสธเพื่อนๆที่มาเอาฝาโรงพยักพเยิดช่วนให้หนีแม่หลับไปเที่ยวกับเขา.ดูเหมือนประมาณ ๕ เดือนเศษฉันยังอ่านได้ไม่จบเลยสักแม่เดียว.พี่โป้ง.แม่หลับ.และลูงเสาร์.ก็พากันห่วงใยเพราะความเวทนา.

กรรมดงบันดาลให้พบครูพ่อ

ตามปกติย่อมมีนักสูบฝิ่นที่อยู่ต่างถิ่นมาเช่าซื้อฝิ่นเป็นประจำ.อยู่มาวันหนึ่งมีเรือสัมปั้นประทุนเก่าๆลำหนึ่งมาเทียบจอดที่หน้าโรงยาฝิ่น.หลังที่พายอยู่ท้ายหัวเรือผอมชาวอายุน่าจะเลยกลางคนไปสักเล็กน้อย.เพราะผมที่ศีรษะมีสีขาวแซมปนอยู่กับสีเทาแก่เกินกว่าครึ่ง. ส่วนชายที่เจวอยู่ท้ายเรือนั้น.ผอมสูง.ผิวเนื้อสองสี.หนังดูจะใสเหลืองอ่อน แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่มีอายุอ่อนช้างสูงพอๆกันทั้งคู่. ลักษณะทั่วไปของชายผู้นี้ฉันเห็นว่าแปลกต่างกับชาวเมืองสมุทรสาครทุกคนหมด. เพราะไว้ผมยาวเกล้ามุ่นสูงขึ้นไปข้างบนเป็นมวยไว้บนกลางกระหม่อม.แล้วใช้ผ้าแพรบางๆสีชมภูพันโพกไว้ข้างบนมวยผม-

ปล่อยชายผ้าที่พันเหน็บให้เหลือเป็นชายห้อยลงมาปกหูไว้ข้างหนึ่ง. สวมเสื้อแบบที่ตัดเหมือนเสื้อกุยเฮงของจีน, หรือคล้ายรูปเสื้อม่อห้อมของชาวเมืองเชียงใหม่. นุ่งผ้าสะโหร่งลายเป็นแบบตาตะโก้ง. วิธีนุ่งก็นุ่งแบบลอยชายหยักรั้ง. ที่ริมฝีปากไว้หน่วดเรียบร้อย. เป็นคนมีมิตรมาก ท่าทางเป็นคนคุ้นเคยจริงเชิงจัง. ปรากฏว่าเป็นผู้ใช้อาคมเวชมนตร์ทางไสยศาสตร์ของขลังเป็นอาจารย์ทางการใช้หมึกจีนผสมละลายกับเหล้าโรงแต้มเขียนตามร่างกายของผู้ต้องขังแล้วว่าคาถาไปพลาง. ใช้เหล็กแหลมบรรจงแทงสักตามรอยเขียนที่ผิวหนังพอให้เลือดออกซิน ๆ ไปพลาง. ถ้าจะเอาเมตตามหานิยมก็จะสักลงกระหม่อมเป็นรูปคล้าย ยู (เทวดาสมภิ.) ให้. ถ้าเป็นนักเลงอยากเก่งกาจทางอยู่ยงคงกระพันชาตรีก็จะสักเป็นรูปหนุมานคลุกฝุ่นให้. อาจารย์มีสมุดภาพแบบไว้ให้เลือกมากแบบ. ราคาสักแต่ละแบบต่างกัน. ต้องทำพิธีกรรมกันก่อนแล้วจึงลงมือสักให้. จะให้สักที่ต้นคอหรือกลางหลังหรือขาหรือแขนก็ได้ทั้งนั้น. หมึกที่ใช้สักมี ๔ สี คือ. ดำ, แดง น้ำเงิน และเขียว. เชื่อว่าร่างที่สักจะติดตัวไปจนจนเป็นศพ. เห็นชาวเขาเรียกท่านผู้นี้กันว่า อาจารย์ต้องสู้. เป็นชนเผ่าหนึ่งแห่งชาติพม่า.

สิ่งที่ฉันรู้แน่ใจคือ ท่านอาจารย์ท่านนี้ติดฝิ่นอย่างไม่มีทางจะได้แน่ ๆ ที่นำเรื่องมาขอดก็เพื่อจะหาซื้อฝิ่นสูบเป็นข้อแรก. และถ้ามีคนนิยมการสักกันมากมีรายได้ดีก็จะขอดเรื่องอยู่นาน. นั่งเอนประจวบกับเวลาที่นักเลงโตทำบลท่าจะลอมกับทำบลมหาไชยกำลังชิงดีชิงเด่นกันชนิดที่ไม่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะกล้าสั้นแคนของกันและกันได้เลย. พวกนักเลงมหาไชยบางคนใช่อื่อออาจารย์มาก จึงเป็นโอกาสให้อาจารย์ถึงกับยึดห้องสูบฝิ่นพิเศษหมายเลข ๔ ตามผังหน้า ๕ เป็นที่พำนักพักผิง. ทุกครั้งที่อาจารย์เข้าออกจากห้องหมายเลข ๔ จะผ่านที่นั่งยามและหัวเรียนของเด็กชายหยุบ (หมายเลข ๕ ตามผังหน้า ๕) ขณะที่เดินผ่านก็มักจะหยุดดูอย่างแบบที่เรียกกันว่าใช้ความสังเกตุเรื่องรูปทรงลักษณะตลอดจนอุปนิสัยใจคอและท่วงทีกิริยาอย่างถี่ถ้วน. ครั้นเห็นเด็กชายหยุบอ่านติดก็สอนให้เสมอ ๆ.

ฝ่ายแม่หลิยกันพี่โป่เห็นอาจารย์สักรู้หนังสือ. ต่างก็ปรารภว่าใคร่จะขอร้องอาจารย์สักเป็นครูสอนเด็กชายหยุบให้อ่านหนังสือมูลบทให้ออกเสียก่อนที่ท่านชุนคลังพ่อ, ซึ่ง. รับข่าวจากลงเสาว่าจะมาเยี่ยมบ้านและคุณยักลิ่น และเห็นสภาพของลูกเขา. ความจริงขณะนั้นก็หาคนที่อ่านหนังสือออกได้ยากมากเสียด้วย. สิ่งใดจะออกปากพูดกับอาจารย์ต้องสู้.

อาจารย์ได้พูดแสดงความรู้สึกในใจออกมาว่า. ได้เคยสังเกตุดูเด็กคนนี้มาอย่างถี่ถ้วนหลายครั้งแล้ว. เห็นว่าเป็นเด็กที่มีอุปนิสัยดี น่ารักมาก. เคยคิดอยากจะอาษารับสอนหนังสือให้โดยมิต้องมีค่าตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น. ทั้งนี้เพราะเกิดรู้สึกเอ็นดูสงสาร ประกอบกับได้เคยเรียนวิชาการดูลักษณะรูปทรงของคนมาบ้างจึงพอจะเห็นได้ว่าเด็กคนนี้จะมีคนใหญ่คนโตอุ้มชูอุปถัมภ์ให้เป็นหลักเป็นฐานต่อไปในภายภาคหน่าแน่ ๆ

เพราะฉนั้นจึงยินดีจะรับเป็นผู้สอนให้. พร้อมด้วยความเต็มใจอย่างยิ่ง.

นับเป็นวิธีพูดของคนฉลาดยิ่งกว่าที่ควรจะเชื่อว่าเป็นความจริงตามคำทำนายทั้งนี้ เพราะประโยชน์จากคำพูดนี้เกิดขึ้นทั้ง ๒ ฝ่าย.

จะอย่างไรก็ตาม. แม่หลับและพี่ไม้ได้ตกลงใจให้อาจารย์สักสอนให้เด็กชายหยุน อ่านมูลบท โดยยกหลังสูบฝิ่นพิเศษหมายเลข ๔ ให้เป็นห้องเรียนฟรีตลอดจนใช้สูบฝิ่นฉะเพาะ และวิ่งจ้างสักอีกด้วย. เห็นได้ว่าท่านอาจารย์ก็แสดงอาการพอใจมากทีเดียว.

วิธีการสอนของท่านอาจารย์พม่ามัญ.

ผู้สอนทำท่าทางดุร้ายเอาจริง. ส่วนฉันเป็นเด็กเขาไม้ซีกลัว. เวลาการสอนโดยวิธีครูนอนสูบฝิ่น. สั่งให้ศิษย์อ่านหนังสืออยู่บริเวณปลายเท้า. กราบหนังสือก่อนอ่านทุกครั้ง ถ้าอ่านไม่ออกครูก็จะลุกขึ้นนั่งบอกให้ตามตัวที่ไม้ก้นธูปกำลังชี้คางอยู่.

สิ่งที่ยังติดตาตรึงใจฉันอยู่อย่างแก้ไม่หายจนกระทั่งบัดนี้ก็คือ-

เมื่อครูได้สอนให้อ่านคำใดไปแล้ว. ถ้าฉันไม่ตั้งใจทำจนเกิดไปอ่านติดเช้าอีกแล้ว ครูผู้สอนจะแสดงกิริยาให้เห็นว่าโกรธมากสุดขีด. ถึงกับประกาศก้องว่าจะต้องแหกอกออกดูหัวใจให้ได้. ถ้าหากจะห้องสอนให้อ่านคำๆ เดียวกันถึง ๓. ครั้ง.

การที่ครูจะทำโทษศิษย์ด้วยวิธีแหกอกออกดูหัวใจ. คำนี้. ชั้นต้นฉันก็นึกว่าใครๆ ก็ย่อมจะรู้ว่าเป็นเพียงคำที่ขู่ให้กลัวเท่านั้น. เพราะคำว่าแหกอก. หักคอ. ฯลฯ เหล่านี้. ฉันเพียงแต่เคยได้ยินจากคนที่เล่าเรื่องอาการของผีที่หลอกคนเท่านั้น. ยังไม่เคยมีปรากฏการณ์แบบนี้ขึ้นแก่คนเป็นๆ เลยในโลก; แต่ก็อดที่จะภาพเป็นรูปพิศดารเห็นทำนองฝันดุไม่ได้. ว่าถ้าหากมีการแหกผ่อกกันขึ้นจริงๆ แล้วไซร้. คงได้เห็นมีเลือดไหลแดงฉาน. กระดูกซี่โครงขาวเป็นซี่ๆ จะถูกเปิดทางออกจนมองเห็นหัวใจ. ตับ. ไต. ลำไส้. อย่างแบบที่ฉันเคยเห็นคนจีนที่โรงฉันอัมมาหมูชายตอนใกล้จะถึงตายจีน. ดูเป็นที่น่าหวาดเสียวสะหยดสยองอย่างสุดซึ้ง. ภาพที่วาดขึ้นตามอารมณ์ของเด็กขี้กลัวของฉันดังกล่าวนี้มีเป็นทุนสำรองอยู่มากก่อนแล้ว.

เพราะฉนั้นระหว่างที่ฉันใจลอยห่วงเล่น อ่านหนังสืออยู่นั้น. มิช้ามินานดวงชะตาของฉันก็โคจรมานอนหงายอยู่ตรงวายุมหาวินาศ. เพราะเกิดไปใจลอยลืมอ่านคำที่เคยถูกสอนผ่านมาแล้วถึง ๒ ครั้งเข้า.

ปรากฏการณ์อันมิรู้ลืมของฉันในตอนนี้ก็คือ ก่อนที่ท่านอาจารย์จะลงมือสอนให้ฉันอ่านคำนี้เป็นครั้งที่ ๓. ท่านก็วางกล้องสูบฝิ่นลง. แล้วลุกขึ้นนั่งโยงโย่. จับตัวฉันให้นอนหงายลงกับพื้นห้อง. ตัวท่านก้าวขึ้นมาคร่อมอยู่เบื้องหน้าฉันตรงท้องน้อย. แยกเขี้ยวเหมือนสิงห์โตหินที่หน้าศาลเจ้าพ่อหลักเมือง. ในตำโพนเมืองกาญ. หน้าตาระดักสันตามชั้นหน้าเสียงที่คล้ายกันสัตว์ที่ดุร้ายกำลังคำรามโกรธสุดขีด "ทำไมถึงไม่รู้จักจำสักที ต้องแหกอกดูหัวใจให้ได้." ว่าแล้วก็กางแขน ๒ ข้างงอข้อศอกทำท่าเหมือนกับว่าหน้าอกฉันคือลูกทุเรียนก้นยาวที่เปลือกเหนียว

ที่ท่านอาจารย์กำลังจะนึกชำแหละออกเพื่อรับประทานนั้น.

เฮ้ย!!! นี่เราจริงๆ แต่เกิดมาไม่เคยเห็นอะไรที่เสียวใส้เท่ากลัวแมงนี้เลย มือที่ไว้ยาวสำหรับขูดหมึกจากแท่นฝน ทั้ง ๒ มือได้จดลงตรงหว่างอกของฉัน แยกเขี้ยวเกร็งแขนข้างนึกอก ฉันต้นร้องขอความช่วยเหลือเสียงหลง "ตายแล้ว! ช่วยด้วย ๆๆๆๆ ที่นี้ลูกจำแล้ว ๆๆๆ อย่าฆ่าลูกเลย ๆๆ ลูกกลัวแล้วจ้า ๆๆ—" ร้องเสียงหลงซ้ำ ๆ กันอยู่อย่างนี้

จนอาจารย์เพลามือและพูดย้ำว่า "แน่ว." แล้วก็หยุดแหกอกและพูดอย่างกัดเขี้ยวและกรามนูนแก้มว่า "รู้ต่อไปไม่จำอีกจะต้องถึงตาย แน่ๆ" แล้วอาจารย์ก็สั่งให้ฉันวิ่งไปหาเครื่องชำระล้างทั้งขี้และเขี้ยวของฉันที่เรี่ยราดเลอะเทอะอยู่เกือบทั่วห้องให้สอาดหมดไป.

ฉันรู้สึกเจ็บและแสบที่ตรงหว่างอก เอามือคลำดูเห็นมีเลือดออกซิบๆ ติดมือมา ก็กลับร้องไห้โฮ!! ใหญ่เพื่อระบายความเสียใจไปพลางและถือผ้าชี้ริ้วหิ้วถังน้ำเดินไปทำความสอาดห้องอาจารย์. เสร็จแล้วก็ไปแก้ผ้าโดยดี

สำหรับในด้านความรู้สึกนึกคิดของฉันขณะนั้นก็ได้แมนทาไม่เคยโกรธเกลียดหรืออาฆาตท่านอาจารย์เลย; แต่สำหรับความเกรงกลัวนั้นท่วมหัวใจเต็มที่. ฉะนั้นเมื่อเห็นเด็กนักคนมีความอาฆาตมาดร้ายคงจึงฝลาดใจ.

นับแต่วันนั้นเป็นต้นมา น่าจะมีอำนาจลึกอะไรสักอย่างที่คอยบังคับสิตใจฉันให้คอยจดจ่ออยู่ที่ขะเพาะคำสั่งของอาจารย์ต้องสู้ผู้นี้เท่านั้น. ขณะใดที่อาจารย์มิได้เรียกให้เข้าไปในห้องฉันก็ต้องนั่งประทับที่ของฉันแต่ต้องอ่านให้ดังได้ยินถึงในห้องนั้นด้วย.

ฯลฯ ก.ช.ก.กก. เสร็จลงเรียนมูลบทและประถม ก.กา อยู่ที่โรงยาฝิ่นนี้ เวลากลางวันมีผู้มาสูบฝิ่นน้อย เช้าเย็นรับจ้างพายเรือส่งข้ามฟากมากหน่อย ท่านอาจารย์ก็มักไม่ค่อยว่างเพราะมีศิษย์มาขอสักนั่ง ใช้ให้ไปสักนอกสถานที่บ้าง. แต่ตอนพลบค่ำอาจารย์นอนสูบฝิ่นทุกคืนจะเรียกฉันไปนั่งอ่านทบทวนบทที่สอนต่อใหม่ให้เป็นการประจำจนจบเหลือแต่แม่กเกยเท่านั้น. ฉันอ่านออกเขียนได้เกือบทุกเสียงแต่นั้นมา.

เวลากลางคืนวันไหนว่างบริการขายฝิ่น อาจารย์จะสอนให้สวดมนต์กรรมหมอนก่อนหลับคือ.

(๑) นะโมตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ }
(๒) " " " " " } ๓ จบ.
(๓) " " " " "

(๑) พุทธังสะระณังคัจฉามิ. ธัมมังสะระณังคัจฉามิ. สังฆังสะระณังคัจฉามิ.
(๒) ทุติยัมปิ " " ทุติยัมปิ. " " ทุติยัมปิ " "
(๓) ตะติยัมปิ " " ตะติยัมปิ " " ตะติยัมปิ " "

ทุกคืน — สวดเสร็จถึงนอนหลับได้. ฉันถูกกดขี่เตือนให้สวดจนติดเป็นนิสัย

เมื่อเริ่มใช้สตางค์แทนอัฐ.

ฉันได้เล่าถึงเรื่องมาตราการใช้อัฐไว้แล้วในหน้า ๒๑. เพราะฉนั้นในราว - ราว พ.ศ.๒๔๔๙ สตางค์ที่ออกใช้ใหม่ก็ระบาดออกจากพระนครไปให้ชาวเมืองสมุทรสาครได้ใช้กันคำว่า สตางค์ เป็นคำใหม่. เรียกสำนักส่วนมากมักเรียกกันง่ายๆว่าอัฐรู้.

อัฐ๑ = สตางค์. มี ๓. ชนิด

๑ สตางค์ = เรียกกันว่า สตางค์แดง = ทำด้วยทองแดงล้วน ขนาดเท่าอันละ ๑ อัฐ ด้านหนึ่งสายนูนรูปจักร์. อีกด้านหนึ่งนอกกลม. ลงความโลกครั้ง ๒ ทองแดงมีราคาสูง. พ่อค้าเห็นแก่ตัวกักเก็บส่งนอกไม่เหลือจน ๑ สตางค์-

๒ สตางค์ห้า. ทำด้วยโลหะผสมสีขาวขนาดเล็กเท่า เงินเฟื้อง สายเหมือนสตางค์แดง.

๓ สตางค์สิบ. อย่างเดียวกันสตางค์ห้าแต่โตกว่าเท่าตัว.

เทียบมาตราเก่ากับอัฐ. ตามที่ทางการประกาศ.

๑. บาท. เทียบเท่ากัน. ๑๐๐ สตางค์.
๑. สลึง » » ๒๕ »
๑. เฟื้อง » » ๑๒ » ขาดไป ครึ่งสตางค์.
๒. ไพ. » » ๖ »
๑. ไพ. » » ๓ »
๑ อัฐ » » ๑ » ขาดไป ครึ่งสตางค์.
๑ โสฬส. ไม่รู้จะเทียบยังไง.?

เรื่องของการใช้สตางค์นี้. สมัยแรกคงจะทำความยุ่งยากให้กับผู้ใช้ที่เคยชินการใช้อัฐมานานจนติดนิสัยอยู่อย่างขบขัน.

เนื่องจากมาตราเทียบเดิมกับมาตราเทียบที่ทางการกำหนดให้ใช้ใหม่ คือ
เดิม ๒ อัฐ = ๑ ไพ. ใหม่ ๑ สตางค์ = ๑ อัฐ. แต่ ๓ สตางค์จึงจะเทียบเท่ากับ ๑ ไพ.
เดิม ๒ เฟื้อง = ๑ สลึง. ใหม่ ๑๒ สตางค์ = ๑ เฟื้อง. แต่ ๒๕ สตางค์มีราะเทียบเท่ากับ ๑ สลึง.

ผู้ซื้อกับผู้ขายไม่ยอมตกลงกันง่ายๆ บางรายถึงเกิดวิวาทกันขนาดฆ่ากันถึงมรณภาพ แต่บางคนที่เคยพกอัฐใส่ไว้ตลอดมันเอาเวลาเดินทาง. เห็นสตางค์ร้อยเชือกผูกมันเอาได้โรยบ้อยมันคงดีก็นิยมชมชอบ สวยเสริฐพระแม่เจ้าสามารถในหลวง. บางคนเอาสตางค์แดงซึ่งเป็นแร่ทองแดงล้วนไปทุบทำเป็นแหวนแบบปลอกมีดใส่. มีคนชมว่าเหมือนทองแท้. ก็สบายดีไม่โกหกว่า ในหลวงจะหยิบกระสอบทองแดงให้โรงกษาปน์ทำสตางค์แต่มังอัฐไปหยิบเอากระสอบทองแดงแท้เข้า. ฉันยังหลงเชื่อหาสตางค์อันใหม่ๆ มาวานเขาทุบเป็นแหวนใส่ไม่โม้อวดเพื่อนๆ

สิ่งคราวกุศลกรรมของฉัน.

ฉันจำได้ดีว่าขณะที่กำลังเป็นเด็กบ้านนอกสมบูรณ์แบบอยู่ในถิ่นลูกประมงทะเลแห่งบ้านท้ายฝั่งนั้น สภาพความเป็นอยู่ของฉันย่อมเคยชินมากับสิ่งแวดล้อมที่แปลกต่างกับที่อื่นๆอย่างคาดไม่ถึงแทบทั้งสิ้น. กล่าวคือ-

อกุศลกรรมได้บันดาลให้ฉันต้องตกไปเป็นเด็กลูกข้างรับใช้บ้านท้ายฝั่งย่อยที่มีเพียงอาหารปลาทะเลและสะโหง่งพันกายเป็นค่าจ้าง. ส่วนบำเหน็จแห่งผลงานก็คือการเรียนหนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้ ซึ่งฉันถือว่าเป็นบำเหน็จที่มีค่าสูงมาก.

สิ่งกระนั้นก็เป็นที่น่าเชื่อว่าในปางก่อนฉันคงจะเคยสร้างกุศลกรรมดีไว้บ้างแน่นอน. เพราะปรากฏว่า.

กลางวันหนึ่ง ลุงเสาร์ได้ร้องตะโกนเรียกจากฝั่งตรงข้าม ให้ฉันนำเรือพายไปรับมาฝั่งชุมชนเช่นเคย. ระหว่างนั่งเรือมาดที่ฉันกำลังพายข้ามลุงเสาร์มองดูฉันด้วยความเวทนาแล้วบอกฉันว่า "เนื่อง! ฉันรู้จากพ่อหมั่งอาว์ของเนื่องว่าเย็นวันนี้ท่านชนคลังพ่อแกเขาจะมารถไฟ. คอยไปรับเขาที่สถานีซี!" (ความจริงเวลานั้นเขาเรียกหัวรถไฟ)

เมื่อฉันได้ฟังดังนั้นก็รู้สึกยินดีตื้นเต้นมากจนพูดไม่ถูก. ครั้นเรือจอดท่าลุงเสาร์ก็ก้าวขึ้นตะพานน้ำ ฉันนึกไม่ถึงว่าหน้าที่การปรางคุณพ่อเป็นอย่างไรก็รีบผูกเรือขึ้นบันไดวิ่งตามไปสมทบลุงเสาร์. ลุงเสาร์ก็บอกเพียงสั้นๆว่า "พ่อแกเขาไว้หนวดผิดกว่าคนอื่นสังเกตง่าย."

ใกล้เวลาฉันก็รีบขอนุญาตลาแม่หลับไปหัวรถ. ชะเง้อคอยอยู่อย่างกระวนกระวายใจ. ครั้นถึงเวลารถไฟเข้าจอดสถานีผู้คนก็จอแจคับคั่ง. ฉันเป็นเด็กบ้านนอกสกกะปรกตัวเล็กต้องเบียดแทรกแหวกหาช่องมองหาคนไว้หนวดอยู่นานจนอ่อนใจจึงเหลียวเห็นลุงเสาร์เดินคุยคู่กันมากับคนไว้หนวด. ฉันก็แน่ใจว่าเป็นคุณพ่อ. ความดีใจแบบเด็กบ้านนอกของฉันก็คือ. แผลงตัวเอบเดินตามมองดูอยู่ห่างๆ. เมื่อปรากฏว่าท่านทั้งสองเดินคุยกันไปจนถึงหน้าโรงขายยาฝิ่นฉันก็แน่ใจว่าจะข้ามฟากไปบ้านลุงเสาร์จึงวิ่งไปประจำเรือมาด.

ไม่ช้าไม่นานลุงเสาร์ก็ชวนคุณพ่อเดินข้ามทะเพานไปลงเรือมาดของฉันๆก็แก้เชือกผูกเรือคว้าพายมาดหัวเรือออก.

คุณพ่อเห็นฉันกำลังไหลเชี่ยวและฉันตัวเล็กมือหนักข้าเรือมาดก็ใหญ่หนักหนักเกินกำลังที่ฉันจะพายให้ฝ่ากระแสน้ำข้ามฟากได้แน่ จึงพูดว่า "พี่เสาร์เอาพายที่เด็กถือส่งมาให้ฉันเถิดจะพายเอง. เพราะถ้าขืนปล่อยเด็กเรือก็จะน้ำพัดออกทะเลไปแน่ๆ."

ลุงเสาร์ได้ฟังก็ใจเย็นตอบว่า "ท่านขุนๆทำใจเย็นๆคอยดูความเก่งของเด็กคนนี้ไปก่อนเถิดน่า."

สำหรับฉันไม่เห็นเป็นเรื่องปลาดเพราะเคยชินมามากพอที่จะรู้สึกเป็นสิ่งปกติวิสัย; แต่ก็พอจะสังเกตุเห็นว่าคุณพ่อมุ่งวิธีการตวัดคัดเรือของฉันอย่างเอาใจใส่จนกระทั่งได้เห็นการจอดเทียบเรือกับหัวสพานท่าน้ำโดยให้ผู้โดยสารใช้กำลังเพียง

การใช้เท้าก้าวจากเรือขึ้นสู่หัวสพานเท่านั้น.

คุณพ่อนั่งเรือตอนหัว พอเรือเทียบท่าสนิทดีก็ยืนลุกขึ้นยืนเตรียมก้าวขึ้นและกล่าวถามลุงเสาร์ว่า "เด็กคนนี้มันลูกเต้าเหล่าใครกันน่ะ ฉันสังเกตุเห็นพายเรือเก่งเกินตัวมากมายเหลือเกิน"

ลุงเสาร์แสดงสีหน้าปลาดใจอย่างสุดซึ้งพร้อมกับพูดดังอย่างเสียงคนตกใจ "ข้าไม่ขุนคลังจำ เนื่องลูกของท่านขุนเองไม่ได้เสียแล้วหรือ?"

ทันใดนั้นนับแต่ฉันเกิดมาก็พึ่งจะเคยเห็นภาพที่แปลกปลาดที่สุดก็ลางเสาร์คือคุณพ่อกำลังก้าวขึ้นจากเรือและยืนบนหัวสพานพอดีได้ยินลุงเสาร์พูดเช่นนั้นท่านก็หันหน้ากลับมายืนจังงังจ้องมองจากหัวสพานตำลงมาดูสาระรูปของฉันในเรือมาดด้วยสายตาละห้อยแล้วสีหน้าของท่านก็ซีดลง ๆ น้ำตาคลอเบ้าตาใกล้จะหยดท่านก็ชักผ้าเช็ดหน้าหยิบขึ้นมาลูบเสาไปเช็ดและซับพอแห้งก็หันมาแสดงความเวทนาสงสารที่คุณแม่ทิ้งฉันไปได้สามีใหม่แล้วคลอดบุตร์ชายโดยท่านมิได้เคยทราบเรื่องมาแต่นานราว ๕-๖ปี.

ท่านแสดงภาพที่ฉันเกิดมาไม่เคยเห็นอยู่นาน ฉันเหลียวไปดูลงเสาร์ก็เห็นมีน้ำตาคลอเต็มเบ้าตาเหมือนคุณพ่อด้วยเหมือนกัน ทั้ง ๒ ท่านยืนไปยืนจังงังกันอยู่บนหัวสพานสักประมาณ ๑ อึดใจ. คุณพ่อฉันจะเกิดนึกอะไรขึ้นมาก็ไม่ทราบ ฉันเห็นท่านเช็ดน้ำตาแล้วกลับเดินมาเกาะหัวเรือนั่งหน้าลงมาพูดกับฉันด้วยเสียงเครือ ๆ แหบเสียงคนที่กำลังร้องไห้ว่า "เย็นวันนี้ไปหาพ่อที่บ้านนะน้องหน่อยน้ะลูก"

ฉันก็ "ครับ" แล้วก็ผลักเรือออกจากท่านั่งลงใส่เสาร์พายกลับมาโรงยาฝิ่น. ขณะนั้นฉันยังเด็กเกินกว่าที่จะเข้าใจเรื่องของความเวทนาในสงสารจนถึงกับร้องไห้ จึงได้นำเรื่องปลาดนี้ไปพรรณาเล่าถวายแม่หลัน.

แม่หลันจึงเล่าถึงต้นเหตุที่ทำให้ฉันต้องมาอยู่โรงยาฝิ่นแห่งนี้

เรื่องคุณแม่ของฉัน

มารดาฉันชื่อ แก้ว มีเชื้อสายเป็นหลานจีน ว่าสืบเนื่องมาจาก "ขุนพัดจีน" สมัยก่อนเปรี้ยง เมื่อยังสาวทำหน้าที่เป็นคนต้นห้องของคุณนายมอญ ซึ่งเป็นภรรยาของท่านเจ้าเมืองสุพรรณบุรีอยู่เมื่อประมาณก่อน พ.ศ.๒๔๓๙ ว่ากันว่า คุณแม่ แก้ว เป็นคนงามผิวขาวหน้าอ่อน ตามคำที่คุณนายมอญเล่าให้ฉันฟังเมื่อราว พ.ศ.๒๔๕๐ ว่า "แม่แก้วเป็นที่ชื่นชอบของเจ้าเมืองสุพรรณบุรีว่า ผีมือการเย็บปักเป็นเลิศหาตัวจับไม่ได้"

ฉันฟังดูแล้วจะเข้ากันเรื่องนางแก้วกิ่งยในเรื่องขุนช้างขุนแผนของ "สุนทรภู่" ก็เป็นไปได้ว่าขุนคลังคุณพ่อของฉันอาจนำเอาวิธีการของขุนแผน ตอนเข้าห้องแก้วกิ่งยมาใช้จนได้คุณแม่เป็นภรรยาก็เป็นได้. แล้วท่านก็เป็นขุน แต่ไม่ใช่แผน และคุณแม่ก็ชื่อ แก้ว แต่ชาติกำเนิดว่า กิ่งยาต่อท้าย ฉะเพาะอย่างยิ่งเรื่องนี้ก็เกิดขึ้นที่เมืองสุพรรณบุรี. ที่เดียวกันกับในโรงขุนช้างขุนแผนเสียอีกด้วย (ฉันน่าจะชื่อพลายชุมตามเรื่องนี้).

เรื่องต่อไปของคุณแม่ของฉันก็มีอยู่ว่า เมื่อท่านได้เสียอยู่กินกับคุณพ่อ จนตั้งครรภ์ฉันแล้วท่านก็ทราบว่าคุณพ่อมีบุตรกับภรรยาเมืองนครก่อนแล้ว บุตรคนนั้นชื่อเปี่ยน อายุ ๙ ขวบแล้ว และใกล้จะรับมาจากบ้านเมืองสมุทรสาครให้มาเรียนหนังสือที่โรงเรียนที่พึ่งตั้งขึ้นใหม่ที่อำเภอสองพี่น้องใกล้กับเมืองสุพรรณบุรี เพราะมารดาของพี่เปี่ยนได้ถึงแก่อนิจกรรมไปเสียแล้ว.

ต้นเหตุที่จะทำให้ฉันต้องเกิดมาแล้วต้องพลัดพรากจากบิดามารดานั้น ฉันคิดดูแล้วน่าจะเป็นไปได้ทางใดทางหนึ่งใน ๒ ทางนี้ คือ.

๑. คุณพ่อของฉันท่านอาจจะอยู่ทางเจ้าชู้เมียของชุนแผนมากเกินควรไปกระมังคุณแม่ท่านไม่ได้จึงตัดสินใจแยกทางเดินตอนที่ฉันเกิดจนคลานได้แล้ว หรือว่า

๒. คุณแม่ท่านเป็นคนโมโหร้ายและทิฐิกล้าอยู่แล้วคงมีเรื่องขัดใจเกิดขึ้น เป็นชนวนระเบิดจึงตัดใจแยกทางเดินอย่างเด็ดขาด.

ความอาฆาตของคุณแม่นั้นแรงมากถึงขนาดที่คุณนายมอญต้องจับตัวคุณแม่ขังกรงเหล็กไว้ เพื่อป้องกันการกระทำกรรมที่จะเกิดขึ้นกับคุณพ่อ; แต่กระนั้นวันหนึ่งคุณพ่อมังเอินเดินผ่านกรงเหล็ก ก็มีหลาวไม้ลวก ซึ่งเอาเสี้ยมจนแหลมคมเตรียมไว้ถูกพุ่งหรือขว้างมาจากกรงเหล็กเฉียดหัวใจคุณพ่อ เลยไปปักติดอยู่ที่ฝาเรือนข้างทางเดินของคุณพ่อ นับแต่นั้นคุณพ่อก็คงถอยมนต์ของชุนแผนทำให้หายตัวไปจนคุณแม่ไม่สามารถจะแลเห็นได้แม้แต่เงาของคุณพ่อ.

แม่หลับได้เล่าให้ฉันฟังต่อไปว่า แม่แก้วได้ตัดสินใจเลิกร้างกับคุณพ่ออย่างเด็ดขาด ในขณะที่คุณพ่อต้องย้ายไปรับราชการตามตำแหน่งต่างๆ ในท้องที่ไกลของเมืองสุพรรณบุรีและเมืองนครไชยศรี พร้อมกับได้หอบหิ้วฉัน ซึ่งกำลังโตพอคลานได้ลงเรือล่องตามลำน้ำสุพรรณผ่านนครไชยศรีมาสู่ปากน้ำท่าจีน มาอยู่ที่บ้านต้นตะกล ซึ่งมีแต่คุณยายเผื่อกับหวั่งมีอาชีพทำนาอยู่กันเพียง ๒ คนเท่านั้น บ้านนี้ตั้งอยู่เหนือวัดมหาไชยคล้ายนิมิตขึ้นไปประมาณ ๑ เส้นเศษ.

เมื่อฉันโตพอจำความได้ต้องไปอยู่ที่โรงชาย ยายฝันแล้ว แต่ก็อยู่ห่างกันเหนือขึ้นไปตามฝั่งคลองเดียวกันอีกประมาณ ๒ เส้นเท่านั้น เคยวิ่งเล่นที่บ้านนี้บ่อยๆ เพราะไม่มีรั้วกั้น เท่าได้ว่าบ้านของคุณหลวงอภัยสนทะ (ทศ) ปู่แท้ๆ ของฉันเป็นเรือนฝากระดานไม้สักแบบเก่าหลังใหญ่มาก มีกระโถงเคลื่อนไปลูกมีวใบใหญ่ขนาดคนลงไปยืนได้ตั้งเรียงรายอยู่ตามพื้นดินใต้ถุนหลายสิบใบเต็มไปหมด. หากแต่มิได้ใช้ปลูกบัวสายสีต่างๆ เลย. เห็นแต่ใช้ขังน้ำฝนมีฝาแผ่นกระดานปิดเก็บน้ำไว้ใช้ตอนฤดูแล้ง. เพราะตอนปากคลองมหาไชย น้ำเค็มจากทะเลมาไหลขึ้นถึงเกือบตลอดปี. ถึงฤดูฝนแม้น้ำจืดจะไหลลงทะเลมากแต่แถวปากคลองน้ำก็ยังไม่จืดถึงกับใช้บริโภคได้. ชาวบ้าน-

ตั้งแต่ปากน้ำท่าฉลอม ตัวจังหวัดและมหาไชย ต้องใช้ประมาณเรือโป๊ะเจวขึ้นไปตามลำคลองมหาไชยจนถึงตำบลบางน้ำจืด (ซึ่งตำบลบางน้ำจืดคงถูกตั้งขึ้นเพราะเหตุนี้กระมัง) แล้วชาวเมืองเขาก็ใช้ภาษาพูดกันว่าเรือโป๊ะล่มน้ำจืด เต็มลำมาขาย บางปีเรือโป๊ะต้องเลยขึ้นไปล่มน้ำจืดถึงตำบลบางขุนเทียนจึงจะได้น้ำที่จืดสนิทจริงๆ ซึ่งนี่เพราะน้ำทะเลและน้ำฝนไหลดันกันไปมาอยู่ในระหว่างนั้นตลอดทุกปี เมื่อเรือล่มจืดไปถึงก็ขายดี เพราะซื้อไปบรรจุโอ่งให้ไว้เกือบทุกครัวเรือน สังเกตเห็นชาวประมงมักใช้น้ำจืดกันยิ่งกว่าปลาทะเล เมื่อฉันขึ้นจากเล่นน้ำเค็มจะใช้น้ำจืดล้างหัวและทั่วกายได้อย่างมากไม่เกิน ๑ ขันเท่านั้น แล้วโรงทหารเช็ดตัวให้แห้งก็มิเคยต้องใช้ผ้าขนหนูเลย คงปล่อยให้เป็นหน้าที่พระพาย เป่าให้ระเหยแห้งหายไปเอง ทำให้ฉันเวียนรู้วิชาทำนกเถื่อตามบ่งกายได้อีกวิชาหนึ่ง.

ฉันมาคิดออกในภายหลังว่าสุภาพสตรีมีความเป็นอยู่ของฉันที่ชอบเล่นโคลน แก้ผ้าพายเรือ โดดตกเล่นน้ำเค็ม ผมกับหวีไม่เคยพบกัน แป้งสีผันรูปร่างยังไงไม่เคยเห็น ผ้าพันกายก็มีแต่ผ้ายี่โป้ (ผ้าขาวม้า) ที่แม่หลับฉีกมาตัดเป็นสะโหร่งให้นุ่ง ใช้เป็นชุดอยู่กับบ้าน ชุดไปงาน และชุดนอน ทุกอย่าง เป็นเช่นนี้อยู่จนกระทั่งอายุ ๗ ขวบเศษ เพราะฉะนั้นเมื่อคุณพ่อมาพบและเห็นสภาพรูปของฉันจึงนึกไม่ถึงว่าจะเป็นลูกที่ท่านตั้งชื่อ เนื่อง.

แม่หลับเล่าต่อไปว่า เมื่อคุณแม่พาฉันมาถึงบ้านคุณปู่นั้น เป็นเวลาที่คุณปู่ของฉันที่ชื่อ หลวงอภัยสนทร์ (ตาคงได้ลาออกจากราชการทำแหนงปลัดเมือง ผู้ช่วยเจ้าเมืองสมุทรสาคร ไปทำนาอยู่ที่ตำบลคอกควาย ซึ่งเป็นเนื้อที่นับจำนวนตามศักดินาของท่านและสืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษ ขณะนั้นท่านได้ถึงแก่อนิจกรรมไปเสียแล้วด้วย คงเหลือแต่คุณย่ากลิ่นกับน้องชายคุณพ่อที่ชื่อ ตรุ่ง ซึ่งมีอาชีพเป็นทนายความอยู่ครองบ้านต้นตระกูลกันเพียง ๒ คน เท่านั้น.

ต้นเหตุที่ฉันจำต้องไปจากบ้านต้นตระกูลก็เพราะคุณแม่และคุณยาไม่เคยรู้จักอุปนิสัยใจคอกันมาก่อน ทัศนะคติย่อมต่างกันเป็นธรรมดา เฉพาะอย่างยิ่งคุณแม่นั้นตามปกติก็ดุร้ายโมโหรุนแรงอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นภายหลังที่คุณแม่กับฉันมาอยู่บ้านเจ้าเมืองเก่าแก่ได้ไม่นาน การถกเถียงเรื่องที่ว่าอะไรมันถูกอะไรมันผิด หรือว่าอะไรควรและไม่ควรก็ถูกจุดให้ระเบิดขึ้นจากเรื่องเล็กกลายเป็นเรื่องใหญ่ โดยถึงขนาดคุณแม่ต้องหิ้วฉันออกจากเรือนฝากระดานไปพักอยู่ที่เรือนน้ำนิ่ม เรือนนี้หน้าต่างชั้นบนอยู่ห่างจากหน้าต่างเรือนของคุณย่าเพียงไม่เกิน ๙ เมตร นับว่ายังอยู่ในระยะการส่งคลื่นการกระจายเสียงถึงซึ่งกันและกันได้อย่างฟังกันชัดเจน โดยอาศัยกำลังส่งเพียงเสียงพูดธรรมดาของคนเท่านั้น อำนาจโมโหของคนที่ถูกจุดชนวนให้เกิดการระเบิดขึ้นแล้วนั้น มิใช่ตามเดียวแล้วก็หายไปง่ายๆ อย่างดินปืนทางวิทยาศาสตร์ประดิษฐ์ดังขึ้น เพราะขณะใดที่ความโมโหยังคุกรุ่นอยู่ อำนาจความโมโหก็จะหาอะไรมาปกปิดทับทวีอำนาจกำลังความกดดันไว้มิให้ระเบิดออกมาติดต่อกันไปได้อีก.

ด้วยเหตุนี้, คลื่นเสียงที่สั่งกระทบกระเทียบเปลี่ยนแปลง, ซึ่งเปรียบเสมือนการจุด
ชะนวนระเบิดของฝ่ายตรงกันข้ามจึงยังคงดังจากลำโพงหน้าต่างทั้ง ๒ เข้าหากัน
เป็นระยะๆ ตลอดเวลา. ความเสียหายเกิดแก่ชาวบ้านใกล้เคียง. ความเสื่อม
ศักดิ์ศรีเกิดขึ้นกับทั้งคุณย่าและคุณแม่; แต่ผลกรรมรวมมากทับถมอยู่ที่
ตัวฉัน. เพราะการที่จะยุติเรื่องนี้ให้สงบลงได้ก็มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือ -

คุณแม่ได้หอบหิ้วเอาฉันไปอยู่เสียที่บ้านแม่หลับ, ซึ่งใช้เป็นที่ขายยาฝิ่น
ด้วย. เพราะอยู่ห่างจากบ้านที่คุณย่าอยู่ขึ้นไปทางเหนือตามฝั่งคลองอีกประมาณ ๔-๕
เส้น. ไม่มีทางกระจายเสียงคนธรรมดาถึงกันได้. เรื่องจึงยุติลงได้โดยฉันไปอยู่โรงขายฝิ่น.

ต่อมาเมื่อฉันยังเล็กและไม่รู้ความ, คุณแม่ได้ไปแต่งงานกับนายสายเค้า
ของสวนยุเรียนใหญ่ที่ตำบลคลองไผ่. ผู้ไม่ทันจะรับฉันไปอยู่ด้วย, ท่านก็แต่งลูกสิง
แก่อนิจกรรมที่ตำบลคลองบางไผ่, จังหวัดธนบุรีนั่นเอง. ส่วนฉันก็เป็นเด็กขายฝิ่น.

การที่แม่หลับเพิ่งจะเล่าเรื่องราวที่เป็นความจริงให้ฉันรู้ในตอนนี้ก็เพราะไม่
คาดคิดว่าคุณพ่อชุนคลังจะสนใจกับตัวฉันแล้วจะได้ให้ฉันเป็นลูกของแม่หลับเสียเลย.

นี่คือต้นเหตุที่ทำให้ฉันต้องตกค้างอยู่ที่โรงขายฝิ่นตั้งแต่..., จนกระทั่งพอ
ที่จะจำความได้.

ได้นั่งบนตักคุณพ่อเป็นครั้งแรกในชีวิต.

คำว่า "เย็นนี้ไปหาพ่อที่บ้านคุณย่าหน่อยนะลูก" ยังแว่วอยู่ในหูฉันมิรู้
หาย. รวมทั้งภาพปากกาการณ์ต่างๆ ในตอนนั้นด้วย. ดังนั้นในตอนเย็นฉันจึงถูก
แม่หลับเตือนให้อาบน้ำผึ่งสะโหงตัวใหม่ไปหาคุณพ่อ. พร้อมกับกำชับสั่งว่าให้จำ
เรื่องราวต่างๆ กลับมาเล่าให้ฟังโดยละเอียดด้วย.

ความอยากที่จะได้รับความอบอุ่นอยู่ในอ้อมอกของบิดามังเกิดเกล้าดูเหมือน
จะเป็นสันชาติญาณอันหนึ่งที่บันดาลให้ฉันเกิดความตื่นเต้นในการที่จะไปพบท่าน
อย่างบอกไม่ถูกทีเดียว. ที่แท้นั้นฉันกระวนกระวายใจใคร่ที่จะให้ถึงเวลาเย็นเสีย
โดยเร็ว; แต่อีกใจหนึ่งก็เกิดความวิตกกังวล. เรื่องความยากลำบากในการที่จะเผชิญ
หน้าขึ้นเรือนคุณย่า. เพราะเพียงแต่ฉันมิงเล่นน้ำฝนล่วงล้ำเข้าไปในบริเวณหลังเรือน
ของท่านเท่านั้น. บางครั้งก็ยังต้องเอามือทั้ง ๒ ข้างลงช่วยตีนกิ้ง เพื่อความหนีจากการ
หวดด้วยไม้ตับจาก, ซึ่งเป็นไม้เรียวประจำมือของท่าน. เป็นอย่างนี้หลายหนจนเข็ด.
นึกวิตกไปพลางระหว่างเดินทาง, เกิดได้กำลังใจในตอนที่พบกับบรรดาพี่น้าอาว์. ผู้ใหญ่
ที่นับถือ, ซึ่งท่านก็บอกกับฉันเป็นทำนองเดียวกันว่า "เนื่องมังหยุมมัง. พ่อชามาอยู่ที่
เรือนคุณย่าจีบไปหาเขาซี." ฉันใจฟูขึ้นไปเป็นแน่.

พอถึงเวลาแดดร่มลมเย็นค่อนข้างมากแล้วฉันก็ทำตัวเป็นเสมือน -

หน่วยกล้าตายคนหนึ่งเดินออกจากค่ายหลวง แต่ก็เต็มไปด้วยความระมัดระวังตัว. ครั้นเมื่อได้ย้อมเดินเข้าไปถึงบริเวณเรือนของคุณย่าแล้ว. ก็ทราบสายตลอดจนทั่วไปถึงเรือนท่านอื่น. เพื่อความแน่ใจว่าไม่มีคุณย่าเข้าศึกวางเวียนแฝงอยู่แน่จริงๆ แล้ว. ฉันจึงได้ย่องเงียบไปทางสพานท่าน้ำของเรือนฝากระดานหลังใหญ่โอ่โถงนี้. แล้วค่อยเอนตัวนั้นได้ไม่สักใหญ่ไปที่ละคืบ พอถึงคันที่เป็นพื้นนอกชานเรือนก็เห็นประตูที่ใช้เข้าออกบริเวณชานเรือนเปิดแง้มอยู่มิได้ลั่นดาล. เนื่องจากธรณีประตูเรือนแบบนี้เขาใช้แผ่นกระดานกั้นไว้สูงจากพื้นนอกชานราว ๑ ฟุต. ฉันจึงใช้เป็นที่กำบังตาจากคนที่อยู่ภายในเรือนได้เป็นอย่างดี. ฉันถือโอกาสนี้. แนบใบหน้าเข้ากับธรณีประตูมองลอดช่องแง้มของประตูเข้าไปสังเกตุการณ์ภายในเรือน จำได้ติดตาว่า -

ถนนบริเวณพื้นนอกชานอันกว้างนั้น ต่อนไปทางด้านขวาของเรือนที่ปลูกให้หันหน้าลงสู่คลองมหาไชยนั้น. ฉันเห็นคุณพ่อชุนคลัง. กำลังนั่งขัดสมาธิกินข้าวอยู่บนเสื่ออ่อนแต่ผู้เดียว. ฉันมองเห็นท่านถนัดทางด้านข้าง. กำลังนึกนิยมความมีสง่าราศีของท่านอีกว่าบรรดาลูกๆ ที่เคยพบเห็นมาสุมหัวกันอย่างหนาไม่ติด. ก็พอดีเห็นคุณย่ากำลังเดินออกมาจากห้องครัวทางระเบียงยกพื้นสูงกว่าระดับนอกชานที่คุณพ่อนั่ง.

ความกลัวที่เคยวิ่งหนีอย่างสุดชีวิตยังติดนิสัยอยู่. เป็นเหตุให้สะดุ้งตกใจสุดขีดความกล้าที่เคยรวบรวมไว้แบบหน่วยกล้าตายหายไปหมดสิ้น. เหลืออยู่แต่ความกลัวเพียงอย่างเดียว. ความตกใจถึงกับลนลานใช้มือจับผลักแผ่นกระดานผลักตัวออกจากช่องที่แอบมองอยู่. เพื่อจะลงบันไดวิ่งหนีไปอย่างเร็วที่สุด; แต่ยังไม่ทันหน่วยกล้าตายคนนี้ผลักเอาแผ่นกระดานประตูเข้า. ประตูจึงเปิดกว้างออกดัง เอี๊ยด. คุณพ่อจึงเหลียวหน้ามาเห็นฉันเข้า. ทันทีท่านก็ตะโกนเรียก "เนื่อง! ขึ้นมาหาพ่อซิลูก." ท่านจะร้องบอกอย่างนี้กี่ครั้งฉันไม่ทันสังเกตุ. เพราะกำลังดิ้นรนวิ่งหนี. พอได้ยินเสียงร้องเรียกของคุณพ่อดังฟังชัด. ฉันก็หยุดชะงักเหมือนต้องมนต์ตอนที่ตายหนังขาดวิ่นพังๆ. สติก็เตือนจิตให้คิดว่า. เห็นทีคุณพ่อจะมีอำนาจวาสนาสูงสุดคนทำน่าที่คุ้มภัยให้กับหน่วยกล้าตายได้นั่น. จึงกลับหลังหันย่องเงียบขึ้นบันไดไปค่อยๆ แอบโผล่มองข้ามธรณีประตูนอกชานเข้าไปดู. พอเห็นคุณย่ายังคงยืนทำสะเอวมองมา. ฉันก็รีบผลุบหัวลงแอบพังธรณีประตู. เพราะเกิดความสั่นสะท้านใจ. คุณพ่อเห็นฉันทำอย่างนี้หลายหน. ก็คงอ่านความรู้สึกนึกคิดของฉันออกเป็นอย่างดี. ท่านจึงพูดกับฉันจนฉันหายห่วง -

"ขึ้นมาหาพ่อเถิดลูก. พ่อนั่งอยู่นี่. คุณย่าท่านไม่ทำไมลูกขึ้นมาซิ. มานั่งกับพ่อมะ."

ท่านพูดซ้ำๆ พร้อมกับกวักมือพะยักหน้า.

ฉันจึงพยายามกัดฟันข่มธรณีด้วยเท้าอันสั่น. ส่วนใจของฉันนั้นจับอยู่ที่คุณย่าตลอดเวลา. ขณะใดที่เห็นคุณย่าขยับตัว. ฉันก็จะหยุดนิ่งในท่าที่เตรียมพร้อมจะวิ่งหนีทุกครั้ง. วิธีการเดินทางแบบนี้. ก่อจะถึงคุณพ่อก็ดูเป็นที่น่าเวทนายิ่งนัก. เห็นได้จากเมื่อคุณพ่อเอื้อมมือถึง. ท่านก็คว้าเอาตัวฉันไปนั่งไว้บนตักท่านทันทีแล้วก็รู้สึกว่าเก้าท่าน -

หยดลงมาเปียกที่หลังของฉัน. เข้าได้ว่าท่านจูบหน้าลูบหลังฉันอยู่เอง. โดยมิได้เปิดปากพูดว่ากระไร. จะเป็นเพราะเหตุใดฉันไม่รู้. เพียงแต่ฉันรู้สึกอบอุ่นสุดภูมิในจิตใจมากอย่างที่สุดในชีวิต. เพราะเห็นเป็นครั้งแรกนับแต่เกิด.

ผลที่สุดท่านก็จับหัวฉันพลิกไปหนักฉันให้หันไปทางหน้าท่านที่กำลังก้มลงมาเกือบชิดกับหน้าฉัน. ฉันเห็นท่านมีน้ำตาคลออยู่เต็มเบ้าตา และได้ยินเสียงท่านพูดแผ่วเป็นเสียงของคนที่กำลังสะอื้นอย่างแผ่วเบาว่า.

"ไปอยู่เสียกับพ่อเถิดหนะลูกนะ."

ฉันก็ตอบท่าน. "ครับ."

ตอนนี้คุณย่าท่านกำลังยืนท้าวสะเอวดูฟังเหตุการณ์โดยตลอดอยู่ใกล้ๆ ท่านจึงพูดออกความเห็นว่า-

"ขนคลังจะเอาเจ้าเนื่องไปน่ะ. แม่ตลับเขาเสียงของเขามาแต่เล็กแต่น้อยแล้ว. เขาจะยอมให้เจ้าเนื่องไปรึ! ถ้าเป็นฉันก็คงไม่ยอม."

ฝ่ายคุณพ่อก็เอียนตอบคุณย่าว่า-

"ลูกของผม. ผมจะเอาไปเลี้ยง. ใครจะมาขัดขวางผมไม่ได้" แล้วท่านก็หันมาพูดสั่งฉันว่า. "วันนี้เย็นมากแล้ว. กลับไปหาแม่ตลับ และบอกกับแม่ตลับว่า. พ่องนี้พ่อจะรับไปอยู่กับพ่อ. เพื่อให้เรียนหนังสือต่อ. เขาจะขัดข้องอย่างไรก็ให้มาพูดกับพ่อก็แล้วกัน."

คุณย่าก็พลอยพูดเสริมทันทีว่า "ชื่อ! ไปนอนให้แม่หลับเขาได้ชื่นชมของเขาเสียอีกคืนหนึ่งก็ดีเหมือนกันน่ะ.")

ฉันคลานลงจากตักของคุณพ่อเดินในท่าซ่าเลียงกุมเชิงคุณย่าจะลงมันใด. คุณย่าเห็นเช่นนั้นก็แกล้งร้องตะหวาดว่า "ยังจะมาคอยกลัวช้าทำไมช้าไม่ทำอะไรเจ้าหรอก." แล้วคุณย่าก็หัวเราะ ฮ่า ๆ.

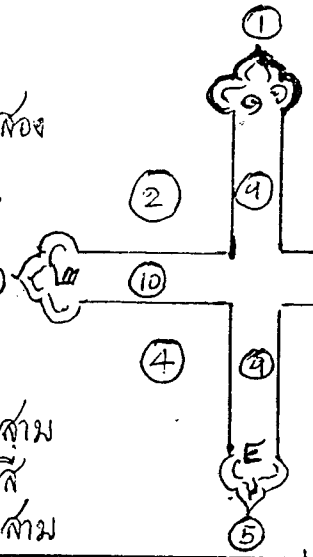
ถึงกระนั้นฉันก็มีอาการเหมือนกับม้าเมื่อตอนถูกเจ้าของลงแส้ย่างแรงกระโดดลงจากเรือนแล้วก็ห้อเหยียดกลับมาโรงกว้านยาฝิ่น. เห็นแม่หลับนั่งตาแดงก่ำ. ตรงหน้ามีขวดเหล้าโรงและแก้วเหล้าตั้งอยู่. พอเห็นฉันไปถึง. ก็วับลุกขึ้นมาคว้าข้อมือฉันจูงไป แล้วถามว่า "ไปหาพ่อ. แล้วพ่อเขาว่ายังไงบ้าง? เล่าไปซิ."

ฉันก็บอกว่า "คุณพ่อให้มาบอกแม่ว่า. พ่องนี้จะรับฉันไปอยู่ด้วยเพื่อให้เรียนหนังสือ."

แม่หลับวะเกยความในใจออกมาทันทีว่า "ฉันนึกไว้ไม่ผิดเลยว่าท่านขนคลังมาคราวนี้คงจะรับลูกไปด้วยแน่." แล้วก็หันหน้ามาหลุดถามฉันว่า "แล้วก็เขาจะไปไหม ไอ่ะ."

ความเป็นเด็กไร้เดียงสาของฉันในขณะนั้นคิดอยู่อย่างเดียว. คืออยากเห็นหน้าแกอีกสักครั้ง. เพราะเมื่อ ๒ ปีมาแล้ว. พี่โป้. เคยพาลงเรือเพื่อมาแทงกระดานชัยและหวย

ที่โรงบ่อนหัวเม็ดตรงปากตรอกสี่เพ็งใกล้วัดสามปลื้ม (กระดานชัย=การกำลังวางตามวงบ่อนเบี้ยในสมัยนั้น. เขามือจะกอบเบี้ยขึ้นเต็ม๒ฝ่ามือ. กุมไว้ให้คนแทงคาดคะเนใน๔ประตูคือ-

(1) แทง หน่วย.
(2) » หน่วยกับสอง
(3) » สอง
(4) » สองกับสี่
(5) » สี่
(6) » สี่กับสาม
(7) » สาม
(8) » หน่วยกับสาม
(9) » หน่วยกับสี่
(10) » สองกับสาม

← เขาใช้หมึกดำทาเป็นรูปนี้ไว้บนเสื่อสานด้วยผิวไม้ไผ่ผืนขนาดกว้างยาวประมาณ ๕-๖ เมตร. เพื่อลูกคนแทงนั่งล้อมๆหรือยืนได้ครั้งละ๖๐คนขึ้นไป.

วิธีออก เมื่อคนแทงเวียนร้อยแล้ว เจ้ามือจะให้สัญญาณหยุดแทงก่อนแล้ว. แขมือนับเบี้ยขึ้นที่ละสามวางเป็นกองละ๔เบี้ยเป็นกองๆไปจนหมด. เหลือเศษเท่าใด. ออกเท่านั้น. ถ้าไม่เหลือเศษก็เรียกว่าออกครบ คือ ๔.

เหลือเศษ๑	เรียกว่า	ออกหน่วย.
» ๒	»	ออก สอง
» ๓	»	ออก สาม
ไม่เหลือเศษ	»	ออก ครบ คือ ๔.)

แทงประตูเดียวเรียกแทงอ๊อ. เจ้ามือให้ ๓ ต่อ.
แทง๒ประตูเรียก แทงก๊ก. » ๑ ต่อ.
ผู้แทงลูกทุกคน. เจ้ามือจะชักค่าน้ำ๒๐/โดยอ้างว่าเป็นค่ารถยี่หากรบ่อนเบี้ยให้รู้จักเท่านั้นสี่.

วัดสามปลื้มก็คือวัดชักมวยดีเดียวนี้. ทางนั้งเรื่อมาทางกอกครั้งนั้นความแปลกหูแปลกตาสนุกสนานตามประสาเด็กบ้านนอกของฉันนั้นย่อมติดตาตรึงใจฝังแน่นอยู่แล้ว. ด้วยเหตุนี้พอแม่หลับรถมคตามตัดสินใจฉันก็ตอบไปทันทีว่า "ไปค่ะ."

พอขาดคำเท่านั้น แม่หลับของฉันก็มีน้ำตาคลอพรางตามแก้ม. ทำพึงรำพรรณให้เตียเฉงและพี่โป้ฟังว่า "ฉันเลี้ยงเขาเหมือนลูกในไส้ตั้งแต่ยังเด็กจนโต. มิได้เคยเกี่ยงกันฉันทาแต่อย่างใดเลยแม้แต่น้อย. แล้วจู่ๆพ่อเขาก็จะมารับเอาลูกของเขาไป. ชื่อใช่ๆนี่แหละโบราณเขาถึงได้ว่า เอาลูกเขามาเลี้ยง ก็เหมือนเอาเมียเขามาบวช. (คำพังเพยเปรียบเทียบประโยคนี้ฉันได้ยินพูดกันมาก. แต่จะหมายความว่าไม่แน่นอนหมั่นคงเหมือนเลี้ยงลูกตัวเอง)

ฉันเห็นทั้งเตียเฉงและพี่โป้มีน้ำตาคลอเต็มเบ้าตาด้วยเหมือนกัน เตียเฉงจึงพูดปลอบให้ฉันฟังว่า "ที่นี้เจ้าคงไม่ได้ชื่อตาเตียดูงี่อีกต่อไปแล้ว."

ส่วนพี่โป้นั้นพูดเป็นเชิงปลอบใจทั้งเตียทั้งแม่และตัวเองด้วยว่า "เคยอยู่มาด้วยกันมานานแต่เล็กแต่น้อย. อยู่ๆก็ต้องมาจากกันไปยังไม่ทันรู้เตรียมตัวเตรียมใจไว้ก่อน. ใครๆก็—

ย่อมจะมีความรู้สึกตกใจอยู่ลึกเสียใจเสียดายมากเป็นธรรมดา; แต่เมื่อกลับมาคิดเสียใหม่ว่า การที่เรื่องเขาจากเราไปครั้งนี้ เขามีทางที่จะได้คิดไม่ได้ดีต่อไปข้างหน้าแล้ว เดี๋ยวเราแม่ก็จะได้เสียใจไปเลย เพราะถ้าเรื่องเขาเกิดไปได้ดีมีบุญวาสนาขึ้นเมื่อใดแล้ว เราจะได้พึ่งใบบุญเขาในภายภาคหน้า เขาเป็นเด็กมีนิสัยดีคงไม่ลืมเราเป็นแน่"

แม่หลับได้ฟังจนก็เห็นจริงกลับกลายเป็นดีใจยิ้มออกมาได้ทั้งน้ำตายังเปื้อนแก้มอยู่ เอื้อมมือมาลูบหัวฉันไปนั่งตักกอดจูบลูบหัว แล้วก็พูดซ้ำๆ แก่ฉันอยู่ประโยคหนึ่งคือ – "เมื่อเรื่องไปอยู่กับพ่อที่นางกองแล้ว ถ้ามีบุญขึ้นเมื่อใดแล้ว ต้องเอาแม่ไปเลี้ยงไว้ด้วยนะ"

ฉันก็รับปากว่า "จ๊ะแม่" ทุกครั้ง.

แล้วแม่หลับก็ลุกขึ้นจูงมือไปกดบนน้ำจืดสูบใส่ขันตามหัวในหน้าซอกหูจนฉันร้องว่า "แสบ" แม่หลับก็ว่า "ให้ทนเอาหน่อย เพราะต้องให้สอาดหมดจดไม่ยังงั้นชุนคลัง เขาจะมาว่าฉันได้" แล้วยังเอาขมิ้นผงใส่ลงในฝ่ามือละลายกับน้ำลูบให้จนทั่วตัว เอาผ้าสะใบห่มตัวใหม่มานั่งให้ พาไปกินข้าวอิ่มแล้ว พอได้เวลาก็ให้เข้ามุ้ง เตือนให้สวดมนต์ ตามที่ท่านอาจารย์ต้องสู่สอน เสียก่อนจึงจะนอนหลับตาได้.

ฉันจำได้ว่าตอนนี้ เป็นเวลาที่อาจารย์ต้องสู่ได้สอนฉันให้อ่านหนังสือคำกลอนเรื่องลักษณวงษ์ พระสุทนต์มโนชา โม่งป่า ๆ ๆ ๆ ได้บ้างแล้ว และได้ยายที่อยู่ไปจากโรงยาฝิ่นหลายวันแล้วด้วย ก่อนจะจากไปยังแสดงความอาลัยอาวรณ์อย่างมาก ถึงกับออกปากอยากขอฉันไปเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรม เพราะเธอไม่มีลูก และสังเกตเห็นหน่วยก้านของฉันจะดีมีวาสนาส่งต่อไปในภายภาคหน้าได้ ครั้นเมื่อทุกคนในหุ้นส่วนบริษัทโรงยาฝิ่นลงมติปฏิเสธคำขออย่างเด็ดขาดแล้ว ท่านอาจารย์ก็เสียใจจนน้ำตาคลอ.

อาจารย์สั่งหน้าแข้งให้ฉัน.

ผลที่สุดอาจารย์ต้องสู่นั่งหลับตาทบทวนอยู่ประเดี๋ยวหนึ่งก็ลืมตาว่า. "ถ้าเช่นนั้นก็จะต้อง มอบของดีมีค่าให้ฉันไว้ ก่อนที่จะจากกันให้จงได้." ว่าแล้วลุกเดินไปยกมือไหว้หยิบเข็มสักเล่มใหญ่คู่มือ กับแผ่นหินฝนหมึกคู่ใจติดมือเดินกลับมาที่ฉันนั่ง. ฉันรู้ทีพอเห็นเช่นนั้นก็หน้าเหย! ทำท่าจะร้องไห้ อาจารย์เห็นเช่นนั้นก็รีบขอร้องให้พี่โป้และนักสมบัติช่วยกันจับฉันไว้ให้แน่นและนิ่ง, ส่วนเพียเล่งเคยถูกสักข้อมือผูกมิตรมาแล้ว เลยดูไม่พอใจโดยบ่นอุบอิบว่า. 'ประเดี๋ยวก็จะเป็นรอยสักปรกติดตัวน่าเกลียดไปจนตาย. อีกอย่างหนึ่งเป็นเด็กจะทนเจ็บไหวหรือ?"

อาจารย์เห็นเพียเล่งกิริยาเช่นนั้นจึงแสดงความในใจให้ฟังว่า "เด็กคนนี้ต้องชะตากันกับฉันมากที่สุดเท่าที่ฉันเห็นมา เมื่อฉันไม่มีทางจะอยู่กับเขาได้ ฉันรักเขามากพอที่จะให้ของดีที่สุดของฉันแก่เขาไว้ จะเป็นรอยสักเท่าเส้นหน้าแข้งเพียงนิดเดียวเท่านั้นไม่สกปรกหรอกนะจะบอกให้." "ช่วยจับให้นั่งเหยียดขาทั้ง ๒ ข้างที ระวังอย่าให้ดิ้นตกลงมาด้วยนะ." แล้วอาจารย์ก็นั่งคุกเข่าพนมมือโดยใช้หัวแม่มือทั้ง ๒ ที่พนม-

คืบหนึ่งเอาเข็มสักคู่มือนั้นไว้ด้วย. หลับตาของมนต์ในๆ เห็นแต่ริมฝีปากชะหมุบชะหมิบ อยู่ตลอดเวลา. แม้แต่ขณะที่ทำการเทเหล้าโรงลงฝนหมึกบนแทนฝนและทำการสักเสร็จเป็นรูป ๑๑ ก่อย่างนี้ด้วยหมึกสีน้ำเงินทั้งสองหน้าแข้ง.

เมื่อตอนลงเข็มสักฉันรู้สึกเจ็บเหมือนกัน; แต่ความตื่นตาตื่นใจของเอาอารมณ์ของฉันให้ไปมุ่งอยู่ในการดูพิธีการของอาจารย์เสียเกือบหมด จึงมิได้ร้องเจ็บ. นับเป็นรอยสักครั้งแรกเมื่อฉันมีอายุประมาณ ๘-๙ ขวบ และเป็นครั้งเดียวในชีวิต.

เมื่อเสร็จพิธีการสักแล้ว ฉันได้ยินอาจารย์ตอบคำถามพี่โป่งว่า รอยสักที่ฉันนี้เป็นของขลังและสักถึงสิทธิในด้านแคล้วคลาดสารพัดพิษเขี้ยวงาทั้งหลายทั้งปวงสิ้นเชิง.

ต่อมาฉันก็เกิดความปลาบปลื้มใจมาก. เมื่อมาคิดเห็นว่า เจ้าของโรงอุสาหกรรมจันอับที่เป็นคนจีนชั้นสูงผู้นี้ได้ซื้อสุนัขดุมาเลี้ยงไว้เฝ้าจันอับในตอนเพลากระใส่เสื่อตากแดดตัวหนึ่ง. ดุมากขนาดที่ทำให้ท้องน่องของนักสูบฝิ่นส่วนมากมีแผลมันจกและเลือดไหลซาบ แต่สำหรับตัวฉันที่ต้องเดินผ่านเคยมหาภัยแห่งนั้นมากกว่าผู้ใดทั้งหมด. หาได้เคยถูกสุนัขดุตัวนั้นกัดเลยสักครั้งเดียว. จำได้ว่าเวลาฉันเดินผ่านนั้นมันนั่งเฉยไม่อยู่ตรงแถวนั้นก็ไม่นอนหลับเสียก้างทุกครั้งไป. ฉะนั้นที่ฉันเกิดความปลาบปลื้มใจมากจึงมีอยู่ว่า จะเป็นเพราะความขลังจริงหรือว่าเป็นเพราะความศักดิ์สิทธิ์แห่งรอยสักของฉันกันแน่? เพราะเป็นอย่างนี้อยู่นานตลอดชีวิตของสุนัขดุตัวนั้นที่เดียว. ช่างกลแท้ๆ.

ขอย้อนมากล่าวถึงเรื่องของการนอนที่โรงยาฝิ่นเมื่อคืนสุดท้ายว่า แม้หลับได้แสดงความอาลัยอาวรสอนสั่งมากมายหลายเหลือ. ที่คงจำคำพูดนั้นได้ไม่ลืมครั้งก็คือ "ต่อไปภายภาคหน้าอย่าลืมแม่นี่ะ"

สำหรับฉันนิ่งฟังคำของแม่หลับก็จริง; แต่ข้างฉากสมองในใจว่าคิดอยู่แต่เรื่องการวาดภาพฝันของ นางกอก เกือบตลอดเวลา คือหลับตาเห็นตามคำของเล่าขานบรรดานักสูบฝิ่นว่าที่นางกอกสนุกสนานมีทั้งรถเจ็ก, รถม้า, รถราง, รถยนต์, รถรางแล่นด้วยไฟ บางคนเรียกว่ารถไฟ แล่นเงียบกว่ารถไฟ. ส่วนรถยนต์เขาเรียกรถมอเตอร์คา เขาซื้อมาจากเมืองฝรั่ง. มันสวยและแปลกกว่ารถไฟและรถไฟไม่ต้องมีรางจะแล่นไปที่ไหนๆ ก็ได้ตามใจคนที่นั่งมาบนนั้นหรือคนอื่นวิ่งมาบนรถนั้น. ไม่ต้องมีม้าวัวควายลากก็วิ่งได้เร็วมือที่เดียวฉันไม่เคยเห็นจึงนึกวาดภาพเอาตามใจชอบ เช่นนึกเห็นรูปเหมือนม้ามังกรของสุดสาครในเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ เป็นต้น. ภาพเล่นที่สนุกๆ เช่น วิ่งเสา, เพลง, ห่านกระบอก, ละครชาตรี ก็มีให้ดูตามหน้าโรงบ่อนทุกๆ บ่อน. แล้วยังมีหนังฉายมาใหม่และแปลกมากมายเล่นเก็บผู้คนดูอีกโรงหนึ่งด้วย. ฉันมัวนึกใจลอยถึงเรื่องเหล่านั้นหลับจึงจำคำสอนของแม่หลับไม่ได้.

ตื่นเช้าก็เป็นเรื่องธรรมดาที่เด็กอายุขนาดนี้จะต้องรู้สึกตื่นเต้นมากจนผิดสังเกต เพราะฉันคิดเห็นเอาเองตามประสาเด็กว่า คงจะได้พบเห็นกับสิ่งสนุกสนานแปลกหูแปลกตาลึงดีใจเสียยิ่งกว่าตอนที่พี่ไปสัญญาว่า ถ้าอ่านหนังสือจนเก็บอักษรคืนสิ้นชักหมดกองแล้วจะพาไปดูงิ้วที่ท่าฉลอมเสียอีก. จากคนในมิวนักชายฝั่นก็พลอยตื่นเต้นด้วย.

สำหรับแม่หลับนั้นไม่เห็นอยู่นิ่งเลย เดินไปเดินมาคล้ายชะมดที่ถูกขังกรง ร้องสั่งเตียเหน่งบ้าง พี่ไปบ้าง ให้หาซื้อเสื้อให้ฉันใส่. จะหาซื้อได้ที่ไหนเวลานั้นร้านรับจ้างตัดและร้านขายเสื้อก็ยังไม่อนุมัติขึ้นเลย. ผลที่สุดก็ตกลงสงบศึกกันได้. โดยพี่ไปใช้เงินสัญญาซื้อกุยเฮ้งที่ใช้แล้วให้ฉันใส่ไป ๑ ตัว. ฉันใส่เสร็จก็มีคนออกปากวิจารณ์ว่าเหมือนหัวหน่อกระบอกไม่เพี้ยนเลยจนนิดเดียว. แต่ฉันก็รู้สึกภาคภูมิใจมากเพราะนับแต่เกิดมิได้เคยมีเสื้อใส่แบบผู้ใหญ่กับเขาเลยแม้แต่ครั้งเดียว. มีอยู่ครั้งหนึ่งก็คือ. ปี ๑ ตรุษจีนจะไปดูงานที่หัวน้อม. เตียเหน่งให้ยืมเสื้อนวมสีกากีจากเมืองจีนเพราะเห็นฉันหนาวจนฟันกระทบกันเสียงเหมือนวัวกลับชัยเสมา. สงสารจึงดันเสื้อธรรมดาของเตียแต่เป็นเสื้อโอเวอโค้ทของฉัน. แล้วเตียก็เรียกคืนเมื่อกลับไป.

ฤกษ์งามยามดีของฉันวันนั้นคือเวลาพระตีกลองเพล (คำว่าเพล=เวลาประมาณ ๑๑ น. พระตามวัดให้ศิษย์ตีกลองเพลเตือนให้รู้ว่าถึงเวลาฉัน (กิน) เพราะถือเลย ๑๒ น. ไปแล้วตามพระวินัยถือเป็นยามวิกาล-พระฉันอาหารหนักไม่ได้.) เห็นลุงเสาร์แต่งตัวยืนที่ท่าหัวสังตามข้ามตะโกนเรียกชื่อฉันให้พายเรือมาดข้ามไปรับ. เมื่อลุงเสาร์ก้าวเท้าลงเรือแล้วก็พูดกับฉันว่า.

"คุณพ่อขุนคลังเขาชอให้ลุงพาเนืองไปส่งตอนที่เขาจะขึ้นรถไฟกลับ. เตรียมข้าวของเสร็จแล้วหรือยังเล่า?"

ฉันเข้าใจคำกรมประโยคหลังว่ากรมเตรียมข้าวของก็คงให้เอาข้าวสานปลาทูเค็มเผ่อไป; แต่นึกไม่ออกว่าจะเอาไปทำไม? ในรถไฟก็ไม่เห็นมีเตาไฟหุงข้าว. คิดไม่คิดมากก็ไม่เข้าใจ. เลยต้องนิ่งตั้งหน้าพายเรือข้ามฟากไปจนถึงโรงยาฝิ่น.

เมื่อลุงเสาร์ยกแท้กก้าวขึ้นจากเรือมาดและทายสพานไปถึงโรงยาฝิ่นแล้วก็ตรงไปพูดกับแม่หลับเลยว่า-

"แม่ทลับ! ขุนคลังเขาจะรับลูกเขาไปให้เรียนหนังสือ. เพราะเขาเห็นว่าแม่ก็ตายแล้ว. ถ้าเขาไม่เอาไปเลี้ยง. เขาก็จะตายเพื่อนกัน. ใครๆเขาจะหาว่าไม่มีปัญญาจะเลี้ยงลูกของตัวเอง. เป็นถึงนายอำเภอข้าราชการชั้นเจ้าคุณนายคน."

ส่วนแม่หลับของฉัน กำลังนั่งดื่มสุราโรงแก้กลุ้มอยู่. เมื่อได้ยินลุงเสาร์พูดเช่นนั้น ก็ระบายความน้อยใจออกมาพร้อมด้วยน้ำตาพรั่งพรูว่า-

"เด็กคนนี้ แม่เขาจากไปตั้งแต่เล็กๆเพิ่งจะเดินได้. ฉันก็เลี้ยงเขามาด้วย

ความรักเหมือนลูกแท้ๆ ของฉัน. ยิ่งแม่แก้วเขามอบลูกให้เป็นลูกฉันเมื่อตอนที่เขาจ็บหนักจะตายที่บางจากด้วยแล้ว ฉันก็สนิทใจว่าเป็นลูกในไส้ของฉันที่เดียว ฉันทะนุถนอมเลี้ยงเขามาด้วยความรักความเวทนาสงสาร, แล้วจู่ๆ พ่อเขาก็จะมาเอาลูกของเขาไป. ถ้าหากพ่อเสาร์เป็นตัวฉันบ้างจะรู้สึกอย่างไร?"

เมื่อลุงเสาร์ฟังเสียงแม่หลับแล้วฉันก็เห็นหยดน้ำตาสั้นนิ่งอยู่นาน. แล้วจึงหันหน้ามามองดูฉันอย่างใช้ความคิด. สักครู่หนึ่งแล้วก็หันกลับไปพูดกับแม่หลับว่า-

"ความจริงแล้ว ฉันเองก็รู้สึกเห็นใจแม่หลับมากที่เดียว. เพราะถ้าตัวฉันโดนเข้าอย่างนี้บ้างแล้วก็น่าจะต้องเสียอกเสียใจมากอย่างยอกไม่ถูกเหมือนกัน; แต่เมื่อได้พิจารณาดูนิสัยใจคอของเด็กคนนี้อย่างถี่ถ้วนแล้ว ฉันเห็นว่า ถ้าได้ไปอยู่เสียกับพ่อเขาแล้ว อาจมีทางที่จะได้ดิบได้ดีเป็นชนชั้นสูงชนหนึ่งในภายหน้าได้ไม่น้อย. ถ้าเป็นจริงพวกเราก็จะได้พลอยพึ่งใบบุญของเจ้าด้วย. การที่เราจะขืนเหนี่ยวรั้งเอาตัวเขาไว้ให้อยู่ในสภาพแบบนี้ต่อไป ฉันก็ยังมองไม่เห็นทางที่จะทำให้เขาได้เป็นใหญ่เป็นโตขึ้นได้อย่างไร. ฉันจึงเห็นว่าปล่อยให้พ่อเขาเอาไปอุปการะเองจะดีกว่า. เด็กที่มีนิสัยใจคอดีๆ แบบนี้คงไม่ลืมพวกเราแน่."

คำพูดของลุงเสาร์คุจะเข็ดเข้าทีให้แม่หลับได้เป็นอย่างมากพอใช้. ส่วนเตี่ยแก่งกับพี่ไปนั้นนิ่งฟังอยู่ด้วยน้ำตาคลอตาคลอเวลา.

สำหรับฉันเองรู้สึกใจเต้นผิดปกติมากเหมือนกัน. ฉะเพาะในตอนที่ลุงเสาร์สั่งให้ฉันเข้าไปกราบลาท่านผู้มีพระคุณทั้ง ๓ ท่านนั้น. แล้วท่านก็ยังสั่งสอนกำชับให้ฉันอุส่าห์ฝากเนื้อฝากตัวเชื่อฟังคำสอนของคุณพ่อชุนคลังไว้เสมออย่าได้ขาด. เพราะจะทำให้เติบโตได้ดิบได้ดีต่อไปในภายภาคหน้า. กับให้หมั่นเจียมตัวว่าเราเป็นเด็กที่ท่านเก็บมาเลี้ยงไว้ให้มากๆ อีกด้วยคำไว้นะ."

คำที่ท่านสั่งซ้ำๆ อยู่หลายครั้งจนฉันจำได้แม่นเหมือนจำสูตรคูณแม่ ๒ ก็คือ-

"ต่อไปข้างหน้าถ้าไม่ได้ดีมีบุญวาสนาขึ้นแล้วก็อย่าลืม แม่เตี่ยแก่ง พี่ไป๋เสียนะ." ๆๆๆๆ

ฉันก็รับปากกับท่านทุกครั้งเหมือนกัน. หากแต่ความคิดคำนึงในสภาพเด็กขณะนั้น ส่วนใหญ่น่าจะเรื่องการขึ้นรถไฟไปบางกอก. เพราะฉันยังเด็กเกินกว่าที่จะเข้าใจคำว่า มีบุญวาสนา และการลืม นั่นคืออย่างไร. ส่วนการที่จะได้มีโอกาสนั่งบนรถไฟที่กำลังแล่นวิ่งอยู่บนรางเป็นครั้งแรกในชีวิตนั้นมันช่างเร้าใจให้เกิดความตื่นเต้นมากเสียเหลือเกิน. ภาพมโนภาพเห็นความแปลกหูแปลกตาสนุกสนานไปตามเรื่อง. แต่พอหวลกลับมาคิดว่า จะมีทางได้กลับมาบ้านที่เคยอยู่และพบกับเตี่ยแม่และผู้ที่รู้จักชอบพอกันอีกหรือไม่ก็ไม่รู้. แล้วก็หน้าเสีย. เพราะไม่เคยที่จะจากบ้านไปไหนเลย. ครั้นกลับไปคิดถึงเรื่องได้ไปเที่ยวก็ตัวฟองต่อไปใหม่อีก.

เสร็จพิธีการที่ลาสั่งเสียกันแล้วฉันก็เดินตามลุงเสาร์ออกจากโรงมาผึ่งเลี้ยวขวาออกหลังโรงแล้วเลี้ยวซ้ายไปตลาดถึงหลังวัดใหม่ก็เลี้ยวขวาเข้าบริเวณหัวรถ (คือสถานี) เหลียวหลังเห็นพี่ไป๋กำลังเดินหน้าม่อยตามมาข้างหลัง. ตามหาแม่ พี่ไป๋นอกว่าแม่กลัวจะกลั้นร้องไห้ไว้ไม่อยู่ สั่งไม่ให้ตามมาส่ง.

พอขึ้นถึงชานชะลารถไฟก็พอเห็นคุณพ่อเดินจากห้องจำหน่ายตั๋วตรงมาพูดกับ
ลุงเสาร์คนสักครู่ใหญ่จึงเดินมาจูงมือฉันไปขึ้นรถไฟพร้อมกับหันหน้าไปบอกซอนใจลุงเสาร์
เล่นสั่งฟิโน่ไปบอกว่าจะไม่ลืมบุญคุณแม่ตาสันเปนอันขาดที่ได้อุปถัมภ์ค้ำชูลูกเมียไว้
จะหาโอกาสตอบแทนในภายหลัง. ท่านได้พาฉันไปนั่งที่ให้นั่งบนรถไฟ; แต่ฉันได้หมายมั่นตา
หาที่ยืนดูทางหน้าต่างไว้แล้วเหมือนกัน. เวลาที่คุณพ่อชะโงกหน้าต่างรถพูดกับลุงเสาร์
อยู่นั้นฉันก็ได้ยินเสียงระฆังของสถานีดังขึ้นที่ก่อนสักครู่ก็ได้ยินอีก ๓ เที่ยว แล้วก็ได้ยิน
รถเสียงรถไฟเปิดหวูดพร้อมกับรถออกเล่น ฉันที่ฉันนั่งคลายกันลูกช้างหลายเชือกฉุด
กระชากดึงโครมหัวหายตกใจไปตามกันแล้วรถจึงเล่นเร็วขึ้นๆ. พอเห็นคุณพ่อลงนั่ง
ฉันก็ลุกไปยืนเกาะหน้าต่างแทนที่. ความปลาบที่ฉันเห็นก็คือ. ต้นกบูน. ต้นสำ. ต้นลำ
ต้นโกงกาง. ต้นตาตุ่ม. ต้นสะแหม. และอื่นๆ. กอเข็ม. ๆลๆ แลบรรดาที่ขึ้นไม้น้ำเค็มต่างๆ
ซึ่งฉันคุ้นเคยรู้จักชื่อดี. ที่ขึ้นหนาแน่นอยู่ริมทางรถไฟทั้งหมดนั้น. ได้พากันวิ่งผ่านหน้าต่างที่
ฉันกำลังยืนดูจากบางกอกไปมหาชัยทั้งหมด. ทั้งนี้เพราะเมื่อฉันยืนอยู่ริมหน้าต่างรถนั้นฉันมี
ความรู้สึกที่จริงใจเหมือนกับยืนอยู่ที่ริมหน้าต่างของบ้านหลังหนึ่งที่ไม่เคยเล่นได้อย่างรถไฟ
นั่นเอง. ความคิดเห็นแบบโง่ๆของเด็กบ้านนอกอย่างฉันเห็นเปนของแปลก
และเพลิดเพลินตื่นเต้นอยู่เกือบตลอดเวลา. ครั้นรถไฟหยุดตามสถานีก็เห็นอะไร
มันแปลกหยิบทุกชิ้นเรื่อยๆ เช่นต้นไม้น้ำเค็มบางอย่างหายไปหมด. ต้นจาก
ต้นชะคาม ๆลๆ ไม่เห็นเลย. ตามข้างทางไม่มีทะเลเลนให้ดูสักแห่งเดียว. มีแ
ท้องนาเขาว่าใช้ปลูกข้าวสาว. ยิ่งใกล้บางกอกมีแต่สวนเห็นต้นหมากต้นมะพร้าว
ฉันเต็มไปหมดโคนต้นก็เตียนคนเดินได้โดยไม่ต้องลุยเลนลึกถึงครึ่งแข้ง.

ครั้นแล้วรถก็มาถึงบางกอกลงจากรถไฟเดินมาลงเรือรังเจวไปขึ้นที่
อย่างที่ใช้กันกันที่โทรกกามากมายหาชัยฉันก็นึกชอบใจ. เรือถึงฝั่งแล้วท่านก็พาขึ้นจัก
ลากไปบ้านคุณหมอบรัดเลย์ มาดูตึกพระยาเทพทวารวดี (สาย ณ มหาชัย) ที่มุมถนนเยาว
พลับพลาใช้ยกต้นที่ติดต่อกับวัดคอยรับกิตผล; แต่ชาวบ้านเรียกกันว่าวัดโค
สำหรับผู้รู้ประวัติความเปนมาของวัดนี้ดีกลับเรียกชื่อวัดนี้ว่า วัดใหม่ยายแฟง
วัดใหม่ยายแฟง. ฉันได้ทราบจากขุนทำนวจโท. พระอินทรเดช (เนิน บุณยรัตพันธุ์) ซึ่งเคย
รับราชการมีบรรดาศักดิ์เปนหลายเล่นหอรัษฎากรพิพัฒน์ ในวันที่ ๕ เล่าให้ฉันฟังว่า

"ยายแฟงคนนี้เปนเจ้าสำนักหญิงในครั้งโสเพณี. มีชื่อเสียงโด่งดังจนเปน
ที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่ชนทั้งชนนางประเวท พ่อหมายที่เมียเผลอ. ทำให้ยายแฟ
เปนคนมั่งมีเงินทองขึ้นอย่างมากมาย. ครั้นแก่ตัวลงก็คิดจะทำบุญสร้างวัดขึ้นไว้
ให้เปนเกียรติประวัติ. ซึ่งถือเปนประเพณีนิยมกันมากอยู่ในสมัยนั้น. ครั้นยาย
แฟงได้สร้างวัดนี้ขึ้นได้สมดังความตั้งใจแล้ว ก็ถึงกับไปนิมนต์สมเด็จพ

สังฆมาช.พระพุทธาจารย์(โต)วัดระฆังโฆสิตาราม มาเทศนาอนุโมทนา.

(คุณพระอินทรเดช, ท่านเล่าถึงเรื่องของสมเด็จพระพุทธาจารย์พระองค์นี้ว่า ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ ๔. ยังทรงผนวชอยู่นั้น ได้ชอบพอสนิทชิดชอบกันมากถึงขนาดที่มีผู้ใหญ่ที่เคยเห็นเห็นเหตุการณ์เล่าว่า-

เมื่อรัชกาลที่ ๔ เสวยราชสมบัติแล้ว มักจะโปรดเกล้าฯ ให้สังฆการีนิมนต์มาถวายเทศน์ในงานพระราชพิธีต่างๆ เป็นประจำ; แต่สมเด็จพระพุทธาจารย์ทรงมักน้อย ไม่ทรงยอมหยิ่งเรื่อกันยศของหลวงที่สังฆการีส่งไปรับ กลับทรงแจวเรือข้างของวัดข้ามฟากจากวัดอรุณฯ มาขึ้นที่พระที่นั่งหน้าท่าเพ ด้วยพระองค์เอง. ยิ่งกว่านั้นยังจูดไต้ลูกโพลงทรงถือเดินเข้าวังอีกด้วย.

เขาเล่าว่าพอพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทอดพระเนตร์เห็นเช่นนั้นก็มีพระราชกระแสรับสั่งถามว่า "ยังไม่มืดดีใช่หรือ ไพระคุณเจ้า."

สมเด็จฯ ทูลว่า "ขาทมาเห็นว่าในพระราชวังขณะนี้ดูจะมืดลงมากที่เดียว ถวายพระพร."

ผู้เล่าให้ความเห็นว่าสมเด็จพระพุทธาจารย์ทรงทำเช่นนั้นเพื่อจะถวายคำเตือนพระสติเป็นทางอ้อมแก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เรื่องความลุ่มหลงในสรวสักการะและกามารมณ์จนถึงกับเสื่อมคุณธรรม.

ครั้นถึงในตอนถวายพระธรรมเทศนาก็นับว่าน่าปลาด คือ. พอเริ่มรับศีลและบอกศักราชตามประเพณีแล้ว สมเด็จฯ ท่านก็ถวายเทศน์เพียงประโยคเดียวเท่านั้นคือ "อะไรอะไร มหาพิตก็รู้หมดแล้ว. ขอวังก็มีด้วยประการฉะนี้." แล้วก็ถวายอติเรกถวายพระพร.

เขาว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ท่านทรงเข้าพระทัยเป็นอันดีกับสมเด็จพระพุทธาจารย์มาตั้งแต่คราวยังทรงผนวช. จึงมิได้มีเหตุการณ์ใดๆ เกิดขึ้น)

ทรงทศน์อนุโมทนาเรื่องกุศลของการสร้างวัดใหม่ของยายแฟง ครั้งนั้นสมเด็จพระพุทธาจารย์ท่านว่า. ยายแฟงเองได้กุศลคิดเป็นมูลค่าเพียงไพเบี้ยเท่านั้น. เพราะทุนทรัพย์ทั้งหมดที่ยายแฟงนำมาสร้างวัดจำนวน ๙๐๐ ชั่งนี้ เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของผู้อื่นทั้งสิ้น. (ท่านสร้างพระเครื่องคือ- พระสมเด็จพระพุทธาจารย์.)

ฉันจะได้นอนถ้างที่บ้านคุณนายมอญกันคุณพ่อก็คืนจำไม่ได้. เพราะเมื่อคุณพ่อหาซื้อกุ้งให้ฉันนั่งแทนสะโหงได้แล้วท่านก็พาฉันไปกราบคุณนายมอญและผู้ใหญ่ๆ ในบ้านทุกคน. แล้วฉันก็ถูกพาไปลงเรือจ้างที่ท่าช้างวังหน้าข้ามฟาก

ไปขึ้นที่ฝั่งท่าสถานีรถไฟบางกอกน้อย. ระหว่างนั่งเรือข้ามฟากได้เห็นเรือพระที่นั่งจักรีทศสีขาวผูกติดไว้กับท่นสีแดงกลางแม่น้ำ เห็นทหารเรือกำลังทำความสะอาดเช็ดถูขัดทองเหลืองกันอยู่ตลอดเวลา ดูเพลินจนถึงฝั่ง. คุณพ่อพาไปขึ้นรถไฟคันใหญ่กว่าสายมหาชัยมาก. รถออกจากสถานีคันก็อดที่จะไปยืนเกาะหน้าต่างดูข้างนอกรถมิได้. ตอนแรกๆ ก็เห็นสวนผลไม้ปลูกไว้มีทั้งร่องทั้งสองข้างทางวิ่งผ่านเข้าบางกอกน้อยแล้วๆ แล้วก็เห็นท้องนาปลูกข้าวตลอดไป. ยิ่งใกล้จะถึงพระปฐมยิ่งมีต้นตาลขึ้นมากขึ้นๆ ทุกที. พอรถไฟถึงพระปฐมท่านก็ให้ฉันลงจากรถไฟพาเดินไปพักที่บ้านนายบุญโต้ง นายบุญโต้งเป็นพนักงานดูแลเก็บค่าเช่าผู้เช่าห้องแถวทั้งหมด. ฉันเห็นองค์พระปฐมเจดีย์ขณะนั้นใหญ่สูงเหมือนภูเขา. ต่อจากนั้นคุณพ่อก็พาเดินออกไปทางหลังสถานีรถไฟไปตามทางที่มีรอยล้อเกวียนเดินอยู่ก่อนแล้ว. ทางที่ไปผ่านสวนผ่านสำนักผ่านทุ่งหญ้าและป่าไม้มืดทึบจนมองไม่เห็นความว่างก็มี. ที่ได้ว่าเดินชมนกชมไม้เพลิดเพลินอยู่นานประมาณ ๓-๔ ชั่วโมงก็ผ่านออกจากป่า. มองเห็นที่ว่าการอำเภอกำแพงแสน ซึ่งขณะนั้นยังตั้งอยู่ที่ทุ่งสามแก้ว. ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ชายทุ่งนาด้านทิศตะวันตกของทุ่งนาปลูกข้าวอันกว้างใหญ่ไพศาล.

ทุ่งนาทุ่งสามแก้วนี้. ชาวบ้านหลายคนได้เล่าให้ฉันฟัง ว่าในบริเวณของทุ่งนาแห่งนี้. มีความแก้วที่มีอิทธิฤทธิ์อยู่ ๓ ความอย่างแน่นอน. เพราะเมื่อถึงวันที่เป็นฤกษ์งามยามดี. มีชาวบ้านหลายคนได้เคยเห็นเป็นแสงสว่างรุ่งโรจน์ขึ้นจับถึงก้อนเมฆบนท้องฟ้าเป็น ๓ ทาง พร้อมๆ กัน. ลักษณะการของแสงที่ว่าเกิดขึ้นนั้นคล้ายทั้งมองดูลำไฟนั้นเป็นแท่งเดียวกันทั้งที. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมงกุฎราชกุมาร ได้ทรงนิพนธ์ขยายความนั้นตามพระพุทธเจ้าหลวง ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมชนกนาถ. ที่พระราชวังจันทรเกษมไม่ผิดเพี้ยนเลย. เมื่อได้ฟังเรื่องที่ผู้ใหญ่หลายท่านยืนยันว่าเป็นปาฏิหาริย์อย่างนั้นจริง ฉันเป็นเด็กก็เชื่ออย่างสนิทใจ. กลัวก็กลัว; แต่ความอยากร้อยากเห็นของฉันย่อมเหนือกว่า. ตื่นนอนตีห้าๆ ทีไรอยากดูก็ย่องออกไปดูทางนอกชานหลายครั้ง ไม่เคยได้เห็นเลยสักครั้ง. วันหนึ่งคุณพ่อท่านให้ความเห็นว่า. คำว่า ๓ แก้ว นี้อาจหมายความถึงพระรัตนตรัยหรือว่ากิ่นไพล่เข้าไปถึง ๓ แก้วแล้วก็เกิดเรื่องขึ้นก็ว่าจะมีทางเป็นไปได้เหมือนกัน. แต่นั้นมาฉันก็นอนหลับสนิทหายอยากดูแสงตามที่ชาวบ้านเล่าให้ฟัง.

วันหนึ่งคุณพ่อท่านพูดว่า ท่านกลับจากการไปสำรวจเมืองกำแพงแสนรมเพราะต้องเตรียมไว้รับเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, ซึ่งจะเสด็จไปทรงเยี่ยมราษฎรถึงบ้านถ้ำ

เกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์.

ความเป็นเด็กทำให้เกิดความไม่เข้าใจ. ว่าท่านก็เป็นนายอำเภอกำแพงเสน แต่ถึงเวลาจะไปเมืองกำแพงเสน. ท่านต้องเดินทางไกลถึงห้องคืนระหว่างทาง. จึงรถม้าผู้ใหญ่. ท่านก็กรุณาอธิบายให้ฉันฟัง ชื่ออำเภอกำแพงเสนนี้. เป็นชื่อของเมืองโบราณเก่าแก่ที่ค้นพบว่าตั้งอยู่ในป่าดงดิบ. มีสัตว์ป่าที่ดุร้ายนานชนิดอาศัยอยู่แทนมนุษย์. ส่วนมนุษย์ได้เห็นว่า การทำนาปลูกข้าวเป็นเรื่องสำคัญในการดำรงชีวิต จึงค่อยๆ พากันย้ายภูมิลำเนาห่างเมืองออกมาทุกที. ฉนั้นเมื่อเริ่มตั้งกระทรวงมหาดไทย จึงเอาชื่อเมืองมาตั้งเป็นชื่ออำเภอเพราะอยู่ในอาณาเขตเดียวกัน. ขณะนั้นเสือกันม้า เสือโคมีที่กินคนก็ดี. เสือคนที่ซ่อนปลันฆ่าคนก็ดี. มักไปพักอาศัยอยู่ในเมืองกำแพงเสน.

ปรากฏว่าต่อมาภายหลังอำเภอกำแพงเสนนี้ทางการได้ย้ายไปตั้งที่เมืองกำแพงเสนเสร็จแล้ว.

ที่ว่าการอำเภอกำแพงเสน ตอนนี้ควรใช้ยแห่งนี้. เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูงจากพื้นดินประมาณ ๑ เมตร ทาสีขาวทั้งหลัง มีห้องทำงานของเจ้าหน้าที่ครบทุกแผนก. รอบนอกมีไม้ระแนงทาสีเขียวอ่อยผสมปูนขาวเหมือนอำเภอเป็นบริเวณโดยรอบเป็นเนื้อที่ประมาณ ๑ ไร่เศษ ๔๐๐ ตารางเมตร. ทางเข้าออกระหว่างรั้วมีทั้งต้นหลักต้นหลังเต่าหามีมานประทุนดีดเปิดได้.

ห่างจากต้นหลังออกไปประมาณ ๑๕ วา. คือบ้านคุณพ่อหายอำเภอเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูงราว ๒ เมตรเศษ. บันไดหน้ามีชานพักจากชานพักมีบรรไดแยกลงพื้นดินได้ ๒ ทาง. ห้องใหญ่ขวาสุด. คุณพ่อ. คุณแม่คืน. น้องหญิงเลื่อน และห้องหญิงสายหยุดอยู่. ห้องกลาง. พี่ปลิว. ครูชาเสน. ฉัน. เล และน้องถม. ครูชาเสนนอนห้องนี้. กลางวันใช้ผูกเปลให้น้องหญิง ๒ คน นอนกลางวัน. ส่วนห้องใหญ่ริมซ้ายสุดเป็นห้องคุณบุญโต้งปลัดอำเภอ. เรือนหน้าฝั่งแม่น้ำอำเภอใต้ถุนใช้ไม้ลวกมัดด้วยหวายตะค้ากั้นเป็น ๒ ห้องๆ หนึ่งเก็บของอีกห้องหนึ่งเลี้ยงไก่ไว้กินไข่.

ค่ำได้ว่างวันหนึ่งตาบุญคนเลี้ยงม้าแกมนำเอาตาข่ายไปวางเวลากลางคืน เมื่อรุ่งเช้าปรากฏมีเสือปลาเขอเข้าไปติดตาข่ายไปกิน ๒-๓ ตัวแล้ว. แกไปแกะรอยดูพบว่ามีรอยตีนเสือปลาเดินลอดรั้วบ้านเข้ามาทางด้านริมกอไม้ไผ่ป่า. ฉันเห็นตาบุญแกเก็บมีดโต้ใหญ่คมหนึ่งลงมาเอาเชือกทำบ่วงรูดผูกลูกคลักขัดทิ้งไว้ก้นหลัก. ถ้าเสือเดินมาเหยียบลูกคลักบ่วงก็จะรัดคอเสือ. ไม้ไผ่สำใหญ่ก็จะทำหน้าเป็นคันแว้วยกบ่วงที่รัดคอเสือขึ้นไปแขวนอยู่บนอากาศ

ตอนเช้าฉันรีบตื่นไปดูก่อนเพื่อน. เห็นเสือปลาตัวหนึ่ง มีเชือกผูกรัดคอสิ้งแก่กรวมแขวนอยู่บนปลายกิ่งไผ่สูงจากดินเกือบ ๒ วา. ลิงรีบวิ่งกลับไปบอกคนมาดูกันทั้งบ้าน. ฉันรู้สึกแปลกและสนุกตื่นเต้นมากตามประสาเด็กที่พึ่งจะได้เคยเห็น เสือ. ครั้งแรก. ลุงบุญไว้

หนวดดกคำรื่นวิ่งไปโดยไม่ใยดีเรื่องกวาดล้างนั่นเอง แปรงฟัน ปากก็บอกอวดกันใครๆ ว่าได้ฉันผู้ชายสักคนได้แล้ว, คงมุ่งได้ลาภไม้พลองอันโตพอเหมาะมือไปด้วยอันหนึ่ง คงหมายใจจะกระหน่ำให้สมกับความแค้น; แต่เมื่อไปยืนแหนงอยู่ใกล้ๆ ก็เห็นว่าเสือตัวนั้นได้สิ้นลมปราณเสียก่อนแล้ว จึงช่วยกันหิ้วมาลงมาแก้เชือกที่รัดออก ทำการผ่าตัดเพียงแต่หนังคงเหลือไว้คืนหนึ่งกันเน่าแล้วใช้ไม้ขึงตากแดดไว้หลายวันกว่าจะแห้งสนิท. ฉันดูหนังครั้งใดก็อดนึกสมน้ำหน้าไม่ได้.

เรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อ ๗๐ ปีมาแล้ว; แต่เป็นเรื่องเป็นเรื่องที่ประทับใจมากจึงยังคงฝังแน่นอยู่ในความจำจนเดี๋ยวนี้. นับเป็นหลักฐานให้เห็นว่า การที่จะจำอะไรๆ ได้นานๆ นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความตื่นเต้นรู้สึกประทับใจมากน้อยเพียงใด. เป็นสำคัญ.

เรื่องของสภาพความเป็นป่าและทุ่งหญ้าปลูกข้าว ตามบริเวณที่ปรากฏอยู่โดยรอบของที่ตั้งอำเภอกำแพงเสนสมัยนั้น นับเป็นสิ่งแปลกหูแปลกตาของฉัน ซึ่งเป็นลูกเด็กเล็กไปหมดสิ้น. แม้แต่ชื่อ หยุบ ของฉันก็ไม่เคยเห็นมีใครเรียกอีกเลย. ส่วนชื่อ เนื่อง ของฉันนั้น เวลาเขาจะเรียกก็เติมคำว่า พ่อเข้าข้างหน้าว่า พ่อเนื่อง อีกทุกคน. คำพูดภาษาไทยทุกคนก็พูดสำเนียงแปร่งหูเหมือนกันไปหมด เช่นฉันไปรถมาตซื้อถั่วลิสงเคล็อบน้ำตาลแบบจันอับที่เมืองสมุทร. ผู้หญิงขึ้นไว้ผมมวยนุ่งกางเกงก็ยังออสำเนียงอย่างเป็นภาษาพื้นเมืองกันฉันว่า "สามอันสองไพ้." ความจริงฉันก็ฟังรู้เท่ามันรู้สึกแปลกใจไม่หาย.

ความแปลกใจตามประสาความเป็นเด็กนั้นนอกจากฉันยังมีอีกหลายอย่าง เช่นจะหาที่กระโดดน้ำเล่นไม่มีเลย จะลงไปว่ายน้ำในสระโปลิศก็ว่าน้ำสำหรับกิน. ถ้าจะอาบต้องตักขึ้นมาอาบห่างๆ บ่อ. ชายเลนก็ไม่มี. ปูเปี้ยว ปูแสม ปลาทู ปลาทะเลที่รู้จักจนชินใจก็ไม่เคยเห็นมี. มีดีอยู่อย่างเดียวคือหาน้ำจืดกินง่าย และเชื่อว่าใครหวงน้ำจะเป็นท้องมาร." ที่แปลกใจก็คือทุกคนที่เป็นชาวพื้นเมืองไม่เคยรู้ว่าน้ำที่เค็มเองโดยไม่ต้องใส่เกลือนั้น. ไม่เคยมีในโลก และคำว่าทะเลนั้นก็คงจะกว้างยาวไม่สู้จะเท่าใดนัก. เขาเกิดมาไม่เคยเห็นทะเลกันทุกคน.

ขอเรียนความจริงใจในเรื่องความปลาดใจอย่างที่สุดของที่สุดๆ ให้ทราบไว้สักเรื่องคือ-

เมื่อฉันอยู่ที่โรงเรียนฉันลูกแม่หลันดูแลมิให้ขาดเลยวันหนึ่งให้กินกับ (ปลาทะเล) มากกว่าข้าว. จนฉันรู้สึกเบื่อรสอาหารทะเล. หากจะได้กินปลาน้ำจืดเช่นปลาหมอปลาช่อนสักครั้งก็ดีใจ.

แต่เมื่อฉันมาอยู่ที่ทุ่งสามแก้วนี้. ปลาดุกย่างปลาหมอย่างจิ้มน้ำปลาปิ้งมะนาวหั่นพริกขี้นกใส่. มันช่างอร่อยลูกใจจริงๆ. ถือคะติพจน์ของแม่หลันกินแต่กับนานๆ จะเปิบเข้าเข้าปากสักคำ ๒-๓ มื้อเท่านั้น. คุณแม่คืนท่านก็ดุ! และฟังคุณพ่อว่า

ที่โรงยาฝิ่นเขาเลี้ยงฉันให้เสี่ยเด็กกินกับข้าวเติบ ส่วนข้าวกลางวันๆจะเป็นเช้าปากสักคำ. เพราะเหตุที่กินกับเติบนี่แหละฉันจึงเป็นโรค "ตานขโมย" ท้องป่อง. พุงโร. สาวรูปดูแทบไม่ได้.

เพราะฉนั้นการที่ฉันมีความปลาบปลื้มใจอย่างที่สุดของที่สุดก็เพราะความเป็นเด็กไง่ของฉันไม่มีทางจะเข้าใจได้เลยว่าคำสอนของ แม่หลับกับคำสอนของคุณแม่คืนนั้นอย่างไหนจะ...?

<u>ของที่ว่าการอำเภอกำแพงแสน.</u>

ฉันจำต้องหยุดความมานะพยายามที่จะศึกษาเสาะแสวงหาความเป็นไปและทางหากินตามบริเวณที่ปรากฏอยู่โดยรอบที่ตั้งอำเภอขณะนั้น. สำหรับความรู้สึกนึกคิดของฉันโดยฉะเพาะเจาะเห็นว่า. ดูอะไรๆเป็นของแปลกและใหม่ไปเสียหมดทุกสิ่งทุกอย่าง. เช่นไม่ว่าจะพบแอ่งขังน้ำที่ไหนเป็นน้ำจืดหมดทุกแห่ง. แต่ก็กินไม่ได้ทุกน่อเพราะมีขี้วัวขี้ควายผสมไว้ให้เห็นเป็นส่วนมาก. ส่วนที่มีหาใช่ยากใสเสลอาดทุกแห่งแต่ก็เต็มจนกินไม่ได้สักแห่งเดียว. ช้างม้าวัวควายก็ไม่เห็นมีสักตัว. ต้นหมากรากไม้ที่ฉันรู้จักมักคุ้นดีที่สมุทรสาครก็มิได้มีที่อำเภอนี้สักต้นเดียว. ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น?

เป็นเหตุให้ฉันต้องเริ่มเรียนรู้เรื่องสัตว์ต่างๆ เรื่องต้นหมากรากไม้ตลอดจนการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตใหม่เกือบหมดทุกอย่าง. ต้นไม้ก็เห็นมีแต่ป่าไผ่. ต้นยางสูงเสียมเทียมฟ้าและต้นไม้ที่ฉันไม่เคยรู้จักมากมาย. บรรดาสัตว์บกที่เขาใช้เป็นอาหารนั้นดูช่างมากเสียจริงๆ ส่วนอาหารคำพวกปลาที่เป็นสัตว์น้ำหากินยากและราคาก็แพงกว่าข้าวสาร. ตามกันข้ามกับที่เมืองสมุทรสาคร.

<u>วิธีการจับปลาซึ่งเป็นสัตว์น้ำ</u> ฉันชำนาญทางน้ำเค็มแต่ชอบมองปลาน้ำจืดจึงสนใจวิธีการจับปลา. เห็นเขาทั้งอกทั้งใจตักจับสัตว์น้ำกันตามบ่อบึงแอ่งน้ำตามที่น้ำขังอยู่ในบริเวณท่งนาและปลักควาย. ปลาเล็กปลาน้อยจับได้ต้มแกงย่างกินหมดคล้ายกันอีดอยากกันเต็มที.

สำหรับเครื่องมือที่เขาใช้จับปลาน้ำจืดตลอดจนถึงปลาที่อยู่ระหว่างน้ำจืดกับน้ำเค็มนั้น. เท่าที่ฉันจำได้ก็มี-

๑. ใช้แหทอด.
๒. ลงเบ็ดราว
๓. ใช้คันเบ็ดลือตก
๔. ใช้สายเบ็ดลือตก
๕. ใช้คันเบ็ดเล็กๆเกี่ยวเหยื่อปักดินทิ้งไว้.
๖. ยิงตกข่ายดักไว้ตามทางที่ปลาว่ายผ่าน.
๗. ปักเสาโพงพางตามลำแม่น้ำยิงวนไว้.
๘. ใช้มือไพล่สานเป็นลอบผูกเหยื่อไว้ข้างใน
๙. " " " " " " รูปโชดก็กุ้ง,ปลา.
๑๐ " " " " รูปอีจู " " "
๑๑ " " " " รูปสุ่มคอยดักตามน้ำตื้นๆ เช่นหนองน้ำ หรือชายคลอง.

๑๗. ทำสลิงไล่ช้อนด้วยมือ.
๑๘. ทำยอ คือ ตาข่ายถักแบบสลิงสี่เหลี่ยมมีไม้ซึ่งผูกมีคันยกใส่เหยื่อตรงกลางทิ้งนอนไว้จากริมคลอง - คอยหมั่นยก.
๑๙. ทำสลิงอันใหญ่มากเรียกกันว่า ชะเนง วางนอนไว้จากริมแม่น้ำคลองและปักไม้เพื่อให้ปลาเข้าพักไว้ชั่วๆ เวลาชักต้องใช้แรงแต่ ๒ คนขึ้นไป
๒๐. ชะหมวก เหล็กแหลมมีเงี่ยงอย่างปลายเบ็ด ๓ ชา. ผังติดกับด้ามไม้ลวกยาวกว่า ๒ วา ไว้เวลาพุ่งแทงสัตว์น้ำสัตว์บก.
๒๑. กรอดแห่งกุ้งที่เมาน้ำขึ้นมาพักอยู่ตามริมฝั่งคลอง ทำด้วยไม้ไผ่จักเป็นกลีบๆ เสียบแหลม.
๒๒. งมกุ้ง ตำน้ำเมาๆ ค่อยๆ ใช้มือคลำถูกตัวกุ้งจับเลย. ฉันก็เคยจับแบบนี้ได้ที่ในพระราชวังบางปะอินเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๕๙.

๑๕. ทำลันดักปลาไหล ใช้ไม้ไผ่ลำโตๆ ตลอง ๒-๓ ปล้อง เหลือต้นไว้ตรงกัน ตรงปากผ่านไม้ตอกเป็นรูปงาแซงไว้ใช้หอยโข่งทำเหยื่อไว้ข้างในทำเดือยเสียบให้ปากลันติดดิน. ทำรูหายใจไว้ท้าย.
๑๖. ตักลัน. คือเบ็ดปักแต่ชุดเป็นลูกตลักไว้ใกล้ๆ เหยื่อพอปลากินเหยื่อต้นเบ็ดจะวัดเอง (อย่างที่ผู้เล่าเรียนเคยเล่าไว้ในเรื่องพระเจ้าอยู่หัวฯ ว่าจะตักลอบตักลันให้หมั่นกู้จะรีบเป็นเจ้าชู้ให้หมั่นไปหาหรือ.)
๑๗. ใช้หลาวหาย ถักเป็นชุดๆ รูปตัวปลาซ่อนไปผูกไว้ตามช่องน้ำไหลเล็กๆ ปลาเล่นหมกติดแล้วดิ้นไม่หลุด. เพราะว่ายน้ำไม่ได้
๑๘. แหลน. เหล็กแหลมคมยาวราวเดียวผังติดกับด้ามแบบเดียวกับชะหมวก (๑๙)
๑๙. ยังมีกลองไม้ไผ่ทะลวงข้อรายในให้ตลอดเหมือนไม้ซาง. บรรจุลูกดอกไว้แอบเข้าติดปลาแล้วลงน้ำกันเอา.

ฉันเชื่อว่าวิธีการจับสัตว์น้ำและเครื่องมือที่ใช้จับ ตามที่บรรดาชาวน้ำจืดใช้กันอยู่โดยทั่วๆ ไปนั้นคงจะยังมีอีกมากอย่างและมากวิธี. แต่ฉันเคยเห็นมาเท่าไรก็จำมาจดไว้. เพื่อความรู้รอบตัวของอนุชนจังที่ฉันได้ตั้งใจไว้แต่เดิมแล้วเท่านั้น.

ชื่อปลาน้ำจืด. ฉันมีชีวิตจำเจอยู่กับน้ำเต็มเพียง ๘-๙ ปี. แล้วก็มาอยู่บ้านน่าห้องนา. แล้วก็มาอยู่กันในหลวงเต็ม ๒ รัชกาล. ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๕-๗๖ เพราะฉันจึงรู้จักชื่อปลาและสัตว์น้ำจืดมากพอประมาณ; แต่ต้องขอเรียนให้ทราบล่วงเก้าไว้เสียก่อนว่า. ฉันมีความแปลกใจอย่างหนึ่งคือ - ปลาอย่างเดียวกันครั้งไปเหนือ, ใต้, ตะวันออก, ตะวันตก. บางจังหวัดเรียกชื่อ

หาได้เหมือนกันไม่. อีกประการหนึ่งก็คือ. รูปร่างลักษณะของปลาที่อยู่ตามลำน้ำสายสำคัญๆ ที่อยู่ห่างกันมากๆ นั้นมักไม่เหมือนกันเต็ม ๑๐๐% คือ—

ปลาที่ขึ้นชื่อว่าเป็นปลาที่สำคัญ.

๑. ปลาไฟฟ้า. มีทั้งเลี้ยงและน้ำเค็ม; แต่มีรูปร่างต่างกัน.

ปลาไฟฟ้าน้ำจืด รูปเหมือนปลาไหล หรืองูลูกเสือหลวงเคยถูกที่ลำน้ำราชบุรีหมดแรงว่ายน้ำ. นายประยงค์ รามรูปนั่งที่. ลงช่วยรอดชีวิตร์. รัชกาลที่ ๖ พระราชทานเหรียญพระราชนิยมเป็นรางวัลที่ค่ายหลวงบ้านโป่ง.

ปลาไฟฟ้าน้ำเค็ม ฉันได้ฟัง ดร.ชาเยอร์มันมาบรรยายที่หอสมุดแห่งชาติ ที่ข้างสนามหลวง พร้อมทั้งเชียนรูปและตัวจริงของใส่โหลให้ดูประกอบคำบรรยาย. รูปเหมือนปลากระเบนโตขนาดฝ่ามือกางๆ แต่สามารถส่งกระแสไฟเข้าตัวศัตรูได้ครั้งเดียวแรงถึง ๓๐๐ โวลต์. ปลาใหญ่ขนาดปลาวาฬถูกเข้าถึงช็อคสลบ; แต่ปลาไฟฟ้าเองก็หมดแรงไปนานหลายวันทีเดียว.

๒. ปลาบึก. เป็นปลาสำคัญประจำอยู่ตามแอ่งน้ำลึกแห่งลำน้ำโขงเสียงแห่งเดียวเท่านั้นดังเคยเห็นแต่ใช่ที่เขานำมาถวายรัชกาลที่ ๗ ในคราวเสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙. ฟองโตขนาดชามกว้ยเตี๋ยว. เขาว่าตัวมันไม่มีเกล็ดรูปร่างลักษณะเหมือนปลาช่อนหรือปลากด; แต่มีขนาดใหญ่ประมาณขนาดเท่าคนที่ใช้ไสยศาสตร์. ชาวโขงเล่าว่า ปลาบึกจะปรากฏตัวให้เห็นก็เพราะเวลาประสมพันธุ์จึงขึ้นคะนองน้ำ. ชาวโขงจะรวมกลุ่มกระทำพิธีจับกันเป็นธรรมเนียมประเพณีใหญ่โตกว่าจะได้เขาว่าหลายวัน. ใครได้ก็ปรากฏชื่อเสียง.

๓. ปลากะโห้. ในลำน้ำเจ้าพระยานั้นก็มีปลาอยู่มากชนิด; แต่ที่สำคัญและขึ้นชื่อจนถึงปรากฏในพระราชพงศาวดารก็คือปลากะโห้. ซึ่งมีที่อยู่ใกล้ๆ ทะเล. เฟนท้ายนรสิงห์นายท้ายเรือเอกชัยต้องหาเรือพระที่นั่งล่องสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ สมัยอยุธยาเที่ยวซอกซอนเสด็จไปหาที่ให้ทรงทางเบ็ดปลากะโห้. จนเรือชนต้นไม้ชายตะลิ่งผิดการมณเฑียรนครโทษถึงตัดหัว. ลักษณะรูปร่างของปลากะโห้ก็คล้ายกับปลากะพงหากแต่หัวโตและปากกว้างกว่า. เขาว่าพระพุทธเจ้าเสือทรงโปรดเสวยนักเพราะตรงเผดนต้นขนของปลากะโห้มากเสียด้วย. สำหรับฉันเห็นว่าถ้าจริงเช่นนั้นถ้าจะให้ทรงอิ่มน่าจะต้องประหารชีวิตปลากะโห้โตขนาดเด็กครึ่ง ๓-๔ ปลา. เป็นอย่างน้อย.

๔. ปลาตีสก. เป็นปลาที่เคยได้ยินกล่าวกันว่าเป็นปลาที่สำคัญและขึ้นชื่อมากสำหรับลำน้ำแม่กลอง (ราชบุรี). เขาว่าลำน้ำอื่นไม่มี. ฉันไม่เคยเห็นเองแต่ได้ฟังเขาเล่าว่ารูปร่างและลักษณะก็คล้ายปลากะพงอีกเหมือนแต่ย่อมกว่า. นัยว่ารัชกาลที่ ๕ ทรงโปรด.

๕. ปลากะพง. เปนปลาที่สืบพันธ์อยู่ได้ระหว่างน้ำจืดกับน้ำเค็ม ด้วยเหตุนี้
จึงมีให้เห็นได้ทั่วไปบริเวณปากแม่น้ำลำคลองใหญ่ๆ และชายฝั่งทะเลเปนส่วนมาก; แต่เท่าที่ฉันเห็นว่าชุกชุมและขึ้นชื่อที่สุดคือ ทะเลน้อย จังหวัดสงขลา มีมากถึงกับส่งมาขายกรุงเทพฯ เปนประจำ.

๖. ปลาช่อน.
๗. ปลาชะโด.
๘. ปลาดุกอุย. *=ไม่มีเกล็ด
๙. ปลาดุกด้าน. *
๑๐. ปลาหมอ.
๑๑. ปลาหมอเทศ. บางคนเรียก ปลาหมอช้างเหยียบ เพราะตัวแบน.
๑๒. ปลาเค้า. *
๑๓. ปลาเทโพ. *
๑๔. ปลาสวาย. *
๑๕. ปลาเนื้ออ่อน บางคนเรียกปลาแดง. ทำปลากรอบ ชุมที่ทะเลสาบเมืองเชมร-
๑๖. ปลาหลด. *
๑๗. ปลาไหล. *
๑๘. ปลาสะหลิด.
๑๙. ปลากระดี่.
๒๐. ปลาสลิด.
๒๑. ปลาช่อน.
๒๒. ปลาเสือ.
๒๓. ปลาเข็ม. ปลาเข็มชนิดเล็กเห็นเขาเลี้ยงไว้กัดพันธุ์กัน แบบปลากัดกัดกัน.
๒๔. ปลากัด. มี ๒ ชนิด คือ ลูกหม้อ และลูกท่อ สีสวยงามผิดกันมาก.
๒๕. ปลาทะเพียน. มี ๒ ชนิดคือ ทะเพียนทอง และทะเพียนขาว.
๒๖. ปลากระแห.
๒๗. ปลาสูบ.
๒๘. ปลาบ้า. เมื่อฉันยังเด็กๆ แม่ค้านครไชยศรี เขาเรียก ปลาอ้ายบ้ากันทั้งนั้น.
๒๙. ปลากด* เหมือนที่มหาไชย; แต่ที่สำนักมีหลาย เช่นทางเหนือๆ สีเหลือง.
๓๐. ปลากราย. ตัวแบนใหญ่ยาวราว ๒ ฟุตเศษ เชิงมีมันมากทำห่อหมกดีนักแล.
๓๑. ปลากริม. ตัวเล็กกว่าปลากัด. เปนปลาเลี้ยงไว้กัดกัน. เพราะกินไม่พอกำ.
๓๒. ปลาตูลาด. ไม่ฉลาดสมชื่อเลย. เวลาฉันตกเบ็ดปลาอื่น ติดปลานี้ลาดทุกที

๓๓. กุ้ง. กุ้งน้ำจืดเขาเรียกบอกเพศเสร็จคือ ตัวผู้เรียก กุ้งก้ามกราม เพราะมีก้ามใหญ่ ไก่ตัวเมีย. ส่วนตัวเมียเขาเรียก กุ้งนาง จึงไปนี้รู้กัน

เมื่อฉันมาอยู่ที่อำเภอกำแพงแสนนี้แล้วก็รู้สึกเบิกบานใจนัก. เพราะใครๆก็ยกย่องเอาใจด้วยเห็นเป็นลูกหลานอำเภอที่มีบรรดาศักดิ์เป็นชนนองอยู่เพียงคนเดียวในถิ่นนั้น; แต่ความชะตาของฉันนั้นจะต้องย้ายที่อยู่อีกไม่น้อยกว่า ๒ ครั้ง.

เมื่อขณะที่กำลังเพลิดเพลินสนุกสนานตามประสาเด็กอยู่กับเรื่องของป่าซึ่งเป็นของแปลกหูแปลกตาและใหม่สำหรับฉันที่เป็นชาวทะเลน้ำเค็มมาก. เช่น –

ติดตามผู้ใหญ่เขาไปป่าเวียนรู้วิธีการ. ขุดหน่อไม้ไผ่. เก็บพริกขี้นก (ที่จริงแล้วก็คือพริกขี้หนูเขานี่เองหากแต่. ลูกปลูกโดยนกกินแล้วมันไปถ่ายเมล็ดทิ้งไว้ตามที่มีน้ำชื้นๆ เมล็ดก็งอกงามผลิตดอกออกผลมากเป็นดง. พริกขี้หนูก็มีฉันนั้น การที่ชาวป่าเขาเรียกพริกขี้นกก็คงคู่ควรที่ดี.) เก็บเห็ดโคน. เก็บยอดเทพทาโร. เก็บดอกดิน. (ดอกดินนี้รูปร่างเหมือนสีคล้ายดอกอัญชันมาก. หากแต่สมชื่อเพราะดอกไม้ผลชิ้นมาบานจากพื้นดินโดยไม่เห็นมีต้นและกิ่งใบใดๆทั้งสิ้น. ยอดเทพทาโรก็เหมือนเดียวกัน. ทั้ง ๒ อย่างนี้ฉันเห็นเขาค้นพบอยู่ตามดงหลังคาทุกครั้ง.)

นอกจากนี้ยังเรียนรู้วิธีขับแย้อีกหลายวิธี. เช่นใช้ลูกดอกเป่า. วางเบ็ดราว. ใช้ไม้ขนาดกำมือยาวที่ชอบกล. คะเนดูว่าแย้ขึ้นมาคันชี้ชอบก็เอาสันขวานทุบดินตามปากรูแล้วเอาคมขวานขุดดินก็จะพบตัวแย้นอนหัวเหลวตายตัวยังสั่นดิ้กๆ.

ขณะนั้นรู้สึกว่าตัวเก่งและสนุกสนานมาก; แต่เดี๋ยวนี้นึกเห็นภาพครั้งไรก็อดที่จะรู้สึกเวทนาสงสารและเสียใจในสิ่งที่กระทำไปแล้วมิได้เลย.

จำได้ว่าที่ชอบมากในเวลานั้น คือ ตามพี่สิทธิ์ไปยิงนกตามทุ่งนาและป่า ส่วนมากใช้ปืนแก๊ป. บางครั้งก็เอาเอาปืนลมกระจายของคุณพ่อไป (คือปืนลูกซอง) ปืนลมกระจายยิงนกตกเกือบทุกที. ส่วนปืนแก๊ปหลายๆนัดจะหล่นให้เก็บสักตัวหนึ่ง. แต่ลูกปืนลมกระจายแพงและหาซื้อยาก.

การชอบสนุกตามป่าทำให้ฉันเกิดความชำนาญรู้จักทิศทางและสถานที่แถบนั้นเป็นอย่างดี.

นั่งเรือในปี ระกา พ.ศ. ๒๔๕๒ ฝนตกหนักน้ำท่วมทางมองดูเหมือนทะเล สำหรับฉันรู้สึกเบิกบานใจแต่ชาวบ้านต่างพากันเป็นทุกข์เดือดร้อนกันมาก. เพราะขาดความสันทัดในการสัญจรไปมาในทางน้ำ. วันแรกๆเดินท่องน้ำลึกแค่หัวเข่า. วันหลังๆยืมเรือชาวนามาใช้. แล้วลงมุ่งไปป่าเห็นต้นมะกอกป่าล้มอยู่ต้น ๑ โตพอจะขุดเป็นเรือได้ ก็ชวนฉันไปเป็นลูกมือ. ตอนแรกฉันนึกไม่ออกว่าต้นมะกอกเล็กเท่านี้จะทำให้เป็นเรือ

โทลอยน้ำลึงกันให้คนลงไปนั่งได้โดยไม่จม. ต่อมาอีก ๒ วัน ก็กลายเป็นเรือชุดมรรถกคนลอยน้ำได้จริงๆ แข็งแรงเพราะไม่มีรอยตะเข็บต่อกันแต่ดีนั้น. เหมาะแก่การใช้ในน้ำเวลาน้ำท่วมอย่างยิ่ง. แต่ลงมือไปตัดต้นไม้ไผ่ขนาดเหมาะมือมาให้ฉันใช้ถ่อแทนการใช้พายที่ฉันเคยถนัด. ฉันท้องหิวอยู่นานจึงถ่อไปไหนๆ ได้ลองแล้ว. รู้สึกว่าสดวกรวดเร็วดีกว่าเรือที่ใช้พายและเจ้าอย่างมาก. การเลี่ยงตัวเวลาขึ้นล่องก็ง่ายมาก เพราะน้ำตื้นถ่อก็ถึงดิน แข็งทุกแห่ง. เวลาเรือล่มก็ยืนบนพื้นดินแข็งกู้เอาหนังออกสดวก. เรื่องนี้ถูกใจฉันอย่างจะหาอะไรมาเปรียบอีกมิได้ ถึงใช้เวลาอยู่กับเรือสำนี้ตลอดวันแทบทุกวัน. ในสายตาของคนชาวอำเภอสามแก้วทุกคนเขาต่างรู้สึกปลาดใจที่เห็นฉันมีความสามารถในการใช้เรือและการว่ายน้ำเหนือกว่าพวกเขาทุกคนแม้แต่ผู้ใหญ่. ทำให้ฉันรู้ว่าพวกชาวอำเภอสามแก้วทั้งหมดนี้ไม่เคยเห็นทะเลเลยสักคน. แม้แต่ฉันจะบอกกับเขาว่าน้ำทะเลมีรสเค็มเขาก็ไม่ยอมเชื่อฉัน. ถึงมานอนคิดว่า เมื่อฉันอยู่สมุทรสาครฉันก็ไม่เคยเชื่อว่าจะมีน้ำจืดหาง่ายมากมายเหมือนที่อำเภอสามแก้วนี้เลยจะหาน้ำเค็มสักหยดเดียวก็ไม่มี. ทำให้นึกรู้ว่าที่เขาเห็นเราเก่งทางน้ำมากกว่าพวกเขา. ความจริงก็เหมือนกันกับที่เราเห็นเขามีความรู้เรื่องของป่ามากกว่าเรานั่นเอง.

ระหว่างที่ฉันสนุกสนานอยู่กับเรือชุดนั้นได้ความรู้ใหม่ในการใช้เบ็ดตกปลาหมออย่างที่ชาวบ้านแถบนั้นไม่เคยรู้คือรู้ว่า. ตรงไหนที่มีจอมปลวกสูงๆ น้ำไม่ท่วมแล้ว. แถวรอบๆ บริเวณนั้นจะมีปลาหมอชุมมากเพราะปลาชอบคอยกินปลวกและมะแลงเม่าปลาอ้วนๆ มีมาก. ฉันรู้ที่ดีจึงแอบไปตกมาได้เกือบเต็มใต้ท้องเรือหลายครั้ง. ทำให้คนแถวบ้านแถบนั้นพากันปลาดใจอย่างมากไปตามๆ กัน.

ครั้นแล้วอยู่มาวันหนึ่งฉันก็ต้องใช้หนี้กรรมแห่งการทำบาปตกปลา. แล้วเคราะห์กรรมอันนี้ก็ทำให้ฉันต้องจากกับคุณพ่อไปอยู่กับคนอื่นจนตลอดชีวิตของคุณพ่อท่านที่เดียว. เรื่องก็มีอยู่ว่า —

คุณพ่อขุนคลังเป็นนายอำเภอคำแพงเพชรที่มีความหมายในสารทุกข์สุขดิบของราษฎรในความปกครองของท่านยิ่งเสียกว่าความอบอุ่นของท่านเป็นนิสัยมีระดำ. เพราะเหตุนี้เมื่อเกิดอุทกภัยน้ำท่วม ท่านจึงไม่อยู่ติดบ้าน. หลายๆ วันจะกลับบ้านสักครั้งหนึ่ง. ท่านได้เล่าเรื่องที่ราษฎรมีมหาภัยถึงเสียชีวิตอย่างตื่นเต้นมาเล่าให้คุณแม่ฟังที่บ้านฟังว่า. น้ำท่วมน่ากลัวนี่. เสือ, เสือ และสัตว์ป่าพากันไปขาดอยู่ตามจอมปลวกที่เป็นเหมือนเกาะในทะเลที่น้ำท่วมไม่ถึง. เนื่องจากบริเวณนี้ใกล้กับภูเขาสูงจอมปลวกเป็นเหมือนเกาะเล็กๆ ไม่สดวกที่เสือจะหาอาหารประเภทอยู่กินได้หลายๆ วัน. ชาวบ้านเสือหิวจัดเห็นคนแทนกระดิ่งหนีก็จะกินเหมือนได้พบเนื้อหมูทากระเทียมพริกไท.

เกลือทอดส่งกลิ่นหอมฟุ้งชั้นใหญ่ชั้นหนึ่ง กะใจนเข้าใส่อย่างสุดชีวิต. ภษฎรต้องตายไป เพราะเหตุนี้ ๒-๓ ตายแล้ว. ที่ท่านต้องอยู่ไม่ติดบ้านก็เพราะต้องไปแก้ปัญหานี้เป็นเรื่องใหญ่และล่าบากเสียเวลามาก, ขอมปลวกในน่ามีมากนับไม่ถ้วน. เสือไม่เคยแจ้งที่อยู่ให้ทางทะเบียนฟังเลยสักเจอรู้เลย, วิธีการที่จะช่วยภษฎรให้พ้นจากภัยพิบัติก็เพราะหน้าที่ก็คือสั่งไปตามกำนันผู้ใหญ่บ้านทุกตำบลและหมู่บ้าน มิให้เข้าใกล้จอมปลวกขณะน้ำท่วมเป็นอันขาด.

คุณแม่คืนฟังคุณพ่อพูดจบก็หันหน้ามาพูดเตือนให้ฉันระวังเสือหิวตายทีเดียวถ้าเรือตกปลาหมอตามจอมปลวกให้มากๆ.

คุณพ่อพูดส่วนขึ้นทันทีว่า "อ้อ!!! ยังงั้นหรือ ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปพ่อห้ามเด็ดขาดไม่ให้ไปตกปลาในน่าอีกเป็นอันขาด," และกุชับคุณแม่ให้ดูแลด้วย.

ขณะนั้นเป็นเวลาที่คุณพ่อต้องสำนักเหน็ดเหนื่อยในการออกตรวจสอบแก้ไขความทุกข์ยากของภษฎรตามท้องที่ถึงต้องค้างที่อื่นบ่อยครั้ง. ๒ คืนบ้าง ๓ คืนบ้าง.

มังเอ๋ยขณะนั้นผลกรรมบันดลให้ฉัน, ซึ่งเคยกินแต่ปลาน้ำเค็ม, เกิดชอบกินปลาหมอย่างจับน้ำปลาดิบอย่างมากเสียด้วย. จึงคอยจ้องหาโอกาสที่คุณพ่อไม่อยู่บ้านส่อเรือคู่ใจออกน่าหาที่ตกปลาตามอัธยาศัย. ได้ปลามามากเป็นที่ชื่นชมยินดีของคนทางบ้านทุกครั้งเสียด้วย.

ยังจำวันที่เคราะห์กรรมมาถึงติดตาอยู่จนทุกวันนี้ คือ-วันนั้นได้ใช้มะแลงมมเกี่ยวเบ็ดตกปลาหมอ, ปลาดุก, ปลาช่อน, ปลากะแห, ที่ฝากันมาคอยกิน แมงเม่าที่ช้าจอมปลวกได้มากเกือบเต็มท้องเรือ. ได้เวลาใกล้ค่ำก็รีบเรือกลับบ้าน. ใจคอกำลังเบิกบานเต็มที่. กะหยิ่มใจอยู่ว่าจะได้รับคำชมเชยจากคนทางบ้านมากที่ไม่รู้จะวางหน้าที่ไหนดีเดียว.

แต่! อนิจจาไม่เที่ยง! พอเบนหัวเรือเข้าเขตคลองบ้าน. เงยหน้าขึ้นแทนที่จะเห็นคุณแม่คืนยืนยิ้มคอยอยู่. กลับได้เห็นคุณพ่อยืนอยู่ในท่าที่มะโหสดชีดตรงชานพักของบันไดเรือนที่จอดเรือ, พร้อมด้วยไม้เรียวในมือสื่อไว้ ๑ วัน. และกองไว้ข้างเท้าอีกกอง ๑. นับเป็นภาพที่น่าสะหยดสะหยองขวัญของเด็กเกเกินน้อยอย่างฉันจนลืมตัว. หัวเรือชักจะเบนหนีที่ๆ เคยจอดไปเองโดยใจไม่ตั้ง. หารู้ไม่ว่าการที่หัวเรือเบนหนีนั้นเหมือนเทน้ำมันเย็นชโลมใส่ขอบเตาลงในกองไฟที่กำลังลุก. ทำให้ท่านสั่นตั้งแต่หนวดลงไปถึงปลายเท้า.

มานี! มือขวาก็ไม้เรียว, มือซ้ายก็วักเรียก. บอกให้มานี!!!

ตามปกติฉันคัดวาดหัวเรือให้จอดได้เหมือนใจนึกอย่างคล่องแคล่ว; แต่ครั้งนั้นมือคู่มือคล้ายเด็กถือทำหูทวนลม. หัวเรือค่อยๆ เบนเข้าจอดทางที่คุณพ่อยืนอย่างเชื่องช้าคล้ายกับจอดอย่างไม่เต็มใจหรือจอดอย่างเสียไม่ได้. มานี! เรือเอ็งขึ้นอีกนิด.

พอมือซ้ายของคุณพ่อเอื้อมมาถึงจับต้นแขนฉันได้มั่นคงแล้ว ตัวฉันก็ลอยขึ้นจากเรือไปหมอบคว่ำหน้าอยู่ระหว่างคันนั้นใด พร้อมกับได้ยินเสียงไม้เรียวแวกอากาศลงมาถูกตัวฉันอย่างแรง และเสียงที่ท่านพูดอย่างคนที่กำลังโมโหจัดว่า "สั่งแล้วว่าไม่ให้เอาเรือไปที่เถาวอมปลวก ไม่ฟัง ไม่ฟัง" ฉันจำได้ว่านอกจากเสียงท่านและเสียงไม้เรียวแล้ว ฉันยังร้องประสานว่า "ทำแล้วครับ! ทำแล้วครับ! เข็ดแล้วครับ!" สลับกับเสียงไม้เรียวที่ลากตัวฉันทุกครั้งไม่เว้นเลย.

ที่ตกใจกลัวสุดขีดแห่งความกลัวก็คือ พอเอามือลูบไปถูกที่รอยไม้เรียว รู้สึกเปียกๆ ก็มองเห็นเลือดสดๆ ติดมือแดงไปหมด เพราะไม้ตับจากมีผิวเหลี่ยมคมมีหนามซ้ำการหวดแต่ละครั้งก็แรงจนไม่แตกละเอียดต้องเปลี่ยนหยิบอันใหม่จากกองเห็นไม้หมดไปเกือบครึ่งกองก็คิดว่าคงตายก่อนไม้เรียวหมดกองแน่ ความกลัวตายทำให้ร้องดังจนเสียงหลงว่า

"ตายแล้ว ตายแล้ว ช่วยด้วย ๆ ๆ"

เสียงคุณพ่อ เสียงไม้เรียว และเสียงหลงของฉัน ดังประสานกันลั่นดังไปถึงบ้านใกล้เรือนเคียงเป็นระยะไกลพอดู เป็นเหตุให้ นายบุญโต้ง ปลัดอำเภอของคุณพ่อเปิดประตูห้องนอนออกมาเห็นภาพประกอบเสียงประสานที่ได้ยิน แล้วคงจะเกิดความสงสารเวทนาจนมิสามารถจะทนนิ่งดูต่อไปได้ จึงรีบวิ่งมาใกล้มายกมือไหว้ขอร้องห้ามคุณพ่อ แล้วก็เข้ากอดคร่อมตัวฉันเป็นเกราะกำบังไม้เรียวไว้.

เห็นได้ว่าความโมโหของคุณพ่อยังคลุกโพลงอยู่ หากแต่ยืนตัวสั่นเงื้อไม้เรียวค้าง และกล่าวกับนายบุญโต้งว่า "มาห้ามผมทำไม? เด็กที่ไม่เชื่อฟังคำพ่อแม่และผู้ใหญ่อย่างนี้ ตายเสียก็ดีเหมือนกัน เพราะอยู่ไปก็จะเป็นสิ่งรกโลกก่อกวนเพื่อนมนุษย์ให้ได้ความเดือดร้อนรำคาญโดยใช่เหตุ" ท่านพูดแล้วก็โยนไม้ทิ้งแล้วก็เดินหน้าบึ้งขึ้นบันไดเลี้ยวเข้าห้องนอนหายเงียบไป.

ท่านปลัดบุญโต้งจึงอัมฉันขึ้นบันไดตามไปวางนอนในห้องโถง ซึ่งเป็นห้องกลางที่ฉันใช้เวลามันนอนเป็นประจำ. นายบุญโต้งได้เที่ยวหาสำลีมาซับเช็ดเลือดที่แผลและถามหายาใส่รักษาแผลให้. นายน้ำค้างคนขับบ้านว่าได้เอายาดูดอยู่ตลอดๆ แต่ไม่กล้าเข้าไปห้าม และรับอาสาไปหายามาทาแผลให้. นอกจากนี้ยังได้กราบคุณพ่อขออนุญาตพาฉันไปรักษาพยาบาลที่บ้านในวันรุ่งขึ้น ท่านก็อนุญาต. ๒-๓ วันก็หายกลับมาวิ่งเล่นที่บ้านตามเดิมแล้วได้.

เมื่อเขียนเล่ามาถึงตรงนี้เกิดรู้สึกเป็นห่วงว่า ผู้ที่ได้อ่านเรื่องนี้จะเข้าใจความคิดฉันคลาดเคลื่อนได้ถึง ๒ ข้อ จึงจำต้องขออภัยอธิบายไว้

ข้อต้นคือ การที่ฉันเล่าเรื่องที่คุณพ่อได้ลงโทษฉันอย่างละเอียดลออนี้ มิใช่ว่าเสกสรรค์วาดมโนภาพขึ้นตามลำพังนึกคิดเอาเท่านั้น แต่เป็นเหตุการณ์ที่ประทับแน่นอยู่ในความทรงจำของฉันอย่างน่าประหลาดที่สุด เพราะฉันจำมองเห็นภาพเหตุการณ์, สถานที่, และชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องได้ทุกเวลาที่นึกถึง จึงเขียนเล่าได้อย่างกับเรื่องที่เกิดขึ้นเมื่อวานนี้.

ข้อที่น่าวิตกข้อคือ วิธีการที่ฉันเขียนเล่าถึงเรื่องที่คุณพ่อลงโทษฉันอย่างรุนแรงแบบนี้ คล้ายกับวิธีการของนักเขียนอาชีพที่เขาจะมีพื้นฐานไว้เพื่อส่งเสริมความหมายของคำว่าความโหดร้ายทารุณของคุณพ่อที่เขาจะกล่าวให้เด่นในตอนท้าย. แต่สำหรับฉันได้พิจารณาโดยรอบคอบถี่ถ้วนตลอดแล้ว. เห็นว่า คุณพ่อได้มอบมรดกชิ้นสำคัญที่สุดในโลกไว้ให้แก่ฉัน โดยวางมาตรการลงทัณฑ์เสาะเข็มให้มันคงในการก่อสร้างตัวฉันให้มีอุปนิสัยแน่นแฟ้นในเรื่อง การเคารพเชื่อฟัง. มิตร, มารดา, ครู-อาจารย์ และผู้มีคุณธรรมทั่วไป. ผลิตผลจากมรดกของคุณพ่อคือ ไม่ว่าจะตกไปอยู่สถานที่ใดมีคนนับหนึ่งเรียนหนังสือได้ที่ ๑ เพราะครูรัก ทำงานก็ก้าวหน้า เพราะผู้บังคับบัญชารัก เจริญดีทุกสถาน.

ภายหลังแผลหาย คุณพ่อคงจะเห็นว่า คุณพ่อขณะนั้นมีภรรยาคือคุณแม่คนหนึ่ง มีบุตรชายกับสามีเก่าติดมาด้วย ๒ คน คนหนึ่งชื่อทองปลิว เกิดก่อนฉัน ๑ ปี - อีกคนหนึ่งชื่อสมอ่อนกว่าฉัน ๑ ปี - คุณแม่อยู่บ้านย่อมดูแลเลี้ยงบุตรได้ทั่วถึงมือแต่ละเพาะบุตรมีเท่าๆ ของตนเท่านั้น. ส่วนฉันก็พ้นแม่, คุณพ่อก็ไม่มีโอกาสได้อยู่บ้าน.

ดังนั้นการที่คุณพ่อโกรธถึงกับลงโทษฉันค่อนข้างหนักนั้น บางคนมีความเห็นว่าเป็นเพราะน้อยใจที่คุณแม่ไม่ดูแลเลี้ยงฉันให้เหมือนบุตรของคุณแม่เอง.

วันหนึ่งคุณพ่อกล่าวเรื่องนี้กับคุณแม่นานแล้วก็เรียกฉันเข้าไปสั่งให้เตรียมตัว และคุณพ่อบอกว่าพรุ่งนี้จะพาฉันไปอยู่เรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดงิ้วราย โดยพักอยู่ที่บ้านท่านขุนด่านผู้จัดการบริษัทเรือเมล์สุพรรณพาณิช.

ท่านขุนด่าน (ท่านชื่อ. แปลก. ตามสกุล. ขุนศิริ. ต่อมาเปลี่ยนนามสกุลเป็น ขุนอาจชลธี -) บ้านท่านเป็นเรือนฝากระดานตั้งอยู่ที่แม่น้ำนครชัยศรีตอนเหนือปากคลองมหาสวัสดิ์ตำบลบางกระเจ็ง เหนือวัดงิ้วรายขึ้นไปเล็กน้อย. ท่านมีภรรยาชื่อเจ่ม ฉันรักเป็นแม่แท้ๆ ของฉัน. แม่เจ่มมีบุตรหญิงกับพ่อขุนอาจชลธี ๑ คน ชื่อมุลมาก เป็นพี่. จำรูญ เป็นน้อง. มีลูกชายกับเมียเก่าชื่อสม ๑ คน ฉันเรียกเขาว่าพี่เสือสม. มีคนงานอีกคนหนึ่งชื่อนายมัชเฉ่ง นายฮำเภอเกิดมีเสียวกันฉันอีก ๑ คน มาอยู่ที่บ้านคุณพ่อขุนอาจชลธี.

พี่เสือสม, อ้น, และฉัน, ๓ คนนี้ เดินทางไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนพินพิทยาคาร, วัดงิ้วรายด้วยกันทุกวันเป็นประจำ. การเดินทางจากบ้านพอ—

ขึ้นอาจไปโรงเรียนที่วัดงิ้วรายมี ๒ วิธี คือ ทางบก และทางน้ำ.

การไปโรงเรียนทางบก แต่งตัวนุ่งกางเกงขาสั้นใส่เสื้อเชิ้ตสั้นหลวม หิ้วสมุดดินสอหนังสืออ่านสังข์ทอง เดินข้ามสุพานท้องร่องสวนปลูกผักหน้าบ้านออกท่งนา เดินตามหัวคันนาไปอีกประมาณ ๑ กิโลเมตรถึงศาลาของมหาสวัสดิ์ ลอดเสื่อกางเกงม้วนห่อหนังสือเดินเรียนใช้มือซ้ายกำเสื้อให้กระชับมือ เดินแก้ผ้าลุยโคลน ว่ายน้ำข้ามคลองกว้างประมาณ ๒๐ เมตร ระหว่างว่ายน้ำต้องพยายามชูมือซ้ายให้สูงพ้นน้ำอย่างที่สุด เมื่อว่ายข้ามไปถึงบ้านใดตะพานท่าน้ำโรงนาของลุงไปยเแล้ว พี่เคลื่อบ ฉัน และอื่น ๆ ทั้ง ๓ เกลอนี้ก็จะขึ้นบันไดเดินไปแต่องค์บนลานนวดข้าวกลางแจ้ง หน้าโรงนา ต่างคนต่างหาผ้าที่เป็นกระจกให้กันถ้าผมเปียกก็ใช้หวีด้วยนิ้วมือ ยังไม่เคยรู้จักว่าเขาใช้ผ้าเช็ดตัวกันยังไง ยิ่งรองเท้าด้วยแล้วก็ได้ว่าเคยเพียงนอนหลับแล้วฝันว่าได้สวมรองเท้าวางท่าโก้ครั้งหนึ่งหรือสองครั้งเท่านั้นเอง. ครั้นทั้งสามสหายแต่งกายอย่างที่ต่างก็นึกว่างามอย่างพระเอกแล้วก็ต่างเดินตามหัวคันนาเป็นแถวแหบเล่นงูกินหางออกจากโรงนา ตั้งเข็มทิศไปข้ามคูขึ้นเดินตามทางรถไฟ ก็วิ่งไปตามไม้หมอนรถบ้าง จับมือกันเดินเสียงดังบนรางรถคนละรางบ้าง ชำเลืองดูสิ่งวิเศษะไปได้. การเดินบ้างวิ่งบ้าง หยุดชุดแห่งจับจิ้งหรีดเล่นบ้างจากโรงนามาถึงทางรถไฟประมาณ ๑ กิโลเมตร. เดินบ้างวิ่งบ้างเก็บก้อนหินทางรถข้างสะพานเลียบแก้มช้างนกที่จับตามสายตะเลียบเกมเล่นบ้างเป็นระยะทางอีกประมาณ ๑ กิโลเมตร ก็เลี้ยวขวาลงจากทางรถไฟ เดินผ่านป่าช้าฝังศพและผ่านฐานสิ่งพระสงฆ์ขนาดมองเห็นชัดและได้กลิ่นฉุน ต่อไปจึงผ่านโบสถ์ เลี้ยวขวาต้นหลังโบสถ์ไปแล้วจะเห็นต้นซ้ายมือคือศาลาใหญ่ที่ชาวบ้านใช้เป็นที่พิธีการทางศาสนา ส่วนทางด้านขวามือ คือ โรงเรียนพินพิทยาคาร มีผู้เล่าว่า นายพิน มุนนาค เคยมีบรรดาศักดิ์เป็นคหบดีผู้ยิ่งใหญ่ในกรมพระตำรวจหลวง ได้เป็นผู้สร้างโรงเรียนนี้ที่วัดงิ้วราย ซึ่งนายพินได้ตั้งบริษัทเรือเมล์ชื่อ บริษัทสุพรรณพานิชย์ขึ้นรับส่งผู้โดยสารระหว่างสถานีรถไฟถึงเมืองสุพรรณบุรี. จำได้ว่าเรือไฟเรือยนต์ทุกลำทาสีแดงเหมือนกันหมด และชื่อเรือทุกลำก็ไม่มีชื่อตัวละครในเรื่องชุนช้างชุนแผนของ สุนทรภู่ ทั้งหมดด้วย. เรือไฟใช้สีต้มที่ชื่อชุนช้างนั้น ท้องป่อง เล่นไม่เร็วเหมือนลำที่ชื่อชุนแผน ส่วนเรือพระไวย และหลวงต่างใจนั้นเป็นเรือใหญ่ และสร้างทีหลัง ต่อมามีเรือเครื่องยนต์ย่อมกว่าชื่อพลายเพชร พลายมณี, ทองประสิทธิ์ ฯลฯ

การเดินทางไปโรงเรียนโดยเรือนั้นใกล้มาก เพราะพายตัดหัวคันนาไป เพียงไม่ถึง ๒ กิโลเมตรก็ถึงวัดงิ้วราย หากฤดูน้ำที่ละเดินทางบกมิได้นั้น มักเป็นฤดูโรงเรียนนิดเทอม น้ำท่วม และทางบกเฉอะแฉะนั้นการเดินทางด้วยเรือไปโรงเรียน

จึงมีน้อยครั้ง; แต่ก็เป็นเรื่องที่ทำความแปลกใจให้แก่ฉันอยู่ไม่น้อย. เพราะคุณพ่อชนอาท่านไม่ยอมให้ฉันพายเรือในขณะที่เราไปกัน ๓ คน เลย. ท่านว่าฉันเป็นเด็กตัวเล็กกว่าเพื่อนให้นั่งกลางไปเฉยๆ บังเอิญเรือก็เล็กมากเสียด้วย ฉันนึกในใจว่าท่านคงเชื่อว่าฉันเป็นเด็กชนิดนี้คงจะยังไม่สันทัดการพายเรือเหมือนเด็กอื่นๆ ที่ท่านเคยเห็นอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยาทั่วๆ ไป.

การที่ฉันมาอยู่บ้านพ่อชนอาชลธีที่ตำบลบางนางเกิ้งนี้ มีความรู้สึกแปลกหูแปลกตาสนุกดีนักดีมาก. เพราะมาอยู่วิมฝั่งแม่น้ำนครชัยศรีที่มีแต่น้ำจืดสนิทๆ กับมีท่องนาสำหรับปลูกต้นข้าวเหลือกเต็มไปหมด. น้ำเค็มไม่มี. น่าสงสารที่มีต้นไม้รกๆ ไม่มี. ไหนจะเสือโคร่งที่ชอบกัดคนกินก็ไม่มี. สัตว์ที่เป็นภัยอันตรายเขาก็ว่ามีอยู่เพียง ๒ อย่างเท่านั้นคือ ในน้ำมีงูเข้น้ำจืด มีนิ้วตื่นเหมือนตีนไก่ ไม่มีนัยตาที่ใช้ลืมตาในน้ำเค็มได้ นิสัยใจคอก็ดีน้อยกว่างูเข้น้ำเค็ม. สัตว์ร้ายอีกอย่างหนึ่งก็คือ งูพิษ.

งูพิษเป็นสัตว์ไปก. ตำพวกที่มีพิษร้าย ผู้ใหญ่สอนให้รู้จักชื่อและรูปร่างลักษณะไว้ดังนี้.

งูเห่าม่อ. สีดำเมื่อมทั้งตัว ตามกลางหัวมีดอกจัน. เวลาโกรธจะทำร้าย จะแผ่แม่เบี้ยคือ ตรงคอแบนตั้งหัก. ฉกตระหวัก. และทำเสียงซู่ ฟ่อๆ. งูพิษชนิดนี้ จะพบมากกว่างูพิษชนิดอื่น. พวกเขาถือเสียว่าอย่าเหยียบ.

งูสามเหลี่ยม. ลำตัวเป็นรูป ๓ เหลี่ยมสันหลังเหลม. สีตัวเป็นปล้องๆ เหลืองสลับดำตั้งแต่หัวตลอดถึงหาง. ตัวจะโตกว่างูเห่าม่อ. มักคนเวียกงูทั่วไปทางเพราะพิษร้ายแรง ถึงกันผู้ถูกกัดต้องนอนตายทันอยู่กับที่ทางเดินโดยไม่ทันตามหมอมารักษา.

วันหนึ่งฉันเห็นงูสามเหลี่ยมว่ายน้ำข้ามคลองมหาสวัสดิ์เหมือนแบบที่ฉันเคยว่ายตอนไปเล่นกลับจากโรงเรียนวัดอ้อ. ฉันเห็นลำตัวมันลอยฟ่องบนผิวน้ำผิดกว่างูอื่น. ผู้ใหญ่เขาว่าเพราะพิษมาก. ก็น่าปลาด -

งูโขงโขง. ตัวใหญ่ยาว เคลื่อนไหวรวดเร็ว. เวลาเข้าที่กกใช่เขาว่าดุร้ายมาก มีผู้เล่าว่าแอบไปปลักเอาไข่พาลิงหนีล่อให้มันไล่ตาม. แล้วโยนไข่ลงในกระทะน้ำเดือด. มันจะกระโดดลงกระทะทันที.

งูโขงโขงสามารถยกตัวขึ้นสูงจากพื้นดินโดยเหลือส่วนยาวของลำตัวให้ติดอยู่กับพื้นดินเพียง ๑ ใน ๓ เท่านั้น. จึงคล่องในการเคลื่อนไหวมาก มีชุมตามน้ำมากกว่าที่มีคนพลุกพล่าน. พิษร้ายเท่าๆ กับเห่าม่อ.

งูแมวเซา. รูปร่างคล้ายงูเหลือมเทียบ และงูกันชบ. ว่าพิษแรงเท่างูเห่าม่อ; แต่ผู้ถูกกัดจะซึมเซาและหลับตายลักไก่ถอนพิษไม่ทันท่วงที.

งูแสงอาทิตย์. สีม่วงแดงเข้มมาก เกล็ดสะท้อนแสงคล้ายกระจก. ชอบอาศัยหมกตัวอยู่ตามที่เฉอะแฉะมีทึบแสงเช่นใต้กองไม้และใต้ถนนมืดๆ ก็มองเห็นเป็นแสงเงาเข้าท่าน่าสะพึงกลัวผิงนัก.

งูก้นชม. ผู้ไม่ทันคิดเรียกกันง่ายๆ ทั่วไปจนติดปากว่า งูก้นชม. แต่ฉันแน่ใจว่าที่ถูกต้องเป็นงู-กันชม. เพราะงูชนิดนี้ใช้เหล็กในที่ปลายหางปล่อยพิษได้ดังคนผู้ใหญ่บางคนท่องจำให้ฉันฟังว่า ข้างขึ้นของเดือน หัวกัดตาย ข้างแรมหางกัดตาย.

รูปร่างหัวหางเท่ากัน สีค่อนข้างดำมีสีเหลืองคาดเป็นปล้องเล็กๆ คั่นแต่หัวตลอดหาง. ชอบอาศัยอยู่ตามที่มีน้ำเฉอะๆ

งูเห่าไฟ. ตอนที่เขาบอกชื่อฉันไม่เคยเห็นตัวและภายหลังที่ฉันได้เห็นตัวจริงแล้วจึงได้ทราบว่าคนที่บอกชื่อฉันตอนแรกก็มิได้เคยเห็นตัวงูเห่าไฟมาก่อนเหมือนกัน เพราะเขาบอกตอนแรกว่าตัวโตพ่นพิษเป็นไฟลูกใครก็ตาย ถูกกัดใครเพียงถูกเงาคนนั้นก็ตาย.

มีหนังสือยังได้เล่าเรื่องเก่าแก่ของพระยาช้างสำคัญให้ฉันฟังว่า พระยาช้างได้บำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้าจนร้อนถึงพระอิศวรมหาเทพต้องลงมาให้เลือกขอพร. พระยาช้างขอให้มีพิษแม้กัดเพียงเงาคนนั้นก็ตาย. พระยาช้างมีพิษแล้วก็เที่ยวแสดงอำนาจรบกวนมนุษย์ทั่วโลก. เทวดาสิ้นความไปถวายฎีกาพระมหากษัตริย์ให้ทรงปราบยุคเข็ญ. พระมหากษัตริย์รับสั่งว่าพระยาช้างจิ๋วโมโหและโง่ชาดสะติความผู้จะคิดสิ่งทรมานก็ไปนมนบรรพตเอากระทะใบโตครอบหัวให้เงาตลมถึงดิน. เดินมายั่วโทษะให้พระยาช้างฉกเงา. ฉกเท่าไรพระมหากษัตริย์ก็เยาะเย้ยยั่วโมโหมากขึ้นพระยาช้างโง่ ก็ถ่าพระอิศวรว่าให้พรเก้อเสียสำรอกพิษออกมาจนหมดสิ้น.

ฝ่ายงูที่ไม่ได้พรก็มาเกลือกกินกันชลมุนวุ่นวายสับสน

ตะขาบตัวนี้มีแต่มีตีนมากอย่างคลานเข้าลึงกองงูพิษเอาเขี้ยวจิ้มพิษมาได้; แต่ก็ถูกสะกิดจนตัวแบนจนบัดนี้.

ส่วนมดแมลงต่างตัวเล็กเมียดเข้าไม่ไหวก็ยืนท้าวสะเอวคอยช่องว่าง ท้าวสะเอวรอจนสะเอวคอดกิ่ว จึงพอช่างเอากันไปได้มากได้น้อย.

แมงป่องรู้ข่าวช้าดีใจจึงมาเที่ยวหาพิษจากคัง หาพบเพียงเอาปลายหางจิ้มติดเท่านั้นก็อวดกล้ามีชู่หางสู้ใครๆ ไป

ก็ทิเตียนว่า "มะแลงปองพิษน้อย หยิ่งโยโสอวดอ้างอุทลี."

ผู้เล่ายังแสดงความคิดเห็นเป็นส่วนตัวว่า พญางูที่ก็เพื่อจะประทานพรให้มีพิษมากที่สุด นั่นก็คืองูเหลือม นั่นเอง. เพราะมีหลักฐานปรากฏอยู่ถึง ๒ ประการคือ ๑. เป็นงูที่ตัวโตมากที่สุด. ๒. ข้อสังเกตุเรื่องงูมีพิษคือ ดอกจันที่หัว; แต่งูเหลือมมีดอกจันปรากฏให้เห็นตั้งแต่หัวตลอดหาง แล้วก็ไม่มีพิษเสียด้วย งูเห่าไฟที่ฉันได้เห็นตัวจริงภายหลัง นั้น. ตัวเล็กนิดเดียว ยาวประมาณ ๓๐-๔๐ ซ.ม เท่านั้น. นักสัตวศาสตร์จำแนกไว้ในประเภท งูพ่นพิษ, สีดำจัดทั้งตัว. งูเขียวหางไหม้. งูชนิดนี้ตัวก็ขนาดเดียวกันและอยู่ในประเภทงูพ่นพิษเช่นกัน แต่ตัวสีเขียว. ตรงหางสีแดงแก่เหมือนรอยลูกไหม้ไฟสัมฤทธิ์.

นักสัตวศาสตร์ที่ทำงูพ่นพิษมาสัมผัสอาจทำให้งูพวกนี้โกรธ ลืมกัดพ่นพิษติดแผ่นกระจกให้ฉันเห็นได้ด้วย.

ความจริงยังมีงูอื่นอีกมากนัก. ของดกล่าวไว้เพียงนี้

โรงเรียนที่ฉันมาสมัยแรกนี้ เรียนชื่อติดไว้ที่หน้าจั่วตึกว่าโรงเรียนพิณพิทยาคาร, แต่เห็นและได้ยินชาวบ้านเรียกกันโดยทั่วไปว่า โรงเรียนวัดกลิ้งกลิ้งวายแทบทั้งนั้น. เพราะอะไรฉันเดาไม่ถูก.

ที่ตั้งของโรงเรียนนี้อยู่เยื้องหลังด้านซ้ายของโบสถ์. หันหน้าลงสู่แม่น้ำนครไชยศรี. มีสนามหญ้าขนาดกว้างโรงเรียนเล็กน้อย. ด้านหลังโรงเรียนมีต้น พิกุลใหญ่ๆ หลายต้น ทำให้ร่มรื่นเย็นสบาย. ยามมีผลก็ผลัดดิบก็เก็บมาผ่อดหลมเล่นหมากขุมกันสนุก. ถ้าผลสุกก็แมะออกกินเนื้อได้. ทางด้านซ้ายของอาคารเรียน เป็นลานกว้างใหญ่ ใช้เป็นที่ทำสาธารณะกุศลและจัดมหรสพต่างๆ ของวัดรวมทั้งตั้งเมรุเผาศพ. ถัดลึกจากฝั่งน้ำเข้าไปก็คือศาลาใหญ่. ดังกล่าวแล้ว. ลึกจากศาลาจึงถึงกุฏิพระ.

วัดทางวัดที่ตั้งตามฝั่งน้ำย่อมหันหน้าวัดลงสู่น้ำ. เว้นแต่โบสถ์ ต้องหันหน้าสู่ทิศตะวันออก. วัดนี้ก็ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของลำน้ำ. พระอุโบสถหันหน้าวัดจึงหันหน้าลงน้ำทางทิศตะวันตก เขตทิศใต้ของวัดมีสำคลองเล็กๆ ขั้น. ตรงปากคลองติดวัดเป็นที่ตั้งท่าเรือเมล์บริษัทสุพรรณพานิช ซึ่งคุณพ่อชื่น อาจชลธี. เป็นผู้จัดการบริษัท. มีทางเดินจากท่าเรือผ่านตลาดวัดตรงไปสถานีรถไฟวัดกลิ้งกลิ้งวาย. หลังตลาดก็เป็นบริเวณอู่ซ่อมและคานเรือเต็มไปหมด.

สำหรับการเรียนของฉันนั้น ครูใหญ่ชื่อ ทองอิน ใช้หนังอ่านเรื่องสังข์ทองตอนที่ตีสี่. หนังสือเรื่องอิเหนาตอนศึกกะหมังกุหนิง และหนังสือนิทานเวตาลด้วยของ.

จำได้ว่าไม่มีภาษาอังกฤษ. ส่วนวิชาเลขก็มีแต่เบื้องต้นคือบวกลบกันทองสูตรคูณเท่านั้น. ฉันยังจำติดตาติดใจอยู่จนเดี๋ยวนี้ว่า. ความห่วงเล่นของฉันขณะที่ยังเป็นเด็กอายุ ๑๐ขวบนั้น. คล้ายกับจะเป็นการติดตะหลกให้ครูรู้สึกขบขันอยู่ไม่น้อย

ระหว่างที่กำลังสนใจพะวงเรื่องการเล่นไม้หึ่งและตีมะนาวอยู่อย่างเป็นมันเป็นหลังนั้น. ครูจะสอนหรืออธิบายอะไรมักไม่รู้เรื่อง. เพราะไม้หึ่งและตีมะนาวมันเหมือนกับผีหรือเจ้าที่ ใช้ฉันเป็นคนทรง. เช่น—

ครั้งหนึ่งกำลังเล่นตีมะนาวตอนหยุดพักอยู่สนุกเพลิดเพลินเต็มที่. ครูคนหนึ่งท้องนำกระดิ่งเป็นหนังออกไปชะเหย่าเรียก-ให้เข้าห้องเรียนถึงนอกหน้าต่างเป็นคนสิงเก็บมะนาวใส่กระเป๋าทางเดินเหงื่อเปียกเหมือนคนพลัดตกน้ำใหม่ๆ เข้าห้องเรียน. พอถึงตอนที่คุณครูกำหนดกำมือท่านและอธิบายชมยกความในหนังสือบทเรียนของอย่างเพลิดเพลินอยู่นั้น. ฉันเหนื่อยและเพลียมากอยู่แล้วก็เลยเอาหัวพาดซบกับโต๊ะเรียนนอนหลับน้ำลายไหลยืด. เป็นเหตุให้เสาะห์ของฉันที่นั่งเรียนคอนครูเหลือบนัยตาลอดออกนอกเห็นมาเห็นเข้าก็โกรธจนตัวสั่นลุกเดินมาตบโต๊ะกระทืบเท้าพร้อมๆ กับตะโกนเรียกชื่อให้ฉันตกใจตื่น. ดังลั่น. ฉันก็ตกใจสุดขีดตามประสาของคุณครูแต่ผีหรือเจ้าตีมะนาวยังเข้าทรงฉันอยู่. คงตกใจออกไม่ทันจึงมันตลร้องเสียง ตี— ยกออกมา.

เมื่อฉันลืมตาขึ้นมาแล้วจึงเห็นรถคุณครู. ซึ่งกำลังสวมหัวใจหน้ายักษ์ในท่าเงื้อกระบองไม้บรรทัดจะเข่นฆ่าฉันอยู่. แต่ก็ปลาดที่ได้ยินเสียงเพื่อนที่นั่งเรียนอยู่รอบๆ ส่งเสียงหัวเราะกันอย่างสนุกสนาน. แล้วหน้ายักษ์ของคุณครูก็ค่อยๆ หายกลายเป็นหน้าเทวดายิ้มแย้มพร้อมกับโยนพระขันธ์ไม้บรรทัดของฉันลงบนโต๊ะ

ระหว่างที่ท่านเดินซ่อนความขบขันกลับไปโต๊ะท่าน. มีเสียงท่านดังออกมาว่า. "อะไรนี่! หลับในห้องเรียนจนถึงกับละเมอฝัน." ฉันได้เป็นไปแล้วหรือนี่.

วิธีการเล่นไม้หึ่ง และตีมะนาว.

<u>การเล่นไม้หึ่ง</u>. ใช้ไม้โตขนาดหัวแม่มือ ๒ ท่อน. ท่อนหนึ่งยาวประมาณ ๒ ฟุต. อีกท่อนหนึ่งยาวประมาณ ๕-๖ นิ้วฟุต. วาลาเล่นแบ่งเป็น ๒ พวกเท่าๆกัน พวกที่โยนหัวก้อยชนะเป็นฝ่ายตีก่อน. โดยขุดดินเป็นร่องยาวแล้วเอาไม้ท่อนสั้นวางพาดปากร่องขวางไว้. ใช้ไม้ต้นยาวงัดให้ท่อนสั้นปลิวไปทางอีกฝ่ายหนึ่งถ้าเขารับไม้ท่อนสั้นได้ก่อนตกถึงดินก็ดีหรือใช้ไม้ท่อนสั้นขยุมถูกไม้อันยาวที่พาดไว้ให้เขาขยุมก็ดี. แปลว่าผู้ตีคนนั้นตายต้องให้อีกฝ่ายกลับข้างมาเป็นผู้ตี; แต่ถ้าฝ่ายตี ตีได้ ๓ ครั้งโดยไม่ตายก็มีสิทธิ. โยนไม้สั้นขึ้นเอาไม้ยาวกระเดาะเสียงไว้ไม่ให้ไม้สั้นตกถึงดิน. โยนครั้งเดียวกระได้กี่ที ก็มีสิทธิ. โยนไม้สั้นใช้ไม้ยาวตีไกล

เป็นระยะต่อกันไปเท่าจำนวนที่กระเดาะได้ เพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามวิ่งถ้วยรองตี ไปด้วย ต้องไม่ให้ขาดเสียง ที่ตั้งแต่จุดสุดท้ายที่ไม้ตกจนถึงรองที่เริ่มต้น แล้วก็เปลี่ยนข้าง

การเล่นตี่มะนาว สำหรับการเล่น อี่ หรือ ตี่มะนาวนี้ ฉันติดอกติดใจเล่นมากกว่าไม้หึ่ง เพราะวิธีการเล่นง่าย, สดวกกว่ามาก ใช้บริเวณสถานที่กว้างเตียน แบบสนามวัด เหมือนกันไม้หึ่ง เพียงแต่หาแผ่นอิฐชนิดย่อมมาวางหนุนตั้งขึ้นสักแผ่นหนึ่ง กับซื้อมะนาวเลือกที่ผลกลมๆ มาผลหนึ่งเท่านั้นก็นับว่าสำเร็จรูป ลงมือแบ่งพวกเล่นกันได้เลย.

วิธีเล่นก็ง่ายคือ ฝ่ายชิ้นก่อนยืนตรงแผ่นอิฐ มือซ้ายโยนมะนาวให้สูงเหนือศีรษะแล้ว ใช้ฝ่ามือขวาเงื้อตบมะนาวไปทางฝ่ายตรงข้าม ถ้าเขารับมะนาวได้ก่อนตกถึงดินก็ตายหรือถ้าเขารับผิดแต่ทอยมะนาวถูกแผ่นอิฐก็ตายต้องเปลี่ยนให้คนต่อไป ถ้าตายหมดทั้งทีมแล้ว ก็ให้ทีมฝ่ายตรงข้ามมาชิ้นตี ทีมที่ตายหมดกลับไปเป็นฝ่ายรับ.

ถ้าฝ่ายตีคนใดคนหนึ่ง ตบไปข้างหน้าได้ถึง ๓ ดั้ง แล้วหันตบไปข้างหลังอีก ๓ ดั้งรวม ๖ ดั้งโดยไม่ตาย ก็มีสิทธิ์ตบมะนาวไกลให้ฝ่ายตรงข้ามอีกครั้ง แปลไม่หึ่ง.

การที่ฉันกล้ากล่าวว่าชอบเล่นตี่มะนาวมาก ก็เพราะยังจำได้แม่นว่า เวลาจะไปโรงเรียนคุณแม่เจ้มให้ค่าอาหารกลางวันพกติดตัวไปวันละ ๓ สตางค์ แต่ฉันไปซื้อมะนาวเล่นตี่เสียวันละ ๑-๒ สตางค์ เกือบทุกวัน ส่วนขนมและอาหารนั้นกินบ้างไม่กินบ้างกลายเป็นเรื่องเล็กไป.

ขณะนั้นฉันเป็นเด็กที่ซนแบบอุตริมนุษยธรรมอยู่อย่างมากพอการณ์ ที่เดียว. เพราะบางวันได้แอบเล็ดลอดหนีโรงเรียนเดินผ่านเข้าไปในสนามฝึกพระ, ที่มืดไม่มีใครเดิน. ทะลออกทางรถไฟข้ามถูข้ามทางรถลงเดินข้างทางรถไฟฝั่งตรงข้ามกับวัดและโรงเรียน ว่าศัยความสังเกตของเด็กแพงดินทางรถไฟเป็นเครื่องกำบังกายหายตัวทำดินไปจนไกลพ้นสายตาของพวกวัดแล้ว ก็จะเข้าสังสรรค์กันบรรดาเด็กเลี้ยงควายที่คุ้นเคยรู้จักกันในถนนบ้านใกล้เรือนเคียง.

ความซุกซนของเด็กที่ทำให้เกิดความรู้ในด้านการหาอาหารเลี้ยงปากท้องที่มีอยู่ตามธรรมชาติของโลกในขณะนั้นก็คือ—

เพื่อนๆ ช่วนไปงมหอยกาบ ที่มีอยู่ตามบ่อโคลนปลักควาย มาเผาด้วยไฟกลางแห้งกินสุกบ้างดิบบ้าง ชิควายเล่นบ้าง เพื่อนบางคนขึ้นต้นตาลเก่งก็ขึ้นไปฟันผลตาลลงมาเฉาะจากกลางกินกันบ้าง เก็บมะขามเทศกินกันบ้าง ขอหัวแห้วกระดานและแห้วช้างกระเทียมกินเล่นกันบ้าง ตีผึ้ง คือใช้ควันรมรังผึ้งให้ตัวบินหนีแล้วล้วงน้ำผึ้งที่หัวรวงกินบ้าง [illegible]

ฉันได้เรียนรู้ว่ามีผึ้งอีกชนิดหนึ่ง, ซึ่งตัวโตกว่าเล็กน้อย ทำรังและสะสมน้ำหวานอยู่แต่ฉะเพาะตามโพรงต้นไม้ชาวบ้านเรียกผึ้งชนิดนี้ว่า ผึ้งโพรง. และเรียกผึ้งธรรมดาว่า ผึ้งมิ้ม. สมาชิกพวกกระเบื้องของฉันไม่มีใครสามารถแตะต้องผึ้งโพรงได้เลย เพราะมันดุและสู้รังรวงอยู่แต่ฉะเพาะในที่ๆ มันคุ้นและปลอดภัยดีจริงๆ ตัวต่อหลุม

นอกนี้ยังเรียนรู้ว่า มีมะเขือพิษชนิดที่รูพื้นดินใต้ทุกต้นมะขามริมคลองมหาสวัสดิ์ตอนใกล้ๆ กับที่ ที่ฉันแก้ผ้าว่ายน้ำข้ามคลองไปโรงเรียนทุกวันอีกแห่งหนึ่ง. ลักษณะเหมือนมะเขือพวงแต่มีปีกเหมือนมะเขือเทศและหมากว่า; แต่โตเกือบขนาดฝ่ามือผู้ใหญ่ของมือคน. สีดำทั้งตัวมีสีเหลืองแก่ตัดเป็นเส้นขัดตรงกระพุ้งก้นมองดูเด่น. ชาวบ้านเรียกว่า ตัวต่อหลุม. มีผู้เล่าถึงความร้ายกาจของตัวต่อหลุมว่า เคยมีคนเดินหาหน่อไม้เดินไปเหยียบพื้นดินบางบนเหนือหลุมของมันที่ไหนก็ทะลุดินลงไปในรังของต่อหลุม. เขาว่ากว่าจะชักเอาตีนขึ้นได้ก็แต่กระดูกขาวไปเลย. นี่เป็นเพียงคำบอกเล่าเท่านั้น.

ส่วนเรื่องจริงที่ปรากฏแก่ความรู้เห็นของฉันก็คือ - เมื่อฉันวัยชาตรเป็นชนนุ่งมีหลักฐานแล้วได้ทราบว่า เยื่อน สุขาชาย ลุงเยี่ยม ทำพิธีมงคลเยื่อนเคยเลี้ยงความและเที่ยวด้วยกันฉันจึงพาไปอยู่ในวงด้วย. เยื่อนเล่าว่า

ลุงเยี่ยมมีอาชีพทำน้ำตาลหม้อ. ใช้กระบอกไม้ไผ่ขึ้นรองน้ำตาลมันยอดตาลมาเทใส่กระทะเคี่ยวจนข้นเป็นน้ำตาลหม้อเป็นประจำวันหนึ่งขึ้นไปเก็บกระบอกบนยอดตาล. ตัวต่อหลุมเพียง ๒ ตัว. ได้รุมต่อยโดยไม่มีทางจะป้องกันหรือหลีกเลี่ยงได้จึงร่วงลงจากต้นตาล. เมื่อลงถึงดินจุกเสียดแน่นหน้าอกช่วยกันหามไปบ้าน. ตามรอยที่ถูกต่อต่อยประมาณ ๕-๖ แห่งปรากฏเป็นรอยช้ำเขียวแผ่กว้างออกไปแต่ละแผลกว้างประมาณปากชามโคม. เยื่อนสาบานว่ารอยนั้นๆ เขียวช้ำเลือดช้ำหนองจนเกือบตาย. แล้วลุงเยี่ยมปิดเยื่อนก็ซาดใจตาย.

ตำหนิโรงเรียนของฉัน ทำให้พี่เคลือบเสียหายมาก

ตำหนิโรงเรียนของฉันนั้นพี่เคลือบรู้อยู่เต็มอกแต่มิได้นิ่วหน้าเลย สอนทางบ้านไม่มีใครรู้เลย. เพราะตอนเย็นได้เวลาโรงเรียนเลิกฉันก็กลับเข้าทางหลังบ้านตามปกติ. วันพระและวันหยุดก็ได้เล่นสนุกเต็มที่. ภายหลังที่ต้องทำงานบ้านเป็นประจำ ๒ อย่าง คือ -

๑. ตื่นเช้าและตอนเย็น. ใช้มีดหรือถังตักน้ำที่ตื่นตาหัวขึ้นมาจากต้นไม้ที่คุณพ่อหามาปลูกใส่กระถางตั้งเรียงไว้โดยรอบระเบียงนอกชานประมาณ ๓๐-๔๐ กระถาง และคลุกข้าวให้นกแก้วที่คุณพ่อซื้อมาเลี้ยงใส่กรงไว้ที่ริมนอกชานด้วยทั้งเช้าและเย็น. เพราะเมื่อแรกๆ เลี้ยงนกกระทาต่อมาเลี้ยงนกแก้วแทน.

๒. งานที่ประจำที่คุณพ่อมอบให้เปลี่ยนเวรกันทำเป็นอันๆ ไปอีกอย่างหนึ่ง ก็คือกวาดและถูพื้นเรือนให้สอาดหมดจดทุกวัน.

นี่ที่งานประจำเหล่านี้คุณพ่อชุนอาจ, คอยเฝ้าสังเกตุดูอยู่ โดยมิให้รู้ตัว.

พี่เคลื่อบเป็นบุตรของแม่ถมผากสารรยาคนแรกของคุณพ่อชุนอาจ. ต่อมาคุณพ่อชุนอาจจึงมาแต่งงานกับแม่เจ่มมีบุตรหลัง ๒ คน คือ น้องปรุงมาก และน้องจำรัส. พี่เคลื่อบเกิดปีวอก พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นคนร่างใหญ่. ส่วนฉันเกิดปีจอ พ.ศ. ๒๔๔๑ เป็นคนร่างเล็ก. ส่วนอื่นนั้นเกิดปีเดียวกันฉันก็จริงแต่เขาเป็นพี่อ้วม. ฉันหมายความว่าพี่เคลื่อบถือตัวว่าเป็นพี่เบิ่ม. โดยมากใช้ให้ฉันถือเรือนวดน้ำตันไม้แทนบ่อยๆ. คุณพ่อสังเกตุเห็นก็ว่าพี่เคลื่อบในเวลาเดียวกันท่านก็ยกย่องฉันขึ้นทับถมพี่เคลื่อบเสียด้วย. เป็นเหตุให้พี่เคลื่อบเสียอกน้อยใจถึงกับร้องไห้. หนักเข้าพี่เคลื่อบก็คิดอย่างเด็กว่าจะลดความที่คุณพ่อนิยมชมชอบฉันให้น้อยลงเสียบ้าง. เพื่อให้ค่านิยมของตัวพี่เคลื่อบเองสูงขึ้น. จึงนำเรื่องการหนีโรงเรียนของฉันขึ้นฟ้องคุณพ่อ.

คุณพ่อจึงสอบพยานจากคนทางบ้าน. ได้หลักฐานมากลับถึงบ้านตรงเวลาสิ่งที่ผู้พิพากษาไม่ยอมรับฟังคำกล่าวหาของโจทย์. และประหนึ่งว่าเป็นคำให้การเท็จต่อศาล ก็คือ. คุณพ่อยังเอินได้รับทราบจากคุณครูใหญ่โรงเรียนวัดสังวาลย์ว่า. ผลการสอบไล่เลื่อนชั้นซึ่งเพิ่งเสร็จไปนั้น. ฉันได้และฉันสอบผ่าน. ส่วนพี่เคลื่อบสอบตก.

ด้วยเหตุนี้แทนที่ค่านิยมของพี่เคลื่อบจะเพิ่มขึ้น. กลับกลายเป็นมาเพิ่มให้กับฉันมากขึ้นอีก. เพราะคุณพ่อเชื่อ ๑๐๐% ว่าพี่เคลื่อบเจตนาให้ร้ายฉัน. และพี่เคลื่อบนั้นและเป็นผู้หนีโรงเรียนจึงสอบตก. คำพิพากษานี้รุนแรงต่อโจทย์มากถึงร้องไห้โฮ. ๆ นับแต่นั้นพี่เคลื่อบก็แกล้งทำที่เล่นทีจริงจังแกฉันอีก. คือ ฤดูน้ำตันไปโรงเรียนโดยเรือเล็กมากด้วยกัน ๓ คน ฉันพายหัว. ฉันถูกบังคับให้นั่งเหยียบๆ ตรงกลาง. แล้วพี่เคลื่อบก็ถูกคุณพ่อสั่งให้พายท้ายเพราะเป็นผู้ใหญ่. ตอนแรกๆ ฉันนั่งหันหน้าไปทางหัวเรือ. โดนตำหนิพายพี่เคลื่อบพลาดมาทีหัวบ่อยครั้ง. ต่อว่าก็ว่าไม่ได้แกล้ง. ฉันก็หนึ่งในอยู่อย่างเหมือนกัน. คือนั่งกลางครั้งใดก็นั่งหันหน้ามาผะเชิญหน้ากับพี่เคลื่อบทางด้านท้ายเรือ. ที่นี้ถึงพี่เคลื่อบจะจงใจพยายามเอาตำหนิพายตีหัว. ฉันก็หลบทัน. เพราะฉันของขาเซ่งอยู่ตลอดเวลา.

วันหนึ่งคุณพ่อกำลังเตรียมตัวอยู่ที่ท่า. ก็พอดีกับเวลาที่ ๓ พี่น้องเยาวชนกำลังจะนำเรือเข้าจอดเทียบท่าน้ำ. คุณพ่อเห็นผิดสังเกตุก็ถามฉันถึงต้นเหตุที่อุตรินั่งหันหลังไปทางหัวเรือ. เพราะตั้งแต่ท่านเกิดมายังไม่เคยเห็นภาพนี้.

ฉันกลัวและสงสารพี่เคลื่อบจึงมิกล้าบอกความจริงในใจ. ก็นั่งก้มหน้านิ่งอยู่ คุณพ่อยิ่งอยากรู้เหตุผลดีมากยิ่งขึ้นเป็นธรรมดา. จึงหันไปถามอันที่พายหัวเรือ.

หลานก็ว่า. "พี่เคลื่อบแกล้งเอาตำหนิพายเคาะหัว. ก็ต้องหันหน้าสู้เป็นธรรมดา."

คำพูดของอั๋น เหมือนหลาไฟฟ้าไปช็อตในถังน้ำมันเบนซินของคุณพ่อ ซึ่งหน้าแดงตัวสั่น นึกหาคำที่หยาบคายที่สุดได้ก็คำก็นำออกขยายเสียงให้ดังได้ยินไกลไปทั่วทั้งหมู่บ้านนางจะเกรงกลัวอย่าคำไปเลย ขณะที่กำลังโมโหลูกโพลงสุดชีดนี้ นึกหาคำหยาบใหม่ๆไม่ออก หรือลืมว่าได้ขยายเสียงคำนั้นไปหลายครั้งแล้วก็กลับนำมาขยายเสียงคำนั้นซ้ำๆอีกต่อไป เช่นคำว่า "โคตร์แม่" ; แต่พึงเป็นที่น่าสังเกตุว่าจะไม่ได้ยินคำว่า "โคตร์พ่อ" เลย เพราะคุณพ่อพี่เคลือบนั่นเอง ท่านคงระวังไว้, ฉะให้หลุดปากออกไปต่อถูกตัวท่านเอง. ฉันรู้สึกสงสารพี่เคลือบจับใจ.

เมื่อมานึกดูภายหลังแล้วก็รู้สึกว่า การที่ฉันมาอยู่บ้านคุณพ่อขุนคนที่ฝั่งแม่น้ำนครไชยศรีนี้ ได้ทั้งความสนุก และการเรียนรู้วิชาการปลูกข้าวทำนา นับว่าเป็นเครื่องประกันความอดตายอย่างสมบูรณ์แบบ. คือ เรียนรู้เสียทั้งวิชาล้มสัตว์น้ำสัตว์บกมาเป็นอาหารกับข้าว รวมทั้งวิธีการปลูกข้าวมาเป็นข้าวสาร ใส่หม้อหุงต้มกินอีกด้วย. ดูๆไปแล้วก็เห็นพ้องต้องกันว่า "มนุษย์โลกเท่านั้นๆ"

วิธีการทำนาปลูกข้าว.

อาชีพชาวนา.

มีประสพการณ์ที่ผ่านมาในชีวิตของฉัน, ซึ่งมิได้อยู่ในอ้อมอกของมิตามารดามากเหมือนคนส่วนมาก. จึงอยากจะขันทึกไว้ในสมุดเล่มนี้. เพื่อที่ว่า ชั่นลูกหลานจะได้ ความรู้รอบตัว โดยมิต้องเสียเวลาชีวิตไปใช้ผ่านเหตุการณ์นั้นๆด้วยตนเอง.

ฉันได้เล่าถึง อาชีพชาวทะเล และ อาชีพชาวป่าดงดิบ มาบ้างแล้ว ฉันนั้นต่อไป ฉันจะเล่าถึงเรื่อง อาชีพชาวนาบ้าง. เพราะฉันยังเอยมีเวลาแห่งช่วงระยะชีวิตได้ช่วยเขาทำนาตั้งแต่เริ่มต้นจนเก็บเกี่ยวเข้ายุ้งฉางอย่างสมบูรณ์แบบมาแล้ว. ไม่น้อยกว่า ๒ ฤดูกาล และยังฝังแน่นอยู่ในความทรงจำจนทุกวันนี้.

การทำนาเป็นอาชีพหลักของชาว ๒ ฝั่งแม่น้ำสุพรรณและนครไชยศรี มีวิธีการทำแบ่งเรียกกันเป็น ๒ ประเภทคือ. นาดำ กับ นาหว่าน. เหตุที่เรียกอย่างนี้เพราะ—

นาดำ ทำยากกว่า; แต่ให้ผลคุ้มค่าดีกว่านาหว่าน. การทำนาดำคือ เพาะข้าวเปลือกที่เก็บไว้ทำพันธุ์แบบเพาะถั่วงอกให้งอก. ระหว่างเพาะต้องเตรียมเนื้อที่ในแปลงนาไว้. ให้เป็นที่ตากถูกน้ำพอข้าวงอกก็นำไปโรยในแปลง, ซึ่งหน้าดินเป็นโคลนเกลี่ยไว้เรียบร้อย. คอยเฝ้านกไม่ให้มาจิกกินสัก ๒-๓ วัน. ข้าวก็จะตั้งต้นเป็นข้าวกล้า.

ระหว่างนี้ต้องเตรียมที่นากันเหนื่อยคือ ไถพลิกดินให้ตากแห้งแล้วย่ำขึ้นมาให้ทั่วแล้วใช้น้ำเข้าขังพอท่วมดินทั่ว. ชาวนาแถบนี้ชำนาญถึงกับให้ฝนตกพอดีตรงเวลา

โดยมิต้องถีบกระหัดชักน้ำเข้านาเป็นส่วนมาก ปล่อยให้น้ำขังแช่ให้ดินละลายย่อยหลุดจากกากหญ้าสักวันสองวัน จึงขับควายลงคราดให้กวาดเอาตะเพาะต้นหญ้าติดฟันคราดไปปล่อยทิ้งถมคันนากันน้ำให้สูงขึ้น แล้วให้น้ำขังรออยู่จนเห็นว่าต้นข้าวที่ตากกำโตแลสูงพอแก่การที่จะนำมาทำปลูกลงในที่ ซึ่งเตรียมคราดไว้แล้วได้.

ตอนนี้เขาก็จะลงแซกดำนา ฉันอย่างสนุกสนาน. ฤดูทำนาเป็นฤดูฝนน้ำท่วมทางการหยุดเทอมการเรียนนั้นแต่ ๒ เดือนขึ้นไป. ฉันเป็นชาวนาอยู่ก่อนแล้วจึงเพิ่มบานใจยิ่งกว่าใครๆ เพราะจะได้หยุดโรงเรียนนานจนเกือบลืมจะได้พายเรือ, ไหวเรือ, ตกปลา ของชอบทั้งนั้น. ความถนัดทางเรือของฉันได้ช่วยการทำนาของคุณพ่อขุนค่อนได้มากพอดีทีเดียว ฉันยังเล็กตำนายังไม่ถนัดจึงรับหน้าที่นำอาหารลงเรือพายพายบ้างอยู่บ้างจากบ้านมาเสียงมือกลางวันพวกแซกที่เขามาช่วยดำนา บางเวลาก็ช่วยลงปักรอนต้นข้าวกล้ามัดเป็นกำๆ มาให้พวกหนุ่มๆ สาวๆ ที่เขาพากันมาลงแซกช่วยดำนา. ทั้งนี้เพราะการดำนาแปลงใหญ่ๆ นั้นต้องดำให้เสร็จภายใน ๑ วัน หรือ ๒ วัน. มิฉนั้นต้นข้าวที่ดำจะโตไม่เท่ากัน ไม่สวย. ธรรมเนียมประเพณีการลงแซก เขาถือกันอย่างเคร่งครัดว่า. ถ้าเราได้ไปช่วยเขาแล้วครั้งหนึ่ง เขาก็จะต้องมาช่วยเราครั้งหนึ่ง. เขาจดจำกันแม่นยำนัก. แม้แต่หนึ่งแซกคนกันมาแต่ปีก่อนๆ ก็ยังมาร้องขึ้นขึ้นพูดกัน.

ตอนข้าวสุกเหลืองเต็มนาก็มักจะมีการลงแซกเกี่ยวข้าวแบบนี้กันอีกครั้ง ๑. เพราะเก็บเกี่ยวช้าจะถูกพวก โจร นกและหนูพุก ชะโมยไปมากๆ จำเป็นต้องลงแซก

นาท่าน. ตามปกติชาวแม่กลองควรใช้ควายทำนาแบบหว่านกันน้อยที่สุด. เขามักจะทำนาแบบหว่านกันแต่ตะในที่นาดอน ซึ่งน้ำฝนมีน้อย. วิธีทำก็ง่ายคือ. พอฝนโรมพรำพอดินที่นามีดินชุ่มน้ำ เขาก็จะเริ่มไถกลับดินทิ้งไว้. พอดินชุ่มน้ำมากพอควร เขาก็จะใช้ควายลากคราดชุดเก็บวัชพืชที่ไม่ต้องการออกจนหมดดีแล้วก็สพายกระบุงใส่พันธุ์ข้าวเวียงแถวกันโปรยหว่านจนทั่ว. แล้วเกลี่ยคราดให้ดินกลบเมล็ดข้าวทันที; แต่ต้องคอยเฝ้านกหนูจะลักกินอยู่จนข้าวงอกต้นตั้งตัวได้พอสมควร. ต่อไปก็คอยระวังกำจัดวัชพืชให้มีน้ำหล่อเลี้ยงลำต้นข้าวอยู่อย่าให้แห้งจนดินแตกระแหงได้เท่านั้น.

ครั้นควบกำหนด แม่โพสบ. ก็จะประสิทธิ์รวงข้าวเหลืองอร่ามดังทองให้ชาวนาได้ลงแซกเก็บเกี่ยวกันอย่างหน้าชื่นสนุกสนาน.

ฤดูน้ำท่วมนาที่นครไชยศรีนั้นสนุกกว่าฤดูอื่นทั้งหมด. เพราะโรงเรียนปิดเทอมนาน. การเดินทางก็ต้องใช้เรือที่ฉันถนัด. การหาปลาก็สดวกที่สุดเพราะตกปลาตกชนิดใช้ตกใต้ถนนบ้านที่เราอยู่นั่นเอง. บางวันฉันนอนคว้าตกปลาหมอช้างเหยียบตรงใต้นอกชานเรือนเพียงครู่เดียวได้ปลาเกือบครึ่งปี๊บก็มีมากมาย.

ยิ่งตอนฤดูน้ำลดก็ยิ่งน่าตื่นเต้น. และแปลกปลาดสำหรับฉันอย่างที่ไม่เคยได้พบเห็น

มาก่อนเลยในชีวิต. เพราะเมื่อน้ำฝนทางภาคเหนือไหลหลากลงมานั้นน้ำได้ชะล้างเอาสะสมต่างๆ ติดมาด้วย. สะสมเหล่านั้นคงเป็นสิ่งเหมือนเมฆสำหรับสัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำ. จึงเป็นเหตุให้บรรดาปลากุ้งเกือบทุกชนิด. ลอยตัวทำมากงายๆ แสดงความอ่อนเพลียหมดแรงอยู่ตามผิวน้ำ. มองดูชาวบ้านเต็มลำแม่น้ำไปหมด. เป็นภาพที่น่าอัศจรรย์ที่สุดในชีวิตที่ฉันได้เห็น. สำหรับกุ้งหลวงกุ้งก้ามกรามเป็นอาหารชั้นยอดนิยมของทุกคนในสมัยนั้น. อำนวยความสดวกในการจับมากเสียอีกด้วย. คือ. พวกกุ้งที่ไม่มาน้ำพากันขึ้นมานอนเอาหางพาดริมตะพังกันเป็นแถวเป็นแนวทั่วๆไป.

วิธีการจับกุ้งก็มีจำต้องลงน้ำหรือลงเรือ. เพียงแต่หาไม้ไผ่แบนๆ มาเกรียกเสียมให้เป็นซี่ๆ ปลายแหลมคล้ายรูปช้อนซ้อนถือเดินแอบย่องไปใกล้พอก็เอาซ้อมไม้ไผ่ลิ่มขึ้นมาใส่กระบุงเท่านั้น.

จำได้แม่นว่า น้องจำรัส. นรศิริ. เป็นเด็กหญิงตัวเล็กนิดเดียว. แต่แทงกุ้งได้เก่งมากกว่าคนโตๆ ทุกคน. น่ารักจริงๆ.

การเก็บเกี่ยวข้าวเป็นเหตุให้เป็นแผลที่หน้าแข้ง

จำได้ว่าพอหมดน้ำฝนได้สักหน่อย. น้ำที่ท่วมก็ลดลง. ลมที่พัดมาก็เริ่มหนาวเย็น. ก็พอถึงเวลาที่ชาวนาลงแรกเกี่ยวข้าวเป็นการใหญ่ทั่วไป. ฉันก็ได้ตามแม่ไปที่นาด้วย. ไปดูเขาเกี่ยวข้าว. ไปดูเขาตีข้าว. ไปดูเขาฝัดข้าว. ไปดูเขาขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง. ไปดูเขาทำขวัญข้าว. ไปดูเขาทำพิธีแรกนาขวัญ. ไปดูเขาทำบุญกลางทุ่งนา. ไปดูเขาเลี้ยงพระ. ไปดูเขาเลี้ยงผี. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าที่. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าป่าเจ้าเขา. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่โพสพ. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่ธรณี. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่คงคา. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่ทับทิม. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่กวนอิม. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่กวักมฤตย์. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่ลักษมี. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่สุรัสวดี. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่ทุรคา. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่กาลี. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่อุมาเทวี. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่ปัตตินี. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่ตะเคียน. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่ตะเคียนทอง. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่ตะเคียนเงิน. ไปดูเขาเลี้ยงเจ้าแม่ตะเคียนทั่วๆไป

บรรดาแขกที่กำลังยืนตักข้าวใส่ปากเหลียวหน้ามาเห็นเข้าก็ตกใจเวทนาสงสาร วางชามข้าวมาอุ้มใส่เรือแล้วคัดเลือดให้ มงคนก็แก้ผ้ายี่โป้ชามาที่เดียนพุงออกมารัดแผลที่หน้าแข้งให้ พร้อมกับปลอบใจฉันว่า "ไม่ต้องตกใจ แผลอยู่ห่างจากหัวใจเป็นกองอย่างนี้ ไม่ตายดอกน่า!" แล้วท่านก็เร่งรัดให้ฉันรีบล่องเรือกลับบ้าน.

การรักษาแผลที่ลึกถึงกระดูกตรงสันหน้าแข้งของฉันขณะนั้นมีอยู่กลางบ้านสารพัดนึกอยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้นคือน้ำมันมนตร์ที่ขอมาจากพระสงฆ์ ซึ่งเคยนับถือกันว่าเป็นอาจารย์ที่มีมนตร์ขลัง. ท่านได้เอาน้ำมันมะพร้าวไปเข้าพิธีหุงนั่งบริกรรมเสกเป่าผสมว่านยาจนเสร็จพิธีแล้วใครขอท่านก็เอาจ่ายให้มา

ข้อที่พึงสังเกตุก็คือใช้น้ำมันมนตร์ของท่านรักษาแผลได้ทุกชนิดในโลก ไม่ว่าจะเป็นแผลสดแผลเน่าแผลเรื้อรังเพียงใดก็ตาม และแผลจะใหญ่เล็กหรือว่าแผลนั้นจะเป็นที่ส่วนไหนของร่างกายนับแต่หัวถึงปลายเท้าก็ตาม มีหน้าที่เมื่อไปเก็บดอกฝ้ายมาแกะเอาปุยฝ้ายเป็นสำลีชุบน้ำมันมนตร์ปิดแผลยังไม่หายน้ำมันเหลือน้อยก็ไปหยิบเอาน้ำมันมะพร้าวในขวดที่ซื้อไว้ใช้เติมตะเกียงมาเทประสมลงไปก็เชื่อมั่นกันว่าน้ำมันเติมตะเกียงของกลายเป็นน้ำมันมนตร์ไปแบบเดียวกันน้ำมนตร์ขลังโดยทั่วไป. (ในสมัยกินหมาก ทุกบ้านปลูกต้นสำลี.)

แผลที่หน้าแข้งฉันไม่หายมีแต่จะอักเสบพากันออกมีหนองมากเพิ่มขึ้น เป็นเพราะการชะล้างแผลทุกเช้าเปลี่ยนยาไม่สะอาดชาดความรู้ ประการที่ ๒. แผลถูกน้ำทุกครั้งที่อาบน้ำเล่นน้ำในแม่น้ำเชื้อโรคที่อยู่ในน้ำเพิ่มเชื้อแผลทุกวัน. อีกประการ ๑. การเหยียดขา + การงอเข่า ก็เท่ากับจับหนังที่พ้าดึงแหกแผลที่หน้าแข้งอยู่ตลอดเวลา, แผลจึงไม่หาย ฉันเป็นแผลเรื้อรังอยู่หลายเดือน, และก็ยังมีแผลที่ท่าให้ฉันต้องลำบากอยู่

พอดีน้าลดแห้งแล้ว คุณแม่คืน มีหนังสือให้ฉันกลับไปเยี่ยมบ้านพร้อมกับคุณยายมารดาคุณแม่คืน ซึ่งจะส่งภรรยาพี่ปลั่งและถมจากวัดสวรรค์เพื่อโดยขึ้นรถไฟที่สถานีบ้านเชมร. เมื่อถึงพระปฐม แล้วจะให้สาวัตอำเภอมาคอยรับนำทางกลับบ้านที่อำเภอกำแพงเพชร ๓ วัน ๓ คืนแก่ว.

ฉันก็ลูกคุณพ่อตีตั๋วรถไฟส่งขึ้นรถที่สถานีวังมังวายพร้อมด้วยกำชับสั่งให้เกรงใจเชื่อฟังคุณพ่อขนคลังและคุณแม่คืนให้มากๆ เขาจะได้ไม่ติเตียนคุณพ่อคุณอาจได้ว่าเลี้ยงลูกเขาไม่ดี. ฉันก็รับปาก.

เมื่อฉันถึงพระปฐมพร้อมกับพี่ปลั่งและถมแล้ว ก็มีสาวัตน้อยชี้มาคอยรับนำทางเดินกลับ. การเตรียมออกเดินทางคือ. สาวัตน้อยชี้มักน่าหนักถามว่าเอ็งคนไหนจะนั่งซ้อนท้ายนั่งสัก ๑ คน. ถมรีบวิ่งไปตะกายขึ้นนั่งเก้าอี้นั่งเอาสาวัตน้อยอย่างสนุกสนาน ดีหลูกเกณฑ์ให้แยกผ้าขาวม้าชายหนึ่งห่อเสื้อผ้าอีกชายหนึ่งผูกหิ้วกระต้มน้ำอีกมือหนึ่งมีที

ใส่น้ำผึ้งไว้ไปกินกลางทาง แล้วเดินตามกันมา. ฉันไปก่อคุณยายส่วนพี่ปลิวมีหน้าที่หิ้วห่อเสื่อนหมอกและตะบันหมากคุณยาย. ต้องเดินเคียงข้างห่างคุณยายหน่อยไม่ได้ไม่. การเดินทางตามหลังมาในป่าของฉันสนุกเพลิดเพลินมากนานๆก็ได้ หลังมาดูคุณยายกับพี่ปลิวเห็นหยุดพักเหนื่อยนั่งเก็บมะม่วงนั่ง ห่างสายตาไกลออกไปทุกที. เนื่องจากตามเป็นเด็กจึงนึกไม่ถึงว่าจะเกิดอะไรขึ้น. มัวเดินเร็วฉันก็เดินเร็ว. ถึงกระนั้นน้องอุมก็ยังวนเข้าให้สาวตีหน่อยทำให้มัวลองวิ่งดูบ้าง สาวตีหน่อยก็ตามใจ. ฉันก็ต้องรักษาระยะเดียงคือวิ่งบ้างเดินเร็วบ้าง.

ไม่ช้าแรงวิ่งของฉันก็เหลือน้อยกว่าแรงของม้า. คราวนี้เห็นม้าวิ่งหนีไปไกลจนลับสายตาก็กลัวการอยู่คนเดียว จึงเดินย้อนทางกลับมาเพื่อเข้าพวกกับคุณยายและพี่ปลิว. ฉันเดินย้อนกลับมานานจนเหนื่อยหยุดวอยู่กับคนผ่านทางไปมาหลายครั้ง. นั่งคิดเพราะเชื่อว่าหลงอยู่ในป่าคนเดียวอย่างนี้ ถูกเสือยีมใส่แน่. แล้วก็ร้องไห้เพราะตามกลัวตามเชื่อของตัวเอง. มองดูเห็นรอยตีนม้าที่ทางเกวียนก็ดีใจลุกขึ้นเดินนั่งวิ่งนั่งลืมเหนื่อยกลับหลังตามม้าต่อไปจนเลยทางที่ม้าหนีพ้นไปไกลทีเดียว. แล้วก็ต้องนั่งเหงื่อแตกนั่งทำไหลอีก. เพราะอยู่ๆรอยเท้าม้าก็หายไปดูจนทั่วก็ไม่ปรากฏ. หมดหนทางสิ้นสติ.

ไม่ช้าก็เห็นชายกลางคนหนึ่งรูปร่างผ่ากลัวถือแหลนอันยาวเดินสวนทางมา. หน้าตาเฉยเมยไม่แยแสกับความเดือดร้อนอันแสนสาหัสของฉันสักนิด.

ความดีใจที่ฉันเห็นคนจึงวิ่งไปหาและถามหาทางที่จะเดินไปทางสามแก้ว ชายคนนั้นหยุดพิจารณาฉันอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็ชี้ทางให้เดินเลี้ยวไปเข้าทางเกวียนอีกทางหนึ่งเขาเดินเลยไปแล้ว. ฉันก็วิ่งไปตามทางที่เขาบอก. ฉันวิ่งเดินเพราะเห็นเวลาใกล้ค่ำจนเหนื่อย. กลับมาบรรจบกับทางที่ฉันผ่านมาแล้วใหม่ๆ อีกฉันก็พอเดาออกว่าชายคนนั้นเล่นไม่ซื่อเสียแล้ว. จึงเดินตามรอยม้าต่อไปจนเลยทางที่รอยม้าหายไปสักหน่อย. ฉันเห็นศาลเจ้าอยู่ใต้ต้นไทรใหญ่มีดอกไม้ผ้าแพรและละครยกประดับอยู่เต็มหน้าศาล. มีรั้วทำอย่างอื่นก็หมอบกราบหน้าไปทางศาลเจ้า. ปากพูดเบาๆว่า "เจ้าประคุณเจ้าขอให้เจ้าพ่อช่วยคุ้มครองลูกช้างลูกม้าให้เดินทางกลับถึงบ้านโดยปลอดภัย. ตอนขากลับลูกผ่านพระบรมลูกชิงละครยก. แก้บนละกาย ๑ โรง." ครั้นแล้วก็เกิดความกลัวทั้งเจ้าและเสือของเจ้าขึ้นมาอีก และรีบออกวิ่งเดินครึ่งวิ่งต่อไปตามทางเกวียน. เหมือนคนเสียสติ.

สักพักใหญ่ก็เห็นทุ่งใหญ่ทางด้านขวามือ. มีไม้ไผ่กันเป็นรั้วริมทางยาว. สังเกตเห็นรั้วเก่าไม้แห้งผุในทุ่งก็ดูเป็นทุ่งร้าง เพราะไม่เห็นมีพืชผลอะไรนอกจากไม้พุ่มเตี้ยๆที่ขึ้นเองสูงแค่บั้นเอวเท่านั้น. ฉันเดินเลียบเลาะริมรั้วไป.

ไม่นานเท่าใดก็เห็นรอยที่วัวถูกรื้อเป็นช่องทางมีลักษณะเป็นทางคนใช้เดินกันจนหญ้าและต้นไม้เตียน ก็ลองเลี้ยวเดินเข้าไป เหลียวซ้ายแลขวาเห็นโล่งมองได้ไกล ใจดีขึ้น เพราะคิดว่าถ้าเสือมาก็เห็นแต่ไกล น่าจะวิ่งหนีทัน เดินคิดแผนการณ์หนีเสือไปกำลังเพลิน ก็พลันเหลือบไปเห็นคนกับยาย ๒ คน เดินหาบของออกมาจากชายป่าต้นซ้ายมือ พอเห็นคนแก่แต่ไกล ใจดีก็เปลี่ยนเป็นดีใจ ทางที่คนยายเดินมาเป็นทางที่จะบรรจบกันก็รีบวิ่งไปดักหน้า พอใกล้จึงเห็น คุณตาใช้ไม้คานมีสาแหรกหวายรัดใหญ่กระเทียมบรรจุหม้อห้อยปลายคานทั้ง ๒ ข้างจนคานโอ่อ่น ส่วนคุณยายนั้นในสาแหรกมีกระจาดบรรจุขนม ๑ ผละข้างหนึ่งอีกข้างหนึ่งบรรจุเครื่องกินหมากและผ้าห่ม

ฉันวิ่งไปประจันหน้าท่านผู้เฒ่าทั้ง ๒ ก็หยุดวางหาบยืนดู ฉันก็ยกมือไหว้ ขอความเมตตาว่า "ฉันเป็นลูกนายอำเภอกำแพงเพชร หลงทางเพราะคนขี่ม้านำทางหนีไปเสียก่อน ฉันหลงทางมาตั้งแต่หลังเพล ขอความกรุณาบอกทางให้ด้วยเพราะใกล้จะมืดแล้ว กลัวเหลือเกิน" พูดพลางร้องไห้พลาง

คุณยาย ควักผ้าเช็ดหน้าในหาบมาเช็ดน้ำตาและกอดแนบอกพูดปลอบต่างๆ ส่วนคุณตาวิ่งหยิบขันไปวิ่นน้ำจากใหญ่กระเทียมมาเทใส่มือสั่งเหงื่อที่หน้าและตัวฉันพร้อมกับพูดว่า "อย่าร้องไห้! ไม่ต้องกลัว ตาจะไปส่งให้ถึงบ้านที่เดียว"

ฉันเป็นเด็กมีกรรมที่ยังไม่เคยได้รับอาหารทางจิตใจแบบนี้มาก่อน จึงรู้สึกอบอุ่นใจเหมือนอยู่ในอ้อมอกของพระเป็นเจ้าบนสวรรค์ก็ว่าได้ ฉันจึงเรียกท่านว่า คุณตา และคุณยาย แล้วท่านก็เคลื่อนขบวนเดินทาง คุณตาหาบนำหน้า ฉันเดินกลางคุณยายขอของที่ฉันถือทั้งหมดไปใส่กระจาดขนนหาบทั้งหมด

เดินไปได้สักครู่หนึ่งก็ผ่านสำนักสงฆ์เข้า คุณตาหยุดวางหาบชวนให้ฉันไปนั่งที่ร้านไม้ไผ่ ส่วนคุณยายก็ควักขนมจากหาบออกมาผ่าแกะเอาแต่เนื้อใส่ใบไม้แทนจานมาเลี้ยงฉัน คุณตาก็วิ่นน้ำจากใหญ่ใส่กระบอกไม้ไผ่แทนแก้วมาให้ฉันกิน อิ่มแล้วยังวิงวอนให้ฉันนอนหลับพักสักตื่นหนึ่ง แต่ฉันกลับรบเร้าให้รีบกลับบ้านเพราะเกรงจะมืดกลางทาง ท่านทั้งสองก็คันว่าเห็นฉันเหนื่อยมากทั้งกายและใจเกรงจะป่วยไข้ลงจึงขอให้นอนพักให้ได้ สำหรับการเดินทางนั้นรับรองว่าถึงบ้านไม่ค่ำแน่ เมื่อฉันรบเร้าไม่สำเร็จก็เกรงใจท่าน แกล้งทำเป็นนอนหลับตาแล้วก็หลับจริงๆ

หลับนานเท่าใดประมาณไม่ถูก ตื่นขึ้นก็เห็นท่านทั้ง ๒ รีบลุกไปเตรียมจัดหาบจะออกเดินทาง ฉันก็ดีใจ พร้อมแล้วก็เริ่มเดินทาง ขอสารภาพเรื่องการที่ไม่สามารถกำหนดเดินที่แยกเลี้ยวในป่านี้ได้เลย แม้แต่แยกเดียว เพราะทุกแห่งที่แยกๆ ก็เห็นเหมือนกันหมดจนหาที่สังเกตความแปลกต่างมิได้เลย

ฉันกำลังคิดอะไรต่ออะไรเพลินอยู่พอเวลาใกล้จะมืดก็มองเห็นขั้นบันได และที่ทางขึ้นเรือนสีน้ำปูนขาวอยู่ใกล้ๆ ความดีใจจึงออกหน้าคุณยายเสียไปข้อมเสียงร้องเข้าทางหน้าบ้าน. คุณแม่คืนคอยมัวหาอยู่แล้ว. พอเห็นฉันท่านก็รีบลงบันไดมาเป็นคนแรก ชานพักกลางบันได, พร้อมกับร้องถามและมองข้ามฉันไปข้างหลังทางด้านที่ฉันวิ่งมาว่า "ยายยังไม่มาอีกหรือ ทำไมไม่มาถึงพร้อมกัน?"

ฉันก็เล่าสำทับเหตุการณ์ตั้งแต่ต้นจนจบให้คุณแม่และคุณพ่อซึ่งกำลังยืนพิงลูกกรงหลียงชั้นบนฟังอยู่จนจบ.

ฉันยังจำได้ว่าคุณแม่ตกใจและร้องบอกกับคุณพ่อว่า "ตายแล้ว!! นี่แม่คงหลงทางอยู่ในป่าแน่ๆ. ทำไมสามวัตห้อยจึงชอบทำให้แม่เป็นห่วงอย่างนี้ก็ไม่รู้."

ฉันทบทวนหลังว่าสามวัตห้อยทนความรบเร้าของฉันที่ชอบให้ม้าวิ่งเพราะเห็นสนุกไม่ได้. อีกประการหนึ่งก็เชื่อเพราะไม่เคยเห็นใครๆ ในอำเภอกำแพงเสนหลงทางระหว่างอำเภอกับพระปฐมมาก่อนเลย. แต่อย่างไรก็ตามคุณแม่เห็นสามวัตพาฉันมาถึงอำเภอแล้วก็ได้สั่งให้ขี่ม้ากลับไปตามเสียอีกกลับไปตามแล้วยังได้ถามฉันว่า "ทำไมไม่พบสามวัตที่กลับไปตาม?" ซึ่งฉันก็ "...?..."

ฝ่ายคุณพ่อคงยังสงบอารมณ์เพราะเสียงคุณแม่ไม่ได้อยู่นาน พอเสียงคุณแม่เบาลงพ่อก็พูดให้ใครได้ยินบ้าง. ท่านก็ชมหาทั้งคุณตาและคุณยายที่กรณาพาฉันมาส่ง. เพราะเห็นความเป็นผลเมืองดีของท่านทั้ง ๒. แล้วท่านก็ได้ความว่าสนองพระคุณ; แต่ก็เป็นที่น่าปลาดที่ว่า - ทุกคนที่เห็นวิ่งเข้าทั่วบ้าน. เห็นแต่ฉันคนเดียวเท่านั้น. แม้ฉันจะบรรยายรูปร่างลักษณะของท่านทั้ง ๒ ให้ชุมชนบ้านใกล้เรือนเคียงที่มารวมฟังเหตุการณ์อยู่เป็นจำนวนมากอย่างละเอียดลออถ้วนก็ตามที่ไม่ปรากฏว่ามีใครเห็นเลย. คุณพ่อถึงกับใช้ให้พี่ตามจีมไปตามทั้ง ๑ ชั่วโมงก็กลับมารายงานว่าไม่มีของขายอะไรเลย. เป็นเหตุให้ฉันนึกในใจว่า ทุกคนที่ฟังฉันเล่ามาแล้ว. คงไม่มีใครเชื่อฉันแน่. ทั้งคุณพ่อคุณแม่ท่านก็มองดูฉันอย่างขาดความแน่ใจอยู่นาน; แต่ก็มิได้แสดงความคิดเห็นอะไรให้ปรากฏออกมา.

เรื่องการสองหนหายตัวของผู้มีพระคุณยิ่งทั้ง ๒ ของฉันได้เปลี่ยนบรรยากาศแห่งความเคลือคลอนห่วงใยคุณยายและพี่ปลิวอยู่ได้เพียงชั่วครู่. แล้วคุณแม่คืนก็จุดให้ระเบิดขึ้นต่อไป. เสียงที่ดังออกมาจากปากของคุณแม่คืนนั้น. ล้วนแต่แสดงความวิตกกังวลใจ. มากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ. ตึกหนักขึ้นก็ถึงขั้นที่บรรยายให้ผู้ฟังมองเห็นภาพว่า ขณะนี้เสือกำลังล้อมวงเสียงโต้ะคุณยายกับพี่ปลิวกันอย่างสนุกสนาน. แล้วท่านก็ร้องไห้โฮๆ ออกมาเหมือนกับว่า งานศพนั้นยังเหลืออยู่แต่พิธีการที่จะเก็บกระดูกกันในตอนเช้าพรุ่งนี้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น. ข้าแถมท้ายปิดรายการว่า -

คงจะเป็นกรรมที่ติดมาแต่ชาติปางก่อนแน่. การตายในชาตินี้จึงไม่เปิดโอกาสให้ทำพิธีเผาศพ." การรอคอยช่วงได้เป็นไปตลอดคืนจนรุ่งเช้า.

ส่วนฉันกินข้าวเย็นแล้วก็นอนฟังคุณแม่ขยายเสียงอยู่; บางขณะความคิดนึกก็ถูกชวนให้เลื่อนลอยไปถึงเหตุการณ์, ซึ่งได้ผ่านมากระทบกระเทือนจิตใจอย่างรุนแรงที่สุดในชีวิตคือการหลงทางอยู่ในป่าคนเดียวในวันนี้. เนื่องจากเคยได้ยินผู้ใหญ่บางคนเล่าถึงเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อพญาสุกลเจ้าท่างๆ อยู่บ่อยๆ, จึงทำให้ฉันเกิดความเลื่อมใส เจ้าที่สิงสถิตอยู่ในศาลใต้ร่มต้นไทร ซึ่งฉันได้เคยละครัยกไว้ยิ่งนัก. คุณตา, คุณยาย, ที่กรุณาพาฉันมาส่งแล้วก็หายลับไปโดยมิได้ปรารภเห็นนั้น. ก็ทำให้ฉันเชื่อว่า ท่านทั้งสองนั้นคงจะมิใช่คนๆ อย่างเราธรรมดาสามัญเป็นแน่ — แต่ในใจวันขณะนั้นช่างเชื่อมั่นเอามากเสียเหลือเกิน. ยิ่งได้ทราบเรื่องความยากลำบากของพี่ปลิว และคุณยายมาเล่าให้ฟังในวันรุ่งขึ้นด้วยแล้ว ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธาเป็นทวีคูณ.

พอถึงเวลาใกล้เพลในวันรุ่งขึ้น คุณยายกับพี่ปลิวกลับถึงและยังขึ้นเรือน. คุณแม่ก็ยิ้มแล้วขอให้พี่ปลิวเล่าเหตุการณ์แต่ต้นจนจบ.

พี่ปลิวก็เริ่มเล่าว่า ขณะที่เดินตามหลังมานั้นเห็นผลมะม่วงตามสวนรังวิ่งทางตกหล่นหอมหวานน่ากิน. คุณยายก็ชวนหยุดเก็บ. แล้วก็ออกเดินตามพอมองเห็นหลังกันไกลๆ พบมะม่วงอีกก็หยุดอีก. เพราะเชื่อว่าถ้าสิ้งทางแยกสิ้วก็คงรอกัน. การเก็บมะม่วงของคุณยายเพลินมากสั่งให้พี่ปลิวปลดผ้าขาวม้าออกห่อผลงามๆ เพื่อฝากทางกัน. ครั้นต้มากจนเห็นจะเกินกำลังก็ออกเดินตาม. ถึงทางแยกไม่เห็นหยุดรอนานแล้วก็หลับตาเลือกทางเลี้ยวทำอย่างนี้ไปจนบ่ายมากก็พบคนลักษณะเดียวกับที่ฉันพบและบอกทางให้แบบเดียวกัน. แล้วก็แยกทางไปแบบเดียวกันอีก. แต่ผิดกันฉันตอนที่เดินไปได้ไม่นาน, คุยคนที่บอกทางให้ก็กลับย้อนมาพบอีก. พี่ปลิวดีใจก็วางห่อของทรัพย์ในกับห่อมะม่วงลง. กำลังจะถามถึงความใกล้ไกลของระทาง. ก็ได้เห็นตะกร้าชายหนุ่มเหยียมคนนั้นเดินตรงที่อมาหยิบห่อไปห่อหนึ่งช่างละมือ. พร้อมกับว่าจะช่วยถือแล้วก็ออกเดินไป. พี่ปลิวก็ว่าไม่ต้องจะแย่งคืน. พี่แกก็ออกวิ่งหนี. พี่ปลิวก็ปลิวตาม.

พี่ปลิวเล่าว่า ถึงจะมีผีเท้าคนละชั้นแต่ถูกช่วงน้ำหนักมากก็ไล่ทันไปใกล้จะทันเจ้าหมอนั่นมันเล่นโกงคือมันลองชะเหม่ฟังเสียงดูพอรู้ว่าอีกห่อหนึ่งเป็นมะม่วงล้วนๆ มันก็เหวี่ยงทิ้งให้พี่ปลิวไว้เก็บมากินที่นั่น ส่วนห่อเงินและทะมัดหมากแกกว่ามันก็ฟาดวิ่งทิ้งระยะจากพี่ปลิวขาย ๑๑ ช่วงหายตัวเข้าป่าไผ่ไปเลย.

พี่ปลิวหมดท่าห่วงคุณยายก็วิ่งกลับมาพาคุณยายเดินชมนกชมไม้ต่อไป. เพิ่มพลมค่ำ. กรรมดีที่เคยทำไว้ก็ดลบันดาลให้เดินไปพบบ้านชาวป่าเข้าบ้านหนึ่ง ซึ่งทั้งครอบครัวเป็นผู้ตั้งอยู่ในสัจจิตธรรมปฏิบัติ. ต้อนรับเป็นกันเองอย่างดี. หลังจากเสียง

พร้อมด้วยที่พักหลับนอน. เพราะเห็นว่าถ้าจะเดินทางกลางคืนกลับอำเภอนั้น. ก็ยังอยู่
แถวนั้นไม่มีมนุษย์ไหนเขาทำกัน. เนื่องจากในเวลากลางวัน คนเราพากันเข้าใจเอาเอง
ว่าสัตว์ป่าคือโรงงานผลิตอาหาร. เพราะฉนั้นสัตว์ป่าหากินกลางวันอันตรายจึงนอน
พอตกกลางคืนก็พากันออกว่า. เมื่อคนชอบผลาญชีวิตพวกมันเป็นอาหารได้ ตามหลัก
ประชาสัตวนิยมไตย. พวกสัตว์โลกต่ำพวกสัตว์ป่าก็จะถือสิทธิสัตวโลก. เห็นคนคือโรง
งานผลิตอาหารได้เท่ากันจึงจะนั่นว่าอินโดไตยมากกว่าสัตวโลกทั้งสิทธิและอำนาจ. เสมอ

หัวหน้าครอบครัวน้ำน่ำ. อยากให้พี่ปลิวใช่ว่าสัตว์ป่าออกจ่ายตลาดในตอนค่ำ
มีคนเป็นส่วนมาก. ฉนั้นพอถึงเวลามืดสงัดเงียบจึงจุดตะเกียงที่ใช้กระบอกไม้ไผ่
เป็นครอบมังลมพัดดับและนกไว้ฉะเพาะตอนที่จำกัดให้แสงสว่างออก. ชวนพี่ปลิว
ออกไปยืนดูทีนอกชานเรือนแล้วก็ฉายแสงไปตามบริเวณที่มืดครอมๆไม่เห็นต้น
ไม้และสัตว์ชัดเจนก็จริง; แต่มีแสงสท้อนจากดวงตาของสัตว์มีชีวิตเป็นคู่ๆ ดังเดียว
ดาวโตบ้างเล็กบ้างเขียวบ้าง, เหลืองบ้างปรากฏการเคลื่อนไหวให้เห็นเป็นการโชว์ฟอร์ม
ของสัตว์มีชีวิตอยู่แทบจะไม่ขาดระยะ. เรื่องนี้พี่ปลิวเล่าให้ฉะเพาะฉันฟังด้วยความน่าสงสัย

พี่ปลิวกับคุณยายจึงตกลงนอนค้างอ่างใจเต้นจนรุ่งเช้า. เจ้านันผู้เป็นมงคล
ตามเมตตาได้ลุกขึ้นจุดตะเกียงติดเตาหุงข้าวให้กินกันแย้ยังจิ้มน้ำปลาแต่เช้าตรู่
เสร็จแล้วจึงออกเดินทางตามสั่งถึงอำเภอเมื่อใกล้เพล.

คุณแม่คืนดีใจได้นำผ้าลายผ้าขาวม้ามาแจกให้เป็นรางวัลสมถคุณ.
เห็นดาวหางโตเต็มฟ้า.

ทอดจากนั้นฉันก็สนุกสนานตามประสาของเด็กอยู่นานจนกระทั่งวันหนึ่ง. นอนหลับ
อยู่สบายจนดึกใกล้จะรุ่งสว่างก็มีคนลุกตื่นขึ้นเอะอะกันทั้งบ้าน. ฉันลุกขึ้นคว้าผ้าห่มวิ่ง
ตามคุณแม่ตื่นลงบันไดเรือนมายืนที่ลานดินหน้าบ้าน. แหงนดูบนท้องฟ้าก็เห็นสิ่งที่
ปลาตอย่างที่เกิดมาไม่เคยเห็น.

คือเห็นเป็นแสงขาวสว่างแบบพระจันทร์เต็มดวงมีรูปลักษณะลูกชนไก่แบบสิ่งเต่า
แต่โตใหญ่จากหัวทางทิศตะวันออกไปถึงปลายหางทางทิศตะวันตกเกือบเต็มท้องฟ้า
เหลือเนื้อที่ฟ้าที่ว่างไว้ทั้งตอนหัวและหางรวมกันเพียงเศษ ๑ ส่วน ๔ เท่านั้น. ความ
สว่างเหมือนเมื่อเวลาย่ำรุ่งแต่ดูนาฬิกาเห็นนอก ๔.๔๕ นาฬิกาเท่านั้น.

ฉันเห็นสิ่งปลาดที่ปรากฏความมหัศจรรย์สูงเหนือหัวก็ชนลูกกลัวตัวสั่นอยู่แ
ยิ่งได้ยินผู้ใหญ่พูดกันว่า. ดาวหางที่มาปรากฏให้เห็นทุกดวงนั้น. ป.ม.ตาทวดเคย
เล่าให้ลูก.หลาน.เหลน.โหลน.ฟังกันต่อๆมาว่า. มักจะนำเอา เหตาภัยหรือมหาภัยมา
ปรากฏแก่มวลมนุษย์ในโลกด้วย ทุกครั้งไม่เชื่อก็จงดูดูไป. เมื่อฉันได้ฟังแล้วก็ยิ่ง
เพิ่มความกลัวขึ้นเป็นทวีคูณถึงต้องไปนั่งกระแซะเบียดผู้ใหญ่.

ลี้ร้ายของดาวหางดวงนี้. ต่อมาอีก ๕๐ กว่าปี นั้นได้มีโอกาสอ่านพระราชนิพนธ์ของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง "ประวัติศาสตร์ทั่วไป" ภาค ๒
เล่ม ๑ ตามพระราชนิพนธ์ที่ทรงรวบรวมจากพระราชนิพนธ์ที่ทรงประจำวันไว้ดังนี้

ของดาวหาง ในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ นี้ออกจะมีเหตุการณ์ร้ายๆ เกิดขึ้นมากมายหลายประการ, ซึ่งมีผู้
ฮัลลีย์. ชักกันว่า เป็นเพราะอุทธิดาวร้ายแห่งดาวหางของแฮลลีย์ (Halley's Comet.) ซึ่งได้
ผ่านมาใกล้โลกในศกนี้. ดาวหางดวงนี้ในมหาทวีปยุโรปถือกันว่ามีอุทธิร้ายแรงนัก
และเป็นดาวที่คนกลัวกันมาแต่โบราณกาล. เพราะดาวหางดวงนี้ จำเพาะปรากฏขึ้นในยุคที่มี
เหตุร้ายใหญ่ๆ. เช่นเมื่อกรุงคอนสตันติโนเปล. พระนครหลวงแห่งราชอาณาจักรโรมในบูรพทิศ
เสียแก่พวกตุรกี เป็นต้น, ซึ่งนึกๆ ดูก็ออกจะน่าปลาดอยู่บ้างที่ผะเอินประจวบเหมาะเช่นนั้น.
ลองพิจารณาดูถึงเหตุร้ายต่างๆ ที่ได้บังเกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ก็ออกจะน่าพิศวงอยู่บ้าง.

เหตุต่างๆ ในกรุงสยาม.

ว่าแต่ถึงเหตุการณ์ในกรุงสยามนี้โดยจำเพาะได้มีเหตุการณ์ที่นับว่าเป็นเหตุ-
สำคัญในศกนี้. พอจะเก็บสรุปได้โดยย่อ คือ—

วันที่ ๒๒ เมษายน. เห็นดาวหางแฮลลีย์ Halley's Comet. เป็นครั้งแรก

วันที่ ๗ พฤษภาคม. เวลา ๗.๕๕ น. ก.ท. เกิดเพลิงไหม้ที่ป้อมผีเสื้อสมุทร ขังหวัดสมุทร
ปราการ. ตึกนี้นั้นที่เก็บไว้ที่นั้นระเบิด.

วันที่ ๒๘ พฤษภาคม. จีนปิดประตูชักชวนให้พวกของเขาปิดร้านและหยุดงาน.

วันที่ ๑ ถึงวันที่ ๘ มิถุนายน. จีนปิดร้านและหยุดงาน.

วันที่ ๒ มิถุนายน. เกิดความเรื่อง "พุธาระกา" ข้าราชการกระทรวงยุติธรรมถวาย
เรื่องราวกราบถวายบังคมลาออกจากกรมหมื่นราชบุรี. วันที่ ๘ พระราชทานพระบรมราช
วินิจฉัยในคดี "พุธาระกา" ลงโทษกรมหมื่นนราธิป ให้ชดใช้ในพระบรมมหาราชวัง ๑ ปี. ข้าร
แห่งเรื่องละครหมื่นประมาณกรมหมื่นราชบุรี. และในวันเดียวกันนั้น มีพระบรมราชโองการ
ให้ลอดชนหลวงพระยาไกรสี (เทียม บุนนาค) จากบรรดาศักดิ์. เพราะเป็นหัวหน้าพวก
ถวายหนังสือลาออก. แล้วไม่ยอมสารภาพผิดโดยดี เช่นคนอื่นๆ. วันที่ ๒๗ กรมหลวง
ประจักษ์ศิลปาคมกับลูกๆ ถูกห้ามเฝ้า, เพราะเป็นคนยุ่งมากในคดีนั้น. วันที่ ๕ กรกฎาคม.
กรมราชบุรี. ขอพระราชทานที่ทิพ. กรมนราธิป.

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม. เวลา ๙.๓๐ น. ก.ท. ไฟไหม้โรงรถพยนตร์ที่เรียกว่า "รัตนรถพยนต์
ปีระกา" ของนายซุ่นโช้. ริมถนนมหาไชย. เป็นไฟไหม้ใหญ่ในกรุงเทพฯ.

วันที่ ๑๕ กันยายน. เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ทูลเกล้าถวายฎีกาเรื่องจันทกุมารและ
น้อย หนีจากบ้านมาอาศัยอยู่กับนัน. หม่อมหลวงวรการบัญชา (เทียม อัศวรักษ์) เป็นผู้ไปลักพา

จากบ้าน. คดีต้องพูดจากลาวกันอยู่นาน เป็นที่อาลัยแก่กันเป็นอันมาก. ในที่สุด
เมื่อวันที่ ๒๓. กันยายน. จันทร์ได้ออกจากที่สวนสี่ฤดูในพระราชวังดุสิต (อันเป็นที่
ได้เอาไปฝากไว้ให้พึ่งพระบารมีสมเด็จพระบรมราชินีนาถ) กลับไปบ้านเจ้าพระยาเทเวศร์
ต่อมาภายหลัง จันทร์ก็ได้ออกจากบ้านเจ้าพระยาเทเวศร์อีก และได้กับหลวงนิมิตรราชฐาน.

เหตุใหญ่ ____ วันที่ ๒๓. ตุลาคม. เวลาเที่ยงคืนล่วงแล้ว ๔๕ นาที. พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **เสด็จสวรรคต.**

นอกจากนี้ยังได้มีเหตุการณ์ร้าย ซึ่งฉันพอเอาลงไว้ในจดหมายเหตุรายวันว่า
ก็มีบ้าง เช่นเรือกลไฟ "คัดมาร์" ของบริษัทอีสต์เอเชียติก ไม่ไกลศิลาจมที่เกาะพระ และ
ธนาคาร "ประสารทรัพย์" ปิดเป็นต้น

อุปทวเหตุต่างๆ ในไพรัชประเทศ. ส่วนในต่างประเทศก็ได้มีเหตุการร้ายหลายแห่งเหมือนกัน
ซึ่งพอจะเลือกเอาแต่ที่สำคัญๆ และน่าจดจำสำหรับชาวเรา
ได้บ้างคือ—

วันที่ ๕. พฤษภาคม. คนงาน ๒๕,๐๐๐ คน. หยุดงานที่จังหวัดดันเคอร์ก ประเทศ
ฝรั่งเศส. และก่อการจลาจล.

วันที่ ๖. พฤษภาคม. สมเด็จพระเจ้าอัลเบอร์ตที่ ๗ แห่งมหาบริเตนและ
ไอร์แลนด์. เสด็จสวรรคต.

วันที่ ๑๑. พฤษภาคม. เกิดเหตุอันตรายใหญ่ที่อุโมงค์ศิลาเวลิงตัน. ทำลาย
ไวคาเฮเว่น. แล้วนวลส์. คนตาย ๑๓๒. คน.

วันที่ ๒๒. พฤษภาคม. เรือดำน้ำในกองทัพเรือฝรั่งเศสชื่อ "ปลิวโยส์."
ถูกเรือกลไฟชนจมที่ริมฝั่งเมืองคาเลส์.

วันที่ ๗. มิถุนายน. แผ่นดินไหวทางทิศตวันออกแห่งเมือง นะโปลี. คนตาย ๒๐

วันที่ ๑๔. มิถุนายน. น้ำลำน้ำฮาหว่ในประเทศเยอรมันนี. ท่วมลันฝั่งโดยรอบ
ทำให้คนตายมาก.

วันที่ ๑๙. มิถุนายน. รถไฟเป็นอันตรายที่ใกล้ตำบลเวว่าซ่. ประเทศฝรั่งเศส
คนตาย ๑๖. คน.

วันที่ ๒๖. มิถุนายน. พวกอนาธิปัตย์ (ANARCHISTS). ๑๐๐. คน. ได้ถูกจับ
ที่นคร. บูเอโนสไอเรส. ประเทศอาเจนตินา. เพราะได้เกิดขวางลูกระเบิดในโรงละคร.

วันที่ ๔. กรกฎาคม. รถไฟเป็นอันตรายที่ตำบลเลย์ตัน. แคว้นอินดีแอนา. สหรัฐ
อเมริกา. คนตาย ๒๕. คน.

วันที่ ๑๑. กรกฎาคม. เกิดไฟไหม้เมืองแคมเบิลลัน. มณฑลนิวบรันสวิค. คานาดา ประม
ทรัพย์เสียหายราว ๖๐๐,๐๐๐ ปอนด์. นอกจากนี้ได้มีไฟไหม้ใหญ่ๆ อีกหลายแห่ง.

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม. ท.อ.มหาเสนาเอก ชาร์ลส สจ๊วร์ต โรลส์ (The Hon. Charles Stuart Rolls) ตกจากเครื่องบินที่กำลังทดลอง ตายที่เมืองบอร์นมัท ประเทศอังกฤษ. นายโรลส์ ผู้นี้เป็นผู้คิดสร้างเครื่องรถยนต์ ซึ่งเรียกนามว่า "โรลส์-รอยซ์" (Rolls-Royce) และได้เป็นนักบินชุดแรกคน ๑ ในประเทศอังกฤษ. นอกนี้ได้มีคนตายเพราะเครื่องบินอีก ๓๐ คน ภายในปีนี้ กับตายเพราะลูกลอย (บัลลูน) และพิษมหาอีก ๗๙ คน.

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม. เกิดวาเบิดขึ้นในเรือรบอังกฤษชื่อ "สัตยเลช."

วันที่ ๑๘ กรกฎาคม. คนทำงานรถไฟ ๓,๐๐๐ คน. หยุดงานที่เมือง เกตส์เฮล ประเทศอังกฤษ. จนต่อมาอีก ๓ วัน. จึงได้กลับเข้าทำงานใหม่.

วันที่ ๕ สิงหาคม. เกิดคดีชุบถที่ในแดนเม็งคอล ประเทศจีนเดีย. ผู้ร้ายถูกคับ ๒๗ คน.

วันที่ ๗ สิงหาคม. เกิดอหิวาตกโรคขึ้นในประเทศรัสเซีย.

วันที่ ๑๔ สิงหาคม. ไฟไหม้พิพิธภัณฑ์สถานที่กรุงปรุเซลล์ ประเทศเบ็ลเยี่ยม. เสียงมูลค่าประมาณ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ปอนด์. ในวันเดียวกันนี้มีอันตรายแก่รถไฟที่เมืองบอโดซ์ ประเทศฝรั่งเศส. คนตาย ๔๓ คน.

วันที่ ๒๑ สิงหาคม. เรือรบอังกฤษชื่อ "เบ็ดฟอร์ด" จมในเดร์ลเกหลี่. คนตาย ๑๘ คน.

กันยายน —. โรงงานต่อเรือในเยอรมนี ปิดหลอกเดือนสิงหาคมและกันยายน เพราะกรรมกรหยุดงาน. กับมีเหตุจลาจลในกรุงเบอร์ลิน. เนื่องจากที่กรรมกรพวกขนถ่านหยุดงาน. ทำวจนครบลเยอรมันได้ใช้ตกฟื้นคน เจ็บไปถึง ๓๐๐ คน.

วันที่ ๓. กันยายน. โรงงานต่อเรือที่ลำคัโคลด แลสังหวันออกแห่งสก๊อตแลนด์ ปิดจนถึงวันที่ ๑๕ ธันวาคม. กรรมกรไม่มีงานทำ ๓๐,๐๐๐ คน.

วันที่ ๒๒ กันยายน. หนังสือพิมพ์ลงเรื่องจับพวกก่อการกำเริบคนคิดกันจะประทุษร้ายสมเด็จพระราชาธิราชญี่ปุ่น ที่กรุงโตเกียว. พวกนี้ต่อมาได้ถูกชำระในศาลพิเศษ และถูกพิพากษาประหารชีวิตหลายคน และต้องจำคุกนานๆ ก็อีกหลายคน.

วันที่ ๓ ถึงวันที่ ๕ ตุลาคม. เกิดชุบถในประเทศโปรตุกัล. พระเจ้ามานูเอล ถูกเนรเทศจากกรุงลิสบอน. และพวกชุบถประกาศตั้งรีปับลิค.

วันที่ ๑๐ ตุลาคม. กรรมกรรถไฟในประเทศฝรั่งเศส หยุดงานทั่วไป. การคมนาคมในสองวัน ๑ สัปดาห์. ที่กรุงลอนดอนธนาคารชื่อ "แชริ่งครอสส์แบงก์" ล้ม. คนเป็นอันมากหมดเงินที่ฝากไว้ ฟ้องกันวุ่นวายเป็นอันมาก.

วันที่ ๒๕ ตุลาคม. เมฆฝนประทุทำให้เกิดอุทกภัยที่เกาะซิสลิค ประเทศอิตาลี คนตาย ๓๐๐ คน.

วันที่ ๔ พฤศจิกายน. เกิดการจลาจลเนื่องด้วยกรรมกรหยุดงานที่บ่อถ่านหิน

ในเซตาเวลสันักษัตร์ให้ต้องส่งกองทหารจากกรุงลอนดอนและทหารไปช่วยระงับเหตุ

วันที่ ๙ พฤศจิกายน, กองทหารฝรั่งเศสร่วมกับคนชาติวาไลในอาฟริกาเสียทหารฝรั่งเศสมาก.

พฤศจิกายน.—เกิดขบถในประเทศเม็กซิโก. มีการรบพุ่งกันมากระหว่างพวกขบถกับกองทัพรัฐบาล.

วันที่ ๕ ธันวาคม, แซกซาทิเบดวินเป็นขบถในแคว้นปาลสไตน, ซึ่งในเวลานั้นอยู่ในอาณาเขตตุรกี. ในวันนี้มีอันตรายแก่รถไฟในประเทศอังกฤษหลายแห่งชุมทางวิลส์สเดล. คนตาย ๕ คน. สมบัติเสียหายอย่างมาก.

วันที่ ๑๒ ธันวาคม. ตำรวจพระนครลอนดอนถูกผู้ร้ายยิงตายที่ตำบลเซ็นสติตช์. เมื่อต่อสู้กันในเวลาเที่ยงคืนภายหลังสืบสกดรอยผู้ร้ายไปได้ถึงที่ตำบลสเต็ปนีย์. แขวงกรุงลอนดอน เมื่อเข้าหมายที่ไปจับ ผู้ร้ายอยู่ในตึกแห่งหนึ่งในถนนซิดนีย์. ต่อสู้กับตำรวจหลายชั่วโมงไม่ยอมแพ้. เวลาวินสตัน เชอร์ชิลล์, ซึ่งเวลานั้นเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย. ในรัฐบาลอังกฤษ. ได้ชวนทหารพร้อมทั้งปืนกลและปืนใหญ่ไปช่วยปราบ. ได้ต่อสู้กันอยู่หลายชั่วโมง. จนในที่สุดผู้ร้ายเห็นว่าเหลือที่จะหวังเอาชนะหรือเอาตัวรอดได้แล้วจึงจุดไฟเผาตึกนั้น. และตัวมันตายในไฟ. การต่อสู้ครั้งนี้. หนังสือพิมพ์อังกฤษลงหัวข่าวเป็นเชิงเยาะเย้ยว่า การยุทธ์แห่งถนนซิดนีย์ (The Battle of Sidney Street) ได้กระทำในต้นเดือนมกราคม.

วันที่ ๒๑ ธันวาคม. เกิดเหตุอันตรายที่บ่อถ่านหินที่ใกล้เมืองโพลตัน มณฑลแลงคะเชอร์. ประเทศอังกฤษ. คนตาย ๓๔๔ คน.

วันที่ ๒๕ ธันวาคม. เวลาเที่ยงคืนเกิดอันตรายแก่รถไฟกระบวนเร็วสก๊อตช์สายมิดแลนด์. ที่ตำบลเอสกิลล์. ไฟไหม้รถ. คนตาย ๑๐ คน. อนึ่งในวันนี้ศาลสูงแคว้นบอมเบย์ในประเทศอินเดีย. พิพากษาลงโทษพวกขบถชาวอินเดีย. หัวหน้าชื่อสวามี ภาสกานันทเนรเทศตลอดชีวิตและริบราชบาทว์ที่อ่าวเปอร์เซีย. พวกสักการ์ปืนยิงทหารอังกฤษตาย. (จบพระราชนิพนธ์ตอนที่ ๑๐ เรื่อง ดาวหาง Halley's Comet)

การกลับมาถึงที่อำเภอกำแพงเพชร, ตำบลทุ่งสามแก้ว ครั้งนี้ นับว่าเป็นเรื่องเพราะนิสัยให้ฉันเป็นคนนิยมไพรชั้นมูลฐานก็ว่าได้ เพราะได้เรียนวิชาชีพของชาวทุ่งสามแก้วไว้หลายอย่าง ถึงจะได้จดลงไว้ให้เป็นความรู้รอบตัวบ้างตามสมควร.

ฉันสังเกตตัวเองมาแต่เด็กว่านิยมสิ่งที่ธรรมชาติสร้างยิ่งกว่าที่ถูกสร้าง

ขึ้นจากมันสมองของมนุษ. ฉะเพาะในต้นอาหารด้วยแล้ว. สมัยนั้นฉันไม่เข้าใจ
คำว่า "อดตาย" เลยจนนิดเดียว. ทั้งนี้เพราะพี่สิทธิ์ซึ่งเป็นธุราติทางเมืองสมุทรสาคร
ได้มาเป็นเสมียนอำเภออยู่กับคุณพ่อฉันชอบตามพี่สิทธิ์เข้าป่าล่าสัตว์. เขาก็ชอบชวน
ๆ ไปเพื่อคอยช่วยเก็บนกที่ไขาผิงตกลงมา. ตอนแรกๆ เขาใช้ปืนแก๊ปที่ผู้ยิงต้องประจุ
ดินปืน. หมอนลูกตะกั่วลงทางปากกระบอกปืน. แล้วเอาแก๊ปครอบตรงนมหนู. พร้อม
แล้วก็ง้างนก. พอเล็งตรงได้ที่ก็เหนี่ยวไก หรือถ้านกนี้นก็จะสับแก๊ปแตกพ่นไฟ
เข้าไปจุดดินปืนในลำกล้องให้ลูกกระเด็นขับลูกตะกั่วให้โลดแล่นเร็วแรงออกจาก
ปากกระบอกปืนตรงไปต้องชีพนก. ผู้ไร้ความผิดและไม่เคยคาดฝันว่ามนุษจะมี
จิตโหดเหี้ยมถึงขนาดนี้. ครั้นต่อมาเห็นพี่สิทธิ์เขาปืนลูกซองของคุณพ่อไป. ยิงง่าย
ได้ผลดีกว่าปืนแก๊ปหลายสิบเท่า. แต่ลูกปืนทำจากเมืองนอกราคาแพงและหายาก
เขายิงหมดก็แอบมากระซิบขอให้ฉันย่องเงียบเข้าไปค้นหามาให้จากห้องนอนของ
คุณพ่อ. นอกเสียจากการล่าสัตว์เป็นอาหารแล้ว. บริเวณป่าใกล้ชุมชนสมัยนั้นยังมีวิธี
หาของป่าที่สนุกสนานสำหรับเด็กและหนุ่มสาวในสมัยนั้นอีกหลายต่อหลายอย่าง
เช่น.

การแทงหน่อไม้ไผ่.
การเก็บเห็ดโคน.
การเก็บพริกขี้นก. (พริกขี้หนูเกษียณ; แต่นกกินไปขี้ทิ้งในป่าเขาทิ้งเรียกอย่าง
การเก็บยอดแทงเฟสาะ.
การเก็บดอกอ้าเงิน.
การตีผึ้ง เพื่อหาขวงผึ้งไปขาย.
การขุดหัวกลอยไปล้างตากแห้งขาย.
การตัดไม้ไผ่มาเผาข้าวหลามขาย. ๆลๆ —

นอกจากนี้ยังมีอีกหลายอย่าง เช่นการเผาน้ำมันยางมาทำ
ชันยาเรือและต้ายจุดไฟเป็นต้น. ฉันจะขอเล่าให้ฟังถึงวิธีการที่เขาทำกันตามที่
ฉันได้เรียนรู้มาสักอย่างพอประดับความรู้.

การแทงหน่อไม้. ที่เขาใช้คำว่าแทงหน่อไม้ก็เพราะธรรมชาติของกอไม้ไผ่
งอกหน่อจากรากตามพื้นดิน. ส่วนบริเวณรอบกอไผ่ป่าก็มักจะเต็มไปด้วยกิ่งหนามที่แข็ง
คม. เครื่องมือที่เหมาะและสดวกแก่การที่จะล้วงตัดเอาหน่อไม้ออกมาจากกลางกอหนาม
ก็คือ. เสียม. ที่เขาใช้ขุดหลุม. เมื่อใดเขาพบหน่อไม้อยู่กลางกอหนามเขาก็จะสอดปลาย
เสียมเข้าไปแทงตัดจนขาดหลุดจากกอแล้วช้อนเอาออกมาใส่ห่อหรือตะกร้าที่นำมาบรรทุก
เกวียนชนกลับบ้าน. บางบ้าน ทำกันเป็นแบบอย่างสหกรรม คือ. ต้มหรือเผาไฟจน
เหลืองนึกเอาทานออกหมด. แล้วใช้หนามไผ่ช่วนจากทางโคนไปหาปลายจนเป็น

เส้นริ้วฝอยใช้มีดหักเอาริ้วฝอยออกเกลี่ยตากบนเสื่อสำแพน. ถ้าแดดกล้า ประมาณ ๔-๕ วัน. ก็จะแห้งเก็บบรรจุกระสอบส่งไปขายได้เกลๆ.

มีเรื่องที่น่าคิดเกี่ยวกับหน่อไม้ฝอยตากแห้งนี้ คือวันหนึ่งแม่ครัวเขมรบอกว่าเขาจะแกงหองให้กิน. ครั้นถึงเวลาเขาก็ยกแกงเนื้อหมู ๓ ชั้นต้มกับหน่อไม้ฝอยตากแห้งมาให้. ฉันก็รกมหาแกงหอง. แม่ครัวเขมรผู้ใหญ่เขาก็ช่วนกันหัวเราะแล้วก็อธิบายว่า หน่อไม้ที่เขาทำเป็นแบบนี้แล้ว เขาเรียกกันว่าหน่อไม้หอง, ซึ่งพูดเพียงคำว่า หองสั้นๆ เพียงคำเดียวใครๆ เขาก็รู้กันทั้งนั้น ลำไว้นะ!

การเก็บเห็ดโคน. ลักษณะของเห็ดโคนมีผิวพรรณสีอาด. ตรงยอดมีปุ่มแหลมสีเทาปนน้ำตาลแก่จัดและสีจางไปทางริมเชิงชายมีรอนเหมือนเป็นสีขาวสี-ภายใต้ของดอกและก้านดอกนั้นสีขาวสอาดบริสุทธิ์. ดอกเห็ดทำพวกนี้ธรรมชาติสร้างให้โผล่จากพื้นดินขึ้นมาบนให้คนเห็นตามบริเวณรอบๆ ตอมปลวกเป็นส่วนมาก ถึงกับยางคนเปลี่ยนชื่อเรียกว่า เห็ดปลวก ก็มี.

นักต้นตำราเคยเขียนข้อความที่ค้นพบลงไว้ในวารสารเกษตรว่าตัวปลวกประเภทแรงงาน WORKERS เป็นผู้สะสมเชื้อเห็ดเก็บไว้เพื่อเป็นอาหารของตัว QUEEN ราชินีของแต่ละรัง. ตามปกติเห็ดโคนจะเริ่มมีขึ้นในต้นฤดูฝนทุกๆ ปี. ปีไหนที่อากาศร้อนอบอ้าวสม่ำเสมอพอเหมาะแก่ความชื้นที่จะทำให้เชื้อราของเห็ดผลิดอกแล้ว. จะเป็น - เวลาที่หนุ่มสาวชวนกันสนุกสนานออกไปหาที่สงัดตามแถวคอมปลวก-ขุดเก็บเห็ดโคนใส่หาบนั่งนี่มาก็ถึงต้องบรรทุกเกวียนกลับไปขายที่ตลาด สมัยองค์พระปฐมเจดีย์ฉันเคยเห็นหนุ่มสาวเขาเก็บเห็ดกันไม่ต่ำกว่าคนที่ขังคอมปลวกช้างวัดหัวยพระตูแล้วใจเต้นช่อนกล.

การเก็บพริกขี้นก. ฉันเต็มใจจะเรียกว่าพริกป่ามากกว่า. เพราะขึ้นเองโดยมิได้มีคนปลูก. เราเดินทางต่างๆ ได้มาตายมลทิงไว้แล้วมลนกที่เป็นเม็ดพริกก็งอกงามผลิดอกออกผลสืบต่อๆ กันมาจนดูคล้ายป่าดงพริก. การเก็บพริกเขาตัดต้นพริกใส่เกวียนมาชมนมบลิดเม็ดกันที่บ้าน. ถ้าได้มากจนเหลือขายก็ตากแห้งเก็บไว้ใช้ในยามแล้งน้ำอาหารได้อีกนานตลอดปี.

การเก็บยอดแทงเพลาะ. รูปร่างลักษณะของยอดแทงเพลาะนี้เหมือนกันกับหน่อไม้ฝรั่งที่เขาดองใส่กระป๋องมาขาย (ASPARAGUS.) ขนาดก็เท่าๆ กัน. สิ่งที่แทงเพลาะนำความแปลกใหม่มาให้ฉันอย่างมากก็คือ - เมื่อฉันตามชาวบ้านเขาไปหาเก็บหน่อแทงเพลาะ. ก็คาดคิดว่าคงจะมีต้นหรือเป็นกอแบบต้นกอไผ่. แต่เห็นชาวบ้านเขาพากันเดินไปตามป่าแฝกคือหญ้าคาที่เขาตัดมาผูกเป็นหลังคา. เขาเดินใช้มีดเขี่ยแฝกแหวกทางเดิน ไม่ช้าก็จะเห็นยอดแทงเพลาขาวสอาดโผล่จากพื้น

ลงประมาณ ๓๐ เซนติเมตร เศษ โดยอาศัยนั่งรวมหลังคาอยู่ ที่ผ่านมาก็ไม่มีการขุดดินโผล่ขึ้นมากจากพื้นดินเฉยๆ แบบเดียวกันกับเห็ดโคน.

แต่ยอดแทงเผล่าะเป็นของหายาก. คนๆจึงจะพบและนำไปขายตามตลาดจากได้มากพอ ชาวบ้านบอกกับฉันว่า ยอดแทงเผล่าะมิได้มีเป็นประจำทุกปี. มากหรือน้อยก็คุ้ไม่มีอะไรจะเป็นเครื่องประมาณได้เลย.

นับแต่ฉันต้องจากทุ่ง ๓. แก้วมาแล้ว และได้มีโอกาสไปตลาดที่พระปฐมฯ ลายครั้งไม่เคยเห็นยอดแทงเผล่าะอีกเลย. ที่ไหนๆก็ไม่เห็นมี.

การเก็บเอาดอกดินมาผสมแป้งทำขนมดอกดิน. ที่ทำบลทุ่ง ๓. แก้ว, ซึ่งเป็นที่ว่าการอำเภอกำแพงแสนนี้. นับเป็นครั้งแรกในชีวิตที่ฉันได้เคยเห็นดอกดิน เพราะหลังบ้านพักเดยอำเภอออกไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑๐๐ เมตรเป็นป่าหรือหลังคา. ที่ชาวบ้านนี้ใช้เดียวเที่ยวเอาไปมัดผูกเป็นแบบทับจากใช้มงคลงดกันฝนกันแดดได้ดีกว่าใบจาก. ในป่าแฝกใหญ่แห่งนี้นั่นเองเป็นที่เกิดของดอกดินยอดแทงเผล่าะ. และเสื่อปลาก็ชอบใช้เป็นที่กำบังกายเอบเข้ามาคนไก่และสุนัขป่าในอาหารเลี้ยงชีพในตอนกลางคืน.

รูปร่างลักษณะของดอกดิน. คล้ายกับดอกอันชันที่เป็นไม้เลาขึ้นอยู่ตามชั้วๆไป เพียงที่ดอกดินมีหลายกลีบแลสีของกลีบดอกเป็นสีน้ำเงินแก่ปนม่วงจนเกือบดำ ดอกอันชันมีกลีบเดียวเป็นสีน้ำเงิน. ที่ปลาดและสมที่จะได้ชื่อว่า ดอกดิน. ก็ตอนที่ชาวบ้านเขาแหวกใบหลังคาให้ฉันเห็นนั้น เป็นดอกไม้คล้ายกับงวงในพื้นดินไม่มีกิ่งใบใดๆทั้งสิ้น. เห็นชัดว่าดอกโผล่ขึ้นมาจากดินเฉยๆ แบบเดียวยอดแทงเผล่าะนั่นเอง.

การขุดหัวกลอย. ลักษณะของหัวมันกลอยที่เขาใช้นึ่งเป็นกับข้าวเหนียวคล้ายกันกับหัวตาลที่ขายขายตามตลาดนั้น. รายนอกของหัวเหมือนมันมือเสือหรือมันไทย นอกโตบางหัวเท่าไหกระเทียมดอง หรือมากกว่าพระ. ลำต้นเป็นไม้เลาที่ขึ้นเองตามป่าชื้นแฉะ. กินขยายเช่นริมลำห้วยลำธาร. เมื่อฉันไปเที่ยวหาขุดมันนกหัวขนาดหัวมือไปเห็นเลามันนกต้นใหญ่ขุดไปพบหัวโตเท่ามากๆ ก็ดีใจ. แบกมาบ้าน ชาวป่าเห็นมากินและบอกว่าที่แหละคือหัวกลอย. ถ้าจะกินต้องฝานบางๆ แช่น้ำไหลผ่านไว้หมดยางแล้วตากแดดให้แห้ง จึงจะผสมทำอาหารกินได้. มิฉนั้นจะมีอาเจียนมีอาจผ่องหนัก. เพราะฤทธิ์ยางที่ลางไม่หมด.

ความอุดมสมบูรณ์ของป่า. ที่มีอยู่โดยไม่มีเจ้าของในขณะนั้นยังมีมากอยู่อย่างเหลือเฟือ เช่น. ทางผึ้ง. สัตว์ป่า. ผลไม้. และเอื้อนๆ แม้แต่ขยุไผ่ยังทางกินแทนข้าวสารได้. แต่ฉันเห็นว่าควรจะเล่าเรื่องที่เป็นประสบการณ์ผ่านชีวิตวัยฉันเสียงบ้างดีกว่า.

ฉันกลับไปอยู่ที่วังวาย. เมื่อใกล้จะถึงกำหนดที่โรงเรียนจะเปิดเทอม ปลัด.ลม.และฉันก็ลาลูกลงกลับไปตามที่ๆ เคยพัก. การเดินทางครั้งนี้ไม่มีมาถึงที่ดำ. เมื่อเดินถึงตลาดหน้าสถานีแล้ว. ฉันได้เที่ยวเดินหาซื้อละครยกได้ ๑ โรง กับธูป ๓ ดอก. เดินแยกจากหมู่ไปที่แถวต้นไม้ข้างองค์พระปฐมเหล่าครึ่งเล็กไปเชิงนที่กิ่งไม้แล้วจุดธูปพนมมือหลับตาอีกครู่ การที่หลงทางคนเดียวแล้วมาเจ้าที่ต้นไทรจึงมีอำนาจตามพาไปส่งโดยปลอดภัยเมื่อข้าไปนั้น. เพราะเจ้าที่ศาลเจ้าต้นไทรท่านช่วย. ฉันจึงหาละครยกมาแก้บน. ด้วยความเคารพเชื่อถือ.

การที่เชื่อมั่นอย่างแน่นแฟ้นก็เพราะคุณยายและปลัดก็หลงอย่างเดียวกัน แต่ไม่ปลอดภัยอย่างฉันนั่นแล. นึกๆ ก็คล้ายกับยายตาหนั่นคือเทวดาปลอมมาช่วย สิ่งหายไปตอนที่ฉันลืมก้านแล้ว. เชื่อมั่นเช่นนี้จึงมิเคยสืบการแก้บนเลย.

ครั้นได้เวลาก็ตั้งขึ้นรถไฟจากสถานีนครปฐมลงสถานีวัดวังวาย. ปลัดกับลมเช่าลงเรือเมล์ล่องไปเวียนที่วัดสองเพื่อหาส่วนฉันลงเรือจ้างขึ้นไปเพียงคู้งน้ำเดียวก็ถึงบ้านถูกพอขนอาหารสดๆ ที่นำกลองมหาสวัสดิ์.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคต

หลังจากวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๔๕๓ เพียงวันเดียวพอฉันตื่นเช้าก็ได้ยินชาวบ้านโจทย์จันกันถึงข่าวใหญ่ว่า. พระเจ้าแผ่นดินคือพระพุทธเจ้าหลวงสวรรคตแล้ว ล้ำติดหูได้จนบัดนี้ว่า ทุกคนดีใจไหลบนหน้า ร่ำพึงร่ำพรรณนั้นเป็นใจความว่าพระองค์คือร่มโพธิ์แก้ว. ราษฎรได้พึ่งพระบรมโพธิสมภารมีทำมาหาเลี้ยงชีวิตด้วยความร่มเย็นเป็นสุข. ฝนก็ต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารก็อุดมสมบูรณ์. เมื่อสด็จสวรรคตก็เหมือนกับ**ตกสิ้นแผ่นดินทำกิน. มวลคนก็ว่าเพราะดวงท้าวทำเหตุ** แล้วก็ว่าตามประเพณีแล้วต้องแต่งสีดำไว้ทุกข์กันทุกคนหมดทั้งชาติ. แล้วก็วิ่งไปหาซื้อผ้าดำที่ย้อมมะเกลือมานุ่งและตัดเสื้อใส่กัน. โรงย้อมมะเกลือขณะนั้นมีอยู่ที่บ้านเขมร. ย้อมผ้าดิบเป็นโรงงานใหญ่ยังย้อมไม่ทันขาย. เพราะทุกคนไว้ทุกข์อาลัยพระพุทธเจ้าหลวงกันทั้งเมือง. ฉันอายุ ๑๑ ขวบก็หลอยนั่งกอดเข่าเป็นทุกข์ไปกับผู้ใหญ่เขาด้วยเหมือนกัน. เผ้าดำขาดตลาดและแพงมากจนหลายเดือน ฉันก็ถูกใช้ให้ไปปีนเก็บผลมะเกลือดันหลังบ้านมาให้ลุงบี้ยงทำโขลกจนแหลกผสมน้ำแล้วเอาเสื้อทางเกลือใส่ลงย้อมขยำให้เปียกชุ่มทั่วแล้วนำไปตากแดดกลางฝนโดยไม่ต้องบิดน้ำ. พอแห้งก็นำมาชุบย้อมแล้วนำไปตากแบบเดิมอีก. สัก ๒-๓ ครั้งเท่านั้นแล้วไม่ว่าจะเป็นผ้าสีอะไร จะกลายเป็นสีดำสนิทติดทนจนขาดยิ่งเป็นผ้าไหมแพรด้วยแล้วจะยิ่งทำเป็นมันวาวยับตาดีนักแล. ตามปกติเขาก็ใช้ผ้าแพร. ที่นำมาเพลาะติดให้กว้างพอสำหรับห่มนอนได้ด้วยแล้วย้อมมะเกลือจน

ตำสนิท แล้วก็มาซึ่งทางกับพี่นกระดกนเวียนๆ ใช้หลังหอยเบี้ยจันชกดโดยชัดให้แลดูมันเป็นเงาระยับตา เรียกกันทั่วไปว่า "ผ้าแพรเพลาะ" ใช้ห่มไม่ไหนหมดกันเป็นของมีค่าหรหรา ใครมีผ้าแพรเพลาะห่มก็มักจะลือกันว่าเป็นผู้มีอันจะกินหรือนักเลงผู้ดี นั้นว่าสักว่าหนาวร้อนห่มนอนก็ใช้สีกเย็นดี เว้นแต่เวลาออกแสงแดดจะดูดความร้อนมาสู่ผิวหนังจนทนไม่ไหวที่เดียว สำหรับชั้นเรียนเขายังนำไปบรรจุในโหลขนาดย่อมๆ ตั้งจากลนไฟและควันเทียนอบนิดหน่อยกันมดปลวกไว้จนกลิ่นติดในเนื้อแพร หอมไม่รู้หายก็มี ความหนาวร้อนของราษฎรในครั้งนั้นฝังอยู่ในความทรงจำของฉัน ซึ่งเป็นเด็กเห็นว่าราษฎรไทยรักนับถือพระเจ้าแผ่นดินมากกว่านิทานเรื่องใดเหมือนกันหมดทุกคนและบ้านเมืองก็อยู่เงียบเหงาอยู่หลายเดือน.

ต้นเหตุที่ทำให้ฉันได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กของในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖

เนื่องจากแผลที่ฉันของทิ้งใช้มีดโกนเฉือนเกี่ยวเกี่ยวข้องกันพันเอาหนังเป็นช่างชวนเป็นแผลลึกเห็นกระดูกครั้งนั้นกลายเป็นแผลเรื้อรังกันเข่า คุณพ่อชุนอาจจะสังเกตเห็นเข้าก็เกิดกลุ้มใจมากกังวลใจมากอยู่หลายวัน.

วันหนึ่งคุณพ่อชุนอาจๆ เรียนจะหมายให้ฉันนำชิ้นเอาไฟจากสถานีรถไฟหัวลำโพงไปส่งให้กับชุนศรีวรกิจ (ต่อมาเป็นพระในนามเดียว) ทำหน้าที่เป็นแพทย์มณฑล ท่านเป็นเพื่อนสนิทกับคุณพ่อชุนอาจๆ และคุณพ่อชุนอาจของฉันเป็นอย่างดี ฉันเคยเห็นท่านไปร่วมวงกินเหล้าที่บ้านชุนอาจๆ ที่วังหัวรำพึงเกือบทุกเดือน. เมื่อฉันไปถึงท่านชุนศรีวรกิจนั้นยังเป็นเวลาระหว่างวันที่ ๑๓-๑๔ เดือนมกราคม (ขณะนั้นยังเป็น พ.ศ. ๒๔๕๔ อยู่) ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ กำลังเสด็จแปรพระราชฐานไปทรงพักผ่อนพระราชอิริยาบถทางที่ท้องร่องเหนือ เหนือยทั้งพระราชพิธีพระบรมศพสมเด็จพระบรมชนกนาถและพระราชภารกิจด้านเมืองโดยเสด็จประทับอยู่ ณ พระราชวังสนามจันทร์พอดี.

เพราะฉะนั้นเมื่อตอนที่ท่านชุนศรีวรกิจนำฉันกลับมาจากพระราชวังสนามจันทร์มาถึงสถานีอนามัยหน้าองค์พระปฐมเห็นฉันกำลังนั่งรอพบอยู่ก็ดีใจและพูดว่า "อ้อ! เนื่องมาพอเหมาะดีที่เดียว รู้ไหมว่าพี่เนียนเขาก็ทหมเสด็จมากับในหลวงด้วย คำวันนี้จะพาไปพบเขาๆ กำลังคอยถึงอยู่เมื่อคืนนี้พอดี." แล้วก็ฉีกจดหมายที่ฉันส่งให้อ่านๆ จนก็รอดเสื้อนอกถอดการะสังแผลให้สอาดใส่ยาพันผ้าปิดแผลให้เรียบร้อยแล้วท่านก็ขึ้นหลังช้นยนต์.

ส่วนฉันก็นึกคิดว่าคำว่า "พี่เนียน" นั้นเคยได้ยินชื่อจากแม่หลับ; แต่ยังไม่เคยเห็นหน้าค่าตาเหมือนจะเคยเห็นตอนที่โรมจำความได้สักครั้งหนึ่งเท่านั้นแต่ก็เลือนลางเต็มที เพราะอยู่คนละฝั่งที่สมุทรสาคร. และพี่เนียนก็เรียนหนังสืออยู่กับท่านสมภาร—

ที่วัดนางชี ฝีหนึ่งท่านจึงจะออกจากจังหวัดอุบลฯไปเยี่ยมมันที่สมุทรสาคร สักหน โอกาสที่พี่น้องจะพบสนิทสนมกันก็มีน้อย

(ต้นเหตุที่เกิดแห่งกรรมจัดวิธีชีวิตพี่เนียนและเนื่องถึงฉันให้แยกกันอยู่อย่างนี้ ก็คือ เรื่องเดิมมีอยู่ว่า

เมื่อคุณพ่อจะไปเป็นนายอำเภอในเมืองสุพรรณบุรี ท่านได้มีภรรยาคนหนึ่งชื่อเนียน เมื่อปีฉลู พ.ศ.๒๔๕๒ ครั้นคุณพ่อไปเป็นนายอำเภอได้ไม่นานนัก คุณแม่เงินก็ถึงแก่กรรม คุณพ่อก็ส่งพี่เนียนมาอยู่กับคุณยายที่บ้านนางกลองใหญ่ ต่อมาคุณพ่อก็แต่งกับคุณแม่แก้ว ซึ่งเป็นต้นห้องของคุณนายมอญภรรยาเจ้าเมืองสุพรรณ เกิดบุตรชายที่ตายเสียแต่ยังเล็กคนหนึ่งเมื่อปี จอ พ.ศ.๒๔๔๑ พอฉันคลานได้ ท่านก็แยกทางกันโดยคุณแม่พาฉันมาอยู่บ้านคุณยาย และคุณพ่อมารับพี่เนียนไปเรียนหนังสือที่สุพรรณ ด้วยเหตุนี้พี่น้องจึงรู้จักกันเพียงแต่ชื่อเท่านั้น)

ฉันจำได้ว่าตอนเย็นวันนั้นท่านขนศีรษะกิจได้ให้ฉันนั่งท้ายรถจักรยานของท่าน เดินทางจากหน้าองค์พระปฐมไปพระราชวังสนามจันทร์ ที่พักของท่านอยู่ที่ข้างพระตำหนัก "ทับแก้ว" ในหลวงเสด็จประทับที่พระที่นั่งพิมานปฐม ท่านไปถึงก็สั่งให้ฉันนั่งรออยู่ที่ออฟฟิสชั่วคราวของท่าน ส่วนตัวท่านเองจะไปพบพี่เนียนให้มาพบ ฉันนั่งรออยู่อย่างเด็กบ้านนอกที่เกิดมาไม่เคยเห็นรถยนต์เลย นั่งคิดอัศจรรย์ใจว่าไม่มีม้าลากทำไมรถจึงวิ่งเคลื่อนไปได้ ที่ข้างพระตำหนักทับแก้วมีรถยนต์จอดอยู่ใกล้โรงหลังคาสากคันหนึ่ง ฉันก็เดินไปดู ดูไปคิดไป เห็นไม่มีคนเลยเพราะเข้าไปเฝ้าในหลวงกันหมด ฉันก็ลองสำรวจเห็นเบ็นซองริเวทมหัศจรรย์เกิดความนิยมชมชอบมากจึงลองไปนั่งที่พวงมาลัยรถนั่งนานเข้าก็ลงนอนแล้วก็หลับอยู่ที่นั่นในรถนั่นนานเท่าใดไม่รู้ รู้แต่เวลาประมาณ ๑๒ น. เศษตื่นขึ้นเพราะได้ยินเสียงคนสองคนพูดกันว่า

"ผมให้นั่งคอยผมอยู่ที่ม้านั่งตัวนั้น" นางคนก็ว่า "ผมเห็นเขาอยู่แถวรถยนต์กันนั่นแล้วก็หายไป" ฉันได้ยินก็รู้ทันทีว่าเขาพากันเที่ยวตามหาฉัน สิ่งหนึ่งผุดขึ้นจากบันไดรถมอเตอร์คาร์ เขามองเห็นจากแสงสว่างของไต้ก็บอกกันเอะอะว่า "พบตัวแล้ว" ฉันเห็นพี่เนียนวิ่งปรี่เข้ามาจับมือฉันแล้วก็พิจารณาดูอย่างไม่สู้จะแน่ใจว่าเด็กเสียงดังคนนี้คือน้องชาย เพราะเห็นผมยาวรุงรังสีใสล่ำมอมตัวเสื้อกางเกงเก่าสกปรก พินิจพิจารณาดูอยู่สักครู่ สีหน้าก็แสดงให้เห็นว่าเกิดเวทนาสงสาร ถึงกับออกปากชวนว่า "ไปอยู่เสียกับพี่ที่ในกรุงเถอะดีกว่านะ"

ฉันก็ตอบว่า "อยากไปอยู่บ้านแล้ว จะให้ไปเมื่อไรหล่ะ"

พี่เนี่ยนก็พูดว่า "ไปด้วยกันเดี๋ยวนี้และไม่ต้องกลับไปบ้านอีกล่ะ"

ฉันเคยถูกสอนจากผู้ใหญ่จนจำขึ้นใจว่า "จะไปให้ลาคะมาให้ไหว้" ก็คิดในใจว่า ถ้าฉันจะไปอยู่กับพี่เนี่ยน โดยที่คุณพ่อขุนอาจมิทันทราบเรื่องแล้ว ท่านอาจเป็นห่วงฉันมากถึงตายพี่เนี่ยนว่า "เห็นจะต้องกลับไปลาคุณพ่อขุนอาจก็แม่เจ้าเสียก่อน"

ท่านขุนศรีวรกิจวินิจกล่าวขึ้นว่า "ดีแล้ว ไปอยู่นางกอกกับพี่เขาเถิด ไม่ต้องเป็นห่วงเป็นใยขุนอาจเขาดอก ฉันจะจัดการบอกเขาให้รู้ที่หลังเอง ไปอยู่นางกอกสนุกกว่าเป็นไหนๆ"

พี่เนี่ยนก็จูงข้อมือฉันออกเดินจากช้างพระที่นั่งหน้าทัพแก้วจำรัสพาฉันข้ามสะพานข้ามคลองไปยังพระที่นั่งอิศริยาภรณ์ซึ่งอยู่ติดกับพระที่นั่งพิมานปฐมชั้นบนใดชั้นล่างไปก็ถึงห้องของพระเทพยาวาราวดี (สาย ณ มหาชัย) พี่เนี่ยนจัดที่ให้นอนในห้องนั้น เด็กบ้านนอกเคยนอนแต่หัวค่ำ ถึงจะยังไม่ได้กินข้าวก็หลับไป

เด็กบ้านนอกตื่นแต่เช้า หิวข้าวเที่ยวเดินหาพี่เนี่ยนไม่พบจะถามใครก็ไม่เห็นมีใคร ตื่นสักคนเดียวจะลงจากพระที่นั่งไปก็กลัวทหารยามยืนถือปืนหน้าตาดุอยู่ช่างมันใด จึงถลาเข้าห้อง เข้าๆ ออกๆ แบบนี้อยู่หลายต่อหลายเที่ยว ในห้องนั้นมีคนนอนหลับอยู่บนเตียงทองเหลืองใหญ่งามหรูๆ คนๆ ละเตียง มุ้งก็ใหญ่โตมโหฬาร ฉันแอบย่องไปเอาหน้าแนบติดผ้ามุ้งมองดู เพื่อว่าถ้าใช่พี่เนี่ยนจะได้ปลุกบอกว่าหิวข้าวจนนัยตาลายแล้ว

เพราะคิดอยู่ในใจว่าเมื่ออยู่ที่บ้านเคยกินข้าวเสร็จแล้วจึงค่อยข้าวไปตักมาจากหม้อที่หัวบันไดริมแม่น้ำหน้าบ้านเป็นประจำ พอแสงพระอาทิตย์สาดส่องเพียงชั่วครู่ พระสงฆ์ก็พายเรือมาบิณฑบาตถึงท่าน้ำหน่อบ้าน ซึ่งเป็นเวลาที่ฉันอิ่มข้าวแล้ว ฉันจึงใส่บาตรพระแทบทุกวัน

แต่ตอนนี้ฉันลองกะดูเงาแดดก็คะเนดูว่า มิถึงเวลาที่พระสงฆ์ท่านลงมือฉันเพลแล้วกระมัง ซ้ำเมื่อเย็นวานก็ถูกยายยอดมือเย็นดุมาแล้วด้วย

จึงได้แอบเข้าห้องไปเพ่งพินิจพิจารณาดูคนที่นอนอยู่ในห้องทั้งๆ ท่านอีกหลายครั้งหลายหน ความจริงหน้าของพี่เนี่ยนฉันก็ยังจำได้ไม่ถนัดนัก

เกิดความคิดขึ้นมาแบบเด็กที่หิวข้าวจนนัยตาลายว่า พี่เนี่ยนพาเรามานอนในห้องนี้ ถ้าตื่นขึ้นก็เห็นว่าในห้องนี้มีอยู่ด้วยกันเพียง ๓ คน ทั้งตัวฉันเท่านั้น เพราะฉนั้นอีก ๒ คนที่ยังไม่ตื่นนั้น คนใดคนหนึ่งต้องเป็นพี่เนี่ยนแน่ ยองไปดูใหม่ เห็นคนหนึ่งไว้หนวดก็เชื่อว่าไม่ใช่พี่เนี่ยนแน่ ส่วนอีกคนหนึ่งนั้น ยิ่งดูๆ ก็ยิ่งเชื่อว่าใช่พี่เนี่ยน นึกทบทวนถึงความจำที่เห็นหน้าพี่เนี่ยนเมื่อคืนก็จำได้ไม่ถนัดนัก ประกอบกับความหิวจนหน้ามืดนัยตาลาย จึงตัดสินใจค่อยๆ แหวกเปิดมุ้งยื่นมือเข้าไปจับที่ปลายเท้าบรรจงเขย่าสั้นปลุกให้ตื่นด้วยความเกรงใจ คิดไว้ว่าถ้าตื่นคงจะถามถึงเหตุที่ต้องปลุก ก็เตรียมคำตอบไว้ว่า "เวลานี้เกือบเพลแล้ว และผมหิวข้าวเหลือทน" แต่!! เหตุการณ์ที่มิได้เตรียมคาดคิดไว้ได้ระเบิดขึ้นอย่างน่าสะพึงกลัว

เพราะเมื่อท่านผู้นั้นตื่นลืมตาขึ้นมาเห็นเด็กเลี้ยงควายมันนอกอุสาหะเล็ดลอดเข้ามาปลุกเวียกได้ถึงในมุ้ง, ซึ่งเป็นพระที่นั่งของพระเจ้าอยู่หัวเช่นนี้. ก็โกรธมากและเอ็ดตะโรขึ้นเสียงลั่นว่า "เอ๊ะ! นี่เด็กที่ไหน? ใครปล่อยให้ขึ้นมายุ่งมายามถึงบนพระที่นั่ง. ผมรักษาการณ์ไม่มีหรือยังไง?" แล้วก็ตั้งกระทู้ถามฉันด้วยกิริยาโมโหอีกนานว่า "เจ้ามาจากไหน? ทำไมถึงบังอาจมาปลุกข้าถึงในมุ้ง?" คำถามแบบนี้ฉันมิได้เตรียมไว้ตอบ ประกอบกับความประหม่าตกใจกลัวอย่างสุดชีวิต. ไม่รู้จะหนีไปหนีไหน. จึงนั่งก้มหน้าเตรียมพร้อมจะร้องไห้นิ่งอยู่.

ท่านผู้นี้คือ นายวรการบัญชา (เทียบ. อัศวภักดิ์) มหาดเล็กชั้นหลวงเติมรุ่นผู้ใหญ่ของรัชกาลที่ ๖. ครั้งหลังสุดรับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาคลาธรนดีสีหราชมณเฑียร

ท่านเห็นฉันนั่งนิ่งอึ้งร้องไห้ไม่พูดก็ยิ่งโมโหหัดขึ้น. เสียงที่ถามก็ดังขึ้นตามอัตราส่วนของความโกรธ.

ความดังของเสียงไปปลุกให้คนไว้หนวดที่นอนอยู่อีกเตียงหนึ่งตื่นขึ้นมาพิจารณาดูอย่างอัศจรรย์ใจ. แล้วท่านก็เดินไปเรียกพี่เปี่ยมที่ห้องเล็กอีกห้องหนึ่งแล้วถามเรื่อง.

ส่วนนายวรการบัญชาอาจารย์โกรธ. คว้าข้อมือฉันลากตัวไปให้หาหวายที่ยืนยาม.

พอดีคุณพระเทพรู้เรื่องแล้วก็วิ่งมาห้ามนายวรการ, และบอกว่าฉันคือน้องชายพี่เปี่ยม.

นายวรการนั้นไฟโกรธยังไม่มอดดับก็หันไปดุพี่เปี่ยมว่า "ที่หลังอย่าปล่อยให้น้องมาปลุกฉันอีกนะจะบอกให้." แล้วก็เข้ามุ้งนอนต่อไป.

ส่วนคุณพระเทพนั้น. พอรู้ว่าฉันเป็นบุตรชุนคลัง (หนู) แล้วก็เกิดความเวทนาสงสารฉันมาก.

<u>เรื่องเดิมของ หลวงอภัยสุนทร (ตาด) ผู้ของฉัน.</u>

ฉันมาทราบเรื่องภายหลังว่า. การที่คุณพระเทพทราบดี เกิดความสงสารฉันมาก. เป็นเพราะหลวงอภัยสุนทร (ตาด) ผู้ของฉันเมื่อเริ่มตั้งกระทรวงมหาดไทยขึ้นแล้ว. แทนที่จะถูกแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสมทรสาคร สืบต่อจากบิดาท่านตามประเพณีที่เคยถือกันมาครั้ง ๕ ชั่วอายุคนแล้วกลับตั้งให้เป็นเพียงปลัดเมือง. เกิดความน้อยใจจึงขอการส่งบุตร. คือชุนคลัง (หนู) บิดาฉัน, ไปอยู่กับพระยาสุพรรณฯ เจ้าเมืองสุพรรณ, ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทกันให้รับราชการเป็นนายอำเภอ. ส่วนตัวท่านก็ลาออกจากหน้าที่ปลัดเมือง ไปตั้งกองทำนาอยู่ที่ตำบลลอกกาฝาง กระทั่งถึงแก่อนิจกรรม. บุตรชายพระยาสุพรรณก็คือพระเทพทราบดี (สาย ณ มหาไชย) จึงรู้จักกับคุณพ่อชุนคลังเป็นอย่างดี. ส่วนคุณแม่แก้วของฉันก็เคยเป็นต้นห้องของคุณนายมอญ, ซึ่งเป็นราชนิกุลเจ้าคุณสุพรรณฯ และเป็นมารดาของพระเทพทราบดี.

ด้วยเหตุที่พระเทพรู้จักภูมิหลังของฉันเป็นอย่างดี. และไม่นึกว่าฉันซึ่งเป็นหลาน

หลวงอภัยสุนทรปลัดเมือง จะต้องมามีสภาพเป็นเด็กเลี้ยงควายแบบนี้ ท่านบอกพี่เลี้ยนว่า

"เนี่ยน! พาน้องไปทำความสะอาดเสียให้พอดูได้ก่อน เมื่อไปถึงกรุงเทพฯ แล้วฉันจะหาโอกาสนำเรื่องตัวให้เป็นมหาดเล็ก"

ฉันได้ทราบภายหลังอีกเหมือนกันว่า นายสาย ธนมหาไชย ผู้นี้เคยมีหน้าที่เป็นพระพี่เลี้ยงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ยังทรงพระราชอิสริยศเป็นสมเด็จพระยุพราชมาก่อน จึงมีศักดิ์เป็นเจ้ากรมรับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระเทพทวาราวดี แล้วเลื่อนขึ้นเป็นพระยาในรัชกาลปัจจุบัน จึงมีสิทธิที่จะนำคนเข้าถวายตัวเป็นข้าราชบริพารได้

ฉันจำได้ว่านอนค้างอยู่ที่สนามจันทร์ ๒-๓ คืนนั้น สภาพความเป็นอยู่ทุกอย่างแปลกเปลี่ยนไปจากความเคยชินของฉันแต่เดิมไปหมด อาหารเช้าก่อนจะตกถึงท้องก็เกือบเพลมันใดทุกแห่งมีทหารยามยืนถือปืนเกรียงไกร จะลงไปเดินข้างล่างบ้างก็ไม่กล้า ได้แต่เดินตรวจตามฝาผนังจนติดตา และเมื่อฉันลองหัดตีนสายดูบ้าง แต่ลูกความหิวของท้องต้น

วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓ จึงเสด็จกลับเข้ากรุงเทพฯ และเสด็จขึ้นประทับที่พระที่นั่งอัมพรสถาน ฉันนอนที่ห้องเก็บของพระเทพฯ ซึ่งอยู่ชั้นล่างติดกับเฉลียงมีบันไดลงอาบน้ำในคลองเม่งเส็งด้วย แต่น้ำในคลองไม่เห็นไหลขึ้นลงอย่างทีวิทยาศาสตร์ของน้ำก็เชี่ยวน่าดูมากกว่าน่าอาบ ฉันไม่กล้าลงว่ายเล่นเพราะถูกผู้ใหญ่ที่เขาไม่อยากให้ลงน้ำหลอกว่ามีจระเข้

ฉันมาอยู่ที่พระที่นั่งอัมพร พระราชวังสวนดุสิต แล้วนี่ รู้สึกว่าต้องปรับปรุงตัวของข้ามชั้นจากความเป็นเด็กเลี้ยงควายบ้านนอกผ่านมาคนชาวกรุงทุกระดับชั้นขึ้นมาอยู่กับ "พระเจ้าแผ่นดิน" ซึ่งถือกันว่าเป็นระดับสูงสุดยอดของชาติที่เดียวก็ว่าได้

ด้วยเหตุที่ฉันเป็นเด็กไม่ดื้อถือดี เพราะฉะนั้นการปรับปรุงตัวให้เข้ากับบรรดาเด็กที่เป็นบ่าวไพร่ในกรมชั้นสูงสุดยอดจึงไม่จำต้องใช้เวลานานเท่าใดนัก แต่ก็ยังจำได้ว่า การเปลี่ยนความเคยชินในเรื่องของความเป็นอยู่แห่งชีวิตของฉันประจำวันนั้น ต้องเปลี่ยนหมดทั้งในด้านกิริยาท่าทาง การกิน การนอน และการเล่น การสังคมกับเพื่อนมนุษย์ทุกคนรอบตัน เช่น จะขูดหน่อไม้ ดักแย้ หาจิ้งหรีด ช้อนปลากัด ขึ้นต้นไม้ ไม่ว่าผลัดพาเรือตกปลาฯลฯ อะไรเหล่านี้ ล้วนจะเล่าให้ชาววังฟัง เขาไม่รู้เรื่องเลยสักคน

ที่นี้ก็เป็นเรื่องที่ฉันจะต้องปรับปรุงกิริยา ยืน เดิน นั่ง นอน วาจาที่จะพูดกับผู้ใหญ่ เช่น นายตามลำดับชั้น การนอนนั้นตีนสายไม่เป็น การกินช้อนซ่อมไม่ยาก แต่ของสิ่งอย่างไม่ได้ การเล่นไม่ยาก แต่การสังคมกับเจ้านายไม่เหมือนเมื่ออยู่บ้านนอกต้องปรับปรุงตัวมากมายหลาย

วันหนึ่งทราบว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งให้ พระเทพทวาราวดี เป็นพระยาเทพทวาราวดี ส่วนพี่เลี้ยนเป็นชุนนาง ตำแหน่ง นายรองบำรุงราชบริพาร

เนื่องจากตัวเป็นมหาดเล็ก ต่อจากนั้น พระยาเทพหัตถีได้ขอตกลงกับคุณพี่รองนำรูงราชบุตรมงคลว่าให้จัดหาผ้านุ่งและเสื้อราชปะแตนให้ฉันเพื่อใส่ต่างตัว แล้วท่านจะนำขึ้นกราบบังคมทูลถวายตัวเป็นมหาดเล็ก คุณพี่รองนำรูงจึงได้จัดหาสิ่งของแต่งให้ฉัน ตอนแต่งเสร็จ ฉันมีความรู้สึกจักกระจี้ตรงขาพับชอบกล จึงลองแอบเดินไปส่องกระจกมันใหญ่ดูตัว แทบจำตัวเองไม่ได้ ครั้นเวียงวังพอสมควรแล้ว คุณพี่ก็ส่งพานดอกไม้ธูปเทียนให้ถือเดินตาม ท่านเจ้าคุณเทพฯ ขึ้นนั่งในพระที่นั่งไปถึงห้องเสวยชั้นบน

ทรงชั้นบนนี้ฉันเห็นมีเด็กชายผิวขาวผมหยิกท่าทางเด็กกว่าฉัน แต่งตัวและถือพานอย่างฉันยืนรออยู่อีกคนหนึ่ง ชื่อเด็กชายคาย ซึ่งต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้ขอพระราชทานนามสกุลว่า บุณโยปถัมภ์ เป็นเรื่องที่พระยาเทพหัตถีสายได้นำเรา ๒ คน เข้าหมอบเฝ้าถวายตัวตอนที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสวยจากการเสวยพระกระยาหารกลางวัน แบบเสวยต้นแล้ว (แบบเสวยต้น คือเสด็จประทับกินพร้อมกันเป็นวงใช้พระหัตถ์ไม่ใช้ช้อนแบบฝรั่งอย่างไทยเราโบราณ) โดยการนั่งคุมทูลถวายคำแนะนำตัวแต่ละคนใจความ

"เด็กชายคนนี้ สมเด็จเจ้าฟ้าหญิงวไลยลงกรณ์ได้เสด็จประพาสทางชลมารคที่จังหวัดนนทบุรี ทรงพบเด็กชายชายอายุ ๑๑ ขวบ พายหัวโกรชายขนม ทรงสังเกตเห็นมีลักษณะผิวพรรณดี การนั่งคุมทูลกับพระองค์ได้ฉลาดฉานชัดถ้อยคำ ได้ขอถวายตัวสิ่งทรงรับไว้แต่เป็นผู้ชายจะให้อยู่กับฝ่ายในมิได้ จึงได้ส่งมาให้ข้าพระพุทธเจ้านำถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวง" เสร็จแล้ว เจ้าคุณเทพฯ ก็หันมาชี้ทางฉันและถวายคำแนะนำว่า

"ส่วนเด็กคนนี้ ชื่อ เนื่อง เป็นน้องชายคายรองนำรูงราชบุตรมงคล"

ถ้อยของความที่จำนี้ ฉันได้พิจารณาเห็นว่า เรื่องใดที่ทำให้เราสึกตื้นเต้นระทึกใจสุดมากแล้วเรื่องนั้นย่อมจะติดฝังแน่นอยู่ในความทรงได้นานมากตามอัตราส่วนแห่งความมากน้อยของความตื่นเต้นนั้นๆ ดังเช่น -

ตอนที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแปรพระราชฐานมาทอดพระเนตรเด็กเลี้ยงควายอย่างใกล้ชิดเป็นครั้งแรกนั้น เข้าใจว่าจนบัดนี้ว่า ทรงพินิจพิจารณาอยู่ด้วยความสนพระทัยเป็นเวลานานพอสมควร ผลที่สุดจึงทรงรับสั่งกับพระยาเทพฯ ว่า

"ฉันรู้สึกว่าพวกลูกเด็กนั้นคงจะไม่เสียหายแน่ ส่งไปไว้ที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงก็แล้วกัน"

เมื่อได้คลานคลอยถอยออกมาจากหน้าพระที่นั่งเสร็จแล้ว เท้าหนึ่งที่ทะเยอทะยานก็มาระทึกถึงนามและอายุตลอดทั้งนามบิดามารดาและวันเกิดของฉันและคายแล้วก็จดลงในสมุดทะเบียนไว้

สิ่งที่ให้ฉันและคายทะเยอทะยานด้วยปลาบปลื้มใจมากก็เพราะว่า คายได้แจ้งวันเดือนและปีเกิดว่าเกิด วันจันทร์ เดือนแปด เหมือนกันกับฉันไม่มีผิด รวมทั้งชื่อ

ช้างแรมก็จำไม่ได้อีกเหมือนกันด้วย. เกษตรเปิดฟ้องว่า เกิดวันอาทิตย์เดือนมิถุนายน พ.ศ ๒๔๔๑. ก็ได้ว่าต่อจากนั้นมาฉันก็ยังได้วิ่งเล่นอยู่ในวังอีกหลายวัน. เก็บลูกกระท้อนที่เขาปลูกเรียงแถวอยู่ตามริมคลองเม่งเส็งมากินและมาเล่นเสียจนจำได้หมดว่าต้นไหนหวานต้นไหนฝาดจนต้องปาทิ้ง. ที่ค่อนข้างแปลกก็คือได้สังเกตเห็นว่าต้นไหนรสหวานชื่มักจะมีมดแดงที่กัดแล้วเจ็บจริงมาให้เจ็บชุม. ฉันรู้สึกว่าคนในวังจะยกให้ฉันเป็นพระเอกในการขึ้นต้นกระท้อน. ฉันจึงรู้ว่าช่วงส่วนมากขึ้นต้นไม้สูงฉันไม่ได้.

เป็นนักเรียนกินนอนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง.

ปรากฏตามหลักฐานว่า ฉันถูกส่งเข้าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕. ขณะที่ พระยาโอวาทวรกิจ ทำหน้าที่ผู้บังคับการโรงเรียน ซึ่งสร้างขึ้นเป็นเรือนไม้ทาสีคลังคามุงด้วยใบจากเป็นการชั่วคราวที่บริเวณโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยในปัจจุบันนี้. แบ่งเป็นเรือนพัก ๕ เรือน คือ ก. ข. ค. ง. และ จ. มีครูผู้ทำกับคณะ ๒ คน. แต่ละคณะคือ ผู้ทำกับคณะ และรองผู้ทำกับคณะ.

ฉันเข้าเป็นนักเรียนคนที่ได้เลขประจำตัว ๑๒๗. ถัดไปได้เลขประจำตัว ๑๒๘. ฉันอยู่เรือน ก. ต่อมาจึงจัดระเบียบใหม่. ลูกย้ายมาอยู่เรือน ข. จนกระทั่งเรียนจบ ม. ๘.

ทรงจัดให้ฉันเข้าเรียนในชั้นประโยคมูลกับถัดไป.

การจัดชั้นเรียนของโรงเรียนในพ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นดังนี้-

๑.	เริ่มต้น ชั้นมูล ๑.	๙.	ขึ้นชั้น มัธยม ๕.
๒.	" ๒.	๑๐.	" ๖.
๓.	" ๓.	๑๑.	จบหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๘.
๔.	ชั้นประโยคมูล.	๑๒.	พ.ศ. ๒๔๕๙ ต้องขึ้นชั้น มัธยม ๗.
๕.	ขึ้นชั้น มัธยม ๑.		" ๘. ถึงจะจบหลักสูตร
๖.	" ๒.		รวมทั้งหมด ๑๒ ชั้น; แต่การสอบอาจข้ามชั้นได้-
๗.	" ๓.		หรือสอบได้คะแนนสูงการสอบประจำเดือน.

การอยู่โรงเรียนของฉัน.

ฉันได้เป็นนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงแล้วก็เกิดความรู้สึกในใจว่าโรงเรียนก็คือบ้านของฉัน. ที่รู้สึกเช่นนี้เพราะความเคยชินที่ตั้งแต่เริ่มจำความได้มาก็มิได้เคยรู้สึกว่าได้อยู่บ้าน. ซึ่งมีพร้อมทั้งพ่อและแม่ของฉันเองแท้ ๆ อยู่พร้อมหน้าเหมือนเขาทั้งหลายเลย แม้เพียงคนเดียว.

เมื่ออยู่โรงเรียนที่ปากคลองมหาไชยฉันก็รู้สึกว่าเที่ยงแรง และแม่ทดลับคือพ่อแม่ของฉัน ส่วนพี่ชายคือพี่ไป๋. โรงเรียนคือบ้านของฉัน.

ครั้นมาอยู่กับคุณพ่อที่อำเภอกำแพงแสนทุ่งสามแก้วก็รู้ว่าคุณพ่อคือ-

ท่านชนคลัง. แม่คือคุณแม่ตื่น. ในบ้านมีคนอยู่รวมกันมาก เพราะนอกจากตัวเองก็ยังมีน้องอยู่ด้วยแต่ฉันอยู่ไม่นานนัก.

เมื่อไปอยู่บ้านใกล้กับกัลยาณมิตรของมหาสวัสดิ์ ความรู้สึกก็เชื่อและชินกับภาพที่จะเห็นว่า พ่อก็คือ ท่านชนอาจชลธี และแม่ก็คือ คุณไม่ แจ่ม.

ผลสุดท้ายมาอยู่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเหมือนอยู่บ้านแล้ว. ครูก็กับคุณนะก็พอจะเห็นเหมือนพ่อได้บ้าง; แต่แม่เล่า? รู้สึกว่าเด็กที่ขาดอาหารใจทางแม่นั้นน่าจะเป็นเรื่องใหญ่และวุ่นวายมากสำหรับเด็กกำพร้าอย่างฉัน. ยิ่งเห็นเพื่อนๆ เกือบทุกคนมีแม่คอยดูแลเอาอกเอาใจอยู่ตลอดเวลาด้วยแล้วก็ยิ่งอยากมีแม่ให้เหมือนเพื่อนเข้าบ้างมากที่สุด. ถึงกับเวลาสวดมนต์ก่อนนอนตั้งจิตอธิษฐานขอให้คุณแม่แก้วได้มาหาให้ฉันเห็นหน้าโดยการนอนฝันบ้าง. ก็จะนับเป็นอาหารทางใจของฉันมากที่เดียว. เพื่อนๆ เห็นกิริยาอาการของฉันหงอยเหงาก็พากันถามหาต้นเหตุ. ฉันก็ไม่รู้จะบอกกับเขาอย่างไร เขาไม่เคยทำฟ้ามารดาอย่างฉัน. ถึงบอกก็ไม่เข้าใจเหมือนเกิดขึ้นกับตัวเขาเองแน่.

ความคิดเหล่านี้ก็ไม่น่าจะต้องอาทรร้อนใจเรื่องความเป็นอยู่แต่อย่างใดทั้งสิ้น. เพราะฉันได้รับพระมหากรุณาให้เป็นนักเรียนหลวงประเภท ๑ ซึ่งของหลวงจะจ่ายให้ทั้งที่อยู่ อาหาร, เครื่องนุ่งห่ม, เครื่องเรียน และบริการซักเสื้อผ้าตัดผมทุกอย่าง เช่น. ๑ เครื่องแบบนักเรียนมหาดเล็กหลวง. ปีละ ๒ ชุด.

๒. เครื่องแบบนักเรียนเสื้อม่วงทุกอย่าง	″	๒	″
๓. กางเกงไทยผ้าขาว	″	๖	″
๔. เสื้อชั้นในผ้าขาว	″	๑๒	″
๕. ผ้าเช็ดหน้าเล็ก	″	๑๒	ผืน
๖. ผ้าเช็ดตัวขนหนู	″	๑	″
๗. ผ้าขาวม้าผลัด	″	๑	″
๘. แปรงสีฟัน	″	๑	แปรง

มีจักเย็บทำหน้าที่ซักผ้าเจ้าของต้องใช้หมึกจีนผสมกับเหล้าโรงเขียนชื่อ เลขประจำตัวไว้เพื่อกันปะปนกัน.

ช่างตัดผมชื่อ ตาดี. (แต่มือไม่แป๋)

ส่วนโรงอาหารมีนายมา (ต่อมาเป็นหลวงสนิทฯ) เป็นผู้ควบคุมการกิน. แม่ครัวคือเฉลิม. ภรรยาหลวงวุฒิเมนทร. นายทหารโรงเรียนนายร้อย. ซึ่งมีบุตรชื่อ ดร.ศุภระจันทร. เป็นนักเรียนมหาดเล็กหลวงเลขประจำตัว. ๕๕.

สำหรับที่นอนมีเตียงเหล็ก มุ้ง. ที่นอน. ผ้าปูที่นอน. หมอนปลอกหมอน. ผ้าห่มนอน. ตู้เสื้อผ้ามีห่วงกุญแจสำหรับติดกับปลายเตียง. ตั้งห่างกันแต่ละเตียงประมาณไม่เกิน ๑ เมตร.

ตื่นนอนต้องเอามุ้งขึ้นปูเตียงให้เรียบร้อย. ผู้ที่กินคลุกจะต้องนำเรียนเป็นหัวหน้าห้องคอยตรวจ. ถ้าฝ่าฝืนจะถูกตัดคะแนนความประพฤติ. สำหรับคะแนนความ

ประพฤตินี้ ถ้าใครถูกตัดคะแนนเหลือต่ำกว่าครึ่ง ทางโรงเรียนจะถือว่าผู้นั้นสอบไล่ตกในปีนั้น นับเป็นเรื่องใหญ่ ทำให้ต้องเชื่อฟังนักเรียนด้วยกันที่ควบผู้กำกับคณะแต่งตั้งให้ทำหน่วยที่หัวหน้าห้อง ในเรือนหนึ่งหรือคณะหนึ่งนั้นมีห้องนอน ๒ ห้อง ผู้กำกับคณะคือควรจะตั้งนักเรียนให้ทำหน่วยที่หัวหน้าห้อง ๆ ละคน และใน ๒ คนนั้นก็จะถูกครูแต่งตั้งให้ทำหน่วยที่หัวหน้าคณะหรือหัวหน้าเรือนหนึ่งคน.

หน่วยที่หัวหน้าห้อง ควบคุมนักเรียนในห้องให้ทำความสะอาดที่นอนและจัดตั้งเสื้อผ้าให้เรียบร้อยทุกครั้งที่ออกจากห้อง เช่นตะหลบมุ้งขึ้นให้เรียบเตียงให้ดี ตั้งพับผ้าห่มนอนวางปลายเท้าเตียงให้เหมือนกันหมด. คนไหนที่ไม่เสร็จหัวหน้าห้องจะบังคับให้ทำจนเสร็จ. ระฆังหรือแตรสัญญาณให้ตื่นหรือเข้าแถวไปห้องอาหารหรือประชุมฟังการอบรมและสวดมนต์ก่อนนอน. หัวหน้าห้องต้องดูมิให้ใครหลบมุมได้.

หน่วยที่หัวหน้าคณะ. ทำทุกอย่างที่เป็นหน่วยของหัวหน้าห้อง แต่เมื่อถึงคราวที่จะต้องรวมกันเป็นคณะจะต้องทำหน่วยที่แทนครูผู้กำกับคณะ ดังเช่น. เรียกแถว ตรวจรายชื่อ. เสร็จแล้วบอกแถวให้เดิน. คุมแถวให้มีระเบียบไปเข้าห้องอาหาร. ไปประชุม. ร้องเพลง. สวดมนต์. และเล่นกีฬา.

ตามปกติการนำแถวของคณะไปห้องโรงเลี้ยงอาหารมี ๔ เวลา คือ—

๑. เวลา ๗.๐๐ น. นำแถวไปนั่งตามโต๊ะของคณะในห้องอาหาร. อาหารเช้าส่วนมากเป็นอาหารที่ย่อยง่าย เช่นข้าวต้มเครื่อง. ข้าวต้มกับ.

๒. เวลาเที่ยง. อาหารหนัก.

๓. เวลาบ่าย ๔ โมง. เครื่องว่าง. ผลไม้. น้ำชา ขนมปัง. แล้วลงสนามเล่นกีฬา

๔. เวลาย่ำค่ำ. เดินแถวเข้าโรงอาหาร. อาหารหนัก.

๕. คุมการประชุมฟังครูกำกับคณะอบรมเรื่องมารยาทแล้วนำสวดมนต์ เสร็จแล้วให้เข้านอน.

ครูกำกับคณะจะคอยดูแลแนะนำให้นักเรียนหัวหน้าคณะทำการปกครอง ตามที่ครูต้องการ. นักเรียนตื่นนอนเอามุ้งขึ้นหรือปูที่นอนพับผ้าไม่เรียบครูก็เรียกหัวคณะไปติ. ฯลฯ.

ฉันอยู่คณะเรือน ช. อย่างราวๆ.

เมื่อฉันเข้าโรงเรียนวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๔๕๔ นั้น ถูกบรรจุให้อยู่เรือน ก. และเข้าเรียนในชั้นประโยคมูล. พอสอบไล่ครั้งแรกของโรงเรียนได้ขึ้นชั้นมัธยม ๑ ทางการจัดระเบียบเป็นคณะให้มีครูผู้กำกับคณะรับผิดชอบเพื่อแข่งขันชื่อเสียงกัน ฉันถูกเลือกให้มาอยู่ประจำคณะเรือน ช. ซึ่งมี พระอภิรักษ์ราชฤทธิ์ (พ้อง. รจนานนท์) ทำหน่วยที่ผู้กำกับคณะ และหลวงธรรมภาษประจิตร์ ทำหน้าที่รองผู้กำกับคณะชื่อเดิมท่านคือ ยอด. มีมานัส.

คุณแม่ของฉัน. ฉันเคยนึกอัศจรรย์ใจในเรื่องความอยากมีแม่อย่างเพื่อนๆ เขาบ้าง. แล้วลุงปั๊ยพี่แม่เล่มก็สอนให้สวดมนต์ พุทธคุณ ธรรมคุณ. สังฆคุณ. ก่อนนอนให้หลับให้ทุกคืน แล้วอยากได้สิ่งใดก็ให้ตั้งจิตอธิษฐานขอสิ่งนั้น. ไม่ช้าก็จะสมประสงค์แน่.

ความอยากมีแม่ตามประสาเด็กของฉันจึงสวด นะโม ๓จบ อิติปิโส- สวากขาโต-และ สุปะติปันโน--แล้วก็ตั้งจิตอธิษฐานขอให้มีแม่หรือฝันเห็นหน้าแม่บ้าง. ทุกคืน ที่ผลอหลับไปบ้างก็คงจะมี; แต่ก็คงจะไม่กี่คืน.

ฉันไม่เคยฝันเห็นหน้าคุณแม่ของฉันเลย. หรือเคยฝัน; แต่ก็ไม่รู้ว่าท่านคือคุณแม่ของฉัน.

แต่จะอย่างไรก็ตาม. เมื่อฉันได้มาอยู่เรือนช. นี้ฉันมีความภูมิใจที่จะอวดกับบรรดาเพื่อนๆได้เต็มปากว่า แม่ของฉันก็มีนี่ะ! คือ. คุณหลวงธรรมภาษประจิต (เยอดมีมนัศ). ท่านเคยเป็นครูวาดเขียนและครูสอนร้องเพลงอยู่ที่โรงเรียนสตรีวิทยา ซึ่งเป็นโรงเรียนหญิงที่ถนนราชดำเนินก่อน. ท่านเป็นคนละเอียดลออ ถ้วนเรียบร้อย จึงถูกคัดเลือกมาบรรจุเป็นครูผู้ช่วยผู้ทำการกับคุณละเรือนช. ที่ฉันอยู่อย่างนั้น

ท่านมีนิสัยต่างกันคุณครูทุกคนในโรงเรียน. เช่นนักเรียนทำผิด ท่านก็มองค้อนเหมือนผู้หญิง. ท่านทำโทษด้วยการหยิกแขนขาทุกครั้ง. นักเรียนทุกคนเรียกท่านว่า คุณแม่. ท่านก็พอใจยิ้ม.

สำหรับฉันอยากมีแม่มากมากก่อนแล้วจึงรักนับถือท่านเหมือนแม่ มากกว่าคนอื่นๆ ท่านก็คงรักฉันเหมือนลูกในไส้. ยามว่างท่านก็เรียกไปกวดวิชาร้องเพลงและวาดเขียน. ความที่ฉันรักจึงตั้งใจเรียนวิชาที่ท่านสอนจนถูกเลือกเป็นต้นเสียง. เพลง มหาฤกษ์. และเพลงมหาชัย ซึ่งนักเรียนและลูกเสือทั่วประเทศไทยได้มาร่วมประชุมร้องถวายพระพรที่สนามหลวงในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ส่วนวิชาวาดเขียนนั้นก็สอบได้คะแนนเป็นเยี่ยมตลอดตั้งแต่อยู่ชั้นมัธยม ๑ ถึง ๘. จนโรงเรียน นับว่าเห็นคุณของการนับถือครูฉันถูกเลือกตั้งเป็น. หัวหน้าห้อง. หัวหน้าคณะและหัวหน้าโรงเรียน.

ความเป็นเด็กบ้านนอกของฉันที่มาอยู่กันกันเดียวกันกับบรรดาลูกลูกเจ้าลูกนาย, เป็นเหตุให้ฉันเสียมตัวและเคารพเชื่อฟังนับถือครูอย่างนิดหมาดของฉัน. นอกจากนี้ยังอยู่โรงเรียนเหมือนอยู่บ้านกันนิดหมาดตลอดเวลาไม่ว่าวันเสาร์อาทิตย์หรือวันหยุดเทอม. การเรียนการกีฬาของฉันก็เจริญก้าวหน้า. ครูอาจารย์ต่างก็เมตตารักใคร่เอ็นดูฉันมาก. ความจริงในใจของฉันนั้นสำนึกตัวว่าเป็นเด็กกำพร้าโง่เขลาที่มาจากเด็กเลี้ยงควายคนหนึ่งจึงไม่เคยกล้าข้องเกี่ยวหรือเหยียดหยามต่อเพื่อน

และผู้ใดเลย แต่พอฉันสอบไล่จบชั้นมัธยม ๕ ขึ้นเรียนชั้นมัธยม ๖ เกษมบอกมาหิรัญมาน ซึ่งเป็นหัวหน้าห้องเราจบชั้นมัธยม ๖ ก็ออกรับราชการ ควรทำกับคณะก็เต็งตั้งให้ฉันทำหน้าที่หัวหน้าห้อง ฉันคิดว่าท่านว่านักเรียนผู้ใหญ่ที่เป็นชั้นหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ยังมีอีกหลายท่าน ฉันเกรงจะว่ากล่าวตักเตือนท่านไม่ฟัง คุณพระอภิรักษ์ราชฤทธิ์ผู้ทำกับคณะท่านก็ว่า "ฉันได้เฝ้าสังเกตมาหลายปีแล้วเห็นว่าเธอไหวกระสมกว่าเพื่อน ถ้าเธอว่าใครไม่ฟังนอกฉันซี่." แล้วท่านก็ประกาศให้นักเรียนทั้งคณะฟัง.

ฉันคิดว่าสอบจบชั้นมัธยม ๖ ก็คงได้ออกรับราชการอย่างอื่นที่แล้วแต่ทางกระทรวงธรรมการได้เพิ่มให้มีชั้น ๗-๘ ขึ้นอีก ฉันจึงต้องเรียนต่อ และถูกตั้งให้ทำหน้าที่หัวหน้าคณะด้วย. ปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ฉันสอบจบชั้นมัธยม ๘ ทางการโรงเรียนประชุมครูทั้งหมดเลือกตั้งผู้ว่าราชการนักเรียนที่ทำหน้าที่หัวหน้าคณะทั้ง ๕ คณะขึ้นทำหน้าที่หัวหน้านักเรียนทั้งโรงเรียนคนหนึ่ง. ปรากฏว่าคะแนนเสียงของครูส่วนมากเกือบเป็นเอกฉันท์ ตั้งฉันเป็นหัวหน้าโรงเรียนเป็นคนแรกของโรงเรียน. หน้าที่ต่างๆ ดังนี้ -

เมื่อได้มีการตั้งหัวหน้านักเรียนขึ้นแล้วเช่นนี้ ฉันรู้สึกเหมือนหนึ่งว่าได้มีการแบ่งแยกคนที่อยู่ในโรงเรียนออกเป็น ๒ คณะ คือ -

ก็มีเรื่องเกี่ยวกับนักเรียนโดยฉะเพาะทั้งภายในและภายนอกเช่น

<u>ภายใน</u> - ควรสั่งให้นักเรียนทั้งโรงเรียนเข้าประชุมฟังคำบรรยาย, ร้องเพลง, สวดมนต์ที่ห้องประชุม ๆลๆ ฉันหน้าที่หัวหน้านักเรียนจะต้องเรียกแถวคุมนักเรียนทั้งหมดเดินไปห้องประชุม และจัดให้นั่งเป็นหมู่เป็นคณะ ควบคุมดูแลนักเรียนน้อยทั้งหมด. ครั้งอาเป็นส่วนในวันนี้ฉันก็จะต้องคอยกำกับให้บรรดาหัวหน้าคณะทุกคณะปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด. ๆลๆ.

<u>ภายนอก ร.ร.</u> การติดต่อเรื่องการประลองฝีมือการกีฬาเช่นฟุตบอลกับโรงเรียนต่างๆ ฉันก็จะต้องเป็นผู้ติดต่อควบคุมให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยทุกประการ ๆลๆ

ท่านลองหลับตานึกถึงภาพที่เด็กโง่ๆ ฉันนอกคนหนึ่งที่บังเอิญ<u>ต้อง</u>ถูกมอบหน้าที่บทละครตัวสำคัญดังกล่าวนี้ดูแล้ว ใครจะชอบเรียนตามความรู้สึกนึกคิดที่มีอยู่ในจิตใจของท่านว่า...?...บ้าง.

สำหรับฉันขณะนั้นเป็นทุกข์เป็นร้อน กินไม่ได้นอนไม่หลับ ไม่เป็นอันเรียนอันเล่น ซ้ำร้ายยังถูกเพื่อนๆ นักเรียนที่ฉันเห็นว่าเขาเหนือกว่าฉันทั้งด้านวัยวุฒิและวัยวุฒิ พูดจาสากรกระเดียดเยาะเย้ยต่างๆ นาๆ หาว่าตัวท่าทำใหญ่โต ที่แท้ก็คือเด็กเสียงดังเท่านั้นๆ เองฉันเป็นเด็กโง่ พูดจาไม่ทันเขา เจ็บใจน้อยใจมากเท่าใดก็เก็บอัดนิ่งไว้ เพราะไม่เคยมีความรู้สึกรวดร้าวใจอย่างที่เพื่อนๆ เขาหาว่าฉันเป็นเด็กโง่ของฉันได้เป็นไฟชะนวนจุดความมุมานะ

ของฉันให้ระเบิดขึ้นอย่างแรงโดยเรื่องคะติประจำใจข้อที่ว่า เขาก็คนเราก็คน มีมือ๑๐นิ้วเหมือนกัน จะไปมัวย่อท้อเขาทำไม? คนใดที่ฉันถูกกระทบกระแทกอันเป็นเหตุให้กระเทือนทางจิตใจอย่างแรง ฉันก็ใช้คะติข้อนี้เป็นเครื่องเย็นช่วยให้จิตใจคลายจากความร้อนเดือดได้เป็นอย่างดี. จนกระทั่งครั้งหนึ่งฉันได้เกิดวิวาทชกต่อยกันเพื่อนซึ่งนับเป็นครั้งแรกและครั้งสุดท้ายแห่งชีวิต. กล่าวคือ.

ความรู้สึกเสียมศักดิ์ว่าฉันเป็นเด็กต่ำต้อยและกำพร้าที่มาจากบ้านนอกเมื่อเข้าสังคมกับเพื่อนที่เป็นเจ้านายและบุตรพระยาฉันก็ใช้คำสรรพนามกับเขาว่าคุณผมทุกคน; แต่ก็มีนายชั้นผลวัฒน์คนหนึ่ง, ซึ่งเป็นบุตรพระยาอารักษ์ราชพัศดุ เขามีอายุแก่กว่าฉัน ๑ ปี. พูดจาคล่องแคล่วชอบพูดกระทบกระเทียบฉันทุกครั้งที่พบกัน ฉันเรียกเขาว่า คุณ. เขาใช้คำแทนชื่อฉันว่า เอ็ง. เขาว่าฉันๆ ก็นิ่ง. เขาก็ยิ่งได้ใจ. ต่อมาเมื่อทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า, เปลี่ยนจากการเป็นลูกเสือหลวงมาเป็นนักเรียนเสือป่าหลวงรักษาพระองค์ ได้มีการจัดระเบียบการฝึกหัดกองร้อยใหม่. พระองค์ทรงตั้งฉันซึ่งก่อนนั้นเป็นเด็กเป็นจ่ากองร้อย, เพราะมีเสียงนั่งที่ทำด้วยงาช้างมาให้ฉัน ๑ นั่ง. นักเรียนเสือป่าที่เข้าแถวอยู่ประมาณ๑๐๐คนต่างก็อยากได้. และที่มาคัดเอาของเขา เขาคงจะได้นั่งกินข้าวนั่งนั้น. ฉันก็ว่าฉันนายเท่านั้น, ต่างคนต่างเรียนและเมื่อติเตียนคุณพระคนศาสน์, ไม่ได้ก็เปลี่ยนเข็มทิศมาหาเรื่องติเตียนฉัน. ซึ่งนับเอาเหลือเกินที่กินอะไรไม่เลือกเป็นเหตุให้เค้าเหลืองเป็นพิษจนเกิดผื่นขึ้นที่ใต้รักแร้ทั้งสองข้าง จะเดินไปไหนก็ต้องกางข้อศอกมือซ้ายไว้มิฉะนั้นก็จะปิ่มหัวผื่นคันมากนายชั้น, นักผัวโมโหตัวเองเห็นเหมาะเจาะเห็นฉันติดนั่งเดินกางแขนก็กระหยิ่มเสียงกับชุมชนขนาด ๘ หลอดว่า "เฮ้ยๆ พวกเราโดอ้ายคนนี้เห่อที่เดินมากนั้นซิติดนั่งเข้าหน่อยเดียวเท่านั้นละเดินกางข้อวางท้ามหาเตะฉันไม่ลงเลย." ฉันคิดว่า ถ้านายชั้น, จะคามจริงดังละเพลามือกะต่างนั่ง. จึงวางของที่กินลงแล้วลอดมือหมดกางแขนให้นายชั้นดูผื่นที่ใต้รักแร้.

นายชั้นกลับกล่าวว่า "เหี้ย! ไม่ต้องมาแก้ตัวกับข้า, เพราะข้ารู้ว่าที่เอ็งได้นั่งก็เพราะฝากของนำเรื่องของพวกข้าไปฟ้องกรุ ๆ จึงช่วยเอ็ง. ใช่ไหม!?"

ฉันไม่รู้ว่าเรื่องอะไร. เพราะเขาชอบเรื่องจะโกหกกันก็นิ่งและใส่เสื้อหยิบของเดินไปเข้าห้องเรียน. ฉันไม่โกรธเพียงแต่คิดในใจว่า รู้ความจริงแล้วยังหาเรื่องเช่นนี้ก็ต้องเป็นคนพาลแน่แล้ว. แต่ฉันชอบมองคนในแง่ดีเข้าว่าวันใดวันหนึ่งเขาคงคิดได้

แต่ฉันคาดการณ์ผิดตอนที่เขายังเป็นเด็กชนิดเดียวกันกับฉัน คือ-

วันหนึ่งเขาฝืนพิงลูกกรงระเบียงชานห้องเรียนอยู่ในทางที่ฉันจำต้องเดินผ่านหน้าเขาไป. ท่าทางเหมือนแมวกำลังจ้องดูหนู. และเชื่อใจว่าหนูคงจะเห็นเขาแล้วก็

จะกลับหลังวิ่งหนีไป เพราะเขาเคยชมชอบว่าวิ่งเร็วแรงมาแล้ว ที่ไม่กล้าตอบก็เพราะฉันกลัวจะกลัวเกรงเขาแบบหนักกลัวแมว ความจริงฉันไม่ตอบเขาเพราะไม่รู้ในทางพูดตอบโต้กับปัญหาที่ไม่เคยพบมาก่อน เนื่องความเชื่อต่างกันมากถึงเพียงนี้ ฉันเห็นเขาเดินไปถึงชายที่หาเพื่อนเขาแล้วกลับไปยืนที่เดิม ปล่อยฉันเดินผ่านกลาง พอจะผ่านหน้าเขาก็ว่า

"อ้ายเด็กกะแม่ อ้ายคนป่าคนล่าง"

ฉันเห็นเขาด่าหันหน้าตรงมาทางฉันก็หยุดยืนประจันหน้า แล้วยังอุส่าห์พูดถามเขาว่า "คุณชั้นชั้นด่าใคร?"

นายชั้นตอบอย่างท่าทางที่มันใจว่า "ข้าด่าเอ็งนั่นแหละจะทำไม?"

พอขาดเสียงตอบหมัดขวาของฉันก็พุ่งเข้าถึงระหว่างหัวคิ้วซ้ายกับสุดแรงเป็นเหตุให้นายชั้นหงายหลังพาดพนักลูกกลิ้ง พอจะเงยกลับฉันก็เจอซ้ำ พอดีนายยงค์ พูลผลวัฒนักเรียนผู้ใหญ่วิ่งมาข้างหลังคว้าฉันแขนฉันทำแน่นไว้ ปากก็พูดห้ามว่า "พอกันที เลิกกันที! พอทีๆ" ฉันยังโมโหตัวสั่นและเตรียมสู้ตายชีวิตต่อ

ฉันสังเกตเห็นนายชั้นผงะตัวขึ้นจากการหงายหลังพาดพนักข้างลูกกลิ้งใช้มือซ้ายปิดกลางหน้าผากทั้ง ๒ ข้าง ส่วนมือขวาน้ำเลือดแดงที่ไหลมากลางมือเปื้อนแล้วก็เห็นแมวตัวนั้นตัดสายกันคนที่ร้องไห้ เพื่อนที่ลอยตัวกันเข้าประคอง แล้วก็อุ้มมีกา ๒ ข้างพาไปโรงหมอ ซึ่งขณะนั้นปลดอยู่ที่ส่วนด้านหลังของโรงครัว ส่วนฉันเมื่อตายจากโมโหตัวสั่นแล้วจึงรู้สึกว่ามือขวาเคล็ดเล็กน้อย

ครูและนักเรียนต่างก็นั่งมองดูและพากันเรื่องราวแล้วก็วิจารณ์กันเป็นกลุ่มใหญ่ชั้นๆ ทุกที่ สังเกตเห็นใส่ร้ายมากเขาผิดไปให้ฝ่ายที่ใช้เสียส่วนฝ่ายใช้กำหมัดนั้นเขาว่าเป็นฝ่ายที่น่องกันเกี่ยวกับของมารดาพ้นว่าชอบแล้ว

ส่วนฉันนั้นเมื่อเหตุการณ์ผ่านพ้นไปแล้วเพื่อนๆ ต่างพากันเห็นเป็นชู้ใจแบบพระเอกหนังตายอยู่สมัยนั้น; แต่ตัวฉันเองกลับสำนึกผิดอยู่ในใจ เพราะฉันจำสะกิดใจยังใจความที่ คุณพ่อชุนคลังได้สอนให้อ่าห์เจียมตัวไว้เมื่อก่อนที่ท่านจะสิ้นใจ ยิ่งคิดก็ยิ่งสงสาร ถึงกับตอนเย็นเลิกเรียนแล้วต้องเดินไปที่ห้องหมอตามข่าวอาการของนายชั้นทราบว่าไม่เป็นอะไรมากก็เบาใจ; แต่ยังอยู่ในอย่างเด็กๆ คิดว่านายชั้นคงจะผูกใจเจ็บและหาโอกาสแก้มือฉันในวันข้างเป็นแน่ เพราะฉันนั้นฉันจึงต้องระวังตัวไว้ผลอไม่ได้

ครั้นภายหลังต่อมาฉันก็สำนึกถึงความโง่ เพราะสิ่งที่คาดคิดและประมาณเหตุการณ์ไว้ในใจแต่เดิมนั้นผิดไปตรงกันข้ามหมด เนื่องจากได้พบว่าเพื่อนๆ ที่เคยชู่ชี้เหยียดหยามกลับยกย่องมีความเกรงขาม ถึงขนาดนายชั้นเองก็เปลี่ยนว่า คุณเนื่อง เวลาพูดครับพูดผมเหมือนอย่างที่ฉันพูดกับนายชั้น แม้แต่เมื่อจบโรงเรียนแล้วก็ยังรักใคร่กันสนิทและติดต่อกันมาจนนายชั้นได้จากโลกนี้ไป

เรื่องนี้ทำให้ฉันรู้จักชีวิตของนักเรียนโรงเรียนประเภทกินนอนอยู่ประจำได้เป็นอย่างดี. นับแต่เข้าโรงเรียนจนเรียนจบชั้นมัธยม๘ นั้นต่อมีกับเกยชั้นคนเดียวและครั้งเดียวเท่านั้น แล้วก็สนิทรักกันมากกว่าเพื่อน.

ส่วนเรื่องความซุกซนต่างๆ เท่าที่จำได้สมัยเมื่ออยู่โรงเรียนนั้นยังมีมากมายนัก. จึงใคร่ขอกลับไปเล่าถึง

การเรียน, การกีฬาของฉัน.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงสถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กหลวงขึ้นแบบโรงเรียนเอกชน. มีเสนาบดีและเจ้านายชั้นพระบรมวงศ์เป็นคณะกรรมการควบคุมการดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ทุกประการ.

ฉันและเกยฉายเข้าเรียนชั้นประโยคมูลพร้อมกัน. ครั้งแรกที่โรงเรียนจัดให้มีการสอบเลื่อนชั้นจากประโยคมูลขึ้นชั้นมัธยม๑ นั้น ฉันและเกยฉายสอบเลื่อนชั้นได้ทั้งคู่ ในเวลาเสด็จพระราชทานประกาศนียบัตร ฉันเห็นเกยฉายถือมีดพับเงินหุ้มทองคำมีอักษรจารึกพระนามว่าได้รับพระราชทานรางวัลสอบไล่ได้ที่๑ วิชาวาดเขียน ฉันตื่นตาตื่นใจมากที่สุด เพราะอยู่บ้านนอกไม่เคยรู้เคยเห็นว่าสอบไล่เป็นที่๑ เพียงวิชาเดียวได้รับพระราชทานรางวัลของมีค่ามากถึงเพียงนี้.

พอฉันขึ้นเรียนชั้นมัธยม๑ คุณหลวงอนุศาสตร์วิจารณ์ (ครูผิว) เป็นครูประจำชั้น ท่านดุมากใครคุยกันหรือนั่งหลับท่านใช้ชื่อค้อขว้างหน้าเลย. ครูชำนาญฝรั่งชื่อสก๊อต จึงกลุ่มก็สอนเขียนสอนพูดภาษาอังกฤษ. และยังสอนกีฬาฟุตบอลควบเย็นอีกด้วย.

เกยฉายชอบพกมีดพับด้ามทองมากเหลือเกินสออวดฉันเป็นเชิงเยาะเย้ยฉันบ่อยๆ ในเรื่องนี้ทำให้ฉันเกิดความมุมานะที่จะพยายามให้สอบไล่ได้รับมีดพับด้ามทองคำบ้างเกยฉายมั่ง. นับแต่นั้นฉันก็ตั้งอกตั้งใจเรียนอย่างที่ไม่มีเพื่อนๆ ทำได้อย่างฉัน. เช่นตอนเช้ากินข้าวต้มมากเวลาเข้าเรียนฟังครูสอนก็ง่วงนอน คิดหาวิธีแก้ไขกะแช่งตัวเองแรงๆ บ้างหาไม้ขีดก้นหนังสือไว้บ้าง. เวลาปวดท้องขี้ท้องเยี่ยวก็พยายามทนไว้. เหลือทนเข้าก็ยกมือลากรู้ไปห้องน้ำแล้วถ่ายอย่างแบบรถไฟด่วนเพื่อไม่ให้เสียเวลาฟังครูสอน. ครูให้การบ้านก็ตั้งใจทำให้เสร็จเรียบร้อยดีอยู่เสมอทุกครั้ง. ทำอย่างนี้จนชินเป็นนิสัยไปตลอด. ต้นเหตุเพราะ๑๐มกได้มีดพับด้ามทอง ๒ ฉันเด็กเมื่อไม่กลัวครูเหมือนกลัวผีกลัวเสือ. โดนครูประจำชั้นเป็นคนดุเช้าด้วยจึงเพิ่มความระมัดระวังขึ้นทุกๆวัน. ครบจอมปีก็ติดเป็นนิสัยประจำตัวอย่างแน่น.

ฉันสำนึกตัวว่าเป็นเด็กโง่กว่าเพื่อนๆอยู่ตลอดเวลา เพราะพูดจาไม่มีไหวพริบทันเพื่อนเลยสักครั้ง รวมคะแนนสอบก็อยู่ในเกณฑ์ปานกลางไม่มีวิชาไหนเด่นเป็นที่๑ เลย เว้นแต่วิชาเดียวดังเพิ่มความเพียรขึ้นเรื่อยๆ เพราะหวังมีดพับด้ามทองคำเป็นจุดสำคัญ

ผลการสอบไล่จากชั้นมัธยม ๑ ขึ้น ชั้นมัธยม ๒ ของเด็กโรงเรียนนอกอย่างฉันเป็นไปคล้ายกับเกิดขึ้นในตอนที่นอนหลับฝันไปว่า, คณะครูหลวงอนุศาสตร์วรรณกิจได้มาแจ้งผลการสอบไล่ให้นักเรียนในชั้นมัธยม ๑ ของท่านทราบหลังจากการประชุมครูคณะกรรมการสอบเสร็จแล้วให้ประกาศว่า. เนื่องจากนายเนื่องสาคริกสอบไล่ได้คะแนนรวมเป็นที่ ๑ และรวมเป็นเปอร์เซ็นต์สูงมากเกินระดับปกติจึงเห็นพ้องกันว่าให้นายเนื่องสาคริกข้ามชั้นมัธยม ๒ ไปเรียนชั้นมัธยม ๓. ได้เลยในคราวเปิดภาคการเรียนเทอมใหม่. ฉันได้เรียนถามถึงคะแนนสอบของ นายนาย-บุณโยปัสฐัมภ์. เพื่อนฉัน. คุณครูบอกว่าคะแนนรวมสอบตกถึงต้องเรียนซ้ำชั้น. นี่ฉันฝันไปหรือเปล่า? ลองหยิกเนื้อดูซิ.

การที่นายนาย, ได้รางวัลมีคพันตำมทอง. เพราะเป็นการสอบไล่ครั้งแรกของโรงเรียนคณะกรรมการจึงช่วยกันหาของรางวัลมาให้คนละหลาย ๆ สิ่ง. ส่วนมีที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. โปรดเกล้า ๆ พระราชทานของทั้งหมด. ทางโรงเรียนจึงจัดให้เป็นหนังสือเรื่องเอก ๆ เช่น ข้ามเกียวติ์ทั้งชุด สามก๊กทั้งชุด. พระอภัยมณี. และขุนช้างขุนแผนทั้งชุดเป็นต้น ฯลฯ. เว้นแต่ผู้ที่สอบจบชั้นมัธยม ๖ ของโรงเรียนทุกคนจะได้รับพระราชทานเหรียญรูปแผงตอของกำลังยก. สาริกชื่อเลขประจำตัวและออกจากโรงเรียนเป็นคนที่เท่าใด. พ.ศ. อะไร. เพราะเหตุนี้ฉันจึงได้พระราชทานหนังสือมากมายสำหรับที่ ๑ ชั้น ๖ นั้นยังได้แหนบวงปรุทองลงยาอีกด้วย.

โปรดทราบและรับรู้ความรู้สึกอันจริงใจของฉันไว้ด้วยว่า. การที่คณะครูผลักไสฉันให้ไปข้ามชั้น ม.๒ ขึ้นไปเรียนชั้น ม. ๓. นี้ แทนที่ฉันจะรู้สึกพากภูมิใจว่าตัวเก่งและเรียนใกล้จบกลับมาโรงเรียนเช้าอีกนั้น. กลับเกิดความวิตกกังวลหนักหนาสาหัสเปลี่ยนเข็มจากการอยากได้มีดพับตำมทองซึ่งเป็นฝ่ายบวก + มาเป็นความกลัวเรียนไม่ทันเพื่อนและสอบไล่ตกซึ่งเป็นฝ่ายลบ —. ความวิตกกังวลใจเรื่องกลัวจะสอบไล่ตกนี้เพิ่มขึ้นทุกวันถึงกับเวลานอนต้องกราบหมอนสวดมนต์ขอให้พระเจ้าและนิดหมารดช่วยทุกคืนไม่เคยขาด. สาเหตุที่เพิ่มความกลัวสอบไล่ตกก็เนื่องจาก. โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเป็นโรงเรียนของในหลวงชั้นท่านเจ้านายเห็นการอบรมดีเป็นพิเศษอย่างดีใครที่มีบุตรหลานเรียนเก่งอยู่ตามโรงเรียนอื่นแล้วก็เห็นชอบที่จะย้ายมาเข้าโรงเรียนของในหลวงจบแล้วยังขอพระราชทานทุนส่งไปเรียนต่างประเทศได้อีก. เหตุนี้จึงมีนักเรียนที่เรียนอยู่ตามโรงเรียนราชวิทยาลัย. ส่วนกหลาย. เทพศิรินทร์. อัสสัมชัน และโรงเรียนสำคัญ ๆ ทางปักษ์ใต้มาเข้ากันมาก. พวกนี้ล้วนแต่ถูกคัดมาแล้วทั้งนั้น. ฉันฟังเขาคุยอวดกันแล้วก็วิตกกลัวอย่างสันท่าที่เดียว. จึงตั้งปณิธานว่าจะใช้ความเพียรเป็นพาหนะเอาตัวรอดไม่ให้สอบไล่ตกต้องอายเขาให้จงได้.

แต่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงมีการสอนวิชาพิเศษที่ไม่มีในโรงเรียนอื่น ๆ อยู่หลายวิชา เช่น ๑. วิชามหาดเล็ก. ซึ่งถือกันว่าเป็นวิชาสังคมศาสตร์ชั้นสูงสุดยอดชั้นผู้นำชาติ วิชานี้ โปรดเกล้า ๆ ให้ พระยาไชยนันท์, มหาดเล็กชั้นนายแห่งรัชกาลที่ ๕ -

เป็นผู้สอนประจำทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ทั้งการฝึกท่าทางและการใช้ภาษาจา

๒. ลูกเสือ, นักเรียนเวียนเสือป่า ซึ่งถือกันว่าเป็นวิชาการรบแบบใหม่ เยอกเหนือไปจากที่ทางกองทหารได้ฝึกอยู่เป็นประจำ วิชานี้ทรงจัดขึ้นเพราะทรงเห็นว่า พลเมืองขึ้นเจริญขึ้นก่อในด้านอาวุธแบบวิทยาศาสตร์นั้น คนไทยต้องเตรียมเรียนรู้ในด้านวินัยการรบแบบใหม่ไว้ป้องกันตัว และเพื่อยิ่งขึ้น คนชาติไทยเป็นชาติใหญ่ก็จริง แต่รวมตัวกันตั้งเป็นชาติไทยขึ้นได้เป็นจำนวนน้อย จึงทรงอบรมวิชาการรบให้เป็นหนักไปในทางให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแบบมดแดงหวงรังนั่นเอง. วิชานี้นอกจากจะทรงสั่งสอนอบรมด้วยพระองค์เองที่สโมสรเสือป่าเป็นประจำแล้ว ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ปลัดกระทรวงธรรมการ (ต่อมาได้เป็นพระยามานวราชเสวี) สอนวิชาการศาสตร์ชั้นสูงระดับใช้วางวัดแดนรู้ที่อยู่ตลอดเวลาด้วย เรื่องนี้ประสบกับตัวฉันเมื่อตอนเรียนชั้น ม.๘ ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๕๙-๒๔๖๐.

๓. วิชากฎหมายอาญาเบื้องต้น นับเป็นเรื่องที่น่าคิดในข้อที่ว่าการที่กระทรวงธรรมการเพิ่มชั้นมัธยม ๗-๘ อีกสองชั้นนั้น เพื่อว่าแม้แต่เมื่อจะไม่ไปเรียนต่อวิชาชีพชั้นอุดมศึกษา ก็น่าจะให้พอมีความรอบตัวมากพอที่จะรักษาตัวไม่กระทำสิ่งที่นอกรีตนอกรอยต่างๆ ดังเช่นที่ปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์ในสมัยหลังๆ นี้ - แต่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เห็นควรให้เรียนรู้เพียงกฎหมายอาญาเบื้องต้นไว้ก็พอ -

ฉันยังจำคำว่า ปสุสัตวเลสัตว์พาหนะนั้น ท่านหมายถึง ช้าง ม้า โค กระบือ ฬ่อ แพะ แกะ และสุกร ด้วย วิชานี้ฉันไม่เคยทราบว่าโรงเรียน ม.๗-๘ ของกระทรวงได้มีไว้ในหลักสูตร.

๔. วิชาที่ทรงฝึกสอนด้วยพระองค์เองเป็นพิเศษ แต่ไม่มีการให้คะแนนในการสอบไล่ วิชาเหล่านี้เป็นความรู้ชั้นสูง ซึ่งฉันไม่คิดให้ถี่ถ้วนลึกซึ้งจริงๆ แล้วก็จะเห็นเป็นเพียงการเล่นสนุกๆ เพียงอย่างเดียวเท่านั้น - คือ.

วิชาโขน ละคร และดนตรีสากล รวมทั้งการเล่นอื่นๆ ที่ทรงรวมแสดงด้วย -

วิชาเหล่านี้ขณะที่ฉันยังเด็กก็นึกเพียงเป็นการเล่นสนุกๆ เพื่อเห็นพระยุคลบาทให้ทรงพระราชสำราญตามพระราชอัธยาศัยเท่านั้น แม้แต่ผู้ใหญ่บางท่านในขณะนั้นก็คิดเห็นเหมือนอย่างฉัน - แต่เมื่อโตขึ้นและมีวางจากการงานก็ได้ลองเก็บมาลองพิจารณาดูให้ถี่ถ้วนอีกครั้งหนึ่ง เริ่มต้นจากบทความที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า "โลกเวทีนี้ก็คือละครโรงใหญ่" จึงทำให้สังเกตุเห็นว่า มวลมหาประเทียมประเพณีต่างๆ ก็ดี หรือจารีตธรรมนูญและตัวบทกฎหมายต่างๆ ก็ดี เปรียบได้กับบทละครเวทีๆ นี่เอง เพราะถ้าเราสังเกตุดูแต่ละชาติทั่วโลกแล้วก็จะเห็นได้ว่าทุกชาติต่างก็มีทั้งผู้ประพันธ์บท ผู้กำกับการแสดง เหมือนกันหมดทุกชาติ เช่นสมัยโบราณในประเทศไทย พระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชอำนาจประพันธ์บทละครและทรงกำกับการแสดงเองด้วย

ครั้นมาถึงสมัยประชาธิปไตย, ราษฎรมีสิทธิแสดงละครให้ราษฎรหมู่มากเชื่อว่าเขาสามารถปกครองคนทั้งชาติได้ดีกว่าพวกคนที่ปกครองมาแล้วทั้งๆ ที่แม้แต่ผู้ที่ปกครองนั้นต้นๆ ก็ยังไม่รู้เรื่อง; แต่เขาเป็นผู้สามารถในการแสดงละครจนราษฎรเห็นจริงและเชื่อถือเลือกเขาเป็นผู้แทน. ครั้นผู้แทนเข้าไปนั่งประชุมในสภาแล้วต่างก็หาเสียงช่างมากให้แต่งตั้งตัวขึ้นเป็นผู้กำกับการแสดง. แทบทุกครั้งที่ทำการหาเสียงเป็นผู้แทนมีการต่อกันอย่างรุนแรงถึงขนาดจ้างวานฆ่ากันก็มี. นักแสดงที่ลงทุนมากเหล่านี้ลดหมายปลายทางของเขาคือผู้กำกับการแสดง. เพราะสมาชิกสภาผู้แทนเท่านั้นที่จะมีสิทธิแต่งบทละครและหาเสียงเลือกตั้งพวกสมาชิกด้วยกันขึ้นทำหน้าที่ผู้กำกับการแสดง.

ส่วนแต่เป็นเรื่องของการละครแทบทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นฉันจึงรู้สึกว่า กิจการละครพูดนั้น เท่าที่ได้สังเกตเห็นในเหล่าๆ รัชกาลที่ ๖ ทรงริเริ่มมาเมื่อประมาณ ๓๐ กว่าปีแล้ว. มีเทมนิคกันเทอมอยู่ ๓ ประเภทคือ.

๑. ศิลป์ของนักแสดง.
๒. ศิลป์ของผู้กำกับการแสดง.
๓. ศิลป์ของผู้ประพันธ์บทละคร.

} ศิลป์ของแต่ละอย่างต่างกัน คนๆ เดียวจะเก่งหลายอย่างไม่ได้

ฉันยังไม่เคยพบว่า.

๑ นักแสดงที่ดีเด่นสามารถในการประพันธ์บทละครและกำกับการแสดงได้ดีเด่นด้วย

๒. ผู้กำกับการแสดงที่ดีเด่นจะสามารถประพันธ์บทละครและแสดงเองได้อย่างดีเด่นนั้น.

๓. ผู้ประพันธ์บทละครที่มีชื่อเสียงลือนามเล่นละครไม่เป็นและกำกับการแสดงก็ไม่เป็น. เพราะเป็นเรื่องของแต่ละเทมนิค.

ด้วยเหตุนี้ฉันจึงมาเกิดความรู้สึกในภายหลังนี้ว่า วิชาโขน, ละคร, และดนตรีไทยที่ล้นเกล้าฯ ร.๖ ทรงสอนนั้น เป็นวิชาสั่งสมศาสตร์อันสูงมาก ใช้ได้ทุกสมัยตลอดกาล. ดังเช่น. ผู้แทนราษฎร, ซึ่งเท่ากับเป็นผู้มีศิลป์ของนักแสดงละครจนทำให้ราษฎรเลือกให้เชื่อถือเลือกให้ขึ้นเวทีการละคร. ครั้นแล้วผู้นั้นก็ตีราคาตัวเองว่าฉันเก่งทางผู้กำกับการแสดง. ใช้วิชาการแสดงแย่งกันเป็นผู้กำกับการแสดง. เพราะเป็นตำแหน่งที่มีอำนาจสูงมีทางหาทายได้มาก. ฯลฯ. ผู้แสดงที่มีจิตใจต่ำทรามก็ขุดคุ้นเอาความชั่วของฝ่ายตรงข้ามขึ้นมาประจานตามหนังสือพิมพ์ให้ด่าทอกันจนราษฎรพากันไม่เชื่อถือเรื่องที่วุ่นวาย, ซึ่งเป็นฝ่ายผู้กำกับการแสดงทุกรัฐบาลไม่เคยทำความดีกันเลยแม้แต่ครั้งเดียว.

นี่เป็นเรื่องของวงการละครในสังคมของสมัยประชาธิปไตยแห่งยุคปัจจุบัน. ซึ่งปัญญาชนพากันน้อยใจที่หนังสือพิมพ์ไม่ยอมยกย่องสิ่งดีให้เยาวชนเวียนรู้บ้างเลย—

การเรียนชั้นมัธยม ๓ ของฉันเพียรพยายามอย่างสุดความสามารถก็สอบได้ชั้นมัธยม ๔ ได้เพียงระดับกลางๆ ซึ่งก็ดีใจอย่างยิ่งแล้ว.

การเรียนของฉันตั้งแต่ชั้นมัธยม ๔ ขึ้นไปนั้น ฉันเกิดนิยมรักการกีฬาฟุตบอลขึ้นมาอย่างจับใจ; แต่ถึงกระนั้นก็มิได้จะถึงกับลืมความมุ่งหมายสอนไล่ตาม เพราะฉันนั้นการเรียนยังตั้งใจเรียนเพิ่มขึ้น. มีการบ้านก็รีบทำให้เสร็จก่อนจึงจะออกจากห้องเรียน รวมความว่าเก็บเวลาที่เพื่อนๆ เขาพักผ่อนวิ่งเล่นกันทุกๆ นาทีมาใช้ทำการบ้านและทบทวนวิชาที่เรียนไปแล้ว จนกว่าจะถึงเวลากินของว่าง แล้วก็ลงสนามเล่นกีฬา.

การกีฬาขณะนั้นนิยมฟุตบอลกันมากอย่างยิ่งหนักขึ้นตา ครูชีวล ที่สอนภาษาอังกฤษเป็นผู้สอนและฝึกซ้อมการกีฬาฟุตบอล โดยลงสนามทุกๆ ตัดสิน + สอนวิธีเล่นทุกวัน. เลือกจัดเอาผู้ที่มีความสามารถในเชิงการเล่นเข้าไว้ในทีมประจำโรงเรียนจำนวน ๑๑ คน เรียกว่า ทีม ๑. แล้วจัดผู้ที่มีความสามารถรองลงมาอีก ๑๑ คน เรียกว่า ทีม ๒ ไว้เป็นตัวซ้อมและเผื่อเลือกและได้จัดเด็กเล็กให้เป็นทีม ๓-๔ ฝึกซ้อมกันอีกสนามหนึ่งด้วยทุกวัน.

การกีฬาฟุตบอลเฟื่องฟูมากเพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงโปรดมาก ทรงจัดให้มีการแข่งขันและพระราชทานถ้วยทองระหว่างกองเสือป่าเหล่าต่างๆ ในขณะที่ทรงนำกองเสือป่าออกไปทำการซ้อมรบที่พระราชวังสนามจันทร์และค่ายหลวงบ้านโป่งทุกปี. ด้วยเหตุนี้โรงเรียนมหาดเล็กหลวง และโรงเรียนราชวิทยาลัยที่นางขาง ซึ่งเป็นโรงเรียนกินนอนแบบเดียวกันจึงฝึกฝนการกีฬาฟุตบอลกันอย่างขันหนักขึ้นตา **ต่อมา** ยังมีโรงเรียนราชแพทยาลัยและโรงเรียนนายเรือขึ้นชื่อมาก ในการแข่งขันชิงถ้วยน้อยถ้วยใหญ่แห่งชาติที่สนามสวนกุหลาบอีกด้วย.

ถึงแม้ฉันจะสำนึกตัวว่าฉันคือเด็กกำพร้าโง่ๆ บ้านนอกคนหนึ่งเท่านั้น แต่ฉันก็รักใคร่เคารพเชื่อฟังครูอาจารย์อย่างฝังจิตฝังใจยิ่งกว่าบรรดาเพื่อนๆ นักเรียนหลายคนที่รู้สึกว่าเขาเหินครูอาจารย์คล้ายๆ กับคนในบ้านของนิตยภรดาเขาเท่านั้น. ด้วยเหตุนี้ครูอาจารย์จึงรักใคร่เอ็นดูฉันมาก. แม้กระทั่งครูฝรั่งชีวลก็เลือกฉันให้ทำน่าที่เลขานุการฟุตบอลของโรงเรียน. มีน่าที่คอยจัดให้นักเรียนเล่นเป็นน่าที่อะไรในทีมไหนเป็นประจำทุกวัน. พอได้เวลาครูชีวลก็จะลงไปยืนเป่านกหวีดเรียกทีกลงสนามแล้วนักเรียนที่ฉันจัดก็จะลงประจำน่าที่ ครูสั่งว่าใครจะชาดก็ต้องแจ้งให้ฉันทราบล่วงหน้าก่อน. นอกจากนี้น่าที่เลขาฟุตบอลยังต้องเป็นผู้ติดต่อในการแข่งขันประลองฝีมือกับโรงเรียนอื่นๆ เช่น ราชวิทยาลัย เทพศิรินทร์ สวนกุหลาบ คริสเตียน แอสซัมชัน ฯ เป็นต้น.

ฉันชอบฟุตบอลเข้ากระดูกอยู่ก่อนแล้ว ยิ่งครูมอบน่าที่อย่างนี้ให้ก็ยิ่ง

กยามแสดงความสามารถให้สมกับที่. ข่อนคิดนั่งคิดอยู่ทุกวันว่าจะปรับปรุงตัว
งไรจึงจะเกิดความสามารถในเชิงการเล่นให้สมกับที่ท่านที่เป็นหัวหน้าเขา.

ครูสอนว่าผู้ที่จะเล่นฟุตบอลเก่งต้องมีกำลังดีวิ่งเร็วและวิ่งไม่เหนื่อย. ฉันก็เพาะ
และทั้งก่อนเลิกเรียนแต่ละวัน ๔ น. ออกวิ่งจากโรงเรียนไปถึงมุมหน้าวัดเบญจะเสียรอบ
รอบพระราชวังจิตลัดตรงเมื่อจบนั่งรถกลับเข้าโรงเรียน. นั่งพักชั่วครู่ก็ได้เวลาเลิกโรงเรียน
ะมังปลุกนักเรียนทั้งโรงเรียนให้ตื่นขึ้นฝึกแถวกิจกรรมเสือ. ฉันฝึกตัวอย่างนี้มาทุกวัน
ฉันจำได้ว่าประมาณปีเศษก็รู้สึกตัวว่าเล่นฟุตบอลติดต่อกันเกือบ ๒ ชั่วโมงก็ยังไม่
เหนื่อยใจหอบอย่างคนเหนื่อย. แต่ฉันมีกำลังมากกว่าเพื่อนก็จริง ส่วนไหวพริบในเชิงการ
ฉันไม่สู้เพื่อนบางคนไม่ได้. ต้องหมั่นสังเกตจดจำคำมาฝึกฝนจนในที่สุดความก็ลงความ
ว่าฉันเป็นผู้สามารถจึงเสนอให้โรงเรียนมอบหมวกเกียรติยศให้ฉันในปี ๒๕๖๐
สโมสรฟุตบอลชาติยังได้บรรจุชื่อฉันเข้าไว้ในทีมชาติอีกด้วย.

การกีฬาเพาะกำลังกายฉันให้สมบูรณ์แข็งแรงและเพิ่มกำลังใจให้ความมุมานะ
การเรียนแข่งขันกับเพื่อนนักเรียนที่ฉันรู้สึกว่าเขาเหนือกว่าการคนฉันเรียนแข่งขัน
เพื่อนแบบกีฬา. ใครเขาดูยอดว่ารู้วิชาอะไรดีกว่าฉันก็มุมานะเรียนวิชานั้นอย่างน้อย
รู้เท่าๆ เขา. เพราะสำนึกตัวอยู่เสมอว่าเขาเป็นเด็กโง่ๆ ที่มาเรียนอยู่ร่วมกับลูกเขาขุน
เกียรติยศตระกูลชาวกรุง. ต้องพยายามปรับตัวปรับความรู้และความประพฤติให้เข้า
เขาได้โดยไม่ถูกเพื่อนโยกเยียว่าเป็นเด็ก "ตุดนักนอก" ฉันพิจารณาดูตัวเองอยู่ทุก
ที่ว่าโง่กว่าเพื่อนบ้านก็ไม่มีอยู่. นิดๆ มากๆ ก็หาไม่จึงเอียมตัวของตัวตามที่คุณพ่อ
หัดอาทิไว้ด้วยนักตลอดเมื่อก่อนที่ท่านจะสิ้นใจเพียงไม่กี่ชั่วโมงว่า—

"จงอย่าหัดเอียมตัวนะลูกนะ!"

ฝังจิตใจฉันอยู่จนตลอดชีวิต. เป็นภาพที่มองเห็นชัดทุกครั้งที่ฉันนึกถึงพ่อ
ด้วยเหตุนี้หรืออย่างไรไม่ทราบ ฉันไม่เคยก้าวร้าวกับเพื่อนๆ คนใดเลย. นะเพาะ
และนักเรียนผู้ใหญ่ด้วยแล้วฉันเคารพนับถือเชื่อฟังคำสอนและคำเตือนโดยมิได้ขัด
ขืนเป็นครั้งที่ ๒. ฉันพิจารณาฉันสำนึกตัวแบบนี้จนติดเป็นอุปนิสัยหรือสันดานประจำ
ได้สังเกตตัวเองว่าผิดกับเพื่อนบางคนในข้อที่ว่า. เมื่อมองไม่เห็นทางจะแข่งขันสู้
ก็หมดความมานะหนีหลบไปเลย. สำหรับฉันยิ่งแพ้ยิ่งเพียรพยายามหาทางสู้
ว่าจะหาทางชนะเขาได้บ้าง. เช่น

การเรียนหนังสือของฉัน. เห็นนายฉายสอบได้จากชั้นประโยคมาพร้อมกัน
ด้วงวัลมีดพับด้ามทอง. พอขึ้นชั้นมัธยม ๑ ฉันก็มุมานะแข่งกับเขาจนสอบได้เป็น
ทั้งชั้นและถูกเลื่อนข้ามชั้นไปเรียนชั้นมัธยม ๓. แต่ฉันก็แปลกจากเพื่อนๆ อยู่
อย่างหนึ่งคือ ไม่เคยนึกว่าตัวเรียนเก่งเลย. ยิ่งข้ามชั้นก็ยิ่งจิตกเป็นทุกข์ว่าจะ

เรียนไม่ทันเพื่อนร่วมชั้น. ยิ่งถูกเพื่อนร่วมชั้นสอบถามความรู้เรื่องวิชาที่เขาเรียนผ่านมาในปีที่แล้วก็ยิ่งทุกข์หนัก. กลัวสอบไล่ตกจนเพื่อนจนขึ้นสอง. ฉันกลัวสอบไล่ตกมากจนติดเป็นนิสัยไปตลอดจนเรียนจบ. เพราะฉนั้นความหมายที่จะได้ที่อย่างไม่เคยผ่านเข้ามาในความคิดเลยแม้เพียงครั้งเดียว; แต่ภาพของการสอบไล่ตกนี้ในภายหลังฉันกลับรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ทำบุญคุณไว้ให้ฉันอย่างมากทีเดียว. เพราะภาพการสอบไล่ตกยิ่งหลอนให้ฉันเพิ่มน้ำหนักความกลัวมากขึ้นเท่าใด ฉันก็เพิ่มน้ำหนักความเพียรมมานะลงในการชิงชิงอีกช้างหนึ่งโดยไม่ยอมให้คันชิงเสียระดับเอียงไปข้างเดียวได้. ทุกวินาทีแห่งเวลาสอนของครูฉันฟัง. ซึ่งบางครั้งต้องเอาชนะความง่วงเพราะตื่นตี ๔ ไปกินอาหารเช้ามากอย่างหนัก. ถึงกับเอาหน้าแช่น้ำ. เขกหัวตัวเองให้เจ็บมากๆ. หรือท่องตำราย่อๆ อย่างหนักจนไม่จนถึงเวลาหยุดพัก. ด้วยพลังความกดดันแห่งความกลัวสอบไล่ตกอย่างเดียวเท่านั้นจนกลายเป็นอุปนิสัยประจำตัวไปเลย.

การเรียนชั้นมัธยม ๓ ของฉันค่อนข้างหนัก. เพราะต้องเรียนวิชาเพิ่มขึ้น เช่นวิชาลูกเสือ. วิชาวาดเขียน. วิชาสุขศึกษา. วิชาดนตรีเล็ก. วิชาช่างไม้. นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักเรียนหลวงที่ทรงเป็นนายขานผู้ทรงปกครองเข้าเฝ้าในงานพระราชพิธีต่างๆ รวมทั้งการแสดงโขนละครสมัครเล่นที่พระองค์ทรงร่วมด้วย. ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทรงอบรมให้รู้จักวิชาสังคมศาสตร์ระดับสูง. ซึ่งในพระราชสำนักสมัยราชาธิปไตยแห่งเดียวเท่านั้นที่หาได้อยู่ตลอดกาลวิชานี้แม้จะไม่มีการสอบไล่ให้คะแนน. ก็นับว่าให้ความรู้รอบตัวแก่เด็กบ้านนอกอย่างฉันมากอย่างนอกไม่ถูกทีเดียว. ฉันรับความรู้เรื่องการเข้าสังคมชั้นสูงมากพอใช้.

การที่ทางการเพิ่มวิชามากอย่างเช่นนี้. ถึงแม้ฉันจะตั้งใจหักเพียรเท่าใดๆ ก็ยากที่จะเรียนให้ได้คะแนนได้ทุกวิชา. ฉันมีความกลัวสอบไล่ตกเพิ่มขึ้นทุกที จึงนอนคิดวางแผนการเรียนที่นึกว่าดีที่สุดคือวิชาไหนที่อ่านเวลาได้คะแนนน้อย ซ้อมประจำเดือนฉันก็จะพยายามกวดตัวเองให้มากกว่าวิชาที่ทำได้ดีอยู่แล้ว. ฉันทำจนติดนิสัย. ผลจากเรียนตามแผนนี้ทำให้ฉันสอบไล่ผ่านชั้นมัธยม ๓ ขึ้นชั้นมัธยม ๔ ผ่านชั้นมัธยม ๔ ขึ้นชั้นมัธยม ๕ และผ่านชั้นมัธยม ๕ ขึ้นชั้นมัธยม ๖. ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนในปี พ.ศ. ๒๔๕๙. เพื่อนๆ ร่วนพิธีจบต่างก็ออกรับราชการและลาออกไปเรียนต่อในต่างประเทศกันอย่างหนาตาชั้นตามเคย. ฉันก็ฝันว่าปีหน้าถ้าสอบไม่ตกก็คงจะเป็นอย่างเพื่อนๆ แน่; แต่เมื่อภาคเพียรเรียนไปจนถึงประมาณกลางปี. ความฝันหวานของฉันก็คือความฝันจริงๆ อย่างธรรมดาที่เราท่านเพ้อฝันกันในตอนเกิดเป็นมโนภาพขึ้นในความรู้สึกคิดของเราเท่านั้นเอง. ทั้งนี้เนื่องจากพลังกระทบธรรมการได้เลื่อนระดับ

เรียกมาให้ชั้นมัธยมมีวิทยฐานะสูงเพิ่มขึ้นอีก ๒ ปี คือต้องเรียนจบชั้นมัธยม ๘ จึงถือว่า เรียนจบชั้นประโยคมัธยมบริบูรณ์ ด้วยเหตุนี้เมื่อฉันจบชั้นมัธยม ๖ แล้วฉันจึงมาเรียนชั้นมัธยม ๗-๘ ต่อไปเป็น รุ่นแรกของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ส่วนรุ่นพี่ที่จบก่อนหน้านี้ต่อกันอยู่ เป็นอันว่าในปีที่ฉันเรียนจบชั้นมัธยม ๗ นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ มิได้เสด็จพระราชดำเนินในงานโรงเรียน ประจำปี พ.ศ. ๒๔๕๙

ในการเรียนชั้นมัธยม ๘ ของฉันนี้ เห็นว่าได้มีนักเรียนที่มีวิทยฐานะดีๆ ตามโรงเรียนต่างๆ ย้ายมาเข้ามาก เช่นมาจากราชวิทยาลัย สวนกุหลาบ เทพศิรินทร์ อัสสัมชัน แม้แต่จากกรุงเทพ และสิงคโปร์ ก็มี จนทางโรงเรียนต้องแบ่งออกเป็น มัธยม ๘ ก. มีครูชีมัว ชีวล เป็นประจำชั้น และชั้น มัธยม ๘ ข. มี พระราชธรรมนิเทศ (เพี่ยร ไทติลานนท์) เป็นครูประจำชั้น

การที่มีนักเรียนสมัครเสียเงินมาเข้ามากนี้ ก็เพราะชั้นที่ฉันได้ชื่อว่าจบจากโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งทรงดำเนินการอบรมด้วยพระองค์เองแบบพ่อกับลูกแบบนี้ จบแล้วพระราชทานเหรียญทองคำลงยาราชาแผงตอให้อีกเช่นนี้ แม้ละใครๆ ที่วักลูกและนับถือพระองค์ก็ย่อมกล้าลงทุนส่งลูกที่เรียนเก่งๆ เข้ามาเพื่อสร้างชื่อเสียงให้กับวงศ์ตระกูล

ฉันถูกจัดให้เรียนอยู่ชั้น ๘ ก. รู้สึกเพิ่มความกลัวสอบไล่ตกเพิ่มขึ้นอย่างสุดชีวิตา ได้ยินเกียรติศัพท์ของบรรดานักเรียนที่มีความเก่งมาจากโรงเรียนอื่นๆ ตามที่เขาลือกันว่าอ่านหนังสือภาษาอังกฤษอย่างให้ฟังด้วยแล้ว ฉันก็รู้สึกเหมือนว่าฉันได้ตกเสียแน่ที่จะลงมือสอบไล่แล้ว มิหนำซ้ำทางโรงเรียนยังมอบหน้าที่หัวหน้านักเรียนทั้งโรงเรียนให้ช่วยครูปกครองในขณะรวมกันเป็นคณะโรงเรียน ในการประชุมและเดินทางไปมาจากโรงเรียน เช่นไปแข่งฟุตบอล ฯลฯ อีก จนเหลือเวลาที่จะทบวิชาที่รู้ต่ำอ่อนน้อยเข้มที่

วิชาที่เรียนก็ถูกเพิ่มมากกว่าโรงเรียนของกระทรวงอื่นหลายอย่าง เช่นทางเพื่อจบ ม. ๘ แล้วควรจะรู้กฎหมายเบื้องต้นไว้บ้าง ก็เพิ่มวิชากฎหมายอาญาเข้าอีก ๑ เวลาสอบมีคะแนนเต็มถึง ๑๐๐ คะแนน นอกนี้ก็ทรงโปรดให้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบรรยายวรรณคดีไทย เวลาสอบไล่ท่านยังทรงประกาศว่าถ้าใครสอบได้ ๑ วรรณคดีไทยของท่านๆ จะประทานรางวัลเงิน ๕๐ บาท คำโคลง หม่อมกำธร เทพหัสดิน ณ กรุงเก่า ของท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิมนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการในขณะนั้น ใครได้รางวัลนี้ นอกนี้พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ปลัดกระทรวงธรรมการขณะนั้นยังมาบรรยายเรื่อง ดาราศาสตร์ และลักษณะแห่งดวงดาวที่ตาย นับว่าชั้นมัธยม ๘ ของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงขณะนั้น ฉันต้องเรียนและสอบไล่ผ่านเกือบ ๒๐ วิชา หนักใจเพียงใดก็ขอเล่าให้ฟังต่อไปนี้กระมัง

สำหรับความกลัวจะสอบไล่ตกของฉันนี้จึงเคร่งครัดตามแผนที่วางไว้อย่างหนัก ที่คือรู้ตัวว่าวิชาไหนอ่อนก็เอาใจใส่มากขึ้น วิชาไหนพอที่ได้ก็ไม่เร่งรัดเพื่อเอาดีเอาเด่น

ให้ถึงกันเหมือนเพื่อน, เพราะเหตุนี้ฉันจึงใช้เวลาทุกนาทีให้อยู่ในระเบียบวินัยของโรงเรียน มิหนำซ้ำยังต้องเสียดเวลาเล่นเวลากินหยดเรียนมาใช้เรียนการงานวิชาที่รู้สึกว่าอ่อนอีก

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๙-๓๐๒๕๖๐ ที่เรียนม.๘ นี้ ฉันยังถูกครูประชุมลงมติตั้งให้ฉันทำหน้าที่ คือ หัวหน้าทั้งคณะเรือนช. และหัวหน้านักเรียนทั้งโรงเรียน ซึ่งมีเป็นครั้งแรก หัวหน้าคณะเรือกันชุเชียงของสโมสรกีฬาทางน้ำ นอกจากนี้ฉันยังถูกตั้งให้ทำหน้าที่สำคัญ ร้อยนักเรียนเสือป่าหลวงรักษาพระองค์ มีหน้าที่ทำบัญชีรายชื่อและเวียกชื่อตรวจจำนวนก่อนที่ครูจะลงมือฝึกวิชาทางสนามทุกครั้ง ทำให้ฉันรู้จักชื่อและนามสกุลหมดทั้งโรงเรียน เป็นหน้าที่ซึ่งฉันไม่เคยทำครูก็สอนให้ ในขณะที่ฉันเรียนชั้น ม.๗ นั้นทางการได้เริ่มสร้างตึก ๔ หลังขึ้น ๔ มุมบริเวณโรงเรียน และสร้างหอประชุมใหญ่ขึ้นใจกลางเนื้อที่ๆ เห็นอยู่ณโรงเรียนวชิรวุธวิทยาลัยในปัจจุบัน แต่ตึก ๔ หลังนี้สร้างเสร็จพอผู้ได้ทอนนักท่วม -

ขณะที่ฉันเรียนชั้น ม.๘ ไม่ได้ ๒ เทอมและเหลืออีก ๑ เทอมก็จะได้สอบไล่ผ่านคมหลักสูตรของโรงเรียนนั้น มังเอิญเป็นปีน้ำท่วม ๒๔๖๐ ที่น้ำท่วมสูงมากเป็นประวัติการณ์ ทุกถนนในกรุงใช้เรือได้ ทางการโรงเรียนได้ย้ายนักเรียนชั้นอยู่ในตึกที่สร้างใหม่ คือนักเรียนชั้น ๘ ก. และ ๘ ข. ขึ้นอยู่ที่ตึกต้นมุมทางพระราชวังจิตรลดาโดยใช้ชั้นบนเป็นที่นอนและชั้นล่างเป็นที่เรียน, จนการทั้งปวงเปิดเรียนก็คงเรียนและอยู่ที่ตึกไปจนตลอด. ครั้นถึงเวลาสอบไล่ต้องไปรวม ๘ ก. ๘ ข. สอบที่ห้องประชุมใหญ่, เพราะฟื้นและหลังคาใช้ได้แล้ว และกว้างพอที่จะรวมกันได้ชั้นทำการสอบได้ แม้จะไม่เสร็จก็ตาม

มีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ฉันอย่างฉลาดที่สุดในชีวิตอย่างหนึ่ง ซึ่งจำต้องบันทึกไว้ว่า เมื่อวันเริ่มลงมือสอบวันแรก ความกลัวสอบตกของฉันทำให้จิตใจมารวมเป็นจุดเดียวกันหมดได้โดยคนอื่นมิสามารถจะมากวนสมาธิและความตั้งใจของฉันให้หันเหไปได้เลย เป็นอันขาด; แต่ว่าฉันกลับถูกอาการปวดฟันของฉันเองรบกวนจนมิสามารถจะรวมความรู้สึกนึกคิดให้แน่วแน่อยู่ณะเรื่องของการสอบไล่เพียงอย่างเดียวได้. ในการคุมสอบนั้นเอง ครูฝรั่งชื่อมัวชื่อเวล ทำหน้าที่เข้มงวดในการคุมเสียด้วย การสอบวิชาต้นวันฉันทำเสร็จเหลือเวลาอีก ๓๐ นาที พอจะตัดใหม่ให้สอบวิชาต่อไปได้ แต่ทนความปวดฟันไม่ไหวต้องนำไปส่งและขออ้างอย่างให้นักตะแนนความไม่เรียบร้อย เพราะมีเวลาเหลือพอ. ครูก็บันทึกให้ไว้ที่หัวกระดาษ ฉันก็วิ่งไปหาแพทย์ฯ ก็ได้ยาแก้ปวดมาให้กลับมาทำต่อจนเสร็จ. ความปวดก็มิได้บันเทาเบาบางลงนั่งเลยตลอดเย็นก็กินข้าวไม่ได้. ดูหนังสือเตรียมสอบวันรุ่งขึ้นก็ไม่ได้. มิหนำซ้ำนอนก็นอนไม่หลับ.

ฉัน - นอกจากตัดฟันทนปวดไปพลางนึกน้อยใจตัวเองไปพลาง. มิเสียแรงที่ได้มากมันมั่นหมั้นใจเรียนเพื่อมิให้สอบไล่ตกมาแต่ชั้นประโยคมัธยมก็ผ่านมาได้เมื่อจะขึ้นชั้น ม.๗ ก็ถึงว่าจะจบโรงเรียน. โชคชะตากลับถูกเพิ่มทั้งวิชาและชั้นเรียนอีกถึง ๒ ชั้น ๒ ปี -

ท้ายหนักก็คือ. เมื่อถึงวันที่สำคัญยิ่งที่สุดเช้าก็ถูกเคราะห์กรรมบันดาลให้เกิดอาการ
ตาฟันขึ้นจนกระทั่งไม่เป็นอันจะสอบจะดูหนังสือหรือไม่จะนอนก็ปวดจนนอนไม่หลับ.

ฉันพึ่งมีอายุ ๑๙ ปีเต็มตามปีคิดตามเห็นก็รุ่นแรงตามความส่วนความสมบรรณ์
ของร่างกาย. ด้วยเหตุนี้ยิ่งคิดก็ยิ่งน้อยใจเพิ่มขึ้นตามอัตราส่วนของฟันโยกไม่หลับ.

ฉันจำได้ว่าประมาณเวลาที่สมัยนี้เรียกว่า ๓-๕ นาฬิกาฉันก็ชาดสะติความยั้ง
ได้ตัดสินใจเด็ดขาดจะไปถอนหน้าต่างตึกตายเสียให้พ้นทุกข์ทรมาน. ลุกฟวดฟวด
ดมุ่งเดินตรงไปที่หน้าต่างใช้มือโหนขอบหน้าต่างยกเท้าขวาขึ้นเหยียบขอบล่างหน้าต่าง
ตะโดงตัวขึ้นเพื่อพุ่งตัวออกจากช่องหน้าต่างก็รู้สึกว่ามีมือ ๒ ข้างมาโอบกอดฉันเอาไว้
เห็นพร้อมกับเสียงอันสติว่า "คุณเนื่องอย่าคิดสั้นเลยครับ!"

ฉันตกใจได้สติเหลียวหน้าไปพบ นายเดียร์ อนเคราะห์นาน. "เพื่อนร่วมชั้น
นอนอยู่เตียงใกล้ติดกัน, ก็แปลกใจถามเขาว่าดึกจนป่านนี้ยังไม่หลับอีกหรือ?"

เดียร์ตอบฉันว่า "ผมเห็นคุณแสดงอาการเดือดร้อนเรื่องการปวดฟันมาก็เป็น
ห่วงเป็นอย่างคิดหาทางช่วยผมไม่หลับเลยเพราะความสงสารพร้อมกับสังเกตอาการอย่
ไม่ๆ. เห็นเดินมาที่หน้าต่างก็คาดการณ์ไม่ผิด. จึงมาขอร้อง."

พอฉันสงบอารมณ์ได้สติกลับคืนมาแล้วจึงคิดได้ว่า. นี่ฉันฆ่าตัวตายเดียร์
คราะห์นาน. เสียคนหนึ่งแล้วน่านี่ดูจะ?... ด้วยเหตุนี้ฉันจึงสำนึกในบุญคุณของเขา
ถึงต้องจำมาบันทึกไว้ ณ โอกาสนี้.

เหตุที่ฉันจะหายปวดฟันอย่างปลิดทิ้งก็ปลาดคาดไม่ถึง. คือตามปกติคุณควง
ควงศรีจะไปสอนที่นั่นเห็นห้องไม่ดีทำให้น่าเหลืองเสียท่านจึงจัดเก้าอี้ให้ครูทองสม
มาณเดือนละครั้ง. ขณะที่สอบไล่ไปได้ ๓ วันก็ถึงกำหนดถึงดีเก้าอี้ฉันก็รักษาห้องพอครูทอง
ไปเดินเล่นฉันก็หายปวดฟันเหมือนปลิดทิ้งไปเลย. ทำให้ฉันมีความสุขใจหลายความวิตกกังวล
เรื่องความตั้งใจสอบไล่ครั้งสำคัญที่สุดในชีวิตของฉันครั้งนี้. ซึ่งความหวังสูงสุดของฉันมีเพียงไม่ให้
ตกเท่านั้นก็พอใจแล้ว. เมื่อเสร็จสอบทุกคนต่างเข้าฟังคะแนนแต่ละวิชากันอย่างระทึกใจ.

ผลการสอบไล่ของฉัน เหมือนความฝัน.

ที่หน้าห้องครูประชุมตัดสินให้คะแนนนักเรียนชั้น ม.๘ พากันไปนั่งออกันที่หน้า
ห้องเห็นครูคนไหนเดินออกประตูมาก็จะเข้าไปห้อมล้อมถามถึงคะแนนของตัวแต่ละวิชา
ครูจากมีการสอบไล่ประมาณเกือบ ๒๐ วิชา. และวิชาพิเศษต้องส่งไปให้ครูภายนอก
ตรวจ. เช่นแต่งไทยต้องส่งไปกรมพระยาดำรง, ทรงตรวจและวิชาวัดโพธิ์วัดอรุณ
ต้องส่งไปให้พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ตรวจฯ การรอฟังรวมคะแนนจึงต้องใช้เวลา
หลายวัน. คุณครูพระยาชธรรมนิเทศ (เพี่ยน ไชยศิลา นนทรี) กำกับชั้น ม.๘ ข. ออกจากห้องครั้งใด
ก็รุมกันถามทันที. ท่านก็บอกให้เท่าที่ท่านจำได้เพราะจะกำบัญชีคะแนนออกมาหาได้ไม่.

สำหรับฉันได้แต่คอยฟังอยู่ห่างๆ เพราะความเกรงใจครู. นางครั้งท่านส่งสารก็จำมาบอกให้

วันหนึ่งคงเป็นวันที่รวมคะแนนเพราะครูหยิบสมุดจนนั่งรอกันอยู่คนมากแล้วก็เห็นครูชีเวลครูประจำชั้น ๘ ก. ของฉัน. หน้าตาเบิกบานรีบเปิดประตูออกมาสายตามองดูผู้ที่นั่งรออยู่ทีละคน จนสุดท้ายจึงเห็นฉัน. พอแน่ใจก็โดนมือฉันลากเดินไปหาท่าน. พอใกล้ท่านก็ตรงเข้ากอดแน่นอย่างฉันก็หน้าตื่นตกใจ. ท่านจึงกระซิบที่หูฉัน- "Nuang! you get first." (เนื่อง! เธอสอบได้ที่ ๑) แล้วก็ผละตัวออกห่างพร้อมกับปาดน้ำมือขวาฉันไปจับมือซ้ายแบมฝ่ามือเสร็จแล้วก็วิ่งเดินกลับเข้าห้องไปรวมคะแนนต่อ.

ทั้งๆ ที่ท่านไม่เคยล้อเล่นกับฉันแบบนี้มาก่อนเลย. ก็มิใช่ว่าฉันคะนองใจเชื่อเสียงที่ได้ยินจากท่านเต็ม ๑๐๐ เปอร์เซนต์.

ฉันและเพื่อนๆ ต่างก็ยืนที่หน้าพิศวงงงงวยกันอยู่ชั่วครู่. หากแต่ความจริงฉันมารู้ภายหลังว่าเป็นเรื่องต่างทัศนะกันคือ.

ฉันและเพื่อนๆ ในชั้นทั้งหมดได้เคยสอบซ้อมประจำเดือนกันอย่างเต็มความสามารถมาแล้วทุกเดือนตลอดปี. ฉันไม่เคยรวมคะแนนได้ตั้งแต่ที่ ๑ ถึงที่ ๖ เลย แม้แต่ครั้งเดียว. ส่วนอันดับนั้นสอบซ้อมรวมคะแนนเป็นที่ ๑ เกือบทั้งปี ถ้าได้ต่ำลงมาเป็นที่ ๒ เพียงไม่กี่คะแนนเท่านั้น. เพราะฉะนั้นการสอบไล่ครั้งนี้ฉันและเพื่อนๆ จึงทำใจอย่างเดียวกันหมดว่าอย่างไรก็ที่ ๑ เลย. ยิ่งสำหรับฉันที่ได้สอบไล่ตกจนซึ้นสมองด้วยแล้ว. จึงไม่ยอมเชื่อครูชีเวลง่ายๆ เต็ม ๑๐๐ เปอร์เซนต์.

สำหรับทัศนะของเพื่อนๆ ที่ฉันท่านหน้าตื่นกันนั้นกำลังตื่นเต้นพูดคุยกันไม่ทันได้ยินครูชีเวล. กระซิบบอกฉันว่ากระไรก็ทำหน้าตื่นตอนที่เห็นครูกอดแล้วจับมือก็สงสัยพอครูผ่านเข้าห้องแล้วก็จึงมารุมล้อมถามพร้อมกันราว ๕-๕ เสียง.

ฉันก็บอกตามจริง. และต่อท้ายว่า "ยังไม่เชื่อ_เพราะไม่แลเห็นทางที่จะเป็นไปได้เลย.

เพื่อนๆ ที่รักนับถือฉันต่างก็พากันลิงโลดดีใจ. ฉันรู้สึกตัวว่าถ้าจริงฉันก็คือม้าแข่งที่ชะนะอย่างฟลุก. และเห็นคนที่เคยสอบซ้อมได้ที่เคยดีกว่ามาแสดงความยินดีอย่างคนผิดหวังเสียไปนอยู่. ฉันก็พูดด้วยความจริงใจให้คอยฟังประกาศเป็นทางการเสียก่อนจึงค่อยแสดงความยินดี. จะสวยกว่า. เพราะครูชีเวลกำลังลากคณะครูพระมหาธรรม, แห่งดีอยู่. โดยเห็นว่าได้เงินเดือนถึงเดือนละ ๙๕๐ บาท. ซึ่งแม้แต่พระยาบริหารราชมานพ อาจารย์ผู้บังคับการยังได้เงินเดือนเพียงเดือนละ ๖๐๐ บาท. เท่านั้น.

ด้วยเหตุนี้ครูชีเวลจึงคอยระวังเอาใจใส่เรื่องคะแนนสอบของชั้น ม.๘ ก. ซึ่งท่านเป็นครูประจำชั้นอยู่อย่างถี่ถ้วน. เมื่อตอนสอบวิชากฎหมายอาญาเสร็จครูชีเวลไปลอดคะแนนที่พระมหาธรรมตกไว้ให้คะแนนแล้ว. ก็มาให้ดูคะแนนเต็ม ๑๐๐.

กชั้น ๙.ก. ได้กันคนละไม่เกิน ๙๐ เกือบหมดคน เว้นแต่ฉันคนเดียวได้คะแนนเพียง ๒ คะแนน ฉันเห็นผิดสังเกต เพราะรู้แก่ใจตนว่าทำมาดีกว่าใครหมด แม้แต่ใครตอบถูกข้อใดอย่างไรเขาก็เล่าสู่กันฟังตอนออกจากห้องสอบ. ความมั่นใจของฉันทำให้กลับไปถามคุณพระยาชม. ท่านก็ให้ดูคะแนน; แต่ฉันขอดูคำตอบของฉันท่านจะไม่ให้ดู ฉันมั่นใจมากก็ไม่เถียงท่าน เพราะต้องการนั่งคุมทุนในหลวงผมก็จำต้องขอดูให้รู้ว่าด้อยกว่าเพื่อนอย่างไร ให้จงได้.

คุณครูเห็นฉันตั้งใจเด็ดเดี่ยวเช่นนั้นก็คะยั้นคะยอให้พูดว่าผิดระเบียบเสียเวลาไปสักๆ เอาเถอะฉันจะให้ดูเพื่อหายความข้องใจ. ท่านจึงพาฉันเข้าไปค้นหาปึกข้อสอบที่ท่านตรวจแล้วแจกคืนเสร็จเวลา ๓ นาฬิกาเมื่อตอนที่แล้ว. พลิกจนถึงใบต้นที่ฉันเขียนตอนก็ชี้ให้ดูคะแนนที่เขียนด้วยดินสอสีแดง $\frac{45}{100}$ ฉันก็ขอดูข้อที่ผิดท่านก็พลิกให้ดู—แต่ตรงนี้ท่านจึงรีบห้ามการจดคำตอบของฉันไปเสียเกือบ ๓ หน้ากระดาษฟุลสแก๊ปเพราะความมุ่งท่านรีบตัวสั่นใหม่และขอโทษฉันแทบไม่หยุดปาก ฉันเห็นท่านแก้คะแนนเป็น $\frac{96}{100}$ และขอร้องท่านอย่าเล่าเรื่องนี้ครูๆ จู้ไม่นอันขาด ฉันก็รับปากและปฏิบัติตามมาจนตลอด. ทำให้ท่านรักและชวนไปเสียงการีนหายคราว นี่เป็นเรื่องของการสอบไล่ครั้งสุดท้ายของฉันที่เป็นเด็กก่อนที่จะย้ายบ้านนอก.

ระหว่างตั้งแต่เดือนมกราคมจนถึงเดือนมีนาคมในปีนั้น ไทยเรายังถือว่าเป็น พ.ศ. ๒๔๖๐ สอบเสร็จยังไม่ทันประกาศผลก็ทรงโดยเสด็จพระราชดำเนินในการซ้อมรบเสือป่าณ จังหวัดราชบุรีและราชบุรี. กว่าจะเสร็จการซ้อมรบและกลับถึงโรงเรียนก็ถึงปลายเดือนกรกฎาคม.

ครั้นเมื่อกลับจากการซ้อมรบเสือป่าแล้วทางโรงเรียนก็ประกาศผลการสอบไล่เป็นทางการณ์ เขาเริ่มจัดงานเพื่อรับเสด็จมาพระราชทานพระบรมราโชวาท ประกาศนียบัตรและรางวัล—

สำหรับปีนี้พระราชทานบทละครเรื่องตบตา ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่มาให้นักเรียนลงรายในตอนค่ำอีกด้วย. คุณครูพระวิริยกิจราชฤทธิ์ (พ่อง. จรูญ) ท่านอำนวยการซ้อม. เห็นฉันเป็นหัวหน้าโรงเรียนแล้วยังสอบจบชั้นสูงสุดเป็นที่ ๑ อีก จึงบังคับให้แสดงเป็นพระเอก ซึ่งละครเรื่องตบตานี้ทั้งพระเอกและนางเอกนี่ไม่ใช่ตัวสำคัญของเรื่องไม่. บทพูดก็น้อย

ในตอนต้นเดือนมีนาคม ซึ่งขณะนั้นยังถือว่าเป็น พ.ศ. ๒๔๖๐ อยู่นั้น. เวลาเย็นพระยาเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้เสด็จพระราชทานประกาศนียบัตร, รางวัล, แล้วพระราชทานพระบรมราโชวาท. แล้วในตอนค่ำจึงเสด็จทอดพระเนตรละครพูดเรื่องตบตา. ฉันยังจำได้ว่าพอทอดพระเนตรเห็นฉันเป็นพระเอกก็ทรงพระสรวลและมีพระราชกระแสรับสั่งว่า "หนอยแน่อ้ายเนื่อง!"

สำหรับรางวัลที่ฉันได้รับพระราชทานเป็นคนเป็นโอกาสแรกในวันนั้น คือ

๑. ประกาศนียบัตรจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง.
๒. สำหรับสอบได้ที่ ๑ พระราชทานแหวนมีอักษรย่อพระปรมาภิไธยทองคำลงยา.
๓. หนังสือข้อมือเงินทอง ๑ เรือน
๔. ทำประโยชน์ให้โรงเรียน ทำหน้าที่หัวหน้าโรงเรียน. รางวัลที่ ๑ ชุด.

๕. หัวหน้าคณะอภิรักษ์ พระอภัยมณี ๑ คน.
๖. วางวัลหมั้นเรียนไม่ขาดเรียนเลยตลอดปี หนังสือมหาวงศ์พงศาวดารลังกาชั้นป
๗. และตอนทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เข้ารับราชการเป็น
มหาดเล็กวิเศษในกองมหาดเล็กตั้งเดือน กรมมหาดเล็กรับใช้ยังได้พระราชทานเหรียญ
รูปแผงตามนักเรียนของตำลงยาสำหรับห้อยติดคุมเสื้อนอกเม็ดที่ ๒ และถัดหลังจารึกอ

น.ร.ม.เนื่องสาคริก ๑๒๗.
ออกจากโรงเรียนที่ ๖๑.
พระพุทธศักราช ๒๔๖๑

หมายเหตุ ๑๒๗ หมายถึงเลขประจำตัว
- หมายถึงออกจาก ร.ร. เป็นคนที่ ๖๑
- วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๒๔๖๑ พอดี

นอกจากนี้ฉันยังได้วางวัลหมั้นเรียนเกือบทุกปี เพราะการอยู่โรงเรียนเหมือน
อยู่บ้านของฉันเอง ไม่ต้องออกจากบ้านไปโรงเรียนเหมือนคนเช่นอื่น
ขอมาฉันได้ลองพิจารณาดูตัวเองถึงต้นเหตุที่ฉันตกลงให้เด็กกำพร้าบ้านนอก
อย่างฉันมาสอบเป็นเด็กอันดับสูงเด่นอยู่ในหมู่เด็กที่มีบิดามารดาล้วนแต่เป็นข้าราชการ
ข้าราชการสูงสุดส่วนมากได้อย่างไร? ... ถึงจะอย่างไรก็ยังสงสัย แต่ —
สำหรับในต้นเหตุผลทำให้ฉันคนพบต้นเหตุในจุดสำคัญที่สุด.
คุณพ่อท่านได้หลั่งน้ำตามอบมรดกสอนฉันตอนที่ท่านกำลังป่วยหนักก่อ
ที่ท่านจะถึงแก่มรณภาพที่ห้องพักหลังสุดนี้วถีไฟสายใต้ทับผลวัดงิ้วราย ว่า
"ให้อุส่าห์เจียมตัวไว้ นะลูกนะ." เท่านั้นแล้วเสียงของท่านก็ขาดห
หายไป นับเป็นเสียงประโยคสุดท้ายที่ฉันได้ยินจากคุณพ่อของฉัน ทั้งรูปและเสียงของท่า
ยังติดตรึงอยู่ในมโนภาพของฉันไม่ผิดไปจากการที่จิตรกรได้สลักลงไว้บนแผ่นหิน
อย่างมั่นคงก็ว่าได้ ทุกครั้งที่เห็นบิดามารดาแสดงความรักความเมตตาต่อเพื่อนๆ ฉันก็นึก
เห็นคุณพ่อ และได้ยินเสียงประโยคสุดท้ายของท่านดังแว่วอยู่ในหู ยืนยังเกตุเ
อย่างที่ท่านอาจสังเกตพบในขณะที่ท่านเข้าไปในนิคม เด็กอนาถา คล้ายกับคุณพ่อท่า
จะคอยเตือนสติฉันว่า "อย่านึกว่าเขาเป็นเด็กที่มีบิดามารดาคอยอุปถัมภ์ค้ำชูให้ดี
ตัวใหญ่โตอย่างเช่า จึงให้อุส่าห์เจียมตัวไว้ นะลูกนะ."
คำของคุณพ่อนี้และที่ฉันค้นพบว่าเป็นต้นเหตุจุดสำคัญที่ทำให้เป็นเด็ก
ว่าง่ายปราศจากการอวดดื้อถือดีกับครูหรือผู้บังคับบัญชาจนเป็นนิสัยของฉัน
มาตลอดชีวิต ยิ่งได้เห็นผลที่ได้รับจากครูและเพื่อน ซึ่งทำให้ท่านเกิดความเมตตาวิ
ใคร่สงสารฉันมากขึ้นด้วยแล้วฉันก็ยิ่งเลื่อมใสคำสอนของคุณพ่อจับใจมากขึ้นจนถึ
นำมาตั้งชื่อลูกชายคนที่ ๕ ว่า "อุสาห์" ซึ่งต่อมาเขาก็เจริญดี.
นับว่าผลแห่งการนับถือเชื่อมั่นในโอวาทของบิดานั้นคือได้มรดกล้ำค่า

เข้ารับราชการ

เนื่องจากยึดมั่นในคำว่า "ให้อ่านเตรียมตัวไว้นะลูกนะ" ทำให้รักการเรียนและการอ่านหนังสือเหนือคนอื่นเกินไป จนหลักสูตรพร้อมกันเลยสักคนเดียว เพราะเห็นทุกคนมีความสามารถดีใกล้เคียงกันทุกคน

เคยนึกเชื่อในใจว่าการสอบไล่จบชั้น ม.๖ ของโรงเรียนที่แล้วๆ มาในหลวงส่งไปเมืองนอกทุกรุ่น สำหรับปีนี้ถ้ามีพระราชดำรัสถามถึงใจจะกราบบังคมทูลขอพระราชทานวิชาการเรียน เพราะฉันสอบจบเป็นที่ ๑ ชั้น ม.๘ เป็นครั้งแรกของโรงเรียนของท่าน ฉันชอบทะเลมาก ฉะเพาะอย่างยิ่งต้นตระกูลของฉันเป็นชาวเมืองสมุทรสาครจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสกุลให้กับคุณพี่เนียนเมื่อฉันเรียนอยู่ชั้น ม.๓ พศ.๒๖๗ ว่า สาคริก ซึ่งหมายความว่า ชาวสาคร เป็นเดียวกัน พุทธศาสนิก ซึ่งหมายถึงชาวพุทธ

แต่เมื่อราวกลางเดือนมีนาคม ซึ่งขณะนั้นยังนับเป็นเดือนสุดท้ายของปี ๒๔๖๐ อยู่ กรมมหาดเล็กรับใช้ก็ออกประกาศเป็นทางการส่งไปยังโรงเรียนมหาดหลวงว่า ได้มีพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งให้

นายเนื่อง สาคริก
นายอั้น บุนนาค
นายเฉลิม เศวตนันทน์
นายชิต บุนนาค

ทั้ง ๔ นายนี้เข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กวิเศษในกองมหาดเล็กฝ่ายเครื่องมหาดเล็กรับใช้ ตั้งแต่วันที่ ๑ เดือนเมษายน พ.ศ.๒๔๖๑ เป็นต้นไป

ขณะนั้นพี่เนียนของฉันรับราชการอยู่ในกองมหาดเล็กฝ่ายเครื่องมีตำแหน่งเป็นนายเวร ได้หาเครื่องแต่งตัวให้ คือนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินสวมเสื้อราชปะแตนทำขาวเหมือนกันเลยอีก ๓ คนไปเฝ้าฯ ถวายตัวที่ข้างพระที่นั่งอัฐทิศ พระราชวังดุสิต เมื่อเสร็จพิธีเบิกจนแล้ว พระเทพสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ก็ทรงรับสั่งกับฉันเป็นครั้งแรกว่า

"นักเรียนที่เรียนดีๆ จบแล้วต้องส่งไปเรียนต่อที่ต่างประเทศเสียหมด ข้าไม่ได้ไว้ใช้เลย ฉะนั้นถ้าเนื่องคนนี้ข้าจะไม่ส่งนอก จะเอาไว้ใช้ข้อง" คงจะทรงปลอบใจฉันจึงรับสั่งต่อไปว่า "เธองต้องเรียนต่อไปจากข้า เพราะข้าก็เรียนจบจากต่างประเทศมาแล้วเหมือนกัน จึงจะควรสอนเจ้าได้"

นับเป็นเรื่องที่ทำความปลาบปลื้มใจให้แก่ฉันในขณะที่ฉันกำลังนึกอยู่ในใจของท่านนั้น พระองค์ท่านก็ทรงมีพระราชดำรัสถึงเรื่องการไปนอกที่กำลังนึกอยู่ พอดีว่าพระองค์ทรงได้ยินเสียงที่ฉันกำลังนึกอยู่ในใจ จึงนับเป็นสิ่งปลาบปลื้มสำหรับฉันอย่างยิ่ง

ต่อไปพระองค์ก็พระราชทานพระบรมราโชวาท ซึ่งเป็นหลักสำคัญยิ่ง —

กรกฎาคม ๒๔๖๒

พระบรมราโชวาทที่สังฆัสยิง

"ข้าพเจ้าดีใจ ที่เจ้าเรียนจบหลักสูตรของโรงเรียนมาแล้วครั้งนี้ เป็นแต่เพียงหลักสูตรวิชาชั้นต้นเท่านั้น ต่อยไหนนี้เจ้าจะต้องศึกษาค้นคว้าหาวิชาความรู้ด้วยตัวของเจ้าเองต่อไป สุดแต่เจ้าจะอนุมัติทางไหนก็จงเรียนให้รู้แตกฉานในทางนั้น ข้อสำคัญก็คือ รู้อะไรก็ต้องรู้ให้จริงจังจะใช้ความรู้นั้นๆ ให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นได้ จงจำไว้."

ภายหลังเมื่อพวกเราทั้ง ๔ ชายได้กราบถวายบังคมลาและคลานถอยออกจากหน้าพระที่นั่งแล้ว ต่างก็ลืมปิติตรงเข้ากอดคอซึ่งกันและกัน พร้อมกับกล่าวให้สัตย์ต่อกันว่ากันซักซ้อมกันไว้ก่อนว่า ถ้าพวกเราทั้ง ๔ นี้คนใดได้ความรู้ใหม่ก็จะต้องรีบนำมาเผยแพร่ให้ ทีมของเราเรียนรู้ทุกครั้ง, แล้วเราก็ต่างปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ต่อกันอย่างเคร่งครัดตลอดมา.

สำหรับพระราชกระแสรับสั่งดังกล่าวข้างบนนี้ เพื่อนทั้ง ๓ คนจะมีความรู้สึกอย่างใดนั้นไม่มีทางรู้; แต่ความรู้สึกนึกเพราะส่วนตัวฉันนั้น มีเหตุผลที่พอจะกล่าวได้ณที่นี้ได้อย่างสนิทใจว่า เสมือนหนึ่งได้ทรงย้ำหัวตะปูคำสอนครั้งสุดท้ายของคุณพ่อไว้ว่าให้อุส่าห์เรียนไว้ว่า เรายังไม่มีความรู้อะไรเลย, เพราะฉะนั้นจึงให้ตั้งใจเรียนต่อไป.

หน้าที่ของกองมหาดเล็กทั้งเครื่อง พ.ศ. ๒๔๖๑

มหาดเล็กกองทั้งเครื่องแบ่งออกเป็น ๒ เวร คือ เวร ๑ และเวร ๒. ผลัดเปลี่ยนเวรกันปฏิบัติหน้าที่เต็ม ๒๔ ชั่วโมง ทุกๆ เวลาบ่าย ๔ โมง (๑๖ นาฬิกา) แต่ละเวรมีหน้าที่รับใช้

เวลาปกติ - ตั้งเครื่องเสวย, อยู่ยาม, ตามเสด็จ และรับใช้ตลอดเวลาที่เสด็จประทับอยู่นอกห้องพระบรรทม และห้องทรงพระอักษร, รวมทั้งการเชิญลายพระราชหัตถเลขาและพระราชกระแสรับสั่งไปปฏิบัติตามพระบรมราชโองการด้วยๆ ฯลฯ

การแต่งกาย นุ่งม่วงน้ำเงินสวมเสื้อกั๊กแขนทำขาว กระดุม ๕ เม็ด อยู่ยามติดแผงทอแสดงเครื่องหมายยศ, ราชการนอกสถานที่สวมเครื่องไหม หรือแต่งตัวตามหมายกำหนดการของกระทรวงวัง.

งานพระราชพิธี. ทุกงานต้องรวมกันทั้ง ๒ เวร, ปฏิบัติร่วมกันกระทรวงวัง แต่งกายตามหมายกำหนดการ.

จะเห็นได้ว่างานของมหาดเล็กกองตั้งเครื่องนั้น เข้าวันออกวันคิดเฉลี่ยทำงานวันละ ๑๒ ชั่วโมงอยู่แล้ว มีหน้าที่ราชการออกนอกต้องสมทบในงานพระราชพิธี และพระราชพิธีในปี ๑ ๆ ก็มีแทบทุกเดือนบางเดือนก็มีหลายครั้งด้วย.

ยิ่งการตามเสด็จประพาสต้นต่างจังหวัดด้วยแล้วไม่มีเวรออกเลย, เพราะไปเพื่อ

เดียวเท่านั้น และผลัดเวรกันตามเสด็จ คราวหนึ่งนานประมาณ ๑ เดือนหรือเดือนเศษ

สำหรับการเสด็จซ้อมรบเสือป่านั้นต้องตามเสด็จทั้ง ๒ เวร และต้องเป็นเสือป่ากันทุกคน; แต่ตอนที่เข้าประจำค่ายฝึกนั้น เป็นหน้าที่เสบียงอาหาร เพราะกองเสือป่าเดินข้าหลวงเดิมพระองค์เท่านั้น โดยเหตุนี้มหาดเล็กกองตั้งเครื่องสำรับมากจึงสมัครเป็นเสือป่าเดินข้าว

นอกจากราชการประจำแล้ว มหาดเล็กทุกคนที่เคยทรงเล่นหัวต้องอยู่เฝ้าตอนเสด็จลงทรงกีฬา และทรงดับคลื่นโป หรือตะครุ ๆๆ ซึ่งเป็นวิธีของประดำ มีอยู่ ๒ ตอน

๑. ในตอนบ่ายแต่ออกจากพระราชพิธี หรือจากการนัดเฝ้า มักจะทรงออกลัง เช่น เสด็จประทับชายทะเล ก็เสด็จลงสรงน้ำทะเล - เสด็จประทับพระราชวังบางปะอิน ก็ทรงโอ๊กรรเชียง และวอเตอร์ - ในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ทรงสร้างคฤหาสน์ที่ข้างพระที่นั่งอุดร พระลังคฤหาสน์ทุกวัน - ๆๆๆ

๒. ในตอนเสวยเครื่องแนม ดินเนอร์ กลางคืนเสร็จ ส่วนมากเสด็จลง ทรงละครโขน เคลำโป และอื่น ๆ ๆๆๆ

นับว่าหน้าที่ราชการของกองมหาดเล็กทั้งเครื่องนั้นจำต้องอยู่วันโรงกลับจึงพระยุคลบาทขึ้นบรรทมแล้วจึงกลับได้ นับเวลาที่ทำงานคิดเฉลี่ยวันละไม่ต่ำกว่า ๑๒ ชั่วโมง เพราะถ้ามีงานพิเศษตอนเวรออกก็ต้องอุทกระดม พระราชพิธีงานพิเศษมีมากด้วย

<u>ยศ บรรดาศักดิ์ และอัตราเงินเดือนของกรมมหาดเล็กวังใช้ฉลองพระองค์มหาดเล็กห้องที่พระบรรทม และกองตั้งเครื่องในกรมมหาดเล็กวังนั้น ได้มีรับราชการสืบพระราชวงศ์จักรี ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ มาจนถึงรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ นั้น ต่างกับทุกกรมกองทั่วทั้งประเทศสยาม</u>

๑. <u>เรื่องยศ</u> เทียบเท่ากันชั้นยศของนายทหารชั้นสัญญาบัตรปัจจุบัน

<u>ยศมหาดเล็กตอนต้นรัชกาล</u>		<u>เปลี่ยนไว้ยศตอนปลายรัชกาล ทุกกรมกอง</u>
มหาดเล็กรองวิเศษ	=	เท่าที่รองเสวกตรี
มหาดเล็กวิเศษ	=	รองเสวกตรี
รองหุ้มแพร	=	รองเสวกโท
หุ้มแพร	=	รองเสวกเอก
นายจ่า	=	เสวกตรี
รองหัวหมื่น	=	เสวกโท
หัวหมื่น	=	เสวกเอก
ขุนรองปลัดชู	=	มหาเสวกตรี
หลวงรองปลัดชู	=	มหาเสวกโท
พระรองปลัดชู	=	มหาเสวกเอก

๗. เรื่องบรรดาศักดิ์

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๙ หรือเมื่อประมาณ ๒๐ กว่าปีมาแล้วนั้น คำว่า ยศ ฐานบรรดาศ
ได้มีคนพูดกันทั่วไป; แต่เมื่อฉันได้ยินมีผู้ถามกันว่า ---เขามียศชั้นไหน? ---เขามีบร
ศักดิ์เป็นขุนนางชั้นไหน? และ ---เขามีฐานันดรเป็นอะไร? ฯลฯ เหล่านี้ จึงทำให้
ฉันเกิดความรู้สึกในใจว่า คำว่า ยศ ฐาน บรรดาศักดิ์ เรียกสั้นๆ ว่า ยศฐาบรรดาศักดิ์
คืออะไร จึงกล่าวเพียงเรื่อง บรรดาศักดิ์ฉะเพาะที่ใช้ใกล้ชิดพระองค์ คือ-

๑. มหาดเล็กกองห้องที่พระบรรทม.
๒. มหาดเล็กรับใช้กองตั้งเครื่อง.

มหาดเล็ก ๒ กองนี้ เคยทราบว่ามีที่เปรียบเทียบแก่เรื่องบรรดาศักดิ์มานานแล
กรุงศรีอยุธยา ดังเช่น หลวงสรศักดิ์ หรือเพราะได้เริ่มคิดกัน พระยาตาก (สิน) กู้ชาติไทย
พ่อค้าก๊อตั้งกรุงธนบุรีขึ้นเป็นต้น ครั้นต่อมาถึง กรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้มีการแก้ไขเพิ่
เปลี่ยนไปตามกาลเทศะตามที่ฉันทราบมาดังต่อไปนี้.

บรรดาศักดิ์ฉะเพาะมหาดเล็กที่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์.

ตามที่ฉันได้มีประสพการณ์มาตั้งแต่เริ่มต้นรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่
ตลอดมาจนวาระสุดท้ายนี้ บรรดาศักดิ์นั้น คือ-

บรรดาศักดิ์ที่ใช้ประจำฉะเพาะมหาดเล็กหลวงรับใช้ใกล้ชิด ในกองมหาดเล็ก
ห้องที่พระบรรทม และกองมหาดเล็กตั้งเครื่อง ๒ กองนี้ โดยฉะเพาะนั้น ไม่เคยป
ว่าได้เคยมีบรรดาศักดิ์เป็นอย่างอื่นเลย แม้แต่มหาดเล็กที่ทรงโปรดให้ย้ายสังกัดงาน
ออกไปอยู่ภายนอกหน้าที่ของ ๒ กองนี้ ก็จะพระราชทานสัญญาบัตรให้มีนามเป็นอย่
อื่นที่ไม่พ้องกัน กับบรรดาศักดิ์ที่ใช้ประจำโดยทันที ดังกล่าวไปแล้ว.

นับเป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๖ นั้น ขณะใ
ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นจากกลาง
ไปนี้เสร็จแล้ว ผู้นั้นมีสิทธิประกอบยศและรับพระราชทานเงินเดือนตามอัตราชั
ขั้นยศนั้นทันที โดยมิจำต้องรอให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ที่ละอย่างเหมือน
กรมอื่นๆ โดยทั่วไป; แต่ก็ไม่ค่อยมีการขึ้นขั้นเงินเดือนเพียงอย่างเดียวกันเลย.

บรรดาศักดิ์ประจำฉะเพาะมหาดเล็กใกล้ชิดมีดังนี้-

ยศ	บรรดาศักดิ์
หัวหมื่น ๑	เจ้าหมื่นสรรเพชญศักดิ์
”	เจ้าหมื่นเสมอใจราช
”	เจ้าหมื่นไวยวรนาถ
”	เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์

ความเป็นมา

๑. บรรดาศักดิ์ชั้น เจ้าหมื่น คำนี้ในประเทศไทย
มีอยู่ ๔ ชื่อเท่านั้น ส่วนชั้น ขุน หลวง พระ และ
เจ้าพระยา นั้นมีจำนวนมากจนไม่มีใครนับได้
ผู้ใหญ่ที่รู้ดีได้เล่าให้ฉันฟังว่า ถ้านับบรรดา
หลังตั้งแต่ก่อนรัชกาลที่ ๕ ขึ้นไป บรรดาศักดิ์

ยศ
บรรดาศักดิ์
ขั้น
หัวหมื่น ๑ เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี
เลิก
เสวกเอก
เรียก
มรรดาศักดินี้ ท้าสามัญใช้
เรียกกันมาแต่เดิมว่า
พระยา – ทั้ง ๔ ตำแหน่ง
ไม่เคยได้ยินใครเรียกว่า
คุณเจ้าหมื่นเลย.

เป็น จมื่น เช่นหนังสือเรื่อง ขุนช้างขุนแผน, ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ มีตัวอย่างอยู่ – จมื่นไวยวรนาถ เป็นต้น ส่วนตำแหน่งเจ้าหมื่น ก็เพราะมีเรื่องเล่าว่า –

ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ ๔ ยังทรงผนวชอยู่นั้น วันหนึ่งพระราชดำริว่าจะได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติต่อจากรัชกาลที่ ๓ เท่าใดนัก. ฝ่ายเจ้าขรัวมหาดเล็กรับใช้ที่เชี่ยวชาญในพระองค์คนหนึ่ง (ดูเหมือนชื่อเจ๊ก) ได้ถวายปริกรถูกพระราชหฤทัยยิ่งนัก –

เช่นคอยดูจังหันที่เห็นทรงพระสุบง (ล้างบาตร) เวลาเที่ยง ก็จะรู้เวลาที่ทรงพลิกว่า จนเห็นว่าทรงตื่นพระบรรทมเมื่อใด ก็จะเตรียมพลีดีเสร็จสรรพระกระยาหารทันที.

พระองค์ทรงชมเชยดีพระทัยหัวหมื่นมหาดเล็กรับใช้ผู้นี้อยู่เสมอ ๆ.

มีอยู่ครั้งหนึ่งที่มหาดเล็กผู้นี้กราบบังคมทูลเป็นเชิงถวายคำมั่นสัญญาว่า –

"เกล้ากระหม่อมขอถวายพระพรไว้ก่อนว่า ถ้าต่อไปภายหน้าพระองค์ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วจะทรงลืมข้าเก่าของพระองค์เสียเท่านั้น."

พระองค์ขณะนั้นมิได้ทรงคาดการณ์ว่าจะได้ทรงสืบราชสมบัติ จึงทรงรับสั่งกับมหาดเล็กคนโปรดผู้นั้นว่า –

"เออ! ถ้าข้าได้เป็นพระเจ้าอยู่หัวเมื่อใด ข้าจะตั้งเองให้เป็นเจ้า."

ครั้นต่อมาได้เสด็จขึ้นครองราชย์ มหาดเล็กผู้นั้นก็กราบบังคมทูลทวงตามที่ได้เคยกราบบังคมทูลไว้ –

จึงทรงแก้คำว่า จมื่น ให้เป็น เจ้าหมื่น. ซึ่งคำว่า เจ้า นำหน้า และทรงแต่งตั้งให้มหาดเล็กผู้นั้นได้เป็นที่เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี. สืบแต่นั้นเป็นต้นมา

ยศ	บรรดาศักดิ์
๒ รองหัวหมื่น	หลวงศักดิ์นายเวรมหาดเล็กเวรศักดิ์
»	หลวงสิทธิ์นายเวรมหาดเล็กเวรสิทธิ์
»	หลวงฤทธิ์นายเวรมหาดเล็กเวรฤทธิ์
»	หลวงเดชนายเวรมหาดเล็กเวรเดช

(ตอนหลังเปลี่ยนเป็น- ถึงแม้สัญญาบัตรที่ให้หลวงพระ
-เสวกโท) ราชทานจะปรากฏบรรดาศักดิ์ดังข้าง
บนนี้ก็ตาม แต่คำเรียกที่ทุกคนใช้
เรียกกันตามปกติก็คือ-
หลวงนายศักดิ์-
หลวงนาย... ทั้ง ๔ ท่านนี้

ความเป็นมา

เนื่องจากขณะนั้นข้าราชการเก่าๆ ยังมีชีวิตอยู่ ท่านจึงเล่าให้ฟังว่า ... นายเวร-ที่ต่อท้ายนั้น, เคยเห็นทหารบก ทหารเรือ ปกครองบังคับบัญชา-ผู้ที่อยู่ในแต่ละวงให้ปฏิบัติงานให้เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบของ- พระที่นั่ง แม่ทัพ สูงสุด หรือหัวหน้าแต่ละเวร-

หน้าที่เวรทั้ง ๔ ในตอนปลายรัช

๑ เวรศักดิ์ อยู่เวรยามเฝ้าเครื่อง
ตลอดเวลาที่พระมหาสมเด็จพระ
หัวมิได้เสด็จประทับฝ่ายใน
ทั้งเชิญเครื่องตามเสด็จทั่วไ

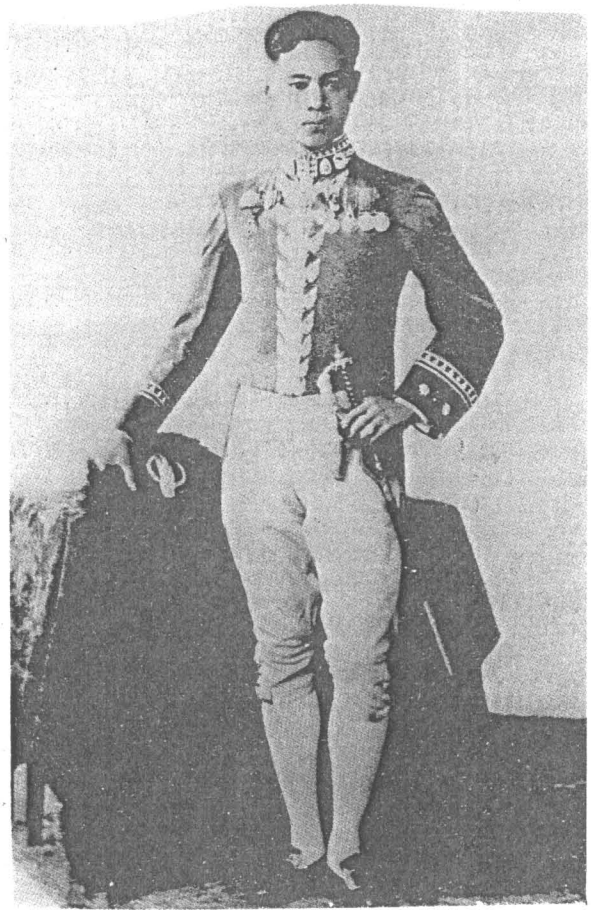
๒ เวรสิทธิ์ ดูแลรักษาความรับผิดชอบ
ทรัพย์สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดจน
นั่ง, และบริวารณพระที่นั่งทั้งหมด

๓ เวรฤทธิ์ ดูแลรักษาความรับผิดชอบม
ยกพระราชฐานะ เช่นช้าง ม้า โรง
ให้ถูกต้องบริบูรณ์ตลอดพระเดชพ
ได้เป็นอย่างดีอยู่ทุกเมื่อ-

๔ เวรเดช มีหน้าที่เป็นผู้คอยฝึกสอน
ผู้ที่จะเข้ามารับราชการในกรมพระย
ในวิชาเกี่ยวกับกิริยา, วาจา, มารยาทต่
ราชาศัพท์ทุกอย่าง, หรือว่าจะโปรดเ
ให้ข้าราชสำนักออกไปรับราชการ
ในต่างพระองค์ภายนอก เวรเดชก็มี
อบรมก่อน-

นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ หนังสือ

รัชกาลที่ ๖ ได้พระราชทานสัญญาบัตรให้ผมเป็นหลวงศักดิ์นายเวร มหาดเล็กเวรศักดิ์เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๔๖๕ ระหว่างทรงประชวร และประทมในพระที่- ณ พระราชวังพญาไท- ผมจึงถ่ายรูปเต็มยศไว้-

ยศ	บรรดาศักดิ์
จ่า	นายชาญยงค์
"	นายจ่ายง
"	นายจ่ารง
"	นายจ่าเวก

(เลื่อนเป็น-
ทีร.)

แพร	นายกวด หุ้มแพร
"	นายชัน หุ้มแพร
"	นายชันทร์มีชื่อ "
"	นายจิตรเสน่ห์ "
"	นายสนิท "
"	นายเสน่ห์ "
"	นายเล่ห์ชาวุธ "
"	นายสุจินดา "
"	นายพลพ่าย "
"	นายพลพัน "
"	นายไชยชาญ "
"	นายสรรพวิชัย "

(เลื่อนเป็น-
ไวกเอก)

ความเป็นมา

ผู้ใหญ่บางท่านกล่าวว่า คำว่านายจ่าคำนี้ถ้าจะนำมาเปรียบกับตำแหน่งของทหารที่ใช้อยู่ในปัจจุบันก็คือตำแหน่ง "ผู้บังคับกองพัน" เช่นปรากฏในหนังสือคำกลอนเก่าๆว่า ยิงปืนจ่ารงมณฑกนกลัมเปลอยตันตึงตังตังต้องท้อง" คำว่าปืนจ่ารงก็คือปืนใหญ่ในสมัยนั้น. เพราะฉะนั้นคำว่านายจ่ารงจึงหมายถึง ผู้บังคับกองพันปืนใหญ่.

ความเป็นมาของเรื่องคำว่า หุ้มแพร

คำว่า หุ้มแพรคำนี้เป็นตำแหน่งยศทหารเจ้าของในสมัย ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งโดยพระราชศรัทธาพระเจ้าอยู่หัว ที่ใช้แพรสีแดงหุ้มที่ฝักดาบมีปลอกเงินรัดเป็นเกลียวสวย ที่โกร่งน้องกันทรงฝังจมูกหุ้มจะมีคำว่าวิ่งของตามข้อ ๒ หุ้มแพร นอกจากมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา. จะเพราะกรุงรัตนโกสินทร์นั้น แต่เดิมนั้นมีแต่รัชกาลที่ ๑ลงมาถึงรัชกาลที่ ๓.นั้นการทางพระกรณีแต่งตั้งมาก็เป็นผ่านเมืองหรือแม่ทัพนายทหารทั้งฝ่ายใน หลวงทรงโปรดพระราชทานพระแสงดาบ ซึ่งหมายถึงทรงมอบพระราชอำนาจ. แม้แต่ทุกวันนี้ (พ.ศ.๒๕๒๔) พระราชพิธีทรงแต่งทหารทั้งแต่ชั้นนายพลขึ้นไปก็ยังทรงใช้พระแสงดาบที่มาของผู้รับหุ้มทั้ง ๒ข้าง.

สรุปว่าบัตรทรงแต่งทั้งที่เป็นตัวหนังสือนั้นบางท่านก็บอกว่าในท้องพระโรงรัชกาลที่ ๔จึงเริ่มมี และใช้ผ้าแพรแทนกระดาษนิดเพราะครั้งแรกตัวอย่าง (ผู้เล่าโรงนี้คือ ขุนพิจารณาโกษ.พระอินทรเดช(เนียน.ปุณณะรัตพันธ์.)

-การเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงชื่อหุ้มแพร-

นายชื่อหุ้มแพร ๑๒ ชื่อตามข้อ ๔ข้างบนนี้. มีหลักฐานเพราะปรากฏตามประวัติศาสตร์ตอนเสียกรุงแก่พม่าข้าศึกกัน พระยาตาก (สิน) คิดรวบรวมกำลังกันขึ้นไปล่พม่าไปยังนครนั้นชื่อหุ้มแพรทั้ง ๑๒ชื่อนี้จึงใช้มาจนสิ้นรัชกาลที่ รัชกาลที่ ๔ทรงแก้ไข ๒ชื่อและทรงเพิ่มเติมอีก ๒ชื่อ - หมายเลข ๓ นายจันหุ้มแพร-เป็น นายชันทร์ พระสิทธิ์ทัศนะ ตอนสุดท้ายออกชื่อ หมายเลข ๔ นายจิตหุ้มแพร.เป็น นาย

ต่อสมัยกรุงศรี- นายสุจินดา มหาดเล็ก ตั้งกรุงธนบุรีขึ้น-

จนเลื่องม้าขุน

ทรงเพิ่มให้พอใช้และให้ชอกล้องกันอีก ๔ ตำแหน่ง คือ

๑๓. นายนำเรือพรมมาท - หุ้มแพร
๑๔. นายบำรุงราชนิทมาลย์ - หุ้มแพร.
๑๕ นายเสนองานประภาษ - หุ้มแพร.
๑๖ นายสนองราชมัญหาร - หุ้มแพร.

รัชกาลที่ ๕ ทรงเพิ่มเติมให้พอใช้ราชการอีก ๔ ชื่อ คือ -

๑๗ นายพินัยราชกิจ - หุ้มแพร.
๑๘ นายพินิจราชการ - หุ้มแพร.
๑๙ นายพิจารณ์สรรพกิจ - หุ้มแพร.
๒๐ นายพิจิตรสรรพการ - หุ้มแพร.

} มาทั้งหมดก็ว่ารัชกาลที่ ๕ ทรงเพิ่มเ
ทั้ง ๙ ตำแหน่ง -

รัชกาลที่ ๖ ทรงแก้ชื่อ ๑ ชื่อ คือ -

เดิมเลขที่ ๙ นายพลพ่าย หุ้มแพร - ทรงแก้เป็น นายพลพาห หุ้มแพร.
ดังจำพระราชกระแสรับสั่งได้ว่า "มีความหมายและเป็นมงคลดีกว่า พลพ่าย"

ด้วยเหตุนี้ นายชื่อหุ้มแพรมงหาดเล็กของในหลวงจึงมีจำนวนลดลง ๒
ดังที่ฉันจำขึ้นใจ -

๑ นายกวด หุ้มแพร
๒ นายชัน "
๓ นายฉัน "
๔ นายชิต "

} ทั้ง ๔ ชื่อนี้เรียกกันว่าหุ้มแพรต้นเชือก.
ในสัญญาบัตรจะระบุศักดินาไว้ชอละ ๔๐๐ ไร่.
ส่วนชื่อต่อไปศักดินาคนละ ๔๐๐ ไร่เท่านั้น

๕ นายสนิท หุ้มแพร.
๖ นายเสน่ห์ "
๗ นายเล่ห์อาวุธ "
๘ นายสัจนิตย์ "
๙ นายไว้พ่าห์ "
๑๐ นายพลพัน "
๑๑ นายไชยชรรค์ "
๑๒ นายสรรค์ไชย "

๑๓ นายนำเรือพรมมาท "
๑๔ นายบำรุงราชนิทมาลย์ "
๑๕ นายเสนองานประภาษ "
๑๖ นายสนองราชมัญหาร "

} มีผู้สังเกตว่า ทั้ง ๔ ชื่อของรัชกาลที่ ๕ นี้ ถ้าไม่ใช้สลับอย
ก็ใช้ชื่อไหนขึ้นก่อนก็คล้องกันได้หมด เช่น
สนองนำเรือ, เสนองำรุง, หรือ นำรุง, สนอง, นำเรือ, เสนอง ฯ

๗ นายพินัยราชกิจ. หุ้มแพร.	‖ พระแสงตายสำคัญ ๔ องค์ที่ต้องเชิญเข้าพระราช
๘ นายพิพิธราชการ. "	พิธีประจำปี-
๙ นายพิศาลณ์สรรพกิจ. "	๑. พระแสงตายปลายปืนกลาย ใช้สำหรับทรงยิงสัตว์ร้ายในเขตร
๑๐ นายพิจิตรสรรพการ. "	๒ พระแสงใจเพชร. พระแสงลายตีนทองทั้ง ๒ องค์นี้
	๓ พระแสงอัษฎาพานร. ส่วนแต่ด้ามและฝักของค้ำผิงเพชร
	๔ พระแสงนาคาเกี่ยว.

ยศ
๕ รองหุ้มแพร.
นายรอง กวด
นายรอง ขัน
นายรอง นิน
นายรอง ชิต
นายรอง สนิท
นายรอง เสน่ห์
นายรอง เล่ห์อนุชิต
นายรอง สุจินดา
นายรอง พลพ่าห์
นายรอง พลพัน
นายรอง ไชยชวรค์
นายรอง สรรพวิไชย
นายรอง มโหฬารมนตรี
นายรอง นำชุมราชบทมาลย์
นายรอง เสนองานประภาษ
นายรอง สนองราชบัวรหาร
นายรอง พินัยราชกิจ
นายรอง พินิจราชการ
นายรอง พิศาลณ์สรรพกิจ
นายรอง พิจิตรสรรพการ

ยศ
๖. มหาดเล็กวิเศษ.

ยศ
๗. มหาดเล็กสำรอง (เทียบเท่า ตำแหน่งนายรองปัจจุบัน)

ความเป็นมาของคำว่า รองหุ้มแพร.

สมัยเมื่อการปกครองยังใช้แบบจตุสดมภ์ คือ เวียง, วัง, คลัง, นา ซึ่งคำว่า "กระทรวง" ยังไม่ถือกำเนิดนั้น หน้าที่ของมหาดเล็กก็คือเชิญพระราชดำรัสสั่งงานทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในออกจากพระบรมมหาราชวังไปแจ้งให้ผู้มีหน้าที่ปฏิบัติทราบพระราชประสงค์ของการด้วยเหตุนี้ ขุนนางที่เป็นมหาดเล็กแล้วก็ต้องเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของบรรดาข้าราชการจากฝ่ายงานของราชการ.

เพราะฉะนั้นจึงเกิดประเพณีตั้งบรรดาศักดิ์ของมหาดเล็กของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้พิเศษแปลกต่างไปจากบรรดาข้าราชการโดยทั่วๆไป. ประเพณีนี้ยังใช้มาจนตลอดสมัยประชาธิปไตย. เมื่อกระทรวงมหาดไทย (ผู้มีอำนาจ) ยกเลิกบรรดาศักดิ์ในสมัยที่ยังใช้บรรดาศักดิ์นั้น เพราะมหาดเล็กอยู่นั้น ถ้าทางพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายหน้าที่ราชการจากมหาดเล็กไปอยู่ที่อื่น ก็ต้องพระราชทานบรรดาศักดิ์ไปนอยู่ที่อื่น หรือว่าย้ายจากที่อื่นเข้ามาอยู่มหาดเล็ก ก็ต้องพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นมหาดเล็ก

เนื่องจากหน้าที่ราชการมหาดเล็กต้องทำงานมากขึ้น ทั้งเวลาและงานนี้ จึงต้องทรงเพิ่มบรรดาศักดิ์ของหุ้มแพรขึ้น

หน้าที่ของมหาดเล็กในหลวงเท่าที่ฉันรับราชการมาตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ และต่อมาในรัชกาลที่ ๗ ตลอดจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ เปลี่ยนการปกครอง ถอยมาจากราชการนั้น มีทำแหน่งเทียบชั้นสัญญาบัตร (นายร้อยตรี) อีก

ความเป็นมาของคำว่า มหาดเล็กวิเศษ

เป็นที่น่าเชื่อว่า คงจะมีไว้เผื่อ ใช้แทนผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ในการทรงติดต่อกับบุคคลภายนอก และทำหน้าที่ช่วยเหลือชั้นมหาดเล็กบรรดาศักดิ์อีกด้วย

เริ่มต้นเป็นข้าราชการ

วันเริ่มเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กวิเศษประจำกองตั้งเครื่อง

วันได้รับพระราชทานยศเป็นมหาดเล็กวิเศษ ซึ่งเทียบเท่ากับหมายร้อยตรีทหารบก เงินเดือนๆ ละ ๔๐ บาท แต่งกายเครื่องยศปกติ นุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินโจงกระเบน สวมเสื้อแบบราชปะแตนทำสีขาวกระดุม ๕ เม็ด ติดแผงคอเหมือนนายทหารบก สวมถุงน่องรองเท้าชั้นสีดำหนังขาเท่านั้น เวลาปฏิบัติราชการบนพระที่นั่งตามปกติ ไม่ต้องติดแผงคอและสวมรองเท้า

มหาดเล็กกองตั้งเครื่องแบ่งออกเป็น ๒ พวก ผลัดเปลี่ยนเวรกัน เวรละ ๒๔ ชั่วโมง คิดเฉลี่ยทำงานวันละ ๑๒ ชั่วโมงกว่า เพราะแม้แต่เวรออกก็มีงานพระราชพิธีหรืองานพิเศษก็ต้องมาทำงานรวมกันทั้ง ๒ พวก และงานพระราชพิธีก็ค่อนข้างจะชุกมาก

หน้าที่งานมหาดเล็กกองตั้งเครื่อง แต่ละเวรมี หัวหมื่น ๑ รองหัวหมื่น ๑ และหลวง ๑ ทั้ง ๓ ท่านนี้เป็นผู้จัดสั่งมอบหน้าที่ให้ หมื่นแพร, หลวง, และมหาดเล็กวิเศษ ทำหน้าที่อยู่ยามเฝ้าเครื่องใน และดูแลฝ่ายที่จะผ่านขึ้นลงทางไปสู่ห้องที่ประทับ + เวลาส่งเวรยามกันพวกเราชอบพูดล้อของเก่าว่า "หมดในไม่ให้ออก หมดนอกไม่ให้เข้า"

+ ทางเชิงอัฒจันทร์

จัดสั่งหน้าที่ให้อยู่ยามคนละ ๓ ชั่วโมงติดต่อกันไปจนตลอด ๒๔ ชั่วโมง เวลานั้นเวรยามต้องทำบัญชีใหม่เขียนด้วยลายมือของตนๆ พร้อมลงชื่อรับรอง ถ้ามีเหตุการณ์ก็ต้องลงบันทึกไว้ เผื่อเขาพิมพ์ไม่ทันพร้อมไว้พร้อมเช่น —

๑. ทรงเชิงทองคำลงยาราชาวดี หรือเรียกสั้นๆ ว่า "พระสุพรรณศรี" เล็ก
๒. โต๊ะพระกล้องทองคำลงยาจุฬาช้าง ซึ่งเจ้าพระยายมราช ทูนเกล้าถวายตอนขึ้นบ้านใหม่ที่ศาลาแดง
๓. ถาดพระสุธารสทองคำ
๔. ถ้วยพระสุธารสหยกพร้อมจานรองทองคำลงยา
๕. โถลงพระมังคน (ยา)
๖. พระโอสถ, ชิก, ชิกแว็ต, และพระกล้องยัดยา ฯลฯ และสิ่งของที่ทรงใช้ประจำวันปกติ

คำว่าเครื่องใน หมายถึงเครื่องอุปโภคบริโภคที่มหาดเล็กดูแลรับผิดชอบเป็นหน้าที่ประจำดังเช่นที่ได้กล่าวไว้ข้างบน ๖ ประการนี้เป็นตัวอย่าง ๆ ๆ ๆ

หน้าที่พิเศษต่างๆ นะเพราะตัวฉันเท่านั้น.

ความรู้สึกจากใจลูกคนโตของพ่อ

สักหนึ่งเมื่อพ่ออายุล่วง ๔๐ ปี ระหว่างที่อยู่กันสองพ่อลูกสองคน พ่อได้ยื่นมันทึกนี้ให้ผม พร้อมกับกล่าวฝากไว้ว่า เก็บไม่เก็บรักษาไว้นะ ไว้ดูเวลาพ่อเปิดเผย

ผมพบว่าพ่อเขียนไว้แค่นี้ และคงจะตั้งใจเขียนต่อ แต่จะสังเกตุเห็นได้ว่า เลขหน้ากระดาษซึ่งอยู่ที่มุมบนของกระดาษแผ่นนี้ ซึ่งเป็นลายมือพ่อลงกำกับไว้ด้วย

แต่คิดว่า อายุพ่อ ๔๐ ปีแล้ว อนาคตคงหวังอะไรที่แน่นอนมากขึ้น จึงน่าจะมอบให้ลูกได้อ่านนี่งก่อน หลังจากนั้นการเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตในช่วงเริ่มแรก ก็คือได้ว่า ค้อนฐานสำคัญที่สุดแล้วสำหรับการเรียนรู้ของ ลูกหลานและคนทั่วไปผู้สนใจใฝ่ค้นหาความจริง

แม้ชีวิตผมจะไม่ได้อยู่ใกล้ชิดสนิทสนมกับพ่อมาตั้งแต่เล็กแต่น้อย จนกระทั่งช่วงหลัง ๆ แต่ก็มองเห็นได้ลึกโดยไม่ยึดติดอยู่กับตัวตนออกตัวเอง น่าจะพบกับสิ่งซึ่งควรนำมาคิดอย่างสำคัญ

หวนกลับไปมีภาพช่วงที่ตนยังเป็นเด็กเล็ก ๆ คนหนึ่ง กว่า ๗๕ ปีมาแล้ว ก็ไม่ค่อยจะมีโอกาสพบหน้าพ่อบ่อยนัก เพราะทุ่มเทชีวิตให้กับงานในวัง แม่เคยมีรายได้ในช่วงที่ผมอายุ ๕-๖ ขวบ สองสามครั้งว่า พ่อบอกว่า "เขาเป็นลูกคนโต ต้องเลี้ยงไว้กับเรา จะไม่ทำให้ดีเท่าที่ควร" พ่อเข้มงวดกับผมมากกว่าน้อง ๆ

ในที่สุดก็ถูกนำไปไว้โรงเรียนประจำ ๑ ปี หลังจากนั้นยังนำไปฝากให้ครูคนหนึ่งของพ่อเลี้ยงต่ออีกโดยที่รู้ว่า ชีวิตจะลำบากยิ่งขึ้น และไม่ยอมให้เงินทองเลย

จากนั้นมา ก็ไม่ค่อยได้สัมผัสกับพ่อมากนัก แม้ช่วงหลัง ๆ กลับมาอยู่บ้านก็คงไม่ค่อยมีโอกาสพบกัน หนำ

ครั้งที่พ่ออยู่บ้าน ตนก็ไม่ค่อยเข้าไปใกล้ชิดมากนัก และตน ๆ พบกันโดยมีเหตุบางอย่าง มักได้ยินพ่อกล่าวย้ำว่า "มันไม่มีสมบัติอะไรให้แกนี่ นอกจากการศึกษา"

ครับ! ผมต้องยอมรับความจริงว่า พ่อไม่เคยคิดมันใจอยากได้อะไรจากใคร และไม่ทำอะไรเพื่อตัวเองเลยแม้แต่น้อย คงมุ่งมั่นทำงานตามพระบรมราโชบาย ตนดังช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้กรมพระดำรงราชานุภาพทรงดำต้องถูกลบ พ่อซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้ากรมต้องกลับมาอยู่บ้าน แทบไม่มีอะไรติดตัวให้ลูกได้เห็น แต่ก็ไม่เคยวิ่งเต้นขอร้องใครทำ ในที่สุดก็มีผู้มาขอให้ไปทำงานในหน้าที่ที่ต้องการความซื่อสัตย์สุจริต

แม่เคยบอกว่า "คุณพระไม่ยอมเอ่ยปากชมลูกชายคนนี้ เพราะเกรงจะเหลิงทำให้ลืมตัว" แล้วก็เป็นความจริง เพราะผมไม่เคยได้ยินพ่อพูดชมเลยแม้แต่น้อย

ชีวิตลูกคนโตซึ่งห่างเหินพ่อมาโดยตลอด แม้ไปเรียนเตรียมอุดมศึกษาตนกระทั่งจุฬาอุดมศึกษา ทำให้รู้สึกโดยสัญชาตญาณว่า พ่อต่อสู้ชีวิตเพื่อให้ลูกได้มีโอกาสเรียนจนจบ ตนจึงเป็นคนอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่สนใจกับความหรูหราอะไรทั้งนั้น มองเห็นอะไรเป็นเรื่องงานเพื่อการเรียนรู้ไปแทบทั้งหมด

แม้ช่วงออกทำงานแล้ว ก็ยังสามารถออกไปอยู่ในที่กันดารและรักบรรยากาศเช่นนั้น อีกทั้งมุ่งลงทำงานกับคนที่มันดินอย่างมีความสุข เมื่อกลับมาอยู่กรุงเทพฯ. ก็แทบ ๆ จะไปกราบพ่อสักครั้งหนึ่ง และใช้เวลาทุ่มเทให้กับ งาน! งาน! งาน! เพื่อเพื่อนมนุษย์อย่างอิสระมาโดยตลอด โดยไม่คิดว่าตนจะได้อะไร

ตนกระทั่งมาถึงช่วงชีวิตพ่อร่วม ๘๐ ปีแล้ว นับเป็นครั้งแรกที่ผมได้ยินพ่อกล่าว "ชม" ผมสมกลมกลืน

ไปกับคำรอนใจ-เมื่อไปกราบเท้าพ่อ ระหว่างที่อยู่ด้วยกันสอง
ต่อสองว่า "แม่ว! ลูกได้ร่วยพ่อมากนี๊ะ"

พ่อครับ ลูกมองเห็นสัจธรรมจากคำพูดของพ่อแล้ว" ทำจะ
ตอบว่า ร่วยอะไร? ไม่ว่าเงินและวัตถุ ตนก็ไม่ได้สะสมไว้เพื่อตัว
เอง จึงไม่มีอะไรจะมาให้พ่อเดินกว่า สิ่งซึ่งเป็นเพื่อทางใจเล็กๆ
น้อยๆ แต่ลูกก็ได้รู้ซึ้งแล้วว่า "ถ้าไม่มีวันนั้น ย่อมไม่มีวันนี้"

หลายสิบปีที่ผ่านมาจนถึงช่วงที่ผมยังมีอายุเพียง ๕-๖ ขวบ
ซึ่งขณะนั้นพ่อคงมีอายุระหว่าง ๒๕-๓๐ ปี ท่านพ่อปรารภกับ
แม่ว่า "เขาเป็นลูกคนโต ต้องเลี้ยงไว้กับเราจะไม่ดีเท่าที่ควร"
หลังจากเวลาผ่านมาจนถึงช่วงที่พ่ออายุ ๘๐ ปี ก็ได้รับ
คำขอบใจจากพ่อเป็นครั้งแรกและครั้งสุดท้าย

ที่ให้มองเห็นภาพ "ธรรมจักร" ซึ่งมีการเวียนมาบรรจบครบถ้วน เสมือนมีความหมายที่ "ฝากน้องทุกคน" และที่สำคัญยิ่งกว่านี้ก็คือ "การถ่ายทอดอุดมการณ์จากพ่อถึงลูก รวมทั้งถึงอนุชนรุ่นหลัง" อย่างสำคัญ หมายถึงการปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี บนหลักการพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง มาโดยตลอด

ในเมื่อทุกสิ่งมีสองด้าน และจากความรู้สึกของพ่อก็ยอมรับว่าลูกได้ทำหน้าที่สนองความต้องการแล้ว ส่วนน้องๆ และอนุชนรุ่นหลัง ใครจะมองเห็นความจริงและรับได้หรือไม่ คงเป็นเรื่องของแต่ละคนที่จะรู้และเข้าใจได้เอง

ขณะจิตหนึ่งละเอียดและลึกถึงระดับหนึ่ง ทำให้รู้ว่า "พ่อมาตามเปล่า ก็จากไปตามเปล่าจริงๆ" ลูกได้ไปใส่ใจคิดถึงพ่อเคยสั่งเล่นหลังกลับจากงานในวังเด็กๆ เมื่อลูกอายุเพียง ๖-๗ ขวบ ได้เป็นสัมมัสสิ้นเดียว แต่ก็ทำให้รู้สึกอบอุ่นเสมือนมีวิญญาณพ่ออยู่ในใจ ถึงช่วงที่ชีวิตและร่างกายพ่อจากไปแล้ว อย่างไม่มีวันหวนกลับมาพบกันอีก

ผมขอสรุปภาพความจริงว่า พ่อมอบมันที่ทำให้ได้

แล้ว แต่ตนก็ยังเก็บไว้ในห้องสมุดใจไม่ได้นำออกมาอ่านให้ลูกเมียฟังเลย และวิเคราะห์อย่างจริงจัง จนกระทั่งชีวิตพ่อสิ้นแล้ว มิลนั้นคงเข้าใจพ่อได้ลึกซึ้งกว่าที่เป็นอยู่มา และมุ่งมั่นทำงานทดแทนพระคุณให้พ่อชื่นใจมากกว่านี้ แต่ก็คิดได้ว่า ถ้าเริ่มรู้สึกแล้ว ทุกอย่างย่อมไม่สายเกินไป ที่จะเริ่มนำปฏิบัติจากรากฐานตนเองอย่างจริงจัง

หลังจากอ่านอย่างละเอียดแล้วทำให้รู้สึกได้ชัดเจนว่าพ่อไม่ใช่คนเห็นแก่ตัว จึงไม่ได้เน้นความสำคัญที่ชีวิตตัวเองมากไปกว่าการใช้ประสบการณ์ชีวิตเป็นสื่อสานถึงข้อมูลและเหตุการณ์ต่างๆ อย่างกว้างขวาง

กับอีกประเด็นหนึ่งทำให้รู้ว่ามีหลายสิ่งจากประสบการณ์ชีวิตพ่อ ซึ่งชีวิตลูกคนนี้คล้ายคลึงกันมาก โดยเหตุที่ตนไม่เคยทบทวนมาก่อน แต่ที่ชัดเจนที่สุดคือ "ความเป็นตัวของตัวเอง" ซึ่งมุ่งมั่นรักษาไว้อย่างมั่นคงมาโดยตลอด

ผมกล่าวไว้แต่แรกแล้วว่า ตนไม่ค่อยได้อยู่ใกล้ชิดพ่อมากนัก แต่เหตุใดจึงมีธรรมชาติที่คล้ายคลึงกันมาก ในที่สุดก็มองเห็นความจริงว่า "สื่อธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความลึกซึ้งเกินกว่าตาธรรมดาจะมองเห็น" แต่จิตที่ลึกซึ้งย่อมรู้และสามารถถ่ายทอดถึงกันได้ อย่างปราศจากข้อสงสัยใดๆ ทั้งสิ้น

พ่อครับ' ตายลูกคล่ำ ๗๖ ปีแล้ว โดยที่ค่อนกว่าพ่อ สองรอบพอดี และวันเดือนปีเดียวกับพ่อ ชีวิตผ่านมาหนักและท้างานมาก็หนักรวมทั้งมีโอกาสให้รับตำแหน่งการงานต่างๆ อย่างเป็นธรรมดาทุกเรื่อง แต่ก็รู้สึกว่า เกิดมาตัวเปล่า ก็คงไปในสภาพตัวเปล่าเช่นเดียวกับพ่อ สิ่งที่สะสมไว้คงมีแต่ความรู้ และได้มอบให้ผู้อื่นไปเรื่อยๆ นอกนั้นคงไม่มีอะไรเป็นของตน แม้ใครจะเห็นเป็นอย่างอื่นก็สุดแล้วแต่จะคิดกันไปเอง

"พ่อสั่งลูกบนชีวิต" พ่อเคยพูดถึง "กฎแห่งกรรม" ให้ลูกฟังบ่อยนัก เพราะลูกก็ไม่ค่อยจะมีโอกาสพบพ่อบ่อยนัก แต่พ่อก็ได้มอบสิ่งที่เป็นคติธรรมไว้เป็น

มรดกตกทอด ซึ่งถือเป็นสมบัติอันล้ำค่าที่สุดแก่ลูกแล้ว ยังเชื่อว่าท่านจะมีผลถึงหลาน ๆ และลูกหลาน รวมทั้งคนรุ่นหลังสุดแต่จากฐานใดจะเปิดรับได้มากได้น้อยแค่ไหน

ผมยังจำได้ดีว่า ไม่กี่ปีมานี้ ท่านหม่อมหลวงปุ่น มาลากุล ซึ่งเป็นเพื่อนรักของพ่อมาแต่สมัยเป็นนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ได้จัดเลี้ยงรับเกียรติให้พ่อที่หอวชิราวุธานุสรณ์ โดยจัดที่ในระหว่างญาติสนิท เนื่องจากทั้งสองคนเป็นแรงสำคัญในการสร้างหอนี้ขึ้นในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ

ระหว่างจัดงาน ท่านหม่อมหลวงปุ่นกล่าวว่า "ผมรักและนับถือคุณพระ ว. มาก เนื่องจากในวังมีคนหลายกลุ่ม แต่ท่านไม่เคยเข้าไปอยู่กับคนกลุ่มไหน" นอกจากนั้นยังเล่าว่า "คุณพระ ว. เป็นนายช่างการหนังสือ ตู้สีตสัมฑ" ซึ่งเป็นข่าวสารเล่มแรกของเมืองไทย และภาพลายเส้นในหนังสือเล่มนี้เป็นฝีมือคุณพระ ว. ทั้งนั้น

ผมรับฟังแล้วคิดอยู่ในใจว่า เมื่อครั้งยังเล็ก ได้เห็นหนังสือตู้สีตสัมฑเก็บไว้ในตู้พ่อเป็นตั้ง ๆ แต่พ่อก็ไม่เคยอวดตัวเล่าให้ฟังเลยว่า เป็นผลงานส่วนหนึ่งจากท่านเอง

ก่อนเสร็จการเลี้ยงวันนั้น ผมได้ถูกขอร้องให้พูดในฐานะลูกคนโต นอกจากกล่าวกราบขอบคุณท่านหม่อมหลวงปุ่น ที่กรุณาให้กำลังใจและอุตส่าห์นึกถึงมาโดยตลอด เพราะรู้ดีว่า พ่อแทบไม่มีอะไรให้เพื่อตัวเองแล้ว ผมยังกล่าวอย่างหนักแน่นว่า ลูกและน้อง ๆ ได้รับสมบัติอันล้ำค่าอันนี้มาจากพ่อ คือ "ความเป็นตัวของตัวเอง และความซื่อสัตย์"

พ่อเป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณสูงมาก แต่ก็ใช่ว่าจะเป็นคนเชื่อคนง่าย ๆ ลูก ๆ รู้ดีว่าช่วงหลัง ๆ พ่อรับราชการสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ซึ่งทรงอยู่ใกล้ชิดพระองค์พระราชวงศ์ทุกเดือน ทั้งจังหวัดนครปฐม แม้อายุ ๗๐ กว่าปีแล้ว

ก็ยังคงปฏิบัติ จนลูกๆ เห็นว่าร่างกายจะไปไม่ไหว แต่ก็ยังเดินทางไปเยี่ยมลูก เช่นขึ้นรถไฟไปลงเรือเปลี่ยนผมและน้องๆ บางครั้งท่านก็เดินทักทายชาวบ้านอย่างมีความสุข

สิ่งที่พ่อปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างที่ดีงามประเสริฐสำหรับลูกหลายอย่าง มีอีกเรื่อง "กฎแห่งกรรม" ซึ่งพ่อเคยเชื่อมาก่อน ถึงเจนจบนั้น คงไม่ได้หมายความแต่เพียงแค่เรื่องราวของชีวิตที่จำต้องตกทุกข์ได้ยากหรือสะดวกสบาย หากเกิดจากความจริงซึ่งเข้าไปแฝงเร้นอยู่ในรากฐานตนเองโดยแท้ ซึ่งคุณสิ่งดีๆ ช่วยให้มองดูไม่ถึงชีวิตเราแต่ละคนย้อนกลับไปเริ่มต้นใหม่ไม่ได้ แต่อย่างน้อยมาถึงจุดหนึ่งรู้ได้ ช่วยให้มองเห็นโอกาสสิ่งที่ปฏิบัติได้ ก็ยังดีกว่าปล่อยให้สูญสิ้นไปเพราะความไม่รู้

หากมีสิ่งใดจากข้อเขียนแนวคิดนี้ จะส่งผลให้เกิดวิถีทางหรือสิ่งความสุขแก่ผู้อ่านแล้ว ขอสิ่งดีงามดังกล่าวจงช่วยให้ดวงวิญญาณของพ่อไปสู่สุขคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

ส.พ. สาคริก

๑๕ มิถุนายน ๒๕๔๑

เรื่องที่เขียนไว้ ในหนังสืออนุสรณ์การบำเพ็ญกุศล
อายุครบ ๘๐ ปี
โดย
ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)

บทนำ	-	ลายพระหัตถ์ พระราชทานนามสกุล " สาคริก" ๑๙ มิถุนายน ๒๔๕๖ และ ข้อความที่เขียนไว้ เมื่อ ๑๙ มิถุนายน ๒๖๒๑
เรื่องที่ ๑	-	เตือนใจ
เรื่องที่ ๒	-	จดหมายที่มีคุณค่า
เรื่องที่ ๓	-	ดุสิตธานี เมืองประชาธิปไตย
เรื่องที่ ๔	-	ความหลังของ " เรานักเรียนมหาดเล็กเด็กในหลวง"
เรื่องที่ ๕	-	การดนตรีและการฟัง
เรื่องที่ ๖	-	วิธีฝึกตัวเองให้เกิดความฉลาดรอบรู้
เรื่องที่ ๗	-	เชื่อ.....
เรื่องที่ ๘	-	นักดูละคร

อนุสรณ์

การบำเพ็ญกุศลฉลองอายุครบ ๘๐ ปี

ของ

พระมหาเทพกษัตรสมุห

(เนื่อง สาคริก)

๑๙ มิถุนายน ๒๕๒๑

ประวัติ ๒๖

ขอให้นามสกุลของนายเสนองาน
ประพาษ (เนียน) ตามที่ขอมานั้น ว่า
"สาคริก" (เขียนเป็นตัวโรมัน ว่า
"Sāgarik") อันเป็นมงคลนาม
ขอให้สกุลสาคริกมีความเจริญรุ่ง
เรืองมั่นคงอยู่ในกรุงสยามชั่วกัลปาวสานกาล
อ่างศิลา
วันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖

วันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๑

ข้าพเจ้า ยศขุนตำรวจเอก บรรดาศักดิ์พระมหาเทพกษัตรสมุห นามเดิม เนื่อง นามสกุล สาคริก เกิดที่จวนเจ้าเมืองสุพรรณบุรีเมื่อปีจอ $\frac{๑๕}{๑๗๘}$ ตรงกับทางสุริยคติกาลวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๑

นับเป็นการบังเอินแท้ ๆ ที่เดียวที่พระยาบริหารราชมานพ (เนียน สาคริก) พี่ชายคนเดียวของ ข้าพเจ้าขณะที่มีบรรดาศักดิ์เป็นนายเสนองานประพาษ ได้รับพระราชทานนามสกุลในรุ่นแรกที่ตำบลอ่างศิลาว่า สาคริกโดยปรากฏในลายพระราชหัตเลขาเป็น วันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ซึ่งตรงกับวันและเดือนเกิดประจำแต่ละปีของข้าพเจ้าพอดี

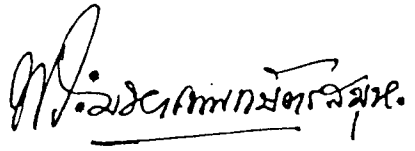
ประเพณีของคนไทยนิยมทำบุญตักบาตรในวันเกิดครบรอบปีกันเปนประจำ ยิ่งครบรอบนักษัตร์คือปีเกิดเข้าแล้วก็มักจะทำบุญให้ทานกันอย่างใหญ่โตตามฐานแห่งอัตตะภาพกันทีเดียว โดยฉะเพาะผู้มีอายุครบ ๕ รอบนักษัตร์นั้นนับว่าเปนมงคลยิ่ง เพราะเปนผู้มีอายุยืนมีบุญถึงได้เห็นและหยอกล้อหลาน

นอกจากมงคลเมื่ออายุครบรอบนักษัตร์แล้ว วันครบรอบอายุ ๘๐ ปี ซึ่งเท่ากับพระชนมายุแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ทรงโปรดสัตวโลกวางหลักพระพุทธศาสนาไว้แล้ว ก็ควรถือเปนวันมหามงคลอันประเสริฐสุดด้วย จึงเกิดประเพณีการทำบุญอายุครบ ๘๐ ที่น้อยคนจะมีโอกาสได้ทำบุญอีกพิธีหนึ่ง

ภายหลังที่พระยาบริหารราชมานพพี่ชายข้าพเจ้าได้ถึงแก่อนิจกรรมไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ น้อง ๆ และบุตร์หลานต่างก็ถือว่าข้าพเจ้ากำลังอยู่ในน่าที่ผู้มีอาวุโสสูงสำหรับตระกูลสาคริก และต่างก็พากันเห็นว่านับแต่วันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพรว่า ขอให้สกุลสาคริกมีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ในกรุงสยามชั่วกัลปาวสาน เปนต้นมา บรรดาผู้ถือนามสกุลสาคริกก็ตั้งใจประพฤติตนในทางสร้างสรรค์คุณงามความดีเกียรติ-ยศชื่อเสียงจนปรากฏแผ่ไพศาลออกไปยังนานาชาติทั่วโลกแล้ว

เพราะฉะนั้นในวันเกิดครบ ๘๐ ปีของข้าพเจ้าและวันรับพระราชทานนามสกุลครบรอบ ๖๕ ปีในวันนี้ ผู้ถือนามสกุลสาคริกจึงร่วมกันจัดงานทำบุญและสังสรรค์ขึ้นพร้อม ๆ กับท่านผู้มีพระคุณ ล้นหัวของข้าพเจ้าช่วยจัดพิมพ์ผลงานการประพันธ์เท่าที่ข้าพเจ้าหาได้เพื่อเปนของชำร่วยอีกด้วย

นับเปนกุศลของ

เรื่องที่ ๑

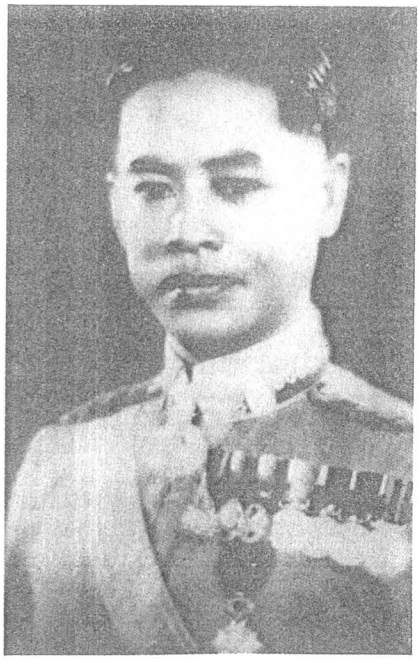
เมื่อกระทรวงมหาดไทยกำเนิดมาได้ ๖๐ บีบริบูรณ์ ข้าพเจ้าถูกเชิญไปผึกสอนการเสิฟโต๊ะแก่นักเรียนนายร้อยตำรวจ ซึ่งจะเปนผู้ถวายการเสิฟพระกระยาหารแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กระทรวงมหาดไทย ทรงแปลกพระราชหฤทัยที่นักเรียนนายร้อยตำรวจรักษามารยาทการเสิฟแบบสากลนิยมได้เปนอย่างดี

นับแต่นั้นคุณหลวงราษฎร์จบแดน กองการศึกษากรมตำรวจ ก็เชิญข้าพเจ้าไปทำการบรรยายพิเศษเรื่องมารยาทในสังคมแก่นักเรียนนายร้อยตำรวจ เริ่มแต่ผู้สำเร็จการศึกษารุ่น ๗ เปนต้นมา

เมื่อพระพุทธกาล ๒๕๐๐ ทางการโอนอำนาจน่าที่การสอบสวนคดีจากอำเภอมาไว้ในกรมตำรวจ ทางการกรมตำรวจจึงรับสมัครปริญญานิติศาสตร์มาอบรมวิชาตำรวจเพิ่มขึ้นจากจำนวนนักเรียนนายร้อยตำรวจเดิมในนักเรียนนายร้อยตำรวจที่จะสำเร็จการศึกษารุ่นที่ ๑๑ ที่โรงเรียนนักเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน

เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๑ นักเรียนรุ่น ๑๑ จึงจัดทำหนังสือรุ่นที่ระลึกขึ้นเปนการใหญ่ ได้ขอภาพและคำขวัญของข้าพเจ้าไปลงในหนังสือรุ่นด้วยดังปรากฏนี้

(โปรดพลิก)

พระมหาเทพกษัตรสมุห
ผู้บรรยายพิเศษ

เตือนใจ

คำขวัญของ
พระมหาเทพกษัตรสมุห
(เนื่อง สาคริก)

ในทัศนะของกระผมเห็นว่า วิธีการเข้าถึงจิตใจประชาชนเท่านั้น ที่จะทำให้งานของผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ก้าวหน้าไปด้วยดีหลายประการ ส่วนการที่ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์จะสามารถเข้าถึงจิตใจของประชาชนได้ โดยไม่ต้องให้เขามีความกินแหนงแคลงใจนั้น ก็จำต้องศึกษาระเบียบจารีตประเพณีของแต่ละท้องถิ่นให้ซาบซึ้งถึงที่มาแห่งวิธีการนั้นเสียก่อน แล้วใช้ความสุภาพของเราปฏิบัติตามด้วยความบริสุทธิ์ใจ คือ "เข้าเมืองตาหลิ่ว ก็ต้องหลิ่วตาตาม" จึงจะใช้ได้ จริงอยู่ที่ประเพณีของแต่ละท้องถิ่นอาจขัดกับนิสัยและความเคยชินของเรา ฉะนั้นถ้าอยากจะได้ชื่อว่าเป็นนักสังคมที่ดี จึงจำต้องฝึกตนให้เคยชินไว้รอบด้าน ซึ่งเท่ากับเป็นการเตรียมพร้อมสำหรับการสมาคมได้ทุกโอกาส ทุกชาติ ทุกชั้น ตามความต้องการ

"พระมหาเทพกษัตรสมุห"

เรื่องที่ ๒

เมื่อวันที่ ๕ มกราคม ๒๕๑๓ ได้อ่านหนังสือเรื่อง "กฎแห่งกรรม" ของคุณ ท. เลียงพิบูลย์ เรื่องที่ ๑๐๐ เล่าถึงการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๗ เสด็จในพระราชพิธีเลียบมณฑลเชียงใหม่, ซึ่งขณะนั้นข้าพเจ้ารับราชการในหน้าที่หัวหน้ามหาดเล็กโดยฉะเพาะ

เกิดความเลื่อมใสที่เธอเก็บข้อความเมื่อหลายสิบปีมาเล่าได้ใกล้เคียงที่สุด กับสิ่งที่คงอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้า จึงเขียนจดหมายแนะนำตัวพร้อมด้วยส่งเสริมกำลังใจและเล่าเรื่องเก่า ๆ ที่น่าจะเปนประโยชน์แก่เธอและมหาชนให้เธอ

คุณ ท. เลียงพิบูลย์ชอบใจถึงกับขอไปลงในเรื่อง "กฎแห่งกรรม" เรื่องที่ ๑๑๒ ดังปรากฏนี้

จดหมายที่มีคุณค่า

เรื่องที่ ๑๑๒

เมื่อเดือนมกราคม ๒๕๑๓ ข้าพเจ้าได้รับจดหมายเป็นจำนวนมาก มีทั้งบันทึกเรื่องเหตุการณ์ในอดีตและเหตุการณ์ในปัจจุบัน ล้วนแต่มีคุณค่า ที่ท่านเจ้าของได้กรุณาบันทึกส่งมาให้ เพื่อส่งเสริมให้เห็นแจ้งชัดถึงในหลักกรรมนั้นเป็นความจริงไม่มีข้อสงสัย ข้าพเจ้าเห็นความหวังดีของท่าน ทำให้ข้าพเจ้าปีติ มองเห็นท่านได้สละเวลาด้วยความอดทนเขียนบันทึกและจดหมายหลายหน้ากระดาษทั้งบางท่านก็อยู่ในวัยพักผ่อนแล้ว แต่ก็ยังพยายามใช้เวลาบันทึกสิ่งที่เป็นประโยชน์เพื่อให้ลูกหลาน อนชนรุ่นหลังได้พิจารณาเห็นชัดแจ้งความจริงของหลักกรรมทำให้ข้าพเจ้าตื้นตันใจที่ท่านได้ร่วมใจกันพัฒนาจิตใจคนในยุคนี้ เพื่อส่งเสริมศีลธรรมทางศาสนาให้บังเกิดผล ยกระดับจิตที่ตกต่ำลงทุกวันให้สูงขึ้น มองเห็นบุญบาปชาตินี้และชาติหน้ามี ทำดีทำชั่วกรรมย่อมตามสนองจริง จิตใจมนุษย์ก็จะคลายความเสื่อมทรามเหี้ยมโหดดุร้ายลง คงจะเกิดประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลัง ๆ เพราะธรรมะย่อมชนะอธรรมเสมอไป อยู่เวลาที่ความชั่วย่อมจะพ่ายแพ้ความดี หากเราทุกท่านช่วยกันอบรมลูกหลานทั่วไปทุกครัวเรือน มิใช่จะอาศัยแต่โรงเรียนหรืออาศัยพระที่เทศน์สั่งสอน ส่วนมากเด็กไม่ค่อยสนใจคิดว่าเราต้องช่วยกันหลายทาง ส่วนใหญ่สำคัญยิ่งก็คือ

บิดามารดาผู้ปกครองจำเป็นที่สุด ที่จะอบรมสั่งสอนศีลธรรมชี้ให้เห็นกรรม และระวังอย่าให้คบคนชั่วเป็นเพื่อน คอยสอดส่องความประพฤติบุตรหลานของ ตัว อย่าง ใกล้ ชิด อย่าปล่อยไว้ตามบุญตามกรรม อย่าคิดว่าถ้ามันจะดีมันก็ดีเอง จะมีดีเองเป็นส่วนน้อย ส่วนมากถ้าปล่อยมาก ก็เสียคนและตัวผู้ปกครองเองก็อย่าทำสิ่งใดที่ไม่ดีให้ลูกหลานเห็น เพราะเราคิดว่าผู้ปกครองหรือผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่าง ที่ดีแก่ บุตร หลาน เพราะเด็กย่อมเอาอย่างผู้ใหญ่ เป็นเรื่องธรรมดาทั่ว ๆ ไป เป็นการแก้ไขทางจิตใจ เสื่อมทรามเด็กรุ่นหลังที่จะเติบโตต่อไป ถ้าผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองต่างช่วยกันแก้ทุกครัว-เรือนแล้ว คงจะทำให้เด็กรุ่นหลัง ๆ จิตใจสูงขึ้น ที่เป็นความหวังว่าหนังสือเป็นทางแนะนำที่ดี หนังสือทางพระที่ท่านผู้มีความรู้เขียนขึ้นก็สามารถที่จะชี้แนวทางให้ปฏิบัติชีวิตครองเรือนได้อย่างดียิ่ง

เมื่อข้าพเจ้าได้รับจดหมายมาก ที่ผู้หวังดีบันทึกส่งมาให้ เมื่ออ่านดูแล้วทำให้ข้าพเจ้ามีความรู้ที่ไม่เคยรู้มาก่อนและคิดว่าคนจำนวนมากก็ไม่เคยรู้เช่นกัน จึงอยากจะนำจดหมายฉบับนี้เข้าในชุด "กฎแห่งกรรม" เพื่อจะได้มีโอกาสได้อ่านกันทั่ว ๆ ไป จึงได้ขออนุญาตไปยังท่านเจ้าของจดหมาย โดยข้าพเจ้าไม่แก้ไขตัดตอนหรือเพิ่มเติมใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อได้รับอนุญาตจากท่าน ข้าพเจ้าก็ได้จัดพิมพ์ขึ้นในชุด "กฎแห่งกรรม" โดยเป็นต้นฉบับของท่าน ขอให้ท่านโปรดอ่านแล้วพิจารณาดูก็จะได้มีโอกาสที่ได้รู้ในสิ่งที่เราไม่ได้รู้อีกมากในจดหมาย และบันทึกของท่านผู้เป็นเจ้าของคือ ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพ-กษัตรสมุห ดังต่อไปนี้

นี่เป็นเรื่องขอแนะนำตัว ขอได้โปรดหาเวลาว่างอ่าน เพราะเกรงจะทำให้เป็นการรกสมองคุณมากไป

พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) บ้านเลขที่ ๔๗ ถนนเศรษฐศิริ ตำบลสามเสนใน กรุงเทพ ฯ ๔

คำว่า ขุนตำรวจเอก เป็นยศของกรมพระตำรวจหลวงในสมัยนั้น ซึ่งใช้เทียบยศทหารบัจจุบันดังนี้ นายร้อยตรี, โท, เอก=นายตำรวจตรี, โท, เอก. นายพันตรี, โท, เอก=ขุนตำรวจตรี, โท, เอก. นายพล ตรี, โท, เอก=พระตำรวจตรี, โท, เอก ส่วนตำแหน่งยศ จอมพล นั้น=พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นโดยเฉพาะ พวกผมเรียกว่า "สมเด็จพระตำรวจ" เป็นที่รู้กันว่า ท่านจอมพล, ที่ผมใส่ยศ ขุนตำรวจเอกไว้

หน้าบรรดาศักดิ์ พระมหาเทพกษัตรสมุห ก็เพื่อการศึกษาของเยาวชน ข้อแปลกก็คือ มีนายตำรวจ, ขุนตำรวจ, พระตำรวจ, หลวงไม่ยักมี

เหตุที่ชื่อบรรดาศักดิ์ของผมเป็น มหาเทพ กษัตร สมุห มีความเป็นมาดังนี้:- ก่อนรัชกาลที่ ๔ ตำแหน่งบรรดาศักดิ์เก่าว่ามหาเทพ เสพ กษัตริย์สมุห ต่อมารัชกาลที่ ๔ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ทรงถือคำว่าเสพเป็นคำที่หยาบ เช่น เสพเมถุน จึงตัดออกเสียคงเหลือแต่ มหาเทพกษัตรสมุห

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมหาธีราชเจ้าทรงเห็นว่า คำว่ากษัตริย์นั้นออกเสียงตามหลักของสันสกฤต ใกล้กับคำว่า กษัตรี ซึ่งหมายถึงเพศหญิง ที่มีความหมายของคำตรงกันข้ามกับกษัตรซึ่งหมายถึงชายชาตินักรบ ด้วยเหตุนี้ ในสัญญาบัตรของผมจึงเป็น พระมหาเทพกษัตรสมุห

ความจริงแล้วบรรดาศักดิ์ที่ชื่อ มหาเทพกษัตรสมุหนี้ มีแต่พระยามาแต่ครั้งกลางรัชสมัยของ รัชการที่ ๕ แล้ว เพราะทรงเห็นว่า คำว่าพระมหาเทพมักจะไปพ้องกับผู้ที่สอบเปรียญตามวัดต่าง ๆ เป็นอันมาก แต่ที่ผมเปลี่ยนบรรดาศักดิ์จาก เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์มาแทนพระยามหาเทพกษัตรสมุห ที่ถึงแก่กรรมในรัชกาลที่ ๗ นั้น ตามปกติก็ต้องเป็นพระยาอยู่แล้ว หากแต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ มีพระราชประสงค์ว่า จะตั้งพระยาแต่เฉพาะผู้สูงอายุสักหน่อย ขณะนั้นผมมีอายุ ๓๘ ปีเท่านั้น แต่เมื่อผมเป็นพระมหาเทพ ฯ ได้ไม่ถึงปีก็เปลี่ยนแปลงการปกครอง แล้วต่อมาอีกไม่ถึง ๖ เดือน ก็ต้องยุบกรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์ ที่คุณเห็นยังมี แต่งตัวอย่างกรมพระตำรวจ ฯ แห่นำตามเสด็จอยู่ในทุกวันนี้ทางการใช้พวกกรมวังมาทำหน้าที่ตำรวจวังเพราะมีความจำเป็น

วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๓

เรียน คุณ ท. เลียงพิบูลย์ เพราะความนับถือ

ผมได้รับหนังสือ "กฎแห่งกรรม" ฉบับ ส.ค.ส. ๒๕๑๓ แล้ว พร้อมด้วยความขอบคุณอย่างยิ่ง และได้อ่านทุกตัวอักษรจบแล้วด้วย ฉะเพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ ๑๐๐ ตอนที่คุณบรรยายถึงภาพที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ เสด็จเลียบมณฑลเชียงใหม่นั้น บังเอิญเป็นเวลาที่ผมรับราชการเป็นหัวหน้ามหาดเล็ก จึงมีหน้าที่ขี่ช้างชื่อแก้วไหลมา ตามเสด็จในขบวนพยุหยาตราครั้งนั้นด้วย ในหนังสืองานศพเจ้าคุณอนุมานราชธน ท่านให้ความคิดเห็นไว้ว่า ความสุขเมื่อเด็ก คือ เล่น ความสุขเมื่อหนุ่มสาวคือ รัก ความสุข เมื่อกลางคน คือ การงาน ความสุขเมื่อแก่ (เช่นผมอายุย่างเข้า ๗๒) คือ ความหลัง คำบรรยายของ

คุณจึงทำให้ผมมีความสุขใจได้มาก เวลานั้นผมอยู่วงในใกล้ชิดพระยุคลบาทจึงได้มีโอกาสเห็นเหตุการณ์มากกว่าที่คุณบรรยายเสียอีก แต่ถึงกระนั้นผมก็ต้องขอชมเชยคำบรรยายของคุณที่เก็บความจริงมากล่าวได้ละเอียดถี่ถ้วนดีมากที่สุด จนทำให้ผมอ่านแล้วเกิดความรู้สึกว่า เรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อวานนี้เอง ขอรับรองว่าคำกล่าวของคุณเฉพาะเรื่องนี้เป็นความจริงทุกคำ สำหรับชาวเวียงพิงค์ที่ทำงานกรมรถไฟนั้น ผมใคร่ทายว่า คือ เจ้ากาวิละ ณ เชียงใหม่ ถ้าผิดก็ขออภัยด้วย ความเห็นของคุณที่ตรงกับผมเผงก็คือ ระเบียบประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชาวเชียงใหม่ ในสมัยนั้นเขารักษาไว้ได้อย่างสมบูรณ์แบบ แม้แต่ในสมัยหลัง ๆ นี้ก็ยังดีกว่าทางพระนคร ที่กล้ากล่าวเช่นนี้ก็เพราะเห็นในหลวงรับแขกเมืองที่เชียงใหม่เป็นส่วนมาก อุปนิสัยใจคอของคนเรานั้น อ่านกันได้จากการแสดงออกของคนนั้น ๆ แต่การแสดงออกของคนที่จะใช้แทนตัวหนังสือให้พออ่านได้ความมีหลายอย่าง อาทิเช่นมารยาทในสังคม การพูด การเขียน ฯลฯ ผมได้เฝ้าสังเกตการเขียนของคุณมานานแล้ว เกิดความคิดเห็นโดยสุจริตใจว่า มีแนวการเขียนที่ผมนับถือมากที่สุด เพราะทุกเรื่องเขียนจากความจริง และก็ทุกเรื่องอีกเหมือนกันที่คุณชี้ให้เห็น "กฎแห่งกรรม" ผมสารภาพความจริงใจว่า ผมอ่านคุณว่าเป็นผู้มีจิตใจสูงมาก เพราะไม่ปรากฏว่า คุณเคยเขียนขึ้นเพื่อหาทรัพย์เลย ในชีวิตผมพึ่งเห็นคุณเป็นคนแรกผมจึงนับถือมากและอยากรู้จักการกินอาหารร่วมกันในวันบำนาญออก ผมเห็นคุณสนิทเอาหนังสือของคุณมาแจก ตอนแรกผมลืมชื่อคุณสนิท จึงเข้าใจผิดว่า ท. เลียงพิบูลย์ เดือนต่อมาจึงไปถามเขา ๆ ว่าเพื่อนเขาเอง ผมจึงฝากนามบัตรไป ต่อมาอีกราวเกือบอาทิตย์เขาโทร ฯ มาว่า ให้พูดโทรศัพท์ไปที่ ๘๙๑๕๗๒ ผมรีบโทร ฯ ไปหลายครั้งแต่เงียบจึงถามไปที่ ๐๗ ตอบมาว่าเบอร์นั้นไม่มี ต่อมาผมจึงได้รับ ส.ค.ส. ของคุณ แต่ยังไม่ทราบเบอร์โทรศัพท์ ผมมีเรื่อง "กฎแห่ง-กรรม" อยู่อีกหลายเรื่องแต่ไม่ใช่นักเขียน จึงคิดจะเล่าความจริงส่งมาให้คุณ ทั้งนี้ถ้าผมมีโอกาส ผมเป็นเด็กบ้านนอกที่มาเป็นข้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งรัชกาลที่ ๖ และที่ ๗ ตลอดรัชกาลทั้งสองรัชกาล มีประสพการณ์ทั้งทางทะเล ทางการทำนา และราชสำนัก ตั้งแต่พอมีอายุรู้ความ จนถึงขณะนี้มีอายุ ๗๑ ปี กับ ๗ เดือน ได้ผ่านสำนักที่ต่ำที่สุดจนถึงราชสำนัก ผมได้ตั้งจุดดำเนินชีวิตของผมไว้ จุดใหญ่ที่สุดก็คือใคร่ทราบว่า กฎแห่ง-กรรมนั้นมีจริงหรือไม่ ? ตั้งแต่ผมมีอายุได้ประมาณ ๑๙ ปี และทำการค้นคว้ามาจนถึงอายุเกือบ ๖๐ ปี จึงได้เกิดความมั่นใจว่ามี "กฎแห่งกรรม" ตามพระบรมพุทโธวาทแน่เหลือเกิน บางทีคุณจะเกิดความสงสัยว่าทำไมผมจึงได้ความเชื่อเรื่อง "กฎแห่งกรรม"

ช้ามากถึงเพียงนี้ ผมขออธิบายว่า อุปนิสัยของผมนั้น ทั้งโง่และดื้อ สิ่งใดที่ไม่เห็นจริงด้วยตัวเองแล้วเป็นไม่ยอมเชื่อ แต่เมื่อส่วนมากเขาเชื่อก็อดที่จะค้นคว้าให้เห็นประจักษ์แก่ตัวไม่ได้ วิธีการค้นคว้าหาความจริงเรื่อง "กฎแห่งกรรม" นี้ ผมได้ปกปิดไว้เป็นเวลานาน ยิ่งกว่านั้น ผมยังตั้งใจไว้ว่าจะเปิดเผยเอาเมื่อผมตายแล้ว โดยการพิมพ์เป็นหนังสือแจกงานศพผมด้วยซ้ำ ที่ไม่กล้าเล่าให้ใครฟังก็เพราะแนวความคิดเขาไม่มองเห็นความสำคัญเช่นคุณและผม คุณมีแนวความคิดที่ผมนับถือ ผมจึงคิดจะเล่าความจริงใจให้คุณฟัง ผมขอย้ำถึงอุปนิสัยของผมอีกครั้งหนึ่งว่า การที่ผมดันเอาความโง่ และความดื้อของผมให้ขึ้นมาเป็นถึงบรรดาศักดิ์ชั้นพระได้ก็เพราะความมานะหรือความเพียร ซึ่งลงได้อยากรู้อะไรแล้วเป็นต้องมีใจจดจ่ออยู่กับเรื่องที่อยากรู้นั้น ๆ ไม่เว้นวางเลย พยานคำกล่าวนี้ของผมก็คือหนังสือเรื่อง "การคนตรีและการฟัง" ที่ผมส่งมานี้ ผมเขียนขึ้นเมื่อภรรยาผมทำบุญอายุครบ ๖๐

ต้นเหตุที่ทำให้ผมต้องลงมือค้นคว้าเรื่อง "กฎแห่งกรรม" มีดังนี้ มารดาผมถึงแก่กรรมตั้งแต่ยังมียังจำหน้าท่านไม่ได้ จนบัดนี้ก็นึกหน้าท่านไม่ออก รูปถ่ายท่านก็หาไม่ได้ บิดาท่านพาผมมาเลี้ยงได้ไม่ถึงปี ผมก็มาอยู่กับรัชกาลที่ ๖ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ เรียนหนังสือจบห้อง ๘ เป็นครั้งที่มีห้อง ๘, เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ รับราชการเป็นมหาดเล็กกองตั้งเครื่องเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๖๑ ทำงานได้ ๗ เดือน ก็ได้เป็นรองเสวกโท (เทียบร้อยโท) มีบรรดาศักดิ์เป็นนายรองสุจินดา บิดาผมถึงแก่กรรมไป ๕ ปีแล้ว เห็นเพื่อนๆ เขาฉลองสัญญาบัตรกันสนุกสนานพร้อมหน้าบิดามารดาของเขา ส่วนผมนั้นได้แต่หลับตานึกว่าถ้าคุณพ่อคุณแม่เรายังมีชีวิตอยู่ ท่านจะดีใจสักเพียงไหน? ผมสวดมนต์ก่อนนอนทุกคืนมาตั้งแต่อายุ ๑๑ ขวบ ผมสวดนะโม ๓ จบ พุทธัง ธัมมัง สังฆัง อีก ๓ จบ แล้วก็พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ (กราบหมอนครั้งละหนรวม ๓ หน) ต่อไปก็นึกถึงคุณบิดามารดา กราบอีกหนหนึ่ง แล้วนึกถึงผู้มีอุปการะคุณ ตลอดจนครูบาอาจารย์และเจ้าที่เจ้าทาง แล้วก็กราบอีกหนหนึ่ง รวมกราบ ๕ ครั้ง ผมทำจนติดนิสัยอยู่จนบัดนี้ วันไหนเพลียลืมตื่นขึ้นนึกได้ก็สวดใช้หนี้ ส่วนมากในตอนคิดถึงมารดามาก หลังสวดมนต์ก็ขอให้ผันเห็นหน้าแม่ แต่จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ก็ยังนึกหน้าท่านไม่ออก เมื่ออายุ ๑๙ กำลังสำคัญผิดว่าตัวกำลังปราชญ์เปรื่อง เพราะเล่นฟุตบอลก็กำลังถูกเลือกเข้าทีมชาติ สอบไล่จบ ชั้น ๘ ก็ได้ที่ ๑ เมื่อปี ๒๔๖๐ ทำราชการ ๗ เดือน ก็ได้เป็นขุนนาง จะทำอะไรก็ได้ผลทุกอย่าง แต่ขอให้ผันเห็นหน้ามารดาสักครั้งทำไมจึงไม่ผัน เกิดความสงสัยในเรื่อง "กฎแห่งกรรม"

ว่าเมื่อตายไปแล้วคงจะไม่มีการไปเกิดใช้กรรมเก่าอีก ความสงสัยแรงกล้าขึ้นทุกวัน ประกอบกับยิงบืนแม่นด้วยแล้วยังนิยมธรรมชาติอีก จึงชอบหาโอกาสเข้าป่ายิงนกยิงเนื้ออยู่เรื่อย ๆ ครั้นรับราชการต่อมาครบ ๒ ปีพอดี ก็โปรดพระราชทานสัญญาบัตรให้เป็นหุ้มแพร (เทียบเท่าร้อยเอก) มีบรรดาศักดิ์เป็น นายเสนองานประภาษ ทรงโปรดผมมากถึงกับให้มีหน้าที่ในห้องทรงพระอักษร ซึ่งเต็มไปด้วยราชการลับสุดยอด บางโอกาสทรงสนทนาด้วย ๒ ต่อ ๒ พอประสบโอกาสสิ่งที่ผมอยากทราบก็หลุดออกจากปากผมว่า "ผีมีจริงไหมพ่ะย่ะค่ะ ?" เวลานั้นราว ๒๓ น. เศษ ทรงแปรพระพักตร์อยู่ครู่หนึ่งและก็รับสั่งตอบว่า "ตามทางวิทยาศาสตร์นั้นเขาว่าผีไม่มี–แต่ข้าเคยถูกหลอกมาแล้ว" ทรงเล่าถึงเรื่องที่ทรงเห็นผีหลอกหลายเรื่อง เช่น เมื่อเสด็จทรงซ้อมรบเสือป่าที่พระราชวังสนามจันทร์ และที่อื่นอีกมาก–ผมฟังอย่างที่ไม่สนใจจะจำ เพราะจิตผมมุ่งแต่เรื่องที่ท่านจะทรงพระราชวินิจฉัยว่า ผีมีจริงหรือไม่เท่านั้น แต่ผมก็ได้คำตอบจากตัวผมเองว่า ให้ค้นหาความจริงด้วยตัวของผมเอง ตัวเองจึงจะเชื่ออย่างสนิทใจ ทั้งนี้เพราะทรงเล่าถึงเรื่องผีหลอกให้ผมฟังตั้งแต่เวลา ๒๓ น. เศษ จนถึงเวลา ๓.๓๐ น. ก็เสด็จเข้าห้องทรงพระบรรทม ทำให้ผมรู้ในภายหลังว่าเรื่องผีมี คือตายแล้วเกิดอีก หรือว่าผีไม่มีคือตายแล้วสูญนั้น ถ้าถามปราชญ์ผู้รู้แล้วจะไม่มีปราชญ์คนไหนบอกเราตรง ๆ เลย ถ้าใครบอกตรง ๆ คนนั้นก็มิใช่ปราชญ์ เพราะผู้รู้จะหาหลักฐานให้เห็นจริงไม่ได้อย่างแบบวิทยาศาสตร์ แต่ปราชญ์ท่านก็รู้ว่ากฎแห่งกรรมนั้นมีจริงแน่นอน ที่ไม่ทรงตอบตรง ๆ ก็เพื่อให้เราหาความจริงเอาเอง นี่คือหลักพระพุทธศาสนา

เมื่อผมตามเสด็จพระราชวังบางปะอินใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ความคิดถึงบิดามารดาและความอยากรู้เรื่อง "กฎแห่งกรรม" มีความแก่กล้าและรุนแรงขึ้นอย่างสุดขีด เห็นว่าเข้าบรรพชาในพระพุทธศาสนาเท่านั้น จะสมความประสงค์ คือ ๑. มีทางทราบเรื่อง "กฎแห่งกรรม" ๒. การประกอบกรรมดีอาจส่งกุศลไปให้ท่านผู้ให้กำเนิดที่เรานึกถึงบุญคุณท่านได้ จึงเขียนหนังสือทูนเกล้าฯถวายขอพระราชทานบวชเป็นนาคหลวง ทรงยินดีบวชให้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จำพรรษาวัดบวรนิเวศวิหาร ผมเกิดวันอาทิตย์ สมเด็จพระมหาสมณะเจ้าประทานนามว่า "อาชัญโญ" (หมายความว่าผู้รู้เร็วหรือม้าที่ฝึกง่าย) แต่กรมหลวงชินวรศิริวัฒน์ ทรงเป็นอุปัชฌาย์ให้ผม เพราะสมเด็จพระมหาสมณ ฯ ทรงประชวรหนัก ที่ชะอำ และสิ้นพระชนม์เมื่อผมบวชได้ ๒ วัน ผมได้พิจารณาดูแล้วเห็นว่า

พระผู้ทรงคุณวุฒิในวัดบวรนิเวศที่ผมจะเรียนถามเรื่อง "กฎแห่งกรรม" ได้ก็คือ พระ-อมรโมลี (มหาอาบ) เพราะความรู้ของท่านก็เท่ากับมือขวาของสมเด็จพระมหาสมณะเจ้าก็ว่าได้ ผมเป็นพระบวชใหม่ จึงพยายามทำความสนิทสนมกับท่านนาน จนผมเกือบจะถึงกำหนดสึกจึงมีโอกาสถามท่านว่าผีมีจริงหรือไม่ ? เป็นปวาซญ์ท่านหยั่งรู้ทันทีว่าเราสงสัยอะไรเป็นสำคัญ ท่านพูดกับผมเพียงข้อความต่อไปนี้เท่านั้นคือ "คุณเสนอ! คุณไม่น่าจะเกิดมีความสงสัยเรื่อง "กฎแห่งกรรม" แต่ประการใดเลย เพราะคุณก็อยากดีเหมือนผมจึงได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา คุณลองชั่งใจเลือกดู ๒ ทางดังนี้ การที่เราปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว ทางที่ ๑ ถ้ากฎแห่งกรรมมีจริงทำให้เราไปเกิดใหม่ในภพหน้า ผลแห่งกรรมดีที่ทำไว้แล้วในชาตินี้ก็จะตามสนอง ทำให้เกิดผลกำไรในภพหน้า ที่นี้สมมติว่ากฎแห่งกรรมไม่จริงคือตายแล้วสูญ สิ่งที่เราปฏิบัติธรรมไว้ในชาตินี้ก็ไม่เสียหรือจะเรียกว่าเสมอตัวก็ได้ ทางที่ ๒ ถ้าเราไม่เชื่อกฎแห่งกรรม โดยเห็นว่าตายแล้วก็สูญ ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติธรรม ขาดความสำราญใจ อยากยิ่งนกตกปลา หรือหาความสนุกตามที่ตนมีความปรารถนาก็ทำไปสุดแต่ความอยาก ดังนี้ สมมติว่ากฎแห่งกรรมไม่มีจริง และไม่มีการเกิด คือตายแล้วสูญ ก็เรียกว่าเสมอตัวไป แต่ถ้ากฎแห่งกรรมมีจริง ต้องไปเกิดในภพหน้าอีกก็คงไม่มีปัญหาอะไรที่กรรมชั่วชั่วต่าง ๆ ในชาตินี้จะต้องตามไปสนองให้เกิดวิบากกรรมให้เกิดขาดทุน ฉะนั้นทางที่ ๑ มีแต่เสมอตัวกับได้กำไร ส่วนทางที่ ๒ นั้นมีแต่จะเสมอตัวกับขาดทุน คุณเสนอจะเลือกเอาทางไหน ?" คำตอบคำที่ ๒ นี้ก็ให้ตนเองวินิจฉัย

เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๙๐ คุณหลวงศรีวโรสถ (ศิริ ศิริเวทิน) แพทย์และอาจารย์ประจำโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ท่านเป็นทั้งแพทย์และครูของผมอยู่บ้านติดกับผม ท่านทำบุญอายุ ในฐานะที่ท่านเคยเป็นต้นกุฏิของสมเด็จพระสังฆราชวัดสุทัศน์ คือสมเด็จ-พระวันรัต ท่านจึงนิมนต์พระสังฆราชองค์นี้มาฉันที่บ้านท่าน ท่านเห็นว่าผมเคยเป็นมหาดเล็ก ซึ่งมีหน้าที่บริการพระเจ้าแผ่นดินมาถึง ๒ รัชกาล คือที่ ๖-๗ จึงมอบให้คอยรับใช้เวลาสมเด็จเสวยอาหาร (ฉันเพล) ผมก็เห็นเป็นโอกาสเหมาะ เพราะทราบดีว่าสมเด็จองค์นี้ทรงปราชญ์เปรื่องในทางธรรมะเป็นยอดเยี่ยมอยู่ในสมัยนั้น ชาติต่าง ๆ ที่จะมาถามเรื่องของพระพุทธศาสนาแล้ว ทางการต้องส่งไปพบสมเด็จพระองค์นี้ทุกครั้ง พอเหมาะโอกาสผมก็ทูลถามขึ้นว่า ใคร่อยากทราบมานานแล้วว่าผีมีจริงหรือไม่ ? ระหว่างที่ทรงตรึกตรองหาคำตอบผมอยู่นั้น คุณหลวงศรีก็ทูลว่าเห็นจะไม่ต้องทรงอธิบายเพราะ

พระมหาเทพคงจะไม่มีทางจะเข้าใจแน่ ท่านจึงทรงดุว่า "อย่าเพิ่งไปดูถูกเขานะ เขามีความหมายลึกซึ้งอยู่" สักกรู้ก็รับสั่งกับผมว่า "เอายังงั้นก็แล้วกัน คุณพระทิ้งตัวคุณพระได้ไหม ? ถ้าทิ้งได้ผีก็ไม่มี แต่ถ้าตราบใดยังทิ้งตัวไม่ได้ ผีก็มี"

คุณ ท. เลียงพิบูลย์ ที่นับถือ--ผมมาคิดได้ทีหลังว่า คำตอบที่ ๓ นั้น ท่านตอบอย่างสงฆ์สูงมากยากที่คนสามัญจะเข้าใจ คือน่าจะทรงหมายถึงว่าสละจากขันธ์ ๕ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, และความเป็นตัวตนเสียได้ก็จะไม่มีการเกิด หรือที่ผมเรียกว่าผีเสียได้ แต่ถ้าเรายังถือว่าร่างกายเราเป็นของเราอยู่เราสามารถนำเอาติดวิญญาณของเราไปได้ทุกหนทุกแห่งตลอดกาลแล้ว นั่นก็คือผีเราดี ๆ นั่นเอง

รวมความว่าคำตอบทั้งสามนี้เป็นคำที่เป็นต้นเหตุทำให้ผมเชื่อแน่ว่า จำเป็นจะต้องค้นหาความจริงเรื่อง "กฎแห่งกรรม" ด้วยตัวของตัวเองต่อไป ทั้งนี้คุณกับผมก็คงเห็นตรงกันว่าความจริงเป็นประสพการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ตัวเอง หรือแก่ผู้ที่เราเห็นด้วยตาของตัวเองเท่านั้น เราจึงจะใช้เป็นหลักประกันความเชื่อของตัวเองได้ คนเราส่วนมากปฏิบัติตนในวงการสังคมไปด้วยความเชื่อและมั่นใจว่าสิ่งที่ตนทำไปนั้นดี ส่วนการที่จะทำอย่างไรจึงจะดีจริงดีแท้นั้นธรรมะของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะชี้ให้เห็นทุกอย่าง คนที่ทำชั่วเพราะเชื่อว่าการกระทำนั้น ๆ จะดี ก็เพราะขาดความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อมั่นจึงเป็นต้นเหตุแห่งกรรม สำหรับคนที่ทำกรรมดีแต่กลับได้รับผลชั่วนั้น ก็เพราะขาดการศึกษาเรื่อง "กฎแห่งกรรม" ซึ่งบรรดาลให้กรรมเก่ามาตามสนอง อยู่ ๆ ก็เกิดถูกล็อตเตอรี่ ผมก็เชื่อว่าเป็นเรื่องของ "กฎแห่งกรรม" ถ้าทุกคนเชื่อมั่นในเรื่องกฎแห่งกรรมแล้ว คงจะไม่มีคนบางคนเขียนไปถามคุณว่า ทำดีแล้วเหตุไรจึงได้ผลไม่ดี หรือว่าต้นเหตุเกิดมาอย่างนี้ แต่ผลที่ได้รับกลับกลายเป็นอย่างอื่นไป ฯลฯ ประสพการณ์ที่เป็นความจริงผ่านมาในชีวิตผมหลายเรื่อง บางเรื่องเล่าให้เพื่อนฟังเขาไม่เชื่อ แต่ผู้ที่ทำงานอยู่กับผมเขาเห็นเหตุก่อนที่จะเกิดผลเขาจึงเชื่อ เป็นเรื่องที่น่าจะเข้าในเกณฑ์ของกฎแห่งกรรมได้ และดูเหมือนจะแปลกกว่าเรื่องที่คุณเขียนมาแล้วด้วย ผมเคยเขียนส่งไปลงในหนังสือวชิราวุธานุสรณ์ เมื่อ ๒ ปีมาแล้ว เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระมงกุฎเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๖ แต่เขาไม่ลงให้เพราะไม่เชื่อว่าเป็นความจริง ผมขอต้นฉบับคืนก็ทำหายเสียผมก็จนปัญญา แต่ผมจำต้องขอผลัดกับคุณไว้ก่อน เพราะเหตุ ๒ ประการ

๑. ผมไม่ใช่นักเขียน เป็นแต่กล้าเล่าความจริงใจ จนรู้สึกว่าคุณจะรู้สึกเบื่อในการอ่านหนังสือที่พูดยืดยาวมาตั้ง ๗—๘ หน้าอยู่แล้ว

๒. ยังไม่แน่ใจนักว่า หนังสือนี้จะถึงมือคุณหรือหาไม่ เพราะจ่าหน้าซองถึงคุณสั้นเหลือเกิน ฉะนั้นถ้าคุณได้รับกรุณาตอบด้วยจะขอบคุณยิ่ง

ด้วยความนับถือมากอย่างสุจริตใจ

พระมหาเทพกษัตรสมุห

เรื่องที่ ๓

เนื่องจากระหว่างที่จบชั้นมัธยม ๘ ครั้งแรกของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ บังเอิญสอบได้คะแนนเป็นเยี่ยม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เข้ารับราชการในกรมมหาดเล็กรับใช้กองตั้งเครื่อง ครั้นเริ่มทรงสาธิตวิชาการปกครองแบบประชาธิปไตยขึ้นโดยตั้งดุสิตธานีเมืองสมมุติขึ้นเป็นเครื่องสาธิตแล้ว ก็ทรงสมมุติพระองค์เองเป็นเพียง นายราม ณ กรุงเทพ ฯ และทรงสมมุติให้ข้าพเจ้าเป็นเสมียนประจำออฟพิศท่านเพียงคนเดียวเท่านั้น

นายราม ณ กรุงเทพ ฯ มีน่าที่เป็นทนายความและรับเป็นที่ปรึกษาราชการทุกอย่างด้วย เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าผู้ทำหน้าที่เสมียนได้เรียนรู้ด้านประสบการณ์ของแบบประชาธิปไตยและพระราชประสงค์อันแท้จริงเรื่องดุสิตธานีมากพอสมควร

ขณะนั้นบุคคลภายนอกแม้แต่ปัญญาชนบางท่านก็โดยเสด็จไม่ทันทางพระราชกุศโลบายการปกครอง เช่นแทนที่จะศึกษาหาความรู้ถึงระบบการปกครองที่มีประโยชน์ล่วงหน้าล่วงสมัย กลับหาเรื่องโจ่ ๆ ติเตียนพระองค์ท่านลับหลังว่าทรงเล่นเมืองตุ๊กตาเหมือนเด็ก ๆ และเสียงนี้ก็ยังเข้าหูข้าพเจ้าอยู่นานหลายสิบปี

ฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้าถูกตั้งให้เป็นสารานิยกรและกรรมการกองพิธีการของงานวชิราวุธานุสรณ์ประจำปีแล้ว ในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ ซึ่งเริ่มงานในวัน ร. ๖ เสด็จสวรรคต ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสเขียนเรื่อง "ดุสิตธานี เมืองประชาธิปไตย" ลงในหนังสือวชิราวุธานุสรณ์ดังปรากฏ

ดุสิตธานี เมืองประชาธิปไตย

เรื่องพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงสร้าง ดุสิตธานี, ซึ่งเป็นเมืองประชาธิปไตยขึ้นเมื่อ พระพุทธศักราช ๒๔๖๑ นั้น ก่อนอื่นผมขอเตือนความทรงจำของท่านผู้มีเกียรติว่า เป็นเวลาก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็น รัฐธรรมนูญเกือบ ๑๕ ปีเต็ม

ผมในฐานะที่ได้เคยรับใช้ใกล้ชิดพระยุคลบาทมาตั้งแต่เสวยราชย์คนหนึ่ง มีประสบการณ์มาพอที่จะเรียนให้ท่านผู้มีเกียรติทราบว่า พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะทรงสอนประชาชนคนไทยให้รู้จักการปกครองตัวเองแบบประชาธิปไตยอย่างแน่นอน ครั้นแล้วในขั้นต่อไปผมก็คาดว่า ถ้าไม่เสด็จสวรรคตเสียก่อนแล้ว ก็คงจะได้มีการพระราชทานรัฐธรรมนูญแด่ประชาชนคนไทยด้วยเหมือนกัน ทั้งนี้เพราะตามความสังเกตของผมเห็นมีประจักษ์พยานหลายเรื่องที่แสดงว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ นั้นทรงเป็นนักประชาธิปไตยยิ่งกว่าราชาธิปไตย แม้แต่การทรงแสดงละคร ก็มิใช่ว่าจะทรงแสดงเป็นพระเอกเลยสักครั้ง

จะเห็นได้ว่าหลังจากที่ทรงนำชาติเข้าร่วมรบชนะสงครามโลกครั้งที่ ๑ แล้ว ก็ทรงเห็นชัดว่าจะต้องบอกเลิกสัญญาผูกมัดได้แน่นอน เมื่อพ้นจากสัญญาผูกมัดแล้วก็ทรงเห็นควรที่จะมอบให้คนไทยมีการปกครองตนเองตามแบบประชาธิปไตยได้ หากแต่ทรงตระหนักดีว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ต้องใช้ ตัวหนังสือ ที่บรรดาผู้แทนราษฎรผ่านิติเป็นผู้บัญญัติขึ้น เพื่อใช้เป็นอำนาจในการปกครองคนทั้งชาติ แต่คนไทยเราในสมัยนั้นยังรู้หนังสือกันไม่ถึง ๒๐ ในร้อย ส่วนที่เหลืออีก ๘๐ ในร้อยไม่รู้เรื่องเลย ความจริงแล้วจะเป็นการปกครองแบบไหนก็ตาม ความสำคัญอยู่ที่คน ถ้าเป็นแบบราชาธิปไตยก็ขึ้นอยู่กับในหลวงองค์เดียว ในหลวงดี ชาติก็ดี ในหลวงไม่ดี ชาติก็ไม่ดี ไม่มีอะไรเป็นหลักประกัน แต่ถ้าเป็นแบบประชาธิปไตยแล้ว คนทั้งชาติจะต้องมีความรู้เป็นส่วนมากจึงจะสามารถปกครองตัวเองตามแบบประชาธิปไตยได้อย่างเรียบร้อย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะให้คนไทยเรารู้หนังสือเสียก่อนจึงจะพระราชทานรัฐธรรมนูญ จึงได้ประกาศพระราชกฤษฎีกาบังคับใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นเมื่อ พระพุทธศักราช ๒๔๖๔ นี่คือหลักฐาน

แต่จะอย่างไรก็ตาม การที่จะให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบนั้น เพียงแต่รู้หนังสืออย่างเดียวหาพอไม่ จำเป็นยิ่งที่จะต้องเรียนรู้วิถีทางของการปกครองแบบประชาธิปไตยให้ถูกต้องอีกด้วย เพราะมิฉะนั้นผู้ที่ไม่ชำนาญในการบริหารชาติ ก็จะ

ใช้การออกกฎหมายกันแบบทดลองดูผลแห่งความผันของคนอยู่เรื่อยไป เช่นออกกฎหมายไปแล้ว ไม่ได้ผลก็ประกาศว่า กฎหมายฉบับนั้นเป็นโมฆะเป็นต้น

เหตุนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งผมรู้สึกว่าพระองค์ทรงเป็นพระ-บรมครูชั้นยอด จึงได้ทรงสอนวิธีการปกครองแบบประชาธิปไตยแก่บรรดานักปกครองชั้นนำ ซึ่งดูเหมือนจะไม่มีอะไรดีเท่ากับการนำเอาของจริงมาสาธิตให้เห็น เช่นคุสิตธานีเมืองประชาธิปไตยแห่งนี้ ประชาธิปไตยเป็นของใหม่สำหรับคนไทยใน พ.ศ. ๒๔๖๑ อย่างแท้จริง แม้แต่ขณะที่ทรงสอนการปกครองแบบสาธิตอยู่นั้น คนชั้นบัญญาชนหลายท่านยังไม่เข้าใจ หรือที่เรียกกันว่า ตามท่านไม่ทัน ต่างพากันวิพากษ์วิจารณ์พระองค์ท่านว่า "ในหลวงทรงเล่นบ้านเล็กเมืองน้อยเหมือนเด็ก ๆ ไม่เห็นมีแก่นสารอะไรเลย"

พระบาทสมเด็จพระบรมครูทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ความหลงทางของคนพวกนี้ มิฉะนั้นจะลุกลามเป็นเรื่องใหญ่ต่อไป โดยปรากฏหลักฐานอยู่ในหนังสือพิมพ์คุสิตสมัย รายวันของคุสิตธานี คือ เปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกเข้าชมคุสิตธานีโดยการนำของบรรดามัคคุเทศก์ที่สอบคัดเลือกแล้วว่าจะให้ความรู้แก่ผู้ชมได้ถูกต้องเป็น ๓ พวก คือ มัคคุเทศก์ชั้น ๑ ก็มีสิทธินำคนภายนอกเข้าชมได้จำนวนมากคน แล้วชั้น ๒—๓ ก็ลดหลั่นลงมา นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้คนภายนอกสมัครเข้าเป็นทวยนาคร ตามหลักเกณฑ์ที่ได้ตั้งไว้อีกด้วย

ผมยังจำได้ว่ามีนักปกครองมือดี ๆ ชั้นเยี่ยมหลายท่าน เช่น เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย, สมุหเทศาภิบาล, เจ้าเมือง ฯ ล ฯ ได้ยื่นใบสมัครเข้าเรียนในโรงเรียนสาธิตชั้นสูงแห่งนี้ด้วยเหมือนกัน คือ การสมัครเข้าเป็นทวยนาครของคุสิตธานีนั่นเอง เมื่อคนนอกได้เข้าศึกษาจนรู้แจ้งเห็นจริงแล้ว ความหลงผิดก็น่าจะหมดไปเอง นี่ก็นับว่าเป็นพระราชกุศโลบายอย่างหนึ่ง

เพื่อประดับความรู้บางเรื่อง ต่อไปนี้ผมใคร่จะย้อนหลังไปกล่าวถึงเรื่องความจำเป็นในการที่ต้องทรงใช้พระอุสาหวิริยะอย่างแรงกล้า ในอันที่จำต้องบอกเลิกสัญญาทรราษฎร์ที่รัชกาลที่ ๔ จำพระทัยต้องทำไว้อย่างไม่มีกำหนดบอกเลิกว่าความจำเป็นนั้นคืออะไร เมื่อท่านผู้มีเกียรติฟังจบแล้วก็ขอได้โปรดพิจารณาเอาเองเถิดครับ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวของไทยเราครั้งนั้น เรื่องสัญญาผูกมัดทางการเมืองที่เกี่ยวกับศาลกงสุล และจะเก็บภาษีสินค้าขาเข้าได้ไม่เกินร้อยละ ๓ ยังหาโอกาสที่จะยกเลิกมิได้ เป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคใหญ่ ๆ ในด้านความเจริญก้าวหน้าของ

ชาติไทยที่สำคัญยิ่ง ทั้งในด้านดุลแห่งอำนาจทางกฎหมาย ซึ่งเป็นหัวใจของการปกครองประเทศ และเศรษฐกิจการค้าที่จะทำให้ประชาชนได้อยู่ดีกินดีอีกด้วย

เฉพาะประเด็นที่ยอมให้ชาวต่างชาติมาตั้งศาลเตี้ยพิจารณาข้อพิพากษาเกี่ยวกับคนที่อยู่ในบังคับของเขาขึ้นในเมืองไทยเรา แล้วจะเกิดความเสียหายอย่างไรบ้างนั้น โปรดฟังเรื่องจริงที่ผมได้เห็นมาด้วยตาของผมเองสักเรื่องหนึ่ง คือ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๑ จะเป็นวันเดือนไหนผมจำไม่ได้ถนัดนัก ผมกำลังหนุ่มคะนอง วันหนึ่งได้เดินเข้าไปในตรอกสะพานหันเข้าทางด้านถนนพาหุรัด แต่ก่อนนี้พอเข้าไปหน่อยก็ต้องเดินข้ามสะพานหัน ผู้ใหญ่เล่าว่าเดิมเขาใช้หันสะพานให้เรือประทุนที่มีหลังคาลอดได้จริง ๆ พอผมเข้ามสะพานไปแล้วก็เห็นเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งสมัยนั้นราษฎรเรียกกันว่าโปลิศ กำลังสาละวนสั่งให้ร้านค้าที่นำของในร้านออกมาวางล้ำที่สาธารณะ ยกขนของเหล่านั้นออกให้พ้นทางเดิน ทั้งนี้เพื่อป้องกันชาวชนบทที่เดินดูอะไรเพลินจนไปเหยียบเอาอ่างกะบี่ของแม่ค้าแตก ดังที่เคยพูดเป็นคำล้อกันอยู่ในสมัยนั้นบ่อย ๆ ผมกำลังนึกนิยมในความหวังดีของโปลิศหรือพลตระเวนอยู่อย่างมาก เพราะช่วยให้ผมได้มีโอกาสเดินพลางชมแม่ค้างาม ๆ ไปพลางโดยไม่จำต้องคอยพะวงเรื่องการเหยียบอ่างกะบี่เท่าใดนัก ครั้นแล้วผมก็เดินต่อไป ห่างจากเชิงสะพานไปประมาณ ๓๐ เมตรเห็นจะได้ ร้านค้าทางด้านซ้ายมือผมเกิดมีเสียงส่งภาษาจีนกันลั่นเล้ง ผมฟังไม่รู้เรื่อง แต่เห็นจีนคนหนึ่งอายุประมาณกลางคนสังเกตดูท่าทีว่าจะเป็นเจ้าของร้านเพราะเห็นชี้มือให้คนในร้านช่วยกันขนของที่อยู่ในร้านเรียบร้อยออกมาวางกลางถนนให้มันเกะกะทางเดินเล่นอย่างโก้ ๆ แล้วจีนผู้นั้นก็ยืนท้าวสะเอวในท่าเบ่งหันหน้าไปคอยดูทางโปลิศ ผมว่าถ้าท่านผู้มีเกียรติ ณ ที่นี้อยู่ในสภาพผมในขณะนั้น ก็คงจะต้องสนใจหยุดดูว่าจะเกิดอะไรขึ้นเป็นแน่ เวลาผ่านไปไม่ถึง ๑๕ นาที กลุ่มโปลิศ ๔-๕ คนก็มาเผชิญหน้ากับจีนผู้นั้น จำได้ว่ายังไม่ทันที่โปลิศจะพูดว่ากระไร จีนผู้นั้นก็พูดขึ้นก่อนว่า

"อั๊วจะวางของ ๆ อั๊วไว้ที่นี่ ล้อจะให้อั๊วขนไปไหน ?"

เจ้าหน้าที่หัวหน้าโปลิศก็ตอบอย่างคนอารมณ์เย็นว่า

"ก็ต้องขนไปวางให้พ้นทางเดินสาธารณะซี ! เพราะไม่ยังงั้นคนเดินเขาอาจเหยียบทำให้ของเสียหายได้"

คนจีนคนนั้นพูดอย่างสบัดหน้าท่าทางเบ่งว่า

"อั๊วเป็นคนชับเจ๊กอังกิด ล้อจะมาบังคับอั๊วไม่ได้ ต้องไปแจ้งกงสุลของอั๊วก่อน ล้อจะว่ายังงาย"

กลุ่มโปลิศยืนสงบอยู่สักอึดใจหนึ่งแล้วหัวหน้าก็ขอดูหลักฐาน หนังสือสำคัญจากจีนผู้นั้น เขาก็ไปหยิบออกมาให้ดู นายโปลิศดูแล้วก็คืนให้จีน แล้วก็พากันออกเดินต่อไปอย่างสงบ เห็นจีนคนนั้นทำท่าประหนึ่งยั่มเยาะอย่างคนมีชัย เลือดคนหนุ่มของผมร้อนระอุฉีดขึ้นผิวหน้าจนร้อนผ่าวรีบเดินสาวเท้าตามเข้าไป จับแขนหัวหน้าโปลิศแล้วถามว่า "เขามาอาศัยหากินบนผืนแผ่นดินไทยแท้ๆ ทำไมจึงบังคับเขาไม่ได้ คนที่คุณไล่เขาไปแล้วเขาจะไม่น้อยใจในความไม่เสมอภาคที่คุณทำไปแล้วบ้างหรือ ?" หัวหน้าโปลิศคนนั้นอธิบายให้ผมฟังอย่างแบบคนใจเย็นว่า "เรื่องของคนในบังคับต่างชาตินั้น ผมไปทำอะไรเขาไม่ได้ดอก เพราะถ้าจะดำเนินคดีกับเขาก็ต้องส่งเรื่องให้ศาลกงสุลของเขาเป็นผู้พิจารณาคดี กฎหมายของเขาจะเหมือนของเราหรือไม่ผมไม่รู้ เคยส่งเรื่องไปศาลกงสุลหลายเรื่องแล้ว เขาว่าคนของเขาไม่ผิดสักครั้งเดียว นี่แหละครับที่ผมไม่อยากจะไปยุ่งเกี่ยวกับเขาที่เป็นคนในบังคับต่างชาติ" เถอะดู ผมประหลาดใจมากในเมืองเราแท้ๆ แต่ใช้กฎหมายต่างชาติ

ต่อๆ มาเรื่องของศาลกงสุลนี้เป็นต้นเหตุทำให้เกิดตั้งเป็นสมาคมอั้งยี่ขึ้น หลายคณะ เช่น คณะซาเตี๊ยม ลักเตี๊ยม คณะปล่องเหลี่ยมพวกนี้ได้ใช้อำนาจทำการอันธพาลต่างๆ แถวบริเวณถนนตก จนถึงกับต้องดำเนินการเจรจาทางการทูตการเมืองกันเป็นการใหญ่ เรื่องเหล่านี้ผมทราบจากหนังสือพิมพ์รายวัน ๒ ฉบับ คือ หนังสือพิมพ์ไทยลงข่าวหนักไปในทางความเสียหายของประชาชนคนไทย ส่วนหนังสือพิมพ์รายวันที่ชื่อเดลิเมล์นั้น ดูจะหนักไปในทางที่เรียกกันว่า ฝ่ายค้านและเป็นปากเสียงของชาวต่างชาติด้วย

สำหรับเรื่องที่ปรากฏในสัญญาผูกมัดอย่างขาดความเป็นธรรมที่ว่า ชาติไทยจะเก็บภาษีศุลกากรจากสินค้าขาเข้าจากต่างประเทศได้อย่างมากไม่เกินร้อยละ ๓% นั้น ก็เป็นต้นเหตุทำให้เศรษฐกิจในสมัยของพระองค์ต้องตกต่ำลงอย่างน่าใจหาย เพราะขาดเงินตราต่างประเทศลงทุกวัน เนื่องจากชาติไทยเราส่งข้าวสารและไม้ขอนสักไปขายต่างประเทศ ทางเขาเก็บภาษีมากตามชอบใจ เราต้องลดราคาของลงเขาจึงจะซื้อทำให้เราได้เงินตราต่างประเทศน้อยไปกว่าอัตราส่วนของค่าน้ำเงิน เมืองเราเป็นเมืองกสิกรรมย่อมต้องการเครื่องเหล็กจากต่างประเทศซึ่งเป็นเมืองอุตสาหกรรม เขาจะตีราคาแพงเท่าใดเราก็จำต้องซื้อ ส่วนภาษีที่รัฐบาลจะเก็บจากเขาเป็นส่วนกลางของรัฐบาลนั้น จะเป็นสินค้าจำเป็นหรือไม่จำเป็นก็เก็บ

ได้อย่างมากเพียงร้อยละ ๓ เท่านั้น อย่างนี้รายได้ของรัฐจะไม่ตกต่ำลงทุกวัน ๆ อย่างไรได้ ตอนท้ายสุดแห่งรัชสมัยของพระองค์ถึงต้องร้องขอให้เซอร์เอ็ดเวิดคุกของอังกฤษเข้ามาช่วย เป็นที่ปรึกษาการคลัง เขาก็แนะให้มีการดุลยภาพกันเป็นการใหญ่ ดังที่ท่านผู้สูงอายุเคยทราบ

พระราชภารกิจอันหนักยิ่งของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ก็คือการหาทางบอกยกเลิกสัญญาทรราษฎร์ที่ผูกมัดประเทศเราอยู่ในขณะนั้น ถ้าจะคิดถึงอำนาจของกำลังคนและอำนาจของกำลังอาวุธแล้ว ประเทศไทยเราในขณะนั้นไม่มีทางที่จะใช้เป็นเครื่องบอกเลิกสัญญาได้เลยเป็นอันขาด

จำได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ เสด็จขึ้นครองราชสมบัติได้ประมาณ ๕–๖ ปี มหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ก็ระเบิดขึ้นทางภาคพื้นยุโรป ด้วยพระปรีชาญาณอันสามารถทรงเห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะหาทางบอกเลิกสัญญามหาประลัยนี้เสียได้โดยการลงทุนลงแรงเข้าร่วมรบกับฝ่ายพันธมิตร ซึ่งความเป็นนักการเมืองของพระองค์ทรงทราบแน่แล้วว่าจะต้องเป็นฝ่ายชนะอย่างไม่มีปัญหา

ในขั้นเตรียมการประกาศสงครามนั้น ผมได้ทราบจากผู้ใหญ่ที่น่าเชื่อถือว่าได้มีการประชุมแบบเดียวกันกับการประชุมสภาผู้แทนราษฎรในปัจจุบันนี้ คือ มีทั้งฝ่ายรัฐบาลเป็นผู้เสนอและฝ่ายค้าน เพื่อให้การกระทำลุล่วงไปโดยปราศจากข้อสงสัยต่าง ๆ โดยสิ้นเชิง แน่ละฝ่ายเสนอของรัฐบาลก็คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงให้เหตุผลว่า ขอเสนอญัตติให้ประเทศสยามประกาศสงครามกับประเทศเยอรมันนี โดยทำการร่วมรบกับฝ่ายพันธมิตร ซึ่งทรงคาดการณ์ว่าจะต้องเป็นฝ่ายชนะแน่ เพราะถ้าสงครามยุติแล้วและประเทศเราเป็นฝ่ายชนะสงคราม ประโยชน์อันจะพึงมีพึงได้นับว่ามหาศาลทีเดียว เช่น

๑. อาจบอกเลิกสัญญาผูกมัดกับต่างประเทศได้อย่างแน่นอน

๒. ทั่วโลกอาจรู้จักประเทศไทยว่าเป็นชาติเอกราช อย่าง สมบูรณ์ ชาติ หนึ่ง ใน ทวีป เอเชีย เพราะขณะนั้นเคยมีนักเรียนไทยที่ถูกส่งไปศึกษาในประเทศยุโรปหลายคนกลับมาเล่าให้ฟังว่า ชาวยุโรปส่วนมากไม่ยอมเชื่อว่าประเทศสยามเป็นประเทศเอกราชหาว่าคนไทยพูดโม้ ที่จริงนั้นฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาก็เป็นเมืองขึ้น (โคโลนี่) ของประเทศฝรั่งเศสส่วนทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาก็เป็น โคโลนี่ ของอังกฤษแล้ว เหตุใดจึงมาคุยอวดว่า ประเทศสยามยังคงเป็นประเทศเอกราชอยู่อีก

ด้วยเหตุนี้ ถ้าเราเป็นฝ่ายรบเคียงบ่าเคียงไหล่กับฝ่ายชนะแล้ว ประโยชน์อันเป็นเกียรติยิ่งนี้ จะทำให้เศรษฐกิจการค้าของประเทศเรารุ่งเรืองต่อไปในอนาคตอย่างแน่นอน ฯลฯ จึงเห็นควรประกาศสงคราม

ต่อไปโอกาสของจอมพลสมเด็จเจ้าพ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสนาธิการใหญ่ของทหาร ซึ่งทรงตั้งพระองค์เป็นฝ่ายค้าน ทรงแสดงความคิดเห็นว่า เราเป็นชาติเล็กทุนทรัพย์ก็น้อย ประเทศเยอรมันก็ไม่เคยมาทำการก้าวร้าวแบบล่าเมืองขึ้นกับประเทศเรา นับว่าเป็นมิตรประเทศที่ดีประเทศหนึ่ง ฉะนั้นจึงไม่เห็นด้วยกับการที่จะประกาศสงครามครั้งนี้ เพราะการที่จะส่งทหารไทยไปร่วมรบถึงประเทศยุโรปนั้น จำต้องสิ้นเปลืองทั้งทุนทรัพย์และชีวิตคนไทยอันพึงสงวนอย่างมากมายและไร้ความจำเป็น อีกประการหนึ่งตามข่าวก็เห็นว่าประเทศเยอรมันซึ่งเป็นฝ่ายอักษะหรือแกนสัมพันธ์กำลังทำการรบได้เปรียบฝ่ายสัมพันธมิตรอยู่ด้วย ฉะนั้นการที่จะลงเนื้อเห็นว่าฝ่ายสัมพันธมิตรชนะแน่นั้นเป็นที่น่าพิศวงอยู่ นอกจากนี้ยังได้ทรงหาเหตุมาค้านอีกมากมายจนเห็นได้ว่า ความเห็นส่วนมากของที่ประชุมน่าจะตกเป็นของฝ่ายค้านแน่แล้ว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ก็ทรงประกาศในที่ประชุมว่า "ถึงเวลาแล้วที่จะลงคะแนนลับตัดสินว่า จะรบหรือไม่รบ แต่จะอย่างไรก็ตามวิธีการประชุมแบบประชามติแบบนี้ ถ้าฝ่ายรัฐบาลแพ้ต้องถอนญัตติแล้ว พระองค์ก็ทรงยินดีสละราชบัลลังก์ทันที"

ผมว่าพระกระแสรับสั่งตอนท้ายที่ว่า ถ้าทรงแพ้มติที่ประชุมแล้วจะทรงลาออกจากพระเจ้าแผ่นดินนี่แหละ ที่ทำให้นับคะแนนฝ่ายตัดสินใจว่า ต้องรบเป็นเอกฉันท์ไปเลย

สิ่งที่ผมได้ยินล้นเกล้า ฯ รับสั่งชมเชย สมเด็จกรมหลวงพิษณุโลก อยู่บ่อยก็คือ สมเด็จพระอนุชาธิราชพระองค์นี้ สมเป็นนักประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบจริง ๆ เพราะเวลาประชุมทำหน้าที่เป็นฝ่ายค้านอย่างเต็มที่ แต่พอถึงตอนที่มติที่ประชุมว่าต้องรบแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอก็ทรงทำหน้าที่เสนาธิการทันทีเหมือนกันคือ ล้วงหยิบซองหนังสือแผนการส่งกำลังรบออกมาจากกระเป๋าเสื้อฉลองพระองค์ แล้วก็ทรงอ่านอธิบายแผนการรบ ซึ่งทรงเตรียมไว้ก่อนแล้วตามแบบของเสนาธิการอย่างพร้อมสรรพ เฉพาะอย่างยิ่งได้ทรงประกาศในที่ประชุมแถมท้ายไว้อย่างหนักแน่นว่า แต่บัดนี้ต่อไปถ้าผู้หนึ่งผู้ใดคิดหรือกล่าวว่าไม่เห็นพ้องด้วยกับการประกาศสงครามครั้งนี้แล้ว ทางการจะถือเอาเป็นความผิดฐานเป็นขบฏต่อราชอาณาจักรทันที

ผลแห่งการสงครามโลกครั้งนั้นท่านผู้มีเกียรติก็ทราบดีแล้วว่าประเทศสยามได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่ชนะสงครามโลก โดยที่ไม่ต้องเสียชีวิตทหารไทยในการรบเลยแม้แต่คนเดียว นี่ก็เพราะพระปรีชาญาณของล้นเกล้า ฯ ใช่หรือไม่

ต่อไปก็ทรงเริ่มพิธีการบอกยกเลิกสัญญาผูกมัด โดยส่งพระยาบุรีนวราษฐ (ชวน สิงหเสนี) ออกไปเป็นราชทูตประจำราชสำนักประเทศอังกฤษ เพราะทรงเห็นว่า ขณะนั้นจุดสำคัญเรื่องสัญญาฉบับนี้อยู่ที่อังกฤษ ถ้าอังกฤษยอมเลิกแล้ว ชาติอื่น ๆ ก็คงยอมตาม แต่สัญญานี้ให้ผลยกเลิกเด็ดขาดเอาตอนที่เสด็จสวรรคตแล้วและเป็นตอนที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ เสด็จขึ้นครองราชสมบัติพอดี เพราะจำได้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ แต่งพระองค์ไว้ทุกข์เลี้ยงฉลองการเลิกสัญญาที่พระที่นั่งอัมพรสถาน ยังจำพระกระแสรับสั่งกับบรรดาแขกที่รับเชิญได้ว่า "การเลี้ยงวันนี้เป็นการเลี้ยงฉลองในการบอกเลิกสัญญาผูกมัดของต่างประเทศได้อย่างบริบูรณ์ นับว่าประเทศไทยมีอิสรภาพอย่างเต็มที่แล้ว แต่งานชิ้นสำคัญนี้สำเร็จลงด้วยน้ำมือของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทั้งสิ้น หาใช่เกิดจากพระองค์แต่อย่างใดไม่"

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ส่งพระยาบุรีนวราษฐออกไปเจรจาการเมืองตอนที่เริ่ม ดุสิตธานี พอดี ปรากฏในข่าวดุสิตสมัยและภายหลังที่ทรงแน่พระทัยว่าจะต้องบอกเลิกสัญญาผูกมัดได้แน่แล้ว ก็ทรงค้นหาวิธีที่จะทำให้คนไทยทุกคนร่วมแรงร่วมใจกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวแบบมดแดง เพราะเมื่อรวมกำลังใจกันรักชาติไทยทุกคนแล้วก็จะเป็นพลังงานมหาศาลอันยิ่งใหญ่ที่จะนำชาติไปสู่ความสำเร็จตามปรารถนาทุกประการ เพื่อที่จะให้ประชาชนมีความเข้าใจซึ่งกันเป็นอย่างดีนั้น ไม่มีเครื่องมืออะไรในสมัยนั้นจะดีเท่ากับการประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์ พร้อมทั้งทรงโปรดการปกครองแบบประชาธิปไตยอยู่ก่อนแล้วด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ จึงทรงสมมุติพระองค์เป็นเอกชนคนหนึ่งเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์รายวัน ทรงใช้นามปากกาว่า *รามจิตติ อัศวพาหุ* และ *พันแหลม* ส่วนมากลงในหนังสือพิมพ์ไทยรายวัน โรงพิมพ์ไทยในสมัยนั้นตั้งอยู่ที่ใกล้สี่แยกสะพานแม้นศรี เยื้องตรงข้ามกับวัดสระเกษ จำได้ว่าบทความที่ลงในหนังสือพิมพ์ที่สำคัญ และเรียกร้องความสนใจของมหาชนได้มากที่สุด คือเรื่องที่เปรียบชาวต่างชาติที่มาอาศัยหากินบนผืนแผ่นดินไทยที่แสดงอาการขัดขวางความเจริญของบ้านเมืองว่า เปรียบเสมือนโคลน

ที่มาพอกติดล้อเกวียน ซึ่งพระองค์ทรงขับเคลื่อนทางนำชาติไปสู่ความเจริญ ทำให้การเดินทางต้องล่าช้าไป เพราะหนักแรงโคที่ลากเกวียน บทความเรื่องนี้นักอ่านหนังสือพิมพ์โดยทั่วไปเรียกกันย่อ ๆ ว่า "เรื่องโคลนติดล้อ" เหตุที่เรียกร้องความสนใจมหาชนได้มากที่สุดก็เพราะมีนักเขียนมือดี ๆ หลายท่านเขียนบทความเป็นทำนองนักการเมืองฝ่ายค้านวิพากษ์วิจารณ์บทความของพระองค์ เป็นทำนองล้อติดโคลน ลงในหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ กำมันโต วายาโม และหนังสือพิมพ์โหลอื่น ๆ กันอย่างสนุกสนาน แต่ในบรรดานักวิพากษ์วิจารณ์เหล่านั้นดูเหมือนจะพูดจามีความหมายดีอยู่เพียง ๒ นามปากกาเท่านั้น คือ "โคนันทวิศาล" (พระยาอุดมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่สมมุติตัวเป็นโคเทียมเกวียนของพระเป็นเจ้า ซึ่งหมายถึงว่าเป็นผู้อยู่ในที่เกิดเหตุด้วยผู้หนึ่ง) กับผู้ที่ใช้นามปากกาว่า "ทุ่นดำ" (นายพลเรือตรี พระยาวินัยสุนทร พระธรรมนูญทหารเรือ สมัยนั้นคำว่าทุ่นดำหมายถึงที่สำหรับใช้จอดเรือเดินสมุทรลำใหญ่ ๆ ที่ทาสีแดงเพื่อใช้จอดผูกล่ามเรือแทนการลงสมอได้อย่างแน่นหนาไม่เคลื่อนที่ได้ แต่ของท่านทาสีดำ เพื่อให้เป็นการตรงกันข้ามกับความเห็นสีขาวของรามจิต)

ตามหลักวิชา Social psychology คือจิตวิทยาสังคมนั้น ฝ่ายค้านมักจะได้รับความนิยมชมชอบ เพราะความสนุกและความเห็นจริงอย่างเผิน ๆ เป็นส่วนมากเป็นธรรมดา เช่น

โคนันทวิศาล ก็รำพันถึงความลำบากยากเข็ญ ในการที่ต้องลากเกวียนของพระเป็นเจ้าทั้ง ๆ ที่วัวเกลียดความสกปรกของโคลนตม และไม่ชอบการเบียกน้ำอยู่แล้ว พระเป็นเจ้าก็ยังขับให้เกวียนต้องผ่านสิ่งโสโครกเหล่านี้ ดู ๆ ก็คล้ายกับผู้ขับเกวียนตั้งใจจะทรมานโคนันทวิศาลของท่านมากกว่าอื่น ช่างไม่หาทางที่จะไปอย่างราบรื่นเสียบ้างเลย

ทุ่นดำ ก็ช่วยสนับสนุนเป็นทำนองค้านว่า การที่ผู้ขับเกวียนบังคับเกวียนให้เดินทางผ่าโคลนตมนั้น น่าจะรู้ดีอยู่แล้วว่าธรรมชาติของโคลนมันก็จับติดล้อจนทำให้การเดินทางต้องล่าช้าเพราะความหนักและความผิดไม่น่าจะโทษใครทั้งนั้น ควรจะโทษตัวเองมากกว่า คือเป็นเรื่องของล้อติดโคลน ไม่ใช่ โคลนมาติดล้อ

ระหว่างนั้นผีปากรามจิต โคนันทวิศาล และทุ่นดำได้ลงบทความโต้ตอบกันในหนังสือพิมพ์รายวันติดต่อกันไปแทบทุกวัน ผู้อ่านสนุก หนังสือพิมพ์ขายดีมาก หน้าที่

ราชการของผมเป็นมหาดเล็กหลวงตั้งเครื่องเสวย ได้สังเกตเห็นว่าในเวลาเสด็จลงเสวยพระกระยาหารตอนค่ำที่พระที่นั่งพิมานจักรีพระราชวังพญาไทนั้น มักจะทรงรับสั่งถึงข้อความที่ทรงใช้โต้ตอบกันในหนังสือพิมพ์บ่อยครั้ง บางครั้งก็มีเสนาบดีกระทรวงทหารเรือมาร่วมโต๊ะเสวยด้วย

อยู่มาวันหนึ่ง เวลาประมาณ ๑๑ น. เศษ ผมได้ขึ้นไปบนพระที่นั่งชั้นล่างบังเอิญพบกับพระยานรรัตน์ราชมานิต ซึ่งบวชเป็นพระอยู่ที่วัดเทพศิรินทร์ ซึ่งขณะนั้นทำหน้าที่เป็นหัวหน้ามหาดเล็กห้องพระบรรทม กำลังเชิญแฟ้มหนังสือราชการที่ทรงสั่งการเสร็จแล้วไปส่งให้กรมราชเลขานุการดำเนินการ ท่านได้เล่าให้ผมฟังว่า

ในเช้าวันนั้นตอนเสด็จออกจากห้องพระบรรทมมาถึงห้องทรงพระอักษรที่ชั้น ๒ ของพระที่นั่งพิมานจักรี ได้ทรงหนังสือราชการที่บรรดาเสนาบดีส่งมาขอพระราชทานพระราชวินิจฉัยทรงสั่งการอยู่นั้น พอทรงไปถึงเรื่องที่เสนาบดีกระทรวงทหารเรือขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตปลดพระยาวินัยสุนทร พระธรรมนูญทหารเรือออกจากราชการฐานปฏิบัติราชการไม่ก้าวหน้าเท่านั้น ก็ทรงใช้พระหัตถ์ตบโต๊ะทรงพระอักษรดังลั่น พร้อมกับมีพระกระแสรับสั่งว่า "ใครเป็นผู้รู้ดีว่าฉันจะไล่พระยาวินัยออกจากราชการ คนดีๆ อย่างนี้ฉันต้องเลี้ยงไว้ใช้ เขาเป็นคนมีความบริสุทธิ์ใจ มีความรู้ จึงกล้าเขียนบทความโต้ตอบฉันได้ เขาดีกว่าคนจำพวกที่คอยแต่สอพลอเห็นเจ้านายทำอะไรก็ชมว่าดีไปเสียหมดทุกอย่าง คนดีอย่างนี้ฉันชอบ" แล้วก็ทรงหยิบปากกาหมึกแดงทรงเขียนข้อความลงในนั้น ซึ่งเจ้าคุณนรรัตน์ได้อ่านในตอนรับจากพระหัตถ์มาแล้วว่า "ไม่อนุญาตให้ปลดพระยาวินัยฯ ออกจากราชการพระธรรมนูญทหารเรือ และอนุมัติให้ ให้สายสพายปถมาภรณ์มงกุฎไทยเป็นบำเหน็จความชอบในการกล้าแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์แก่ตัวฉันและชาติ"

ท่านที่เคารพรักทั้งหลาย ตามที่ผมได้เล่าถึงเหตุการณ์บางเรื่องในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎกล้าฯ มาให้ท่านฟังแล้วนี้ ผมเข้าใจว่าพอจะมีทางที่จะทำให้ท่านผู้มีเกียรติเห็นได้ว่าพระองค์ทรงโปรดวิธีการปกครองแบบประชาธิปไตยยิ่งว่าการปกครองแบบราชาธิปไตยบ้างกระมัง ถ้าสมจริงตามความคาดคะเนของผมตามนี้แล้ว การออกพระราชบัญญัติบังคับใช้กฎหมายประถมศึกษาในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ก็ดี การสร้างดุสิตธานีซึ่งเป็นเมือง

ประชาธิปไตยขึ้นเพื่อสาธิตการปกครองแบบประชาธิปไตยก็คี ย่อมเป็นพยานหลักฐานในอันที่จะทรงโปรดพระราชทานรัฐธรรมนูญโดยไม่จำต้องมีการยึดอำนาจในวันข้างหน้าอย่างแน่ ๆ

สวัสดีครับ

พระมหาเทพกษัตรสมุห

(เนื่อง สาคริก)

บ้านเลขที่ ๔๙ ถนนเศรษฐศิริ

สามเสนใน อำเภอพญาไท

พระนคร ๔

เรื่องที่ ๔

เมื่อข้าพเจ้ามีอายุเลย ๖ รอบมาแล้วก็รู้สึกตัวเองดังที่ท่านเจ้าคุณอนุมานราชธนว่าคือ ความสุขของผู้สูงอายุและว่างราชการแล้วก็คือ ความหลัง

ข้าพเจ้าเคยเล่าเรื่องเก่า ๆ ให้อนุชนฟัง บางคนเห็นประโยชน์ก็ยุให้ข้าพเจ้าเขียนไว้ แต่ข้าพเจ้าสำนึกตัวอยู่ทุกขณะจิตว่าถ้าจะริเป็นนักเขียนกับเขาก็คงอยู่ในจำพวกนักเขียนชั้นสวะ มิตร์บางคนก็สอนว่า ก็เขียนอย่างที่เล่าให้ใคร ๆ ฟังก็แล้วกัน เอาเป็นคกลง

เมื่อถูกเขาต่อว่าให้เขียนเรื่องเก่า ๆ ลงหนังสือวชิราวุธานุสรณ์บี พ.ศ. ๒๕๑๔ พอดีนึกถึงเพลงไทยสิงห์โตเล่นหางซึ่งขับร้องครั้งแรกในชีวิตและติดอกจับใจอยู่อย่างที่ไม่เคยเชื่อว่าเพลงฝรั่งมังค่าใหม่ ๆ เท่าใดก็ไม่มีทางจะสิงดวงใจของข้าพเจ้าให้ดีกว่านี้

คือ "เรานักเรียนมหาดเล็กเด็กในหลวง" นอกนี้จะใคร่เขียนเล่าให้เป็นความรู้รอบตัวแก่นักเรียนวชิราวุธรุ่นน้อง ๆ ด้วย จึงเขียนขึ้นแบบเล่าถึงจินตนาการลงในหนังสือวชิราวุธานุสรณ์

ดังปรากฏนี้

ความหลังของ "เรานักเรียนมหาดเล็กเด็กในหลวง"

ต้นกำเนิดของนักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

โดย พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)

การที่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า โรงเรียนมหาดเล็กหลวงนั้น เป็นที่น่าเชื่อว่า

เนื่องจากสมเด็จพระบิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ทรงตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นครั้งแรกในเมืองไทย ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ หรือเมื่อหนึ่งร้อยปีมาแล้วพอดี โดยพระราชทานนามว่า โรงเรียนราชกุมาร ซึ่งหมายถึงเจ้านายเท่านั้น ครั้งต่อมาอาจทรงเห็นว่า กุลบุตรทั่วไปก็ทรงอนุเคราะห์ให้เข้าเรียนได้ จึงพระราชทานนามใหม่ว่า โรงเรียนมหาดเล็ก เพราะรัชกาลที่ ๕ มีพระราชประสงค์ที่จะทรงผึกหัดอบรมกุลบุตร ของมหาดเล็กข้าพระราชสำนักที่ทรงรู้จักคุ้นเคย ให้ออกไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ต่างพระเนตรพระกรรณ

การตั้งโรงเรียนให้เป็นสถาบันผลิตหล่อบรมกุลบุตรที่ทรงคัดเลือกแล้ว ให้เรียนจบเข้ารับราชการในหน้าที่ปกครอง ถึงขั้นนายอำเภอ เจ้าเมือง สมุหเทศาภิบาลขึ้นไปนั้นนับเป็นสถานการศึกษาชั้นสูงสุดยอด

การที่จะเรียกชื่อโรงเรียนขณะที่ยังไม่มีคำว่า มหาวิทยาลัย นั้น สถาบันของมหาดเล็กซึ่งหมายถึงบรรดาข้าราชการที่อยู่ใกล้ชิดกับองค์พระมหากษัตริย์ ย่อมจะนับได้ว่าเป็นมหาวิทยาลัยชั้นสูงสุด เพราะเป็นการเรียนแบบสาธิตจากเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ๆ เฉพาะในด้านวิชาการปกครองนั้น นับเป็นทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติรวมกันไปในตัว นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้วิชาสังคมศาสตร์ชั้นสูงสุด ได้รู้จักคนสำคัญ ๆ อีกมาก ฉะนั้นคำว่าโรงเรียนมหาดเล็กขณะนั้น จึงมีความหมายสูงพอใช้

แต่คำว่ามหาดเล็กที่ไม่มีคำหลวงต่อท้ายนั้น ย่อมกินความหมายไปถึงบรรดามหาดเล็กของเจ้านายต่างกรมอื่น ๆ ด้วย อาจเป็นเพราะเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จึงทรงบันทึกไว้เมื่อวันที่ ๒๙ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ดังนี้จะเห็นได้ดังต่อไปนี้

"เรื่องตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวง วันที่ ๒๙ ธันวาคม นับว่าเป็นวันเกิดของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งได้เริ่มเปิดรับนักเรียนเป็นฤกษ์ในวันนี้ ได้ตั้งขึ้นที่โรงเรียนราชกุมารเก่า ใกล้หอพิธีพราหมณ์ในพระบรมมหาราชวัง ส่วนโรงเรียนมหาดเล็กเก่า ที่ได้ตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๕ สำหรับผลิตกุลบุตรออกรับราชการในกระทรวงมหาดไทยเป็นพื้นนั้น เปลี่ยนชื่อเป็น 'โรงเรียนข้าราชการพลเรือน' แต่วันนั้น"

ฉะนั้น การที่รัชกาลที่ ๖ ทรงเปลี่ยนชื่อ โรงเรียนมหาดเล็ก ของรัชกาลที่ ๕ ให้เป็น โรงเรียนมหาดเล็กหลวง นั้น แม้ทรงเพิ่มเพียงคำว่า หลวง ลงไปเพียงคำเดียวก็ทำให้จำกัดความหมายว่าเป็นมหาดเล็ก หรือข้าราชการที่รับใช้ใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยเฉพาะ

ถ้า น.ร.ม. รุ่นโรงเรียนที่มูงหลังคาด้วยใบจากยังจำได้ ก็คงนึกออกว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอบรมบ่มนิสัยนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงด้วยพระองค์เอง แบบพ่อกับลูกเกือบตลอดเวลา เช่นตามปรกติในกรุงเทพฯ เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานโอวาทและรางวัล ในงานประจำปีของโรงเรียนทุกปี เข้าเฝ้าชมงานมหรสพในวังทุกงาน โปรดเกล้าฯ ให้ น.ร.ม. ร่วมงานโขนละครสมัครเล่นกับพระองค์เป็นประจำ ถึงคราวเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับหัวเมือง เช่น ทรงซ้อมรบเสือป่า

จังหวัดนครไชยศรี ราชบุรี เพชรบุรี ปะทับแรมพระราชวังบางปะอิน พระราชวังสนามจันทร์ หาดเจ้าสำราญ มฤคทายวัน ก็จำได้ว่า น.ร.ม. ตามเสด็จเสมอ การตามเสด็จ น.ร.ม. ต้อง แต่งกายสะอาด รักษามารยาทเรียบร้อย ได้ความรู้ในวิชาภูมิศาสตร์ ความรู้รอบตัวกว้างขวาง เฉพาะอย่างยิ่ง พระราชกิจพระราชนิยมของพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงเป็นปราชญ์ การเรียนแบบสาธิตจากของจริงแบบนี้ ดูเหมือนโอกาสจะมีแต่ให้แต่เฉพาะ น.ร.ม. เราเท่านั้น

ครั้งหนึ่ง ผู้บังคับการโรงเรียนขอพระราชทานงดไม่ให้ น.ร.ม. ตามเสด็จพระราชวังบางปะอิน อ้างว่าจวนสอบไล่ ถูกกริ้วเกือบเสียคน พระราชทานอรรถาธิบายว่าการตามเสด็จเป็นการเรียนวิชาที่พระองค์ทรงมีโอกาสเป็นครูสอนด้วยพระองค์เอง วิชาที่ทางโรงเรียนทำการสอนอยู่เป็นประจำนั้น ไม่สำคัญยิ่งไปกว่าที่พระองค์จะทรงปลูกปั้นนักเรียนมหาดเล็กหลวงให้เติบโตขึ้นตามแนวพระราชประสงค์

ขณะนั้น ครูและผู้ใหญ่บางคนพากันวิพากย์วิจารณ์ว่า การกริ้วนั้นเกิดจากทรงโปรดและทรงคิดถึงเด็กนักเรียนมากเป็นต้นเหตุ ครั้งนั้นข้าพเจ้าเป็นเด็ก คิดดูอย่างเผิน ๆ ก็เห็นจริงตามนั้น ครั้นต่อมาภายหลังได้อ่านพบลายพระราชหัตถเลขาเป็นภาษาอังกฤษ ที่ทรงอธิบายถึงพระราชประสงค์ในการทรงก่อตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ให้เสนาบดี และปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการทราบแล้ว และไตร่ตรองดูจึงเข้าใจดี พระราชประสงค์ของพระองค์คือ

(๑) I recommend this article to the notice of the Minister of Education and the Under Secretary. I have marked certain passage in red, because some of them impress me, and others state very clearly, what I have felt all along.

All systems and rules and syllabus are really so much waste paper, and worse still-waste of time, if they do not succeed in producing the sort of citizens we want for our country. I do not say that what applies to England will equally apply to Siam. On the contrary it would be a very grave mistake to adopt English methods in toto without alteration, but the article may give one some few ideas.

In the Royal Pages College, what I want is not so much to turn out model boys, all of the same standard all brilliant "Mathyom" scholars with thousands of marks each, as to turn out efficient young-men,-young men who will be physically and morally clean, and who will be

(๑) จากเรื่อง "การศึกษาของชาติ" ตอน ๑ เขียนโดย จมื่นอมรครุฉารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช)"

looking forward keenly to take up whatever burden the future may lay upon them. I do not want monuments of learning, who have passed all your exams, with flying colours. I do not want walking school books. What I want are just manly young men, honest, truthful, clean in habits and thoughts and I would not break my heart about it, if you told me that such or such a fellow writes with difficulty, can't do compound fraction, or does not know any geometry, if I only knew that he has learnt enough at my school to know the difference between the manliness and effeminacy. I never want again to hear "clever" people complaining that "ปัญญาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด." At the Mahadlek College, what I want is that Education should mean the turning of a boy into a fine young man and a good citizen, not to crush out all individuality under the weight of syllabus and system! And I want Education to be interesting to the boys, so that they would in later days be able to look back upon school life as something peculiarly pleasant to have passed through. My college is not to be compared to other schools, where the aim is different. If I had wanted just the ordinary kind of school, I would have founded a day school, not a boarding one.

All this may or may not be in accord with your scheme of Education- if it is, then I am glad; but if not, then please let me have a fair trial with my idea. Don't try and make my Teachers "toe your line"; let them "toe mine," because they are running in my "sport", in which I am giving the "cups".

เมื่อลองพิจารณาดูตามพระราชบันทึกนี้แล้วก็จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงมีพระราชประสงค์อันแรงกล้าในอันที่จะทรงอบรมปลูกฝังสร้างอุปนิสัยใจคอพวกเราให้เป็นคนดี ยิ่งกว่าที่จะมุ่งพอกพูนวิชาความรู้ลงในตัวคน โดยมิต้องคำนึงถึงอุปนิสัย อาจทรงเห็นว่าผู้ที่มีอุปนิสัยเห็นผิดเป็นชอบนั้น ถ้าให้วิชาความรู้ไปมาก ๆ ก็น่าจะนำวิชาความรู้ไปใช้ประกอบกรรมชั่วได้มากยิ่งขึ้น ฉะนั้นการปลูกบันอุปนิสัยเยาวชนให้รู้ผิดรู้ชอบเสียก่อนจึงน่าจะเป็นเรื่องใหญ่กว่า คนที่มีนิสัยดี เขาจะกอบโกยวิชาความรู้ใส่ตัวเขาโดยไม่จำต้องมีผู้ปกครองและครูมาคอยเคี่ยวเข็ญ แม้แต่ไม่เคยเป็นนิสิตในมหาวิทยาลัยมาเลยก็ยังเป็นมหาบัณฑิตได้ เช่น พระยาอนุมานราชธน เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ จึงถือว่าการตามเสด็จโดยมีโอกาสอยู่ใกล้ชิดพระยุคลบาท มีความสำคัญไม่น้อยกว่าการเรียนในห้องเรียน เรื่องความสะดวกสบายสนุกสนานในขณะตามเสด็จนั้น เยาวชนสมัยนี้ก็น่าจะนึกได้ตามมโนภาพ เพราะรู้สึกว่าไปเที่ยวไปเล่นมากกว่าไปเรียน

ความหลังที่ข้าพเจ้ารื้อฟื้นขึ้นมากล่าวนี้ หวังว่าบรรดานักเรียนเก่า น.ร.ม. นักเรียนเก่า O.V. และนักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยปัจจุบัน คงจะรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้เคยผ่านโรงเรียนซึ่งมีกำเนิดอันเลิศล้ำมาแล้ว สมดังพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ที่ทรงพระราชปรารภไว้ในตอนหนึ่งของพระราชบันทึกว่า

"–I want Education to be interesting to the boys, so that they would in later days be able to look back upon school life as something peculiarly pleasant to have passed through."

อุดมคติของโรงเรียนคือ "ความกตัญญู"

เรื่องที่ ๕

เมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ทำบุญอายุครบ ๗๒ หกรอบ ลูก ๆ หลาน ๆ จะร่วมกันแสดงยินดี จึงคัดเลือกคติพจน์ที่จะสอนและอวยพรให้เป็นของชำร่วย ก็เห็นว่าการฝึกนิสัยตัวเองให้รู้จักเหตุผลเป็นสิ่งประเสริฐสุดในการดำเนินชีวิตในสังคมมวลมนุษย์ปัจจุบัน จึงได้คิดเขียนขึ้นด้วยลายมือแล้วไปจ้างเขาทำบล็อกพิมพ์แจก

เมื่อเห็นจะได้ประโยชน์แก่เด็กทั่วไปจึงส่งไปลงหนังสือสารเสวตบีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ ประจำเดือนตุลาคม ๒๕๑๗ เพื่อประโยชน์นักเรียนกินนอน ภ.ป.ร. ราชวิทยาลัย ดังปรากฏ

วิธีฝึกตัวเองให้เกิดความฉลาดรอบรู้

จำเป็นยิ่งที่จะต้องฝึกนิสัยตนเองให้เป็นคนที่รู้จักสังเกตุค้นหาต้นเหตุที่ทำให้เกิดเรื่องขึ้นมาได้ต่าง ๆ กัน. ดังเช่น ไม่ว่าจะเกิดมีเรื่องอะไรขึ้นมาก็ตาม. เราต้องทั้งปัญหาขึ้นถามตัวเราเองเสมอทุกครั้งว่า มีอะไรเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดมีเรื่องเช่นนั้นขึ้นมา? แล้วจงพยายามค้นหาคำตอบที่ถูกต้องตรงกับความจริงให้รู้ได้. ของอย่าได้ไปลืมหรือเกิดความท้อใจเสียกลางคัน เป็นอันขาด. ให้หมั่นทำจนติดเป็นนิสัยประจำตัวไว้. ทั้งนี้เพราะว่า การศึกษาหาความรู้นั้น. ต้องใช้เวลาตลอดอยู่ในเวลาของ. การเรียน, การเล่น, การบันเทิงต่าง ๆ ตลอดไปจนถึงในวงการสังคมทุกชั้นทั่วโลก.

พระมหาเทพกษัตรสมุห.

(เนื่อง สาคริก)

๑๙ มิ.ย. ๑๓.

เรื่องที่ ๖

เห็นเด็กสมัยใหม่นิยมเพลง ที่ร้องและฟังแล้วผู้ร้องและผู้ฟังเองบางคนก็ไม่ทราบซึ้งในอรรถรสของเพลงนั้น ๆ ทั้งเนื้อเพลงก็มิใช่ภาษาไทยที่จะฟังแล้วรู้เรื่อง แต่ถ้าเยาวชนแสดงออกว่าไม่นิยมและแสดงละครตามหมู่มากเขาไปจะต้องอับอาย และถูกหาว่าหัวเก่าเท่าล้านปี จึงเป็นเรื่องน่าสงสาร

เรื่องของการดนตรีและการฟังนี้มิใช่ของใหม่ หากแต่ยังมิได้มีใครเคยสนใจเรื่องภาษิตคำว่า สุ จิ ปุ ลิ ฟัง เก็บมาคิดตรอง ถามผู้รู้แล้วลิขิตเขียนไว้ตามที่หนังสือพิมพ์มนูสารซึ่งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเริ่มออกเมื่อประมาณเกือบ ๗๐ ปีมาแล้วเท่านั้น

ข้าพเจ้าเห็นว่าอาจารย์บรรเลง ซึ่งเป็นครูดนตรีมาตั้งแต่อายุ ๑๗ เศษ ๆ และสอนโรงเรียนเบ็ญจมราชาลัยที่เป็นโรงเรียนครูทั่วราชอาณาจักร์ด้วย ครั้นถึงเวลาทำบุญอายุเกษียณครบ ๖ รอบที่โรงเรียนครูเพ็ชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ข้าพเจ้าก็เขียนเรื่องการดนตรีและการฟังพิมพ์ขึ้นแจกลูกศิษย์เขียนเป่นเรื่องเก่า ๆ ที่ขบขันมากกว่าอย่างอื่น ครั้นเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๑๙ ก็ส่งให้สารเสวตนำไปลง ดังปรากฏ

การดนตรีและการฟัง

โดย พระมหาเทพกษัตรสมุห

การที่เราจะถือว่าเป็นการดนตรีขึ้นได้ ดังที่ในพจนานุกรมได้ให้อรรถาธิบายไว้ว่าเป็นคำนามที่หมายถึงลำดับเสียงอันไพเราะนั้น น่าจะประกอบขึ้นด้วยบุคคล ๒ ประเภท คือผู้แสดงดนตรีประเภทหนึ่งกับผู้ฟังดนตรีอีกประเภทหนึ่ง ถ้าจะบังเอิญขาดบุคคลประเภทใดประเภทหนึ่งในการแสดงการดนตรีไปเสีย เช่นมีแต่ผู้แสดงดนตรีเพียงประเภทเดียวโดยไม่มีทั้งคนฟังและคนดู หรือว่ามีแต่คนฟังและคนดู หรือว่ามีแต่คนฟังดนตรีเพียงประเภทเดียว โดยจะหาผู้แสดงการดนตรีมิได้เลยแล้วไซร้ ท่านที่รักคงจะหลับตาเห็นภาพเองว่าเป็นอย่างไร ?

เป็นที่รู้กันอยู่โดยทั่วไปแล้วว่า ชื่อเสียงของนักดนตรีและนักร้องเพลงทั้งหลายเหล่านั้น ขึ้นอยู่กับบุคคลประเภทที่เป็นผู้ฟัง ที่จะเป็นผู้ให้ความคิดเห็นว่าใครดี ใครไม่ดี หรือว่าใคร ห่วย* ! เว้นแต่ผู้ฟังส่วนน้อยที่รู้ทฤษฎีในวิชาการดนตรีเท่านั้น แต่

* คำว่า ห่วย ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบความหมายที่แท้จริง แต่เข้าใจเอาเองว่าคงไม่ดี.

จะอย่างไรก็ตามชื่อเสียงของนักดนตรีและนักร้องเพลงนั้น หาได้ขึ้นอยู่กับคนหมู่น้อยเพียงประเภทเดียวไม่ คนหมู่มากที่ไม่มีทฤษฎีในทางการดนตรีต่างหากที่เป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดว่าใครดีใครไม่ดี สำหรับข้าพเจ้าขอสารภาพว่าอยู่ในประเภทบุคคลหมู่มาก ๑๐๐% เต็มที่เดียวแต่เป็นคนที่ชอบค้นหาเหตุอันเป็นที่มาแห่งผล จึงได้ตั้งคำถามให้ตัวเองหาคำตอบไว้ว่านักดนตรีและนักร้องเพลงเขามีหลักวิชาในการแสดงของเขาทุกคน เช่นโน้ตสากลและครูอาจารย์เป็นผู้ต่อทำนองเพลงให้ ฯลฯ แต่เหตุใดบุคคลประเภทที่เป็นผู้ฟังจึงไม่มีหลักเกณฑ์หรือทฤษฎีอย่างเขาบ้าง !

ในสมัย ที.วี. นี้ ผู้หญิงที่ไม่ค่อยสวย หรือแก่ไปหน่อย แต่เป็นผู้มีความรู้ ซึ่งเขาว่าผู้หญิงนั้นร้องเพลงดีมากนั้น แต่แล้วก็หนุ่ม ๆ สาว ๆ กลับมาตอบคำถามของข้าพเจ้าว่า อ๊ ยายนี่ร้องเพลงห่วยจัง ! ที่เป็นดังนี้สำหรับในแง่เหตุผลของข้าพเจ้าเข้าใจว่าต่างกันกับสมัยก่อนมี ที.วี. อยู่ในข้อที่ว่า สมัยก่อนเขาฟังดนตรีและ ฟัง ร้องเพลงกันอย่างเดียว แต่สมัยเมื่อมี ที.วี. แล้วนี้ ส่วนมากเขาดูดนตรีกันเป็นส่วนใหญ่ การฟังหรือการสัมผัสทางหูเพียงอย่างเดียวนั้น ย่อมได้อรรถรสแต่ศิลปะของเสียงที่เรียงลำดับอันไพเราะหรือไม่ไพเราะเท่านั้น ส่วนการดูซึ่งเป็นการสัมผัสทางตานั้นสามารถนำเอาอิทธิพลใหญ่ ๆ ที่มีราคาแพง ๆ เข้าไปครอบงำความนึกคิดของสมองได้มากกว่ามากนัก เช่น จะซื้อข้าวแกงกินสักอิ่มหนึ่งเพียง ๕ บาท มันให้รู้สึกเสียดายเงินนัก แต่ถึงอีตอนดีตัวดูภาพยนตร์แล้วไซร้กลับเห็นไปว่าถ้าจะดีตั๋วที่ละ ๑๐ บาทนั้นดูจะต่ำต้อยไปนัก นี่เป็นเรื่องของความแตกต่างระหว่างการฟังและการดู รวมทั้งความรู้สึกแปลกประหลาดในเรื่องความแตกต่างระหว่างค่าของอาหารสำหรับบำรุงร่างกาย กับค่าของอาหารทางตา+จิตใจ

จะอย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้ามิได้ทอดทิ้งคำถามที่ข้าพเจ้าได้ตั้งไว้ว่า เหตุใด ผู้ฟัง ฯ จึงไม่มีหลักเกณฑ์หรือทฤษฎีที่ถูกต้องเที่ยงธรรมไว้ตัดสินบุคคลอีกประเภทหนึ่งบ้างนั้นเลย อาจมีผู้รู้ได้วางหลักเกณฑ์ไว้ดีแล้วก็เป็นได้ หากแต่ยังมิได้เผยแพร่มาถึงหูข้าพเจ้าเท่านั้น ความสงสัยและความอยากรู้อยากเห็นในเรื่องนี้ของข้าพเจ้าได้เกิดขึ้นแก่ตัวข้าพเจ้ามานาน คือเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๕๖ หรือเมื่อประมาณ ๖๒ ปีเศษมาแล้ว สมัยนั้นเป็นสมัยหนังเงียบ ทั้งนี้เพราะวงการภาพยนตร์เพิ่งเกิดใหม่ ๆ ยังไม่รู้จักวิธีการบันทึกเสียงและสีลงในฟิล์มคงมีแต่ขาวดำและตัวหนังสือภาษาอังกฤษ ฯลฯ บรรยายเรื่อง เฉพาะอย่างยิ่งใช้

แตรบรรเลงประกอบทุก ๆ คราวที่มีการต่อสู้กันละก็แตรวงจะทำเพลงเชิด ซึ่งเป็นเพลงเร้าใจดีไม่แพ้เพลงสากลเลย ความเข้าใจได้ผิ่งใจคนดูทั้งเด็กและผู้ใหญ่อยู่อย่างมากมาย เช่น เมื่อข้าพเจ้าเห็นเด็กต่อยกันก็อดที่จะทำเพลง ตี๊, ตา, ต่า, ตี๊ ไม่ได้สักที เวลานั้นภาพยนตร์ในประเทศไทยทั้งหมดมีประชันกันอยู่ในกรุงเทพพระมหานครเพียง ๒ โรงเท่านั้น คือ พัฒนากรซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับตำบลสามแยก ถนนเจริญกรุง โรงหนึ่ง กับโรงภาพยนตร์เก่าแก่ที่ชาวญี่ปุ่นกางเต็นท์ตั้งขึ้นเป็นโรงแรกของเมืองไทย ที่เวิ้งนครเขษมอีกโรงหนึ่งเท่านั้น ระยะเวลาที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงนี้เป็นเวลาที่มีการแข่งขันกันในเรื่องของวิวัฒนาการภาพยนตร์ นายชองอ้วน ศรีบุญเรือง ผู้จัดการโรงภาพยนตร์พัฒนากร ได้จัดให้มีวงดนตรีเครื่องสายขิมของนายกุ๋น กับวงดนตรีเครื่องสายประกอบออร์แกนของนายโนรี มาแสดงสลับคืน ประชัน กันแต่ละคืน โดยยกเลิกแตรวงเดิมที่ใช้บรรเลงเพียง ๔-๕ คนเสียคะแนนเสียงว่าวงของนายกุ๋น หรือ นายโนรีจะดีกว่ากันนั้นได้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันโดยทั่วไปแม้แต่ในหน้าหนังสือพิมพ์ ข้าพเจ้าก็ได้แต่เป็นผู้สดับตรับฟังแล้วในใจก็เต็มไปด้วยข้อสงสัยในเรื่องหลักเกณฑ์ เพราะเมื่อพบคนที่เขาว่าวงนายกุ๋นดีกว่าวงของนายโนรีเป็นไหน ๆ เข้าแล้ว ต่อมาก็ได้ทราบว่าผู้กล่าวนั้นเขาชอบกับนายกุ๋นเป็นอย่างดี พอดีคนที่พูดว่าวงนายโนรีเขาผีมือชั้นครูวงนายกุ๋นหรือจะมาทาบติด ผู้นั้นก็คือพวกนายโนรีนั่นเองรวมความแล้วไม่ใช่เหตุผลที่แท้จริงของศิลปแห่งการแสดงจริง ๆ เลย ข้าพเจ้าเชื่อน้อยที่สุดและสงสัยอยู่ตลอดเวลา ความคิดคำนึงของข้าพเจ้าในเวลานั้นไพล่ไปใฝ่ใจในเรื่องคำขวัญที่เขาตัดกระดาษเป็นตัวหนังสือติดไว้ตอนขอบบนของจอภาพยนตร์ที่โรงพัฒนากรว่า "จงบำรุงตัวให้เป็นสุขสนุกใจเมื่องานในหน้าที่ได้สำเร็จ" ขณะนั้นข้าพเจ้ายังอยู่ในวัยเด็กที่มีอายุเพียง ๑๔ ปีเศษเท่านั้น แต่ก็ยังอุตส่าห์มีความคิดเห็นว่านายชองอ๊วนผู้นี้เขาช่างมีจิตใจสูงดีจริง ๆ เขาจะชวนคนให้ไปดูภาพยนตร์ของเขามาก ๆ ก็ยังอุตส่าห์เตือนถึงเรื่องการงานที่ยังคั่งค้างอยู่ทั้ง ๆ ที่ทางราชการในสมัยนั้นก็มิได้เข้มงวดกวดขันในเรื่อง **การโดดร่ม** เท่าใดนัก

จะอย่างไรก็ตามความอยากรู้ในเรื่องหลักเกณฑ์ในการฟังดนตรีของข้าพเจ้าก็ยังฝังแน่นอยู่ในสมองตลอดมา จนกระทั่งกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการปัจจุบัน) ได้จัดให้มีงานแสดงศิลปหัตถกรรมของนักเรียนขึ้นที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ต่อมาได้จัดให้มีการประกวดดนตรีและร้องเพลงซึ่งเป็นศิลปของไทยขึ้น ด้วยความอยากรู้ทำให้

ข้าพเจ้าต้องไปพิ้งเขา แล้วได้ลองไต่ถามคณะกรรมการตัดสินดูก็ทราบว่า เขาได้วางหลักเกณฑ์ในการพิ้งและตัดสินไว้อย่างถูกต้องเรียบร้อยดีมาก แต่ข้าพเข้าก็ยังไม่ทราบสิ่งที่ข้าพเจ้าปรารถนาจะทราบ เพราะผู้พิ้งที่เป็นกรรมการตัดสินนั้น ล้วนแต่เป็นผู้เชี่ยวชาญในทางดนตรีทั้งนั้น เราเล่นดนตรีไม่เป็นเราคงไม่มีโอกาสพิ้งดนตรีให้รู้เรื่องด้วยฉะนั้นฤๅ ถ้าเราจะเรียนรู้แต่วิธีการพิ้งดนตรีเพียงอย่างเดียวแล้ว เราจะไม่มีหนทางบ้างเลยเชียวหรือ ข้าพเจ้าพยายามหักห้ามความท้อแท้ใจของข้าพเจ้าไว้ โดยคอยตะแคงหูพิ้งต่อไปอย่างไม่ลดละ และตั้งปณิธานไว้อย่างเด็ดเดี่ยวว่า เมื่อเรามีความตั้งใจอย่างแน่วแน่แล้ว มิวันใดก็วันหนึ่งเราต้องรู้ ความตั้งใจและความอดทนของข้าพเจ้ามีผลตามสมควร ดังจะได้เล่าต่อไปนี้ :—

เรื่องที่ข้าพเจ้าจะเล่าต่อไปนี้ ค่อนข้างจะยืดยาวอยู่สักหน่อย แต่ข้าพเจ้าต้องนำมาเล่า เพราะเห็นว่าจะเป็นพยานให้ท่านผู้อ่านเห็นชัดในข้อที่ว่าถึงแม้ข้าพเจ้าจะมีงานอื่นยุ่งเหยิงที่ต้องกระทำด้วยความเหน็ดเหนื่อยสักปานใดก็ตาม ข้าพเจ้าไม่เคยลืมสิ่งที่ข้าพเจ้าได้ตั้งใจจะกระทำไว้เลยเป็นอันขาด

เมื่อตอนดึกของวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ นายพลยามาซีต้า แม่ทัพน้อยแห่งกองทัพญี่ปุ่นได้นำกำลังทหารทั้งทางบก เรือ และอากาศจำนวนไม่น้อยกว่า ๑๐ หมื่นคน ยกพลขึ้นยึดหัวหาดแหลมสมิหรา จังหวัดสงขลา เพื่อมุ่งสิงคโปร์ โดยใช้ศาลากลางและสถานที่ราชการทุกแห่งเป็นที่บัญชาการ ภายหลังที่รัฐบาลไทยต้องจำใจจำยอมเข้าร่วมรบกับญี่ปุ่นแล้ว วิธีการขั้นแรกของญี่ปุ่นก็คือ เรียกร้องแกมบังคับให้ข้าหลวงภาค ๙ คือ พระยารามราชภักดี และคณะกรมการจังหวัดที่หลบภัยกระจัดกระจายไปอาศัยพักแรมอยู่กับราษฎรตามตำบลต่าง ๆ มารวมกัน แล้วจัดตั้งคณะกรรมการผสมขึ้น โดยใช้บ้านพักของขุนวิจารณ์โลหศาสตร์ โลหกิจจังหวัดเป็นที่ทำงาน แล้วให้เกณฑ์แรงงานราษฎรชาวสงขลาช่วยงานของกองทัพญี่ปุ่น ๒ เรื่องด้วยกัน คือ

๑. ให้เกณฑ์ราษฎรชายสงขลามาให้ครบ ๑,๐๐๐ คน เพื่อทำหน้าที่ยกขนสรรพาวุธจากเรือเล็กซึ่งลำเลียงมาจากเรือใหญ่ที่เข้าเทียบผั่งไม่ได้ ท่าที่เรือเล็กเข้าจอดเทียบผั่งนี้มีอยู่ ๒๐ ท่า ต้องใช้คนขนท่าละ ๕๐ คน มีหัวหน้าคุมคนท่าหนึ่งหรือหน่วยหนึ่ง ๆ คน ทั้ง ๒๐ หน่วยนี้ขึ้นตรงต่อข้าพเจ้า พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาครึก) เพียงคนเดียว ซึ่งเป็นทั้งกรรมการผสมและแม่กองรับผิดชอบงานนี้ทั้งหมด

๒. ให้เกณฑ์ราษฎรแบบเดียวกันกับข้อ ๑ มาให้ได้ครบจำนวน ๑,๐๐๐ คน ทำงานโยธาปรับพื้นที่ดินระหว่างแหลมสมิหราถึงเก้าเส้งให้ราบเรียบเหมาะแก่การใช้เป็นสนามบินของกองทัพญี่ปุ่นที่จะไปรบสิงคโปร์ แม่กองหน่วยงานนี้ทางจังหวัดมอบตั้งให้ คุณเย็อ วิชัยดิษฐ์ ศึกษาธิการภาค ๙ เป็นแม่กองรับผิดชอบควบคุมงานเพียงคนเดียวเหมือนกัน

ท่านผู้อ่านคงจะเห็นได้ชัดว่า ผู้ที่เป็นแม่กองรับผิดชอบคุมราษฎรที่ไม่เคยมีความรู้ในหน้าที่ของกรรมกรขนของมาก่อนเลย พร้อมทั้งจำเป็นต้องทำโดยไม่มีความสมัครใจเลย จำนวนตั้งพัน ๆ คน ทำงานตั้งแต่เวลา ๗.๓๐ น. จนถึง ๑๗.๓๐ น.ทุกวันเช่นนี้ มันชอกช้ำทั้งกายและใจปานใด กรำแดด กรำฝน น้ำและอาหารก็จะเข้าถึงท้องในขณะที่เดินพลางกินพลาง แม้แต่เมื่อหมดแสงอาทิตย์แล้วก็จุดไฟไม่ได้ แล้วก็ไม่กล้าปล่อยใจให้หลับสนิทจนถึงกับไม่ได้ยินเสียงภัยทางอากาศอีกด้วย ถ้าอนุทินที่ข้าพเจ้าบันทึกไว้ในขณะนั้นไม่หายเสียคงจะได้อ่านกันสนุกไม่น้อยทีเดียว สิ่งที่ข้าพเจ้าจำได้แม่นยำ ก็คือลูกระเบิดที่นักบินอังกฤษนำมาทิ้งที่บริเวณ ๑ ตารางกิโลเมตรเศษแห่งที่ตั้งจังหวัดสงขลานี้ เฉพาะที่ไม่ด้านและระเบิดขึ้นนั้นทั้งหมดมีจำนวน ๑๑๓ ลูก ลูกสุดท้ายที่ตกกลางลานบ้าน พระยาวิเชียรปราการพอดีนั้นได้ทำลายนายทหารญี่ปุ่นเสียถึง ๑๑ คน ดังที่ญี่ปุ่นได้สร้างอนุสาวรีย์ไว้ที่หน้าบ้านริมถนนนั้นทันที

เวลาได้ล่วงเลยมาจนสิงคโปร์แตกแล้ว ท่านแม่ทัพได้แจ้งกับท่านข้าหลวงภาคของไทยว่าจะเคลื่อนย้ายจากสงขลาไปสิงคโปร์ในวันรุ่งขึ้น พระยารามราชภักดีข้าหลวงภาคได้สั่งให้ข้าพเจ้าจัดดนตรีเครื่องสายไทยบรรเลงในขณะเลี้ยงส่งท่านแม่ทัพ เพราะเขาอยากฟังเพลงไทยแท้เสียด้วย ข้าพเจ้าเป็นบุคคลประเภทผู้ฟังโดยกำเนิด เมื่อมาเกิดความจำเป็นต้องย้ายประเภทเช่นนี้ ก็ย่อมจะห่วงใยบุคคลประเภทผู้ฟังของข้าพเจ้ามากที่สุด เฉพาะอย่างยิ่งเป็นญี่ปุ่นเสียด้วย ข้าพเจ้ามาคิดเห็นว่า บรรพบุรุษของคนไทยสร้างสรรศิลปเพลงไทยมาเป็นอย่างดีเพื่อคนไทย นี่เขาเป็นคนต่างชาติเขาจะฟังรู้เรื่องได้อย่างไร เราฟังเพลงเวลาดูงิ้วเรายังไม่รู้เรื่องเลย ข้าพเจ้านอนคิดหาทางอยู่นานจนความโง่ผุดขึ้นมาในสมอง โดยเห็นว่าก็จัดล่ามภาษาญี่ปุ่นไว้สักคนหนึ่งก็หมดเรื่อง เวลาก่อนจะบรรเลงก็ให้ล่ามขึ้นไปกระจายเสียงว่า เราจะแสดงเพลงรัก เพลงโศก หรือเพลงตื่นเต้น ฯลฯ เสียก่อนแล้วก็ลงมือบรรเลงแบบนี้ดีกว่า ผู้ฟังคงไม่ติผู้แสดงดนตรีเพราะฟังเข้าใจ แผนของข้าพเจ้าฉลาดแน่ (ที่แท้มาทราบภายหลังว่าคือความโง่) เอาละ—

สนามหญ้าที่บ้านข้าหลวงพาณิชย์ ถนนไทรงาม ได้ถูกจัดเป็นสถานที่เลี้ยงอันร่มรื่น ได้ยกเป็นสะเตจกว้างยาว ๓ เมตร สี่เหลี่ยม สูงประมาณ ๗๕ เซ็นติเมตร ขึ้นตรงกลางสนามเพื่อการแสดงดนตรี ประดับธงราวหลากสีไว้ในที่อันเหมาะสมทั่วบริเวณ โคมไฟก็จัดไว้ให้เหมาะสมแก่บรรยากาศได้เต็มที่ เพราะสิงคโปร์ก็แตกแล้ว เครื่องบินเก่า ๆ ของอังกฤษที่สิงคโปร์นั้นญี่ปุ่นก็ยึดได้สิ้นเชิงแล้ว ไม่ต้องกลัวฝนเหล็กอีกต่อไป

นายพลยามาชีต้า ย่างเท้าจากตำหนักจวนข้าหลวงสงขลาเข้าบริเวณงานเวลา ๑๙.-๑๕ น. เป็นเวลาเริ่มงาน บังเอิญนายทหารคนสนิทเห็นข้าพเจ้าเข้าก็ลากเก้าอี้มานั่งใกล้ ๆ พอแขกเกียรติยศเริ่มรับประทานอาหาร พระยารามราชภักดีก็หันมาพยักหน้าให้สัญญาณแก่ข้าพเจ้า ๆ ก็หันหน้าไปให้สัญญาณกับท่านขุนสมาน, นายวงเครื่องสาย ขุนสมานก็สกิดให้ล่ามขึ้นพูดที่ไมโครโฟน

นายทหารคนสนิทเห็นเข้าก็หันมาถามข้าพเจ้าว่า "นั่นเขาจะขึ้นไปพูดอะไร ?"

ข้าพเจ้าก็บอกไปตามตรงว่า ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการแสดงเพลงไทยแท้ ท่านอาจจะไม่เข้าใจทำนองว่าเป็นเพลงรักโศกตื่นเต้นอย่างไร จึงได้จัดล่ามไว้บอกให้รู้พอเป็นทาง

นายทหารคนสนิทจับขาข้าพเจ้าเขย่าแล้วก็โบกไม้ โบกมือให้ สั่ง ห้าม การบรรยายนั้นเสียและให้รีบลงมือบรรเลงทันที ข้าพเจ้ายังดื้อไม่ห้าม แล้วก็ถามถึงเหตุผล เขาหันมาพูดอังกฤษชี้แจงว่าทหารญี่ปุ่นทุกคนได้สำเร็จวิชาการพังดนตรีสากลแล้วทั้งนั้นไม่ต้องห่วงไยว่าจะพังดนตรีไม่รู้เรื่อง ขอให้ยกเลิกหน้าที่ล่ามผู้บรรยายเสียเถิด รบกวนสมาธิเขาเปล่าๆ เมื่อเขาเห็นข้าพเจ้าลังเลอยู่เพราะความโง่ เขาก็เตือนว่าเชื่อเขาเถิดน่าเพื่อนรัก

ข้าพเจ้าก็ตกลงห้ามให้เลิกการบรรยายต่อไปทั้งหมด และให้คณะดนตรีลงมือแสดงเพลงไอยเรศ ซึ่งเป็นเพลงโหมโรง แต่ในใจนั้น ? วิชาการพังดนตรีสากลมีจริงหรือ ? จะถามเขาเวลานั้นก็เกิดความเกรงใจ เพราะเห็นเขาและนายทหารญี่ปุ่นส่วนมากเกือบทุกคนนั่งเงียบกริบ บางคนถึงหลับกระดิกขาตามจังหวะ สำหรับข้าพเจ้านั้นในสมองเต็มไปด้วยความอยากรู้ จึงคอยจ้องหาโอกาสอันเหมาะสมอยู่ เพื่อจะเพิ่มบุคคลิกภาพของตัวเองให้ใหญ่โตขึ้นนั้น ได้ลงทุนให้คนไปซื้อบุหรี่แกริคซึ่งแพงมากมา ๑ กระป๋องแล้วก็เปิดเลี้ยงเขา

พอจบเพลงโหมโรงไอยเรศ ข้าพเจ้าก็หันไปเลี้ยงบุหรี่แกริค แล้วก็ถามเป็นเชิงไว้ภูมิ อ้อ ! นายทหารญี่ปุ่นนี่เขาก็เรียนวิชาการพังดนตรีสากลกันเหมือนกันหรือ

เขาก็บอกว่าคนญี่ปุ่นส่วนมากนิยมชมชอบการดนตรีกันทั้งนั้น เพราะเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องทำให้อารมณ์และความนึกคิดผ่องใสดี นอกจากนี้ยังเป็นเสมือนยารักษาโรคประสาทบรรเทาความโกรธลงได้อีกด้วย

ข้าพเจ้าขัดคอเป็นเชิงไว้เหลี่ยมว่า "แต่การดนตรีนั้นบางทีก็ส่งเสริมให้เยาวชนเสื่อมเสียด้วยเหมือนกันนะ"

เขาถามว่า "อะไรเล่า"

ข้าพเจ้าตอบว่า "กามารมณ์ (SEX) อย่างไรเล่า"

เขาก็ซึ๊ดปากยาวแล้วก็คล้อยตามข้าพเจ้าว่า "เรื่องนี้ก็เป็นอยู่เหมือนกัน" แล้วเขาก็กระเซ้าข้าพเจ้าต่อไปว่า "ถามจริง ๆ เถอะ ท่านเองน่ะไม่ต้องการบ้างเลยเชียวหรือ"

ข้าพเจ้าตอบว่า "ทำไมจะไม่ต้องการ แต่ทว่าต้องอยู่ในกรอบแห่งระเบียบประเพณีนิยม ไม่ใช่นอกคอกอย่างคนบางคน" แล้วก็เริ่มรวบรัดถามเขาว่า "ทางญี่ปุ่นนั้นเขามีวิธีเรียนวิชาการพึ่งดนตรีสากลกันอย่างไรนะ อยากรู้จริง ๆ"

เขาตอบว่า วิชาการพึ่งดนตรีแบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ

๑. ภาคทฤษฎี

๒. ภาคปฏิบัติการ

๑. **ภาคทฤษฎี** (THEORY) มีหลักเกณฑ์ง่าย ๆ คือ ถ้าเราจะเริ่มพึ่งดนตรีเมื่อใดแล้ว ก็ให้อยู่นิ่ง ๆ สงบสติอารมณ์รวบรวมความรู้สึกนึกคิดทั้งหมดให้อยู่กับตัว (แบบที่พระท่านสอนให้นั่งวิปัสสนาเพื่อให้เกิดสมาธิ) คงปล่อยให้เสียงของดนตรีเพียงอย่างเดียวเท่านั้นผ่านหูของเราเข้ามาสู่ความรู้สึกนึกคิด อย่าไปผืน คือพยายามคิดอะไรตามใจชอบทั้งสิ้น แล้วก็ปล่อยให้เสียงของดนตรีให้นำอารมณ์ของเราไปให้พบกับความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ อันน่าชื่นชอบและมหัศจรรย์ยิ่งนัก การปล่อยอารมณ์ ของเราให้ล่องลอยตามเสียงและทำนองของเพลง ซึ่งสุดแต่เสียงของดนตรีจะนำอารมณ์ของเราไปให้พบกับความรัก ความเศร้าความตื่นเต้น หรือความเร้าใจอะไรก็ตาม เหล่านี้แหละ คือหลักทฤษฎีของวิชาการพึ่งดนตรีสากลตามหลักวิชาการของภาคทฤษฎีนี้ เขาถึงกับท้าทายว่า ถ้าใครสามารถผึ่กจิตใจได้ตามเกณฑ์ของเขาแล้วสามารถจะพึ่งลำดับเสียงต่าง ๆ ในโลกให้เป็นเสียงดนตรีได้ทั้งหมด แม้แต่เสียงนกร้อง ฯลฯ อาจเป็นเพราะเหตุนี้กระมังที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า The bird sings แทน The bird says และภาษาไทยเราก็ใช้คำว่านกร้อง (เพลง) ไม่ใช่นกพูดกันหรือนกร้องไห้

๒. **ภาคปฏิบัติ** (PRCTICAL) สำหรับภาคปฏิบัตินี่สิข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ง่ายเลยจนนิดเดียว เพราะการที่จะทำจิตใจให้สงบแบบที่ทางพระท่านเรียกว่าสมาธินั้น ค่อนข้างจะผืนนิสัยของเด็กและผู้ที่ไม่เคยเรียนการวิปัสสนาอยู่มาก ผู้รู้กล่าวว่า ธรรมชาติของจิตนั้นย่อมไม่อยู่นิ่งเอง มันจะไปข้องหรือจับอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ ตามความเคยชิน ฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงต้องกำหนดจิตใจในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเท่านั้น และถ้าท่านจะสามารถกำหนดจิตของท่านให้จับอยู่แต่เพียงอารมณ์เดียวแล้วไซร้ ก็ขอให้อารมณ์ที่ถูกจับนั้นเป็นอารมณ์ที่ถูกจูงไปตามลำดับเสียงที่ท่านกำลังได้ยินอยู่ก็นับว่าใช้ได้ ที่ข้าพเจ้าเห็นว่ายากนักยากหนาก็คือ เรื่องของการที่จะทำจิตใจให้มีสมาธินี่แหละ ถ้าท่านสามารถทำจิตใจของท่านให้มีสมาธิได้ทุกเวลาตามที่ท่านต้องการแล้ว อย่าว่าแต่การฟังลำดับเสียงอันไพเราะเลย เรียนหนังสือก็เก่ง เพราะฟังครูสอนแล้วรู้เรื่อง อาจเป็นเพราะเหตุนี้กระมัง ถ้าใครไปทำเสียงอึกทึกในเวลาเขาชุมนุมกันฟังดนตรีก็ดี ดูละครก็ดี เขาถือว่าผู้นั้นเสียมารยาทในการไปรบกวนสมาธิของผู้อื่นอย่างเลวทรามต่ำช้าทีเดียว

เพียงเท่านี้ข้าพเจ้าก็เลิกเสียดายเงินค่าซื้อบุหรี่แกริคราคาแพงกระป๋องนั้นได้แล้ว

เรื่องที่ ๗

เนื่องจากเห็นว่า เยาวชนที่กำลังคะนองตามวัย กำลังทำตนเป็นคนนอกคอกต่าง ๆ จนหนังสือพิมพ์นำไปลงขายดิบขายดีกันอย่างเทน้ำเทท่าจึงมาสาวหาต้นเหตุจนพบว่า "ทำกันไปเพราะความเชื่อมั่นว่าถูกว่าดี" แล้วทั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงคิดแต่งเป็นโคลงเตือนสติขึ้นบทหนึ่งแล้วนำไปลงสารเสวตบีที่ ๗ ฉบับที่ ๑๒ ประจำเดือน กรกฎาคม ๒๕๑๘

เชื่อ....

เชื่อมั่นทำบ่เว้น กรณีย์ ใดเลย
ก่อนเชื่อย่อมมากมี สิ่งแม้
เชื่อชอบต้องถ้วนถี่ จึงเชื่อ นาเพื่อน
เชื่อง่ายหากผิดแก้ ยากแท้แก้คืน

ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห

เรื่องที่ ๙

เมื่อประมาณเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ นักศึกษาจะเชื่อมั่นในความคิดเห็นของคน ๆ ตามแบบอ่อนประสบการณ์ของสังคมโลกหรือว่าถูกยุแหย่จากนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามก็ตามที...ได้พากันประพฤตินอกลู่นอกทางก่อกวนสังคมอย่างหนัก

ข้าพเจ้านอนไม่หลับเพราะเสียงระบิดแถวหน้าบ้านข้างบ้าน ก็ระบายความรู้สึกนึกคิดที่ได้นอนตรองดูขณะที่หลับไม่ลงให้ ม.ล. บีน มาลากุล ที่รักและนับถือยิ่งฟังว่า

พระราชกฎษฎีกาตัวบทกฎหมายในสมัยราชาธิปไตยก็ดี กฎหมายที่ออกใช้ตามบทรัฐธรรมนูญหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยก็ดี เมื่อลองคิดเปรียบเทียบดูแล้วก็ไม่ผิดอะไรกับบทละครที่ทรงประพันธ์และผู้แทนราษฎรประพันธ์ขึ้นเพื่อราษฎรทั้งชาติแสดงตามบทบาทของเรื่องนั้น ๆ

แปลกต่างกันก็แต่ผู้กำกับการแสดงเช่นสมัยราชาธิปไตยพระมหากษัตริย์ทรงพระราช-นิพนธ์และทรงกำกับการแสดงด้วยพระองค์เอง ทรงพระปรีชาสามารถเพราะทรงมีประสบ-การณ์สืบสันตติวงศ์สืบต่อกันมาหลายชั่วพระชนม์พรรษา

ครั้นมาถึงสมัยประชาธิปไตยรัฐธรรมนูญเปิดโอกาสให้ผู้แทนราษฎรซึ่งไม่เคยผ่านการกำกับการแสดงและเชื่อเพียงความคิดฝันของตนโดยมิจำต้องผ่านประสบการณ์ ขึ้นมามีอำนาจเต็มในการกำกับการแสดงคือตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

ด้วยเหตุนี้ผู้ฉลาดทางกโลบายการปลุกปั่นให้มหาชนเลือกตั้งตนเป็นผู้แทนราษฎรจึงได้เปรียบกว่าผู้ที่สามารถในหน้าที่ปกครองหลายท่าน ฉะเพาะอย่างยิ่งจุดหมายปลายทางของผู้แทนราษฎรหลายท่านก็มุ่งแต่ผู้มีอำนาจเต็มคือนายกหรือผู้กำกับการแสดงกันเป็นส่วนมาก ถ้าไม่ได้ตำแหน่งด้วยเล่ห์ก็ต้องเอาด้วยกล ทั้งเล่ห์และกล ล้วนเป็นต้นเหตุแห่งความยุ่งเหยิงปราศจากความสงบอยู่จนทุกวันนี้ ถ้าจะพูดถึงอำนาจก็น่าคิดว่าขณะนี้อาจจะสังเกตเห็นว่า ตัวอำนาจที่สำคัญมีอยู่และใช้อยู่เป็นส่วนมาก ๒ ประเภท คือ

๑. อำนาจอาวุธและเครื่องประหารทุกชนิด

๒. อำนาจเงินซึ่งซื้อได้กระทั่งชีวิตคน

เพราะฉะนั้นผู้ที่จะทำหน้าที่ผู้กำกับการแสดงในสมัยประชาธิปไตยที่จะอยู่ในตำแหน่งผู้กำกับการแสดงได้นานนั้นจำต้องมีอำนาจทั้ง ๒ ประเภทนี้มากพอควรมิฉะนั้นก็—?

ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่าอำนาจทั้ง ๒ ประเภทนี้ เหมือนสุรายาเมาเพราะผู้กำกับบางคน บางท่านเสพแล้วเมาจนเดินออกนอกทางธรรมะจนเพลัดตกเขาตายก็มี

ข้าพเจ้าอยู่มามากพอ ๆ กันทั้งสมัยราชาธิปไตยและประชาธิปไตยจึงพอจะสังเกตุเห็นได้ว่าอำนาจที่สำคัญสูงสุดที่สมัยราชาธิปไตยใช้เป็นหลักปกครองชาติได้นานที่สุดคือ อำนาจของพระธรรม พอตกมาถึงอำนาจสมัยอำนาจอาวุธและอำนาจเงินแล้ว อำนาจพระธรรมมีผู้ใช้กันน้อยเต็มที่

เมื่อข้าพเจ้าปรารภเรื่องนี้กราบเรียน ม.ล. บีน ๆ ท่านนึกสนุกก็ไปประพันธ์เป็นโคลง ๔ บท ลงในหนังสือ "สารเศวต"

ดังปรากฏ

(โปรดพลิก)

เล่นละคร

(ประพันธ์ตามที่พระมหาเทพกษัตรสมุทได้ตั้งข้อสังเกตไว้)

คุณพระมหาเทพช้ เชิงปราชญ์
ว่ายุคประวัติศาสตร์ นั่นไซร้
พระมหากษัตรพระราช-- ทานบท ละครนอ
เพื่อประชาชนได้ ออกหน้าโรงแสดง
ช้าทรงแจงจัดให้ แสดงดี ด้วยแฮ
โดยควบคุมเวที นั่นไซร้
แต่นี่ยุคใหม่มี แนวใหม่
ราษฎร์ก็เขียนบทได้ เสร็จแล้วแสดงเอง
อลเวงว่าจะตั้ง ใครดี เจ้าเอย
ให้ควบคุมเวที นั่นไซร้
ต่างคนว่าตนมี สิทธิ์อยู่ เสมอแล
ย่อมจะยอมบ่ได้ โอษฐ์เอื้อนอิงคะนึง
ร้อนอาสน์ถึงราษฎร์ผู้ นั่งดู อยู่นา
ใครจะทนนั่งอยู่ นิ่งได้
ชุลมุนวุ่นวิงกรู เอะอะ
เลยเล่นนอกบทให้ ยุ่งทั้งโรงละคร ฯ

๒๖ พ.ย. ๑๗

เมื่ออ่านโคลง ม.ล บี๋น, ลงในสารเสวตแล้วเวลานอนไม่หลับอีกข้าพเจ้าก็แต่งโคลง นักดูละคร" ลงในหนังสือสารเสวตบีที่ ๗ ฉบบที่ ๗ บ้าง ดังปรากฏ

นักดูละคร

ละครโลกยุคใหม่นี้ ครื้นเครง
สมณะกะฉับกะเฉง ออกหน้า
นำเผ่าเหล่านักเลง ร้องเรียก
คืนศักดิ์สงฆ์ให้ข้า หากช้าแหลกลาน
ฉากรักหวานซาบซึ้ง ทั่วเมือง
ภาพอุจาดไม่เปลือง ทรัพย์ซื้อ
ประทัดขวดเขื่องเขื่อง ขว้างเล่น สนุกฟรี
แสนง่วงเสียงประทัดอื้อ ปลุกให้มาดู
ครูและพ่อแม่นั้น จุ่งสัง—วรตน
พวกเด็กเด็กอยากดัง อย่าหยุ้ง
เสียงหลานลูกมากยัง ให้เกิด อธิบัติ
บู่ย่าอย่ามาพุ้ง เข้ามุ้งนอนมอง
ผู้ชมต้องช่วยชี้ ชะตากรรม
ยึดพระพุทธพระธรรม มั่นหมั้น
ฉากสุดน่าจะขำ มีคติ
อาจจะดีหรือสะบั้น ใคร่รู้ดูเอา

พระมหาเทพกษัตรสมุห

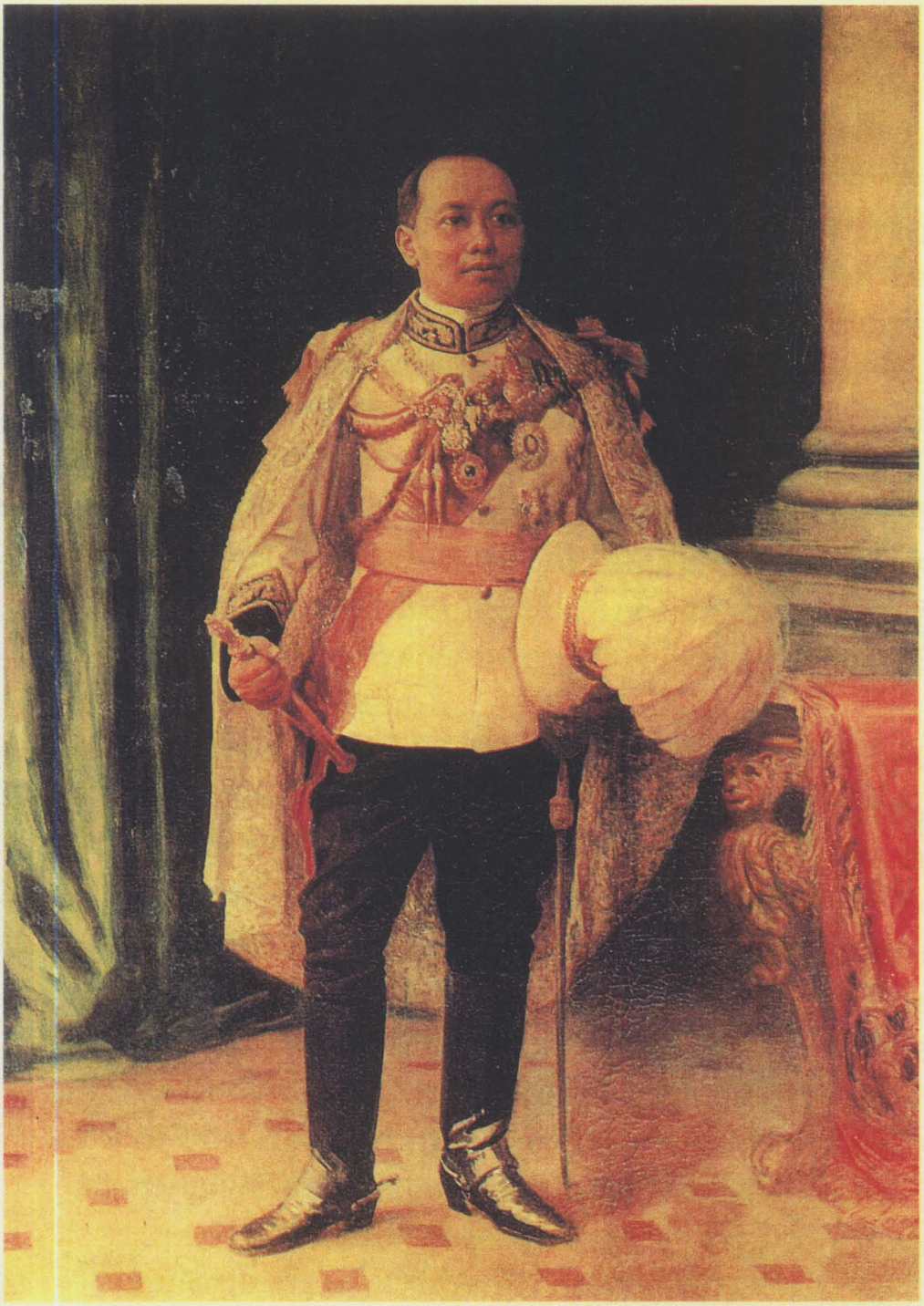
๕ ก.พ. ๑๘

ดุสิตธานี (เมืองกำเนิดประชาธิปไตย)

จากความทรงจำของ

ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)

ถ่ายจากลายมือผู้เขียน

พระบรมฉายาสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เขียนด้วยสีน้ำมันฉลองพระองค์เต็มยศจอมพล แห่งกองทัพไทย
ทรงครุยราชภูษิตาภรณ์ ทรงเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์และสายสร้อยปฐมจุลจอมเกล้าวิเศษ
พระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ประดิษฐาน ณ ห้องประชุม ราชบัณฑิตยสถาน

คุณสิทธานี (เมืองกำเนิดประชาธิปไตย)

ขุนตำหนักเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)

คุณสิทธานีเมืองต้นเค้าให้กำเนิดของประชาธิปไตย ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งขึ้นที่พระราชวังดุสิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ นั้น นับไม่ถ้วนเวลาก่อนที่คณะราษฎรจะได้ทำการยึดอำนาจเปลี่ยนระบบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นแบบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญ ถึง ๑๒ ฉบับ รวมทั้งตัวผมเองด้วยนะนั่น ท่านก็ศึกษาอยู่ในโรงเรียนที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นนี่เอง ผมเองก็ได้ศึกษาอยู่ในโรงเรียนนี้ด้วยเหมือนกัน ตั้งแต่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ ผมเข้าเรียนเป็นนักเรียนรุ่นแรกๆ ของโรงเรียนนี้

เรื่องเกี่ยวกับหนังสือต่อไป

เมื่อศึกษามาถึงตอนนี้ ท่านคงจะได้ทราบแล้วว่า หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศไทยได้ร่วมมือกับประเทศต่างๆ ในโลกเสรีอย่างแน่นแฟ้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในตอนต้นๆ ของหนังสือเล่มนี้ ในขณะเดียวกันนั้น ประเทศไทยก็ได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างเป็นอิสระ ไม่ยอมตกอยู่ในอิทธิพลของประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ ดังนั้น ประเทศไทยจึงได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีเอกราชอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ประเทศหนึ่ง ในโลกนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ประชาชนชาวไทยทุกคนภาคภูมิใจ และหวงแหนยิ่งกว่าสิ่งใดๆ ในโลก

ในการที่ประเทศไทยจะรักษาเอกราชอธิปไตยไว้ได้ ประชาชนชาวไทยทุกคนจะต้องมีความรักชาติ ความสามัคคี และความกล้าหาญ ที่จะต่อสู้ป้องกันประเทศชาติ ตามที่ได้เคยปรากฏมาแล้วในประวัติศาสตร์ไทย ในสมัยที่ประเทศไทยต้องทำสงครามกับประเทศต่างๆ ในอดีต ซึ่งมีทั้งชนะและแพ้ ในการสงครามแต่ละครั้ง ประชาชนชาวไทยทุกคนได้ร่วมมือร่วมใจกันต่อสู้ป้องกันประเทศชาติ ด้วยความกล้าหาญ และเสียสละอย่างยิ่ง ดังนั้น ประเทศไทยจึงได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีประชาชนรักชาติ ยิ่งกว่าประเทศใดๆ ในโลก

ในการที่ประชาชนชาวไทยจะรักษาเอกราชอธิปไตยของประเทศไว้ได้ ประชาชนชาวไทยทุกคนจะต้องมีความรักชาติ ความสามัคคี และความกล้าหาญ ที่จะต่อสู้ป้องกันประเทศชาติ ตามที่ได้เคยปรากฏมาแล้วในประวัติศาสตร์ไทย ในสมัยที่ประเทศไทยต้องทำสงครามกับประเทศต่างๆ ในอดีต ซึ่งมีทั้งชนะและแพ้ ในการสงครามแต่ละครั้ง ประชาชนชาวไทยทุกคนได้ร่วมมือร่วมใจกันต่อสู้ป้องกันประเทศชาติ ด้วยความกล้าหาญ และเสียสละอย่างยิ่ง ดังนั้น ประเทศไทยจึงได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีประชาชนรักชาติ ยิ่งกว่าประเทศใดๆ ในโลก

แต่ก็เป็นแนวประชาธิปไตยแล้ว คนส่วนมากในชาติก็ต้องยึดถือแนว
ทางนี้ในการปกครองตัวเองตามแนวประชาธิปไตย. ในญี่ปุ่นก็เช่น
กัน, ซึ่งเป็นเผด็จการโดยแท้ แต่ก็เป็นผู้ที่ยึดถือแนวทางประชาธิปไตย
มีใครทำการใดๆ เพื่อประโยชน์ตนเองเพียงแต่ฝ่ายเดียวไม่ได้ ต้องรับ
ไปปรึกษาหารือกับทางสภาเสียก่อน).

A: อย่างไรก็ตาม, พระมหากษัตริย์ก็ยังมีพระราชอำนาจ
อยู่มากพระองค์หนึ่งที่เดียว. การที่A: ใช้คำว่าไม่มีอำนาจปกครองแบบ
ประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์นั้นก็ถูกต้องอยู่. แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีอำนาจ
เลยซะทีเดียว. ก็เป็นเพียงแต่ว่าพระองค์ไม่ได้ทรงมีอำนาจในการปกครองแบบ
ประชาธิปไตย, ซึ่งจะเป็นเรื่องใหม่สำหรับคนไทยอีกเยอะ. เพราะฉะนั้น
ผู้ที่มีอำนาจในการปกครองในปัจจุบันก็คือ, ก็คือรัฐบาลของประชาชน, ให้
เป็นแนวทางของความต้องการของประชาชนเป็นหลัก. ไม่ใช่ว่าพระองค์
ไม่ได้ทรงสนพระทัยในเรื่องนี้ก็ทรงสนพระทัยอยู่ตลอดเวลา แต่ว่าพระองค์
ทรงไม่ใช่ผู้ที่จะมาตัดสินใจในเรื่องนี้ได้.

เหตุนี้พระมหากษัตริย์ของประเทศไทยจึงยังคงมีอยู่, ซึ่งผมรู้สึกว่า
พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยอดเยี่ยมพระองค์หนึ่งในโลกนี้ ที่ทรง
ปกครองประชาธิปไตยแท้ๆ ในขณะที่ประชาชนยังไม่พร้อมที่จะปกครองตัวเอง
อย่างดีจริงๆ ก็ทรงพยายามที่จะสอนประชาชนให้รู้จักการปกครองตัวเองอยู่
ตลอดเวลาที่ผ่านมา.

ประชาธิปไตยเป็นแนวทางปกครองใหม่ที่สุดสำหรับคนไทย
ในสมัย ร.๗. พ.ศ. ๒๕๖๐ อย่างแท้จริง เพิ่งเริ่มต้นเท่านั้นเอง ที่ทรงสอน
แนวนี้ต่างๆ อยู่นั่นเอง. คนไทยยังไม่คุ้นเคยกับการมีส่วนร่วมในการเลือก
ตั้งหรือการเป็นผู้แทนราษฎรอะไรอย่างนี้ เป็นต้น.

เพราะเมื่อเวลาผ่านมาถึงปี ม.๓ แล้ว แต่สำหรับ พ.ศ. ๒๕๔๑ นั้นไม่ลืมแน่ ๆ มีหนังสือมาจากเพื่อนคนหนึ่งที่เรียนอยู่ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนชายล้วนที่ผมอยากเข้าไปเรียนมากที่สุดในตอนนั้น ในจดหมายเขาได้เขียนมาบอกว่าเขาได้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยสาขาพญาไท ซึ่งเป็นสาขาใหม่ที่เพิ่งเปิดขึ้นมาในปีนั้น ทำให้ผมรู้สึกอิจฉาเขามาก ๆ ที่เขาได้เข้าไปเรียนในโรงเรียนที่ผมใฝ่ฝันอยากจะเข้าไปเรียนมานาน ผมจึงได้ตัดสินใจที่จะสอบเข้าไปเรียนต่อที่นั่นให้ได้ ผมจึงได้ตั้งใจอ่านหนังสือเพื่อเตรียมตัวสอบเข้าอย่างจริงจัง ผมได้ไปซื้อหนังสือเตรียมสอบเข้าที่ร้านหนังสือแห่งหนึ่งที่ตลาดพาหุรัด ซึ่งเป็นร้านที่ผมชอบไปซื้อหนังสือเป็นประจำ ผมได้ซื้อหนังสือเตรียมสอบเข้าของวิชาต่าง ๆ มาอ่านเพื่อเตรียมตัวสอบ ผมได้ตั้งใจอ่านหนังสือเป็นอย่างมาก ผมได้ใช้เวลาว่างทั้งหมดที่มีอยู่ในการอ่านหนังสือ ผมได้ตั้งใจว่าจะต้องสอบเข้าให้ได้ ผมได้ใช้เวลาอ่านหนังสือเป็นเวลาประมาณ ๓ เดือน ก่อนที่จะถึงวันสอบเข้า ผมได้ไปสอบเข้าที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยสาขาพญาไท ในวันสอบผมได้ไปถึงที่สอบก่อนเวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง ผมได้ไปนั่งรอที่หน้าห้องสอบ ผมได้นั่งรอเพื่อนคนอื่น ๆ ที่จะมาสอบด้วยกัน ผมได้นั่งอ่านหนังสือเตรียมสอบเข้าไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงเวลาสอบ ผมได้เข้าไปนั่งในห้องสอบ ผมได้ตั้งใจทำข้อสอบอย่างเต็มที่ ผมได้ใช้เวลาในการสอบประมาณ ๓ ชั่วโมง ผมได้ทำข้อสอบเสร็จก่อนเวลาสอบประมาณ ๑ ชั่วโมง ผมได้ตรวจทานข้อสอบอีกครั้งหนึ่งก่อนที่จะส่งข้อสอบ ผมได้ส่งข้อสอบแล้วก็ได้ออกจากห้องสอบไป ผมได้ออกจากโรงเรียนไปด้วยความรู้สึกที่ว่าผมได้ทำข้อสอบได้ดีพอสมควร ผมได้กลับบ้าน

ขึ้นเมื่อแน่. เวลาผมไปโผล่เมื่อ ๑๐ กว่าที. กลางไปลิฟต์ E-F ตรงกับมุมระเบียง
หน้าห้องพักผู้ชายนั่น. ทำให้ตัวยังมีทางที่ไปลิฟต์ได้ แต่ถ้าระวังตัวผู้ชายนั่นก็
ขึ้นก่อนอีก

"อ้าว ระวังอย่างนี้ก็ได้ ดีจะได้ไม่ต้องไปไหน?"

เสียงหัวหน้าห้องพักไปลิฟต์ตอบเยาะเย้ยความคิดของผมเข้าเต็มๆ

"ก็ถ้าอยากขึ้นไปดักเจอให้ชัวร์ๆ ก็ต้องเฝ้าตรงนี้แหละ. ไม่ต้องขึ้นไปหรอก
ถ้าขึ้นไปแล้วเขาลงลิฟต์ไปก่อนเราก็ไม่เจอเขาอยู่ดี."

ความคิดของผมนั้นสมบูรณ์แบบมาก ไม่มีช่องโหว่ให้ตำหนิได้เลย.

"อ้อ ไม่ขอรบกวนอีกแล้ว. ดีจะได้ไม่ต้องเสียเวลาเฝ้าอีกด้วย. ขอบคุณมากครับ"

ผมเดินกลับไปลิฟต์ยืนรอสักพักหนึ่ง แล้วหัวหน้าห้องพักไปลิฟต์ก็ออกมาจากลิฟต์ ผมจึงเดินไปหยิบหนังสือที่ใส่กระเป๋าเสื้อหนังสือพิมพ์ที่ผมซื้อมาให้ดู. หยิบไปหยิบมาอยู่ตรงหน้าลิฟต์ก็ดีนี่ ผมจะได้ไม่ต้องเดินไปไหนให้เสียเวลา. แล้วก็ยืนหันหลังให้ลิฟต์ดูหนังสือพิมพ์ไปเรื่อยๆ. ส่วนผมสังเกตเห็นว่าผู้ชายนั่นทำท่าจะเหนื่อยใจ เพราะเห็นหัวหน้าห้องพักไปลิฟต์ยืนคุยกับผมอยู่ตั้งนาน ก็เลยเดินเข้าไปหาหัวหน้าห้องพักไปลิฟต์ เพื่อจะคุยกับผมแทน. ผมจึงรีบเดินตามเข้าไปในลิฟต์ทันที

"เขาคงอยากขึ้นห้องไปนอนแล้วล่ะครับ ผมเลยไม่อยากรบกวนเวลาพักผ่อน
เท่าไหร่ ไม่ได้. แล้วคนไทยที่คุณหมายถึงไปเกี่ยวข้องอะไรด้วยหรือ?
ความไม่เสมอภาคนี่นะ?"

หัวหน้าห้องพักไปลิฟต์คนนั้นชี้แจงให้ผมฟังอย่างคนหัวใจเสมอภาคมาก.

"ไม่ขอรบกวนคุณหมอดีกว่าครับ. ผมไปก่อนนะครับ ไม่ได้ตั้งใจ

เพราะทัศนคติที่ไม่ดีกับเขาก็ตัดสินเรื่องไม่ให้ตกลงสัญชาติไทย
ที่ภาษาพูดว่าดีๆ. กฎหมายของไทยจะเหมือนของเขาก็ไม่ผมไม่รู้
ผมเคยส่งเรื่องไปให้ทนายเรื่องเสร็จ. ไม่เคยมีการปฏิเสธ
ต่างของเขาไม่มีผิดเลยแม้แต่ครั้งเดียวนี่แหละคือมันที่ผมไม่อยาก
จะไปยุ่งเกี่ยวกับศาลที่อยู่ในมือของท่านชาติ."

ผมขอเชิญชวนท่านผู้มีเกียรติ. หลังจากนี้ไปคุณคิดว่าคุณรู้สึก
นึกคิดอย่างไรในใจของคุณถ้าคุณเป็นผม ในฐานะนั้นคุณจะรู้สึก
จะโกรธคุณรู้สึก—?

ผมสรุปเกริ่นต่างๆ มาเห็นว่าเรื่องของศาลกงสุลมีเหตุที่ไม่ควร
เหตุที่ให้เกิด การที่สมคมว่าอีกว่า "ฐานหลบต่อหลบคณะโรม คณะ
ชาโต้เตียม, คณะลักเซ้เตียม, คณะปล่องไหลเตียม ฯลฯ. ซึ่งนี่ใช้อ่านหลักการ
อันอย่างต่างๆ อย่างเดียวกันหลายๆ ท่านก็ไม่ทราบว่าจะ
ดำเนินการอย่างไรต่อไปเพราะมันเป็นเรื่องใหญ่

เรื่องเหล่านี้ผมมาจากคำบอกเล่าของหนังสือพิมพ์
ชายคนหนึ่งเช่น "หนังสือพิมพ์ไทย." ลองช่วยหาดูหน่อยไปในหลายคณะเสียง
หลายของประเทศชาติไทย. "ส่วนหนังสือพิมพ์ใดคิดไม่ดีเราจะ[illegible]ไม่ลงข่าว
ตามสัญญา." นั่น คุณหนักไปหาอีกคนเห็นว่าไม่ค่อยดีเราจะเป็นเกิด
เสียของชาวต่างชาติด้วย.

ขอให้ไม่ดีหรือมากหรือน้อยเรื่องนี้ยังคงมีให้มีการตั้ง
ศาลกงสุลขึ้นในเมืองไทยของเราอยู่.

สำหรับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายสัญชาติของชาวต่างชาติในเมือง
ไทยนั้นขอทิ้งไว้. ชาติไทยจะเป็นเมืองที่ดูแลการศึกษาและสิ่งต่างๆ ให้ชาวต่าง
ประเทศได้อย่างไม่เสียเปรียบ 100% หรือ ผมก็ไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร

ได้ทรงแก่พระมหากษัตริย์ว่า ๔ ต้องไม่ยุยง ๔ อย่างไม่ยุยงสงฆ์

ในวันนี้เตรียมการประชุมสองสภาครั้งแรก ผมได้ทราบจากผู้ใหญ่ที่ต้องเรื่องได้ดี ได้มีการประชุมเพื่อเตรียมการกันการประชุมสองสภาผู้แทนราษฎรหรือการประชุมคณะรัฐมนตรีในวันนั้น กล่าวคือ มีพระราชดำรัสแก่ผู้ใหญ่ในสภาผู้แทนราษฎรและสภาผู้แทนราษฎรและสภาผู้แทนราษฎรและ

เพราะทุกชาติรักชาติไทยเราดีมากที่สุดในโลก ดังนั้นเราจึงต้องรักษาความสัมพันธ์ไมตรีอันดีกับประเทศต่างๆ ไว้ให้ดี

ต่อไปในหลวงทรงมีพระราชดำรัสตอบว่า

ไทยเราไม่ชอบใครก่อน ไม่ชอบรังแกใคร ประเทศใดรังแกเราก็ไม่คบหาสมาคมด้วย แต่ประเทศใดที่ดีกับเรา เราก็ดีกับเขาเสมอ ไม่ว่าประเทศนั้นจะมีสีผิวหรือเชื้อชาติใดก็ตาม ขอให้เป็นประเทศที่ดีกับเราก็พอแล้ว

พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสต่อไปว่า "ในโลกนี้ไม่มีใครที่จะดีกับเราไปได้ตลอดกาล ไม่มีใครที่จะไม่ดีกับเราไปได้ตลอดกาล ดังนั้นเราจึงต้องรักษาความสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศต่างๆ ไว้ให้ดี ถึงแม้ว่าประเทศนั้นจะเคยรังแกเราในอดีต แต่ถ้าเขาเปลี่ยนมาดีกับเรา เราก็ต้องดีกับเขาเช่นกัน"

ก่อนนี้ ทางสองพระคามปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไรดี
พระคำรบสิบเอ็ดของพระเทศนาว่าอย่างไร. ไม่ทราบว่าพระคำรบสิบเอ็ดนี้
เรื่องการออกโลกสัญญาหรือเปล่า. ถ้าอย่างนั้นก็ออกไปเลย. ถ้าไม่ใช่ก็
อาจจะอยู่ต่อ ก็จะช่วยกันเรื่องการโฆษณาชักชวนอีกทางหนึ่ง. ถ้าจะต่อ
ก็จะต่อกันที่ตรงนี้ ตรงที่ว่าจะมีการโฆษณาชักชวนอย่างไรกันบ้าง
เท่านี้เอง. (ที่ประชุมมีเสียงหัวเราะเล็กน้อย)

ผมจะอย่างไรก็ตามที่ว่าการออกโลกสัญญานี้ ได้ประสิทธิ
ผลอย่างไรบ้างในเวลาที่พระคามีอยู่ เรื่องนี้ผมยังไม่ทราบ. แต่ว่าผม
ทราบว่าพระคามได้ทรงพระปรีชาสามารถในการที่จะเผยแผ่พระศาสนา
ครอบงำสังฆมณฑลต่างๆ. เพราะผมเข้าใจว่าพระคามได้ทรงพระปรีชา
เครื่องต่อพระคามนี้ ในพระคำภีร์พระคามก็ได้ตรัสเรื่องการที่จะ
ไปทางออกโลกสัญญาได้ปริมาณหนึ่งพระที่นั่งอัมพรสถาน. ยังมีพระคำ
กระแสรับสั่งอันหนึ่งว่า "การที่จะอยู่ในการที่จะออกโลกสัญญาอยู่ก็มีกันต่างประเทศได้อย่างสมบูรณ์ พันต่าง
ชาติก็ไม่ได้ดูแลอย่างเต็มที่เลย; แต่ว่าการที่จะออกโลกสัญญาก็ได้
ทรงพระปรีชาสามารถของพระคามเอง ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
ทรงตั้งหม่อมเต่าพระองค์ใหม่."

พระคามเป็นพระมหากษัตริย์ ไม่ใช่นักการเมือง จึงพระคามรับสั่ง
ออกไปเสมอว่าการที่จะออกโลกสัญญาอยู่ก็ที่ประเทศอื่นๆ ก็มีการ
ขัดขวางไม่ให้ทำ. ดังในหนังสือพิมพ์ต่างประเทศก็ลงข่าวนี้
สม่ำเสมอ. ซึ่งจะอย่างไรก็ตามที่ว่าสมาชิกสภาเก่าชาติ.

ดังนั้นพระองค์ทรงตระหนักแน่นในการออกโลกสัญญาอยู่เสมอ
ก็ทรงดำริอยู่ตลอดเวลาที่จะให้ประเทศชาติของเราร่วมอยู่ในนั้นให้ได้

พึงหมั่นเจริญเมตตาภาวนาอยู่เสมอ ๆ เพราะเมื่อรวมทั้งสองคนนี้
รักชอบกันแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีกันขึ้นได้ ดังนี้
เป็นต้น

ดูก่อนสัตบุรุษทั้งหลาย ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความสามัคคี
ในหมู่คณะนั้น ยังมีอีกมากมายหลายประการ.

ดูก่อนสัตบุรุษทั้งหลาย ธรรมที่จะก่อให้เกิดความสามัคคี
ที่สำคัญของสังฆะนั้น ก็คือ ความเคารพซึ่งกันและกัน
เป็นต้นเดียวกัน. คือ "ความเคารพซึ่งกันและกันในหมู่ของตน."
นั่นเอง. เพราะเมื่อใครก็ตามที่จะสามัคคีกลมเกลียวกันได้ ; แต่ถ้าไม่เคารพ
กันแล้ว, ย่อมจะร่วมสามัคคีกันได้ยากเหลือเกิน. ก็เหตุเป็นของง่ายที่
ศัตรูภายนอกจะทำการย่อยทำลายชาติให้ย่อยยับไปได้ ฉันใด.

เป็นทำนองกันอยู่ในหมู่ไพร่ฟ้าไปแล้ว ดูก่อนสัตบุรุษทั้งหลาย
สามัคคีธรรมนั้นแล ก็ยังมีอีกมากมายหลายอย่างด้วยกันทั้งนั้น คือ—
ทางประชาธิปไตย, ซึ่งอาจจะมีแต่ที่ใช้สื่อสิ่งพิมพ์วิทยุเป็นต้น
ส่วนวิทยุและโทรทัศน์นั้นเห็นจะยังไม่ต้อง ควรทำดังนี้.

เพื่อความสะดวกในการประชาธิปไตยด้วยหนังสือพิมพ์ที่ดีก็อย่าง
อื่นประการหนึ่ง. อีกประการหนึ่งพระมหาสมเด็จพระสังฆราชเจ้า
พระองค์อธิบดีสังฆการ ทรงไปทางความเชื่อถือของคนในประชาธิปไตย
อยู่แล้วด้วย ถึงทรงสนับสนุนให้พระองค์ไปเยือนชนต่างชาติ. ในการ
ทรงใช้หนังสือพิมพ์วิทยุ. ผมเห็นได้ทรงใช้ความ
ปรากฏว่า, ทางวิทยุ, อัดแผ่นเสียง, ฟิล์มเหล่านี้ ฯลฯ.

ทางความสะดวกของพระองค์ท่านไปถึงไหน ก็ทรงใช้หนังสือพิมพ์ไทยไปถึงนั่น.

สำหรับทางความเชื่อถือในหนังสือพิมพ์นั้นมีที่เรียกว่าออ
ความสามัคคีในหมู่ชนมากขึ้นอยู่หลายประการนั่นเอง คือ. เรื่องที่ทาง
ประเทศต่างชาติมาดูงานเมื่อเดินทางกลับไปแล้ว ก็ได้ลงพิมพ์

ตามหลักวิชา Social psychology คือ จิตวิทยาสังคม
ทางสังคม ที่มีนักจิตวิทยาสังคมหลายคนศึกษาเรื่องราวต่างๆ ของมนุษย์
ต่างมากมาย เช่น สิ่งทางสังคมหรือเรื่องราวเปรียบเทียบเปรียบเทียบ
เสียหายได้หลายทาง เช่น.

ในพันทิวาศาล ก็มีพันธุ์ไม้ดอกมากมายหลากหลาย
ที่ต้องเหมือนกันกับดอกไม้ของพระเจ้าแผ่นดิน. ต้องมีความ
ของวัฒนธรรมสังคมชั้นสูงของโลกสมัยใหม่. พระเจ้าแผ่นดิน
อย่างน้อยต้องมีความรู้ในหลักการปกครองต่างๆ
ก็คล้ายกับพระเจ้าแผ่นดินในพันทิวาศาลของ
พระองค์ท่านที่จะเดินทางไปเรียนรู้ศิลปวิทยาการต่างๆ
หากจะมีอีกทางที่จะเดินทางอย่างไรก็ไม่เสียหายเลย.

คล้ายท่านก็ได้เดินทางสังสมประสบการณ์
ความรู้ว่า การที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียงได้ต้องมีเกียรติ
ได้เดินทางออกไปในโลกกว้างนั้น. ท่านรู้ดีว่าธรรมชาติของโลก
มันจะต้องมีการติดต่อกับเกียรติยศทั้งในทางเดินทางค้าขายจะต้อง
หลักแหล่งความคิด. เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่ต่างไปจากใครที่ไหนอีก
ผู้ชายเกียรติยศชื่อเสียงเป็นสิ่งที่ ~~[illegible]~~ "ต้องได้โลกมา"
ไม่ใช่อยู่ดีๆ แล้วโลกจะมาตกอยู่ในมือ

ระหว่างนั้น. ชื่อเสียงของ ท่านธิติ, โลกันทวิศาล, และ
หม่อมๆ ได้ลองบทความไปตีตอนกันในหนังสือพิมพ์ต่างๆ
ติดต่อกันไปเรื่อยๆ ทั้งในทางสนับสนุนและต่อต้าน. หนังสือพิมพ์
ขายดีเป็นเท่าตัว. ถึงขนาดที่หนังสือพิมพ์ต่างไม่พอที่จะ
ขอซื้อเอาไปอ่านกันแทบทั้งนั้น.

ขณะนั้น ผมมีหน้าที่ขับรถ เป็นหมอหลวงเล็กๆ ไม่ใช่ถือตัว (เสวย) ได้สังเกตเห็นว่า ในเวลาเสด็จฯ ออกเสด็จพระกระยาหารตามคำที่พระชั้นผู้ใหญ่ พระบรมวงศานุวงศ์, พระบรมวงศานุวงศ์ ฯลฯ นั้น มักจะทรงพระสรวลกันอยู่เสมอ ๆ ทรงพระอักษรโต้ตอบกันเป็นหมู่ หนังสือพิมพ์ก็ขายดีขึ้นบ่อยครั้ง - มองดูเจ้านายที่เสด็จฯ กระยาหารโรงเรือ, ซึ่งเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาของพระองค์เป็นหมู่ ๆ ก็ทรงพระสรวลด้วย - ดูจะสังเกตเห็นเป็นที่น่าปลื้มปีติ ทรงกริ้วพระยาภักดีนุชิตสุดหาก -

อยู่มาวันหนึ่ง เวลาประมาณ ๑๑ น. เศษ ผมเดินขึ้นไปถึงชั้นล่างของพระที่นั่งพิมานหลักฯ ขณะที่จะสอนหนังสือพระยาหารของพระองค์เจ้าบางองค์ (ไม่ขอออกพระนาม) ซึ่งเคยมีอายุอ่อนกว่าผม ได้ทรงหยอกล้อผมเล่นว่า "หมอเจ็บหลังหรือ" ผมก็ตอบไปว่า "ไม่เจ็บพะยะค่ะ" ท่านก็ตรัสต่อไปว่า "ถ้าไม่เจ็บก็ไปสอนหนังสือเขาเถิด" ผมก็ทูลว่า "ขอพระราชทานอภัยโทษ ผมไม่ได้ทูลขอพระราชทานเงินเดือนเพิ่มขึ้นเลย" ท่านก็ตรัสว่า "ไม่ได้ขอเงินเดือนเพิ่มหรือ ก็ดีแล้ว

กันดีกว่าได้. เหตุที่ท่านคงคิดว่าพวกที่ตายแล้วย่อมพลอยเป็นสุขไปด้วย
ทั้งนั้นก็ชอบแล้วที่ไปเสียหมดทุกอย่าง." เสร็จแล้วก็ทรงหัวเราะ
พระอัฐมะด้วยพระองค์เองอีกครั้งหนึ่ง, ซึ่งเป็นการผิดวิสัยที่ท่านจะ
ทรงหัวเราะเช่นนั้นในขณะที่ทรงสนทนาปราศรัยกับใครๆ เลยทีเดียว.

"ไม่ขอถวายพระพรเลยหรือ, ขอถวายพระพรเถิดพระเจ้าข้า,
ทรงเรือ. ผู้ที่ตายไปแล้วย่อมเป็นสุขเสมอไปทุกราย
ทุกราย. ไม่เป็นการดีกว่าหรือที่จะทรงคิดเสียว่าคนที่ตายไปนั้น
ย่อมมีทั้งดีและชั่วปนกันอยู่ทั่วไป."

ท่านผู้สำเร็จราชการแผ่นดินทรงพระสรวล.

ตามที่ผมได้เล่าถึงพระนิสัยส่วนพระองค์ของพระองค์ท่านนี้
ก็เพื่อจะให้ท่านผู้อ่านได้ทราบว่าพระองค์ท่านทรงมีพระอารมณ์
ขันอยู่เสมอ. ผมเชื่อว่าท่านคงจะได้ทราบแล้วว่าพระองค์ท่านนั้น
ทรงมีพระอารมณ์ขันอยู่เสมอ. ถึงแม้ว่าในบางครั้งบางคราว
พระองค์ท่านจะทรงขึ้นพระพักตร์ขึ้นมาเมื่อมีเรื่องที่ไม่ทรงพอพระทัย
ก็ตาม แต่ก็ไม่ทรงขึ้นพระพักตร์อยู่นานนัก. ทันใดนั้นเองก็จะทรง
ตรัสอะไรขึ้นมาอีกจนได้. การที่ทรงประทับใช้พระราชอัญญาณ
ปกครองแผ่นดินนั้น ทรงมีอุดมคติอันสูงส่งอยู่ในพระทัย. ข้อนี้เป็นสิ่งที่
ทรงยึดมั่นในพระราชปณิธานอันแน่วแน่ ทรงมีพระราชอัญญาณ
ดำเนินการต่างๆ ด้วยความเด็ดขาดและรวดเร็ว.

บริโภคทรัพย์

มนุษย์ผู้ยากจนในโลกนี้ได้ เพราะทำไม่ดีตามธรรมสิทธิ์ ตกผลที่เกิดขึ้นตกถึงแก่มิตรหรือโจร, ซึ่งเป็นทรัพย์ที่ได้เพราะบริโภคทรัพย์.

ส่วนทรัพย์ที่ได้มาโดยธรรมนั้นก็ดี ทรัพย์ที่ได้มาโดยอธรรมนั้นก็ดี นั้นคือ ทรัพย์ที่ได้มาโดยทำการงานต่างๆ ตามสิทธิ์ที่ตนและทรัพย์สมบัติของตนมีและตนมีนั่นเอง ไม่เรื่องเป็นมนุษย์ไม่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ คือ ปล่อยให้ผู้ที่ปล้นเอาไปเป็นของตน. เหตุการณ์ของมวลมนุษย์เป็นอย่างนี้โดยแน่นอนตลอดมา.

ในรัชกาลที่ ๕ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงใช้ปล่อยเลิกเป็นทาสเมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นในประเทศไทย. ไทยเรายังมีสัญญาไม่มากประเทศที่รวมกันมาทำการต่างเมืองขึ้น ใช้สิทธิ์ตัวศาลกงสุลของเขาขึ้นไปในเมืองของคนไทย และตัดสิทธิ์ในทางที่จะเก็บภาษีขาเข้าสินค้าที่เขาส่งเข้ามาขายในเมืองไทยได้ในอัตราไม่เกินร้อยละ ๓. สัญญาฉบับนี้ทำให้ไทยไม่มีทางที่จะยกเลิกเสียได้ และนั่นก็ไม่ยอมทำสัญญาอีกต่อไปจนกว่าประเทศนั้นเสียและประเทศพม่าต้องตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษและเปลี่ยนเจ้าไปแล้ว ดังนั้นทางยอมเซ็นสัญญาฉบับนี้ถึงเท่ากับยอมเสียสละหรือไปเพื่อรักษาชาติไว้ได้ดีกว่าไปเป็นอย่างอื่น.

ครั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๖ ในพระพุทธศักราช ๒๔๕๓ แล้ว. พระราชภาระที่หนักที่สุดของพระองค์ก็ตกอยู่ที่ทรงหาทางที่จะยกเลิกสัญญาทารุณนี้ได้มั่นมั่นเสียโดยวิธีใด.

ก็ไม่ทูล ความเสียหายจะเกิดขึ้นเพราะความไม่รู้ ดังเรื่องนายเรื่องที่เกิดขึ้นและเห็นกันอยู่

ประการที่ ๒ เป็นประการสำคัญยิ่งก็คือ ทรงปกครองโดยธรรม ทรงปกครองเป็นต้นแบบที่ดีในการปกครองแผ่นดิน ความทุกข์ยากของราษฎรก็จะลดน้อยลง ความปกครองได้เรียบร้อยได้ ก็เพราะรู้ทันเรื่องที่ดีและเท่าทันความประสงค์ของเสนาอำมาตย์ที่คิดปกครองและปฏิบัติตามได้ถูกต้อง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ทรงตระหนักถึงปัญหาในการเตรียมการเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงได้ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้เป็นการเริ่มแรก.

ได้กล่าวแล้วว่าระบบการปกครองต้องเป็นของใหม่ของคนใหม่ในสมัยนั้น และเป็นเรื่องใหญ่, ซึ่งยากที่คนใหม่ส่วนมาก จะเข้าใจได้. เพราะคนไม่เท่ากันเป็นส่วนต่างมากแล้ว เรื่องของเรื่องก็จะต้องช่วงยาก-มากที่เดียว

พระบาทสมเด็จพระบรมครู ทรงเล่นการทหารเป็นการฝึกเสือป่าขึ้นที่ บางทะลุ ต่อมาได้เพิ่มรูปร่างในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ทรงมองเห็นการที่จะทรงสอนประชาชนคนไทยแบบสาธิตคือทำเป็นตัวอย่างระบอบการปกครองที่สมมุติขึ้นให้เหมือนสิ่งที่ใกล้เคียงกับของจริงมากที่สุดที่จะมากได้ สามารถรู้สึก. ในการเล่นเกมนี้ทรงมีความคิดริเริ่มขึ้นที่ มีเวลาสมควรอยู่พระที่นั่งดุสิต ดังที่ท่านได้ทูลให้ทราบดุสิตธานีมาแล้ว

ดุสิตสมิต

หนังสือพิมพ์ ของ "ดุสิตธานี" เมืองประชาธิไตย

"นามะภาคี สคณาดุสิตสมิต"

ใครเป็นคณะ "ดุสิตสมิต"

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นบทร้อยกรอง

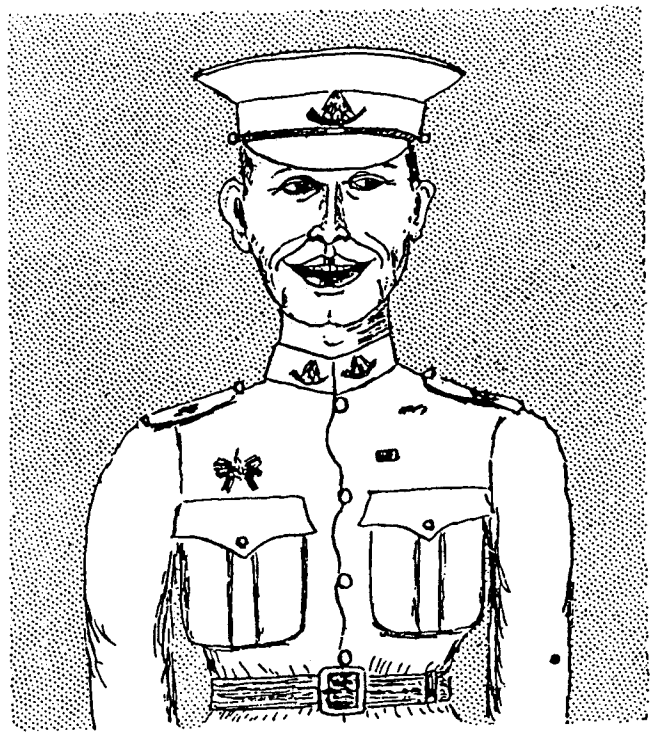
๖๐ ปี ต่อมา

ฯพณฯ ม.ล.ปิ่น มาลากุลฯ ไขความกระจ่างในเรื่องนี้

ดิฉลอด ลมอด

เปนหนังสือพิมพ์ออกบ้างไม่ออกบ้างตามบุญตามกรรม

เล่ม ๕ ฉบับที่ ๕๓ วันที่ ๕ ตุลาคม, พ.ศ. ๒๔๖๓

ราคา ๑ บาท

๑๒๓๐ ๓๗๐๑

เมื่อพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาสถาปนาเมืองจำลอง "ดุสิตธานี" ขึ้น เพื่อเป็นสถานที่ฝึกหัดสั่งสอนการปกครองท้องถิ่นในระบอบบประชาธิปไตยแก่บรรดาข้าราชบริพารตลอดจนข้าราชการผู้เกี่ยวข้องในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกหนังสือพิมพ์สำหรับดุสิตธานีขึ้นอีกฉบับหนึ่ง พระราชทานนามว่า "**ดุสิตสมิต**" เป็นหนังสือขนาดที่เรียกว่า "แปดหน้ายก" มีกำหนดออกเป็นรายสัปดาห์ทุกวันเสาร์(ซึ่งตรงกับวันพระบรมราชสมภพ) แม้ที่หน้าปกหนังสือจะโปรดให้พิมพ์คำขวัญไว้ว่า **"เป็นหนังสือออกบ้างไม่ออกบ้างตามบุญตามกรรม"** แต่ก็ได้ออกตรงตามกำหนดทุกๆ วันเสาร์ แม้จะเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชฐานต่างจังหวัด หรือเสด็จพระราชดำเนินไปในการซ้อมรบเสือป่าประจำปี ซึ่งกินเวลาเป็นเดือนๆ หนังสือดุสิตสมิตก็ยังคงจัดพิมพ์ออกจำหน่ายตรงตามกำหนดเสมอมา

ดุสิตสมิตฉบับแรก ซึ่งออกจำหน่ายเมื่อวันเสาร์ที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์แถลงการณ์ของหนังสือนี้ไว้ว่า

"<u>คำนำ</u>

(ซึ่งไม่มีผู้ใดรับรองเลย)

หนังสือพิมพ์ขอโฆษณาแก่ทวยนาครดุสิตธานี; ทั้งที่เป็นอารยชนและอนารยชน, จงทราบทั่วกันว่า :

๑. เราชื่อ <u>"ดุสิตสมิต"</u> เพราะเหตุไรก็เชิญแปลกันเอาเองตามใจเถิด, เพราะถึงแม้เราจะแปลให้ฟังในที่นี้ ก็อาจจะมีบ้างบางท่านที่ไม่เต็มใจจะเชื่อคำแปลของเรา. โดยเหตุที่คนบางคนชอบแปลความกว้างขวางยาวรีไปยิ่งกว่าที่ผู้พูดหรือเขียนหรือคิดเดิมเขาตั้งใจ.

๒. เรามีคณะ แต่บอกไม่ได้ว่าใครเป็นบรรณาธิการ. เพราะแต่ละคนในคณะของเราล้วนเป็นคนเก่งและตีราคาตนสูงๆ ทั้งนั้น, จึงไม่ยอมอ่อนน้อมแก่กัน; ต่างแย่งกันเป็นบรรณาธิการทุกคน.

๓. เราจะออกเป็นครั้งคราวตามบุญตามกรรม คือ :-

(ก) ถ้าเป็นบุญของเรามีผู้รับฉบับแรกนี้มาก เราก็จะมีทุนพอออกได้ต่อไป.

(ข) ถ้าเป็นกรรมของเรา ไม่มีผู้รับเพียงพอ, เราก็จะพยายามออกไปจนกว่าเงินจะหมดกระเป๋าสมาชิกคณะเรา, แล้วก็คงต้องงดกันทีหนึ่งเท่านั้น.

(ค) ถ้าเป็นบุญของเรา สมาชิกแห่งคณะเราไม่เกิดมีความเกียจคร้านขึ้นพร้อมกัน ก็คงจะออกยั่งยืนไปได้

(ฆ) ถ้าเป็นกรรมของเรา สมาชิกแห่งคณะเราเผอิญเกิดไปติดราชการ, หรือธุระส่วนตัว หรือเพราะเหตุอื่นที่ใช้เพื่อแก้ตัวในเวลาเกียจคร้านฉะนั้นแล้ว, เราก็คงต้องงดการออกชั่วคราว.

๔. เราไม่มีสำนักงานเป็นหลักแหล่ง เพราะฉะนั้นใครที่ไม่ชอบเราอย่าหาสำนักเสียให้ยากเลย.

๕. เราไม่ต้องการให้ใครส่งข่าวหรือเรื่องมาให้เราลง, เพราะข่าวเราก็จะเก็บหรือทอนหรือคัดหรือคร่าเอาจากหนังสือพิมพ์รายวัน, หรือมิฉะนั้นก็เก็บตกหล่นเอาตามถนนหนทาง ส่วนเรื่องอ่านเล่นหรืออ่านจริงสมาชิกของคณะของเราก็แต่งเองได้, ไม่ต้องง้อใครเลย เพราะฉะนั้นถ้าใครที่นอกคณะของเราส่งข่าวหรือเรื่องมาให้เรา. และเผอิญข่าวหรือเรื่องนั้นหลุดมาถึงมือเราได้ เราก็จะฉีกทิ้งตะกร้าเศษกระดาษเสีย.

๖. เราขอบอกกล่าวว่า เราตั้งใจจะให้ผิดกับหนังสืออื่นๆ ในดุสิตธานี, เพราะฉะนั้นเราขอบอกกล่าวว่า :

(ก) เราตั้งใจเยาะเย้ยผู้ที่ทำตัวให้เป็นที่ควรเยาะเย้ย.

(ข) เราไม่ขอเล่นลำตัดประชันฝีปากกับ ขันติ หรือ ขันแตก, หรือกับสะเก็ด หรือสะเกาะไรทั้งหมด เพราะฉะนั้น ถ้าหนังสือพิมพ์รายวันฉบับใดจะชวนโยกับเรา ก็ขอจงได้รับคำตอบล่วงหน้าทีเดียวว่า <u>ไม่เล่นด้วย</u> ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะเราขี้ขลาดหรือเรากลัวฝีปากตรงกันข้ามเราขี้คร้านจะตอบกับผู้ที่ไม่คณนาปากของเรา.

(ค) เราขอบอกกล่าวว่า ถึงใครโกรธแค้นในถ้อยคำที่เราว่า และสามารถต่อยปากสมาชิกคณะเราได้สักคนหนึ่ง ก็คงยังมีอีกหลายคนที่ปากยังไม่บวม.

๗. เราเสียใจที่บอกไม่ได้ว่าราคาหนังสือพิมพ์ฉบับละเท่าไร. เพราะยังไม่รู้ว่าโรงพิมพ์ใดจะรับพิมพ์และจะคิดราคาเท่าไร, เราจะส่งไปขายปลีกที่ห้องบิลเลียดโฮเต็ลเมโตรโปล ทุกๆ คราวที่ออก และเมื่อท่านถามราคาดูเห็นแพงไปก็อย่าซื้อ แต่ถ้าท่านชอบใจจะให้เงินเกินราคาที่บอกขายก็ไม่เป็นไรมิได้.

คำนำนี้ออกจะยืดยาวอยู่ไม่ใช่หรือ จริง แต่ก็ยังไม่ยาวเท่าคำนำที่มักพบในหนังสือต่างๆ ที่พิมพ์แจกในงานศพโดยมากในสมัยนี้.

อนึ่ง ในที่สุดแห่งคำนำนี้ไม่มีใครเซ็นนาม เพราะไม่มีใครตกลงสมมติให้ผู้หนึ่ง ผู้ใด

เป็นบรรณาธิการ.

๘. เราขอชี้แจงว่า เงินท่านจะให้ค่าหนังสือพิมพ์นี้คงไม่เสียเปล่าเลย, เพราะเราตั้งใจไว้ว่า ถ้าได้กำไรเท่าใด จะนำส่งเหรัญญิกราชนาวีสมาคมทั้งสิ้น, และในข้อนี้เราทั้งหลายผู้ถือตนว่าเป็นบรรณาธิการทุกคนได้อนุมัติแล้วโดยปรองดอง.

เราหวังใจว่า เมื่อเราได้ชี้แจงแถลงความแก่ท่านโดยพิสดารเช่นนี้แล้ว ท่านคงจะแลเห็นเจตนาดี (หรือร้าย) ของเราว่ามีอยู่เพียงใด, และคงเตรียมไว้แล้วที่จะชอบ (หรือชัง).

เนื่องจากดุสิตสมิตไม่มีการระบุนามผู้จัดทำดังปรากฏเหตุผลในคำนำข้างต้น จึงเป็นที่สนใจใคร่รู้ของทวยนาครในดุสิตธานีเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือพิมพ์นี้มีผู้ใดเป็นบรรณาธิการและเป็นผู้ร่วมจัดทำบ้าง ถึงขนาดที่ได้มีการสืบเสาะด้วยวิธีการต่างๆ ครั้นเมื่อมีผู้สนใจใคร่รู้เป็นจำนวนมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระราชนิพนธ์คำอธิบายไว้ในดุสิตสมิต ฉบับที่ ๔ ซึ่งออกเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ว่า

ใครเป็นคณะ "ดุสิตสมิต"

นับจำเดิมตั้งแต่หนังสือพิมพ์ "ดุสิตสมิต" ได้ออกมาแล้ว, ได้มีบุคคลบางจำพวกหรือบางคนที่กระตือรือร้นอยากรู้เสียจริงๆ ว่าใครบ้างเป็นสมาชิกแห่งคณะ "ดุสิตสมิต" เพื่อหาความรู้อันนี้ ได้ใช้วิธีต่างๆ นานาซึ่งทำให้เราผู้เป็นสมาชิกคณะ "ดุสิตสมิต" เห็นเป็นของสนุกน่าขันอย่างยิ่ง ส่วนความพยายามของบุคคลนั้น โดยมากก็มักจะมีอยู่แต่เพียงสืบถามที่หลวงพิบูลย์พิริยภาพผู้ที่รับหนังสือพิมพ์ "ดุสิตสมิต" ไปจำหน่าย; แต่การสืบที่หลวงพิบูลย์ย่อมจะไม่เป็นผลอะไร: เพราะความเป็นจริงหลวงพิบูลย์ก็หาทราบไม่ว่าใครต่อใครบ้างเป็นคณะ "ดุสิตสมิต," โดยเหตุที่หลวงพิบูลย์เป็นแต่เพียงรับหนังสือพิมพ์นั้นไปจากผู้จัดการโฮเต็ลเมโตรโปลอีกต่อ หนึ่งเท่านั้น, และผู้จัดการโฮเต็ลเมโตรโปลก็ย่อมจะเป็นผู้ที่รักษามรรยาทดีเกินกว่าที่จะขยายความลับที่ได้มีผู้ไปมอบไว้ให้รักษา. นอกจากนี้มีผู้อ่านบางคนได้ลองทายโดยสังเกตสำนวน โวหารของผู้แต่งเรื่องลง, แต่การทายโดยไม่มีหลักแน่นอนเช่นนั้น ย่อมจะมีทายผิดมากกว่าถูก.

แต่ผู้ที่ได้กระทำความพยายามอย่างแข็งแรง และใช้ความไหวพริบแบบนักสืบชนิด "วิก วินเตอร์" มากที่สุดคือบรรณาธิการหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่งในดุสิตธานี เช่นเมื่อท่าน นคราภิบาลและสภาเลขาธิการดุสิตธานีเชิญคณะหนังสือพิมพ์ต่างๆ ไปเลี้ยงเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคมนั้นแล้ว, ต่อมาในวันที่ ๑๘ หนังสือพิมพ์รายวันฉบับนั้นก็ได้ลงข้อความแสดงความสันนิษฐานว่าผู้ใดบ้างเป็นคณะ "ดุสิตสมิต," และกล่าวต่อไปว่า : "ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าท่านนคราภิบาลต้องทราบว่าบ้างเป็นคณะหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต, เพราะถ้าไม่ทราบ

เลยแล้ว ท่านก็คงจะไม่อนุญาตให้ตั้งขึ้น, โดยเหตุที่ที่เป็นการหาหลักไม่ได้, อาจจะเป็นใบปลิวปั่นหัวคนเล่นตามสบายใจ, กับทั้งจะเป็นตัวอย่างสืบไปด้วย." ในการที่กล่าวข้อความดังนี้ ก็เป็นวิธีล่อจะให้เราต้องเปิดหน้า, เป็นความปรารถนาเช่นเดียวกับคนที่ดูโขนอยากให้โขนเปิดหน้าฉะนั้นเอง. ครั้นเราไม่ยอมเปิดหน้าก็ใช้วิธีเอาหนังสือพิมพ์ของเขาเองไปทิ้งไว้ตามถนนหลวง, เพื่อจะคอยสังเกตว่าใครเก็บจะเก็บเอาไป. เมื่อได้ทำความพยายามถึงปานนี้ ก็ควรที่จะให้ได้รับความพอใจบ้าง, เราจึงขอไขความลับให้ดังต่อไปนี้ :-

๑๑

- หนังสือดุสิตสมิต บ่มิคิดคดีทราม
ที่มุ่งจะปิดนาม คณะเพื่อจะถ่อมตน
- หวังทำประโยชน์ใหญ่ อุปการะแก่ชน
ให้ตื่นมโนยล สิริแสงประภาใส
- เหมือนภาชนาเก็บ สุวิเลปนาไว้
เพื่อมือจะควักไส้ สริราภิรมย์วรรณ
- แม้ใครจะเปรียบถ้อย พจนาประพันธ์ฉันท์
ร้อยแก้ววิจิตรนั้น ก็จะเห็นประเสริฐศรี
- ใครปราชญ์ฉลาดเล็ง วจะปริศนานี้
รู้นามะภาคี สคณาดุสิตสมิตฯ

ต่อมาเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสมุดเอกสารแลหนังสือพิมพ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๕ เพื่อ "...กำหนดสิทธิและหน้าที่ กับทั้งกำหนดเขตหรือจำกัดความรับผิดชอบของบุคคลทั้งปวง ผู้ประกอบกิจในการพิมพ์ การโฆษณาและการจ่ายแจกหนังสือที่พิมพ์ขึ้น..." โดยโปรดให้ระบุนามเจ้าของและบรรณาธิการซึ่งจัดพิมพ์ไว้ในหนังสือพิมพ์นั้นๆ ด้วยแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกนาม กรมมหาดเล็ก เป็นเจ้าของ และนายจ่ายง (แฉล้ม กฤษณามระ) ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระประสิทธิ์บรรณการ เป็นบรรณาธิการไว้ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ส่วน "**นามะภาคี สคณาดุสิตสมิต**" ซึ่งได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ก็ยังคงเป็นปริศนา หามีผู้ใดได้ทราบนามที่แท้จริงของคณะดุสิตสมิต จนเวลาล่วงมากว่า ๖๐ ปี ฯพณฯ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อดีตรองประธานกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงได้กรุณาไขความให้กระจ่างไว้ดังนี้

๑. *หวังทำประโยชน์ใหญ่* = โต = ทูลกระหม่อมโต คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒. *อุปการะแก่ชน* = เอื้อเฟื้อ = คือ เจ้าพระยารามราฆพ (หม่อมหลวงเฟื้อ พึ่งบุญ)

๓. *ให้ตื่นมโนยล* = ตื่นขึ้น = ฟื้น คือ พระยาอนิรุทธเทวา (หม่อมหลวงฟื้น พึ่งบุญ)

๔. *สิริแสงประภาใส* = แสงสว่าง = ชัชวาล คือ หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์

๕. *เหมือนภาชนาเก็บ สุวิเลปนาไว้* = โถแป้ง = โถ คือ พระยาอุดมราชภักดี (โถ สุจริตกุล)

๖. *เพื่อมือจะควักได้* = ปาณี คือ นายจ่ายวด (ปาณี ไกรฤกษ์)

๗. *แม้ใครจะเปรียบถ้อย* = เปรียบเทียบ = คันชั่ง = ตุลา คือ หม่อมเจ้าดุลภากร วรวรรณ

๘. *พจนาประพันธ์ฉันท์* = ต่อเนื่อง = เนื่อง คือ พระมหาเทพกษัตรสมุท (เนื่อง สาคริก)

๙. *ก็จะเห็นประเสริฐศรี* = ดีเยี่ยม = ยอด = ปิ่น คือ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

จาก "**นามะภาดี สคณาดุสิตสมิต**" ดังบทพระราชนิพนธ์กล่าว จึงอาจจะกล่าวได้ว่า **สคณาดุสิตสมิต** นั้นมี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นองค์บรรณาธิการใหญ่ ส่วนบรรณานุกรอื่นอีก ๘ ท่าน แบ่งออกได้ เป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มบรรณานุกรผู้ใหญ่ซึ่งล้วนเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกรมมหาดเล็กรวม ๔ คน (หมายเลข ๒ -๕) กับบรรณานุกรรุ่นเล็กอีก ๔ คน (หมายเลข ๖ - ๙) ที่มีอายุระหว่าง ๑๕ - ๒๑ ปี นั้น ล้วนเป็นนักเรียนเก่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง (ปัจจุบันคือ โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย) ซึ่งเพิ่งจะโปรดเกล้าฯ ให้ออกรับราชการเป็นมหาดเล็กชั้นผู้น้อยปฏิบัติหน้าที่ราชการสนองพระเดชพระคุณใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทในกรมมหาดเล็ก

หนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตนี้ ได้ออกจำหน่ายต่อเนื่องกันมาจนถึงบั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพแห่งองค์บรรณาธิการใหญ่ และจำต้องล้มเลิกไปโดยปริยายพร้อมกับเมืองจำลอง "ดุสิตธานี" เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ แม้กระนั้น เกียรติคุณของดุสิตสมิตก็ยังคงเป็นที่กล่าวขวัญถึงในฐานะที่เป็นแบบอย่างอันดีงามของการจัดทำหนังสือพิมพ์สืบต่อมาตราบจนถึงปัจจุบันนี้ สมดังพระบรมราชปณิธานใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นบทอินทรวิเชียรฉันท์ที่ปกหลังของหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตทุกฉบับ ดังนี้

๏ หนังสือดุสิตะสมิต ไม่มิคิดคะดีทราม
ตั้งจิตจะทำความ สุขะให้ถึงสบาย
๏ ถึงล้อก็ล้อเพียง ภละเยี่ยงวิธีสหาย
บ่มีจะมุ่งร้าย บ่มิมุ่งประจานใคร
๏ใครออกจะพลาดท่า ก็จะล้อจะเลียนให้
ใครดีวิเศษไซ้ร ก็จะชมประสมดี
๏ชมเราก็แทงคิว ผิจะนิ่วก็ชอร์รี่
แม้แม็คมิคีนดี ก็จะเชิญณคลองสานฯ

****

บรรณานุกรม

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ และเนียนศิริ ตาละลักษณ์, คุณหญิง. "สมุดเอกสารแลหนังสือพิมพ์, พระราชบัญญัติ พระพุทธศักราช ๒๔๖๕", **สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๒**. พระนคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๔. (หน้า ๘๐๕ - ๘๑๒).

"คำนำ", **ดุสิตสมิต** เล่ม ๑ ฉบับที่ ๑ วันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑.

"ใครเป็นคณะดุสิตสมิต", **ดุสิตสมิต** เล่ม ๑ ฉบับที่ ๔ วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑.

ปิ่น มาลากุล, หม่อมหลวง. "พระนามแฝงและนามแฝงพระราชทาน", **สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑**. พระนคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๔. (หน้า ๒๔๒ - ๒๕๑).

วรชาติ มีชูบท
ผู้ช่วยเลขานุการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพระบรมราชูปถัมภ์

เรื่อง “ยศ”

เรียบเรียงโดย

วรชาติ มีชูบท

ผู้ช่วยเลขานุการ
มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพระบรมราชูปถัมภ์

ยศ

ยศ นั้นเป็นฐานันดรอย่างหนึ่งในราชการ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงพระมหากรุณาโปรดให้กำหนดขึ้นเพื่อหมายฐานะหรือตำแหน่งสูงต่ำของข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน

แต่เดิมมานั้น ยศและบรรดาศักดิ์ล้วนผูกติดอยู่กับตำแหน่งหน้าที่ราชการ เช่น "เจ้าพระยาจักรี" เป็นยศและบรรดาศักดิ์สำหรับตำแหน่งสมุหนายก หรือในทำนองเดียวกัน "เจ้าพระยายมราช" ก็เป็นยศและบรรดาศักดิ์ของเสนาบดีนครบาล หรือ "เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี" ซึ่งเป็นทั้งยศและบรรดาศักดิ์สำหรับหัวหมื่นมหาดเล็กฯลฯ เมื่อมีการโยกย้ายข้าราชการไปรับตำแหน่งใหม่ก็ต้องเปลี่ยนทั้งยศและบรรดาศักดิ์กันทุกคราว แต่เนื่องจากในสมัยโบราณตำแหน่งราชการยังมีไม่มากนัก จึงไม่เป็นที่สับสนแต่ประการใด

ยศทหาร

ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชดำริว่า การปกครองแผ่นดินแบบจตุสดมภ์ซึ่งได้ใช้มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้นเป็นสิ่งที่พ้นสมัยไปแล้ว สมควรที่จะได้ทรงพระราชดำริจัดระเบียบการปกครองของประเทศสยามให้ทันสมัยทัดเทียมกับนานาอารยประเทศที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี จึงได้ทรงริเริ่มปรับปรุงและจัดระเบียบราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนตามแบบประเทศยุโรป ในชั้นต้นได้โปรดให้มหาดเล็กข้าหลวงเดิม จำนวน ๒๔ คน รับการฝึกหัดอย่างทหาร ซึ่งในครั้งนั้นเรียกกันว่า "ทหารสองโหล" ขึ้นก่อน ต่อมาจึงได้โปรดชักชวนพระราชวงศ์และบุตรหลานมหาดเล็กเข้ารับการฝึกหัดอย่างทหารเพิ่มเติม จนสามารถจัดตั้งเป็นกรมทหารพระราชทานนามว่า "กรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์" (ปัจจุบันคือ กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

ต่อมาได้โปรดให้ขยายระเบียบการฝึกหัดยุทธวิธีอย่างใหม่ไปยังกรมทหารอื่นๆ เพิ่มเติม จนสามารถจัดกำลังกรมทหารบกที่ได้รับการฝึกหัดอย่างตะวันตกได้ถึง ๗ กรม และกรมทหารเรืออีก ๒ กรม โดยแต่ละกรมต่างก็มีผู้บังคับการกรมเป็นนายทหารยศชั้น "คอลอเนล" (Colonel) หรือนายพันเอก ทำหน้าที่ปกครองบังคับบัญชาข้าราชการในกรมเป็นเอกเทศขึ้นตรงกับองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศจัดการทหาร โดยโปรดให้จัดตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้น ทำหน้าที่ปกครองบังคับบัญชาราชการในกรมทหารบก ทหารเรือ ทั้ง ๙ กรมนั้น เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๐ ในคราวเดียวกันนั้นได้ทรงจัดวางระเบียบยศ บรรดาศักดิ์และตำแหน่งของข้าราชการฝ่ายทหารพร้อมกันไปทีเดียว โปรดให้แยกยศออกจากบรรดาศักดิ์ กับแยกบรรดาศักดิ์ออกจากตำแหน่ง และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา "พระราชบัญญัติสำหรับลำดับยศนายทหารบก" ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ โดย

โปรดให้กำหนดคำเรียกชื่อยศเป็นภาษาไทยแทนการใช้ทับศัพท์ตามแบบเดิม และกำหนดให้นายทหารในกองทัพบกสยามมีลำดับชั้นยศจากสูงสุดลดหลั่นลงไปจนถึงพลทหารเป็นที่สุด ตามแบบอย่างชั้นยศนายทหารในกองทัพนานาอารยประเทศ ดังนี้

จอมพล
นายพล เอก โท ตรี
นายพัน เอก โท ตรี
นายร้อย เอก โท ตรี
จ่านายสิบ
นายสิบ เอก โท ตรี
พลทหาร

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดระเบียบยศทหารบกเรียบร้อยแล้ว จึงโปรดให้จัดระเบียบลำดับยศทหารเรือโดยอนุโลมตามแบบกองทัพเรือต่างประเทศ มีลำดับยศลดหลั่นกัน ดังนี้

นายทัพเรือ หรือที่ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ออกนามใหม่ว่า จอมพลเรือ
นายพลเรือ เอก โท ตรี จัตวา
นายเรือเอก (ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เปลี่ยนเป็น นายนาวาเอก)
นายเรือเอกผู้ช่วย (ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เปลี่ยนเป็น นายนาวาโท)
นายเรือโท (ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เปลี่ยนเป็น นายนาวาตรี
นายเรือโทผู้ช่วย (ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เปลี่ยนเป็น นายเรือเอก)
นายเรือตรี (ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เปลี่ยนเป็น นายเรือโท)
นายเรือตรีผู้ช่วย (ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เปลี่ยนเป็น นายเรือตรี)
พันจ่า เอก โท ตรี
จ่า เอก โท ตรี
พลทหาร

ทรงกำหนดให้ ยศชั้นจอมพลและนายพลเป็นยศชั้นสูง สำหรับตำแหน่งราชการชั้นผู้บังคับบัญชาระดับสูง เช่น เสนาบดี ปลัดทูลฉลอง แม่ทัพ ผู้บัญชาการกองพล หรือตำแหน่งอื่นที่เทียบเท่า ส่วนยศชั้นนายพัน นายร้อย หรือนายเรือของทหารเรือจัดเป็นเป็นยศชั้นกลาง สำหรับตำแหน่งราชการชั้นผู้บังคับบัญชาระดับกลางเรื่อยลงมาจนถึงระดับต้น เช่น ผู้บังคับการกรม ผู้บังคับกองพัน ผู้บังคับกองร้อย ผู้บังคับหมวด หรือตำแหน่งที่เทียบเท่า

ยศชั้นสูงและชั้นกลางนี้ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้บุคคลใดได้ครองยศในชั้นใดก็จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งตามที่ทรงพระราชดำริเห็นสมควร โดยพระราชทานสัญญาบัตรทรงลงพระปรมาภิไธยและประทับพระราชลัญจกรให้ไว้เป็นสำคัญ

สำหรับยศชั้นนายดาบ จ่านายสิบ และนายสิบ หรือพันจ่า กับจ่า ของทหารเรือนั้น จัดเป็นยศชั้นต่ำนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เสนาบดีเจ้ากระทรวงออกประทวนตราตั้งตั้งบุคคลเข้ารับราชการตามตำแหน่งหน้าที่ในระดับที่ต่ำกว่าผู้บังคับหมวด เช่น ผู้บังคับหมู่หรือเสมียนพนักงาน ฯลฯ ได้ตามอัตรากำลังของส่วนราชการที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบยศทหารขึ้นใหม่แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นองค์จอมทัพสยามได้ทรงดำรงพระยศเป็น จอมพลในฐานะจอมทัพบก และจอมพลเรือในฐานะจอมทัพเรือ เป็นพระองค์แรก ครั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงรับรัชทายาท เสด็จเถลิงถวัลยสิริราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๖ แล้ว นายพลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช* ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ จึงได้นำคณะนายทหารบกชั้นผู้ใหญ่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทูลเกล้าฯ ถวายอินทรธนูพระยศและพระคทาจอมพลทหารบก อันเป็นสัญลักษณ์ว่าได้ทรงดำรงพระอิสริยศักดิ์เป็นจอมทัพบกสยาม ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๔๕๓ ในโอกาสนั้นได้มีพระราชกระแสดำรัสสั่ง ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการว่า *"...ต่อแต่นั้น ตำแหน่งที่พระเจ้าแผ่นดินดำรงให้เรียกว่า "<u>จอมทัพบก</u>" ส่วน "จอมพล" นั้น ให้ถือว่าเป็นยศนายทหารที่สูงกว่านายพลเอกขึ้นไปอีกชั้น ๑..."*[๒]

ต่อจากนั้นมา ได้พระราชทานยศจอมพล แก่ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม เป็นพระองค์แรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ และได้พระราชทานยศ จอมพล และจอมพลเรือ แก่ผู้ที่ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม กระทรวงทหารเรือ และเสนาธิการทหารบก เสนาธิทหารเรือ อันเป็นตำแหน่งที่เกียรติยศเสมอด้วยเสนาบดีต่อมาอีกหลายพระองค์และหลายท่าน

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๕ ทางราชการได้ยุบเลิกสายการบังคับบัญชาชั้น กองทัพ กองพลและกรมเสียสิ้น จัดระเบียบการบังคับบัญชากำลังพลสูงสุดเพียงชั้นกองพัน

---

* จอมพล พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม

[๒] พระราชบันทึกในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง "ฉันรับยศจอมพลทหารบก" ใน "ประวัติต้นรัชกาลที่ ๖, ลายพระราชหัตถเลขา พระราชทาน เจ้าพระยารามราฆพ ผู้เป็นศุภมิตร"

แล้ว ในระยะนั้นกระทรวงกลาโหมจึงมิได้ขอพระราชทานยศชั้นจอมพลและนายพลให้แก่นายทหารไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง

ต่อมาในระหว่างสงครามอินโดจีนต่อเนื่องจนถึงสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา เกิดความจำเป็นที่จะต้องจัดสายการบัญชาในระดับชั้น กองทัพ กองพล กรม ขึ้นใหม่ กระทรวงกลาโหมจึงได้รื้อฟื้นการขอพระราชทานยศชั้นจอมพล ให้แก่ผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการเหล่าทัพ และชั้นนายพลสำหรับนายทหารในระดับรองลงมาอีกครั้งหนึ่ง ประกอบกับในช่วงเวลานี้ได้มีการจัดตั้งกองทัพอากาศขึ้นใหม่อีกหนึ่งเหล่าทัพ จึงได้มีการเพิ่มยศของทหารอากาศขึ้นอีกเหล่าหนึ่ง โดยมีลำดับชั้นยศเหมือนชั้นยศของทหารบก ทหารเรือเพียงแต่เพิ่มคำว่าอากาศรวมไว้ในชื่อยศด้วย

ภายหลังจากเหตุการณ์วันมหาวิปโยค ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ทางราชการทหารได้ดำริว่าว่า ยศจอมพลอันเป็นยศสูงสุดทางทหารนั้น ควรจะเป็นเป็นพระยศเฉพาะสำหรับองค์จอมทัพ ดังเช่นแบบธรรมเนียมครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อจากนั้นมากระทรวงกลาโหมจึงมิได้ขอพระราชทานชั้นจอมพลให้แก่ผู้บัญชาการเหล่าทัพอีก คงมีแต่อัตราเงินเดือนชั้นจอมพลสำหรับนายทหารผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการเหล่าทัพหรือเทียบเท่าสืบมาจนถึงทุกวันนี้ ตราบจนถึงวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระยศทหารให้ พลเอกหญิง พลเรือเอกหญิง พลอากาศเอกหญิง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นจอมพลหญิง จอมพลเรือหญิง และจอมพลอากาศหญิง นับว่าทรงเป็นนายทหารหญิงพระองค์แรกในประวัติศาสตร์กองทัพไทยที่ได้ทรงดำรงพระยศเป็น จอมพล จอมพลเรือ และจอมพลอากาศ

อนึ่ง มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการพระราชทานยศทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อเนื่องมาจนถึงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สมควรจะบันทึกไว้มิให้สูญไปเสียด้วย กล่าวคือ เมื่อครั้งที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มจัดระเบียบกรมทหารในตอนต้นรัชกาลนั้น ได้มีพระราชประสงค์ที่จะส่งเสริมและสนับสนุนกิจการทหารที่จัดใหม่ให้เจริญรุดหน้าขึ้นโดยเร็ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศทหารชั้นต่างๆ ให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางพระองค์และบางท่าน กับโปรดให้ไปดำรงตำแหน่งเป็นผู้บังคับการพิเศษหรือนายทหารพิเศษประจำกรม หรือกองทหาร เพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่ผู้ที่ได้ดำรงตำแหน่ง หรือกรมกองทหารนั้นๆ อีกทั้งเพื่อให้ผู้ที่ได้รับพระราชทานเกียรติยศนั้นช่วยอุดหนุนกรมหรือกองที่ตนเป็นผู้บังคับการพิเศษนั้นๆ เป็นพิเศษอีกด้วย

ยศที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสำหรับตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษและนายทหารพิเศษนี้ จัดเป็นยศกิตติมศักดิ์นอกเหนือจากยศและตำแหน่งในหน้าที่ราชการประจำ ดังเช่น เมื่อ พ.ศ.

๒๔๓๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระยศ นายร้อยโท นายทหารพิเศษประจำกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ และนายพันเอก ผู้บังคับการพิเศษกรมทหารราบล้อมวัง (ปัจจุบันคือกรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์) แก่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งขณะนั้นยังคงทรงศึกษาสรรพวิชาการอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ เป็นต้น ครั้นเมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารพระองค์นั้น ได้เสด็จฯ นิวัติพระนครใน พ.ศ. ๒๔๔๖ แล้ว ได้โปรดให้เข้ารับราชการทหาร พระราชทานยศให้เป็น นายพลเอกและนายพลเรือเอก ตำแหน่งจเรทัพบกและราชองครักษ์พิเศษแล้ว แต่เมื่อจะทรงเครื่องในตำแหน่ง ผู้บังคับการพิเศษ กรมทหารบกราบล้อมวัง หรือกรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์ กลับต้องทรงเครื่องยศอย่างนายทหารยศชั้นนายพัน และใช้อินทรธนูหรือที่สมัยนั้นเรียกว่าบ่ายศเพียงยศเพียงชั้น นายพันเอก เท่านั้น

ธรรมเนียมการแต่งกายสำหรับตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษนี้เลิกไปเมื่อไรไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน แต่เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายอัตรากำลังของ กรมทหารรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว[๓] ไปตั้งที่มณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นอีก ๑ กองพัน ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายชั้นยศนายทหารในกรมนี้ซึ่งเดิมมียศชั้นสูงสุดเพียงนายพันเอก[๔] ให้มียศสูงสุดถึงชั้น จอมพลและนายพล กับได้โปรดเกล้าฯ ให้ขยายชั้นยศสำหรับตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารรักษาวัง ว.ป.ร. ซึ่งมีอัตรากำลังในบังคับบัญชาถึง ๓ กองพันขึ้นเป็น นายพลตรี[๕] และเมื่อโปรดเกล้าฯ ให้ตรา "พระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหารบก พุทธศักราช ๒๔๕๗" จึงปรากฏหลักฐานว่า ได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนธรรมเนียมการแต่งกายสำหรับนายทหารผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษ เป็นดังนี้

---

[๓] กรมนี้ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยโปรดเกล้าฯ ให้ยกกรมวังนอก ซึ่งเป็นส่วนราชการสังกัดกระทรวงวัง ขึ้นเป็นกรมทหารรักษาวัง (ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๖ โปรดให้ขนานนามเป็น "กรมทหารรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" เรียกอย่างย่อว่า "กรมทหารรักษาวัง ว.ป.ร." มีระเบียบการฝึกหัดสั่งสอนและการปกครองบังคับบัญชาดังเช่นกรมทหารในสังกัดกระทรวงกลาโหม แต่ยังคงเป็นส่วนราชการสังกัดกระทรวงวัง ต่อมาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทางราชการได้โอน กรมทหารรักษาวัง ว.ป.ร. ไปขึ้นสังกัดในกระทรวงกลาโหม แล้วได้แปรสภาพเป็น "กองพันทหารราบที่ ๕" ต่อมาภายหลังภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงได้แปรสภาพเป็น "กองพันที่ ๓ กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ" อีกครั้งหนึ่ง

[๔] ตามโครงสร้างกองทัพบก ปี พ.ศ. ๒๔๕๑ กรมทหารราบ ๑ กรม จะมีอัตรากำลังพล ๒ กองพันทหารราบ และผู้บังคับการกรมมียศเป็น นายพันเอก

[๕] ต่อมาเมื่อประเทศสยามเริ่มได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอันเป็นผลจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ แล้ว และเพื่อเป็นการประหยัดพระราชทรัพย์ในภาวะเช่นนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ยุบเลิกกองพันที่ ๓ กรมทหารรักษาวัง ว.ป.ร. ที่มณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๖๘ พร้อมกับปรับชั้นยศผู้บังคับการกรมทหารรักษาวัง ว.ป.ร. ลงคงมียศเป็น นายพันเอก ดังเช่นกรมทหารทั่วไป

"นายทหารชั้นจอมพล แลนายพล ซึ่งมีตำแหน่งเปนผู้บังคับการพิเศษ หรือนายทหารพิเศษประจำกรมในกองทหารเหล่าใด ให้คงใช้เครื่องแต่งตัวเหมือนอย่างนายทหารชั้นนายพันในกรมกองนั้น แต่เสื้อสักหลาดรูปทูนิกสีเทาคอพับ ให้มีแถบทองกว้าง ๒ เซนติเมเตอร์พาดกลางคอ กับคงใช้แผ่นทาบบ่าอย่างจอมพลหรือนายพลตามยศ..."[๖]

ส่วนตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ นั้น เนื่องจากเมื่อแรกสถาปนากรมนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระอิสริยยศ เป็น "กอมมานดิงอินชีฟ" (Commanding in Chief) ทรงเป็นพระราชธรุะบังคับการในกรมนั้นด้วยสิทธิขาด ในที่ "กอลอแนล" (Colonel) ฉะนั้น เมื่อทรงมีพระราชกิจเพิ่มมากขึ้น จึงได้โปรดให้ผู้อื่นมาปฏิบัติหน้าที่ผู้บังคับการกรมนี้แทนพระองค์ โดยพระราชทานยศให้เป็น "ลุตเตนแนลกอลอแนล" (Lieutinant Colonel) หรือ นายพันโท เป็นพิเศษอยู่เพียงกรมเดียวสืบมา ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ แล้ว ก็ได้ทรงรับพระยศเป็น นายพันเอก ผู้บังคับการพิเศษ กับได้โปรดเกล้าฯ ให้ นายพลโท สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ[๗] เสนาธิการทหารบก ทรงดำรงพระยศเป็น นายพันโท ปฏิบัติหน้าที่ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สนองพระเดชพระคุณสืบมาตั้งแต่วันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ จนถึงวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ นายพลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต (หม่อมราชวงศ์อรุณ ฉัตรกุล)[๘] เสนาบดีกระทรวงกลาโหม จึงได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานเลื่อนพระยศ นายพันโท สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ผู้บังคับการกรมทหารบกราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ ขึ้นเป็นนายพันเอกเป็นกรณีพิเศษ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีลายพระหัตถ์ทรงวินิจฉัยเรื่องนี้ไว้ว่า[๙]

---

[๖] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.๖ ก.๔/๓๑ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ กระทรวงกลาโหม เรื่อง"ร่างพระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหารบก พ.ศ. ๒๔๕๗."

[๗] จอมพล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

[๘] ต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็น จอมพล เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต

[๙] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.๖ ก.๔/๓๑ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ กระทรวงกลาโหม เรื่องโปรดฯ ให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เลื่อนขึ้นเป็นนายพันเอก ทหารราบที่ ๑

ตอบเรื่องหนังสือพิมพ์ทหารบกเลิก

หนังสือพิมพ์ทหารบกเลิกนั้น ข้าพเจ้าได้ทราบมาแต่ก่อนแล้ว ว่าจะเลิกเสียแล้ว ด้วยเหตุที่ว่าเป็นหนังสือพิมพ์ที่ไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย ไม่มีใครอ่านกันเท่าไรนัก ข้าพเจ้าเองก็ไม่ได้อ่านเหมือนกัน ได้ยินแต่เขาว่าเท่านั้น ไม่ได้เห็นเองเลย ที่ว่าเขาเลิกนั้นก็ดีแล้ว ไม่ต้องเสียเงินเสียทองเขาพิมพ์ขึ้นมาให้เปลืองเปล่า ๆ ส่วนหนังสือพิมพ์ที่ข้าพเจ้าได้ตั้งขึ้นนั้น ก็ได้ตั้งขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่ทหารบกโดยเฉพาะ ไม่ได้ตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นเลย ถึงแม้ว่าจะมีผู้อื่นอ่านบ้างก็ตาม ก็เป็นแต่เพียงเผื่อแผ่ไปเท่านั้น ข้าพเจ้าได้ตั้งขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่ทหารบกโดยเฉพาะ

บรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในต่อมาอีกหลายคราว เช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ดำรงพระยศเป็น นายพันเอก ผู้บังคับการพิเศษ กรมทหารม้าที่ ๒ ฯลฯ ซึ่งจะเห็นได้ว่านายทหารหญิงทุกพระองค์นั้นทรงดำรงพระยศเป็น "นายพันเอก" หรือ "นายพันโท" เช่นเดียวกับนายทหารชายทุกประการ

กระทรวงกลาโหมได้พิจารณาถอดคำว่า "นาย" ออกจากยศทหาร เพื่อให้เหมาะสมแก่การใช้ยศสำหรับข้าราชการสตรี เมื่อคราวที่ทางราชการทหารได้ตระหนักถึงความสำคัญของสตรี และประสงค์จะบรรจุสตรีเข้ารับราชการเป็นทหารประจำการในสมัยที่ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ราว พ.ศ. ๒๔๘๕ แต่กระนั้นคำว่า "นายทหาร", "นายพล", "นายพัน", "นายร้อย" หรือ "นายสิบ" ก็ยังคงติดปากคนไทยสืบมาจนถึงทุกวันนี้

ยศข้าราชการพลเรือนสามัญ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจัดระเบียบยศข้าราชการฝ่ายทหารเสร็จสิ้นลงแล้ว ได้ทรงพระราชปรารภว่า *"...บรรดาศักดิ์ข้าราชการฝ่ายทหารแลพลเรือน ตามธรรมเนียมกรมศักดิ์เดิม ยังหาได้มีระเบียบเทียบเคียงกันเปนยุติไม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์ไว้..."*[๑] เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยจัดระเบียบเทียบชั้นยศข้าราชการฝ่ายพลเรือน *"...ให้มีระเบียบเปนลำดับกัน แลเทียบตรงกับบรรดาศักดิ์ข้าราชการฝ่ายทหาร..."*[๒] ดังนี้คือ

ชั้นที่ ๑ เอก โท ตรี เทียบยศทหารชั้นนายพล เอก โท ตรี
ชั้นที่ ๒ เอก โท ตรี เทียบยศทหารชั้นนายพัน เอก โท ตรี
ชั้นที่ ๓ เอก โท ตรี เทียบยศทหารชั้นนายร้อย เอก โท ตรี

ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ยังได้กำหนดให้ยศดังกล่าวข้างต้นเป็นยศชั้นสัญญาบัตร กับได้เทียบตำแหน่งและบรรดาศักดิ์เข้ากับยศชั้นต่างๆ พร้อมทั้งกำหนดลำดับความสำคัญของ ยศ บรรดาศักดิ์และไว้เป็นบรรทัดฐาน โดยให้ถือว่า ยศ บรรดาศักดิ์และตำแหน่งเสมอกัน ยศสำคัญกว่าบรรดาศักดิ์ และบรรดาศักดิ์สำคัญกว่าตำแหน่ง ในกรณีที่ยศและบรรดาศักดิ์เสมอกัน ให้ข้าราชการทหารเป็นใหญ่กว่าข้าราชการพลเรือน จากนั้นจึงให้พิจารณาที่ลำดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน ผู้ที่ได้รับ

---

[๑] "พระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์" ใน **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๑๖ หน้า ๔๘๔ - ๔๘๗. รวบรวมโดย นายร้อยตำรวจโทเสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, ๒๔๗๗

[๒] ที่เดียวกัน

พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่สูงกว่าให้อยู่หน้าผู้ที่ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นต่ำกว่า และในกรณีที่ ยศ บรรดาศักดิ์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์เสมอกันอีกจึงให้ผู้ที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศก่อน อยู่หน้าผู้ที่ได้รับพระราชทานทีหลัง

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงรับรัชทายาทเสด็จเถลิงถวัลยสิริราชสมบัติสืบต่อจากองค์สมเด็จพระบรมชนกนาถแล้ว จึงได้ทรงพระราชดำริจัดระเบียบชั้นยศข้าราชการฝ่ายพลเรือนซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชดำริค้างไว้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา "พระราชบัญญัติระเบียบถานันดรข้าราชการฝ่ายพลเรือน ร.ศ. ๑๓๐" ขึ้น เมื่อ วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยมีสาระที่สำคัญ คือ

กำหนดชื่อเรียกชั้นยศข้าราชการฝ่ายพลเรือนสามัญซึ่งปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณในหน้าที่ราชการแผ่นดิน จากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริไว้เป็น

ชั้นที่ ๑ เอก โท ตรี เปลี่ยนเป็น มหาอำมาตย์ เอก โท ตรี

ชั้นที่ ๒ เอก โท ตรี เปลี่ยนเป็น อำมาตย์ เอก โท ตรี

ชั้นที่ ๓ เอก โท ตรี เปลี่ยนเป็น รองอำมาตย์ เอก โท ตรี

กับเพิ่มยศชั้น ราชบุรุษ ขึ้นอีกชั้นหนึ่งให้เทียบเท่ายศนายดาบในกองทัพบก สำหรับตั้งผู้ที่ สมควรจะได้ดำรงตำแหน่งยศชั้นรองอำมาตย์ซึ่งเป็นตำแหน่งชั้นสัญญาบัตร แต่เจ้ากระทรวงยังคงเห็นว่าผู้นั้นยังไม่สมควรได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศ คงให้เป็นผู้รั้งการในตำแหน่งนั้นไปพลางก่อน

ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้มีบทบัญญัติกำหนดให้แยก ยศ ออกจากบรรดาศักดิ์และตำแหน่ง พร้อมกับกำหนดลำดับความสำคัญของยศและบรรดาศักดิ์ไว้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยให้ถือว่า ยศมีลำดับสำคัญกว่าบรรดาศักดิ์ กล่าวคือ ผู้มียศสูง แม้จะมีบรรดาศักดิ์ต่ำกว่า ก็ให้อยู่หน้าผู้มีบรรดาศักดิ์สูง แต่ยศต่ำกว่า เช่น ผู้มียศเป็นอำมาตย์ตรี แต่ไม่มีบรรดาศักดิ์ ให้อยู่หน้าผู้ที่มียศ รองอำมาตย์เอก แต่มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวง ในกรณีที่ยศและบรรดาศักดิ์เสมอกัน ให้ดูที่ลำดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน ผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่สูงกว่าให้อยู่หน้าผู้ที่ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นต่ำกว่า และในกรณีที่ ยศ บรรดาศักดิ์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์เสมอกันอีกจึงให้ผู้ที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศก่อน อยู่หน้าผู้ที่ได้รับพระราชทานทีหลัง

นอกจากนั้น ยังได้จัดแบ่งยศออกเป็น ๒ ประเภท คือ

ยศประจำตัว หมายถึง ยศที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้แก่บุคคล ตั้งแต่ชั้นมหาอำมาตย์เอกลงมาจนถึงรองอำมาตย์ตรี โดยพระราชทานสัญญาบัตรยศให้เป็นสำคัญ ผู้ที่ได้รับพระราชทาน

สัญญาบัตรยศชั้นใดคงมียศชั้นนั้นไปตลอดเวลา จนกว่าจะได้โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อน หรือถอดถอนออกจากยศนั้น

ยศประจำตำแหน่ง หมายถึง ยศที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นยศสำหรับตำแหน่งราชการตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์แล้ว ผู้ใดได้รับพระราชทานพระมหากรุณาให้ดำรงตำแหน่งที่มียศใด ก็ให้ผู้นั้นมียศสำหรับตำแหน่งนั้นตลอดเวลาที่อยู่ในตำแหน่ง เมื่อต้องพ้นจากตำแหน่งไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ ก็เป็นอันต้องพ้นจากยศนั้นด้วย ยศชนิดนี้ไม่มีสัญญาบัตรเช่นเดียวกับยศสำหรับตำแหน่งราชการทหาร กล่าวคือ

ยศชั้นมหาอำมาตย์ เป็นยศสำหรับตำแหน่งราชการชั้นผู้บังคับบัญชาระดับชั้นสูง เช่น เสนาบดี ปลัดทูลฉลอง อธิบดี หรือสมุหเทศาภิบาล หรือตำแหน่งอื่นที่เทียบเท่า

ยศชั้นอำมาตย์และรองอำมาตย์ เป็นยศสำหรับตำแหน่งราชการชั้นผู้บังคับบัญชาระดับกลางเรื่อยลงมาจนถึงระดับต้น เช่น เจ้ากรม ปลัดกรม นายเวร หรือตำแหน่งที่เทียบเท่า

ส่วนยศชั้นราชบุรุษและชั้นเสมียนพนักงานนั้น พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้ากระทรวงออกประทวนตราตั้งได้ตามกรอบอัตรากำลังในกระทรวงที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตไว้แล้ว

ต่อจากนั้นมา ได้โปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มยศข้าราชการพลเรือนสามัญอีก ๒ ครั้ง

ครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ โปรดให้ตั้งยศ "ว่าที่รองอำมาตย์ตรี" ขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เทียบเท่าว่าที่นายร้อยตรีในกองทัพบก เป็นยศสำหรับข้าราชการที่จะได้ดำรงตำแหน่งในชั้นสัญญาบัตร ซึ่งยังคงรั้งตำแหน่งนั้นอยู่โดยยังมิได้รับพระราชทานสัญญาบัตร ซึ่งเดิมกำหนดให้ตำแหน่งนี้เสมอด้วยยศชั้นราชบุรุษ ซึ่งเป็นยศชั้นประทวน หาใช่ยศเทียบชั้นสัญญาบัตรไม่

ครั้งที่สอง เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๐ โปรดให้ตั้งยศ "มหาอำมาตย์นายก" เทียบเท่าจอมพลทหารบก ขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ละในวันเดียวกันนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศพระราชทานเลื่อนยศ เสนาบดีผู้ใหญ่ในรัชกาลเพียง ๒ ท่าน คือ มหาอำมาตย์เอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล ขึ้นเป็น มหาอำมาตย์นายก ต่อจากนั้นมาก็ไม่ปรากฏว่า ได้พระราชทานยศชั้นนี้ให้แก่ข้าราชการท่านใดอีกเลย

ยศตำรวจ

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบการป้องกันพระราชอาณาจักรโดยมอบให้เป็นหน้าที่ของราชการฝ่ายทหารแล้ว ยังได้โปรดเกล้าฯ วางระเบียบการรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน โดยมอบหมายให้กรมพลตระเวนทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยภายในเขตมณฑลกรุงเทพฯ ขึ้นสังกัดในกระทรวงนครบาล ส่วนหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยในหัวเมืองมณฑลนอกเขตพระนครมอบให้เป็นหน้าที่ของกรมตำรวจภูธรซึ่งสังกัดอยู่ในกระทรวงมหาดไทย แต่ในบางจังหวัดที่ยังไม่สามารถจัดตั้งกองตำรวจภูธรได้ ก็โปรดให้ฝ่ายทหารในพื้นที่ทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยภายในแทนตำรวจภูธรอีกด้วย ฉะนั้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อเนื่องมาจนถึงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้าราชการในกรมตำรวจภูธรจึงคงใช้ยศทหารบกสืบเนื่องกันมาจนถึงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดยศนายตำรวจภูธรขึ้นใหม่โดยอนุโลมตามยศนายทหารบก จัดชั้นเป็นลำดับลดหลั่นกัน ดังนี้

นายพลตำรวจ เอก โท ตรี
นายพันตำรวจ เอก โท ตรี
นายร้อยตำรวจ เอก โท ตรี
นายดาบตำรวจ
จ่านายสิบตำรวจ
นายสิบตำรวจ เอก โท ตรี

ส่วนกรมพลตระเวนซึ่งสังกัดอยู่ในกระทรวงนครบาลนั้น คงใช้ยศอย่างข้าราชการพลเรือนสามัญดังกล่าวแล้ว

ครั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมกรมพลตระเวนและกรมตำรวจภูธรเข้าด้วยกัน เมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ แล้ว จัดเป็น กรมตำรวจดังเช่นทุกวันนี้แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการในกรมพลตระเวณซึ่งได้โปรดให้เปลี่ยนนามเป็นกรมตำรวจพระนครบาลเปลี่ยนมาใช้ยศอย่างตำรวจภูธร ตั้งแต่วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๘ และทางราชการได้กำหนดให้ข้าราชการตำรวจใช้ยศดังกล่าวสืบต่อมา

ยศข้าราชการในพระราชสำนัก

เนื่องจากราชการในพระราชสำนักเป็นราชการสำคัญที่เกี่ยวเนื่องกับองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชวงศ์โดยตรง ประกอบกับยศ บรรดาศักดิ์และราชทินนาม รวมตลอดทั้งตำแหน่ง

ต่างๆล้วนมีขนบประเพณีและระเบียบแบบแผนกำหนดไว้ในกฎมณเฑียรบาลสืบต่อกันมา ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิรูประเบียบราชการแผ่นดินให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ โดยโปรดให้ยกเลิกการปกครองแบบจตุสดมภ์ซึ่งได้ใช้มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แล้วจัดระเบียบส่วนราชการต่างๆ ใหม่ รวบรวมขึ้นเป็น ๑๒ กระทรวง มีเสนาบดีเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาราชการในกระทรวงขึ้นตรงต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกราชการในพระราชสำนักในส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับงาน พระราชกุศล งานพระราชพิธีตลอดจนพิธีการต่างๆ ไปรวมขึ้นการบังคับบัญชาในกระทรวงวัง มีเสนาบดีกระทรวงวังเป็นผู้บังคับบัญชาขึ้นตรงต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนราชการในหน้าที่มหาดเล็กซึ่งเป็นงานประจำรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทโดยตรง รวมตลอดทั้งการดูแลบำรุงรักษาพระราชฐาน พระราชอุทยาน และการพระราชพาหนะทั้งปวง โปรดให้ยกไปรวมขึ้นในกรมมหาดเล็กซึ่งเป็นส่วนราชการเทียบเท่ากระทรวง มีจางวางมหาดเล็กปกครองบังคับบัญชาตามแบบแผนครั้งกรุงศรีอยุธยาสืบต่อมา นอกจากนั้นยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมราชเลขานุการ[๖๒]ขึ้น เป็นส่วนราชการหนึ่งในพระราชสำนัก มีหน้าที่ "*...เป็นแหล่งรวบรวมข้าราชการต่างๆ เพื่อกราบบังคมทูลฯ และรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย ตลอดจนดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชปรารภและพระบรมราโชบาย ทั้งในการส่วนพระองค์และราชการแผ่นดิน....*"[๖๓] โดยมีราชเลขานุการซึ่งมีเกียรติยศเสมอด้วยเสนาบดีทำหน้าที่เป็นราชเลขานุการในพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเลขานุการของเสนาบดีสภาเป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบอีกส่วนหนึ่ง

ราชการในพระราชสำนักนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินงบประมาณค่าใช้จ่ายตลอดจนเงินเดือนข้าราชการทั้งปวงจากเงินพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ทางกรมพระคลังข้างที่ ราชการในพระราชสำนักจึงเป็นหน่วยงานราชการเอกเทศที่ไม่เกี่ยวข้องกับส่วนราชการอื่นๆ ที่รับพระราชทานงบประมาณค่าใช้จ่ายจากเงินแผ่นดินทางกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

ต่อมาในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อได้โปรดเกล้าฯ จัดระเบียบราชการในพระราชสำนักเพิ่มเติม เช่น โปรดให้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นในกระทรวงวัง กรมมหรสพขึ้นสังกัดใน

---

[๖๒] ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามเป็น กรมราชเลขาธิการ กรมนี้ ได้ถูกยุบเลิกไปภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และได้โอนหน้าที่ราชการในกรมนี้ไปให้ "กรมเลขาธิการของคณะกรรมการราษฎร" ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น "กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี" ก่อนที่จะได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น "สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี" ทำหน้าที่แทน สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

[๖๓] "กำเนิดและการยกเลิกกระทรวงมุรธาธรในสมัยรัชกาลที่ ๕" ใน **ประวัติสำนักราชเลขาธิการ.** (พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๓๑) หน้า ๑๕.

กรมมหาดเล็ก และยกกรมพระตำรวจ[๑๔]ซึ่งเป็นส่วนราชการหนึ่งในพระราชสำนักสืบมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มีหน้าที่สำคัญในยามปกติ คือ การจุกช่องล้อมวงถวายอารักขาแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระราชฐานที่ประทับ กับแห่นำและแซงขบวนเสด็จในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปในที่ต่างๆ ในยามมีศึกสงครามเข้ามาประชิดก็เข้า สู้รบกับอริราชศัตรูในทำนองเดียวกับทหารรักษาพระองค์ ซึ่งในเวลานั้นยังคงเป็นกรมที่ไม่ขึ้นสังกัดในกระทรวงใด หากถือกันว่าขึ้นตรงต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปสังกัดเป็นกรมหนึ่งในกระทรวงวัง โปรดให้ข้าราชการกรมพระตำรวจชั้นจางวางคนหนึ่งเป็นสมุหพระตำรวจ เทียบตำแหน่งเสมอด้วยสมุหราชองครักษ์ของฝ่ายทหาร ทำหน้าที่ปกครองบังคับบัญชาขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงวังซึ่งเป็นผู้รับพระบรมราชโองการบังคับบัญชาราชการแทนพระองค์แล้ว ต่อมาวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการในพระราชสำนักใช้ยศที่ได้ทรงพระราชดำริขึ้นใหม่สำหรับข้าราชการในพระราชสำนักโดยเฉพาะ แทนยศข้าราชการพลเรือนแบบเดิมที่เรียกว่า ชั้นที่ ๑ ๒ ๓ เอก โท ตรี ซึ่งได้ใช้มาแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยจัดแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ

๑. ยศสำหรับข้าราชการในพระราชสำนัก นอกจากกรมมหาดเล็กและกรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มียศเป็นการเฉพาะดังจะกล่าวต่อไป และกรมทหารรักษาวังซึ่งใช้ยศอย่างทหารแล้ว ได้โปรดให้มีชั้นยศเป็น ดังนี้

มหาเสวก[๑๕] เอก โท ตรี	เทียบยศชั้น	นายพล เอก โท ตรี ในกองทัพบก
เสวก เอก โท ตรี	เทียบยศชั้น	นายพัน เอก โท ตรี ในกองทัพบก
รองเสวก เอก โท ตรี	เทียบยศชั้น	นายร้อย เอก โท ตรี ในกองทัพบก

๒. ยศสำหรับข้าราชการกรมมหาดเล็ก ให้มีชั้นยศเป็น ดังนี้

จางวาง เอก โท ตรี	เทียบยศชั้น	นายพล เอก โท ตรี ในกองทัพบก
หัวหมื่น	เทียบยศชั้น	นายพันเอก ในกองทัพบก
รองหัวหมื่น[๑๖]	เทียบยศชั้น	นายพันโท ในกองทัพบก
จ่า	เทียบยศชั้น	นายพันตรี ในกองทัพบก
หุ้มแพร	เทียบยศชั้น	นายร้อยเอก ในกองทัพบก

---

[๑๔] ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกนามใหม่ว่า "กรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์"

[๑๕] อ่านว่า "เส – วก"

[๑๖] เดิมเรียกยศชั้นนี้ว่า "นายเวร" แต่ไปพ้องกับศัพท์ "นายเวร" ซึ่งเป็นคำเรียกตำแหน่งข้าราชการในกระทรวงและกรมอื่น แต่เพื่อมิให้เป็นการตัดขาดจากโบราณราชประเพณี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามยศดังกล่าวเป็น "รองหัวหมื่น" เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

รองหุ้มแพร	เทียบยศชั้น	นายร้อยโท ในกองทัพบก
มหาดเล็กวิเศษ	เทียบยศชั้น	นายร้อยตรี ในกองทัพบก

ข้าราชการกรมมหาดเล็กซึ่งจะได้รับพระราชทานยศดังกล่าวต้นนี้ จะต้องเป็นผู้ที่ได้ทูลเกล้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนถวายตัว และได้มีประกาศพระบรมราชโองการโปรดพระราชทานยศลงในราชกิจจานุเบกษาแล้ว จึงจะนับว่ามียศตามประกาศ ส่วนกุลบุตรที่ได้ทูลเกล้าฯ ถวายตัวเป็นมหาดเล็กแล้ว แต่ยังมิได้รับพระราชทานยศชั้นใด แม้จะมิได้รับราชการในกรมมหาดเล็ก หรือโปรดให้ไปรับราชการในกระทรวงหรือกรมอื่น ก็ให้เติมคำว่า "มหาดเล็ก" ลงที่ท้ายนามเท่านั้น

๓. ยศสำหรับข้าราชการกรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์ ให้มีชั้นยศเป็น ดังนี้

พระตำรวจ เอก โท ตรี	เทียบยศชั้น	นายพล เอก โท ตรี ในกองทัพบก
ขุนตำรวจ เอก โท ตรี	เทียบยศชั้น	นายพัน เอก โท ตรี ในกองทัพบก
นายตำรวจ เอก โท ตรี	เทียบยศชั้น	นายร้อย เอก โท ตรี ในกองทัพบก

นอกจากยศทั้ง ๓ หมวดดังกล่าวซึ่งจัดเป็นยศชั้นสัญญาบัตรแล้ว ต่อมายังได้โปรดเกล้าฯ ให้ขนานนามยศสำหรับตำแหน่งพนักงานเจ้าหน้าที่ในสังกัดกรมมหาดเล็ก กระทรวงวัง และกรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์ จัดเป็นยศชั้นประทวนเพิ่มเติมขึ้นอีก คือ

๑. กรมมหาดเล็ก มีชั้นยศเรียงลำดับ ดังนี้

พันจ่าเด็กชา	เทียบยศชั้น	จ่านายสิบ ในกองทัพบก
พันเด็กชาเอก	เทียบยศชั้น	นายสิบเอก ในกองทัพบก
พันเด็กชาโท	เทียบยศชั้น	นายสิบโท ในกองทัพบก
พันเด็กชาตรี	เทียบยศชั้น	นายสิบตรี ในกองทัพบก
เด็กชา	เทียบยศชั้น	พลทหาร ในกองทัพบก

๒. กระทรวงวังและกรมขึ้น มีชั้นยศเรียงลำดับ ดังนี้

จ่าพันทนาย	เทียบยศชั้น	พันจ่าเด็กชา ในกรมมหาดเล็ก
พันทนายเอก	เทียบยศชั้น	พันเด็กชาเอก ในกรมมหาดเล็ก
พันทนายโท	เทียบยศชั้น	พันเด็กชาโท ในกรมมหาดเล็ก
พันทนายตรี	เทียบยศชั้น	พันเด็กชาตรี ในกรมมหาดเล็ก
พันทนาย	เทียบยศชั้น	เด็กชา ในกรมมหาดเล็ก

๓. กรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์ มีชั้นยศเรียงลำดับ ดังนี้

นายหมู่ใหญ่	เทียบยศชั้น	จ่าพันทนาย

นายหมู่เอก	เทียบยศชั้น	พันทนายเอก
นายหมู่โท	เทียบยศชั้น	พันทนายโท
นายหมู่ตรี	เทียบยศชั้น	พันทนายตรี
พลตำรวจ	เทียบยศชั้น	พันทนาย

ยศข้าราชการในพระราชสำนักนี้ นอกจากจะโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้แก่ ผู้มีหน้าที่ราชการในพระราชสำนักดังกล่าวแล้ว ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ยังได้โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปรับราชการต่างพระเนตรพระกรรณในตำแหน่ง อุปราชภาค และสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่างๆ ซึ่งเป็นตำแหน่งราชการที่ขึ้นตรงต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เปลี่ยนมาใช้ยศข้าราชการในพระราชสำนัก โดยผู้ที่มียศเดิมเป็นข้าราชการพลเรือนชั้น มหาอำมาตย์โท หรือมหาอำมาตย์ตรี ให้เปลี่ยนเป็น มหาเสวกโท หรือมหาเสวกตรี เท่ายศเดิม ส่วนผู้ที่เคยรับราชการในกรมมหาดเล็กมาก่อน ก็ให้เปลี่ยนไปใช้ยศจางวางโท หรือ จางวางตรี ตามชั้นยศ และสำหรับผู้ที่มียศทหารชั้นสูงอยู่แล้ว ก็โปรดให้คงใช้ยศทหารตามเดิม

นอกจากนั้น ยังปรากฏว่าได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานยศข้าราชการในพระราชสำนักให้แก่ข้าราชการกระทรวงอื่นที่มิใช่ ข้าราชในพระราชสำนัก เช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนมหาอำมาตย์โท พระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)[๙๗] เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ขึ้นเป็นจางวางเอก หรือโปรดพระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบพิเศษให้แก่ผู้ที่ทำประโยชน์ให้แก่ราชการจัดเป็นยศกิตติมศักดิ์ไม่มีตำแหน่งหน้าที่ราชการประจำ ผู้ที่ได้รับพระราชทานยศเช่นนี้ มีตัวอย่างเช่น รองหัวหมื่น พระอนุวัตรราชนิยม (แต้ฮง เตชะวณิช), หุ้มแพร หลวงประดิษฐ์บาทุกา เป็นต้น

ในบางคราวยังโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ข้าราชการในกระทรวงอื่นแต่งเครื่องยศข้าราชการในพระราชสำนัก เช่น พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ อำมาตย์เอก พระปรีชานุสาสน์ (หม่อมหลวงทศทิศ อิศรเสนา)[๙๘] ปลัดกรม กรมสามัญศึกษา กระทรวงธรรมการ ซึ่งเคยรับราชการเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชา โรงเรียนมหาดเล็กหลวง แต่งเครื่องยศมหาดเล็กชั้น รองหัวหมื่น เป็นพิเศษ

ยศเสือป่า

เมื่อครั้งที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนเทพทวาราวดี นั้น ได้เกิดวิกฤตการณ์ที่เรียกว่าเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

---

[๙๗] ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

[๙๘] ต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนยศและบรรดาศักดิ์เป็น มหาอำมาตย์ตรี พระยาภะรตราชา

ขึ้น เป็นผลให้ประเทศสยามต้องสูญเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้แก่มหาอำนาจตะวันตกเพื่อรักษาอิสรภาพของชาติไว้ให้คงความเป็นเอกราชสืบมาจนถึงทุกวันนี้

ต่อจากนั้นมา ประเทศสยามยังคงต้องสูญเสียดินแดนให้แก่ชาติมหาอำนาจตะวันตกอีกหลายคราว เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำต้องทรงเร่งรัดปรับปรุงกองทัพสยามให้ทันสมัยทัดเทียมนานาอารยประเทศ ครั้น เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษและเสด็จพระราชดำเนินนิวัติพระนคร ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ แล้ว จึงได้ทรงมอบพระราชภารกิจให้เป็นพระราชธุระร่วมกับ นายพลโท พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เร่งรัดปรับปรุงกิจการกองทัพของชาติให้เข้มแข็งและเจริญรุดหน้า จนสามารถจัดโครงสร้างอัตรากำลังรบของกองทัพบกเป็น ๑๐ กองพล มีกำลังพลไปประจำในพื้นที่ต่างๆ ทั่วพระราชอาณาเขต เว้นแต่ในพื้นที่ที่ประเทศสยามได้ทำสนธิสัญญาไว้กับชาติมหาอำนาจตะวันตกกำหนดให้เป็นเขตปลอดทหาร คือ ในรัศมี ๒๕ กิโลเมตรจากฝั่งขวาของแม่น้ำโขงและดินแดนในคาบสมุทรมลายูตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไป

โครงสร้างของกองทัพบกตามแผนการจัดกำลังพล ปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ซึ่งกำหนดไว้ ๑๐ กองพลดังกล่าวนั้น ในระยะนั้นคงมีแต่เพียงโครงสร้าง ไม่สามารถบรรจุกำลังพลลงตามอัตราได้ เนื่องจากติดขัดในด้านงบประมาณ ซึ่งแม้จะได้รับการจัดสรรมากกว่าส่วนราชการอื่นๆ แล้ว แต่ก็คงจัดอัตราลงประจำหน่วยต่างๆ ได้เพียง ๑ ใน ๔ ของอัตรากำลังที่กำหนดไว้เท่านั้น

ครั้นเมื่อได้ทรงรับรัชทายาทสืบราชสันตติวงศ์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๖ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์แล้ว ได้ทรงตระหนักถึงพระราชภารกิจในด้านการป้องกันประเทศเป็นสำคัญ ด้วยทรงพระราชดำริว่า

“แม้หวังตั้งสงบ จงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ
ศัตรูกล้ามาประจัญ จักอาจสู้ริปูสาย”

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองเสือป่าขึ้น เมื่อวันเสาร์ที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ มีฐานะเป็นกองพลอาสาสมัคร จัดเป็นกองกำลังสำรองของชาติ ได้ทรงเป็นพระราชธุระวางระเบียบฝึกหัดสั่งสอนและทรงนำสมาชิกคณะเสือป่าเข้ารับการฝึกหัดยุทธวิธีอย่างทหารด้วยพระองค์เองตลอดมาตราบจนสิ้นรัชกาล

เนื่องจากกองเสือป่าประกอบไปด้วยสมาชิกที่ล้วนเป็นอาสาสมัครและมิใช่ข้าราชการทหาร จึงสามารถจัดวางกำลังของเสือป่าได้ทั่วไปในพระราชอาณาเขต ไม่มีเหตุจำกัดดังเช่นกองทหาร และไม่ต้องสิ้นเปลืองงบประมาณแผ่นดินไปในการนี้เลย

อนึ่ง เพื่อให้ราชการเสือป่าดำเนินไปโดยเรียบร้อย มีการปกครองและสายการบังคับบัญชาที่แน่ชัด เพื่อความสะดวกในการสั่งการในการปฏิบัติราชการต่างๆ ทั้งในภาวะวิกฤติหรือมีภัยสงครามมาประชิด ตลอดจนช่วยเหลือเจ้าพนักงานตำรวจในการรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดชั้นยศของเสือป่าขึ้น มีลำดับจากสูงสุดลงไป เป็นดังนี้

นายกองใหญ่
นายกอง เอก โท ตรี
นายหมวด เอก โท ตรี
นายหมู่ใหญ่
นายหมู่ เอก โท ตรี
พลเสือป่า

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะองค์นายกเสือป่า และผู้บังคับการกรมเสือป่าราบหลวงรักษาพระองค์ ได้ทรงดำรงพระยศเป็นนายกองใหญ่ เป็นพระองค์แรกและพระองค์เดียว ส่วนยศชั้นอื่นๆ นั้น ก็ได้โปรดพระราชทานให้แก่ผู้ที่ดำรงตำแหน่งต่างๆ ในกองเสือป่าตามลำดับความสำคัญของชั้นยศในทำนองเดียวกับชั้นยศของทหาร

ต่อมาวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ "*...ตั้งตำแหน่งยศนายพลเสือป่าขึ้นอีกตำแหน่ง ซึ่งเป็นตำแหน่งชั้นยศเหนือนายกองเอก...*"[๙๕] ขึ้นไป และได้ทรงดำรงพระยศนี้เป็นพระองค์แรก ก่อนที่จะโปรดให้เลื่อนนายเสือป่าชั้นผู้ใหญ่ ที่ได้ครองยศชั้นนายกองเอกมาแล้ว ขึ้นเป็นนายพลเสือป่าต่อมาอีกหลายราย

อนึ่ง เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา กองเสือน้ำ หรือที่พระราชทานนามให้ใหม่ในเวลาต่อมาว่า "กรมราชนาวีเสือป่า" โดยจัดเป็นแผนกหนึ่งในกองเสือป่านั้น ได้โปรดให้บรรดานายเสือป่าในกรมราชนาวีเสือป่าใช้ยศชั้น กอง นายหมวด และนายหมู่ดังเช่นสมาชิกกองเสือป่าทั่วไป แต่เปลี่ยนนามยศชั้นนายหมู่เป็น ดังนี้

นายหมู่ใหญ่	เป็น	พันจ่า
นายหมู่เอก	เป็น	จ่าเอก

---

[๙๕] "ประกาศเพิ่มเติมตำแหน่งยศนายเสือป่า และเพิ่มเติมเครื่องแต่งกายนายพลเสือป่า" ใน **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๘ หน้า ๘๑ - ๘๒. รวบรวมโดย นายร้อยตำรวจโทเสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น. พระนคร : โรงพิมพ์เคลิเมล์, ๒๔๗๗.

นายหมู่โท เป็น จ่าโท

นายหมู่ตรี เป็น จ่าตรี

นอกจากนั้น เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองลูกเสือหลวงและกองนักเรียนทหารกระบี่หลวงขึ้นเป็น กรมนักเรียนเสือป่าหลวง แล้ว ก็ได้โปรดให้ตั้งยศสำหรับนักเรียนเสือป่าขึ้น ในทำนองเดียวกับยศนายหมู่นักเรียนในโรงเรียนนายทหารในประเทศอังกฤษ เรียกชื่อยศ ดังนี้

นายหมู่นักเรียนเอก

นายหมู่นักเรียนโท

นายหมู่นักเรียนตรี

ยศในปัจจุบัน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ แล้ว กิจการเสือป่าก็จำต้องอันหยุดลงพร้อมพระชนม์ชีพ การพระราชทานยศเสือป่าจึงเป็นพ้นสมัยไปโดยไม่มีประกาศยกเลิก ประจวบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอันเป็นผลจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้ส่งผลรุนแรงยิ่งขึ้น จนเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงรับสิริราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์สืบต่อมา จำต้องทรงตัดทอนรายจ่ายส่วนพระองค์ลงหนึ่งในสาม เพื่อช่วยให้งบประมาณแผ่นดินเข้าสู่สมดุล ในการนี้ได้โปรดเกล้าฯ ให้ดุลข้าราชการในพระราชสำนักบางส่วนออกรับพระราชทานบำเหน็จบำนาญ และได้โปรดให้ยุบเลิกตำแหน่งราชการในพระราชสำนักลงบางส่วน กับโปรดให้ยกส่วนราชการกรมมหาดเล็กไปขึ้นสังกัดเป็นกรมหนึ่งในกระทรวงวัง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ แล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการกรมมหาดเล็กและผู้ที่ได้รับพระราชทานยศสังกัดกรมมหาดเล็กมาแต่เดิมเปลี่ยนไปใช้ยศของกระทรวงวังแทน ยศของกรมมหาดเล็กจึงเป็นอันพ้นสมัยไปแต่ครั้งนั้น

ต่อมาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทางราชการได้ยุบเลิกกรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์ รวมทั้งส่วนราชการในพระราชสำนักบางส่วน นอกจากนั้นยังได้มีการปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินครั้งใหญ่ เป็นผลให้ยศพระตำรวจหลวงฯ และยศข้าราชการพลเรือน กับยศข้าราชการพลเรือนในพระราชสำนักเป็นอันพ้นสมัยพระราชทาน คงเหลือแต่ยศทหารและตำรวจที่ยังคงมีการพระราชทานสืบต่อมาตราบจนถึงทุกวันนี้.

****

ตารางเทียบยศทหารกับยศข้าราชการเหล่าอื่นๆ

ลำดับที่	ข้าราชการทหาร		ข้าราชการพลเรือน			ข้าราชการพลเรือนในพระราชสำนัก			เสือป่า	
	ทหารบก	ทหารเรือ	พลเรือน	พลตระเวน	ตำรวจภูธร	กระทรวงวังและกรมชั้น	กรมพระตำรวจ-หลวงรักษาพระองค์	กรมมหาดเล็ก	เสือป่า	ราชนาวีเสือป่า
๑	จอมพล	จอมพลเรือ	มหาอำมาตย์นายก	-	-	-	-	-	นายพลเสือป่า	-
๒	นายพลเอก	นายพลเรือเอก	มหาอำมาตย์เอก	มหาอำมาตย์เอก	นายพลตำรวจเอก	มหาเสวกเอก	พระตำรวจเอก	จางวางเอก	(นายกองใหญ่)	-
๓	นายพลโท	นายพลเรือโท	มหาอำมาตย์โท	มหาอำมาตย์โท	นายพลตำรวจโท	มหาเสวกโท	พระตำรวจโท	จางวางโท	-	-
๔	นายพลตรี	นายพลเรือตรี	มหาอำมาตย์ตรี	มหาอำมาตย์ตรี	นายพลตำรวจตรี	มหาเสวกตรี	พระตำรวจตรี	จางวางตรี	-	-
๕	-	นายพลเรือจัตวา	-	-	-	-	-	-	-	-
๖	นายพันเอก	นายนาวาเอก	อำมาตย์เอก	อำมาตย์เอก	นายพันตำรวจเอก	เสวกเอก	ขุนตำรวจเอก	หัวหมื่น	นายกองเอก	นายกองเอก
๗	นายพันโท	นายนาวาโท	อำมาตย์โท	อำมาตย์โท	นายพันตำรวจโท	เสวกโท	ขุนตำรวจโท	รองหัวหมื่น	นายกองโท	นายกองโท
๘	นายพันตรี	นายนาวาตรี	อำมาตย์ตรี	อำมาตย์ตรี	นายพันตำรวจตรี	เสวกตรี	ขุนตำรวจตรี	จ่า	นายกองตรี	นายกองตรี
๙	นายร้อยเอก	นายเรือเอก	รองอำมาตย์เอก	รองอำมาตย์เอก	นายร้อยตำรวจเอก	รองเสวกเอก	นายตำรวจเอก	หุ้มแพร	นายหมวดเอก	นายหมวดเอก
๑๐	นายร้อยโท	นายเรือโท	รองอำมาตย์โท	รองอำมาตย์โท	นายร้อยตำรวจโท	รองเสวกโท	นายตำรวจโท	รองหุ้มแพร	นายหมวดโท	นายหมวดโท
๑๑	นายร้อยตรี	นายเรือตรี	รองอำมาตย์ตรี	รองอำมาตย์ตรี	นายร้อยตำรวจตรี	รองเสวกตรี	นายตำรวจตรี	มหาดเล็กวิเศษ	นายหมวดตรี	นายหมวดตรี
๑๒	ว่าที่นายร้อยตรี	ว่าที่นายเรือตรี	ว่าที่รองอำมาตย์ตรี	-	ว่าที่นายร้อยตำรวจตรี	ว่าที่รองเสวกตรี	ว่าที่นายตำรวจตรี	มหาดเล็กสำรอง	-	-
๑๓	นายคาบ	พันจ่าเอก	ราชบุรุษ	-	นายคาบตำรวจ	-	-	-	-	-
๑๔	จ่านายสิบ	พันจ่าโท	-	จ่านายยาม	จ่านายสิบตำรวจ	จ่าพันทนาย	นายหมู่ใหญ่	พันจ่าเด็กชา	นายหมู่ใหญ่	พันจ่า
๑๕	-	พันจ่าตรี	-	-	-	-	-	-	-	-
๑๖	นายสิบเอก	จ่าเอก	-	นายยามเอก	นายสิบตำรวจเอก	พันทนายเอก	นายหมู่เอก	พันเด็กชาเอก	นายหมู่เอก	จ่าเอก
๑๗	นายสิบโท	จ่าโท	-	นายยามโท	นายสิบตำรวจโท	พันทนายโท	นายหมู่โท	พันเด็กชาโท	นายหมู่โท	จ่าโท
๑๘	นายสิบตรี	จ่าตรี	-	นายยามตรี	นายสิบตำรวจตรี	พันทนายตรี	นายหมู่ตรี	พันเด็กชาตรี	นายหมู่ตรี	จ่าตรี
๑๙	พลทหาร	พลทหารเรือ	-	นายยาม	พลตำรวจ	พันทนาย	พลตำรวจ	เด็กชา	พลเสือป่า	พลราชนาวีเสือป่า

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

ก. เอกสารชั้นต้นที่ยังมิได้จัดพิมพ์

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ กระทรวงกลาโหม ร.๖ ก.๒/๘ เรื่อง ข้อบังคับว่าด้วยตำแหน่ง ผู้บังคับการพิเศษและนายทหารพิเศษในกองทัพบก

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ กระทรวงกลาโหม ร.๖ ก.๔/๒๘ เรื่อง ร่างพระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหารบก พุทธศักราช ๒๔๕๗.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๖ กระทรวงกลาโหม ร.๖ ก.๔/๓๑ เรื่อง โปรดฯ ให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เลื่อนขึ้นเป็นนายพันเอก ทหารราบที่ ๑.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. "ประวัติต้นรัชกาลที่ ๖, ทรงพระราชนิพนธ์ พระราชทานเจ้าพระยาราชพ ผู้เปนศุภมิตร"

ข. เอกสารชั้นต้นที่จัดพิมพ์แล้ว

"ประกาศเปลี่ยนนามกรมพลตระเวน แลเปลี่ยนยศข้าราชการในกรมพลตระเวน". **ราชกิจจานุเบกษา** ๓๒ (๒๓ มกราคม ๒๔๕๘) : ๔๒๐.

"ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง พระราชทานพระยศทหาร". **ราชกิจจานุเบกษา** ๑๐๕ (๔ กันยายน ๒๕๓๕) : ๑.

"พระราชทานยศ". **ราชกิจจานุเบกษา** ๓๕ (๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๑) : ๓๑๕๖.

เสถียร ลายลักษณ์, นายร้อยตำรวจโท และคนอื่นๆ. (รวบรวม) "ข้อบังคับเครื่องแต่งตัวสมาชิกกองเสือป่า". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๔ หน้า ๓๙ - ๔๖.

_____. "ข้อบังคับทหาร". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๙ หน้า ๒๔๙ - ๒๙๖.

_____. "ประกาศกระทรวงทหารเรือ ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงบรรดาศักดิ์ยศทหารเรือ". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๔ หน้า ๒๓ - ๒๔.

_____. "ประกาศขนานนามตำแหน่งพนักงานในกระทรวงวัง แลกำหนดเครื่องหมายยศ". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๓๐ หน้า ๔๕๓ - ๔๕๔.

_____. "ประกาศใช้ยศนายตำรวจภูธร". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๘หน้า ๓๓ - ๓๔.

_____. "ประกาศตั้งยศนายพลกรมทหารรักษาวัง". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๖ หน้า ๓๖๔ - ๓๖๕.

_____. "ประกาศเปลี่ยนยศอุปราชและสมุหเทศาภิบาล". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๘ หน้า ๓๓๐ - ๓๓๓.

_____. "ประกาศพระบรมราชโองการแก้พระราชบัญญัติศักดินาทหารเรือ". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๕ หน้า ๑๒๗.

_____. "ประกาศเพิ่มเติมตำแหน่งยศนายพลเสือป่า แลเพิ่มเติมเครื่องแต่งกายนายพลเสือป่า". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๘ หน้า ๘๑ - ๘๒.

_____. "ประกาศเพิ่มยศว่าที่รองอำมาตย์ตรี ในพระราชบัญญัติระเบียบฐานันดรข้าราชการพลเรือน ร.ศ. ๑๓๐". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๓๒ หน้า ๑๖๖.

_____. "ประกาศยกกรมพระตำรวจรวมอยู่ในกระทรวงวัง". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๓ หน้า ๔๒๔ - ๔๒๕.

_____. "ประกาศรวมกรมพลตระเวนกับกรมตำรวจภูธรเปนกรมเดียวกัน". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๘ หน้า ๒๘๒ - ๒๘๔.

_____. "ประกาศเรียกนามยศข้าราชการในพระราชสำนักนี้". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๕ หน้า ๑๑๑ - ๑๑๒.

_____ 'ประกาศเรื่องลำดับชั้นยศในกรมมหาดเล็ก". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๗ หน้า ๔๕๓ - ๔๕๖.

_____. "พระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวข้าราชการฝ่ายพลเรือนในพระราชสำนัก รัตนโกสินทร ศก ๑๒๘". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๓ หน้า ๔๒๘ - ๔๔๘.

_____. "พระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหารราบ". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๑๖ หน้า ๑๐๓ - ๒๑๖.

_____. "พระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวเสือป่า แลลูกเสือ พระพุทธศักราช ๒๔๖๐". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๓๐ หน้า ๑๐๓ - ๒๑๖.

_____. "พระราชบัญญัติระเบียบถานันดรข้าราชการพลเรือนเพิ่มเติม". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๔ หน้า ๒๓ - ๒๔.

_____. "พระราชบัญญัติระเบียบถานันดรข้าราชการฝ่ายพลเรือน ร.ศ. ๑๓๐". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๔ หน้า ๑๓๘ - ๑๔๒.

_____. "พระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์" **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๑๖ หน้า ๔๕๔ -๔๕๗.

_____. "พระราชบัญญัติศักดินาทหารบก รัตนโกสินทร ศก ๑๓๐". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๔ หน้า ๔๐๒ - ๔๐๔.

_____. "พระราชบัญญัติศักดินาทหารเรือ ร.ศ. ๑๓๐". **ประชุมกฎหมายประจำศก** เล่ม ๒๔ หน้า ๒๑ - ๒๓.

<u>เอกสารชั้นรอง</u>

ก. หนังสือและบทความ

ภาณุพันธุวงศ์วรเดช กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า. ตำนาน **กรมทหารบกราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.**

ราชเลขาธิการ, สำนัก. **ประวัติสำนักราชเลขาธิการ.**

หอพระสมุดสำหรับพระนคร. (รวบรวมพิมพ์) **จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หอพระสมุดสำหรับพระนครรวบรวมพิมพ์ พระราชทานในงานเฉลิมพระชนม์พรรษา ปีกุญ พ.ศ. ๒๔๖๗. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖.

ข. เอกสารงานวิจัย

แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ,นางสาว. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต เรื่อง การปรับปรุงกองทัพไทยตามตะวันตก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๔ - ๒๔๓๕.** กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

****

วรชาติ มีชูบท
ผู้ช่วยเลขานุการ
มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพระบรมราชูปถัมภ์

ผู้ร่วมทำบุญ

อุทิศแด่ ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)

---

๑. คุณหญิงเลื่อน เทพหัสดิน ณ อยุธยา
๒. นางมหาเทพกษัตรสมุห - บรรเลง
๓. ครอบครัว ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก
๔. ครอบครัว คุณสมพัทธ์ สาคริก
๕. ครอบครัว คุณ พจนา สาคริก
๖. ครอบครัว พลเรือโท มนู สาคริก
๗. ครอบครัว เรือเอก อุสาห์ สาคริก
๘. คุณ มาลินี สาคริก
๙. ครอบครัวคุณเสาวนีย์-รศ.นพ.เมืองทอง แขมมณี
๑๐. ครอบครัว คุณ นิคม สาคริก
๑๑. ครอบครัว ผศ.เพียงเพ็ญ-คุณจักก์ชัย พานิชพัฒน์
๑๒. คุณ ชนก สาคริก
๑๓. คุณ ธัญญารัตน์ สาคริก
๑๒. พล.ต.ท.วีระ-ผศ.มธุรส วิสุทธกุล
๑๓. พล.อ.โชคชัย-คุณวัลย์ลดา หงส์ทอง
๑๔. น.พ.เหลือพร – คุณดาริกา ปุณณกันต์
๑๕. คุณ เทวี - วัฒนะ - ขวัญกมล บุญจับ
๑๖. คุณวิบูลย์ - จารุวรรณ - มาฆะวรัตน์
๑๗. คุณอำไพ - ประพัฒน์ศรี ทัศนียเวช
๑๘. พี่-น้อง "เกตุทัต" บ้านกลาง
๑๙. คุณรัชนี กูลวิสุตปัจิต
๒๐. คุณนิภา รัตนานนท์
๒๑. คุณจงกลณี - ลัฏฐิกา กระต่ายทอง
๒๒. ครอบครัว "จีระพันธุ"
๒๓. คุณ อาทร จันทวิมล - เลขาธิการ สวช.
๒๔. คุณหญิงทองก้อน จันทวิมล
๒๕. คุณ สุบิน จันทร์แก้ว และ ครอบครัว
๒๖. เรือเอก ประสิทธิ์ มงคลประสิทธิ์
๒๗. คุณคุษฎี ศาลยาชีวิน
๒๘. คุณภารณี เจริญผล
๒๙. คุณศศิพร สุรสิงห์โตทอง
๓๐. คุณอารีย์ สวนสำราญ
๓๑. คุณกุลวดี ดีทองคำ
๓๒. คุณชำนาญ กองทรัพย์
๓๓. คุณวิโรจน์ เวชชะ
๓๔. มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ ร.๖
๓๕. บริษัท แฮนค์แอคมี่ซัพพลายส์ จำกัด
๓๖. คุณประสิทธิ์ – ลัดดา ศิลปบรรเลง
๓๗. คุณสนั่น – นพคุณ ศิลปบรรเลง
๓๘. รศ.ดร.กุลธร-รศ. ยาหยี ศิลปบรรเลง
๓๙. บริษัท สำนักงานสถาปนิกจุฬพิษฐ์ จำกัด
๔๐. ครอบครัว " ศรีสว่าง"
๔๑. คุณรพีพงศ์ - วัชรี ธุวธรรม
๔๒. คุณสนิท - คุณปรียา ฉิม โฉม
๔๓. คุณสอิ้ง สู้ทุกทิศ
๔๔. ครอบครัว "สมพงษ์" (น้อง อ.ชุมสาย)
๔๕. คุณบุญชอบ แก้ววานิช
๔๖. พ.อ.หญิง อัจฉรา ถนัดหัตถกรรม
๔๗. คุณแขไข จิตรกร
๔๘. พ.อ.หญิง ชูศรี ปาลกวงศ์
๔๙. พ.อ.หญิง ปรีดา อินทรตั้ง
๕๐. คุณกมลเลิศ จันทร์เรือง

๕๑. คุณทิชากร พึ่งพูล
๕๒. คุณ มาณัติ - อมรรัตน์ ภมะลาภา
๕๓. "บ้านพานิชพัฒน์"
๕๔. คุณอุไร เรืองอักษร
๕๕. คุณ นพวรรณ สนามทอง
๕๖. คุณ พัชรา ลิขิตวรวรรณ
๕๗. คุณ พจนารถ สาคริก
๕๘. คุณอัษณีย์ สิงหลกะ
๕๙. คุณหญิง กมลนารี สิงหะ และครอบครัว
๖๐. พ.ต.อ.วิศิษฏ์ - วิลาวัลย์ แสงไชย
๖๑. ชมรมคนตรีไทย ม.ส.ธ.
๖๒. คุณพัชรี - สุธาทิพย์ พัฒนธีระเดช
๖๓. คุณ สาคร บุญคาว - มสธ.
๖๔. ทญ. ธีมาภรณ์ ณ สงขลา
๖๕. คุณ สุคนธ์ โทนุสิน
๖๖. คุณเฉลิมชัย วงศ์ปิยะ
๖๗. ครอบครัว "ประคองพันธุ์"
๖๘. สามเสนสโตร์-สามเสน อพารท์เมนท์
๖๙. คุณ อุไรวัลย์ เพชรรักษ์-คุณเพ็ญแข จำนงคิฐการ
๗๐. คุณ เชี่ยวชาญ - คุณ ปราณี เพชรจรัส
๗๑. คุณ สรวง อักษรานุเคราะห์
๗๒. คุณนารี สันสุชีพ (ทรงสวัสดิ์)
๗๓. คุณ คนึง ไทยประสิทธิ์
๗๔. คุณจุไรรัตน์ จันทร์ธำรง
๗๕. คุณ ภิญญพร วัฒนเจริญ
๗๖. คุณวัชราพร กลั่นแก่นบุญ
๗๗. คุณ โอภา อติชาติ
๗๘. คุณ สุพรรณ อุปถัมภ์หัตถสาร
๗๙. คุณ เบ็ญจา อชินานนท์
๘๐. คุณ นภาภรณ์ ศรีชัยกูล
๘๑. คุณ ทัศนีย์ เข็มขจร
๘๒. คุณ คนิตย์ คำมุสิก
๘๓. "บ้านคงศักดิ์"
๘๔. คุณ สุจิรา ศิริไปล์
๘๕. พ.อ. หญิง อุบล ศิริพันธุ์
๘๖. คุณพิจารณ์ แขมมณี
๘๗. คุณ สมภพ – กนกพร เดชสุพงศ์
๘๘. กองพัฒนาอาคารสถานที่ สรภ.
๘๙. คุณ ปนัดดา สังสกฤษ
๙๐. คุณ ปราโมทย์ - คุณ วราภรณ์
๙๑. คุณ เบญจา เรืองนิมิต
๙๒. คุณ คำนวณ วาสนาเป็นสุข
๙๓. คุณ สุวรรณ - ทัศนีย์ ทิพย์จักษุรัตน์
๙๔. คุณ ปรียา อุนรัตน์
๙๕. พ.ต.หญิง วารี นิมิปาล
๙๖. คุณ ตรีทิพย์ รัตนไพศาล
๙๗. คุณ ศิริลักษณ์ ลิ้มภักดี
๙๘. คุณ ปรีชา นำเบญจพล
๙๙. ดร.ธวัชชัย นาควงศ์
๑๐๐. คุณ อุดมพงษ์ ดอกไม้-สมบัติ อิ่มยิ้ม
๑๐๑. คุณธาริณี รอดสน
๑๐๒. ภาควิชาศิลปนิเทศ ม. เกษตรศาสตร์
๑๐๓. คุณมนทิรา อารีพิ ทักษ์
๑๐๔. พล.ต.ต. นิยม - พัชรินทร์ ภู่ชอุ่ม
๑๐๕. น.พ. กฤษฎา ชิตเมธา และ ครอบครัว
๑๐๖. คุณ มนตรี ภู่สุนทรศรี และ ครอบครัว
๑๐๗. คุณ นิสาชล กอธีระกุล
๑๐๘. คุณจุไรวรรณ แก้วกำเนิด
๑๐๙. คุณ จุไรรัตน์ ดิษฐปัญญา
๑๑๐. อ.จ. อุทัย - อัจฉรา แก้วละเอียด

๑๑๑. คุณ กาญจนาท วราหค
๑๑๒. คุณ พงษ์พันธ์ - วัฒนชัย มุตตามระ
๑๑๓. พ.ต.ท. ประสาน จรัญยา รักภักดี
๑๑๔. คุณ สมบูรณ์ มานะกุล
๑๑๕. คุณ ศุทธินี กัลล์ประวิทย์
๑๑๖. คุณกุสุมา เมืองมา
๑๑๗. คุณสุภา รัตนประภา
๑๑๘. นายทหารเรือ รุ่น 96
๑๑๙. พลเรือโท พิศิษฐ - คุณประชุมพร สุวรรณะชฎ
๑๒๐. พลเรือโท สมบูรณ์ เนียมลอย
๑๒๑. พล.ร.ท. สุจิตต์ บุนนาค และ ภริยา
๑๒๒. พลเรือโท สำราญ-คุณอุไรโรจน์ สมรูป
๑๒๓. นาวาตรี สุนทร - โกมลวนิช
๑๒๔. พลเรือเอก ชัชวาลย์ คงคิศ
๑๒๕. พลเรือตรี ปรีชา พันธุ์โภคา
๑๒๖. พลเรือตรี จรัญ สุวรรณศรี
๑๒๗. พลเรือตรี อรุณ ทุณทนเสวี
๑๒๘. เรือเอก จำนง - เมตตา สมศักดิ์
๑๒๙. พล.ร.ต. วิชัย สุวรรณพงศ์
๑๓๐. พล.ร.ท. ขาว - ประทุม เขียวไพศาล
๑๓๑. พล.ร.อ.สมพงษ์ - มนัสวี กมลงาม
๑๓๒. พล.ร.ท. ศิริ ทองวิบูลย์
๑๓๓. เรือโท สว่าง สุวรรณพงษ์ และ ภริยา
๑๓๔. พลเรือโทโรช วิภัติภูมิประเทศ - ภริยา
๑๓๕. คุณ สุวรรณา ศิริอัครพิศาล
๑๓๖. คุณ นันทวัน สังข์ทอง
๑๓๗. คุณ นิรชา บัณฑิตชาติ
๑๓๘. คุณ เยาวภา ไวรักษ์สัตว์
๑๓๙. ครอบครัว น้องพี (ปรีชา - นิตยา - ธนิดา)
๑๔๐. คุณ สถาพร - คุณ สุชาดา ชินะจิต
๑๔๑. คุณ ฐานิศา พิมลแสงสุริยา และ ครอบครัว
๑๔๒. อ.จ.ประทีป เล้ารัตนอารีย์
๑๔๓. คุณ สุพิน วรรณวิทย์ - ด.ญ. รัชดา วรรณวิทย์
๑๔๔. ครอบครัว "เดชคณากร"
๑๔๕. ด.ญ. เมทินี - ด.ญ. มัมธนา จันทร์ส่งเสริม
๑๔๖. คุณ ระวีวรรณ ตีรพัฒนพันธุ์
๑๔๗. คุณ ปกรณ์ - อ้อยทิพย์ กุลสิงห์
๑๔๘. คุณ ผาณิดา เงินวิจิตร
๑๔๙. คุณ มาริสา นุชเปี่ยม และ น้องชมพู่
๑๕๐. คุณ สุรภี และ คุณมานิดา จั่นสุวรรณ
๑๕๑. คุณ สุภรณ์ เงินถาวรวัฒนา
๑๕๒. คุณ ระพินทร - อรวรรณ บรรจงศิลป
๑๕๓. สมาคมสวนสุนันทาในพระบรมราชินูปถัมภ์
๑๕๔. คุณ สุภา ผาสุก
๑๕๕. รศ. ดร. กฤษณะ - รัตนาภรณ์ สาครินทร์
๑๕๖. คุณ สมพงษ์ - คุณวงศ์วรรณ วงศ์สุภา
๑๕๗. พลเรือตรี พจน์ สัตตบุศย์
๑๕๘. พลเรือโท โสธร สุญานเศรษฐกร
๑๕๙. พลเรือโท วัฒนพล เสนีวงศ์
๑๖๐. พลเรือเอก สมโภชน์ ขมะสุนทร
๑๖๑. พลเรือเอก อัศริน หิญชีระนันท์
๑๖๒. พลเรือตรี สนิท การุณยวนิชย์
๑๖๓. นาวาตรี พัลลพ รัตนอุบล
๑๖๔. เรือเอก วิทูร - รจิต จันทรางศุ
๑๖๕. นาวาเอก ปรีชา - ทวีสิน สันติเวชชกุล
๑๖๖. นาวาตรี อาจินต์ ทังสุบุตร
๑๖๗. พลเรือตรี ประยูร - ปราณี กัณฑโชติ
๑๖๘. พลเรือตรี ศุภชัย บุญเนาว์
๑๖๙. พลเรือตรี ประวิตร - จำนรรจ์ ปิ่นทอง
๑๗๐. พลเรือเอก สุนทร พงศ์อนันต์

๑๗๑. น.พ. ประญัติ ลักษณะพุกต์ และ ภรรยา

๑๗๓. ศ. ดร.ประเสริฐ ณ นคร

๑๗๕. คุณ อภิรักษ์ - พรพรรณ อนะมาน

๑๗๗. คุณ สุรชาติ - นงลักษณ์ สท้านไตรภพ

๑๗๙. พ.อ. สมโภช - พ.ต.ต. หญิง สำเภา โมราถบ

๑๘๑. คุณ สมสุข จันทรุจานนท์

๑๘๓. คุณ สมเกษม - พ.อ.หญิง จงถนอม เปรมวุฒิ

๑๘๕. คุณ เกษแก้ว มาศะวิสุทธิ์

๑๘๗. คุณ บุญส่ง ดวงดารา

๑๘๙. คุณ ถาวร สิกขโกศล

๑๙๑. คุณ จันทร์ โตวิสุทธิ์

๑๙๓. ครอบครัว ค.ญ. ปริณายก์ -วรรษมล ชื่อภักดี

๑๙๕. คุณ ธิติมา คอมิธิน

๑๙๗. ครอบครัว "ภัทรภากร"

๑๙๙. ค.ญ. ลักขณา - ค.ญ. หฤทัย สุขสุเพทย์

๒๐๑. คุณเสาวลักษณ์ - ค.ญ. พรชิตา ฐิติสมบูรณ์

๒๐๓. ครอบครัว น้องฟ้า น้องฝน "วรธิติพงศ์"

๒๐๕. คุณฉลอง- นุชาภา กาญจนัมพะ (นุกส์ - นิกส์)

๒๐๗. ด.ญ. ฉัตรลัดดา วิริยะภาพ และ ครอบครัว

๒๐๙. ครอบครัว เสวตนิสากร - ปิยวดี (ลูกตาล)

๒๑๑. ท.พ. กฤษฎา - กัญญารักษ์ พันธุ์ประสิทธิ์

๒๑๓. ครอบครัว ค.ญ. เพ็ญจรัส ดีมาก

๒๑๕. พ.ต. ธิติ - สุวรัตน์ สุทธิวุฒินฤเบศร์

๒๑๗. พ.ต.อ. ศิริวัฒน์ - นิตยา บุรณศิริ

๒๑๙. ครอบครัว คุณไพบูลย์ -สมถวิล ไพรีพ่ายฤทธิ์

๒๒๑. คุณ ประดิษฐา พรรธนะแพทย์ ., ทอง , ลัย

๒๒๓. คุณธัญญา บัวทอง

๒๒๕. คุณแม่ยู่เตียง แซ่โง้ว

๒๒๗. ครอบครัว คุณ สุนิพนธ์ จันทร์เรือง

๒๒๙. ครอบครัว คุณมนตรี - คุณนฤมล ภู่สุนทรศรี

๑๗๒. คุณ ธัญญา บัวทอง

๑๗๔. คุณ อนงค์ นาคสวัสดิ์

๑๗๖. คุณ พึงพิศ เกตุทัต และบุตร

๑๗๘. เพื่อน ลูก ต.อ. รุ่น 14 ห้อง 22

๑๘๐. คุณ สุวัฒน์ - ประมวล แท่นทอง

๑๘๒. คุณ สุดปรีดา เหมะ

๑๘๔. คุณ ศิริกุล วรบุตร

๑๘๖. คุณ สมปอง - อรพินทร์ แจ้งจรัส

๑๘๘. คุณ จรูญศรี วีระวานิช

๑๙๐. คุณ ทันคร - นันทพร ธนะกูลบริภัณฑ์

๑๙๒. คุณ สุธีรา สถิตยุทธการ

๑๙๔. คุณ สมศรี สนธิรัตน์

๑๙๖. คุณแม่ ของ "ลูกตาล"

๑๙๘. ค.ญ. วรรณวลัย เศวตศิลป์

๒๐๐. คุณ สุภาวดี คูณศรี

๒๐๒. คุณแม่ ค.ญ. รัตติยา เรืองแสง

๒๐๔. ผู้ปกครอง น้องฟาร์ม น้องเฟิร์น

๒๐๖. น้อง "ข้าวเม่า"

๒๐๘. คุณแสงจันทร์ โสมรักษ์

๒๑๐. คุณยงยุทธ สดคมขำ - พลอย - แพรว

๒๑๒. คุณ เพียงตะวัน - ดนยา พันธุ์ประสิทธิ์

๒๑๔. คุณ สุพล เค่นดวง

๒๑๖. โรงเรียนเรวดี

๒๑๘. พี่ติ๋ว - น้องปั้น

๒๒๐. "ตู่" เพื่อน ของ นวลนารา

๒๒๒. คุณ ธีระ สูตะบุตร

๒๒๔. คุณฟองจันทร์ (นันตา) วอล์ช์

๒๒๖. คุณจารุกร กิตติสิริพันธุ์

๒๒๘. ครอบครัว "เริ่มรุจน์"

๒๓๐. ครอบครัว พ.ต.ท. ไพศาล มะเริงสิทธิ์

๒๓๑. ครอบครัว คุณ สนธิ หมื่นรักษ์ (เก้า, แหวน)
๒๓๒. ครอบครัว คุณวิมลมาศ เพ่งศรี (อุ๋ม)
๒๓๓. ครอบครัว คุณพัชรี พัฒนธีรเดช (ก้อย)
๒๓๔. ครอบครัว "โทนุสิน" (เตย)
๒๓๕. คุณ อุรา เสือแผลงศรี
๒๓๖. คุณอดิเรก จันทร์เรือง
๒๓๗. คุณฐานิศร์ สอนชุ่มเสียง และ ครอบครัว
๒๓๘. คุณ เอมอร เหมันต์
๒๓๙. คุณ สายสวาท - คุณสำอางค์ แสงส่าง
๒๔๐. อาจารย์ ชูศรี-คุณวิทยา วีระสัมพันธ์
๒๔๑. คุณ เกรียงศักดิ์ – คุณสายใจ สุวรรณธราคล
๒๔๒. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
๒๔๓. คุณ วิชิต – คุณกิ่งแก้ว ประถมศาสตร์
๒๔๔. บริษัทไทยมอนท์กรุ๊ป
๒๔๕. ครอบครัว "อาภาวัชรุตม์"
๒๔๖. คุณ พยงค์ อาภาวัชรุตม์
๒๔๗. คุณ ภาสกร ผลพันธิน
๒๔๘. คุณหญิง บุพพัณห์ นิมมานเหมินท์
๒๔๙. ดร.สันติยา เอกอัคร์
๒๕๐. ศาสตราจารย์ สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์
๒๕๑. ดร.มารุธ – ดร.เสาวพร เมืองแก้ว
๒๕๒. ครู ประพิณ เอื้อประยูรวงศ์
๒๕๓. ครอบครัว "รัตนไพบูลย์"
๒๕๔. อาจารย์ พิสิษฐ์ - คุณอรทัย สุกรีพงศ์
๒๕๕. ดร. ศุภมาส – คุณสุกัญญา ประจักษ์เวช
๒๕๖. คุณ บุญยงค์ ประจักษ์เวช
๒๕๗. ดร.มานพ คุณ อรทัย แก้วกำเนิด
๒๕๘. คุณ ประสาร – คุณรัตนา มฤคพิทักษ์
๒๕๙. คุณ บุญแสง จินดามณีโรจน์ และ ครอบครัว
๒๖๐. อาจารย์ ดวงพร เต็งศิริ
๒๖๑. คุณ อนันต์ และ อาจารย์ เยาวลักษณ์ คิสระ
๒๖๒. คุณ เมธี สุคนธมาลย์
๒๖๓. คุณ ทรงธรรม์ และ คุณ แกมกาญจน์ สวนียะ
๒๖๔. คุณ สพสันต์ พัฒนชัย
๒๖๕. คุณ ทนงศักดิ์ วงศ์แสงธรรม
๒๖๖. คุณ วิเชียร ผลวัฒนสุข
๒๖๗. คุณ นิพนธ์ –คุณอุไรวรรณ ดิลกคุณานันท์
๒๖๘. คุณ มานิต ภิรมย์ธรรมศิริ
๒๖๙. คุณ สุนนท์ อนิลบล และ ครอบครัว
๒๗๐. อาจารย์ สุวัฒน์ ศรีวิทยารักษ์
๒๗๑. คุณ พัชรียา บุญกอแก้ว และ เพื่อน
๒๗๒. คุณ พงศ์ศักดิ์ หาญทรงกิติพงศ์
๒๗๓. Mr. Satosju Kimura (ผู้จัดการใหญ่ - สวนพฤกษศาสตร์ พันธ์ไม้เขตร้อน อาตากาว่า ประเทศญี่ปุ่น)

ขอขอบคุณ

ท่านที่นำพวงหรีด พวงดอกไม้ และ แจกัน มาวางเคารพศพ

พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต.ม.,ว.ป.ร.,ป.ป.ร.

ณ ศาลาชัยกิตติศิลปี (ศาลา ๘) วัดมกุฎกษัตริยาราม ระหว่างวันที่ ๘ - ๑๔ มิถุนายน ๒๕๔๑

๑.	บ้าน "คงศักดิ์"	๒.	บริษัท เอส. คี. เอส.
๓.	บริษัท แฮนด์แอคมีซัพพลายส์ จำกัด	๔.	กิตติ - วลัย อินทรัมพรรย์
๕.	คุณหญิง กมลนารี สิงหะ และ ครอบครัว	๖.	ใบเงินฟลอริสท์ นิภา (อี๊ด) , อ้อ , เอ้
๗.	ศ. ดร. สมพล - พัชรี ประคองพันธ์	๘.	พล.ท. สุพจน์ - อัญชลี เทพหัสดิน ฯ
๙.	คุณหญิงเลื่อน เทพหัสดิน ณ อยุธยา	๑๐.	พญ. สุวณี รักธรรม
๑๑.	กัปตันชาตรี - เยาวมาลย์ หงษ์สุวรรณ	๑๒.	บ้าน "เกตุทัต"
๑๓.	ชมรมนักเรียนเก่าในพระบรมราชูปถัมภ์ ร.6	๑๔.	ผาณิตา เงินวิจิตร และ ครอบครัว
๑๕.	เจริญ - อัจฉรา ชินาลัย	๑๖.	ครอบครัว ศิลปบรรเลง
๑๗.	นาย สุทธิพร จีระพันธุ รองปลัดกระทรวง - เกษตรและสหกรณ์	๑๘.	บ้านพานิชพัฒน์
		๑๙.	ทองพูน ลดาวัลย์
๒๐.	ชนประคัลภ์ จันทร์เรือง และ ครอบครัว	๒๑.	บางไทรการ์เด้น
๒๒.	นายทหารเรือ รุ่น 96 น.ต.ร.11	๒๓.	ทองอินทร์ - อัจฉรา วงศ์โสธร
๒๔.	พลเอกเกรียงศักดิ์-คุณหญิงวิรัตน์ ชมะนันทน์	๒๕.	คณะดุริยประณีต
๒๖.	ชมรมดนตรีไทย ธนาคารออมสิน	๒๗.	เพื่อนคุณเสาวนีย์
๒๘.	อดิเรก - ลาวัลย์ จันทร์เรือง	๒๙.	บุตร - ธิดา คุณล้อม คชนันท์
๓๐.	โรงเรียนเรวดี	๓๑.	พลตรี ชูฉัตร - คุณหญิงวิลาวัณย์ กำภู
๓๒.	จักก์ชัย - เพียงเพ็ญ และ หลาน ๆ	๓๓.	พ.อ. กฤษฎา - จุรี เริ่มรุจน์
๓๔.	ชิดชัย – พานิชพัฒน์ รองเลขาธิการ คณะกรรมการ ป.ป.ป.	๓๕.	มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ
๓๖.	ภาควิชาศิลปนิเทศ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	๓๗.	ห้องอาหารสามเสนวิลล่า
๓๘.	ครอบครัว อินตานอน	๓๙.	สวนสุนันทา '93
๔๐.	สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย	๔๑.	กองพัฒนาอาคารสถานที่ สรภ
๔๒.	สมาคมสวนสุนันทาในพระบรมราชินูปถัมภ์	๔๓.	ลูกหลาน "บ้านสาคริก"
๔๔.	กลุ่มบริษัท โปรครอป จำกัด	๔๕.	ทนงศักดิ์ วงศ์แสงธรรม
๔๖.	โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ	๔๗.	สรวง อักษรานุเคราะห์

๔๘. เฉิดศรี มงคลยุทธนาวี และ ครอบครัว
๔๙. พล.อ.ท. วีรวิท - พ.ญ.จันทิรา คงศักดิ์
๕๐. ลูกศิษย์ครูตั๊ก จำนงจิตร-จิตรจำนง รัตนสกล
๕๑. สมัคร - คุณหญิงสุรัตน์ สุนทรเวช
๕๒. พ.ต.ท.ฐานิศร์ ยุวบูรณ์ รอง ผกก.2 บก. อก. สตม
๕๓. ส่วนกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
๕๔. วิทยา - ทัศนีย์ ตุลยายน
๕๕. น.พ. เหลือพร - ดาริกา ปุณณกันต์
๕๖. ส.ส.ว. '93
๕๗. พล.ต.ท.วีระ - มธุรส วิสุทธกุล
๕๘. ครอบครัวน้อยวงศ์
๕๙. ตุ้ย , น้อย , ตั้งเต , เปตอง , ต้องตา
๖๐. โชติชัย - วรรณวิภา อรรถวิภัชน์
๖๑. คุณหญิง โฉมศรี วินิจฉัยกุล
๖๒. ลูกหลานพระมหามนตรีฯ (ฉัตร โชติกเสถียร)
๖๓. พนักงานฝ่ายบริหารการเงิน ธนาคารสหธนาคาร จำกัด (มหาชน)
๖๔. คณะครูอนุบาล ร.ร. เรวดี
๖๕. พล.อ. โชคชัย - วัลย์ลดา หงส์ทอง
๖๖. บริษัท สำนักงานสถาปนิกจุฬดิษฐ์ จำกัด
๖๗. เลื่อน - ศิริพร กฤษณะกรี
๖๘. เกษตร รุ่น 28
๖๙. รอบรู้ - พจนารถ วิริยะพันธุ์
๗๐. ร.ต. สมนึก - อรุณี ชูวิเชียร
๗๑. โชคชัย - เสาวรส อักษรนันท์
๗๒. มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)
๗๓. น.อ. อำนาจ น.ต.หญิง เยาวภา กันนุช
๗๔. ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์
๗๕. พลเรือตรีอำนวย - สุภางค์ ชูโต
๗๖. ฝ่ายโครงการพิเศษสถาบันวิจัยจุฬาภรณ์
๗๗. มหาวิยาลัยแม่โจ้
๗๘. โครงการคืนชีวิตกล้วยไม้สู่ไพรพฤกษ์
๗๙. ห.จ.ก. เจ้าพระยาออคิดเนสเซอรี่
๘๐. ป.ป. สวนสุนันทา
๘๑. ลูก ๆ เกษตรศาสตร์
๘๒. ดร.กำพล - ดร.พัชรประภา อดุลวิทย์
๘๓. ชมรมดนตรี มสธ.
๘๔. ทินวัฒน์ - มาลีรัตน์ มฤคพิทักษ์
๘๕. เอนก อรุณี บุญหนุน
๘๖. ส่วนผลิตรายการ ส.ท.ท. 11
๘๗. เศรษฐศาสตร์ มธ. รุ่น 16
๘๘. ครอบครัวผลานุวงศ์
๘๙. เล็ก - สิ่ว
๙๐ พลโทนิพนธ์ คุณหญิงสุมาลี ภารัญนิตย์
๙๑. อาร์ต – ปุ๊ก
๙๒. สุรัช ชุนนะสรี
๙๓. พล.ต.ต.เกรียงไกร - จรูญศรี วีระวานิช
๙๔. สถาพร - นารี กวิตานนท์
๙๕. คณะมนุษย์ศาสตร์ มก.
๙๖. มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ รองเลขาธิการ กปร.
๙๗. ต.อ.14 ห้อง 22
๙๘. สมาคมคลังปัญญาอาวุโสแห่งประเทศไทย
๙๙. เพื่อน ๆ ช่างกลปทุมวัน รุ่น 2490
๑๐๐. ชมรมดนตรีสากล K.U. BAND
๑๐๑. แม่แรมออคิด อ. แม่ริม เชียงใหม่
๑๐๒ สมาคมกล้วยไม้เชียงใหม่ ในพระบรมราชินูปถัมภ์
๑๐๓ พลเรือเอกก ทรงสิทธิ์ - นิตรา กิตติพีรชล
๑๐๔. สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน

ขอขอบคุณ

อาจารย์และนักศึกษา ภาควิชาศิลปนิเทศ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่บรรเลงดนตรี
ในงานสวดพระอภิธรรมศพ
ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)
ณ ศาลา ๘ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันศุกร์ที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑

คณาจารย์

๑. อาจารย์ สุบิน จันทร์แก้ว
๒. อาจารย์ ถุงเงิน ทองโต
๓. อาจารย์ หยด ผลเกิด
๔. อาจารย์ พ.ท. เสนาะ หลวงสุนทร
๕. อาจารย์ เทิม สมานมิตร
๖. อาจารย์ วิโรจน์ เวชชะ
๗. อาจารย์ ณรงค์ เขียนทองกุล
๘. อาจารย์ นราพงษ์ หลวงสุนทร
๙. อาจารย์ ภาคม บำรุงสุข
๑๐. อาจารย์ พจี บำรุงสุข
๑๑. อาจารย์ ประมวล อรรถชีพ

นักศึกษา

๑. นาย ธานี แสงอรุณ
๒. นาย พัน พงษ์ผล
๓. นาย อภินันท์ จุลดิษฐ์
๔. นาย กิติศักดิ์ พวงแก้ว
๕. นาย ภมรรัตน์ คนตรีเจริญ
๖. นาย ยุคล เพียรเสมอ
๗. นาย พิเชษฐ ดีอิ่ม
๘. นาย ราชันย์ ศรชัย
๙. นาย ฐิติ เก็บรักษา
๑๐. นาย วิศิษฐ เอ็งสุวรรณ
๑๑. นาย ไชยพัฒน์ สังขรักษ์
๑๒. น.ส. นภาลัย มานะ
๑๓. น.ส. ฉัตริยา เกียรตินาวี
๑๔. น.ส. จุฑามณี ฤชาพิทยา
๑๕. น.ส. มธุริน เริ่มรุจน์
๑๖. นาย นที บุญคุ้ม

ขอขอบพระคุณ

เจ้าภาพ รู้สึกซาบซึ้งในน้ำใจ และ เมตตาจิตของทุกท่านเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้มาเป็นเกียรติ ในพิธีพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ ร่วมเป็นเจ้าภาพในการสวดพระอภิธรรม ร่วมบำเพ็ญกุศล ร่วมทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ตลอดจนนำ พวงมาลา พวงดอกไม้ แจกันดอกไม้ มาแสดงความอาลัย และมาร่วมในการพระราชทานเพลิงศพ

ขุนตำรวจเอก พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ต.ม.,ว.ป.ร.,ป.ป.ร.

หากดวงวิญญาณของท่านได้รับรู้ด้วยญาณวิถีใดก็ตาม คงจะรู้สึกซาบซึ้งขอบคุณในมุทิตาจิตของทุกท่านเป็นอย่างมาก

เจ้าภาพ

นางมหาเทพกษัตรสมุห - บรรเลง สาคริก (ศิลปบรรเลง)		ภริยา
ศาสตราจารย์ ระพี - กัลยา สาคริก	และ ครอบครัว	บุตร
นาย สมพัทธ์ - สมพงษ์ สาคริก	และ ครอบครัว	บุตร
นาย พจนา สาคริก	และ ครอบครัว	บุตร
พลเรือโท มนู - ชมเพลิน สาคริก	และ ครอบครัว	บุตร
เรือเอก อุสาห์ - ทิษฎา สาคริก	และ ครอบครัว	บุตร
นางสาว มาลินี สาคริก		บุตร
นาง เสาวนีย์ - รศ.น.พ.เมืองทอง แขมมณี	และ ครอบครัว	บุตร
นาย นิคม - บังอร สาคริก	และ ครอบครัว	บุตร
ผศ.เพียงเพ็ญ – นายจักก์ชัย พานิชพัฒน์	และ ครอบครัว	บุตร
นาย ชนก สาคริก		บุตร
นางสาว ธัญญารัตน์ สาคริก		บุตรบุญธรรม

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์สารบรรณทหารเรือ พระราชวังเดิม ๑๙ กันยายน ๒๕๔๑

ภาพด้านในปกหน้า (หมวกตำรวจหลวงและดาบคู่) เขียนโดย พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)
ลายมือและบทร้อยกรอง ด้านในปกหลัง เขียน และ ประพันธ์ โดย พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก)
แหนบ ร.ร.๖ ที่ปกหลัง " เนื่อง สาคริก" ได้รับพระราชทานเมื่อสอบได้ที่ ๑ ของ โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย
ขอขอบคุณ นายวรชาติ มีชูบท - เอกสาร เรื่อง "ดุสิตสมิต" และ "ยศ" จากหอวชิราวุธานุสรณ์
ขอขอบคุณ นายวัฒนะ บุญจับ - ออกแบบปก - จัดรูปเล่ม - จัดภาพสี และ ถ่ายภาพพื้นปก
ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่โรงพิมพ์สารบรรณทหารเรือที่เกี่ยวข้องทุกท่าน

นักชมละคร

โลกละครยุคใหม่นี้ ดีขึ้นเครื่อง.
สมณะกะฉันกะเฉิง ออกหน้า.
นำเผ่าเหล่านักเลง ร้องเรียก.
คืนศักดิ์สงฆ์ให้ข้า หากช้าแหลกสลาย.
หากรักหลานชายชิ้ง ทั่วเมือง
ภาพอุจาดไม่เปลือง ทะเยอทะยือ.
ประทัดของเขื่องเขื่อง ข้างเล่น สนั่นปรี.
แสนง่วงเสียงประทัดชื้อ ปลุกให้มาดู
คงแลพ่อแม่นั้น ล่งสัง ลาสิ้นตน
พวกเด็กเด็กอยากดัง อย่าหยุ่ง
เสียงหลานลูกมากยัง ให้เกิด อธิษฐ์ตน์
ปู่ย่าอย่ามาฟัง โปรดเข้ามั่งมอง
ผู้ชมต้องช่วยชี้ ชะตากรรม.
ยึดพระพุทธพระธรรม มั่นหมั่น
หากสดน่าจะทำ ศีลศติ.
อาทะศีหรือสะมั้น ใคร่รู้เอา

ขุ

ส.ลงเทพอัศวสุนทร.

ร.ภูมิภาพ ๒๕๐๓.

